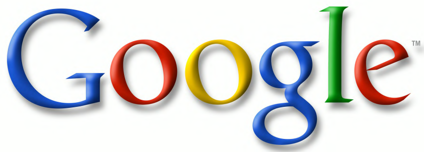
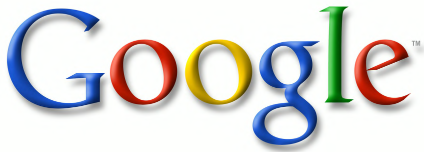

VE RI
TAS

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN

PÖYTÄKIRJAT LIITTEINEEN.

FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS

PROTOKOLL OCH MEDDELANDEN.

V.

1904—1905.

HELSINGISSÄ 1908.
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA.

Tiedonanto.

Henkilöt, jotka haluavat liittyä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran jäseniksi, voivat ilmoittautua Seuran sihteerille, prof. Jaakko Gummerukselle (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19).

Seuran jäsenet saavat ilmaiseksi sen julkaisut, ellei jostakin julkaisusta erikseen toisin päätetä. Vakinaiset jäsenet saavat Seuran julkaisut siitä vuodesta saakka, jolloin ovat seuraan liittyneet.

Jäsenmaksu on kerta kaikkiaan 80 markkaa tai vuosittain 5 mk. Vuosimaksu kannetaan postietuannilla silloin kun vuosijulkaisut lähetetään, ellei sitä ole sitä ennen suoritettu. Vuosijäsenet, jotka ovat jäsenmaksuina suorittaneet 100 markkaa, siirtyvät vakinaisiksi jäseniksi.

Kokouksia Seura pitää yliopistollisten lukukausien aikana joka kuukauden ensimäisenä maanantaina klo 6 j. p. p. Tieteellisten Seurojen talossa (Kasarmikadun 24). Samassa paikassa säilytetään Seuran arkisto, johon pääsee sihteerin välityksellä. Kokouksissa esitettäviksi aijottuja tiedonantoja sekä lahjoituksia Seuran arkistoon ja kirjastoon (asiakirjoja, vanhempaa ja uudempaa teoloogista, erittäin kirkkohistoriallista kirjallisuutta y. m.) sopii lähettää sihteerille tai jollekulle muulle johtokunnan jäsenelle.

Johtokuntaan kuuluvat vuonna 1908: piispa *Herman Råbergh* (puheenjohtaja), prof. *Jaakko Gummerus* (sihteeri ja arkistonhoitaja), prof. *Arthur Hjelt* (rahastonhoitaja), professorit vapaaherra *E. G. Palmén, K. A. Appelberg* ja *Kustavi Grotenfelt*, teol. tohtorit *Lauri Ingman* ja *Martti Ruuth* sekä fil. maist. *Kaarlo Österbladh.*

Tillkännagifvande.

Personer, hvilka önska inträda i Finska Kyrkohistoriska Samfundet, kunna anmäla sig hos sekreteraren, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19).

Till Samfundets medlemmar utdelas dess publikationer gratis, ifall icke några af dessa uttryckligen undantagits. Ständiga medlemmar erhålla Samfundets skrifter från och med det år, då de blifvit medlemmar.

Medlemsafgiften är en gång för alla 80 mk eller årligen 5 mk. Årsmedlemmar, hvilka i årsafgifter erlagt 100 mk, öfverföras till ständiga medlemmar. Årsafgiften uppbäres genom postförskott samtidigt som årspublikationerna utsändas, därest afgiften icke därförinnan blifvit erlagd.

Samfundet *sammanträder* under universitetets läseterminer den första måndagen i hvarje månad kl. 6 e. m. i Vetenskapliga Föreningarnas hus (Kaserngatan 24). På samma ställe förvaras Samfundets arkiv, tillgängligt genom förmedling af sekreteraren. Meddelanden, afsedda att föredragas på Samfundets möten, samt gåfvor till arkivet och biblioteket (urkunder, äldre och nyare teologisk, speciellt kyrkohistorisk litteratur o. s. v.) kunna insändas till sekreteraren eller någon annan medlem af bestyrelsen.

Samfundets bestyrelse för år 1908 består af biskop *Herman Råbergh* (ordförande), prof. *Jaakko Gummerus* (sekreterare och arkivarie), prof. *Arthur Hjelt* (skattmästare), prof. friherre *E. G. Palmén, K. A. Appelberg* och *Kustavi Grotenfelt*, teol. doktorn *Lauri Ingman* och *Martti Ruuth* samt fil. mag. *Kaarlo Österbladh.*

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran

Pöytäkirjat Liitteineen.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets

Protokoll och Meddelanden.

V.

1904—1905.

HELSINGISSÄ 1908.
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA.

Helsingissä 1908.
Hufvudstadsbladet'in Uusi Kirjapaino.

Sisällys. — Innehåll.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

KIRJOITUKSIA JA TIEDONANTOJA. — UPPSATSER OCH MEDDELANDEN.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

1904.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa lokakuun 3 p. 1904 kl. 6 j. pp. Saapuvilla johtokunnan jäsenet prof. K. G. Leinberg, joka johti puhetta, K. A. Appelberg, Arth. Hjelt ja allekirjoittanut, sekä tohtori K. Grotenfelt, kirkkoherra V. Salminen, ylioppilas V. Perälä y. m. seuran jäseniä tai asianharrastajia.

1 §. Uusiksi jäseniksi ilmoitettiin kirkkoherra *Gustaf Junnelius* Pälkäneeltä ja pastori *V. Helle* Tampereelta.

2 §. Seuran stipendiaatti, ylioppilas *Väinö Perälä* oli lähettänyt näin kuuluvan matkakertomuksen:

Kertomus kirkkohistoriallisesta tutkimusmatkasta Varsinais-Suomessa 1904.

Tutkittaviksi määrätyistä yhdeksästä arkistosta tuli ensiksi käsille Uskelan kirkonarkisto. Työtä täällä oli noin keskulaisesti, vaikka se — alussa kun aina vaikeuksia ja tottumattomuuksia tuli lisäksi — kesti kahdeksan päivää, kesäk. 1—8 p:ään. Samassa arkistossa olivat myös kaikki entisen Salon kappelin arkiston asiakirjat, samoin useimmat Perttelin pitäjää koskevat vanhemmat asiakirjat. Täällä löytyvästä „Uskela Församblinghz Protocolls Book"-nimisestä kopiokirjasta olin tilaisuudessa kotonakin tekemään jäljennöksiä, kirja nim. luovutettiin hyväntahtoiseksi lainaksi. Siinä selitys, miksi jäljennöksiä Uskelasta on niin paljo.

Perttelin arkistossa ei työ kestänyt kuin kesäk. 8—9 p:ään, vanhemmat asiakirjat kun olivat melkein kaikki Uskelan arkistossa. Sitävastoin kesti Sauvon arkistossa työ kesäk. 10—15 p:ään ja yhtäkaikki olisi siellä ollut yhtä ja toista hyvinkin tärkeää jäljennettävää. Mainittavia ovat varsinkin pappilan ja kirkon inventaariot 1600-luvun alulta, samoin pitäjänkokousten pöytäkirjat 1640- ja 1650-luvuilta.

Paimion arkisto sitävastoin oli jokseenkin niukka asiakirjoista ennen vuotta 1713; työ siellä ei liioin kestänyt kuin kesäk. 16—17 p:ään.

Kolmen viikon keskeytyksen jälkeen jatkoin heinäk. 8—14 p:ään tutkimuksia Piikkiön arkistossa, ja oli saalis täältä noin keskulainen, muuten hyvin hajanaista. Visitatsioonipöytäkirjoja ja kiertokirjeitä (nim. vanhempia) ei arkistossa ollut.

Kemiön kirkonarkisto lienee ollut runsain kaikista, kuten luetteloista näkyy. Työ kesti heinäk. 15—22 p:ään, mutta oli luettelon puhtaaksi kirjoittamisessa sitten jälkeenpäin vielä enemmän aikaa kysyvä työ. Tämän yhteydessä sopinee mainita, että Wretan kansakoulunopettaja N. O. Jansson yksityisestä alotteesta on tutkinut useimmat Kemiön kirkonarkistossa löytyvät asiakirjat; onpa hänellä hallussaan kopioita useista huomattavista asiakirjoista. Sitäpaitsi on herra Janssonilla hallussaan yleensä Kemiötä koskevia asiakirjoja koko arkisto; nämä ovat hankitut vanhoista herraskartanoista, pappiloista y. m. Näistä kaikista on minulla lyhyt ylimalkainen luettelo (konseptilla).

Paraisten kirkonarkisto ei ollut liioin kovinkaan runsas; työ kesti heinäk. 22—26 p:ään. Kirkollinen kirjanpito ylipäänsä näyttää olleen hyvinkin monenlaista — seuraus siitä, että Parainen on kauan aikaa ollut piispan prebendana. Mainita voi, että arkistossa on neljä suomalaista raamattua v:lta 1642. Nauvon kirkonarkistossa kesti työ heinäk. 26—30 p:ään. Tulos oli verrattain runsas — visitatsioonipöytäkirjoja ja kiertokirjeitä, vaikka vain lyhennettyjä, koko joukko.

Vielä runsaampi tulos oli Korpon arkistosta; työ kesti tasan viikon, heinäk. 31 p:stä elok. 6 p:ään. Erityisesti on huomattava täältä, että useimmat asiakirjat ovat alkuperäisiä, eikä kuten useimmiten kiertokirjeet muualla, jäljennöksiä. Täältä on myös mainittava painettu „Manuale fennicum" v. 1685.

Yleensä tuli koko matkaan käytettyä aikaa n. 7 viikkoa, johon lisäksi voi hyvin lukea ainakin pari viikkoa ylim. puhtaaksi kirjoituksesta ja jäljennöksistä Uskelasta.

Helsingissä lokak. 3 p. 1904.

Väinö Perälä.

Herra Perälä jätti samalla Seuran arkistoon laatimansa luettelot ja kopiot puhtaaksi kirjoitettuina (yht. 53 arkkia).

3 §. Seuran stipendiaatti, pastori *Sigfrid Sirenius* oli lähettänyt seuraavan kertomuksen matkastaan:

Kirkkohistoriallisen Seuran Johtokunnalle.

Saan täten kunnioittaen tehdä selkoa siitä, miten olen käyttänyt Kirkkohistoriallisen Seuran 2 p. toukokuuta 1904 minulle myöntämää 200 markan suuruista matka-apurahaa ajalta 1721—1812 säilyneiden asiakirjain tutkimista varten Vanhan Suomen kirkonarkistoissa.

Työsuunnitelmani olen tehnyt niiden ennakkotietojen mukaan, joita pastori Neovius täkäläisistä arkistoista on antanut teoksessaan „Kyrkornas i Borgå stift Inventariipersedlar, Bibliotek och Arkiv" sekä seuraten ohjeita, joita professori Gummerus hyväntahtoisesti minulle antoi v. 1900 ilmestyneen arkistokomitean mietinnön mukaan. Huomioon olen myös ottanut sen tutkimustyön, mitä pastori Neovius tällä alalla jo on tehnyt, siten että olen tutkinut niitä asiakirjoja ja niitä arkistoja,

joista hän ei ole yksityiskohtaisia tietoja ottanut. Siten puuttuu kokoelmastani asiakirjoja esim. Sakkolan, Pyhäjärven ja Muolan kirkonarkistoista. Koska pastori Neovius minulle ilmotti jo koonneensa *kaikki* Viipurin ja Haminan konsistoriumien kiertokirjeet, olen kokonaan ne sivuuttanut ja pannut huomiota ainoastaan niihin asiakirjoihin, jotka valaisevat yksityisten seurakuntain oloja. Näin ovat etupäässä tulleet kysymykseen seurakunnassa pidettyjen tarkastusten pöytäkirjat. Niinikään olen ottanut papiston palkkausta valaisevia oikeuden päätöksiä ja asiakirjoja, virkatalojen katselmuspöytäkirjoja ja pitäjästä tehtyjä historiallisia muistiinpanoja y. m. Rippikirjoista ja kirkollisia tilejä sisältävistä kirjoista saatavat tiedot olen jättänyt varteenottamatta.

Nyt mainittua kokoomistyötä tehdessäni ovat asianomaiset kirkkoherrat hyväntahtoisesti antaneet niitä asiakirjoja, joista kopioita tai otteita on tehtävä, kotiini käytettävikseni, joten työ voipi tulla tarkemmin tehdyksi.

Seuraavasta näkyy, mitä tuloksia voin Kirkkohistorialliselle Seuralle eri arkistoista antaa.

Entinen Viipurin hiippakunta.

Räisälän kirkonarkisto:

Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista. Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1741. Muutamia kirkkoneuvoston ja pitäjänkokousten pöytäkirjoja.

Valkjärven kirkonarkisto:]

Valkjärven pitäjää koskevia historiallisia muistiinpanoja. — Tarkastuspöytäkirjat 1763—1806 on pastori Neovius kopioinut. Kirkkoneuvoston ja pitäjänkokousten pöytäkirjoja 1780—1796. Piispa Alopæuksen toimittaman tarkastuksen pöytäkirja $^{26}/_{12}$ 1811.

Kivennavan kirkonarkisto:

Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista. Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1735.

Uudenkirkon kirkonarkisto:

Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1745. Pitäjänkokousten pöytäkirjoja v:sta 1752 alkaen.

Hiitolan kirkonarkisto:

Papiston palkkausta koskevia asiakirjoja vuosilta 1707, 1748, 1758, 1766 ja 1767.

Pitäjänkokousten pöytäkirjoja v:sta 1802 alkaen ynnä muutamia vanhempia pöytäkirjoja.

(Tarkastuspöytäkirjat vv. 1741—1777; on pastori Neovius kopioinut).

Uukuniemen kirkonarkisto:

Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista.

Pitäjänkokousten pöytäkirjoja vuosilta 1789—1803. (Vanhimmat pit. kok. pöytäk. ovat ajalta 1692—1701).

Irtonaisia lehtiä tarkastuspöytäkirjoista, ensimäinen v:lta 1751, viimeinen 1762; arkistossa on ollut myös kirja sisältävä tarkastuspöytäkirjoja 1768—1805 ja tilejä v:sta 1768, mutta se mainitaan viimeiseksi v:n 1826 inventarioluettelossa, eikä löytynyt.

Entinen Haminan hiippakunta.

Valkealan kirkonarkisto:
Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista.
Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1746.
Pitäjänkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjoja vuosilta 1728, 1740, 1749—1781, 1789—1795, 1802—1811.
Papiston palkkausta koskevia oikeuden päätöksiä, y. m.

Säkkijärven kirkonarkisto:
Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1746.
Pitäjänkokousten pöytäkirjoja v:sta 1737 alkaen y. m.

Joutsenon kirkonarkisto:
Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1747.
Pitäjänkokousten pöytäkirjoja 1748—1810.
Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista.

Luumäen kirkonarkisto:
Luettelo ajan tärkeimmistä asiakirjoista.
Tarkastuspöytäkirjoja, ensimäinen v:lta 1746.
Luumäen pitäjänkertomus, jonka 1828 on tehnyt kirkkoh. Johan Stråhlmann. — —

Ylläluetelluista asiakirjoista kirjoitan kopioita ja otteita, jotka valmiiksi saatuani lähetän Kirkkohistorialliselle Seuralle.

Räisälässä 29 p:nä syysk. 1904.

Sigfrid Sirenius
papiston apul.

4 §. Prof. *K. G. Leinberg* luki ja jätti Seuran haltuun jäljennöksen eräästä piispa C. G. Ottelinin kirjeestä A. I. Arvidssonille, päivätty Bosgård 9 p. heinäk. 1843, jossa kirjoittaja puhuu m. m. piispallisen toimintansa alkuajoista ja Porvoon hiippakunnan papiston suhteesta herännäisyyteen.

5 §. Kauppias *Carl Norstedt* oli Seuralle lahjoittanut erään käsinkirjoitetun nidoksen, joka on peräisin Kiskon kirkkoherran, maist. David Sevoniuksen († 1811) papereista ja jonka sisällyksestä allekirjoittanut teki selkoa. Siinä tavataan kolme yhteen nidottua, mutta eri aikoina kirjoitettua kirjaa: „*Constitutiones Academiae*" (Kaarle X Kustaan julkaisemat), sitten vanhemmalla käsialalla, kuten näyttää 1600-luvun alulla kirjoitetut „*Leges scholae*" ja lopuksi *Ahasverus Fritzsch*'in „Kort Betänckiande, huruledes scholemästare i de små skolarna måga anföra ungdomen til een san Gudzfruchtan". Keskimmäinen näistä herättää suurta mielenkiintoa, se kun antaa hyvin seikkaperäisen kuvan koulun sisällisestä elämästä.

Tämän „koululain“ alkuperä ja syntyaika ei ole selvästi määrättävissä, mutta kaikesta päättäen on se ollut tarkoitettu jotain katedraalikoulua varten Ruotsin valtakunnassa. Allekirjoittanut piti todennäköisenä, että se tutustuttaa meitä oloihin Turun koulussa ennen Rothoviuksen aikoja, ja ilmoitti aikovansa ottaa asiata tarkemmin tutkiaksensa.

6 §. Kirkkoherra, teol. kand. *S. Manninen* lahjoitti Seuralle kaksi Henrik Renqvistin kirjettä hänen isälleen, talolliselle Antti Manniselle Hirvensalmella.

7 §. Pappismies *K. A. Silén* jätti Seuran arkistoon kirjoittamansa pastoraalitutkimuksen „Kirkkokurista Turun hiippakunnassa 1650-luvulla“.

8 §. Seuran kirjastoon oli, paitsi vaihtokirjallisuutta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta, liitetty seuraavat lahjoitukset:

Pastori *A. Silén*'iltä:

Sven Wilskman, Svea rikes Ecclesiastique Werk.

Sotarovasti *Peter Snellman*'ilta:

Ericus Ericin katkismus (erittäin hyvin säilynyt kappale).

Ylioppilas *V. Perälältä:*

G. L. Bauer, Critica sacra veteris Testamenti (Leipzig 1795).

P. Tollesson, Ord-Bok till förklaring öfver Nya Testamentets heliga skrifter, Stockholm 1815. I delen.

A. Rhyzelius, Episcoposcopia suiogothica. I. (1752).

Weihenmaier, Trauerspiel (Leipzig 1705).

J. G. Rosenmüller, Scholia I—IV.

Herra *Carl Norstedt*'ilta:

Stegmanni Christognosia;

Buddaei Instit. Theologiae dogmaticae;

Hartmannus Creidius, Meditationes apostolico-epistolicae. Frankfurt 1665.

Jo. Wandalinus, Brevis expositio s. theologiae. Leipzig 1722.

Jo. Leusden, Compendium graecum Novi Testamenti. Rostock 1762.

Jac. Heerbrand, Compendium theologiae. Magdeburg 1578.

Ger. Mercator & Matth. Beroaldus, Chronologia. Basel 1577.

J. Carpzov, Theologia revelata dogmatica. I—III. Leipzig 1749.

9 §. Kirkkoherra *V. Salminen* piti esitelmän kaivauksista, joita hän ja vapaaherra A. Cedercreutz Muinaistieteellisen toimiston luvalla olivat tehneet „Kirkkosaaressa“ Köyliönjärvessä, valaisten esitelmäänsä kartoilla ja löytönäytteillä. Kaivaukset, jotka eivät vielä ole loppuun saatetut, osoittavat että tässä pienessä saaressa, jolle tuskin rakennus mahtuu, on ollut kivikirkko, joka jo uskonpuhdistuksen ajalla on ollut hävinnyt, ja lausui kirkkoherra S. luulevansa, että se on ollut piispa Henrikin ajoilta, ehkäpä hänen kuolinpaikalleen rakennettu.

Esitelmän johdosta sukeusi lyhyt keskustelu.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina 7 p. marraskuuta 1904 k:lo 6 j. pp. Saapuvilla olivat johtokunnan jäsenet prof. K. G. Leinberg, joka johti puhetta, sekä allekirjoittanut, sihteeri, ja pastori M. Tarkkanen, s. m. kand. K. K. Ahlstedt, ylioppilas E. Koskenniemi ja tohtori L. J. Ingman.

1 §. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

2 §. Pastori *O. F. Kanervo* Kivennavalta oli Seuralle lähettänyt näytteitä hengellisistä runoista, joita hän oli kerännyt paikkakunnalla, tiedustellen samalla olivatko ne sen arvoisia että niitä olisi syytä kerätä enemmän. Koska mainitut laulut, jotka ovat kirjoitetut vanhalla suomalaisella runomitalla (sangen virheellisellä), valaisevat erään paikkakunnalla vaikuttaneen hengellisen liikkeen luonnetta, päätettiin kehoittaa past. Kanervoa tutkimuksia jatkamaan.

3 §. Seuran arkistoon jätettiin ylioppilas *J. E. Vuorisen* kirjoittama pieni tutkimus „Rauman seudun rukoilevaisista“.

4 §. Allekirjoittanut, sihteeri, luki otteita hallussaan olevista kanttori *K. Sarlinin* kirjoittamista memoaareista („Muutamia muistiinpanoja kansan luonteesta ja elämän-

tavoista Keskisuomessa sekä erittäin Wiitasaaren kirkoista ja papistosta"). Nämä muistiinpanot herättivät suurta mielenkiintoa ja lausuttiin toivomus, että samantapaisia lisiä „paimenmuistoon" uudemmilta ajoilta saataisiin muiltakin tahoilta.

5 §. Professori *K. G. Leinberg* oli lahjoittanut seuraavat kirjat:

Kyrkligt Veckoblad. I—III. (1867—1869).
Väktaren. I, 1—4, II, 1—3, III, 1—2.
Budbäraren. (Stockholm). 1857—1871, 1873—1874.
Den evangeliske Budbäraren. (Borgå). 1855—1856.
Allmän Evangelisk Tidning 1845—1848.
Handlingar rörande jubelfesten i Upsala 1793.
Orationes in tersecularem reformationis memoriam Aboae diebus I—IV Novembris A. MDCCCXVII habitae. Praemittitur Programma invitatorium. Aboae MDCCCXXI.
Seth Wallqvist, Sammandrag af Strengnäs Consistorii tryckta Circulairer m. m. Strengnäs 1807.
W. G. Lagus, Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria. Ny följd. Häft 1—3. Åbo 1836—1839.
Handlingar i anledning af prestmötet i Åbo 1859.
Tal vid Bibelsällskapets i Åbo allmänna sammankomster 1837 - 1840.
Bibelsällskapernas årsberättelser för 1862 o. 1863.
Chr. P. Löwe, Speculum religionis judaicae. Stockholm 1735.
Johan Arndts Paradis Lustgård. Stockholm 1745.
Concordia Pia. Lipsiae 1742.
Biblia Latina. (Ilman nimilehteä. Uuden Testamentin nimilehdellä vuosiluku 1590).
Biblia, Das ist: Die gantze Heil. Schrift. Stuttgart 1704.
Fr. Delitzsch, Biblische Psychologie. Leipzig 1861.
W. Gesenius, Hebräische Grammatik. Leipzig 1842.
W. L. M. de Wette, Die heil. Schrift. I—III. 3 Aufl. Heidelberg 1839.
W. L. M. de Wette, Handbuch zum Neuen Testament. I—III. (11 vihkoa). Leipzig 1845—1857.
J. H. Kurtz, Handbuch der Kirchengeschichte. 3 Aufl. Mitau 1853—1856. (4 vihkoa).
H. Martensen, Predikningar. Öfvers. Stockholm.
H. Martensen, Predikningar. Tredje saml. Mariestad 1852.
J. T. Beck, Kristliga tal. 1—4 häft. Stockholm 1867—1870.
C. L. Woike, Biblische Historien. 70:te Aufl. Königsberg 1891.
Biblische Geschichten aus dem Alten u. Neuen Testamente. 44 Aufl. Potsdam.
H. R. Schollenbruch, Biblische Geschichten. 3 Aufl.
Biblisk Historia. Helsingfors 1873.
Försök till Biblisk Historia af F. W. F. och E. O. R. Ekenäs 1862.

J. H. Kurtz, Biblisk Historia. Malmö 1852.
J. F. Åkerblom, Biblisk Historia. 20:de uppl. Stockholm 1859.
Johan Hübners Bibliska Historier. Ny uppl. Tavastehus 1849.
W. Markwort, Biblische Geschichten. Braunschweig 1891.
G. Billing, Kateketikens begrepp. Lund 1867.
Fr. W. Schütze, Koulukatekismus. Jyväskylä 1884.
Johan Möller, Försök till en mindre Lärobok i Christendoms-Kunskapen. Ny uppl. Helsingfors och Åbo 1830.
A. E. Lundeqvist, Doct. Mårten Luthers Lilla katekes med Ordförklaring. 2 uppl. Jönköping 1873.
C. H. Caspari, D:r Martin Luthers Lilla Kateches. I frågor och svar. 2 uppl. Stockholm 1866.
C. A. Hultkrantz, Handledning vid undervisningen i Katekesen. 16:de uppl. Stockholm 1877.
C. A. Hultkrantz, Bibliska Exempel till Katekesen. 4:de uppl. Stockholm 1876.
J. M. Lindblad, En Cateches ur Bibeln. Stockholm 1847.
J. Fr. Åkerblom, D:r Mårten Luthers Lilla Cateches. 2 uppl. Köping 1861.
O. Svebilius och *J. A. Lindblom,* D:r Mårt. Luthers Lilla Cateches. Jemte Hjelpreda af *J. C. Flodman.* Örebro 1850.
And. Gust. Sefström, Försök till lärobok i Christendomen. 3 uppl. Fahlun 1848.
L. P. Gagner, Catechetisk Lärobok. Örebro 1846.
Manuale Finnonicum v. 1684. Präntäis Stockholmis J. C. Ebert.
K. G. Leinberg, Satakieli eli valittuja lauluja. 5 pain. Helsinki 1883.
I. S. Spencer, En själasörjares anteckningar. Helsingborg 1856.
A. Nohrborg, Den fallna menniskans salighetsordning. 9:de uppl. Lund 1840.
A. Björkqvist, Uskon harjoitus autuuteen. 5 pain. Turku 1858.
H. M. Chalybaeus, System der speculativen Ethik. I—II. Leipzig 1850.
Fr. Schleiermacher, Den kristliga tron. I—II. Stockholm. 1842—1844.
G. Chr. A. v. Harless, Christliche Ethik. 6 Aufl. Stuttgart 1864.
E. Sartorius, Moralteologin. I—III. Stockholm 1844—1853.
E. Sperber, Erklärung der Sonn- u. Festtags-Evangelien. Eisleben 1865.
J. A. Dorner, Geschichte der protestantischen Theologie. München 1867.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina 5 p. joulukuuta 1904 kl. 6 j. p. p. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla seuran puheenjohtaja, piispa H. Råbergh sekä johtokunnan jäsenet prof:t K. G. Leinberg, K. A. Appelberg, Arth. Hjelt ja allekirjoittanut, sihteeri, ynnä useita Seuran jäseniä.

1 §. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

2 §. Kanttori *K. Sarlin*'in lähettämistä „Muistelmista uskonnollisesta elämästä Wiitasaaren seurakunnassa," jotka nyt jätettiin Seuran haltuun, päätettiin palkkiona Seuran varoista suorittaa 30 markkaa.

3 §. Maisteri *Kaarlo Österbladh*'ille päätettiin toimituspalkkiona Boetius Murenius'en Visitatsioonipöytäkirjoista myöntää 45 markkaa painoarkilta.

4 §. Korvaukseksi korrehtuurinluku- y. m. kustannuksista Seuran „Pöytäkirjojen" III ja IV osan toimittamisessa myönnettiin allekirjoittaneelle 5 markkaa painoarkilta.

5 §. Sihteerin tehtäviä toimittamaan ensi vuosikokoukseen saakka valittiin allekirjoittaneen matkalle lähdön takia maisteri *Kaarlo Österbladh.*

6 §. Esimies, piispa *H. Råbergh* esitti tiedonannon valtiollisista ilmiannoista suomalaisia pappeja vastaan 1788—1790 sodan aikana.

7 §. Piispa *Råbergh* esitti niinikään tiedonannon eräästä henkilöstä, joka 1730-luvulla oli pyytänyt lupaa erikseen muusta seurakunnasta käydä ehtoollisella.

8 §. Kirkkoherra *O. W. Olander* Luhangasta oli sihteerin kautta Seuralle lähettänyt lisiä poimintoihinsa Luhangan seurakunnan kirkonarkistosta.

9 §. Maist. *Kaarlo Österbladh* jätti näin kuuluvan kertomuksen stipendimatkastaan viime kesänä:

Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle.

Viime keväänä sain Suomen Kirkkohistorialliselta Seuralta 300 Smk:n suuruisen stipendin, joka velvoitti minua tekemään luettelon kaikista Isoa-Vihaa vanhemmista asiakirjoista seuraavissa Länsi-Suomen kirkonarkistoissa: Maskun, Mynämäen, Naantalin, Taivassalon, Rauman, Huittisten, Tyrvään ja Loimaan. Kaikkien näiden arkistojen tutkimisen oli laskettu kestävän 6—8 viikkoa.

Tässä tarkoituksessa tein viime kesä- ja heinäkuun kuluessa kiertomatkan kaikkiin yllämainittuihin seurakuntiin, tutkin sikäläiset kirkonarkistot ja tein täydelliset luettelot kaikista niistä löytyvistä Isoa-Vihaa vanhemmista asiakirjoista. Mikäli aikaa riitti, kopioin asiakirjoja, etenkin piispankäräjäin pöytäkirjoja, in extenso. Myöskin 1700-luvun myöhemmillä vuosilla syntyneistä asiakirjoista tein, en tosin erikoisluetteloa, vaan aivan yleisen katsauksen niiden laadusta ja paljoudesta. Koska noissa arkistoissa oli vähemmän työtä kuin mitä edeltäpäin oli arvattu — niin varsinkin Rauman ja Taivassalon arkistoissa — ja koska siis sopimuksen mukaista aikaa riitti, tutkin ja katalogiseerasin vielä lisäksi Wehmaan ja Uudenkaupungin arkistot, niinikään Kokemäen, jossa kuitenkaan — omituista kyllä — ei ollut säilynyt yhtä ainoatakaan asiakirjaa, joka olisi ollut Isoa-Vihaa aikaisempi. — Se aika, mikä minulta kaikkien näiden arkistojen tutkimiseen meni, oli — kaikki matkat siihen luettuina — 7 viikkoa.

Arkistoissa löytyvät asiakirjat olivat suurimmaksi osaksi 1600-luvun jälkimäiseltä puoliskolta ja sitä myöhäisemmältä ajalta. 1500-luvulta oli aivan vähän, 1400-luvulta oli alkuperäisiä asiakirjoja jokunen Naantalin luostaria koskeva, jotka ovat entuudestaan tunnetut prof. Leinbergin tutkimusten kautta. Sisällykseltään olivat nämä asiakirjat — yleisesti sanottuna — piispan- ja rovastinkäräjäin pöytäkirjoja, kuninkaitten kirjeitä ja resolutsioneja erilaisista asioista, kenr. kuvernöörin kirjeitä seurakuntien jaosta y. m., piispan, tuomiokapitulin ja rovastien kirjeitä, maanjako-oikeuksien ja muiden ylempien ja alempien oikeuksien päätöksiä kirkon ja pappilan tiluksia ja omaisuutta koskevista asioista sekä ylipäänsä sellaisista asioista, jotka kirkolliset viranomaiset olivat lykänneet maallisen oikeuden ratkaistaviksi, edelleen historiakirjoja, syntyneistä, kuolleista ja vihityistä, kirkollisia tilikirjoja, inventtaari-luetteloita, penkkijakoa koskevia asiakirjoja y. m. Joskus sisälsivät historiakirjat muutamia muistiinpanoja „harvinaisista tapauksista".

Enimmäkseen ovat näin katalogiseeratut asiakirjat hajanaisia lähteitä: mitään yhtenäistä, selväpiirteistä kuvaa sen seurakunnan elä-

mästä, jonka arkistosta ne ovat löydetyt, niiden perustuksella tuskin voi itselleen luoda. Mutta suuren joukon pieniä, vaatimattomia lisäpiirteitä seurakunnallisen elämän ja sivistyshistorian alalta ne ymmärtääkseni tarjoavat ja voivat luullakseni siten osaltaan täydentää muualta löydettyjä lähteitä.

Kaarlo Österbladh.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

Jaakko Gummerus.

1905.

Pöytäkirja pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19 p:nä tammikuuta v:na 1905 k:lo 6 j. p. p. Tieteellisten Seurojen Talon juhlasalissa. Saapuvilla olivat johtokunnan jäsenet professorit K. A. Appelberg, K. G. Leinberg ja Arth. Hjelt sekä Seuran jäseniä ynnä muita asianharrastajia yhteensä noin 30.

1 §. Seuran puheenjohtajan, piispa Herman Råberghin ollessa estettynä vuosikokoukseen saapumasta julisti prof. *K. A. Appelberg* johtokunnan puolesta vuosikokouksen avatuksi kehoittaen kokoontunutta yleisöä kuuntelemaan juhlaesitelmää.

2 §. Rovasti, teol. kand. *J. A. Cederberg* piti juhlaesitelmän aineesta *„En kyrklig tidsbild från Österbotten för 50 år sedan“*.

3 §. Johtamaan puhetta tässä kokouksessa valittiin teol. lisensiaatti *L. J. Ingman.*

4 §. Allekirjoittanut luki Seuran sihteerin, prof. *Jaakko Gummeruksen* laatiman, näin kuuluvan

Kertomuksen Seuran vaikutuksesta vuonna 1904.

Se toimikunta, joka valittiin vuosikokouksessa tammikuun 19 p. 1902 kolmeksi vuodeksi, saa nyt tehdä Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle tiliä viimeisestä toimintavuodestaan.

Kokouksien pito on säännöllisesti jatkunut Yliopiston lukukausien kestäessä tavaksi tulleena aikana joka kuun ensimmäisenä maanantaina, paitsi huhtikuun kokous, joka pääsiäisjuhlan takia siirtyi 18:nteen päivään. Kokouksia on vuoden kuluessa pidetty kaikkiaan kahdeksan. Kokouspaikkana on meidän edelleenkin suotu käyttää Tieteellisten Seurojen taloa.

Kirkkohistoriallisia tiedonantoja ovat näissä kokouksissa lukeneet, esitelmiä pitäneet tai historiallisia asiakirjoja, vanhoja saarnoja ja muita käsikirjoituksia seuralle jättäneet esimies, piispa H. Råbergh (7 kertaa), prof. K. G. Leinberg (2 kertaa), maist. E. Granit (2 kertaa), toht. L. J. Ingman, maist. A. J. Pietilä, kaupp. J. A. Blom, toht. Hj. Appelgren, kirkkoherra O. V. Olander, pastori J. V. Wallin, kirkkoherra H. Broms, tilanomistaja A. Heikkilä, lehtorit M. Ruuth ja B. H. Helander, kauppias Carl Norstedt, kirkkoherra S. Manninen, pastorit K. A. Silén ja O. F. Kanervo, yliopp. J. E. Vuorinen, toht. J. Rodzievicz, pastori A. F. Waldstedt, kirkkoherra V. Salminen ja kanttori K. Sarlin. Sitäpaitse ovat Seuran allamainitut stipendiaatit jättäneet Seuralle tutkimustensa tulokset. Mikäli nämät tiedonannot eivät tule julkaistaviksi Seuran „Pöytäkirjoissa,“ säilytetään ne Seuran arkistossa.

Seuran *julkaisuja* on vuoden kuluessa ilmestynyt ainoastaan yksi, nimittäin „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjoja Liitteineen“ III, sisältäen kokouksissa talvikaudella 1902—1903 esitetyt ja painettavaksi hyväksytyt tutkimukset ja tiedonannot, 214 sivua laajana vihkona. Se jaettiin helmikuussa jäsenille v:lta 1903 yhdessä aikaisemmin valmistuneen teoksen, *K. G. Leinberg*'in „*Åbo stifts herdaminne 1554—1640*“ kanssa, jolloin

myöskin jäsenmaksut v:lta 1903 perittiin. Pöytäkirjat Seuran kokouksista talvella 1903—1904 ynnä niissä esitetyt tutkimukset ovat paraikaa painossa ja valmistunevat kohdakkoin. Tämä julkaisu paisuu tällä kertaa suuremmaksi kuin ennen (yli 300 siv.), siihen kun tulee useita laajoja erikoistutkimuksia, jotka myöskin ilmestyvät ylipainoksina, kuten tohtori *L. J. Ingman*'in juhlaesitelmä *Gustaf Rancken vanhemman uudistuspyrinnöistä katkismusopetuksen alalla*, maisteri *A. J. Pietilän* tutkimus *Kirkon tuomiovallasta kihlaus- ja avioliittoasioissa*, pastori *R. Calamnius*'en *Hajanaisia tietoja Suomussalmen seurakunnan vaiheista* ja pastori *J. V. Wallinin* esitys *Hengellisistä liikkeistä entisessä Ulvilan pitäjässä*. Täten otettujen ylipainoksien kautta syntyy sarja kirkkohistoriallisia pikkututkimuksia, joista voi toivoa että ne — erittäinkin nuo enemmän kansantajuiset kuvaukset paikallishistorian alalta — herättävät laajemmissakin piireissä harrastusta ja siten osaltaan edistävät Seuran tarkoitusta. Huomautettakoon tässäkin yhteydessä, mitenkä tämä seuramme julkaisusarja tarjoutuu soveliaaksi säilytyspaikaksi seurakuntahistoriallisille tutkimuksille, jommoisten laatiminen varmaan, erittäinkin paikkakunnilla, missä kirkonarkisto on paremmin säilynyt, olisi kiitollinen tehtävä seurakunnan papille. Itse hän sellaisten tutkimusten kautta tutustuisi edeltäjiensä vaikutukseen, ja henkinen side solmiutuisi hänen sekä niiden miesten kesken, jotka samasta saarnatuolista ovat Jumalan sanaa julistaneet seurakunnalle. Ja jos hänen tutkimustensa tulokset julkisuuteen joutuvat ja pikkukirjasena ovat seurakuntalaistenkin saatavina, hän sen kautta epäilemättä voi paljonkin kohottaa kirkollista mieltä ja seurakunnallista tietoisuutta vaikutuspiirissään. Kirkkohistorialliselle Seuralle ovat tällaiset tutkimukset aina tervetulleet, ja mikäli ne osoittautuvat huolella tehdyiksi sekä siinä määrässä täydellisiksi kuin asianhaaroihin nähden voi vaatia, koettaa se varojensa mukaan niitä julkisuuteen saattaa.

Toiseksi vuosijulkaisuksi v:lta 1904 ajateltiin, kun ei kirkkoherra A. Neoviuksen *Chronographia*'n toinen osa vieläkään voinut valmistua jäsenille jaettavaksi, ensi vihkoa sarjasta, joka sisältäisi asiakirjoja 19:nnen vuosi-

sadan herännäisyyden historiaan ja johon ensiksi otettaisiin L. J. Niskasen huomattava memoaariteos „Muistokirja hengellisistä asioista." Julkaisua valmisteltaessa huomattiin kuitenkin soveliaammaksi lykätä sarjan aloittaminen tuonnemmaksi. Sen sijaan päätettiin painosta toimittaa Ahvenanmaan rovasti *Boëtius Murenius*'en Visitatsioonipöytäkirjat v:lta 1637—1666, jotka ovat jotenkin ainoat laatuaan ajaltansa meillä ja monipuolisesti valaisevat kirkollista käytäntöä, siten oivallisesti täydentäen Seuran ennen julkaisemaa lähdeteosta „Consistorii ecclesiastici Aboensis protokoller 1656—1661." Julkaisu on ollut uskottuna maisteri *Kaarlo Österbladh*'in toimitettavaksi ja valmistuu siitä kohdakkoin ensimmäinen 12 painoarkin laajuinen vihko. Koko teos tulee olemaan noin 40 painoarkkia, ellei mitään supistuksia tehdä.

Niinkuin edellisenä vuonna, on Seura v. 1904 jatkanut toimenpiteitä *kirkonarkistojemme vanhempain asiakirjojen tutkimiseksi ja luettelemiseksi.* Ennestään on Seuran hallussa luettelot Isoa Vihaa vanhemmista asiakirjoista tärkeimmissä Pohjanmaan ja etelä-Hämeen arkistoissa. Keväällä 1904 julistettiin haettavaksi kaksi 300 markan suuruista apurahaa lounais-Suomen vanhempien kirkonarkistojen tutkimiseksi. Kokouksessa huhtik. 18 p. annettiin nämät apurahat maist. *Kaarlo Österbladhille* ja ylioppilas *Väinö Perälälle*, jotka kumpikin kesän kuluessa suorittivat tutkimuksensa sihteerin laatiman tarkemman ohjelman mukaisesti ja joiden asiakirjakokoelmat jo suurimmaksi osaksi ovat Seuran haltuun jätetyt. Toukok. 2 p. myönsi seura erityisestä hakemuksesta pastori *S. Sirenius*'elle Räisälästä 200 markan apurahan samanlaisia tutkimuksia varten Vanhan Suomen kirkonarkistoissa. Pastori Sirenius on matkaltaan saanut varsin runsaan saaliin, joka aikanaan joutuu Seuran huostaan ja jonka perustuksella kokoilija toivottavasti voi jatkaa ennen aloittamiaan tutkimuksia itä-Suomen kirkollisista oloista varsinkin 1700-luvulla. Hyvin ilahduttavaa on että tämäkin omituinen puoli kirkollista elämäämme tulee entistä tarkemmin valaistuksi.

Seuran *arkisto* on sekä kokouksissa jätettyjen historiallisten asiakirjojen että stipendiaattien kokoelmain kautta suuressa määrässä lisääntynyt, niin että asiakirjain

järjestelmällinen sijoitus käy tarpeen vaatimaksi. *Kirjastoon* on lahjoituksina saatu 77 painettua teosta, enimmäkseen vanhempaa koti- ja ulkomaista teoloogista kirjallisuutta. Lahjoittajia ovat olleet: Professorit K. G. Leinberg ja E. Aspelin, arkiaatteri O. E. A. Hjelt, sotarov. Petter Snellman, kirkkohra V. Salminen, past. A. Silén, hra Carl Norstedt ja ylioppilas Väinö Perälä. Sitäpaitsi on saapunut niiden seurojen julkaisuja, joiden kanssa seuramme on kirjallisuuden vaihdossa. Vielä on lehtori *L. H. Sandelin* Porista lahjoittanut 20 kappaletta teostansa „Piirteitä katolisuuden synnystä ja kehityksestä," käytettäväksi vaihtokappaleina.

Maaliskuussa tehtiin anomus 3000 markan valtioavusta Seuran toimintaa varten v. 1904, ja saatiinkin ennen pitkää pyydetty summa Kirkollistoimituskunnan käyttövaroista. Sen kautta on seuran toiminnan taloudellinen puoli ollut turvattu kuluneen vuoden aikana. Sitä vastoin ei vielä ole päätöstä saatu vähäistä myöhemmin tehtyyn anomukseen, että seurallemme vuosiksi 1905—1907 myönnettäisiin 3000 markan vuotuinen määräraha. Luottamuksella kumminkin odotamme, että hallitus ei ole kieltävä Seuralta sitä kannatusta, jota se tähänastisen toimintansa aikana on saanut nauttia ja josta sen vaikutuksen jatkuminen nykyisessä laajuudessaan ehdottomasti on riippuvainen, kun tulomme jäsenmaksuista ovat pienet emmekä ole voineet mainittavia säästöjä tehdä.

Seuran *jäsenluku* on kuluneen vuoden aikana pysynyt jotakuinkin kohdallaan. Siksi suuri osa papistostamme on siihen nyt liittynyt, ettei voi toivoa siltä taholta enää saatavan aivan suurta lisäystä, ja ulkopuolella papiston rivejä lienee asianharrastajain luku varsin pieni. Toivoa saattanee kumminkin että nuorten pappien riveistä entistä useampia seuraan liittyisi, sitä mukaa kuin he katsovat varojensa sen sallivan. Erittäinkin heistä toivoisimme samalla saavamme toimivia työntekijöitä. Seuramme menestyksellinen vaikutus on suuressa määrässä siitä riippuva, että yhteistyö toimikunnan ja maaseuduilla toimivain jäsenten välillä edelleen jatkuu. — Seuralla oli v:n 1904 alkaessa vakinaisia jäseniä 49 ja vuosijäseniä 317, yhteensä siis 366. Uusia jäseniä on vuoden kuluessa liittynyt vakinaisia 1, vuosijäseniä 28.

Eronnut tai kuoleman kautta poistunut on 1 vakituinen ja 8 vuosijäsentä. Jäsenluku vuoden 1905 alussa on siis: vakinaisia 49 ja vuosijäseniä 333.

Vuoden aikana kuolleet seuran jäsenet ovat Alajärven kirkkohra, rov. J. Johansson, Paraisten kirkkohra rov. K. F. Ekholm, Kiuruveden kirkkohra A. F. Tikkanen, Teuvan kirkkohra, rov. J. H. Wehmanen, Jaakkiman kirkkohra rov. W. Johansson, Kerimäen kirkkohra rov. O. G. Blomgren, Tuuloksen kirkkohra rov. M. Takala, Sipoon kirkkohra rov. F. W. Fredrikson ja kolleega, filosofian maisteri N. F. Spolander.

Seuran *toimimiehissä* ei vuoden kuluessa oli mitään muutosta tapahtunut.

Helsingissä tammikuulla 1905.

Jaakko Gummerus.

5 §. Pastori, fil. maisteri *Yrjö Lindstedt* ilmoitti, että hän yhdessä teol. kand. *Paavo Snellman*'in kanssa oli tarkastanut Seuran tilit v:lta 1904 huomaamatta niissä mitään aihetta muistutuksiin, jonka johdosta Seura päätti myöntää rahastonhoitajalle ja johtokunnalle täyden tilivapauden. — Senjälkeen luki Seuran rahastonhoitaja, prof. *Arth. Hjelt* näin kuuluvan yhteenvedon mainituista tileistä:

Kertomus

Kirkkohistoriallisen Seuran tileistä vuonna 1904.

Debet.

Saldo vuodelta 1903		2409: 67
Valtioapu	3000: —	
Jäsenmaksuja	1820: —	
Vuoden kuluessa nostettuja korkoja . . .	120: 68	
Myydyistä kirjoista	35: 36	
Satunnaisia tuloja	4: 45	4980: 49
	Summa Smk	7390: 16

Kredit.

Kirjapainolasku	1079: 45
Matka-apurahoja	800: —
Toimituspalkkioita	420: —
Lähetyskuluja y. m. menoja	494: 16
	2,793: 61
Saldo vuodelle 1905.	4,596: 55
Summa Smk	7,390: 16

Helsingissä tammik. 19 p. 1905.

Arthur Hjelt.

---

6 §. Puheenjohtaja ilmoitti, että Seuran johtokunta vuosille 1902—1904, johon olivat kuuluneet piispa Herman Råbergh, professorit vapaaherra E. G. Palmén, K. A. Appelberg, K. G. Leinberg, Jaakko Gummerus ja Arthur Hjelt sekä kirkkoherra A. Neovius, nyt oli sääntöjen mukaan eroava, jonkatähden seuraavaa kolmivuotiskautta 1905—1907 varten oli valittava uusi johtokunta. Suljetuilla lipuilla toimeenpannussa äänestyksessä tulivat valituiksi: piispa *Herman Råbergh* 18 äänellä (kaikki annetut äänet), professorit vapaaherra *E. G. Palmén, Jaakko Gummerus* ja *K. G. Leinberg* kukin 17 äänellä, professorit *K. A. Appelberg* ja *Arth. Hjelt* kumpikin 16 äänellä ja teol. lisensiaatti *L. J. Ingman* 12 äänellä. Sitäpaitse sai seitsemän eri henkilöä 3—1 hajaääntä.

7 §. Tilintarkastajiksi vuodelle 1905 valittiin teol. tohtori *Erik Johansson* ja pastori, fil. maisteri *Yrjö Lindstedt* varsinaisiksi sekä fil. maisteri, sacr. min. cand. *A. J. Pietilä* varajäseneksi.

8 §. Prof. *K. G. Leinberg* ehdotti, että Seuran sääntöjen 2 §:ään tehtäisiin sellainen muutos, että ne Seuran vuosijäsenistä, jotka kymmenen vuoden aikana ovat suorittaneet säädetyn vuosimaksun, vapautettaisiin enemmistä maksuista ja siirrettäisiin vakinaisten jäsenten lukuun. Puheenjohtaja huomautti, että tämä ehdotus on käsiteltävä Seuran sääntöjen 7 §:n mukaan ja siis ilmoi-

tettava Seuran jäsenille, jonka jälestä se ensi vuosikokouksessa ratkaistaan.

9 §. Prof. *Hjelt* ehdotti Seuran sääntöjen 3 §:n muutettavaksi siihen suuntaan, että johtokunnan jäsenistä osa vuosittain eroaisi. Sen johdosta tehtiin kaksi eri ehdotusta johtokunnan jäsenten lukumäärän muuttamiseksi: toinen, että johtokunnan jäsenten lukumäärä vähennettäisiin kuudeksi (prof. *Leinberg*), toinen, että se lisättäisiin yhdeksäksi (kirkkoherra *Elis Bergroth*); molempia ehdotuksia kannatettiin. Pastori *Yrjö Lindstedt* huomautti sen lisäksi, että johtokunnan jäsenten eroamisvuoro kahtena ensimmäisenä vuonna määrättäisiin arpomisen kautta. — Puheenjohtaja huomautti, että tämä ehdotus on käsiteltävä samassa järjestyksessä kuin edellisessä §:ssä mainittu.

10 §. Johtokunnan ulkopuolella olevana jäsenenä pyysi kirkkoherra *Elis Bergroth* lopuksi saada kiittää johtokuntaa siitä tarmosta, millä johtokunta oli Seuran asiaa ajanut.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Kaarlo Österbladh.

Pöytäkirja pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina helmikuun 6 p:nä v. 1905. Saapuvilla olivat puheenjohtaja, piispa H. Råbergh, johtokunnan jäsenet professorit K. G. Leinberg, vapaaherra E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt sekä teol. lisensiaatti L. J. Ingman ynnä Seuran jäsenet teol. kand. A. J. Pietilä, kirkkoherrat rovasti J. J. Westerlund, rovasti E. Hyvärinen, J. J. Simelius, pastorit Arth. Malin ja Kyösti Sipilä sekä allekirjoittanut.

1 §. Tarkastettiin ja hyväksyttiin kokouksessa 5 p:nä joulukuuta v:na 1904 ja vuosikokouksessa 19 p:nä tammik. v:na 1905 pidetyt pöytäkirjat.

2 §. Vuosikokouksessa valittu johtokunta vuosille 1905—1907 valitsi johtokunnan ja Seuran toimimiehiksi entiset uudelleen, nim. puheenjohtajaksi piispa *Herman*

Råbergh'in, sihteeriksi ja arkistonhoitajaksi professori *Jaakko Gummeruksen* ja rahastonhoitajaksi professori *Arthur Hjeltin*. Koska prof. Gummerus ulkomaamatkansa takia on kuluvan kevätlukukauden aikana estetty sihteerin tointa hoitamasta, valitsi johtokunta edelleen kevätlukukauden loppuun saakka mainittua tointa hoitamaan allekirjoittaneen, fil. kand. *Kaarlo Österbladh*'in, jolle päätettiin palkkiona tästä toimesta maksaa 150 mk.

3 §. Niitten sääntöjen muutosehdotusten käsittelemisen, jotka Seura vuosikokouksessaan oli lykännyt johtokuntaan, saadakseen niistä sen lausunnon, päätti johtokunta lykätä jonkun verran myöhäisemmäksi.

4 §. Uusiksi jäseniksi Seuraan ilmoitettiin pastorit *O. Liljeqvist* Porvoosta ja *R. Bonsdorff* Kymistä sekä opettaja *K. Rahikainen* Helsingistä.

5 §. Maisteri *V. Tarkiainen* oli Seuralle lahjoittanut suuren joukon ent. Juvan kirkkoherran Abraham Poppiuksen saarnoja, joista Seura päätti sihteerinsä kautta lausua lahjoittajalle kiitoksensa.

6 §. Kirkkoherra *V. Salminen* Köyliöstä oli lähettänyt Seuralle muutamia Euran tuomiokunnan tuomiokirjoista poimimiaan biografisia lisiä Turun hiippakunnan paimenmuistoihin.

7 §. Rovasti *Antero Warelius*-vainajan leski oli Seuralle lahjoittanut suuren joukon miesvainajansa kirjoja. Allekirjoittanut lupasi esittää niistä Seuralle luettelon ensi kokouksessa.

8 §. Ilmoitettiin, että Seuran julkaisujen VI osa, Boëtius Murenius' Acta visitatoria 1637—1666 I, nyt oli valmistunut jäsenille jaettavaksi; niinikään ilmoitettiin, että „Pöytäkirjat Liitteineen"-julkaisun IV vihkoa on valmiiksi painettu 19 arkkia, joten koko vihko toivottavasti valmistuu maaliskuun kuluessa.

9 §. Sen johdosta, että teol. kand. A. J. Pietilä oli Seuralta pyytänyt vähintään 30 kpl. ylipainoksia Seu-

ran „Pöytäkirjat Liitteineen“-julkaisun IV vihkoon painettavasta kirjoituksestaan „Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa“, päätti Seura tehdä sen yleisen päätöksen, että kaikille niille henkilöille, jotka kirjoittavat Seuran yllämainittuun julkaisuun ja pyytävät kirjoituksistaan ylipainoksia, annetaan niitä korkeintaan 50 kpl.

10 §. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta oli Seuralle saapunut vaihtokirjallisuutena Yrjö-Koskisen Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia I 1851—1862 ja Kaarle Krohnin Kalevalan runojen historia III: Väinämöinen.

11 §. Otettiin keskusteltaviksi Seuran kuluvan toimintavuoden aikana toimitettavat julkaisutyöt, mutta koska näytti olevan tarpeellista saada tarkempi selvitys siitä missä määrässä Seuran rahavarat tekevät julkaisujen painattamisen mahdolliseksi, niin jätettiin lopullisen päätöksen tekeminen asiasta seuraavaan kokoukseen.

12 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* luki Seuralle muutamia Mäntsälän kirkonarkistosta kopioimiaan tiedonantoja „seurakunnassa sattuneista merkillisistä tapahtumista“. Näistä koski yksi (v:lta 1808) muuatta talonpoikaa Sigfrid Sipilää, joka oli päättänyt pidättäytyä H. p. ehtoollisen nauttimisesta, osaksi myös yhteisestä jumalanpalveluksesta sekä erinäisistä ruo'ista ja parranajamisesta niinkauvan kuin venäläiset joukot olivat maassa. Yksinäisyydessä hän kulutti aikansa raamatun tutkistelemisessa. — Toinen tiedonanto koski erästä uhripaikkaa, jossa sairaat kävivät apua etsimässä ja joka vielä 20 à 30 vuotta aikaisemmin oli ollut käytännössä, mutta muistiinpanoa tehdessä jo hävinnyt. — Kolmas tiedonanto v:lta 1822 koski erästä hengellistä liikettä, sen johtajaa suutari Nymania ja tämän opinkäsitystä.

13 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* esitti Seuralle useita Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjoista poimittuja tiedonantoja 1730- ja 1740-luvulta, jotka valaisevat seurakuntien ja papiston siveellistä elämää sekä kirkon tilaa ison vihan jälkeen.

14 §. Professori *K. G. Leinberg* luki ja jätti Seuralle erään Gabr. Forteliuksen pojalleen v:na 1780 kirjoittaman kirjeen ja sitä seuraavan lisäyksen, jotka koskevat papiston suhteita ja kirkollisia oloja niissä kaakkois-Suomen seurakunnissa, jotka joko osaksi tahi kokonaan olivat rauhanteoissa 1721 ja 1743 siirtyneet Venäjän vallan alle. Nämät asiakirjat, jotka alkuperäisinä löytyvät Ruotsin valtioarkistossa (osastossa Borgå Konsistorium till Kanslikollegium 1720—1800) ovat liitteitä erääseen suurempaan asiakirjaan, nim. Porvoon tuomiokapitulin esitykseen 17 p:ltä lokak. 1778, koskeva venäläisten pappien suhteita jumalanpalvelusten pitämiseen Karjalassa.

15 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* esitti erään Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjoissa löytyvän tiedonannon 25 p:ltä helmikuuta v:na 1801, joka siitä syystä on huomattava, että se osoittaa milloin nuo 1686 vuoden kirkkolaissa määrätyt ehtoolliskuulustelut (nattvardsförhör) siinä muodossa kuin niitä ennen oli harjoitettu lakkautettiin.

16 §. Vielä esitti piispa *Råbergh* erään rovasti Johan Henrik Cygnaeuksen Porvoon pappeinkokoukselle v. 1801 antaman kertomuksen seurakuntansa tilasta.

Pöytäkirjan vakuudeksi
Kaarlo Österbladh.

Pöytäkirja pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina 5 p:nä maaliskuuta v:na 1905. Saapuvilla olivat puheenjohtaja, piispa H. Råbergh, johtokunnan jäsenet professorit vapaaherra E. G. Palmén, K. G. Leinberg, K. A. Appelberg, Arth. Hjelt ja teol. lisensiaatti L. J. Ingman sekä Seuran jäsenet rovastit Josua Johansson, Eljas Lönnrot ja J. J. Westerlund, kirkkoherra I. A. Björklund, pastorit fil. maist. Yrjö Lindstedt ja Väinö Helle, allekirjoittanut v. t. sihteeri, ynnä muutamia asianharrastajia.

1 §. Tarkastettiin ja' hyväksyttiin Seuran kokouksessa 6 p:nä viime helmikuuta pidetty pöytäkirja.

2 §. Allekirjoittanut esitti Seuralle seuraavan luettelon niistä rovasti Antero Varelius-vainajan kirjoista, jotka olivat Seuralle lahjoitetut:

1. Luther, M.: Kirkkopostilla, Helsinki 1872.
2. Gradin, Anders: Postilla, Stockholm 1780—1785.
3. Carlsson, W.: Vanha Testamentti (selityksillä) I ja II.
4. Carlsson & Dahlberg: Vanha Testamentti (selityksillä) III ja IV.
5. Grönberg, J.: Tunnustuskirjat, Vaasa 1849.
6. Biblia alkukielellä, 5 nidosta.
7. Biblia, Ranskankielinen.
8. Granfelt, A. F.: Om försoningen i Kristus, Upsala 1882.
9. Lindelöf, J. A.: Om nåd och frihet, H:fors 1880, yhdessä nidoksessa.
10. Forsman, C. R.: Symbola, Åbo 1867.
11. Vanha Testamentti, Armossa asetetun Pipliakomitean toimittama käännös I, II, III ja IV.
12. Ericus Erici: Postilla.
13. „ „ „ jatkoa.
14. Tötterman, K. A. R.: Die Weissagungen Hoseas, H:fors 1879.
15. Schauman, F. L.: Praktiska theologien, Första delen, 1875.
16. Tengström, J.: Uusia virsiä, Turku 1836.
17. Ingman, A. V.: Raamatun selityksiä I ja III.
18. Ingman, Lauri: Jesuksen opetuslapsikasvatuksesta, Vaasa 1900.
19. Savolin, E.: Försök till lärobok i bibelkunskap, Borgå 1900.
20. Tollesson, P.: Handbok till bibliska litteraturen I—IV.
21. Bonsdorff, J.: Psalmerna uti metrisk öfversättning jämte anmerkningar I.
22. Jerusalem, J. F. W.: Betraktelser I.
23. Holm, A.: Skrifte-Tal.
24. Sylvius, J.: Om den christna Religionens visshet och sanning.
25. Virsi- ja evank. kirja.
26. Kyrkohandbok, Förslag.
27. Schauman, F. L.: Tidskrift 1857—58.
28. Johansson, G.: Rechtfertigungslehre. Kuopio 1893.
29. Putkonen, M.: Kristillinen Siveys-Oppi.
30. Alopaeus, C. H.: Den heliga läran.
31. Gottlund, M.: Finsk Tolkning af Apostlarnes Sändebref.
32. Kyrkohandbok, Förslag.
33. Kirkkokäsikirja, Ehdotus.
34. Bergenheim, Edv.: Tal.
35. Bergstadi, Fr.: Puhe.
36. Sirén, C.: Ystävälliset sanat Suomen seurakunnalle Pietarissa.
37. Hannula, Edv.: Kristillisestä saarnasta eetillisenä saarnana.
38. Brockenius, Z.: Huus-Taflan.
39. Locke, J:: Tankar om verldslig Regerings rätta ursprung.
40. Suomalainen Virsikirja.
41. Vuotuiset evankeliumit ja epistolat.
42. Hellman, S.: Hengellisiä mainінkia herännäisyyden ajoilta.

43. Vuotuiset evank. ja epistolat.
44. Lyra, A. W.: Om religionsundervisningen.
45. S[tenhagen], C. A.: Apocalypsen.
46. Geitlin, Gabriel: In Librum Genesis Prolegomena Specimen Theologicum.
47. Strandberg, E. F. Th., Svårigheten för tillvägabringandet af en union mellan evang.-lutherska och reformerta kyrkan.
48. Psalmien selityksiä.
49. Carlsson, W.: Uusi testamentti, Selit.
50. Wolfiana controversia.
51. Heman, G. A.: Uskonkäsite.
52. Gestrin, E. T.: Die Rechtfertigungslehre der Prof. der Theologie J. Beck, Myhrberg und Ingman.
53. Helander, V.: Om Sakramentbegreppet.
54. Granfelt, A. F.: Herr C. von Bergens föreläsningar öfver „Framtidens Kristendom".
55. Gadolin, J. A.: De divisione decalogi.
56. Vetenskapen och Herr C. von Bergen.
57. Johansson, G.: Suomen kirkon asemasta.
58. Granfelt, A. F.: Försök till lärobok i den kristliga sedeläran.
59. Renvall, T. T.: Om rättfärdiggörelsen.
60. Bergius, Nic.: De statu Ecclesiae et Religionis Moscoviticae.
61. Sayce, A. H.: Raamatun historiallinen totuus muinaislöytöjen valossa.
62. Lardnerus, N.: Fides historiae Evangelicae.
63. Fenelon-Sjöbeck: Tankar och öfvertygande bevis om Guds varelse.
64. Beckman, M. E.: Emot Herrnhutiska Partiet.
65. Grotius, Hugo: De veritate religionis christinae.
66. Helsingius, G. F.: Kyrkans förhållande till staten.
67. Granfelt, A. E.: Kyrkans och statens fria samverkan.

Paitsi ylläueteltuja löytyy koko joukko virsikirja- ja katekismuskomitean ehdotuksia, Tuomiokapitulin kiertokirjeitä, kirkollis- ja pappeinkokousten pöytäkirjoja y. m.

3 §. Koska se tila, mikä on varattu Seuran arkistoa ja kirjastoa varten, nyt jo on aivan riittämätön, päätti Seura prof. vapaaherra E. G. Palménin ehdotuksesta, että oli käännyttävä Tieteellisten Seurojen talon kirjastonhoitajan puoleen ja pyydettävä että Seura jos suinkin mahdollista saisi käytettäväkseen enemmän tilaa.

4 §. Allekirjoittanut ilmoitti, että teol. tohtori J. Rodzievicz Pietarista oli esittänyt, että Seura ottaisi painattaakseen hänen kopioimansa Laurentius Nicolai Norvegensiksen („Luostari-Lassin") polemisen kirjoituksen Upsalan kokouksen päätöksestä ja Augsburgin tunnustusta

vastaan, joka kirjoitus esitettiin Seuran kokouksessa 5 p. joulukuuta v:na 1904 ja on nykyjään Seuran hallussa. Jos Seura katsoisi painatuskustannusten nousevan liian korkeiksi, oli tohtori Rodzievicz kysynyt paljonko hänen tulisi suorittaa osamaksuna. — Seura katsoi kuitenkin mainitun kirjoituksen painatuskustannusten nousevan Seuran rahavaroihin nähden liian kalliiksi (noin 800—900 mk.) Tästä syystä ja koska mainitun kirjoituksen ei katsottu olevan missään suoranaisessa yhteydessä Seuran varsinaisen työalan kanssa, jolla Seuralla on yllin kyllin tehtävää, ei Seura katsonut voivansa toht. Rodzieviczin ehdotukseen suostua. Ainoa, mitä Seura luuli voivansa tässä suhteessa tehdä, oli se, että se painattaisi mainitusta kirjoituksesta valikoimalla tehdyn lyhennetyn otteen sillä nimenomaisella ehdolla, että tämän työn saisi tehdä joku meikäläinen mies. Kaikesta tästä oli tohtori Rodzieviczille annettava tieto.

5 §. Otettiin jälleen keskusteltavaksi Seuran työsuunnitelma kuluvan toimintavuoden aikana. — Sen mukaan kuin Seuran rahastonhoitaja oli laskenut, voidaan tämän vuoden tulopuolelle merkitä, 1904 vuoden säästö siihen luettuna, noin 9,600 mk. Varmoja menoja tälle vuodelle oli rahastonhoitaja laskenut: painatuskustannukset Boëtius Mureniuksen visitatsionipöytäkirjain I osasta 893 mk. (jo maksettu), vielä maksamattomia toimituspalkkioita samasta teoksesta 280 mk., paraikaa painossa olevan kirkkoherra Ad. Neoviuksen „Chronographian" II osan painatuskustannukset likimäärin noin 750 mk., niinikään paraikaa painettavan julkaisun „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat liitteineen IV" painatuskustannukset noin 1,500 mk., lähetys- y. m. kulut noin 700 mk. ja matka-apurahoihin noin 600 mk. — yhteensä siis varmoja menoja v:lle 1905 noin 4,723 mk., joten uusia tämän vuoden menoja varten voidaan käyttää noin 4,800 mk.

Seura päätti tämän toimintavuoden aikana julkaista V vihon sarjaa „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat Liitteineen" ja jatkaa Boëtius Mureniuksen visitatsionipöytäkirjain painattamista.

6 §. Puheenjohtaja ilmoitti että Seuran puolesta oli Säätyjen pankkivaliokunnalle jätetty anomus, että Seuralle myönnettäisiin Längmanin rahastosta 2,000 S.mk:n suuruinen raha-apu. Anomuksen olivat johtokunnan puolesta allekirjoittaneet, puheenjohtajan ollessa poissa pääkaupungista, professorit Leinberg ja Hjelt.

7 §. Pastori *E. F. Ernänen* Kangasalta oli Seuralle lahjoittanut verrattain hyvin säilyneen kappaleen Areniuksen postillaa.

8 §. Vaihtokirjallisuutena oli Seuralle saapunut Suomen Muinaismuistoyhdistykseltä „Suomen Museo — Finskt Museum XI".

9 §. Pastori *Evert Blomberg* oli Seuralle lahjoittanut 10 kpl. kirjoittamaansa kirjasta „Brooklynin evankelis-lutherilaisen seurakunnan vaiheista".

10 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* esitti Seuralle Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjoista 1 ja 2 p:ltä maaliskuuta v:na 1769 löytämänsä tiedonannon, joka valaisee vapaamuurari-veljeskunnan vaikutusta Suomen papistoon.

11 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* esitti Seuralle Turun tuomiokapitulin pöytäkirjasta 11 p:ltä tammik. 1786 löytämänsä tiedonannon, joka sekin puolestansa todistaa sitä tosiasiaa että uskonnollinen välinpitämättömyys ja epäusko 1700-luvun lopussa levisi korkeammista säätyluokista, erityisesti upseeristosta, kansan alempiin kerroksiin.

12 §. Vielä esitti piispa *Råbergh* erään Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjasta 6 p:ltä lokak. 1736 löytämänsä tiedonannon pappismies Petter Bäckborgista, jota syytettiin väärästä opista ja pahennusta tuottavasta elämästä. Tiedonanto sisälsi muutamia piirteitä Bäckborgin opinkäsityksestä, jotka erosivat kirkon opista.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Kaarlo Österbladh.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina 3 p:nä huhtikuuta v:na 1905 k:lo 6 j. pp. Läsnä olivat puheenjohtaja, piispa H. Råbergh, johtokunnan jäsenet professorit vapaaherra E. G. Palmén, K. G. Leinberg, K. A. Appelberg ja Arthur Hjelt sekä teol. lisensiaatti L. J. Ingman, ja Seuran jäsenet kirkkoherrat, rovastit H. E. Wegelius, J. J. Westerlund, E. J. Karanen, I. A. Björklund, pastori A. G. Keihänen, ylioppilas E. Koskenniemi sekä allekirjoittanut v. t. sihteeri.

1 §. Tarkastettiin ja hyväksyttiin Seuran kokouksessa 5 p:nä maaliskuuta pidetty pöytäkirja.

2 §. Uusiksi jäseniksi Seuraan ilmoitettiin pormestari *A. Luoma* ja fil. kand. *V. Perälä.*

3 §. Ilmoitettiin, että „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen“ IV, 1903—1904 nyt oli painosta ilmestynyt.

4 §. Seura päätti julistaa kaksi 300 mk:n suuruista stipendiä haettavaksi ennen toukokuun kokousta, toisen niistä Ahvenanmaan kirkonarkistojen isoa vihaa vanhempien asiakirjojen katalogiseeraamista varten; toisen stipendin päätti Seura julistaa etupäässä yliopiston ulkopuolella olevien henkilöiden (varsinkin pappien) haettavaksi; tutkimusaineensa saisi hakija itse vapaasti valita, kuitenkin niin, että se alistetaan Seuran hyväksyttäväksi. — Asiaa tarkemmin valmistamaan valittiin professorit vapaaherra E. G. Palmén ja K. A. Appelberg sekä allekirjoittanut.

5 §. Allekirjoittanut ilmoitti painettavaksi sarjaan „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen“ professori *Jaakko Gummeruksen* kirjoituksen „Eräs koululaki v:n 1600 vaiheilta“.

6 §. Niinikään ilmoitti allekirjoittanut samaan sarjaan prof. *Jaakko Gummeruksen* kirjoituksen „Turun hiippakunnassa käytetyt määräykset julkiripistä katolisella ajalla.“

7 §. Allekirjoittanut ilmoitti, että hän pyynnöstä oli lähettänyt Seuran julkaisut „Boëtius Murenius' Acta

visitatoria“ I ja „Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen III“ fil. lic. Rurik Holmille Lundiin, joka kirjoittaa väitöskirjaa Juhana Terseruksesta ja joka oli luvannut aikanaan Seuralle antaa tilaisuuden tutustua tutkimustensa tuloksiin.

8 §. Sen johdosta, että Seura kokouksessaan viime maaliskuun 5 p:nä oli päättänyt, että oli ryhdyttävä toimenpiteisiin riittävämmän tilan valmistamiseksi Seuran arkistolle, esitti allekirjoittanut, että koska Seuran sihteeri vuosikertomuksessaan oli puhunut arkiston systemaatisen järjestämisen tarpeellisuudesta, mainitun päätöksen täytäntöön paneminen lykättäisiin ensi syksyyn. Seura hyväksyi tämän esityksen.

9 §. Prof. A. Hjelt ilmoitti että past. S. Sirenius oli hänen kauttansa kysynyt suostuisiko Seura siihen, että past. Sirenius saisi viime kesänä Seuran stipendiaattina kokoamiaan asiakirjoja käyttää edelleen omia kirjallisia töitään varten. Seura suostui siihen sillä ehdolla että ne viimeistään ennen tämän vuoden loppua jätetään Seuralle.

10 §. Prof. *K. G. Leinberg* lahjoitti Seuran arkistoon Historiallisen Arkiston XIX:sta osasta ylipainoksena ilmestyneen kirjoituksensa „Finska Autografer i Kungl. Biblioteket i Stockholm“.

11 §. Puheenjohtaja piispa *Råbergh* esitti Seuralle erään Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjoista 25 p:ltä huhtikuuta v:na 1787 löytämänsä tiedonannon, joka valaisi erään Helsingin seurakunnan siihen aikaan tavattavan hengellisen liikkeen hartaudenharjoittamis-tapaa.

12 §. Vielä luki piispa *Råbergh* Seuralle useita kirjeitä 1850-luvulta, joiden vastaanottaja oli ent. Porvoon piispa Frans Ludvig Schauman ja lähettäjät useat tunnetut kirkonmiehet, kuten Jul. Imm. ja Johan Fredrik Bergh, Henr. Renqvist, O. Reuter, Keckman. Kirjeet valaisivat hyvin lähettäjiensä kantaa useissa hengellisissä ja kirkollisissa kysymyksissä.

13 §. Seuraavan kokouksen päätti Seura pitää toukokuun 8 p:nä eikä 1 p:nä, jolloin on kuukauden ensimmäinen maanantai.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Kaarlo Österbladh.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa 8 p:nä toukokuuta v:na 1905 k:lo 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla olivat puheenjohtaja, piispa Herman Råbergh, johtokunnan jäsenet prof.:t K. G. Leinberg, vapaaherra E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt, teol. lis. L. J. Ingman ja Seuran jäsenet pastori, fil. maist. Yrjö Lindstedt, past. A. Silén, fil. kand. L. Hendell sekä allekirjoittanut v. t. sihteeri.

1 §. Edellisen kokouksen pöytäkirja tarkastettiin ja hyväksyttiin pienellä korjauksella.

5 §. Luettiin Marttilan nimismiehen *Edv. Sjömanin* Seuralle lähettämä kirje, jossa hän ehdottaa, että koska paikkakunnan asianharrastavissa piireissä on herännyt ajatus yhtäjaksoisen kirkollisia oloja kuvaavan esityksen julkaisemisesta Marttilan pitäjästä vuodeksi 1909, jolloin mainittu pitäjä täyttää 500 vuotta, ja koska paikkakuntalaisilla ei ole tiedossaan ketään sopivaa henkilöä, joka tähän toimeen ryhtyisi, Seura myöntäisi toisen avonaiseksi julistamistaan stipendeistä sellaiselle henkilölle, joka antautuisi mainittua tutkimustyötä tekemään, tai Seura muuten hankkisi siihen työhön sopivan tutkijan. Tällä kertaa ei mainitun ehdotuksen katsottu antavan aihetta mihinkään toimenpiteeseen Seuran puolelta. Päätettiin kuitenkin, että nimismies Sjömanin kirjeestä on huomautettava professori Gummerukselle hänen kotiuduttuaan ulkomaamatkaltaan, jotta hän, mikäli olosuhteet hänelle myöntävät, voi antaa tarvittavaa ohjausta ja neuvoja.

3 §. Seuran haettaviksi julistamia stipendejä olivat määräajan kuluessa hakeneet: 1:o) Ahvenanmaan kirkonarkistojen isoa vihaa vanhempien asiakirjain kata-

logiseeraamista varten: fil. kand. Väinö Perälä, sacr. min. kand. Kustaa Adolf Nyman ja ylioppilas Hugo J. Ekholm; 2:o) hakijan itsensä valitsemaa Suomen kirkkohistoriaa koskevaa tutkimusainetta varten: pastori Toivo Valtari, v. t. kirkkoherra T. Vilho Laine, lehtori teol. kand. Antti J. Pietilä, ent. seminarin lehtori, teol. kand. Z. Schalin ja pastori J. V. Wallin. Kaikki hakijat olivat hakemuksiinsa liittäneet ansioluettelot ja tutkimussuunnitelmat. Pastori J. V. Wallin oli sitäpaitse liittänyt hakemukseen sen ehdon, että hän saisi työtänsä varten käyttää vähintäin 1 1/2 vuotta. — Seura päätti antaa edellisen stipendin fil. kand. *Väinö Perälälle* ja tuli hänen lähempänä ohjeenaan seurata Seuran viime kokouksessaan asettaman valiokunnan tekemää tutkimussuunnitelmaa; jälkimmäisen stipendin päätti Seura antaa pastori *J. V. Wallinille* hyväksyen hänen hakemukseensa liittämän ehdon.

4 §. Esitelmänpitäjäksi ensi vuosikokoukseen 19/1 1906 valitsi Seura lehtori teol. kand. *Martti Ruuth*'in.

5 §. Vaihtokirjallisuutena oli Seuralle saapunut Suomen Muinaismuistoyhdistykseltä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XIII.

6 §. Teol. kand. Z. Schalin oli Seuralle lähettänyt ylipainoksena Österb. Postenista ilmestyneen vihkosen, joka kuvaili Pohjanmaan kansanelämää ja jonka oli kirjoittanut ent. Munsalan kansakoulun johtaja, nyttemmin kuollut Anders Svedberg.

7 §. Ilmoitettiin, että Suomen valtiosäädyt olivat Seuralle myöntäneet Längmanin rahastosta 2,000 mk:n suuruisen kerran kaikkiaan maksettavan apurahan.

8 §. Päätettiin kutsua Seuran jäseniksi seuraavat henkilöt:

Kirkkoherrat t:ri *J. S. Pajula* (Iitti), *V. Hämäläinen* (Johanneksen p.). *T. G. Warén* (Kesälahti), *S. A. Wirkkula* (Rääkkylä), *J. H. Ihalainen* (Polvijärvi), *E. Pesonen* (Utajärvi), *H. G. Th. Brofeldt* (Iisalmi), *O. V. Snellman* (Keitele), *J. Tanskanen* (Hankasalmi), *Fr.*

Rechardt (Paltamo). *E. Tillman* (Rovaniemi), K. *Rechardt* (Sodankylä), *L. A. Ikonen* (Inari), *H. O. Elers* (Laitila), *K. A. Mittler* (Eura), *A. B. Leivo* (Harjavalta), *J. Säntti* (Kisko), *J. A. Kerppola* (Kiikola), *I. R. Tamminen* (Pertteli), *E. G. Forsman* (Seinäjoki), *G. Lilius* (Luoto), *E. G. Appelberg* (Teerijärvi), *O. V. Oksanen* (Veteli), *J. I. Wallenius* (Pukkila), *K. D. A. Hirn* (Saarijärvi), *O. V. Veissman* (Karstula), *Jul. Bergroth* (Ätsäri), *J. H. Foudila* (Loppi), *K. Fr. Eklund* (Pohja), *A. V. Lund* (Hirvensalmi); pastorit *C. G. Olsoni* (Kurkijoki), *Y. Simelius* (Ylivieska), *A. Roschier* (Maaninka), *A. E. S. Frosterus* (Lapinlahti), *J. Hannuksela* (Nilsiä), *K. Z. Simelius* (Pyhäjärvi), *D. K. Kröger* ja *P. Karhu* (Leppävirta), *O. A. Palletvuori* (Vehmaa), *H. P. Yrjänäinen* (Lokalahti), *J. A. Peltonen* (Rauma), *A. T. Appelberg* (Sulva), *V. Korpela* (Kuopio); tohtorit *O. A. Forsström*, *A. H. Snellman*, *G. Palander*, *O. Hj. Appelgren* ja *Y. K. Yrjö-Koskinen* (Helsinki), lehtorit *A. D. Helander* (Viipuri), *K. A. Wegelius* (Joensuu), *G. A. Hedberg* (Waasa), *J. Hämäläinen* (Oulu), *E. S. Yrjö-Koskinen* (Tampere), *S. J. E. Lagus* (Savonlinna) ja *W. Wegelius* (Jyväskylä), maisterit *J. M. Salenius* (Kuopio), *Y. O. Rosendal* (Viipuri), *T. J. Sirelius* (Viipuri), *K. A. Sääf* (Mikkeli), *E. G. Snellman* (Oulu), *N. A. Fougstedt* (Rauma); seminaarinjohtaja *K. O. Hynén* (Rauma).

9 §. Puheenjohtaja, piispa *H. Råbergh* esitti Seuralle erään tiedonannon, joka valaisi papillista konservatsionia 1790-luvulla.

10 §. Prof. *K. G. Leinberg* jätti Seuran arkistoon N:o 116 v:lta 1905 „Stockholms Dagbladia", joka sisälsi historiallisia tietoja Christiansborgin linnasta.

11 §. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* esitti Seuralle piirteitä uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta XIX:n vuosisadan alussa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Kaarlo Österbladh.

KIRJOITUKSIA JA TIEDONANTOJA.

UPPSATSER OCH MEDDELANDEN.

Kyrkliga förhållanden i Vasatrakten för 50 år sedan.

Föredrag vid Kyrkohistoriska Samfundets årsmöte den 19 januari 1905 af *J. A. Cederberg.*

Vid ett sådant tillfälle som detta skulle det väl egentligen höra till saken, att det sedvanliga föredraget hålles i gammal, häfdvunnen lärd stil. Äfven min mening var att våga mig på ett sådant försök. Jag hade tänkt gifva en kortfattad framställning af Joh. Tob. Becks riktning i Finland. Ämnet har tyckts mig lockande, och jag har i flera år samlat bidrag därtill, men jag kom snart till insikt af att jag af det material, jag kunde förfoga öfver, icke kunde få något helt, emedan mera förarbeten är af nöden. Jag var därför tvungen att välja ett annat ämne. Jag tillåter mig anhålla om en stunds uppmärksamhet för följande tidsbild af de kyrkliga förhållandena i Vasatrakten för 50 år sedan. Enl. § 1 i Kyrkohist. samfundets statuter hör till samfundets uppgift att söka göra den finska kyrkans lif såväl i förgångna som närvarande tider närmare kändt. För den, som vill få en inblick i kyrkans förgångna lif, är det lärorikt att icke allenast betrakta kyrkans lif i dess så att säga officiella drägt, utan ock att få en inblick bakom kulisserna, få se huru kyrkan funktionerar i det dagliga lifvet. Jag vill uttryckligen betona att jag haft för afsikt att så att säga gifva en ögonblicksfotografi af dåvarande förhållanden.

Vid nämnda tid — för 50 år sedan — fanns det i Vasatrakten en skara män, hvilkas namn för evärdeliga tider är inristadt i Finlands kyrko- och kulturhistoria. Jag vill nämna några namn, så blir saken klar. Lars Stenbäck var pastor i Storkyro, F. O. Durchman var sockneadjunkt därsammastädes; Anders Vilhelm Ingman, sedermera exegeseos professor, var kapellanssubstitut i Alahärmä, C. G. von Essen, sedermera professor i praktisk teologi, kapellan i Ylihärmä, Carl Rudolf Forsman var pastor i Ilmola, Erik Gustaf Forsman kapellan i Ylistaro och Oskar Vilh. Forsman kyrkoherde i Jurva, sedermera Stenbäcks efterträdare i Storkyro. Nämner jag ännu att Nils Gust. Malmberg var sockneadjunkt i Lappo, framgår af denna korta namnförteckning, att det var icke obekanta personligheter, som, stationerade i Vasatrakten, offrade sina krafter i den finska kyrkans tjänst.

Men förrän jag går att med några ord försöka karaktärisera dessa mäns lifsgärning, vill jag fästa uppmärksamheten vid en mycket viktig omständighet. Förhållandena äro nu alldeles annorlunda än de voro för 50 år sedan. Det är naturligt att så måste vara; stagnation vore ju detsamma som död; men det är icke blott den allmänna utvecklingen, som åstadkommit detta; det är i kyrkans lif djupt ingripande förhållanden, som åvägabragt det att kyrkan 1905 icke står i samma förhållande till folket, som den stod för 50 år sedan. Några omständigheter må påpekas. Nya kyrkolagen af 1869 har i sin mån bidragit till att föra den kyrkliga utvecklingen i nya gängor; kyrkans skiljande från skolan har icke kunnat försiggå utan att verkningar däraf känts såväl i kyrkans som skolans lif. Att de många män med grundlig klassisk bildning, med ett omfattande humanistiskt vetande, med öppet öga för tidens kraf, som från skolan öfvergingo i kyrkans tjänst, äfven tillförde

kyrkan ett mått af bildning och anseende, som kom kyrkan till godo, kan blott den i förhållandena icke initierade neka. Folkskolan med sin till tusental uppgående lärarepersonal är numera en viktig faktor, som måste tagas i beräkning, då det blir fråga om de förändrade förhållandena i kyrkan. Folkskolan har bibragt folkets barn vidgadt vetande, som de förut icke ägt, och tryckt tydliga spår i folkets åskådningssätt. Detta vetande har icke alltid bidragit till att fastare knyta bandet emellan kyrkans män och folket, utan har det tvärtom ofta fjärmat dem från hvarandra. Kyrkans män hafva med sorg i hjärtat konstaterat detta förhållande, men icke kunnat ändra det. Kyrkan har haft en sorglig känning af att de gamla goda förhållandena förändrats — tyvärr ofta till det sämre. — En förut oanad utveckling på alla områden, kommunikationernas förbättrande genom järnvägsnätet, som numera sträcker sig öfver hela landet, framåtgående i välstånd, allt har bidragit till att förändra förhållandena. Nämna vi ännu tidningsprässens kolossala uppsving på senaste årtionden och framförallt den stora nationella rörelsen, som likt en mäktig ström gått framåt, så finna vi hvilka faktorer bidragit till att skapa det Finland, som nu är.

Med dessa häntydningar har jag blott velat konstatera att kyrkan nu står i ett annat förhållande till folket än för 50 år sedan. Det gamla så att säga patriarkaliska förhållandet har försvunnit och ett mera främmande förhållande inträdt. Med fullt skäl sade man förut: joulu juhlista jaloin, pappi paras vierahista. När prästen kom till sina åhörares hem, var han verkligt en välkommen gäst; det rådde ett öppet, förtroendefullt förhållande emellan själasörjaren och hans församlingsbor. Bonden kunde i allt vända sig till prästen, om det gällde yttre eller inre angelägenheter; prästens ord hade i allt

auktoritetens makt. Bonden ville i gengäld i allt visa sin välvilja; han ville t. ex. bjuda honom det bästa han hade. Trakteringen kunde emellanåt vara misslyckad, men man såg att det var en hjärtlig godhet, som låg där bakom. Ett exempel må belysa detta. På ett läsförhör i Jalasjärvi bjöds engång för 50 år sedan åt kapellanen H. lakrom med mycket socker uppå. Och därefter hämtade värdinnan en tekopp med sirap och ville att pastorn skulle äta däraf. När pastorn sade sig vara ovan vid sådana läckerheter, tog värdinnan det illa upp och sade att sirapen var hämtad från staden enkom för pastorns skull. Tänk hvilket mått af välvilja, ehuru den af oförstånd blef något malplacerad!

Utom sin rent kyrkliga verksamhet verkade i förra tider kyrkan som kulturmakt mycket mera än hvad nu är fallet. Genom prästens arbete, som af alla de bättre elementen i församlingen godkändes och understöddes, uppehölls god kyrklig sed. Prästens ord hade auktoritetens makt. Historiens vittnesbörd äro i det afseendet fruktansvärdt tydliga att, om vördnaden för all auktoritet försvinner, ett folk har skridit långt fram på dekadansens bana. Prästen fordrade lydnad för sina tillgöranden icke därför att de voro hans, men därför att han var öfvertygad om att han arbetade för det, som inför Gud och människor var godt och rätt. Vid en kyrkostämma t. ex. tillgick det i förra tider annorlunda än vanligen nu är fallet. Hade t. ex. pastor uti en sak uttalat sig, blef det vanligen församlingens beslut, om ock en och annan af gammalt konservativt åskådningssätt hade lust att opponera sig. När pastor F. i Ilmola höll kyrkostämma, lät han församlingsborna uttala hvad de hade på hjärtat. Sedan han tålmodigt hört på och funnit att alla talare varit emot hans förslag, tog han slutligen till orda och sade med högtidligt allvar: siis

on seurakunnan yksimielinen päätös että se ja se tehdään (såsom han hade velat). Mot det opponerade sig ingen.

Vid den tid hvarom nu är fråga hade den pietistiska rörelsen likt en vårflod brusat fram och ryckt massorna med sig. Den var visserligen något i nedåtgående, men dock lifskraftig nog att föra nya och åter nya skaror till kyrkan och de pietistiska sammankomsterna, ty pietisterna hade i afseende å kyrkan inga separatistiska tendenser. I Storkyro hade F. O. Durchman verkat i flera år och åstadkommit stora väckelser; A. V. Ingman och C. G. von Essen voro med en dådkraftig naturs hela ifver entusiasmerade för att utbreda pietismens läror och grundåskådning. Folket talade med förtjusning om dem. Att i den tiden vandra två, tre mil för att höra en predikant och sedan på söndagseftermiddag samma väg tillbaka, var ingenting ovanligt. Man sade om Durchman, när han predikade: ei silloin kirkossa nukuttanut. De pietistiska prästerna arbetade flitigt i sina församlingar. Så godt som hvarje söndag, då icke andra ämbetsåligganden satte hinder i vägen, reste de än till den ena, än till den andra byn, för att närvara vid de väcktas sammankomster. Där gick det till med lif och lust. Först sjöngos ett par psalmer, sedan lästes det en predikan från Luther, Nohrborg eller någon annan godkänd uppbyggelsebok, hvarefter man åter sjöng och sedan utspann sig ofta en lång diskussion med anledning af det lästa. Den ena och den andra berättade om sina lifserfarenheter. Hade man sig bekant om någon kristendomsbroder, att han börjat kallna i sin salighetssak, kunde han få sig allvarliga förmaningar och det nagelfors strängt med allt, som ansågs vara utväxt i kristendomslifvet. Huru högt man ställde idealet och huru noga kristendomslifvet skulle gestalta sig efter de

originala föreskrifterna i N. T. belysas af Jonas Lagi ord att den „pietistiska rörelsen är en fortsättning till apostlagärningarna.“

En omständighet som ännu förtjänar påpekas, då vi tala om finska kyrkan för 50 år sedan, är det stora svalg, som då förefanns emellan de stora pastoratens innehafvare, prostarna, och det lägre prästerskapet. I landet fanns då ett fåtal rika prostar och ett vida vägnar större antal fattiga kapellaner och adjunkter. En extraordinarie prästlön var vid den tiden 100 à 150 rubel, då däremot pastoratens innehafvare hade 1,500, 2,000—4,000 rubel i lön. I de stora pastoraten kunde pastor, såsom varande i ekonomiskt afseende oberoende, uppträda med mycken ståt — och han gjorde det ock i regeln; de lägre fingo draga till på svältremmen. När min fader 1851 gifte sig, hade han i lön 120 rubel. Med denna inkomst ansåg han sig kunna föda familj. Men fordringarna på lifvet voro då andra än nu. Aflidne prosten Hällfors i Östermark berättade, att han som ung präst varit adjunkt i närheten af Uleåborg och haft i lön 50 rub. silfver och fritt upp. När en dag Oulun viikkosanomat kom till prästgården, fanns där en annons, genom hvilken en handlande i Uleåborg annonserade efter stalldräng och lofvade i årslön 50 rub. och två par smorläderstöflar. Hällfors tog då tidningen, gick med den till sin principal och sade att han ämnade skilja sig och antaga den nya tjänsten i Uleåborg, ty han finge bo i stad och finge dessutom två par smorläderstöflar. Principalen, som var mera enkel till sin begåfning, tog saken på fullt allvar och lofvade öka Hällfors' löneförmåner, hvilket ock skedde. Belysande för det svalg, som var befäst emellan kyrkans öfver- och underordnade och för det sätt huru biskopen skrifver till sina underlydande i stiftet är ett bref, som min aflidne fader fick emottaga af

ärkebiskop Bergenheim 1859. Det lyder i sin helhet. „Åbo den 21 april 1859. Herr Comminister. Jemte det jag nu underrättar att det Högvördiga Domkapitlet under gårdagen förordnat Herr Comministern att i egenskap af adjunkt biträda kyrkoherden i Storkyro, Herr Professorn Stenbäck, anser jag mig böra fästa Herr Comministerns uppmärksamhet på nödvändigheten att uppbjuda hela sin förmåga för att i allo rätta sig efter sin nya principals önskningar, hvilka jag känner för väl för att icke vara fullt förvissad att Herr Comministern genom troget iakttagande af detta mitt faderliga råd aldrig skall behöfva förnärma sitt samvete eller åtagna heliga embetsplikter. Tag detta icke så som skulle något tvifvel hos mig förefinnas om Herr Comministerns beredvillighet att omsorgsfullt vaka öfver allt, hvad embetet kräfver, utan endast såsom ett uttryck af det fulla förtroende jag sätter till Professor Stenbäcks anordningar, hvilka jag ej vill se motverkade. Skulle Herr Comministerns åsigter i ett eller annat afseende vara skiljaktiga, så låt med dessas förverkligande anstå till lägligare tid. I Storkyro måste uti embetsärender Pastors i Storkyro vilja vara den dominerande näst Herrens och Mästarens. Med aktning och välvilja Edvard Bergenheim."

Ännu ett annat bref från samma kyrkans öfverherde till dåvarande brukspredikanten Henrik Adolf Appelberg å Tykö bruk bevisar hvilket värde höga vederbörande satte på sina underordnades samvetsfrihet. Det lydde: „Memorial. Som hos mig blifvit anmäldt att Hr Brukspredikanten medverkat till sammanbringande af penningebidrag för missionsverket i utlandet, och detta af Höga Vederbörande ansetts strida emot Hans Kejserliga Majestäts nådiga förordning af den 4 juni 1849, så får jag härigenom vänligen afråda Hr Brukspredikanten ifrån alla vidare tillgöranden i uppgifven syftning och hoppas

att Hr Brukspred. så mycket heldre skall pålägga sig detta band, som Hr Brukspred. säkert högst ogerna skulle se sig utsatt för laga tilltal och otvifvelaktigt sjelf gjort den erfarenhet att all ofvanefter förunnad kraft och tillgång nogsamt behöfves för att inom anvisad embetskrets på ett önskvärdt sätt förmå motverka förhandenvarande okunnighet och otro samt deraf härflytande osedlighet och mångfaldigt timligt betryck. Åbo den 17 oktober 1853. Edvard Bergenheim."

Vända vi oss nu efter dessa orienterande betraktelser att närmare betrakta de mäns lifsgärning, hvarom fråga är, så kunna vi först uttala några allmänna omdömen, som gälla dem alla. De voro alla män, som stodo på höjden af sin tids teologiska bildning. Jag har undersökt de flestas bibliotek och sett hurudan litteratur de sysslade med. Hebreiska bibeln och Novum lästes på grundspråket, Herzogs realencyklopedi, Polyglottenbibel, Guerikes och Kurtz' kyrkohistoria, Böhringers Die Kirche Christi und ihre Zeugen, Martensens Dogmatik; Rudelbachs Biographien, Hävernicks Einleitung, Guerikes Einleitung; Stiers Die Reden Jesu; Macaulays Englands historia, Merle d'Aubignés Reformationshistoria; bekännelseböckerna, Luthers skrifter, Arndts sanna kristendom, Thomas a Kempis' Om Kristi efterföljelse, att icke tala om Gesenii lexicon, Wahls Clavis novi testamenti, Olshausens kommentar o. s. v. voro böcker, som de sysslade med.

De voro vidare sin kyrka varmt tillgifna och ville offra sina krafter i dess tjänst. De voro upphöjda karaktärer, sanningsälskande män, som hade kraft och mod att stå på sin post då det behöfdes. Folkets höjande till bildning på den rätta grundvalen var för dem en hjärtesak. Därföre hade den nationella rörelsen i dem hängifna vänner. And. Vilh. Ingman har i en vacker, poe-

tiskt hållen uppsats tecknat dessa tider, då Finland var finskt, då svenskan icke undanträngt folkets språk från dess naturliga ställning. Han har ock genom hoppets fjärrglas skådat hän till den tid, då finskan åter kommit på sin naturliga plats i detta land. Samma tanke besjälade alla dessa män. Företaga vi nu en rond till de skilda prästgårdarna och söka göra oss närmare bekanta med personerna i fråga, stanna vi först naturligtvis hos skalden, pedagogieprofessorn *Lars Stenbäck* i Storkyro. En skicklig hand har nyligen skrifvit en utförlig biografi öfver honom. Till den i allo lyckade bild, som förf. gifvit af honom, torde intet väsentligt vara att tillägga. Några smådrag ur hans hvardagslif kunna ju omnämnas; möjligen belysa de något situationen.

När Stenbäck tillträdde Storkyro, var hans hälsa bruten. Sjukligheten tilltog med åren. Såsom praktisk präst kom han därföre att vara något i skymundan. Det var hans adjunkt, som bar dagens tunga och hetta och ständigt fick vara i redet. Under tiden 1859—1870 orkade Stenbäck icke predika, fara på sjukbesök, hålla skriftskola eller förrätta någotslags ansträngande förrättning. Därigenom kom han mycket litet i personlig beröring med sin församling. Att han känt det ytterst tungt, att han med sin dådkraftiga natur önskat ingripa i församlingsvården, står utom allt tvifvel, men hans vacklande hälsa tillät icke något slags ansträngning. Från början af september till maj var han hvarje vinter absolut afstängd från all beröring med den yttre världen, ity att han aldrig under denna årstid med sin fot trädde utom sin kammardörr. Hans lif var ett enformigt kretsgående på Storkyro prästgård från sin kammare via matsaln till sängkammaren och från sängkammaren via matsaln till sin kammare. Detta hindrade ingalunda hans lif från att vara ett hängifvet lif i de ideala makternas

tjänst. Han följde mycket noga med sin tid, förstod såsom alla klartseende personer det berättigade i den nationella rörelsen och var den hjärtligt tillgifven. Jag minnes väl, då Jul. Krohn började gifva ut Maiden ja merien takaa, huru han gladde sig däråt och ansåg att företaget borde understödjas. När posten kom och förde med sig tidningarna och med den tidender från den stora, vida världen, då fick man icke störa honom. Han ville, om ock på afstånd, följa med händelserna i landets hufvudstad.

Mycken tid använde han till läsning af olika författare. Framförallt läste han bibeln, isynnerhet det evighetsfläktande nya testamentet, såsom han karaktäriserade det. Ofta hade min fader sett honom läsa Shakespeares och andra skalders arbeten. Ofta hade han beklagande uttalat den tanken, att människor använda mycken tid till onödig och skadlig läsning. Man borde aldrig läsa annat — menade han — än klassisk litteratur. Mycket intresserad var han af nya poetiska arbeten. En på dekadans kommen student F. I. hade till julen 1868 gifvit ut ett dikthäfte. Emedan vår bokmarknad då ännu icke var öfversvämmad af jullitteratur, nöjde man sig med hvad som stod att fås. Äfven jag förde det lilla häftet hem till julgåfva. På hemfärden passerade jag Storkyro prästgård och kom i förbigående att visa det åt Stenbäck. Med mycket intresse tog han häftet och gick in i sin kammare. Efter någon timme kom han tillbaka och yttrade sig ytterst geringschätzig om det: det saknade allt poetiskt värde och beklagade han att man genom häftets tryckning kommit att slösa bort papper och trycksvärta.

När Snellmans Litteraturblad kom till prästgården, var det alltid ett evenemang. Det lästes noga igenom och innehållet diskuterades från olika håll. Ehuru Snell-

man så hårdt och skoningslöst kritiserat Stenbäcks specimen för profession, bibehöll han dock till sin lefnads slut aktning och kärlek för Snellman. — Sedan J. T. Becks teologiska arbeten genom Alfred Kihlman blifvit kända i Finland, fördjupade Stenbäck sig i dem och blef sedan en varm beundrare af den originella Tübingerteologen. En af pietisterna mycket älskad bok, Arndts sanna kristendom, tyckte han icke om, „ty den Arndt är så rysligt ologisk“ — menade han.

Stenbäck hade, utom det dagliga lidandet af en sjuklig kropp, mycket bekymmer af sin stora prästgård. Storkyro prästgård är öfver 2 mantal till sin jordareal; där måste hållas 6 à 7 drängar och 8 à 9 tjänarinnor. En sådan skara ungt folk borde hållas under noga kontroll, och Stenbäck kände det mycket tungt, att han icke alls kunde öfvervaka dem. Äfven den ekonomiska sidan af saken ingaf ofta bekymmer, ty ett stort landthushåll kan tillfoga sin ägare stor skada, om den icke är under uppsikt. Stenbäck kunde aldrig öfver sin yttre ekonomi hafva det vakande öga, som varit af nöden. — Såsom en illustration huru man i den gamla goda tiden lefde på prästgårdarna, vill jag i förbigående nämna att äfven på Stenbäcks prästgård brändes bränvin enligt tidens sed. Om en resande t. ex. i mars eller april hade kommit till Storkyro prästgård och gjort en rond i ladugården, hade han i kokhuset funnit bränvinskokning i full gång. Man lefde då i husbehofsbränningens tid. Det var tidens sed: enhvar som hade råd därtill, kokade bränvin. I ingen människas hjärna uppstod en förebrående tanke mot prästen därför att han kokade bränvin. Stenbäck var själf i sitt lif rigoröst sträng. Han hade icke behof af att bränna bränvin. Jag nämner heller icke om det för att fläcka den ädle mannens minne, utan för att belysa huru tiderna och åskådningssättet förändrat sig.

Bekant är om Stenbäck att han älskade säga sanningen åt hög och låg. Ingen har väl så obarmhärtigt nagelfarit med U. Cygnaei folkskoleförslag som Stenbäck. Att han i mycket hade rätt, skall en framtid, som är förmögen till nyktert betraktande och som något kallnat för Cygnaei apoteos, medgifva. Ärkebiskop Bergenheim, som gentemot underordnade var den fullfjädrade prelaten, hade ofta känt det ytterst kusligt i Stenbäcks sällskap. Ärkebiskopen ställde vanligen sin resa, när han hade någon tur till Österbotten, så att han icke skulle komma att besöka Stenbäck. Min fader berättade om ett möte på Ilmola prostgård, där Stenbäck kritiserat Bergenheims tillgöranden och gjort det så skarpt och skoningslöst, att de närvarande känt medlidande med Bergenheim. I den tiden bodde i Storkyro en kapten M. af Enehjelm. Han var gift med N. G. Malmbergs dotter Ida. Hon var en genomfin, bildad och sympatisk personlighet. Men Stenbäck hade fått i sitt hufvud att hon var högmodig och bar sitt hufvud högre än hon bordt göra. Emedan hon var mycket yngre än Stenbäck (ungefär 20 år yngre) ville han taga henne i upptuktelse. En dag hade hon kommit på besök till min moder och ville med detsamma aflägga ett besök i den frejdade professorns hus. Samtalet hade i början varit styft och stelt, det kändes att något tungt låg i luften och ett tu tre brast dammen för Stenbäck. Nu var upptuktelsens stund kommen. Den skyldigansedda visste sig icke hafva felat något och kunde som absolut oskyldig icke känna sig saker till hvad Stenbäck förevitade henne. Hon brast i krampaktig gråt, tog afsked, men gick bort med högburet hufvud. Hos min moder grät hon ut sitt öfverfulla hjärta.

Stenbäck ansåg sig hafva handlat fullt rätt, men sedan han genom sin hustru och sina systrar blifvit

bragt till öfvertygelse om, att han handlat ytterst ogrannlaga, var han färdig att ödmjukt bedja om förlåtelse, som ock högsint beviljades honom. Af en händelse träffade jag vara närvarande, då Stenbäck första gången efter uppträdet kom till herrskapet Enehjelm. Med mössan i hand och med en ödmjuk bugning frågade han på trappan om han fick stiga in, och när därtill på älskvärdt sätt tillstånd beviljades, var det förgångna glömdt och umgänget kunde åter vara fritt och obehindradt.

Stenbäck var till sin ålders höst så naivt naturlig, att han ansåg sig hafva rätt att oförbehållsamt få säga ut sitt hjärtas mening åt hvem som helst. Ovanligt är det ju icke att öfverordnade taga sina underordnade i sträng upptuktelse, men Stenbäck fäste intet afseende vid om det var hög eller låg saken gällde. Hans rätt var att säga ut sanningen. Om någon misstyckte däröfver blef han ytterst förvånad. Hans adjunkter t. ex. fingo icke vara skildt ömtåliga och taga allt så allvarsamt. Efter en stund hade ett moln, som skymt undan solen, skingrat sig, och då var allt bra igen.

Men oaktadt Stenbäck var så skarp i sina omdömen och utan någonslags skonsamhet bedömde personer, talade han *aldrig illa om en frånvarande.* Detta förtjänar därför omnämnas, emedan det är ytterst vanligt i det dagliga lifvet att man fäller stränga domar om en frånvarande, som således icke kan försvara sig mot de lönnhugg som riktas emot honom. Stenbäck var i detta afseende en af dessa höga karaktärer, som ytterst sällan påträffas i lifvet. Min fader, som dagligdags var tillsammans med honom, sade sig med förundran hafva konstaterat att under de 7 år, han vistades i det Stenbäckska huset, hade han aldrig hört honom yttra ett ogillande ord om en frånvarande. Länsman i Storkyro var under Stenbäcks tid en viss hr X. Han hade från tingsskrifvare

avancerat till länsman och var en man med ytterst litet kunskaper. Hans sedliga lif var långtifrån tadelfritt. Det ena snedsprånget efter det andra omtalades om honom. Och det ingaf Stenbäck allvarliga bekymmer, att länsmannen, i den framskjutna samhällsställning som han har på landet, var församlingen till förargelse. Men när han infann sig hos Stenbäck, antingen på någon bjudning eller eljes på något ärende, behöfde han sannerligen icke konstgjorda medel för att hållas varm. Stenbäck ställde så till att de fingo i enrum tala med hvarandra och där fick han stå till svars för allt hvad han befanns saker till.

Stenbäcks efterträdare i Storkyro var *Oskar Vilhelm Forsman*, kapellan och kyrkoherde i Jurva och sedermera kyrkoherde i Storkyro. Han var erkändt en af de lärdaste präster på sin tid. Man sade om honom att han med heder kunnat bekläda professionen i kyrkohistoria, exegetik eller praktisk teologi. I den tiden var det högst sällsynt att en präst, som icke avancerat via skolan till pastorat, fått vitsordet laudatur i pastoralexamen. Forsman kom med sådana kunskaper till „patres" i Åbo, att det hade varit ett alltför starkt kindpustande af rättvisan, om han icke fått laudatur. Kyrkohistoria och exegetik voro hans älsklingsämnen; dessutom var han en grundlärd latinare. Matematiken föraktade han i grund. All korrespondens mellan honom och hans äldre broder Carl Rudolf fördes på Ciceros språk med all den klingande elegans, hvaraf Romas klassiska språk är mäktigt. Han måste engång i något ärende vända sig till sin brorson i Helsingfors, Georg Zacharias Forsman, då förtiden professor historiarum. Han visste att ett bref på finska hade varit mest välkommet, med det ville han icke vara välkommet. Därför skref han på latin. Han fick det äskade svaret på samma språk, men det tillfreds-

ställde icke alls (hvad formen vidkommer) hans vid Ciceros eleganta vändningar vana öra.

Hvad församlingsvården vidkom var F. en sträng ordningens man. När min fader, som genom starka vänskapsband var fästad vid honom, frågade huru han fick bukt på de ostyriga skriftskolepojkarna, som ofta till det yttersta pröfva prästens tålamod och disciplinära förmåga, sade F.: „i början af skriftskolan läser jag alltid upp för pojkarna en *allvarsam vikingabalk*, genom hvilken jag i deras sinne inpräglar deras plikter, och om de icke lyda, afskedar jag dem utan pardon från skolan — men det behöfver jag icke göra, ty de sitta som ljus hela sin skriftskoletid".

Han hade stor poetisk begåfning och ett ofantligt förråd af vetande. Lars Stenbäck hade engång beklagande yttrat, att det är stor skada att icke Forsman kom sig att publicera någon frukt af sitt rika vetandes förråd.

Äldre broder till Osk. Vilh. Forsman var Gustaf Erik F., förut kapellan i Evijärvi, sedermera kapellan i Ylistaro, som den tiden var kapell under Storkyro. Han var såsom alla Forsmän känd för sin vältalighet. På ett drastiskt, kärnfullt språk framställde han sin kristendomsförkunnelse. Han var enkel och rättfram i allt sitt uppträdande; hofmannens seder kände han icke till. När han tog sin pastoralexamen i Åbo, kom detta på ett eklatant sätt i dagen. Han höll i domkyrkan en dundrande predikan. Ärkebiskop Bergenheim, den fintbildade hofmannen, gjorde mot hans predikan den anmärkning, att en präst måste, hvad predikans form vidkommer, taga hänsyn till sin publik. Man får icke predika alldeles på samma sätt i Åbo domkyrka som i Evijärvi. Guds heliga i bibeln förkunnade ord är samma ord och salighetsvägen är för alla gemensam, men den form, i hvilken förkunnelsen klädes, måste något variera

efter åhörarenas bildningsståndpunkt.. „Nåh, sade jag då något orätt i min predikan?“ frågade F. helt stött. „Nej, ingalunda något orätt“ — var biskopens lugnande svar — „men man måste använda sådant språk och sådana uttryck, att församligen icke missförstår och tager anstöt af predikan. Predikans form i Åbo måste vara så urban och afrundad, att ingen kan misstycka formen“. „När jag icke sade något orätt, hvad skall man då grölsa“, blef Forsmans svar — och därmed fick Bergenheim nöja sig.

Ylistaro församling var vid denna tid ett arbetsfält, där det behöfdes en kraftig personlighet för att stå sig emot de vildsinta sällar och orostiftare, som funnos i församlingen. Den som icke närmare känner dåvarande förhållanden i de kring Vasa liggande församlingar, har svårt att fatta hvilket vildt lif där fördes. De otaliga bataljerna, som utkämpades bland ungdomen, de blodviten, som den ena och den andra kämpen bar som minne från de utkämpade fejderna, voro alldagliga saker. I Storkyro, Ylistaro, Laihela, Lappo, Ylihärmä, Alahärmä, Kauhava, Kortesjärvi voro strider med puukko, gärdsstörar, yxor, stenar, snart sagdt hvilket tillhygge som hälst alldeles icke ovanliga saker. Några illustrationer från de olika orterna bekräfta dessa mina påståenden. En söndag afton i oktober hade ungdomar i Laihela efter slutad dans lägrat sig till strid på landsvägen. Gärdsgårdsstörar och knifvar voro vapen. Månget skarpt hugg gafs och månget emottogs, ty saken togs på fullaste allvar. Sedan striden utkämpats, skildes kämparna åt, men en blef liggande på valplatsen. Ingen observerade det förrän följande morgon, då en resande passerade stället. Det befanns då att magen blifvit uppristad och en del af tarmarna hade trängt ut. Men lifvet hade icke flytt ännu. Den svårt sårade fördes till kantor Gelander, som i den

tiden lik många klockare hade stor kunnighet i att förbinda sår. Han tvättade såret, rengjorde tarmarna från sand och sydde ihop såret. Men efter par dagar fick patienten förfärlig värk i magen. Då måste provincialläkaren Bodén efterskickas. Han kom, tog upp såret andra gången — och efter 10 dagar var patienten rask och kry — och färdig till nya kämpalekar.

När min far var präst i Kortesjärvi, hände det en Mikaelidag att en gårdshusbonde i kyrkan tog fram sin knif och gick midt under predikan svängande det blanka vapnet längsmed stora gången i kyrkan. Han skadade visst icke någon, men sådana seder anses icke passa för Guds hus. Vid samma tid var Johannes Bäck adjunkt i Lappajärvi. Han skulle predika en af moderkyrkopastors turer i kapellet och kom i sådan afsikt lördag afton till Kortesjärvi. När han passerade Finsjö by, lurade en karl i en husknut på honom och slog sin knif djupt in i hans nacke. Tack vare den stora pälskragen och paletån, trängde knifven icke så djupt och såret blef snart botadt. Sedermera erfors att hugget var ämnadt åt en annan ämbetsman, men fallet bevisar dock hvilken råhet i sederna var rådande på orten.

Såsom de nu nämnda var också Forsmans församling, Ylistaro. Det är icke lätt att hålla upp kyrklig ordning i en församling, där det snart sagdt i hvarje by finnes vilda, oregerliga sällar, men Forsman var en man, som spände alla sina krafter för att stäfja det onda. Och säkert har väl månget hans varningsord fallit i god jord, ehuru man först efteråt kunnat skönja frukten af sådden. Ylistaro kyrka var stor och rymlig och försedd med dubbla läktare. Det berättades att självsvåldig ungdom plägat under pågående gudstjänst spela kort på läktaren och sålunda förnöta sin tid. Det var icke ovanligt att läsförhör slutades med stort slagsmål — att icke tala om

danser och andra tillställningar. I de flesta fall var bränvinet den ursprungliga orsaken till det onda. Det gällde för prästen att väcka de bättre elementen i församlingen till lif och motstånd emot det onda, att icke förtröttas i striden, att hålla modet uppe, ehuru det ofta såg ut, som vore allt förloradt. Detta gjorde Forsman. Hans tal voro burna af stor kraft; det var vrede och indignation öfver det onda, som afspeglade sig i hans uppträdanden. Och detta nit för sanningen förde honom slutligen i grafven. Han var en mycket fet och korpulent man. En gång hade han åter fått höra om självsvåld och oordning i församlingen, och det grep honom så, att han höll en kraftig straffpredikan, men öfveransträngde sig därvid så att något inre organ sprang. Han måste bäddad på dynor föras hem från kyrkan och dog efter någon dag. Så stupade den kämpen på sin post.

Såsom typ för en kraftfull pastor i den gamla goda stilen ville jag beteckna kontraktsprosten *Carl Rudolf Forsman* i Ilmola. Sin bästa mannaålder hade han tjänat i skolans tjänst. Han var en kraftfull, energisk personlighet, som styrde sitt Ilmola och dess många kapeller med mycken kraft och organisationsförmåga. I afseende å läskunnigheten var mycket att önska; den skulle med alla till buds stående medel fås bättre, nya skolor inrättas, goda seder införas och rensningsarbete företagas på alla håll. När man har att göra med den styfva österbottningen, är detta icke alltid så lätt. Han hade stor vältalighet och predikade på ett sådant sätt, att allmogen förstod honom. Ville han lägga församlingen något på

hjärta, sades det på ett så tydligt och kärnfullt språk, att ingen kunde stanna i okunnighet om hvad frågan gällde. Mot hans vilja fick ingen opponera sig. Äfven den myndigaste man i församlingen böjde sig obetingadt för Forsmans ord. Engång infann sig på pastorskansliet en husbonde från Birilä — en afkomling af de gamla klubbekrigets hjältar, en af församlingens magnater. Adjunkten Schroderus, som var en stillsam och saktlig man, satt inne på kansliet. Då Birilä inträdde, stod han med mössan på sig och androg så sitt ärende. Schroderus uppmanade honom i vänliga ordalag att taga mössan af sig. „Icke behöfver jag taga mössan af för dig, ty du är blott och bart prostens dräng" — sade B. spotskt. Forsman hade suttit i ett undanskymdt hörn af rummet och hört denna märkliga dialog. Då reste han sig upp och skyndade till dörren för att gripa B. i kragen. Men med kännedom om Forsmans sätt att se saken, fann mannen icke för godt att invänta honom, utan skyndade „eilenden Schrittes" utför trappan; han visste att han den gången hade kommit ned för trappan med ett saltomortale, som han ansåg klokare att undvika.

I likhet med andra den gamla skolans målsmän ansåg Forsman af fullaste öfvertygelse att stryk gör goda barn. Och detta försökte han tillämpa öfverallt i det praktiska lifvet. Han brukade ofta med stor tillfredsställelse berätta om den ambulatoriska skolans skrala skick, då han kom till församlingen, och huru genom hans energiska ingripande det bragtes god ordning i den. Ser bror — så brukade gubben ofta vid tanken på sin mannaålders verksamhet begynna sin berättelse — här fanns bl. a. en ambulatorisk skollärare, som hette Salmén. Han kom en dag till mig för att klaga öfver oordningen i skolan. Jag sade då åt Salmén: jag kommer i nästa fredag för att inspektera Salméns skola, då skall

Salmén hafva i beredskap ett stort björkris (patukka). Såsom öfverenskommet var, for jag till skolan för att anställa granskning. Jag frågade huru eleverna förhållit sig, huru de varit flitiga och lydiga. S. svarade att de i allmänhet varit flitiga och böjt sig för lärarens ord, men några af de äldre äro lata och olydiga och förstöra all disciplin. „Jag lät då taga fram en bänk, dit alla de lades mot hvilka klagomål inlupit. Och Sallmén höll och jag gaf, och vet bror, efter den betan blef det fred och ett godt regemente".

Men icke blott pojkar skulle lyda honom. Ifall på de årligen återkommande läsförhören befanns att någon äldre man eller kvinna icke bättrat sig, gjordes processen kort med den okunnige. Det första var att han skulle skämmas och inse sin beklagansvärda ställning. För sådant ändamål sattes vederbörande person under bordet för att där i allas presens få skämmas ut. Ifall värden i huset, då turen att hålla läsförhör kom till honom, icke kunde läsa i bok, tillämpades på honom utan barmhärtighet samma metod, utan afseende till personen och utan afseende på att man var gäst hos honom. Värden sattes under bordet och fick där i nedhukad ställning sitta i timtal. Forsmans ämbetsbroder, kapellanen i Ilmola, „den gamle hedersmannen Hjerpe", — så talade Forsman alltid om honom — berättade att vid ett läsförhör, då prästerna gingo för att äta, föreslog Hjerpe, att värden i gården, som af förekommen anledning betraktade händelsernas gång från mera „nedrig" synpunkt, skulle släppas bort från sin underordnade ställning, men Forsman sade: „nej, den lorfven må stanna där en tid ännu och skämmas, ty det är ju synd och skam att en person i hans ställning icke kan läsa". Och där blef han. När min fader 1854 blef präst i Kauhajoki, sade hans ämbetsbroder Lovén åt honom: „jag har nu gått förut här i

församlingen med grofhyfveln, du får komma efter med släthyfveln". Att verkligen så var fallet fick min fader ofta se. Engång kom en bonde på läsförhöret för att läsa. Han stack fram sitt finger för att börja trefva sig fram från den ena bokstafven till den andra, men då befanns att fingret var smutsigt, handen svart. Väktaren kommenderades fram och skickades med mannen för att se efter att han skulle tvätta sina fingrar. När de gingo genom dörren, ropade Lovén: „ota santaa myös, että kädet tulevat oikein puhtaiksi".

I skriftskolan gick det ock rigoröst till. På Könni hemman fanns två drängar, som uppnått närmare 30 års ålder, men voro ännu oskriftgångna. Oaktadt vänlig kallelse att infinna sig, hade de icke kommit. Forsman skref då i ämbetsbref till befallningsman, att de skulle genom polisens försorg inställas, hvilket ock skedde. Men emedan de voro storväxta, resliga män och hade ingen lust att resa till prostgården, satte länsman för säkerhets skull block kring fötterna. Sålunda utrustade infördes de till Forsman. Han sade åt dem, att om de lofvade sitta vackert i skolan, skulle länsman taga järnen bort. Detta lofvade de med hand och mun, men sprungo genast, så snart de sluppit ut, till skogs. Då lät Forsman hämta dem andra gången med det resultat att de hela sin skriftskoletid fingo sitta med järn om fötterna. Detta var naturligtvis ett säreget, sällsynt undantagsfall, men bevisar dock att saken togs allvarsamt.

Ilmola pastorsboställe var mycket stort och därför måste där hållas stor tjänstepersonal. I den tiden var nattloppet alldeles vanligt; det hörde till regeln att förlofningar ingingos under de sammankomster, som ägde rum i loften. Äfven ungmörna i prostgårdens loft hade sina tillbedjare. Erkännas måste att det låg något fullkomligt berättigadt i dessa de ungas sammankomster. I

sakens natur ligger att de unga söka att få träffa hvarandra. Få tjänarena icke göra det i sitt husbondefolks närvaro, sker det på sidovägar. Men gubben F. var af annan åsikt. Han var mycket förgrymmad öfver denna dåliga sed och ansåg det vara sin bestämda plikt att på prostgården försöka föregå med godt exempel och utrota seden. Men han misstog sig. Allmän folksed utrotas icke så lätt. Han gjorde försök att gång på gång med sitt universalmedel, käppen, utrota den. En söndageftermiddag fick han höra, att det åter fanns kavaljerer i prostgårdens loft. Gubben tog sin bastanta käpp och gick dit för att göra rent hus. Kavaljererna hörde gubbens tunga steg i trapporna och insågo att situationen blef allvarsam. Återstod intet annat än att stänga dörren. Men den stöttes upp. En af dem hoppade då ut genom en liten glugg, men stötte sin näsa mot den hårdfrusna marken så, att han af denna sin giljarefärd fick märke för hela lifvet; de andra sprungo ut under Forsmans armar. Att det emellertid gått allvarsamt till vid detta sammanträffande bevisar den omständigheten, att när han efter en stund återkom, hade han blott en stump kvar af käppen.

Den predikan, som var den vanliga för femtio år sedan, skulle ingalunda mera gå an. Den var ofta nog grofkornig och ovårdad; allmogemannen hade icke större fordran på den, utan var tvärtom tacksam för att han fick höra sådant språk, att han förstod det, och sådana bilder, att han med sin tankes flykt kunde få tag i dem.

Hvad innehåll och form i predikan vidkommer fingo församlingarne af nybörjare ofta emottaga ganska skrala mästareprof. När Forsmans företrädare, prosten Reilin, först kom till Ilmola, kunde han ännu icke fritt röra sig i afseende å finska språket och hade därför svårt att skrifva sina predikningar. Han föredrog därför samma predikan sex söndagar å rad, och något skildt missnöje

hade icke försports från församlingens sida. I våra kritiska tider skulle sådant sannerligen icke gå an. — Kapellanen Johansson i Windala predikade ett helt år hvarje söndag mot fylleri och dryckenskap. Om det var hvilken text som hälst, fick han predikans ämne svängdt mot dryckenskap ungefär i följande stil: „Nog är detta Guds ord ett härligt ord och innehåller de allvarsammaste maningar, men allt kristendomslif är ju omöjligt, om dryckenskap förstör grundvalarna. Vi vilja därför först nu betrakta dryckenskapens förfärliga värkningar".

Forsman tyckte att den nya kyrkolagen i mångt och mycket hade misstagit sig och begränsat pastors ämbetsbefogenhet på ett sätt, som icke kunde vara till fromma för kyrkan. Gubben ville gå sin egen väg och gaf goddag i den nya kyrkolagen. Under hela sin tid fordrade han t. ex. att alla brudpar, som kommo för att sättas till lysning, skulle förhöras i sin katekes, isynnerhet lilla katekesen. Ifall de icke kunde sitt pensum, fingo de återvända med oförrättadt ärende och komma tillbaka efter någon vecka, men nog skulle katekesen kunnas. Det kändes helt vemodigt, när tu älskande t. ex. ända från Jalasjärvi eller Peräseinäjoki hade kommit för att få sitt band besegladt och då med oförrättadt ärende måste draga hädan. Helt vanligt var att kontrahenterna skickades i drängstugan till några timmar för att repetera sin kurs. När de sedan återkommo och taliter qvaliter kunde redogöra för katekesen, fingo de ut lysning. Hade domen utfallit med ohjälplig hud, hände det ofta att talmannen ödmjukt framställde, att förhållandena gestaltat sig så, att snar lysningssättning vore högeligen af nöden. Efter långt parlamenterande kunde det sedan slutligen hända, att gubben lät beveka sig och gaf ut lysning. När jag som nyss blifven präst förordnades till adjunkt åt gubben, kunde jag konstatera huru bestämdt han höll på

den gamla ordningen. Engång anmärkte jag med all den vördnad och respekt jag hyste för den gamle, i kyrkans tjänstj grånade hedersmannen, att man enligt den nya kyrkolagen icke mera hade rätt att förhöra kontrahenterna och på grund af svag kristendomskunskap förvägra dem lysning. „Vet bror, jag har varit 29 år pastor i Ilmola — lydde det bestämda svaret — och alltid har det förhörts, och så länge jag är pastor skall det förhöras". — „Men om de klaga till domkapitlet, vinna de och då får farbror draga det kortare strået" — genmälde jag. „Då säger jag att det är ett strunt domkapitel".

Såg han hos sina adjunkter något slags tecken till gry, gladde det honom innerligt. Flera gånger var jag i tillfälle att konstatera det. Jag vill nämna ett exempel. Det var på vintern 1880. Jag hade varit på läsförhör i Peräseinäjoki, som då var kapell under Ilmola, och i min ungdomsifver grundeligen luggat en 18-årig pojke, som icke alls kunde läsa. När dessutom hela läslaget samstämmigt intygade om honom, att han varit till allmän förargelse, luggade jag först honom, helt allvarligt och bad sedan en nämndeman, som fått många obehag för hans skull, än vidare lugga honom för att hela byns barn skulle observera att sådana oseder icke kunna godkännas. Detta lät nämndemannen icke säga sig två gånger, utan tog med uppspärrad grabbnäfve pojkens lugg under sådan behandling att jag ingalunda hade velat vara i pojkens ställe. När jag sedan återvände hem, berättade jag för min principal hvad jag gjort och försökte alls icke försköna min gärning. Jag var mycket ångerköpt, ty vid lugnare besinning fann jag att historien möjligen kunde få ett obehagligt efterspel. Men gubben blef alls icke misslynt. Han tog sig en grundlig pris snus och myste af välbehag, då han hörde att det hade gått allvarsamt till på läsförhöret. „Men tänk, om jag

blefve instämd för min öfverdrifna ifver" — sade jag. „Jag struntar i deras stämmande, och för resten stämma de, så kommer stämningen att gälla mig, ty jag tager allt ansvar på mig. Bror är min adjunkt och Bror har gjort alldeles efter min önskan. Jag är gammal och skröplig vorden, men det gläder mig att min adjunkt försöker hålla upp kyrklig ordning i församlingen".

Jag vill här sluta mina enkla pennteckningar. Några tankar hafva under nedskrifvandet af denna uppsats klarnat för mig, som jag till slut vill meddela.

Betrakta vi kyrkans om jag så får säga alldagliga arbete sådant det gestaltar sig genom tiderna, är det af den beskaffenhet, att det till största delen sker i det obemärkta. Den ena generationen af kyrkans tjänare går bort efter den andra och frågar man efter hvad de gjort, stannar man i tvekan om svaret: de hafva fyllt sitt dagsarbete, men däraf synes inga spår. Predikandet hela året om, den årligen återkommande skriftskolan, läsförhören, skolvisitationerna, de mångahanda kanslibestyren hopa så mycket omsorg och bråk på de arbetandes axlar, att de ett tu tre utslita ett människolif. Lifvet har gått, men det ser ut som blefve intet saldo synligt vid bokslutet. I de allra flesta fall är det så, att sedan de tre skoflarna mull kastats på de hädangångnes stoft, försvinner deras minne. Men deras arbete har dock icke varit utan sina frukter. Alldenstund samhällsorganismen har stor benägenhet att angripas af inre röta, är helt visst deras arbete af betydelse, som strö salt till motvikt mot det onda, och det är kyrkans stora uppgift. Evangelium har sin uppgift i och för folkens uppfostran, och de, som offrat sitt lif i dess tjänst, hafva icke lefvat förgäfves. Detta arbete är ett arbete i de ideella makternas tjänst, det är

ett såningsarbete, som har hopp om kommande skördar, det är, om något arbete förtjänar det namnet, ett arbete i sanningens tjänst. Att den synliga kyrkan, den stridande församlingen har många skröpligheter, och att det tyvärr ofta, alltför ofta kommer i dagen, att dess tjänare äro svaga, skröpliga människor, förringar icke betydelsen däraf. Har ett lifsarbete varit ett själfuppoffrande arbete i sanningens tjänst, har det varit välsignadt, om också arbetarens namn blir glömdt.

Eräs koululaki v:n 1600 paikoilta.

Julkaissut *Jaakko Gummerus.*

Keväällä 1904 lahjoitti tehtailija *Carl Norstedt* Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle erään käsikirjoituksen, joka yhdessä useiden painettujen jumaluusopillisten kirjojen kanssa 1700-luvulla on ollut *Sevonius* nimisen pappissuvun jäsenten hallussa. Näistä oli ensimmäinen, *Johan Sevonius,* kappalaisena Kiskossa Uudellamaalla 1696—1745, hänen poikansa *Erik S.* pitäjänapulaisena ja kappalaisena samassa seurakunnassa 1734—1745 ja tämän poika, maisteri *David Sevon,* niinikään koko ikänsä Kiskossa pappina (pit.-apul. 1764, kappalainen 1767, kirkkoherra 1784, kuollut rovastina 1811). Kysymyksessä oleva käsikirjoitus on 4:o-kokoa ja sisältää kolme teosta, jotka, kuten sekä käsialoista että lehtien sitomistavasta huomaa, alkujaan ovat olleet kukin eri vihkona ja ovat eri aikoina syntyneet. Ensimmäisenä on 34 lehteä laaja vihko, joka sisältää „*Constitutiones academiae*", sitten „*Leges scholae*", 20 lehteä, ja viimeksi „*Ahasveri Fritschii* En förnäm förstligh Rådz Korte Betänkiande Huruledes Skolemästare i de små Skolarne måge anföra Ungdomen till een san gudzfruchtan", 16 lehteä 1700-luvun alkupuolen käsialalla. Aikaan nähden, milloin ja missä vihot ovat yhdeksi nidotut, antaa johtoa se seikka, että takakannen sisäpeitteenä on käytetty kuulutusta, joka on julistettu

Kiskon seurakunnan kirkossa ja jonka käsiala viittaa 1700-luvun loppuun.

Kuten näkyy, on koko niteen sisällys kasvatusopillista laatua. Äsken mainituista Sevonius-suvun jäsenistä ei tiettävästi kukaan ole koulumiehenä toiminut, eikä niitä muutenkaan näy suvussa olleen muita kuin Johan Sevoniuksen serkku Jacob Sievonius, joka 1711 oli pedagoogina Tammisaarella. Paljon johtoa käsikirjoitusten alkuperään nähden emme siis näistä seikoista saa.

Niteen ensimmäiseen osaan sisältyvät *Constitutiones Academiae* ovat Kaarle X Kustaan v. 1655 Upsalan yliopistoa varten vahvistamat (painattanut *C. Annerstedt,* Inbjudning till prof. D. Davidsons installation, Upsala 1890), sillä muutoksella että kaikkialla *Upsaliensis* sanan sijalle on pantu *Aboensis,* sekä joillakuilla pienillä tekstipoikkeuksilla [1]). Luvun XXIII („De vita et moribus studiosorum") teksti on kumminkin jätetty pois viittauksella: *Continetur in iis plagulis, qvae sub nomine Constitutionum Deponendis exhibentur,* ja luku XXIV („De privilegiis studiosorum") puuttuu kokonaan. Käsiala on 1700-luvun.

Mutta se osa nidettä, joka varsinaisesti huomiotamme herättää, on keskimmäinen. Sen 20:stä lehdestä on 19 täyteen kirjoitettu selvällä ja tiheällä käsialalla, jonka luonne samoin kuin lyhennyksien laatu näyttää viittaavan 1600-luvun alkupuoliskoon. Nämät *Leges scholae*, niinkuin lyhyt päällekirjoitus kuuluu, alkavat esipuheella, jossa tehdään selkoa syistä, miksi koululakeja yleensä on laadittu, sekä säädyllisen kouluelämän välineistä. Itse laki jakaantuu kolmeentoista lukuun. Kaksi ensimmäistä sisältävät koulukasvatuksen yleisiä periaatteita. Kolmannessa puhutaan koululaisten osanotosta jumalanpalveluk-

---

[1]) Vrt. *C. v. Bonsdorff,* Åbo stads historia, II, 252 ss.

seen tuomiokirkkokaupungissa. Neljäs luku sisältää seikkaperäisiä määräyksiä oppilasten yksityisestä elämästä; samaa ainetta koskevat seitsemäs („Velvollisuuksista koulun ulkopuolella ja jäsenten liikkeistä") sekä kolmastoista luku („Mielen virkistyksestä ja levosta opintojen lomassa"). Viidennessä ja kuudennessa luvussa puhutaan oppilasten velvollisuuksista ja tehtävistä itse koulussa ja opetuksen aikana. Luvut 8 ja 9 määrittelevät opettajain tehtäviä, 10:s taas niiden virkailijoiden tehtäviä, joita asetettiin oppilasten omasta keskuudesta toveriensa käytöstä valvomaan. Yhdestoista luku koskee uusien oppilaiden ottamista kouluun sekä erotodistuksen antamista, kahdestoista luku n. s. „pitäjänkäyntiä".

Mikä koulu se on, jonka elämää nämät lait ovat ohjailleet, ja miltä ajalta on asiakirjamme? Ikävä kyllä ei kirja itse anna näihin kysymyksiin mitään suoranaista vastausta, ja melkein kaikki seikat, joista voi käydä päätelmiä tekemään, johtavat jonkun verran epämääräisiin tuloksiin. Sen verran voi kumminkin aluksi sanoa, että tämä koululaki on peräisin evankeelisesta maasta (luku II, § 2), jossa hallitsijana on kuningas (VIII, 2) ja jossa piispanvirka on säilytetty (IV, 3). Koulu sijaitsee tuomiokirkkokaupungissa (III, eritt. mom. 2). Kaikki mitä mainitaan koululuokista, erinimisistä opettajista y. m., sopii Ruotsin valtakunnan kouluihin. Ja lähinnähän on silloin ajatella *Turun koulua,* jossa samoin kuin sittemmin Turun akatemiassa, Sevonius-suvun jäsenet olivat opillisen sivistyksensä saaneet. Niin kauan kuin ei mitään huomata, joka puhuu tätä käsitystä vastaan, on mielestäni oikeus lähteä tästä edellytyksestä. — Mitä syntyaikaan tulee, viittaa, kuten jo sanottiin, käsiala 1600-luvun edelliseen puoliskoon, joka siis on *terminus ad quem;* aikarajana toisella puolen on uskonpuhdistus sekä v. 1589 kuolleen kuuluisan saksalaisen humanistin ja pedagoogin

Joh. Sturm'in vaikutus; häntä näet pari kertaa siteerataan. Tätä aikamääräystä varmentavat ja tarkistavat muutamat muut seikat. Koulu, jota varten ohjeet ovat laaditut, näyttää olevan neliluokkainen, koska ylimmät ovat *classis suprema* ja *syntactica* (VI, 6). Opettajakunnassa näyttää esiintyvän vain kaksi kategoriaa: *johtaja* (*rector*, joskus *ludimagister* VIII, 2, IX, 6, 8, jälkimmäinen nimitys kuitenkin kerran monikossa IX, 9) ja *alaopettajat* (*hypodidascali* VI, 3, 6 y. m., myös *collegae* IX, 1; X, 1, tai *synergi* I, IX, 6); I luvussa mainitaan alaopettajia nimellä *auditores* („praecipimus tam synergis qvam auditoribus nostris adeoqve scholasticis universis, sub nostra ferula militantibus"), ja tässä kohden näyttää, kuten äsken siteeratuista sanoista huomaa, rehtorin alaisessa opettajakunnassa esiintyvän kaksi kategoriaa. Tämä kaikki vastaa paraiten oloja Turun katedraalikoulussa ennen vuotta 1604, jonka jälkeen konrehtori ja teologian lehtori säännöllisesti muodostivat korkeamman ryhmän rehtorin alaisessa opettajakunnassa ja ylin luokka samalla jakautui kolmeen alaosastoon, niin että koulu todellisuudessa muuttui kuusiluokkaiseksi. Ajoittain oli kuitenkin jo 1500-luvulla rehtorin rinnalla teologian lehtori, joten sellaisiltakaan paikoilta koululaissamme, jotka näyttävät tekevän eron varsinaisten opettajain ja alaopettajain välillä, ei puutu vastinettansa oloissa ennen vuotta 1604 [1]. — Alaopettajista sanotaan koululaissamme, että heidät valitsee rehtori (VIII, 1: 2). Näin oli asian laita kirkkojärjestyksen mukaan v:lta 1571, joka katsoi näitä opettajia („hörare och medarbetare", „hielpare", vrt. ylläolevia latinaisia nimityksiä) rehtorin yksityisiksi apulaisiksi. Myöhemmin — mahdollisesti jo 1630-luvulla — siirtyi nimi-

---

[1] *C. v. Bonsdorff*, Åbo stads historia II, 140 ss.

tysoikeus tuomiokapitulille [1]). Vielä yksi havainto! Koululakimme luettelee (II, 2) normeina, jotka määrittelevät „totisen ja turmeltumattoman taivaallisen opin“, profeettain ja apostolien kirjoitukset sekä apostoolisen, nikealaisen ja atanasiolaisen tunnustuksen; kaikkia kiihkoisia *(fanaticas)* mielipiteitä ja harhaoppeja on vältettävä ja sitä varten ahkerasti luettava raamattua, peruskäsitteitä *(loci communes)*, katkismusta ja „hyväksyttyjä kirjailijoita, jotka selittävät pyhää raamattua uskon analogian mukaan“. On vaikea ajatella että myöhempi 1600-luvun mies, esim. jo Rothoviuksen aikalainen, tällä kohdalla jättäisi mainitsematta yksinpä Augsburgin tunnustuksen ja Upsalan kokouksen päätöksen [2]). Sitävastoin se ei oudostuta, jos ajattelee teoksen kirjoitetuksi Eerik Sorolaisen aikoina tai sitä ennen; tämä epämääräisyys sopii varsin hyvin siihen, mitä tiedämme Suomen kirkon dogmaattisesta kannasta 1500-luvun viimeisinä vuosikymmeninä.

Kirjan sepittäjän persoonallisuudesta käy sen verran selville, että se on koulun rehtori, joka tässä laatii lakeja alaisilleen, *sub nostra ferula militantibus*, niinkuin kuvaavasti sanotaan (I luku, VI, 1). Niinpä puhutaankin kirjassa kyllä paljon rehtorin oikeuksista, mutta vähemmän velvollisuuksista tai niiden laiminlyömisestä johtuvasta edesvastuusta. Kuka Turun koulun rehtoreista 1500-luvun lopulla kirjoittaja mahdollisesti olisi, siitä emme voi arveluinakaan käydä mitään lausumaan.

Kuten jo esittämästämme ylimalkaisesta sisällysilmoituksesta käy selville, ei tämä koululaki sisällä mitään määräyksiä oppiaineista tai lukujärjestyksestä. Syy on kaiketikin se että näistä seikoista oli riittävästi puhuttu

---

1) *C. v. Bonsdorff*, e. m. t., II, 197.

2) Nämät mainitaan esim. 1620-luvun koulujärjestyksissä Westeråsin ja Strengnäsin kouluja varten (kts. alempana).

v:n 1571 kirkkojärjestyksessä, joka oli koulun toiminnan virallisena ohjeena; „koululaki“ saattoi siten rajoittua järjestämään koulun varsinaista sisällistä elämää. Muutokset, joita virallisessa koululainsäädännössä tapahtui v:ien 1611:n, 1649:n ja 1693:n koulujärjestyksien kautta, eivät sanottavasti koskeneet viimeksi mainittua puolta koulun elämässä, ja niin saattoi meidän „koululakimme“ yhä edelleen säilyttää käytännöllisen merkityksensä. — Kun 1600-luvun etevät piispat Ruotsissa, kuten Johannes Rudbeckius ja Laurentius Paulinus Gothus, kukin hiippakunnassaan uudistivat korkeamman kouluopetuksen, laativat he kymnaasioitaan varten seikkaperäisiä „koululakeja“, jommoisia ovat järjestys Örebron koulua varten v:lta 1615 [1]), Vesteråsin koulua varten v:lta 1623 [2]) ja Strengnäsin koulua varten v:lta 1626 [3]). Ne ovat kaikki keskenään joissakin määrin yhtäläisiä ja viittaavat yhteiseen alkulähteeseen, joksi arvellaan, paitsi vanhaa perintätapaa, Rudbeckiuksen säädöksiä Upsalassa 1606 järjestettyä „Collegium“'ia varten [4]). Mutta nyt tutkittavanamme olevasta turkulaisesta koululaista ne eroavat varsin paljon koko rakenteeltaan ja sanamuodoltaan. Toiselta puolen ne sisältävät paljon enemmän määräyksiä oppikursseista ja lukujärjestyksestä, merkiten tarpeellista pedagoogista edistystä 1571:n, jopa 1611:nkin koulujärjestyksen kannalta; toiselta puolen ovat ne luvut, joissa puhutaan kurinpidosta ja yleensä koulun sisällisestä elämästä, paljon vaillinaisempia kuin turku-

---

1) Sen kirjoittaja on oikeastaan Joh. Rudbeckiuksen veli Jacob Rudbeckius. Se on painettu: *K. F. Karlson,* Blad ur Örebro skolas äldsta historia. I. Örebro 1871. Bilaga, siv. 23—25.

2) Painettu: *P. E. Thyselius,* Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia (Stockholm 1848), siv. 4—27.

3) Painettu: *P. E. Thyselius,* Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia. Häft. 2 (Örebro 1841), siv. 79—103.

4) *A. G. Hollander,* Svenska undervisningsväsendets historia I, 293. Rudbeckiuksen Leges ovat painetut: *C. Annerstedt,* Upsala Universitets historia.

laisessa koululaissamme. Tunnettu on kuinka suuressa määrässä äsken mainittujen piispain toiminta on vaikuttanut koululaitoksen muodostumiseen koko Ruotsin valtakunnassa jälkeen v:n 1620; ja niinpä on sekin ohjesääntö („*Methodus didactica*"), jolla piispa Isak Rothovius [1]) järjesti Turkuun perustetun uuden kymnaasin toiminnan, jossakin määrin muodollisestikin riippuvainen ruotsalaisista esikuvista [2]). „Koululakimme" täydellinen riippumattomuus näistä esikuvista — vaikka asiallisia yhtäläisyyksiä luonnollisesti on paljonkin siellä missä molemmat samoilla aloilla liikkuvat — on mielestäni lisätodistus edellä esitetyn mielipiteen hyväksi, että se on ajateltava syntyneeksi ennen vuotta 1620. Ehkäpä ansaitsee merkille panemista myöskin se seikka, että Rothoviuksen „Methodus didactica" paljon vähemmän kun yllämainitut ruotsalaiset koululait — tuskinpa ollenkaan — kajoaa kurinpito- y. m. koulun sisällistä elämää koskeviin kysymyksiin. Tämä asianlaita saa selityksensä, jos otaksuu, että' koulussa Rothoviuksen uusien säädöksien ohessa käytettiin entistä „koululakia", joka sisälsi riittävästi määräyksiä näistä asioista [3]). Rothoviuksen ohjeiden sijalle astui 1683 Gezelius vanhemman „Methodus informandi". Mutta yhtä vähän kuin koulujärjestykset teki sekään „koululain" ohjeita tarpeettomiksi tai hyödyttömiksi. Kautta koko 1600-luvun täydensi tämä „koululaki" varsin hyvin virallista — sekä hallitusten että piis-

---

[1]) Vaikk'ei nimenomaan tiedetä, että piispa Rothovius on tämän ohjesäännön laatija, on se kuitenkin mitä suurimmassa määrässä todennäköistä. Vrt. *J. Tengström,* Vita et merita Isaaci Rothovii siv. 33—45, jossa ohjesääntö on painettu.

[2]) Vrt. *C. v. Bonsdorff,* e. m. t., II, 155 ss.

[3]) Päätelmän varmuutta haittaa, että Rothoviuksen ohjesääntö on vaillinainen; sen jälkimmäinen, alkeiskoulua koskeva osa ei näet ole säilynyt.

pojen — lainsäädäntötointa, eikä mikään estä olettamasta, että sitä käytettiin ja seurattiin vielä silloin, kun käsikirjoituksen meille tunnetut omistajat, Sevonius-suvun ensimmäiset jäsenet Turun koulua kävivät.

* * *

Tulos vertailusta vanhimpain ruotsalaisten kymnaasijärjestyksien kanssa osotti, ettei koululakimme lähteet ja muodolliset esikuvat ole sieltäpäin saatu. Mutta siinä on viittauksia, jotka johtavat etsimään sen lähteitä toiselta taholta, 1500-luvun saksalaisista koululaeista. Eikä etsintä ole tulokseton.

Kahdessa paikassa (VI, 1 ja IX, 5) Turun koululaissa — mainitsen sitä seuraavassa tällä nimellä, vaikka en pidäkään päätelmiäni sen alkuperästä ehdottoman varmoina — siteerataan *Joh. Sturm*'in antamia säädöksiä. Siteeratut paikat löytyvät Sturmin Strassburgin koulua varten laatimissa laeissa [1]). Vertailu tähän lakiin osottaa että sitä on käytetty lähteenä muutamissa muissakin paikoissa, kuten seuraavista otteista näkyy:

Turkulainen koululaki:	*Sturm'in koululaki:*
(IV: 3): Qui adversus Praeceptores et collaboratores falsam qverelam ad Episcopum, Rectorem, Consules, Senatores, Parentes etc. defert, aut ad tutores, cognatos, amicos aut qvosvis necessarios et viros bonos, is et qvia falsum dicit et qvia adversum praecepto-	Qui adversus magistros et praefectos suos falsam querelam ad parentes deferet, aut tutores, aut cognatos, aut amicos aut quosvis necessarios et viros bonos, et quia falsum dicit, et quia adversus praeceptorem et praefectos suos ingratus est, et quia moerorem

[1]) Sturmin koululaki on painettu *R. Vormbaum*'in teoksessa *Die evangelischen Schulordnungen des sechszehnten Jahrhunderts* (Gütersloh 1860), I, siv. 702—704 (hieman toisessa muodossa, *Lauingen*'in koululakina, myös siv. 743—745). Siteeratut paikat tavataan, edellinen siv. 704 a, jälkimmäinen siv. 703 a.

rem et caeteros docentes ingratus est et quia moerorem mendaciis suis excitat, pro facinoris gravitate, aut virgis castigetur, aut custodia coërceatur, aut ex schola eijciatur, si delicti qvantitas id postulare videtur. — —

(VI, loppu). Qui raro freqventant; sero veniunt in ludum; negligenter auscultant; alia cogitant; nugantur; scriptitant res alias, aut alia legunt, qvam qvae docentur; qvi lecta aut tradita non repetunt; interrogati respondere non possunt; qvi caetera officia bonorum discipulorum negligunt; qvi in templo, plateis alijsve locis inordinate se gerunt: ij pro errato, pro peccato, pro ratione ingenij et aetatis debent castigari virgarum severitate.

(IX, 3). In summa: Debent authoritatem suam pietate, doctrina, diligentia, obedientia, temperantia, humanitate, gravitate caeterisque virtutibus tueri; ipsi sibi pro legibus sint oportet, etiamsi nullas haberent.

mendaciis suis excitat, pro facinoris gravitate aut virgis castigetur, aut custodia coërceatur aut modo aliquo bono severitatis fiat melior [1]).

Qui negligenter auscultat, qui lectas et traditas res non repetit, qui interrogatus respondere non potest, qui caetera officia bonorum discipulorum negligit, is pro errato, pro peccato, pro ingenio, pro aetate debet castigari, sed gravissima medicina in his morbis erit virgarum severitas; minima, verborum prudens remedium [2]).

Rectorem et eos, qui illi adjuncti sunt, rectorem tamen imprimis, decet authoritatem suam doctrina, diligentia, temperantia, humanitate, gravitate tueri [3]).

Nämät rinnakkaispaikat ovat kuitenkin siksi harvat ja hajallaan ja Turun koululain yleinen rakenne siksi suuressa määrässä toisenlainen, ettei Sturmin koululakia voi sanoa sen varsinaiseksi esikuvaksi.

Sen sijaan sisältää eräs toinen saksalainen koulalaki, *Brieger Schulordnung* [4]) v:lta 1581, asiallisesti, sekä aine-

---

[1]) L. c. siv. 704 b.
[2]) L. c. siv. 704 a.
[3]) L. c. siv. 702 a.
[4]) *Brieg* on kaupunki Schlesiassa Oderin varrella noin 4 penikulmaa kaakkoiseen Breslausta. Tämän koululain laatija on kuuluisan,

histon järjestykseen että määräysten sisällykseen nähden, muutamissa luvuissa niin laajalti ulottuvia yhtäläisyyksiä, että sitä pikemminkin sopii sellaisena esikuvana pitää. Joskus tulee sanamuotokin varsin likelle. Luettelen seuraavassa huomaamani rinnakkaispaikat, painattamalla tekstit eräästä paikasta, jossa riippuvaisuus mielestäni on erittäin selvä.

Turkulainen koululaki (Ab.). Cap. IV: De ratione vitae formandae = Briegin koululaki (B.), Cap. III: De officiis scholasticorum generalibus.

Ab. IV, 1 = B. III, 5 (kehoitus osoittamaan kunnioitusta vanhemmille).
Ab. IV, 4 = B. III, 6 (kielletään riita ja tappelu).
Ab. IV, 5 = B. III, 19 (kielletään kaikenlainen herjaaminen).
Ab. IV, 8 = B. III, 8 (kielletään metelöiminen kaduilla ja toreilla).

Ab. IV, 11: Prohibemus, ne scholastici niveis globis certent hyberno tempore, qvibus interdum pueris oculi excutiuntur: ne etiam in lubrica glacie currendo certent, qvod graves casus, luxatio membrorum ac alia seqvuntur incommoda. Nec aestate natando profundis aqvis sese committant, nisi misere interire velint; qvi enim amat periculum, peribit in illo. — —

B. III, 10: Aestivo tempore lavandi causa neque Oderam neque stagna et aquas, insignium periculorum vitandorum causa, ingrediantur. Hyberno vero neque massis niveis quenquam petant, neque in glacie corpus ad decurrendum incitent, neque hinc inde in area glaciali vagando oberrent, moti magnitudine periculorum, quae vel aquis innatantibus, vel in glacie cursu certantibus, ex lapsus proclivitate, quem glaciei lubricitas accelerat, sunt metuenda.

Ab. IV, 12 = B. III, 11 (kielletään irstaiset puheet ja työt).
Ab. IV, 13 = B. III, 12 (kielletään juopottelu).
Ab. IV, 14 = B. III, 16 (kielletään uhkapelit).

Melanchthonin koulusta lähteneen pedagoogi V. Trotzendorf'in oppilas, rehtori *Sick*. Se on painettu *Vormbaum*'in kokoelmassa I, 297—345. Kysymykseen tulee vertailussa ainoastaan jälkimmäinen osa („Leges universam studiorum et vitae rationem gubernantes“, siv. 321 ss.).

Ab. Cap. V & VI = B. Cap. VI: De officiis discipulorum in schola.

Ab. V = B. VI, 1, 2.
Ab. VI, 1—2 = B. VI, 2—3 (kouluun tulosta).
Ab. VI, 3 = B. VI, 4 (poissaolosta).
Ab. VI, 4 = B. VI, 5 (koulutarpeet mukaan otettavat).
Ab. VI, 5 = B. VI, 6 (rukoiltava Jumalan apua työhön).
Ab. VI, 6—7 = B. VI, 7 (tarkkaavaisuudesta opetuksen aikana).
Ab. VI, 8 = B. VI, 10.

Riittänee tämä tarkka vertaus parissa luvussa todistukseksi siitä että vastaavaisuutta on pitkin matkaa ja että se ulottuu sangen pitkälle yksityiskohtiinkin. Mainittakoon vain että sisällykseltään ylimalkaan vastaavat toisiaan:

Ab. Cap. VII („De officiis extra scholam et gestibus partium corporis regendis") ja *Brieg. Cap. VIII—X* („De decoro observando in discessu ex schola", „De moribus in platea" ja „De moribus domesticis et oficiis domi praestandis");

Ab. Cap. X („De officiariis in schola inferioribus") ja *Brieg. Cap. XVII* („De decurionum et corycaeorum officiis");

Ab. Cap. XII („De publicae eleemosynae petitione") ja *Brieg. Cap. XIX* („De ordinibus, cura et officiis beneficiariorum et pauperum");

Ab. Cap. XIII („De refectione et relaxatione animi a studijs") ja *Brieg. Cap. XX* („De ludis scholasticis, et liberali animorum remissione").

Näemme että yleensä niissä osissa Turun koululakia, jotka koskevat *oppilaiden velvollisuuksia,* on johdoksi otettu tämä etevä saksalainen koululaki, vaikka ei näidenkään lukujen koko sisällys ole siitä ammennettu. Ne luvut taasen, joissa puhutaan opettajain tehtävistä, ovat itsenäisemmin tai toisten meille tuntemattomain esikuvain mukaan laaditut.

Lyhemmissä jaksoissa voi vielä osottaa muita lähteitä. Sellaisena on *Erasmus Rotterdamilaisen* tunnettu *De civilitate morum* („Siivosta esiintymisestä") paikka paikoin ollut, kuten luvussa III, 4 ja IV, 12, 17, 18. Kahdesti (c. V; VII, 7) on Erasmusta nimenomaan siteerattu; mistä hänen kirjoistaan nämät sitaatit ovat, en voi sanoa. Samanlaisia määräyksiä oppilasten aamutoimista ja leikeistä kuin luvussa V ja XIII tavataan siellä täällä Saksan pedagoogisessa kirjallisuudessa 1500-luvulla, enimmin sanamuodoltaankin yhtäläisinä eräässä kirjasessa *De puerorum disciplina et moribus praecepta pauca et breves vitae piae et probatae regulae*, jonka tekijä on tuntematon [1]. Luvussa V on sitaatti *Ovidiuksesta* [2].

Vihdoin ansainnee mainitsemista että ainakin yhdessä kohden olen ollut huomaavinani kotimaisen lähteen käytäntöä. Eräs kohta (II, 2), jossa kielletään taikausko, muistuttaa näet sanamuodoltaankin erästä säädöstä, joka Arbogan synodissa 1412 julkaistiin koko Ruotsin kirkkoprovinssia ja siis myöskin Suomea varten ja jolle en ole tavannut parallellipaikkaa niissä saksalaisissa koulujärjestyksissä, joita olen vertaillut. Asetan nämätkin kohdat rinnakkain:

Turkulainen koululaki II, 2:	*Arbogan synodaalistatuutti:*
— — nec exerceant magicas praestigias et incantationes. Prohibemus qvoque et improbamus divinationes, somniorum interpretationes, sacrigelegia [ɔ: sortilegia?] et	Item dampnamus et reprobamus sortilegia, incantaciones, divinaciones, sompniorum interpretaciones et qvascunqve litteras et scriptas cum caracteribus — — —.

[1]) *R. Vormbaum* on tavannut sen liitteenä eräàseen kuuluisan pedagoogin *Mikael Neander*'in teokseen v:lta 1582, sen 5:nnessä painoksessa, joka ilmestyi Eislebenissä 1595. Se on painettu Vormbaum'in teoksessa I, 761—765. Verrattakoon Turun koululain c. V ja *Vormbaum* siv. 761 a: „*Regula I. Quomodo mane surgendum*"; cap. XIII ja *Vormbaum* siv. 764 a: „*XV: De gestibus in ludis et recreatione animi*".

[2]) *Tristia* II, 9, 47 (Prof. *F. V. Gustafsson*'in tiedonanto).

qvoscunqve modos occulta furta investigandi.	Item omnes modos qvibus nituntur homines occulta furta quomodolibet investigare [1]).

Jää kuitenkin jälelle melkoisia osia koululaissamme, joihin en ole voinut löytää suoranaisia lähteitä, vaikka ylimalkaisia asiayhtäläisyyksiä on runsaasti miltei kaikissa 1500-luvun saksalaisissa koulujärjestyksissä — huomattavan paljon vähemmin sitävastoin niissä, jotka ovat peräisin 1600-luvulta. Huomautettakoon että nämätkin havainnot teoksessa käytetyistä lähteistä vahvistavat sitä Turun koululain syntyajan määräystä, johon edellä tulimme. Onhan todennäköistä että sitä laatiessa on käytetty niin uudenaikaisia esikuvia kuin saatavissa oli ja että siis lähteet ja niiden pohjalle rakennettu teos ovat ajassa jokseenkin likellä toisiaan. Mikäli voimme lähteiden käyttöä tarkastaa, huomaamme sen yleensä tapahtuneen jotenkin vapaasti. Suomalainen koululaki on tavallisesti monisanaisempi ja seikkaperäisempi kuin esikuvansa ja siinä vallitsee omaperäinen, usein harras ja sydämellinen sävy. Auktoriteetit, joita siinä on seurattu, kuuluvat aikansa parhaisiin. Näiden saksalaisten koulujärjestysten kirjoittajat ovat olleet Melanchthonin työtovereita ja oppilaita, jotka uudistivat Saksan oppikoulun ja joiden kasvatusopillisessa ihanteessa humanismin ja uskonpuhdistuksen aatteet, sivistys ja evankeliumi, tieto ja hurskaus yhtyivät ehjäksi kokonaisuudeksi.

Julkaisen seuraavassa koululain tekstin käsikirjoituksen mukaan. Tekstikorjauksia tehdessäni olen aina pannut käsikirjoituksen lukuparren hakasiin. Suurten alkukirjainten ja välimerkkien käytössä olen pitänyt tarpeettomana noudattaa kaikkia käsikirjoituksen epäjohdonmukaisuuksia. Suosiollisesta avusta olen kiitollisuuden velassa professori *I. A. Heikel*'ille.

---

[1]) *Reuterdahl,* Statuta synodalia, siv. 108.

LEGES SCHOLAE.

Praefatio de causis, ob qvas feruntur leges scholasticae, et de instrumentis disciplinae honestae.

Prodest in scholis disciplinam retineri, ac exstare certas leges de virtutum actionibus et honestis moribus, complures sane ob causas, de qvibus assidue admonendi sunt ij, qvi disciplinae scholasticae sunt subjecti.

1. Prima est qvia Deus juventutem, a teneris ungviculis, non solum in cognitione artium erudiri, verum etiam in pia honestaqve vivendi ratione, opera et diligentia parentum, patrum familias, tutorum, paedagogorum etc. vult institui, juxta illud Eph. 6. Parentes, educate liberos vestros per eruditionem et correptionem Domini. Qvare informetur juventus, ut vitam suam moresqve studio summo regat, nec frenos cupiditatibus laxet, sed ut vitiosos animi impetus in gyrum rationis et doctrinae ducat.

2. Secunda causa est, ut nos ipsi bene morati et virtutum praeceptis exculti de aliorum moribus et vita rectius judicare qveamus. Omnino enim mores et ingenia eorum exploranda sunt, qvorum consvetudine uti volumus.

3. Tertia est, ut corrigantur et emendentur vitae gestus et mali mores discipulorum, ex Decalogo, praeceptis de civilitate morum Ethicis et Politicis, separantibus nos a brutis animalibus, qvae nec virtutum capacia sunt nec recta ratione aguntur.

4. Qvarta est, ut coerceantur petulantes, ac nemini qvicqvam injuste agere liceat.

5. Qvinta, ut bonis [mscr. boni] praeceptoribus suis et honestis legibus obedientes, evitent poenas divinas, magistratus et scholae gubernatorum.

Sexta est, ut ijs, qvi leges de pijs et honestis moribus et virtutum actionibus contumaciter transgrediuntur, poenis debitis et mulcta affectis, caeteri meliores efficiantur, ac timorem habeant. 6.

Septima causa est, ne pax et tranqvillitas societatis scholasticae perturbetur. Saepe enim ob unius noxam furias et tragoedias excitatas totus coetus male audit, ac interdum innocentes a truculentis militibus, rusticis, aulicis, nautis, mercatoribus etc. obruuntur. Cujus rei exempla aliqvot non sine commiseratione visa sunt. 7.

Atqve hae sunt rationes, ob qvas leges feruntur scholasticae. Qvorum ideo major est necessitas, qvia omnibus alijs animantibus facilius imperatur, qvam homini, qvi difficulter paret, nec regi vult. His igitur de causis, principio puerorum animis, dum molles adhuc sunt, disciplinae artium et morum melius instillantur, difficilius enim qvae dura sunt molliuntur. Quemadmodum enim sigilla mollibus imprimuntur ceris, et diversae doctrinae, et imprimis illae qvae tractant de virtutum exercitiis ac vivendi ratione, dum pueriles adhuc animi sunt, insculpentur, et ad eam invitentur ac impellantur certis modis ac instrumentis.

Modi seu instrumenta virtutum doctrina imbuendae juventutis.

Primo enim opus habet juventus, ut instituantur praeceptis Decalogi, qvae est regula vitae nostrae, in agnitione Dei, in gubernatione morum, consiliorum et actionum omnium, legibus scholasticis, doctrina Ethica et Politica. 1.

Deinde, ut intueantur in exempla virorum bene moratorum, qvi non solum eximia pietate et eruditione, verum et moribus honestis praediti fuerunt; Hi sunt, qvorum doctrinae et virtutum exempla juventutem singulari diligentia observare oportet, ut ex praeceptis et exemplis simul junctis vitae suae formandae rationem discant. 2.

Tertium instrumentum, qvo invitantur et impelluntur juvenes, est, ut boni praemijs condecorentur, mali vero et male se gerentes castigentur et poenis debitis efficiantur, qvarum metu in officio contineantur, juxta versus: 3.

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Oderunt peccare mali formidine poenae.

Neque solum exempla virtutum, verum et vitiorum et poenarum, qvae malam vitam et mores perversos ac violationem disciplinae comitantur, intueri debent.

Qvartus modus et instrumentum est, ut parentes, patresfamilias, tutores, paedagogi et praeceptores tollant occasiones delinqvendi: praeceptores qvidem ordine lectionum, exercitiorum et laborum, atqve honesta disciplina: parentes vero et patresfamilias continendo pueros et adolescentes domi, ne eant grassatum nocturnis temporibus et venatum scorta, ne cum pravis conversentur, a qvibus mala discant. Nam ut vulgo dicitur: *Vitare peccata est vitare occasiones peccatorum.* In hunc finem conscriptae sunt leges scholasticae, ut sublatis occasionibus delinqvendi vitia fugiant, literarum et virtutum studia sectentur, imprimis autem modestiae et morum civilitati studeant, ne in regendis animi et corporis motibus et gestibus, in sermone, habitu corporis, incessu et actionibus scholasticis omnibus violetur ordo naturae, legum, personarum, temporum, locorum, et caeteris circumstantiis congruens.

CAP. I:mum.

De summa occasione, authoritate et executione legum scholasticarum.

Nihil in scholasticis legibus praecipitur, nisi qvod sit consentaneum pietati et honestati, et qvicqvid deinceps dicetur, non inconcinne revocari potest ad has tres regulas.

I. Pie et honeste vivendum.
II. Nemo laedendus.
III. Suum cuiqve tribuendum.

Ex serio itaqve mandato magistratus et gravissimis admonitionibus majorum nostrorum severe praecipimus, tam synergis, qvam auditoribus nostris, adeoqve scholasticis universis, sub nostra ferula militantibus, ut omni tempore pie modesteqve qvisqve sese ubiqve gerat. Nihil enim minus fieri potest, qvam a pietate honestam vitam separari (mscr: seperari). Qvi contra mandatum hoc et

admonitionem Magistratus contumaciter delinqvere praesumat, is praeterqvam qvod Deum ultorem habeat, etiam poenam tali et tanta rebellatione dignissimam corpore suo per nos luet.

CAP. 2:um.

De pietate sectanda, leges ex prima tabula Decalogi extructae.

I. Serio hortamur, ut a primis statim aevi rudimentis cultui Divino, pietatiqve sese addicant scholastici, nostrae aut aliorum fidei commissi. Nam initium sapientiae timor Domini. Et e contra, malevolam animam non ingreditur Sp. sanctus. Neqve illorum labores felices esse possunt, qvi impie et scelerate vivunt, neqve poenam divinam effugere possunt.

II. Ante omnia monemus, ut unum verum Deum patefactum voce Evangelij, vera fide ac timore agnoscant et colant, ac omnia fictitia numina fugiant, nec exerceant magicas praestigias et incantationes. Prohibemus qvoqve et improbamus divinationes, somniorum interpretationes, sortilegia [mscr: sacrigelegia] et qvoscunqve modos occulta furta investigandi.

Et severe ex verbo Dei praecipimus, ut veram et incorruptam doctrinam coelestem per prophetas et apostolos traditam, ac symbolis Apostolorum, Nicaeno et Athanasiano comprehensam, amplectantur ac discant; e contra omnes fanaticas opiniones et errores fugiant. Ad hanc rem opus est freqventi lectione Bibliorum, locorum communium, Cathechesis et probatorum authorum secundum analogiam fidei sacram scripturam interpretantium.

III. Deo patri per Christum gratiae qvotidie agendae scholasticis sunt, pro universis beneficiis temporalibus et aeternis in se et in totum genus humanum collatis. Idem qvoqve Deus per Christum compellandus est, ut omnia largiri dignetur, qvae ad hanc vitam feliciter ac bene transigendam et aeternam conseqvendam,

diviniqve sui nominis gloriam ornandam illustrandamqve spectant, utiqve ipse pietatis, civilitatis morum et literularum scintillulas ac studia in animis discentium exsuscitet, alat, provehat, atqve adeo ad sui nominis divini gloriam aeternam propagandam, Ecclesiaeqve utilitatem ac salutem regat ac fecundet. Nihil enim feliciter neqve institui neqve perfici potest sine divino auxilio.

Admonemus itaqve Musarum studiis mancipatos, ut cibum sumpturi, et a cibo, precationem gratiarumqve actionem recitare qvotidie non graventur. Vesperi etiam lectum ingressuri, et mane lecto surrecturi, commendent se, parentes suos, praeceptores, magistratus, cognatos, affines et caeteros, imo totam Ecclesiam, ministerium et coetum scholasticum Deo O. M. Patri Domini nostri Jesu Christi, piis precibus, conservandos et protegendos. Postea caput unum et alterum ex bibliis legant.

IV. Cum inter scholasticos et pueros hac tempestate nihil sit facilius, qvam dejerare, etiam in levissimis, et familiari colloqvio, ideo prohibemus omnia temeraria juramenta, ut ne qvis per nomen Dei temere aut falso juret, aut juramenti simulatione qvenqvam fallat. Item ne qvis nomen Domini in execrationibus usurpet neve ullo modo maledicat: Sed sit sermo vester, juxta Christi dictum Matt. 5: *est, est, non, non,* porro qvod ultra haec adjungitur, ex malo proficiscitur. Et sciant Deum semper gravissime punire perjuria et abusum sanctissimi sui nominis; nos qvoqve deinceps gravius in tales animadvertemus.

V. Qvia juvenes nulla fere cura sanctificationis sabbathi sacrarum concionum et aliorum studiorum et actionum, qvae diebus festis congruunt, moventur, sed putant illos dies ocio et ignaviae datos, proinde nullo tempore magis prodeambulant, perpotant, ludunt, qvam qvo ab ecclesia feriis indictis a laboribus externis supersedetur; mandamus igitur, ut diebus dominicis et aliis festis in hebdomade, et rogationum intersint freqventer publicae congregationi et piis ceremoniis in templo, ad ornandum ministerium, et promoveant cantum: in canendo enim decet omnes scholasticos, majores et minores, juvare communi voce, qva etiam ipse Deus maxime delectatur, sicut scriptum est Ψal. 8: Ex ore infantium

et lactantium perfecisti laudem tuam. Ac conjungant ibi preces suas cum ecclesia sancta, et eas Deo offerant. Ideo enim templa constituta sunt, ut et invocatio et gratiarum actio publice fieri possint. Saepe etiam utantur sacra coena juxta Christi institutionem, praeparatione in vera poenitentia et timore Domini. Et existiment dictum illud Matth. 5 ad se qvoqve pertinere: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qvi est in coelis. *Qvapropter male Sabbathum celebrat, qvi a bonis operibus vacat.*

VI. Prohibemus igitur serio dierum praenominatorum profanationem, ut ne qvis eos, dum sacra peraguntur, ambulando, ludendo, potando, vel alia tractando, qvibus animi a piis meditationibus avocantur, transigat, sed totum illud tempus potius studio pietatis et lectionibus sacris repetendis et memoriter reddendis tribuat.

Interdicimus praeterea diebus festis lectionem librorum profanorum, et praesertim amatoriorum. Ideo enim congressus in templis, ut mens hominis piis meditationibus possit intenta esse et a prophanis cogitationibus arceatur.

CAP. 3:um.

Continens leges speciales, de templis petendis, et officiis ibidem praestandis.

I. Ante introitum sacrarum aedium conveniunt discipuli universi diebus festis in schola, ad pulsum campanae, ut inde sese ordine, per paria, modeste et sine strepitu in templum conferant. Nec ante finem sacri, nisi venia impetrata certam ob causam, discedere audeant.

Qvi vero aut sine causa abfuerint contumaciter in contemptum ministerij, aut se clanculum subduxerint, gravissima poena esto.

II. Templa sicut et scholas taciti nudisqve capitibus ut ingrediantur decet. Post ingressum vero in or-

dinem, a notarijs aut rectoribus chori redacti, stent erecti et aeqvato ordine, non de loco pugnent, nec capitularium aut aliorum sedes, sive adsint, sive absint occupent, nec inter canendum concionandumve confabulentur, sed libris suis utantur, maxime in qvibus canenda habentur.

III. Diligenter observent pueri notarios, rectores chori et psalmistas seu phonaseos, eos praecinentes seqvantur et adjuvent, nec praevenientem cantorem antevertant, nec desinentem in longum producta voce aeqvent; itaqve semper verba et tactus cantoris attendant.

Notariorum qvoqve erit exercere scholasticos ante in cantionibus, ne inter canendum error committatur. Idem qvoqve in deducendis funeribus ad sepulturae loca, et solennibus introductionibus Gregorianorum faciendum discipulis judicio.

Item prohibeant rectores chori omnes clamores, confabulationes et strepitus in plateis. Atqve haec modestia in canendo, ut notarium sive cantorem intueantur et observent, minime negligenda est; ne diversis clamoribus cantiones (ut fieri solet) cum maximo auditorum taedio perturbent, pueri semper, cum canendum est, canant.

IV. Cum sacra peraguntur, totus corporis habitus ad religionem componendus erit. Hoc est: ingressi templa ad religionem se modeste componant.

Dum recitantur epistolae et evangelia dominicalia, vel precatur minister, similiter dum peraguntur alia sacra a ministris, ad aram versa sit facies, ad Christum animus; ad auditum nomen Jesu, sive sacrosanctae Trinitatis, utrumqve genu reverenter flectant. Cum canitur organis, qvod ad pietatem facit legunto. Sub concione sedeant taciti, apertis capitibus, non subducant se ad angulos: sed ad concionantem spectent oculi, huc attentae sint aures: huc inhient animi, summa cum reverentia.

Diligenter ac studiose audiant conciones et notent in charta praecipuos locos et integram dispositionem concionis, cum locis communibus, qvam postea, vocati ad ministerium, imitari possunt, donec ipsi conciones formare discant.

Et qvia hic labor maximam secum affert utilitatem, ideo praeceptores saepius inspiciant ea, qvae ex concionibus notantur, ut ita ad majorem diligentiam excitentur. Deniqve nihil eorum, qvae Christianam juventutem docent, negligi oportet.

Praeterea egredientibus eadem, qvae ingredientibus sacras aedes, servando incumbunt.

V. Scholasticis ex templo in scholam reversis, castigabuntur delinqventes ab hebdomadario.

Nomina vero delinqventium recitabuntur a notarijs vel ipsis absentibus a rectoribus chori, qvi etiam ducent et reducent juventutem in templum et de templo, et curabunt ut pueri ordine stent moresqve eorum inspicient, et dabunt operam, ut omnia rite agantur.

Observent qvoqve notarij scholasticos, ne in medio chori tam pertinaciter stent, praesertim sub communione, qvemadmodum multi facere solent, sed dent ituris ad communionem locum; eadem qvoqve disciplina adhibenda est in funerum deductionibus.

CAP. 4:tum.

De ratione vitae formandae ex secunda tabula Decalogi.

I. Praecipimus, ut scholastici sint verecundi in convictu seniorum, magistratus, parentum, praeceptorum et caeterorum. Verecundia enim est virtus, qvae convenit omnibus aetatibus, personis, temporibus et locis, adeoqve adolescentes juvenilesqve annos maxime decet.

Cum autem Deus jubeat filios honorare parentes, qvorum nomine etiam intelliguntur praeceptores, majores ac superiores omnes, vult certe, ut discipuli illis, non aliter ac suis parentibus, debitam praestent reverentiam, gratitudinem et obedientiam.

α. Reverentiam qvidem, qua tribuant illis suum locum et Dei dona in illis agnoscant et admirentur, agnoscentesqve suam infirmitatem, se eis sponte sub-

ijciant, idqve externis signis declarent, nisi sint superbi et arrogantes.

β. *Gratitudinem,* qva illis de se bene meritis debitam gratiam cum animi benevolentia, tum alijs officiis reddant; ac semper meminerint, Deo, parentibus et praeceptoribus non posse reddi aeqvivalens praemium.

γ. *Obedientiam,* qva illis per omnia obedire debent, qvatenus non praecipiant contra Deum et manifestum ejus verbum, nam sic magis Deo obediendum, qvam hominibus.

Et haec eadem lex inter caetera reqvirit, ut admonitiones et castigationes parentum, praeceptorum etc. aeqvo animo tolerent; illorum enim officium est non tantum praeceptis et admonitionibus juventutem docere, verum etiam minis et castigationibus malos mores emendare.

II. Si qvis occurrerit in via, aliisve in locis vel senio venerandus, vel religione reverendus, vel dignitate gravis, vel alioqvin dignus honore; meminerint discentes e via discedere, reverenter caput aperire, nonnihil etiam flexo corpore; sedentes assurgant. Hic honos tribuitur non homini, sed Deo, qvi per *Salomonem* jussit, assurgere cano: sic per Paulum presbyteris duplicatum honorem praecipit exhiberi.

III. Qvi adversus praeceptores et collaboratores falsam qverelam ad episcopum, rectorem, consules, senatores, parentes etc. defert, aut ad tutores, cognatos, amicos, aut qvosvis necessarios et viros bonos, is et qvia falsum dicit et qvia adversum praeceptorem et caeteros docentes ingratus est et qvia moerorem mendaciis suis excitat, pro facinoris gravitate, aut virgis castigetur, aut custodia coërceatur, aut ex schola ejciatur, si delicti qvantitas id postulare videtur. Neqve ideo prohibemus justas qverelas deferri ad superiores.

Verum non minor poena sumetur ob easdem causas de ingratis collegis, aut alijs, si qvis temerario ausu adversum suum praeceptorem, a qvibus plurimis beneficiis affecti sunt, insurgunt, eum mendaciis, calumnijs et obtrectationibus ad magistratum et cives obruunt. Tales ductu sathanae reguntur.

IV. Praecipimus scholasticis, ut contentiones et odia vitent, affectus et imprimis iram et omnem viru-

lentiam moderentur, idqve mandato Dei et exemplis summorum virorum, in qvos tamqvam imagines intuentes sibi suisqve affectibus frenum injcere discant.

V. Prohibemus discipulos universos, sub poena scholastica, ne cuiqvam contumeliosa nomina imponant, nec cuiqvam probro dent vitium natura insitum, neve defamatoria scripta, qvibus alicujus fama et existimatio laedi potest, spargant aut divulgent. Nec ullius existimationi et dignitati, praecipue superiorum, detrahant, sub poena publicae castigationis et perpetuae relegationis et exclusionis.

VI. Praecipimus ut neminem injuria afficiant. Se ipsos non ulciscantur: neminem deferant ex odio, sed potius causam deferant ad praeceptores suos. Nemo enim erit judex in causa propria.

VII. In sermone, colloqviis ac congressibus cum aliis fugiant pertinaciam, ut aliqvando cedere noverint; non enim vincere solum est pulcrum, sed et pati se vinci, ubi victoria non admodum confert, et pulcrius vincit, qvi cedit contentioni, qvam qvi palmam obtinet. Fugiant qvoqve importunas illas disputationes, qvae inter pocula plerumqve fieri solent; nihil enim praeter rixas et verbera promovent.

VIII. Praecipimus ut scholastici in locis sacris aut profanis, publicis et privatis, in plateis et domibus, schola, templo et aliis qvibuscumqve locis sint modesti et verecundi, non discurrant, lasciviant, grassatum eant, ferociant, vociferentur, contendant, nec qvenqvam dictis aut factis lacessant, contumelia afficiant, aut contumelioso nomine compellent, irrideant aut verberent. Neve obscenis et probrosis verbis aut gestibus ineptis verecundiae (qvae maxime adolescentes decet) fines transgrediantur. Verum cogitent se in artium honestarum et virtutum officina versari.

IX. Prohibemus, ne qvis gladio, pugione, ferreis globis, bombardis aut aliis armis munitus sit ullo tempore aut ullo in loco; maxime nocturnis temporibus nemo obambulet munitus in plateis et locis suspectis cum helluonum sodalitio.

X. Qvi pugnam cum aulicis, militibus, nautis, mercatoribus aut qvibuscunqve alijs, et non extreme

coactus vitae defendendae causa, inierit, is prius virgis caesus ex coetu scholastico sine honesto testimonio tanqvam putridum membrum eradicabitur, nisi in gratiam a superiore magistratu receptus fuerit. Turbatores enim pacis, ut perniciosissimae pestes, ex scholis extrudendi sunt.

XI. Prohibemus, ne scholastici niveis globis certent hyberno tempore, qvibus interdum pueris oculi excutiuntur: ne etiam in lubrica glacie currendo certent, qvod graves casus, luxatio membrorum ac alia seqvuntur incommoda. Nec aestate natando profundis aqvis sese committant, nisi misere interire velint; qvi enim amat periculum, peribit in illo. Cujus rei exempla, singulis fere annis, tristia et audimus et videmus.

XII. Scholasticos omni lascivia, incestuosis, impuris, spureis et turpibus dictis, factis et gestibus severe prohibemus, sicut et tripudiis, cantionibus amatoriis, compotationibus, conviviis et ludis nocturnis, omnibusqve iis qvae vitiosas inclinationes naturae irritare et dissolutae vitae occasionem praebere possunt. Puer, qviscunqve sit, erubescat impudica audire et loqvi, multo magis facere. Qvocirca assvefaciant sese adolescentes ad praemeditatum, modestum, veracem et pium sermonem. Nam sermo est character animi et ex abundantia cordis os loqvitur.

Si qvis scholasticorum adulterij convictus fuerit, is virgis caesus a toto coetu cum dedecore schola eijcietur.

Membrum pudendum aut rem turpem, circuitione seu descriptione notabunto; ut tegere pedes; reddere opus naturae, exonerare alvum, vesicam; non vera dicere pro mentiri, etc.

XIII. A potationibus, qvibus nihil hoc pessimo tempore freqventius, ingluvie et helluatione abstinento scholastici. Ebrietas namqve mater est omnis rabiei et furoris fomesqve libidinis cunctos, qvi sibi sunt dediti, ad officia sua ineptos, inutiles, immemores et insanos facit, varios morbos et praematuram mortem conciliat.

Igitur in hac re praefracti et immorigeri cum inebriati fuerint inventi, carceri includuntor, postea verberibus graves poenas luunto.

Tenuis potus, qvi cerebrum non gravat et corpus nutrit, juvenili aetati apprime est utilis. Vitium reputet puer, citra necessitatem, scil. nisi postulaverit valetudo adversa, authoritas personae porrigentis aliaqve id genus circumstantia, cerevisiam aut vinum gustare, ut potum suae aetati parum convenientem.

XIV. Interdicimus scholasticis ludum aleae, chartarum, tesserarum, turpia colloqvia, amatorias cantiones et similia, qvibus ad scortationem animi ipsorum inflammantur.

Juvenibus tantum bonae indoli, eruditioni et vitae honestae decedit, qvantum ebrietati, lasciviae et luxuriae tribuitur; idcirco ab ejusmodi bibacibus severum semper supplicium [mscr: suplicium] sumi oportet, ut, si possibile sit, in viam revocentur, licet praestare videatur, qvod hujusmodi statim alijs vitae generibus, ut militiae, fodinis, excubijs etc. destinentur, cum ij sese raro aut nunqvam in frugem recipiant.

XV. Abstinebunt praeterea, qvi a veneris flammis alieni esse volunt, a libris impudicis, qvales scripti sunt de arte amandi: ab impudicis luctionum spectaculis: ab omni mulierum, maxime suspectarum, freqventia: item ab ocio, qvod est pulvinar diaboli et seminarium omnium malorum.

XVI. Hortamur universos et singulos discentes, qvi studiis et famae suae bene consultum volunt, ut cum ijs conversationem habeant, qvi bonis praediti sunt moribus, et in literis discendis usuqve lingvae latinae non mediocrem sedulitatem adhibent. Nec qvaerant cohabitationem apud infames homines aut turpes mulieres; nec in cauponis cerevisiarijs hospitium habeant, ne illis detur ansa sua bona luxu et prodigalitate perdendi. Hujus rei diligentem inspectionem habebunt parentes, patresfamilias [mscr: patresfalias] et praeceptores singulorum, ut videant, qvibuscum conversantur.

XVII. Scholares decet habitus gravis, mundus et modestus, suis personis et ordini conveniens. Luxuria in vestibus et amictu abhorreant, et superbiae pessimam notam fugiant.

Prohibemus itaqve usum omnium earum vestium, qvae levitatem, inconstantiam et superbiam indicant, qvales

sunt: vestes rubrae, virides, flavae, pictoratae et versicolores: dissectae caligae et calcei, dissectae manicae, aut vestes acu pictae et serico intertextae et qvae sunt alia similia levitatis symbola.

Sed nigris utantur vestitibus infra genua demissis, vel grisei coloris, non tamen sordidis, sed qvae publicam honestatem decent.

Ligamentis aliis, qvam nigri coloris utentes; collaria more aulicorum aut militum vincientes; capillos crispantes; aut alio fastus signo ornati virgis excipiendi sunt.

Caesaries seu longi fluctuantes capilli detondeantur.

Breviter, sicut in caeteris omnibus, ita in cultu corporis summa modestia adhibenda est, ne qvis in odium aut levitatis suspicionem apud magistratum et cives incurrat: adeoqve ne abalienentur animi piorum a pauperculis scholasticis eleemosyna juvandis et hospitio excipiendis.

XVIII. Praecipimus, ut scholastici fugiant incessum fractum, qvod est mollium: praecipitem, furiosis competentem: vacillantem, seu ineptam subclaudicationem: adeoqve in incessu omnem immodestiam, superbiam et ineptias, qvibus reddi hominibus invisi possunt. Sed eum gressum imitentur, in qvo sit species authoritatis et gravitatis.

XIX. Perversus etiam in scholis mos est qvorundam, qvi aetate tenera auferendo sociorum libros aut armamenta scriptoria sensim furto se asvefaciunt, qvibus ingrandescentibus augescit etiam horridissimum istud vitium, adeo ut tales deinde etiam extra scholam manifesto in furto comprehendi visi sunt. Qvapropter discipulis severissime mandamus, ut a rebus alienis earumqve contrectatione prorsus suas abstineant manus. Qvi autem furto sustulerit rem alienam, sive in schola sive alibi, ubicunqve fuerit et de crimine convictus, simul et rem sublatam restituet publicam mulctam ferens, et secundum receptam et veterem scholarum consvetudinem, prius flagellatus, ex coetu honestorum discipulorum sine testimonio vitae ejicietur.

In more fuit, est et erit, fures legitime convictos a singulis in schola ter virgis caedi, et postea a paedotriba proscribi.

XX. Huic legi, scil. relegationis poenae, subjacebunt etiam isti fures temporum, qvi vel ante tempus petitioni eleemosynae destinatum relinqvunt scholas, vel sine justa et necessaria causa ultra tempus praescriptum emanent, nec constituto tempore ad sua studia redeunt, qvi omnes severissime puniendi sunt.

XXI. Praecipimus discipulis nostris, ut restituant si qvod forte invenerint possessoribus suis, videl. vestes, libros, et quicquid est aliud. Haec autem occultare, retinere aut vendere alijs, in se speciem furti habet.

XXII. Qvandoqvidem subinde asseruntur qverelae ab agricolis de scholasticorum importunitate in colligenda eleemosyna, quod non minori coactione eleemosynam illam exigunt qvam praefecti et exactores census et annuos reditus, tum qvoqve fores passim effringunt et miseros rusticos eorumqve uxores verberibus saepe afficiunt. Ideo hoc in mandatis damus, ut petentes eleemosynam, sive literis muniti, sive non, sine strepitu, murmure et impudenti flagitatione expectent et accipiant piorum hominum eleemosynas, et acqviescant in ea portiuncula, qvam homines pij sua sponte ijs conferunt.

De qvorum vero impudentia et importuna coactione qverelae ad nos deferentur, non alioqvin ac alij fures ac praedones punientur, sceleris convicti hujus. Eleemosyna enim significat beneficentiam, qvae ex misericordia gratis praestatur indigentibus, non qvae coacte vel ex debito exigitur.

XXIII. Fugiant ac destentur scholastici mendacia, maledicta, opprobria, convitia, obtrectationes, calumnias, jurgia, contentiones et taedam garrulitatem: nullius famam laedant aut nomen traducant. Ament veritatem in tota vita, et abstineant a mendacijs. Mentiri enim ingenuos juvenes non decet. Mendacium numqvam nemini magis nocet, qvam mentienti.

Assvefaciant se adolescentes ad silentium et taciturnitatem oportunam, qvae omni sermone est praestabilior. Etenim ut proverbium habet: Tutum silentij praemium. Tacendo namqve nemo peccavit unqvam, loqvendo permulti. Ad haec: qvisqvis tacuit, proferre facile, qvod vero dixit, revocare nullo modo potest.

Si qvis falsum contra aliqvem testimonium non veretur perhibere, multis pro magnitudine culpae verberibus caeditor: Quod si hoc contra praeceptorem fecerit, schola expellitor.

XXIV. Non tantum noxia et grandia crimina punienda sunt in scholaribus, ut dictum est; verum et parva et minima, licet alio et mitiori modo. Ab his enim committuntur saepe exigua peccata et curatu facilia, qvae parentum et paedagogorum contemptu non castigantur. Unde sicut ab una scintilla contempta invalescit ignis et magna oriuntur incendia: ita ex parvis peccatis neglectis adolescentum peccata horrenda et poenae maximae existunt. Peccant igitur plurimum ij, qvi huic aetati, qvae freno indiget, patrocinantes vel indulgentes, sponte ad peccandum fenestram patefaciunt.

XXV. Summatim scholares Deum diligant ut Patrem, a qvo omne bonum proficiscitur: Deum timeant, ut omnium flagitiorum et peccatorum justissimum vindicem.

Scholares proximum i. e. omnes homines charitate proseqvantur. Hujus autem exercitium absolvitur:

α. Amore, reverentia et obedientia erga parentes, praeceptores, seniores et qvosvis superiores.

β. Neminem verbis aut operibus laedendo.

γ. Nulli suam possessionem abalienando, nec ullius vitae aut famae insidiando.

δ. Omnibus et singulis suum tribuendo, qvaevis fausta optando et apprecando; omnibusqve modis salutem proximi promovendo.

Haec praecepta si servaverint aut servare cupierint et ad id gratiam divinam inploraverint, benedictionem summi Numinis, progressum in studijs, et successum in tota vita persentiscent: sin contempserint violaverintqve, ultro sine poenitentia et dolore conscientiae, praeterqvam in vindictam nostram et deinceps magistratus superioris inciderint, Deum justissimum ultorem habebunt, et poenas infernales perpetuas, pro tanta contumacia, sine ulla intermissione, ne dicam dimissione, sustinebunt.

CAP. 5:tum.

De Schola freqventanda et officijs in ea exhibendis seu de septem operibus scholasticis.

Cum schola sit velut hortus et paradisus caelestis, in qvo excitantur plantulae, Deum aliqvando suis operibus et fructibus odoriferis concelebraturae, cogitare merito debent scholastici omnes, in qvos fines a parentibus et cognatis suis emittuntur, nimirum, ut a servilibus operibus exempti se totos literis et honestis moribus addicant, ad discendam doctrinam in scholis utilissimam et perqvam necessariam, in gloriam Dei, Ecclesiae ac reipublicae utilitatem, idqve cum diligentia. Nam

Si puer hoc sciret qvantum doctrina valeret,
Raro dormiret, noctesqve diesqve studeret.

Similiter, ut bonis moribus et vera mansvetudine animi ornati patriae decori et ornamento sint, nam, ut ait Poëta,

. . . . didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Unde recte Erasmus: Eloqventiae, inqvit, et eruditioni studere, ut doctior fias, non melior, Diabolicum est.

Admonendi itaqve sunt scholastici omnes; et non obedientes metu poenarum in officio retinendi, ut septem operum scholasticorum, qvae a majoribus magno consilio conscripta sunt, semper meminerint.

1. Opus est, ut mane surgant, post septem vel octo horas, qvibus dormisse puero sat est. Surgant (inqvam) *in nomine Patris et Filii et Sp. S.* Aurora enim Musis [mscr: Musi] amica est, et apta studiis laboribus-omnibus honestis conficiendis. Mane surgere.

2. Opus est, ut statim induant, et discant honestorum hominum oculos et judicia vereri. Statim induere.

3. Opus est, ut crines ornent, qvibus non stramina nec plumae adhaereant. Crines ornare.

4. Opus est ut manus et vultum lavent. In illotis autem animadvertendum est lotione virgarum. Manus lavare.

Deum orare. 5. Opus est, ut Deum orent et ardenti pectore invocent, juxta mandatum et promissionem ipsius, qvi ipsissima veritas est. Nam in studiis literarum inchoandis, continuandis et absolvendis nihil feliciter agitur sine precibus. Post haec venientes in conspectum, felicem diem precentur parentibus, patribus familias alijsqve domesticis.

Scholam freqventare. 6. Opus est, ut scholam freqventent, ut scil. qvam primum recipiant se ad ludum, praelectionum audiendarum et repetendarum gratia.

Hic admonendi sunt parentes, ne sint causa perditionis liberorum suorum, qvorum indolem bonam non raro perdunt ac cursum studiorum impediunt, infantiam eorum delicate tractando, qvo minus horas suas in scholis observare qveant. Mollis enim illa educatio, qvae indulgentia dicitur, nervos omnes et mentis et corporis frangit. Idem saepe accidit culpa patrum familias et tutorum.

Lectionem perlegere. 7. Opus est ut diligenter perlegant et repetant praelecta absqve haesitatione reddenda. Nam lectio lecta placet, decies repetita placebit, et si quid dubitant, consulant peritiores.

Hic discipuli monendi sunt, ut qvod ediscere jubentur, omne ediscant et doctrinam constare memoria putent. Et cum recitant alij, ne qvid [mscr: qvis] illis admurmurent, nam insusurratio illa plurimum impedit discentium cursum atqve diligentiam.

CAP. 6:tum.

De nonnullis legibus, qvae praedictis subserviunt.

I. Serio mandamus omnibus et singulis ferulae nostrae subjectis, ut ad pulsum campanae secundum, tempore matutino, in puncto et praecise hora 5:ta ante meridiem: et ante 12:mam auditam a prandio: caeterisqve horis constitutis, freqventes in schola conveniant.

Serius venientes, nisi justam absentiae causam praeferre possint, castigabuntur, et qvo saepius eo durius.

Sturmius: Qvi post horam constitutam venerit, castigari debet pro ratione culpae, judicio praeceptoris: magis, si bis in hebdomade id fiat: maxime, si ter id admittatur.

II. Ingressi auditorium nudabunt capita: in suam classem et decuriam statim se conferant, haud fabulentur: ne male transigant tempus: semper suum taciti occupabunt locum, in schola qvieti sedeant: ne huc illuc per classes discursitent: in ludo turbas ne excitent: ne exclament: neminem sodalium laedent.

III. Nemini abesse e schola licebit absqve justa causa et impetrata venia rectoris. Hypodidascali ultra duos dies puero abesse a schola non permittant, rectore inconsulto.

Singulis autem diebus in absentes et tarde venientes censura exercebitur.

Ante peractam lectionem, ex schola nemo absqve venia exibit.

IV. Praecipimus, ut discentes scholam ingressuri sint instructi armis scholasticis, scil. libris, papyro, atramento et calamis; ipsorum enim officium est, docentium, et imprimis praeceptoris proprij, dicta praecipua memoriae, imo etiam literis, fidelibus vocum custodibus, mandare.

V. Admonemus, ut auditorium ingressi ab invocatione auxilij divini labores scholasticos auspicentur. Mane, secundo pulsu, statim reverenter in genua procumbant et verecunde canant: *Veni sancte spiritus;* et caeteras cantiones et preces adjungant. Meridie et semitertia canant: *Serva Deus verbum tuum;* deniqve vesperi ante demissionem canent hymnum vel antiphonam cum collecta vespertina.

VI. In mandatis etiam illud addimus, ut discipuli adventum praeceptoris et hypodidascalorum taciti et sine strepitu expectent. Ingenuus enim puer absente magistro et praesente semper idem est. Item: in absentia praeceptoris virtus probatur discipuli, nec minus absentibus, qvam praesentibus praeceptoribus obseqvendum est.

Post adventum, ut se docentibus attentos, assiduos, benevolos et dociles praebeant: ut illorum interpretatio-

nes attenti et avidi auscultent, ac alijs discendo praevalere contendant. Reqvirit enim Deus a scholasticis summum studium et diligentiam, qvos ideo ad hoc vitae genus vocavit, ut discerent pietatis elementa et honestas artes generi humano utiles salutaresqve, et existiment hoc sibi non ab homine tantum, sed divinitus esse impositum.

VII. Mandamus, ut animum ab evagando cohibeant inter perlegendum, ne aliud agant: praestent docentibus et audientibus lectiones silentium: ne suo strepitu et murmure legentes et auditores vel impediant, vel a legendo et audiendo avocent.

VIII. Nolumus, lectioni fine imposito, reliqvas horas confabulando aut discursitando per plateas vel classes consumi. Sed ruminando audita, ne effluant, aut apud se, aut apud alios, et scribendum etiam, absentibus docentibus, aliqvid. Abeuntes autem ante absolutam lectionem non sine poena dimittemus.

Nisi revera necessitas cogat, excursiones istae crebrae a praeceptoribus singularum classium prohibeantur, qvibus turbantur exercitia et tempus cum damno discentium praeterlabitur.

IX. Lingva non alia, qvam latina, utentur in schola praecipue supremae et syntacticae classium discipuli. Qvi id non faciunt, nomine et pictura asini coronandi et ferula castigandi sunt.

X. Concordiam inter se scholastici mutuam alant, mutuis consilijs et subsidijs sibi invicem inserviant; ac suppellectilem, si qvam habent librariam, libenter accommodent: ac sese in omnibus ita gerant, qvasi fratres essent germani.

XI. Serio mandatur, ut juste emendati propter absentiam, negligentiam, strepitum aut aliam malam notam resipiscant. Non enim frustra gubernatoribus scholarum traditae sunt virgae aliaqve refrenandae juventutis media. Qvod Salomon Prov. 22 inqvit: Stultitia est in corde pueri, sed virga disciplinae fugabit eam. Irasci enim et comminari publicis personis, qvae ex officio eorum scelera corripiunt, est animorum ingratorum et perversorum et gravissimas poenas meretur.

XII. Prohibemus, ne e schola dimissi ullam mo-

ram in coemiterio, plateis, foro aut alijs publicis locis faciant; sed non lascivientes se conferant domum. Neqve haec loca publica lotio reddendo aut alvo exonerando unqvam defoedent.

Item: ne fenestras sacrarum aliarumqve aedium projectis lapidibus ullibi laedant.

XIII. Superiores, doctiores et adultiores inferioribus, rudioribus et junioribus sint bono exemplo et eas ad pietatem et modestiam hortentur: inferiores vicissim ijs honesta monentibus obediant.

XIV. Qvicunqve scholasticorum reperti fuerint potationibus indulgere aut nocturnis discursionibus per plateas, item tabernarijs commercijs, scortationi, grassationi, tumultibus et turbis, ij primo corripiantur virgis: deinde, si non se emendaverint, e schola ejciantur: postremo etiam rogandus est magistratus oppidi, ut oppido eos expellat. Vid. Cap. IV praeceptum 10 etc. Nec unqvam post haec scelera commissa ad ministerium ecclesiasticum admittantur.

Summatim: Qvi raro freqventant; sero veniunt in ludum; negligenter auscultant; alia cogitant; nugantur; scriptitant res alias, aut alia legunt, qvam qvae docentur; qvi lecta aut tradita non repetunt; interrogati respondere non possunt; qvi caetera officia bonorum discipulorum negligunt; qvi in templo, plateis alijsve locis inordinate se gerunt: ij pro errato, pro peccato, pro ratione ingenij et aetatis debent castigari virgarum severitate.

CAP. 7:mum.

De officijs extra scholam et gestibus partium corporis regendis.

I. Sicut in schola atqve conspectu praeceptorum discipuli a turpitudine vitae et morum abstinent, nec audent, qvod impium et indecorum est, patrare, eo qvod vindictam timeant: similiter et multo magis scholastici, cum soli sunt, ubi homines non vident, aut praeceptores eos non observant, peccare non

audeant in conspectu Dei, qvi omnia videt etiam occulta et cui nihil occultum est. Si enim homines timemus, qvanto magis Deum, qvi est justus, omnipotens et omniscius. Habeant igitur hoc sibi persvasum omnes discipuli, Deum ipsum, caeterosqve spiritus bonos et malos opera eorum, ubicunqve fuerint, diligenter et serio observare, imo Deum homines eorumqve opera non posse non observare. Qvapropter severe praecipimus, ut discipuli nostri ubiqve locorum et omni tempore sese pie, juste, caste et temperanter [mscr: temperater] gerant, qvasi perpetuo in conspectu Dei, ut certe est, ambulantes. Si secus senserimus, in exorbitantes strenui erimus vindices, praeterqvam qvod Deum ipsum habeant ultorem acerrimum.

II. Dimissi e schola sedate sine strepitu et clamoribus ad hospitia et aedes suas se conferent, nec in plateis subsistentes circumspiciant, nec aliena futilia praesertim et risu digna curabunt.

III. In praesentia non praeceptorum saltem, sed et aliorum honoratorum hominum modesti erunt, verecundi et cum reverentia et veneratione cuncta agent.

IV. Circumforaneos, per plateas ambulantes, ad angiportus et suspecta loca declinantes notabunt ostiarij et corycaei: ut et inebriatos et potantes, chartis ludentes, ad scorta intrantes aliisqve illicitis occupatos negotiis nobis indicabunt, pro ratione delicti acriter plectendos.

V. Domi diligenter lectionem repetant, perlegant, et ut illam bene intelligant, sedulo dent operam, ne hora examinis, propter negligentiam, aliqvam noxam ijs aut verbera afferat, qvae alias vitare potuissent.

VI. In templo, schola, foris et ubivis omnem strepitum et discursum prohibemus.

Neqve sine poena dormire in templo et schola licebit.

VII. Et serio praescribimus, ut partes corporis bonis gestibus ornent. Totum corpus sit bene dispositum, caput mundum, crines tonsi et ordinati; facies lota, hilaris et explanata, oculi placidi, verecundi et graves etc.

Evolvant diligentissime libellum eum vere aureum de civilitate morum, qvi plura de hac re suggeret.

CAP. 8.

De officijs praeceptorum in genere.

Parentum officium est non solum gignere et enutrire liberos suos: sed etiam instituere in doctrina Domini, veram de Deo notitiam tenellis mentibus liberorum instillando. Sed qvia parentes ad id partim segniores sunt, partim alijs occupationibus impediuntur, qvo minus id facere possint, ideo in locum naturalium genitorum successerunt animorum parentes, qvi juventutem docere ejusqve mores gubernare debent.

I. Horum itaqve officia sunt: 1. Pietatis doctrinam summa fide et diligentia tenellis animis instillare. Atqve hoc est praecipuum officium, nam si Christum nescis, nihil est si caetera discis, siqvidem artium et Philosophiae cognitio sine vera Dei notitia et pietate saepius obest qvam prodest, ut apparet in Juliani Apostatae et aliorum exemplis.

2. Artium notitiam docendo, repetendo, examinando, disputando sedulo inculcare, et auditorum lectionem adjungere, ex qvibus exempla praeceptionum artium petantur. Inter docendum vero ad captum et intellectum audientium descendant ac se accommodent. 3. Mores discipulorum doctrina admonitionibus, legibus et exemplis ita regere ut juventus ad humanitatem et modestiam informetur. 4. Objurgare et castigare errantes et delinqventes, pro delicti qvantitate, ut in viam revocentur. Prov. 23. Satius tamen est (inqvit Qvintilianus) praeceptorem remissionem paulo qvam severiorem esse in castigando. At cum medium attingere sit difficile, semper studebunt scholarchae minus facere qvam nimium facere. Ut semper melius est, aliqvanto minus esse severum qvam oportebat, qvam nimis crudelem esse, qvapropter, ne in castigando error committatur [mscr: commitatu] (α) ambae partes, actoris et rei, audiendae sunt; (β) respiciendum est ad diversitatem ingeniorum et naturarum in discipulis, qvorum alij sunt teneri et pavidi, honestatis amantes, in qvibus erudiendis lenitate qvadam utendum est: Alij etsi natura mali sint, crebris tamen admonitionibus et poenae formidine ad honesta exercitia compel-

lendi sunt, qvibus tristior severitas majorqve poenae gravitas adhibenda est. (γ) respiciendum est ad poenarum modum in discipulorum delictis corrigendis, ne videl. poena excedat culpam, ita tamen ut pro delicti qvantitate poenae vel exalterentur vel mitigentur. (5). Pietatis et virtutum exempla suis praebere discipulis, et scandala in delictis, impudicis gestibus vel factis summopere [mscr: sumopere] cavere, ne pravis exemplis discipulos corrumpant suos. 6. Maxima officij pars erit implorare auxilium divinum; non enim est humanarum virium haec omnia officia praestare, et Diaboli insidias cavere. Si igitur velint sibi functionis suae partes succedere, invocare supremum Numen tam pro se, qvam discipulis suis omnino necessum habent.

His officiis subserviunt alia, videl. ut rector eligat idoneas personas in hypodidascalos; diligenter inspiciat totam scholam; videat utrum omnia bene administrentur, utrum docentes et discentes suo satis fungantur munere; intersit rector interdum lectionibus collegarum, ut audiat qvid proponatur pueris; utrum exerceatur diligenter juventus; utrum fiant crebrae repetitiones et enarrationes authorum concinnae; transferat pueros de classibus in classes; ingenia naturasqve puerorum sibi in disciplinam traditorum dignoscat, item varietati ingeniorum se accommodet.

II. Porro, sicut munus praeceptorum in fideli informatione in primis consistit, ita meminerint praeceptores sibi nullam datam esse potestatem utendi scholasticis ad labores suos domesticos excercendos, et privato suo lucro aut utilitati inserviendum, siqvidem eapropter alat praeceptores publicos Regia Majestas, ut qvaerant publica commoda, non privata, et juventutem patriae eruditione et bonis imbuant moribus. Hoc etiam intendunt omnes illi, qvi liberos suos ad officinas litterarias mittunt, ut scil. discant bonas artes, non ut laboribus vacent operam, aut tempus studiis destinatum qvovis alio modo consumant et inutiliter perdant.

Nimis igitur parce, raro et qvasi cum pavore, exigente singulari necessitate, ad proprios usus discipulis suis uti praeceptoribus liceat.

Nescio aut invito ludimagistro, nunqvam caeteris

praeceptoribus concessum sit opera scholasticorum in privata commoda uti; cum igitur res ita exigere videtur, conveniant rectorem et ab eo petant discipulorum hos vel illos in privatum usum, certumqve horum absentiae terminum assignent. Rectoris enim est scire, qvinam discipulorum absint, ubi, qvo fine et qvamdiu.

III. Similiter non sit licitum cuiqvam praeceptorum, inconsulto et nescio rectore, exercitia ordinaria hujus vel illius horae suspendere, et veniam suae classi a studijs feriandi concedere. Sed in rectoris potestate situm est, si ita videtur, relaxationem a studiis dare, et copiam feriandi permittere. Si igitur multitudine lectionum aliqvandiu obruti, continuato studiorum labore defatigatos sese sentiant scholares, relaxationem a studijs exoptantes, accedant rectorem, modeste eum rogatum habeant, cujus in potestate hanc dare unice positum est.

CAP. 9:num.

De hypodidascalis seu collegis, eorumqve officijs.

In studiosis ad munus in scholis docendi admittendis hae virtutes praecipue reqviruntur, videlicet, pietas, mediocris eruditio, diligentia et sedulitas, gratitudo et obedientia erga suos praeceptores et leges academicas (nam qvi ingratus et contumax fuerat discipulus, nunqvam futurus est bonus et utilis collega), aptitudo ad docendum, vitae innocentia et studium, nec non amor honestarum virtutum et odium scelerum.

His et similibus conditionibus praediti officio hypodidascali praeesse qveunt, qvarum una aut altera sublata nihil minus qvam honore hoc digni sunt.

I. Anteqvam huic officio inaugurentur, sciant se vocari non ad ocium, sed negocium et gravissimos labores, in pulvere scholastico sustinendos, qvos nisi omni fidelitate et sedulitate, in vera pietate sustinuerint, honestam famam et veram gloriam sibi non comparaverint,

qvam Deus vult ut qvisqve in vocatione sua ecclesiastica et scholastica maxime expectet tueaturqve.

II. Inaugurati jam officio, praestent fidem et sedulitatem in docendo, admonendo et corrigendo, et in vita sanctimoniam. Semper meminerint suum officium non fraudulenter facere, qvod fit diligenter docendo et pie vivendo.

Diligenter doceant in schola horis constitutis; nam maledictus qvi facit opus Domini fraudulenter.

Pie et honeste vivant, ut discipuli pietatis et probitatis exempla ab ipsis, cum in dictis tum in factis, in schola et extra scholam petant.

Diligenter assvefaciant pueros ad veram etiam et legittimam pronunciationem in legendo, et ad svavem vocis modulationem in canendo; ut sine errore et auditorum risu possint recitare legenda et modulari canenda.

Dabunt etiam operam, ut, qvantum in illis est, impropriam latine loqvendi rationem emendent et corrigant et assvefaciant pueros ad proprietatem latini sermonis et ad phrases bonorum authorum Ciceronis, Terentij, et aliorum.

III. Summo studio conservent justam disciplinam in exigenda ratione poenae, pro modo et qvantitate delicti, qvod commissum est in schola vel alibi.

In summa: Debent authoritatem suam pietate, doctrina, diligentia, obedientia, temperantia, humanitate, gravitate caeterisqve virtutibus tueri; ipsi sibi pro legibus sint, oportet, etiamsi nullas haberent.

IV. Praeterea dent operam concordiae. Ecce (inqvit Ψalmographus) qvam bonum habitare fratres in unum

V. Proinde fugiant omnem superbiam et arrogantiam, qva discordes homines maxime intumescere solent. En legem a Sturmio sancitam: Author discordiae, ni desinat admonitionibus, e collegio et schola excluditor.

VI. Non licebit synergis, sine justa et legitima absentiae excusatione, horas suas in schola intermittere, nisi abfuerint venia et consensu ludimagistri, et alij eorum vicem suppleant atqve eorum loco doceant, multo minus peregre proficisci, invito aut nescio rectore.

VII. Nullus eorum ebrius scholam ingredi praesu-

mat, neque propter ebrietatem aut aliam levem causam officium suum intermittat.

VIII. Nemo debet uti ferula, qva membra luxari et alia graviora incommoda accidere possint, sed virgis ad corrigendos pueros, nec ferienda sunt capita, facies, aures aut tempora puerorum, sed dorsum, nates atque manus. Tamen in hunc usum ferula etiam concedetur, si contumax aliqvis opponat se ludimagistro vel hypodidascalis.

IX. In negligentiam collaboratorum, ingratitudinem et contumaciam adversus ludimagistros, ut et nimiam severitatem in puniendis pueris, his modis animadvertetur. (α) admonitione, qvam semper poenam precedere oportet; huic interdum adjungendi sunt stimuli, nimirum objurgationes, minae etc. (β) mulcta pecuniaria, (γ) poena rejectionis et exclusionis, qva tum demum erit utendum, qvando nullus locus pijs admonitionibus, objurgationibus, minis et mulctis sit relictus.

CAP. 10:mum.

De officiarijs in schola inferioribus.

Siquidem rector caeteriqve praeceptores non semper in schola praesentes esse possint, opus habent vicarijs, qui sua in absentia mores discipulorum observent, qviqe collegarum occupatorum vices agant. Ad haec officia e numero discipulorum eligentur tales, qvorum virtus diu spectata est et fides probata, qvibusqve inspectionem discipulorum caeterorum et curam annotandi petulantes tuto committere possis. Suntqve seqventes.

I. Notarius seu Registrarius erit discipulorum in ordine primus, vel si is parum idoneus videtur, aliqvis inter supremos, qvi eruditione, compositis moribus et gravitate aliqva eminet;

Ejusqve officium erit:

1. Catalogum discipulorum omnium bis in anno conscribere et rectori exhibere, retento sibi uno exemplari.

2. Secundum suum catalogum, qvotiescunqve in scholam convenitur, discipulos singularum classium dinumerare, et absentes notatos, cujuscunqve sint classis, ad rectorem deferre.

3. Similiter ductu catalogi, qvos e templo desiderat, studiose notare, et rectori aut praeceptorum alij, qvi absentes aut in templo peccantes castigaturus est, indicare.

4. Discipulos universos, absentibus praeceptoribus, a neqvitia et strepitu compescere, in officio et obedientia continere, strepentes corripere, praefractos et contumaces coram rectore insimulare.

5. Curam habere cantus coralis in ecclesia et certas personas alternis vicibus ad in cantu informandos incipientes assignare, ut et absente directore cantus in cantu omnes exercere.

II. Ostiariorum seu hebdomadariorum officium in seqventibus praecipue consistit:

1. Debent singuli suis septimanis fores scholae qvalibet hora, qva conveniendum est, aperire et vicissim peractis exercitiis claudere, ideoqve primi in reditu adesse, postremiqve discedere, ut eo commodius et diligentius mores puerorum in schola observare possint.

2. Qvandoqvidem pueri, qvando in schola soli sunt et absentibus praeceptoribus, vitra fenestrarum frangere, muscum de parietibus eruere, creta aut atramento impudica et illicita pingendo, ut et ferro sculpendo subsellia praeceptorum et alia loca dehonestare, et nihil non neqvitiae exercere non verentur; propterea hae partes primario ostiarijs incumbunt, qvod accurate et constanter in mores puerorum intenti sint, omnem neqvitiam pravaqve facta impediant, atqve pertinaces et immorigeros ad rectorem referant, commonstrantes statim loca et vestigia neqvitiae, ubi aliqvid est turpiter aut perperam factum.

3. Reddent ostiarij rationem omnium eorum, qvae in schola fracta, vitiata, disculpata, vel etiam perdita esse inveniuntur. Et si authorem hujus vel illius mali ostendere non poterint, ipsi corpore luant, eo qvod non adfuerint aut diligentius non observarint.

Talis ratio ab illis exigenda est singulis diebus Sa-

turni, qvibus ostiarios mutare et novos constituere consvetum est.

4. Praeterea qvam ordinarium tempus rectorem in scholam vocandi exigit, insuper bis in die, videl. hora 5 matutina et 12:ma merid. itabit ad rectorem ostiarius, ut comperiat, numqvid habeat ad praecipiendum aut monendum.

5. Cum etiam ostiariorum intersit virga in usus disciplinae providere, easdemqe praeceptoribus modeste tradere, idcirco custodes virgarum de virgis comparandis sedulo commonefaciant, ne illarum cum opus est sit defectus.

6. Sicut observatio morum puerilium in schola ad ostiarios pertinet, ita in templo strepentes, dormientes, libris carentes, ridentes, colludentes aut qvamcunqve neqvitiam exercentes studiose notatos rectori aut ejus vicario significabunt, cavebuntqve ne alijs pueris, cum primis non intelligentibus qvod aeqvum sit vel qvibusvis adultis hanc annotationem committant, neqve aliqvem ex affectu notent vel etiam scientes obnoxium praetermittant. Sed in hoc et alijs negotijs, a se datae fidei memores, aeqvitatem et pietatem sectentur; secus si fit, in eos severe animadvertemus. Qvod aeqvum est qvis facere conetur, qvam charus est illi Dei omnipotentis favor et animae suae salus.

7. Qvandoqvidem saepe afferuntur qvaerelae de importunitate ostiariorum in pecunia petenda, cum alias, tum pro venia impetranda, et cum pueri non habent, unde singulis septimanis dent, severiori in eos animadvertunt poena. Sed cum tales injustitiae et avaritiae pessimis notis se exosos reddant omnibus bonis, parentum animos abalienent, qvo minus suos liberos in scholam elocent, atqve pueros ad furandum assvefaciunt, idcirco horum scelerum convicti tanqvam alij fures et latrones sunt puniendi.

Eadem lex esto de notarijs, alijsqve pecuniam in suum usum a pueris exigentibus.

In negligentiam aliaqve malefacta notariorum et ostiariorum animadvertentur admonitionibus, objurgationibus, minis; sed si his nihil proficitur, tum castigatione alijs terrori, eo duriori, qvo magis alijs pietatis et virtu-

tum exemplo praelucere debuissent; et tandem depositione ab officio et exclusione, si omnia alia media frustranea sunt.

III. Corycaeis committitur diligens observatio et annotatio eorum qvi (α) qvi lingva vernacula in schola utuntur: (β) qvi in templo delinqvunt: (γ) qvi in plateas obambulant aut discurrunt: vel etiam (δ) qvi illicitis qvibuscunqve alijs impliciti sunt negotiis. Hos tamen observare non minus spectat ad notarium et ostiarios, qvotienscunqve contigerit eos animadvertere; attamen ad corycaeos maxime, cum illos pueri neqvam cavere possint, hos non item.

IV. Rectoribus chori hoc imprimis incumbit, ut mores puerorum in templo observent, et notent ibi delinqventes, scil. in illo choro cui praefecti sunt: deinde redigent eos in ordinem e schola templum ingressuros ut et templo egressuros, ut semper per paria modeste lento gradu, sine strepitu et clamoribus, incedant. Similiter in solennibus [*mscr:* solennis] sepulchralibus pueros in funus prodeuntes concomitabuntur, qvando scil. tota schola aut major pars prodit, omnem petulantiam et strepitum impedituri.

Sicut ex decreto regio nemo ad functiones scholasticas admittendus est, nisi publica data fide diligentiae et obseqvii: similiter multo magis notarij, ostiarij et rectores chori, priusqvam observandis caeterorum condiscipulorum suorum moribus praeficiuntur, publice fidem, obedientiam et diligentiam promittent. Corycaeis vero privatim et clam datur annotandi potestas.

Si qvis his officiarijs suis demandatis officijs recte fungentibus obseqvi recuset, illis obstrepere, aut refragari, in illos invehi, vel etiam calumnia afficere audet, is pro ratione culpae non minori severitate puniendus est, ac si in ipsos praeceptores suos, qvorum illi vicarij sunt, peccasset.

CAP. 11:mum.

De novitijs in scholam recipiendis, ut et de schola dimittendis.

I. Nemo in scholam recipiatur, nescio rectore. Nemo item potestatem abeundi ad academiam aut alias scholas alicui faciet praeter rectorem.

Qvisqvis igitur scholae privilegiis gaudere cupit, accedat rectorem scholae, et nomen suum inter nomina aliorum scholasticorum referri petat et promittat se legibus scholae obtemperaturum esse: et si tyro est, festo Gregorij consveto more (nisi mos iste non receptus est, aut postea abolitus) solenniter introducatur: et paciscatur cum rectore de solutione, si non virgas afferre velit.

II. Novitij, qvi ex alijs scholis accedunt, priusqvam recipiantur in caetum scholasticum, examinabuntur a ludimagistro, cui testimoniales literas afferant, nomen suum dent, ac promittant pietatem, reverentiam atqve obedientiam erga praeceptores et disciplinam scholasticam, item diligentiam in studijs literarum, caeterisqve officijs, qvae ad scholasticos pertinent, praestandis. Posthac assignetur illis locus secundum ingeniorum vires.

III. Sicut nemo scholasticorum nescio rectore in scholam recipitur: ita neqve aliqvis audeat sine ejus consensu temere relinqvere scholam; qvod qvi fecerit, vel magistratui commendabitur, vel reducetur et cum ignominia flagellatus ejciatur.

CAP. 12:mum.

De publicae eleemosynae petitione.

Qvia pius magistratus eo fine decrevit pauperibus scholasticis eleemosynam, ut aliqvando ecclesiae Dei et Reip. inservirent, nemo igitur audeat petere publicam eleemosynam, nisi hunc finem sibi propositum habeat,

ut legittime vel ad ecclesiae ministerium, vel ad reipublicae munia vocatus sponte obtemperare velit.

II. Nec assignanda est portio eleemosynae illis, qvi non sunt pietate vel diligentia conspicui, et de qvibus non est aliqva spes, ut futura sint utilia reipub. literariae organa.

Tales merito inter scriptores collocantur, cum ad lectiones discendas non sint idonei.

III. Ad eleemosynam petendam tam in urbe qvam ruri gerant se modeste, nec urgeant invitos ad contributionem. Eleemosyna enim debet esse spontanea, non violenta extorsio, vid. 4 Cap. 22 paragr.

IV. Nemo ultra tempus praescriptum audeat ruri commorari, nec imposturis aut mendaciis alios decipiat, sed singuli se honeste gerant, et justo tempore ad sua studia redeant.

Qvi contra has leges delinqvere presumpserit, subjacebit poenae contumaciae et exclusionis, ut sup. 4 Cap. 20 par. sancitum est.

CAP. 13.

De refectione et relaxatione animi a studijs.

I. Qvia continuatione studiorum immodica obruuntur ingenia discentium, concedimus discipulis nostris honestos, liberales et alacres ludos, ut interdum a discendi labore remittantur; in litteris enim alacritate opus est.

In hunc usum maxime commendatur musica vocalis et instrumentalis. Praestat enim in cantionibus et instrumentis musicalibus ingenium exercere.

Deinde pilae, globi, agitatio corporis, cursus, ludus spherae etc. conceduntur; sed tempore et loco a magistratibus ludis talibus destinato exerceri debent: non autem caemiterijs, plateis, foro etc. Hos tamen ludos ita probamus, si modum non excesserint.

II. Prohibemus usum ludorum omnium, qvi adjuncta habent temeraria juramenta, clamores, iras, con-

tentiones, fraudem, crebras turbas, caedem et alia incommoda. Tales sunt aleae, tesserae, chartae, alijqve lusus, qvi non animi recreandi gratia, sed lucri causa exercentur. Horum sint nec spectatores nec actores scholastici, qvi nolint beneficijs scholae privari et virgis caedi, ut sup. Cap. 4 parag. 14 interdictum est.

III. Inter ludendum caventote ne qvis laedat seu caedat alios, ne qvis tumultuetur vel furiose exclamet, ne qvis insaniat et septa verecundiae praetergrediatur, ne qvis damnum inferat vel fenestris aut alicui alij rei (alioqvin pro mensura damni referto plagas ac sarcito damnum), ne qvis vernacule loqvatur, ne qvis temere juret et spurca effutiat.

Qvi vero temere juraverit, plagis subinde expiet delictum, sicut supra Cap. 2 parag. 4 decretum est.

Julkaisemamme koulujärjestys, jonka alkuperää, syntyaikaa ja lähteitä edellä on koetettu selvittää, antaa erittäin seikkaperäisen ja havainnollisen kuvan oppikoulun sisällisestä elämästä 1600-luvulla. Uusi lähteemme täydentää oivallisesti ennen tarjolla olleita juuri siltä puolen, jolta ne ovat olleet vaillinaisimmat. Siten on esim. Carl v. Bonsdorffin hauskan ja valaisevan esityksen Turun koulusta 1600-luvulla, mikäli se koskee sisällistä elämää, pääasiallisesti täytynyt perustua samanaikuisiin ruotsalaisiin oloihin, joista on voitu olettaa ja siellä täällä yksityiskohdissa todistaa, että niillä on ollut vastineensa meilläkin. Tämä olettaminen saa uuden lähteemme kautta vahvistuksensa, samalla kuin saamme monta hauskaa ja selventävää lisäpiirrettä. Niissä vaatimuksissa, joita „koululaki“ opettajille ja oppilaille asettaa, kuvastuvat ajan kasvatusopilliset periaatteet ja ihanteet, ja sen lukuisat kiellot ja rangaistusuhkaukset ovat muistuttamassa siitä, ettei todellisuus silloin, yhtä vähän kuin

koskaan, ihanteiden tasalle kohonnut. Niinpä syntyy kuvaan sekä kirkkaita että tummia värejä, ja juuri sen kautta se saa niin elävän leiman.

Lyhyen selostuksen koululakimme sisällyksestä olen julkaissut „Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen Aikakauskirjassa“ 1906, siv. 59 - 68.

— — — — —

Prosten Erik Lencqvists berättelse om den religiösa rörelsen i Orivesi åren 1765—1777.

Meddelad af *K. G. Leinberg.*

Ur „Samfundets Pro Fide et Christianismo“ arkiv.

Anmäld i Samf:ts Pleno, d. 27 Januari 1779. Remitteradt till Past. Division.

I. J. W. N.

Uppriktig berättelse om de Inspererte vid Orihvesi Församling i Åbo Stifft åhren 1775, 1776 och 1777 författad af

Erik Lencquist

Prost och Kyrkoherde derstädes.

i. n. I. a.

§ 1. Almänt är här i Finland bekant, huru i åtskilliga Socknar i Södre delen af landet, alt sedan år 1755 eller kort efter den Lissabonska jordbäfningen, sällsamma och märckeliga rörelser hos Siälar blifvit försporde, hvilka man gifvit namn af *uppwäckelser til bättring.* Desse hafva först upkommit i Nousis Sokn, och hafva derifrån följande året i hast bredt sig ut til Wirmo, Laetala och

Nykyrko Soknar, hvarifrån de småningom dragit sig åt norr till Nystad, Raumo, Eura, Kiulå, Säkylä, Loimijoki, Hvittis, Tyrfvis, Cumo, Biörneborg, Sastmola, Ulfsby, Mouhijärfvi och flere orter; hwarest de stundom tyckts lika som vara slocknade, men åter nu och då utslagit.

§ 2. Desse upväckelser hafva uti vissa omständigheter varit enahanda och sig merendels lika, på det ena och andra stället; uti annat hafva de åter varit åtskilde, samt mera och mindre omskiftat. Hwilka omskiftelser jag ei är i stånd at beskrifva, så vida jag ei haft tillfälle at giöra mig om alt så noga underrättad, som jag hade önskat. Det skulle fordra en särdeles noggrannhet, at granneligen och med alla omständigheter anföra och beskrifva enkannerliga händelser som med vissa personer sig tildragit; hvad känningar de haft, huru de sig förhållit, hvad utgång derpå följt. En redelig oväldughet vore äfven nödig, at rent berätta händelserna, utan at för mycket uphöija det upväckta folcket och förbigå deras fel; och utan at oskäligt förnedra dem och afmåla dem allenast på sämre sidan.

§ 3. I följande omständigheter torde så vida jag erfara kunnat vid dessa rörelser funnits en öfverensstämmelse. Nemligen

1:o at vissa personer upkommit både af man- och qwinkön, mäst af ringare folckhopen, som Bönder, drängar, dagakarlar, Soldater, hustrur, pigor, förnedrade qvinspersoner m. m. som böriat förmana folcket att bättra sitt lefverne och hafva alfvarligit bekymmer om sin Siäls salighet, på det de må undfly Herrans förestående vredes domar och den änteliga förtappelsen. De hafva straffat den öfverhanden tagande gudlösheten och betygat at folcket vid en så lium och kallsinnig Christendom, som almänt öfves, ei kunna blifva salige.

2:o at desse personer hållit sammankomster, i hvilka de hållit bön, lärt, förmanat och straffat. Hvilka sammankomster blifvit af en myckenhet folck, hälst ungdomen med synnerlig åtrå och nyfikenhet besökte, til hvilka skåckat sig folk, hälst i början, på den ort, där de upkommit ifrån långväga orter, där de haft sin andackt nätterna ut.

3:o at i desse sammankomster åtskilliga blifvit på märckeligit sätt rörde, ifrån synda säkerheten upväckte och bragte til alfvarligare flit i sin Christendom.

4:o at äfwen åtskilliga, som desse samqväm bevistat, fallit i bortryckningar, svimmat och legat bortdånade, somliga med, somliga utan convulsioner, darrningar och skakningar, ifrån hvilka när de upvaknat, de vetat berätta om underliga syner. Somlige hafva varit annors lika som handfallne och i hela kroppen sönderbråkade, ja i flere dagar likasom hängsiuke. Hvilken omständighet giör i denne sak den största upmärksamheten.

5:o at de som således blifvit rörde och uppväckte, hafva böriat sin emellan uprätta en nogare förening, med besynnerlig kärlek hvarannan omfamnat och upmuntrat sig inbördes att blifva på omvändelsens väg ståndaktige.

§ 4. Det omdöme, som om detta folcket blifwit fält, är icke lika.

Månge hafva dem berömt och förklarat sig för vänner af deras sak. Andre åter lasta dem och äro dem emot. En part äro neutraler och veta ej hvad de skola säga om dem.

Hos alla desse tre slagen röijes dock någon skiljaktighet.

Af dem som dem berömma, mena en stor del, at detta är ett stort Guds värck i sitt nåderike på jorden, hvarmed han i dessa sidsta onda tider bevisar sin kraft; at det är et förespel om icke just til det tusende åriga Christi rike på jorden, dock likväl til bättre tider, at Herren än vil uprätta sitt nåderike, med synnerligit andans mått här i sin kyrka innan verldenes ända. Alt är i dessas tycke rätt och väl, som desse upväckte hafva för sig. Hela värcket är omedelbart af Gudi. Alla dessas ecstases, dåningar och bortryckningar, skakningar och syner äro Gudommeliga. At det är Guds ande sjelf, som dem hänrycker, förer dem både til himmelen och helfvetet, och på et så öfverordenteligt sätt rörer deras hiertan.

Andre åter vilja ei gå så långt. De tilstå väl at saken är af Gudi, men at caussae secundae, mennisklig

svaghet, Psychologiska och Pathologiska lagar och jämväl extravagantier härrörande af svagt begrep, inrotade fördomar, sinnes kranckheter och kropps bräckligheter derhos kunna hafva rum. Desse vilja icke i alt försvara de· upväcktas förhållande, utan bekänna at de hafva sina fel, kunna falla på afsteg, råka i frestelser och anfäcktningar, i hvilket alt de behöfva rättelse.

De som åter äro dem vidriga och lasta dem, hålla en del det för idel Enthusiasterie och Fanatiskt uptåg, befarande deraf et Secteriskt väsende, Separatisteri och andra farliga följder. Ja somliga tilskrifva det helt och hållet diefvulen, som förkläder sig i en liusens Engel, och vil ifrån Guds uppenbarade ords rättesnöre, under fagert sken föra Siälar på afvägar, at famla efter syner, drömmar och allehanda qvinno och barna sladder. Lika som den onde fienden i våra förfäders minne hade slikt spel för sig i Sverige åren 1675 och 1714 med små barn och äldre medelst bortryckningar till Blåkulla och andra häxors sammelplatser.

Af den neutrale hopen vilja somliga vara observatorer och vänta på utgången. Andre äro villrådige. Andre mena at både Gud, Naturen, kranckheter, menniskiofunder, förställning, ja ock diefvulen med sina gycklerier kan hafva deri hvar sin del på et visst sätt hos vissa personer.

§ 5. Emedan nu desse rörelse år 1775 kommit hit til Orihvesi Församling, hvars Siälavård mig är anförtrodd, och på et synnerligit sätt här utbrustit, de följande åren, hvaraf äfven mycken villervalla och oro sig yppat; ty vill jag med all oväldughet vid handen gifva huru härmed tilhopa hängt och hvad utgång derpå blifvit.

I flere år tilbaka hafva slika rörelser, om hvilka nu här är tal, blifvit underhållne dock vid svagare mått vid Teisko Kapell här i granskapet, hvarifrån de år 1775 utbredt sig til Messuby, Cangassala, Birckala, Sahalax, Längelmäki och denne Orihvesi Församling.

En ung Piga om sina 19 år, af hafsug och glättug naturell och lika som småfioskug, af måttelig Christendoms kundskap, hemma från Kääcky torp vid Säynäjoki

by och denne Orihvesi Församling, som grentsar til Teisko, hade derstädes bivistat de upväcktas sammankomster, och där fådt deras grundsatser. Denne person böriade om den 8:de Sönd. efter Trinit: eller d. 6 aug. år 1775 på Kyrkovallen härstädes med stor ijfver och häftighet, ropa til folcket, som kom ur kyrkan, at de skulle bättra sitt lefverne och vinlägga sig om en sann Christendom, annors skulle dem förestå svåra Guds straffs domar och hemsökelser. Härmed fortfor hon i flera söndagar å rad långt öfver Mickelsmässotiden. En del stannade at afhöra hennes föreställningar; men de flesta gingo förbi. Några spådde at där skulle blifva ondt af, emedan hon gräseligen svor och förbannade. Andre togo henne i försvar.

§ 6. Jag som hört talas mycket godt om de upväckta i andra Soknar, ville ej lägga mig häremot, emedan ingen ting hördes i hennes förmaningar, som kunde lastas. Jag tyckte ock at detta Orihvesi folcket, som är öfvermåttan dierft, och oacktat den bokstafveliga kundskap de äga i sin Christendom och den härliga Trosbekännelsen de aflägga, i en djup synda säkerhet sofvande, på hvilkas hårda hiertan inga predikningar tyckas fastna, behöfde af hvem som hälst för deras ogudagtiga lefverne straffas.

§ 7. Emot vinteren när det blef kallt och denna person ej kunde uthärda at stå i kölden, och ingen ville gifva sig tid at afhöra henne, böriade hon predika om qvällarne sedan folcket lycktat sitt dags arbete i några byar och hålla bön. Hon ifrades mycket öfver syndig lefnad, hvari hon sade at detta folcket var skräckeligen insunckit: öfver deras andeliga blindhet och förstockelse: öfver högfärd, lustar, Sabbatens ohelgande, yppighet, trätosamhet. Isynnerhet förehöll hon dem deras skrymtaktiga Kyrko- och Nattvards-gång, olydnad emot lärare, samt Guds ords och dess tjenares förakt. Derföre sade hon at syndamåttet var nu fullt, Guds vredes rijs flätat och svåra straffs domar för dören. Hon förehöll, at de voro af satan fängslade: at helfvetets lågor brunno under deras fötter: at diefvulen skulle sputa eld och svafvel mot deras syn och at de voro på vägen af det

eviga fördärfvet upslukas. Hvarföre hon rådde til sann omvändelse och bättring. Hennes föreställning var väl ei mycket sammanhängande, utan hon föll från et til annat. Men hennes ifver var stor, och hon höll trägit uppå ifrån mörckningen till midnatten. I sina böner höll hon sig ei vid de vanlige böne formulairer, utan hon hade vant sig bedia med egna ord, som henne föll in, deri hon dock inflätade sina vanliga ämnen med häftiga och förskräckande uttryck. Isynnerhet berättas hon haft et formular, hvilket hon som oftast brukade och var rysligt att åhöra.

§ 8. Detta såg i förstone väl ut och tycktes lofva vackra följder. Jag hade altså godh hopp om detta folcket, hälst jag hört at de i några Soknar blifvit goda Christna. Så var ock här liknelse til. Månge fingo i desse sammankomster et stygn i sitt samvete och böriade jämra sig öfver sin förda vandel. Man har sedt detta folcket i kyrkan visat sig mycket andäktiga och aktsammare på ordet än tilförene. De suckade djupt och ofta, deras ögon voro fulle af tårar, när predikan var något rörande: vid Jesu namns nämnande bögde de sina knä mycket andäktigt och uplyfte sina händer. De hafva vijst teckn til en sann bättring. Många trätosamma hafva förlikt sig med hvarannan.

I en by voro tvänne Syskon värdinnor, som lefde i stort fiendskap, och kunde ei tåla hvarannan, aktande inga förmaningar til förlikning. När desse rörelser dem antastade hafva de försonat sig och böriat lefva i kärlek. Många som sålt bort sine betracktelse böcker och tyckt dem vara onödiga, hafva köpt dem tilbaka. Kortspel och andra förargerliga tidsfördrif, som här öfvades om helge dagarne mäst i hvar by, med flas och svordomar, har uphört. Månge fyllhundar, som altid voro de sidste i gelag och gästabud, har man sedt vara de förste at gå derifrån nycktre och beskedlige. Många tingssaker blefvo förlikte, så at de byamän, der tinget hålles, voro förtörnade häröfver och snårckade at både domaren och de af sitt krögeri ei mera hade sin vanliga inkomst. Morgon och afton böner, som böriade här mycket försummas, höllos i de byar där upväckelserna gått med stor an-

dackt, jemte andre Gudaktighets öfningar. Många, och ibland dem öfverdådiga Soldater som hafva gådt i deras samqväm, at giöra där gäckerij, hafva blifvit i sitt samvete slagne och förvandlade til denna sakens medhållare.

§ 9. Det förtjente särdeles upmärcksamhet, hvad skärning detta förordsakade hos den säkra hopen, som hatar jämväl alt sken till gudacktigheten. När förenämde piga först böriade med sina bestraffningar, ropade de at hon borde sättas i järn och öfverlemnas til straff. De besvärade sig at deras gamla rena tro och religion trampades under fötterna. Åtskilliga byalag, ja en kant af Soknen hotade: at om någon sådan omvänd menniskia skulle komma til dem och ville omvända dem, så skulle de hugga den sönder och samman. Härigenom yppade sig, hvad starcka fördomar gemene man ofta hyser emot en sann Christendom och Gudaktigheten. De säija: Hvad behöfs af gemene man til saligheten mera, än at vi gå i kyrkan, nyttja våra salighets medel och betala våra utskylder? Hvad är det för en omvändelse som af oss fordras när vi lefva ärligen ooh lemna vår nästa i fred? Hvad är det åt at vilja flyga högre än vingarna bära, blifva mycket gudelig och ändock ei orcka dermed fortfara? Hvem är som ej syndar och felar? Hvad begäre vi at komma til de högre grader, hvarvid fordras så stor grannlagenhet? Våra förfäder hafva också haft Guds ord, och, som vi hoppas, bliíwit salige, ehuru de ei vetat af sådane lärdomar, som nu upkomma. Nu är mäst hvar man boklärd; nu läses och siunges mera än i förra tider, och giör ändock ei fyllest, altid fordras mera, hvad Englar och Helgon skole vi blifva? Öfver hufvud yttrade sig alle, som ei funno sig i desse rörelser, ibland hvilka voro många välsinnade menniskior och spådde om den oreda häraf skulle upkomma: Präster må lära oss, men ei Pigor och barn.

§ 10. Då nu så mycket godt vijste sig i dessa rörelser, så tedde sig ock här mycket som förekom mig synnerligit och misstänckt. Hvaraf jag vil anföra:

(A) Först *dåningar och besvimningar.* Ty många i synnerhet qvinnor och barn dampade i dessa sam-

mankomster hastigt ned i golfvet och lågo lika som döde på längre och kortare tid, ibland i flere timmar, hvarunder några sprattlade med händer och fötter lika som de haft convulsioner; men andre lågo stilla och stego up helbregda och friska. Men de som hade darrningar, sågo förstörde ut i ansigtet och hade en leende mine.

Många har jag hört vara af den tancken at desse dåningar varit sielfgiorde och förstälde. Jag nekar ock intet til, at sedan inbillningen fick insteg hos detta folcket, at hvar och en som föll omkull i besvimning då blef omvänd, ju ganska många skrymtade dermed och kastade sig ned i högen ibland dem som hade dånat, på det de äfven skulle blifva räknade ibland de omvändas antal. Någre dånade för andra orsaker. En ung piga i Rajalax Kamppari Anna Johansdotter hade en älskare i gården där hon tiente, samma gårds son Simon Eriksson. Hon dånade ofta icke allenast under predikningar och bönehållning, som hölls i desse sammankomster, men också under hvardags arbete til 15 och flere gångor om dagen, på det hon skulle falla i sin älskares famn. Ty det var lika som en lag bland dessa dånande pigor, at de omvände ungkarlar skulle emottaga dem, när de böriade ragla och falla omkull. De voro missnögde om någon annan piga eller hustru tog dem emot. Hon har ock bekänt för sina vänner at hon dånade för Simons skull. Flere andre hafva äfven efteråt bekänt at deras dåning varit förställd. Hvilket också deraf kan slutas, at ehuru desse helt hastigt föllo omkull, klagade de likväl icke, at de stött sig eller togo någon skada. Medan de således lågo lika som halfdöda fick ingen röra vid dem. Om någon ville stöta på dem och väcka dem up ifrån sin dvala, voro andre tilreds som det förhindrade, föregifvande, at vidrörandet tilfogade dem mycken oro och smärta, hvilket nogsamt röijer sakens misstänckta tilställning. De fingo altså merendels ligga i ro tils de åter reste sig up, och voro lika friska som förut. Medan desse sålunda lågo i sin ecstase, föregåfvo somliga at de hade sin sansning, och hörde alt, hvad som taltes. Andre sade at de intet viste til sig, utan hade underliga syner.

Men jag tror dock intet, at denna besvimning var idel förställning hos alla; utan håller jag före, at månge verckeligen dånade och kommo ifrån sig, som slutes: dels af det, at någre hade under den tiden de lågo hänryckte convulsioner och skakades underligen; at hiertat bultade hos somliga med så starcka slag, at det kunde märckas på kläderna utan på: at somlige lågo i par dagar orörlige och lika som döde, at andedrägten som knappast märcktes, och när de upstego, spottade blod, som i synnerhet hände en ung piga från Coura torp, Margreta Mattsdotter.

Sådana dåningar kunde härröra af flere orsaker. Den förnämsta var väl det skarpa och ifriga tal, som hölls af Enthusiastiska Predikanter, med grufveliga uttryck och åthäfvor, och föreställande af malum praesentissimum: at brinnande ormar innan kort skola rägna ner af himmelen: at innan kort, ja den och den dagen, jorden skall öpna sig och upsluka denna orten med alla dess invånare och sputa eld och svafvel m. m., hvaraf en förskräckelse intog de svaga och blödiga sinnen. Det är ju bekant, huru man af en hastig förskräckelse blir altererad, faller i bestörtning och dåning. När man nu giärna vistas vid sådana tilfällen där man ser och hörer det som grufveligit är, kan en svag menniskia ei annors än blifva förvånad och komma utom sig, innan man blir vid sådant van. När det nu oftare en påkommer, får man en disposition dertil och blir som en brottfälling. Derföre hafva flere anmärckt, at Enthusiaster i mångt likna brottfällingar. Se Joh. Fridem. Schneider, Fund. Philos. rat. Pars 2 Cap. 2 p. 231.

När nu en slik förskräckelse, en terror panicus, at jag så må kalla den, utbreder bland et folck, är ei under at deraf afficieras qvinfolck och barn som mäst, som äro blödigare, lättrörde, enfaldigare utan urskillning. De böria då ropa, predika, sucka, skrämma andra och förhålla sig underligen. Men hvad innehålla deras predikningar annat än allehanda mischmasch, som de här och där upsnappat. Til bevis deraf kan tjena följande exempel. När jag här på Prästegården den 28 Dec. 1775 förhörde Skriftebarn, föll en gåsse om 14 år i bortryckning och

dignade på golfvet. Sedan han där legat en fierdedels timma, vaknade han och böriade predika om den rika mannen och i hvad plåga han var i helfvetet. Han hade nu sedt huru han där koktes i en siudande kettil och var i stycken skuren, men mäst förtärd, så at några benknokar af honom voro qvar, varnande en hvar at taga sig til vara för syndig lefnad och upmuntrande alla at bedja Gud, med löfte om en säker bönhörelse. När han lycktade sin predikan, berättade han, at han i himmelen ei denna gången såg annat, än en stor Engel, som hade under sin ena vinge den fattige Lazarus, och under den andra en usel gumma från Vihasjärfvi by, den han nämde vid namn. En flicka af lika ålder föll vid samma tillfälle på lika sätt; men den hade ingen ting at säija och ingen ting viste hon heller i sin Christendom.

De som värkeligen haft desse dåningar, har jag hört mycket klaga om en brännande hetta och klämning kring hiertat: at det tar dem om hiertat och vill qväfva dem: at deras hierta gennomrännes lika som med et spiut, som har med sig sveda.

Af en starck attention kan äfven dåning och ecstasis härröra, när man hastigt blir betagen och Siälen öfverhopad med sällsamma objecter, som i slika sammankomster vancka. En pauserar, den andra tiuter, den tredie raglar, den fierde faller omkull, några krypa och så vidare. Hvilket på en gång stöter til at en svag menniskia ei finner sig deri, utan blir utom sig ryckt.

At pörtvärman och folckträngseln i desse samqväm något bidrager til desse dåningar, som somlige mena, vet jag icke. Ty jag har sedt dem dåna vid läsemöten i kalla pörten, där ei så mycket folck var tilsammans, ehuru jag har svårt at säija om det jag såg var värckelig besvimning eller förställning, af folck, som voro utlärde at skrymta och bedraga. Det såg jag allenast, at fullväxta pigor och gummor hastigt dampade ned som bäst man talte med dem, lika som någon hade stött dem öfver ända, lågo en liten stund orörliga och stego åter up utan at klaga at de stött sig.

At en utvärtes osynlig magt, caussa invisibilis externa, här varit med i hopen tyckes flere omständigheter

styrcka. Neml. 1. At några dånat straxt de kommit in i huset emot sin vilja. 2. At några dånat som på trots kommit in, at de ei skulle dåna. 3. At några dånat, som kommit in i upsåt at giöra gäck af detta folcket. 4. At så skedt på flere orter där Enthusiasmen gådt, som ei haft communication med hvarandra.

En ung hustru från Coivuniemi Heickilä Beata Mattsdotter, sade åt sin Svärfar, at hon ville gå til granngården, hvarest hölls sammankomst och för ro skull se uppå hvad de där hafva för sig. Svärfadren afrådde henne derifrån och spådde at där ei skulle gå henne väl i hand. Men hon kunde ei hålla sig utan gick lika fullt. Knapt var hon inkommen i pörtet innan hon damp öfverända och böriade kräla som de andra. Men när hon kom sig före sprang hon hem och lofvade aldrig mera gå dit. Gick ei eller, utan sade: Det måste vara hins ondes konster, hvarmed han gäckar folck. Således hände henne på samma sätt, som D. Jo. Porst i sin berättelse om de inspirerte i Hall år 1714 gier vid handen hafva gått med Mäster Martin Bölich, den diefvulen gäckade på flere sätt. Dock med den åtskillnad, at Bölich mente sin dåning och derpå föliande prediko ifver hafva härrört af den H. ande, men deremot denne hustru Beata af diefvulen. Många flere har här gådt på samma sätt; de hafva kommit i sammankomsten dels för ro skul, dels at giöra spe; men de hafva ei vetat af innan de fallit öfverända; af hvilka de fleste hafva tyckt derom at så gått dem i hand och ment sig blifvit omvände. Några få hafva tagit sig til vahra och ei gådt dit en annan gång mer.

I sitt värde lemnar jag den berättelse, jag har af en Dragoun Matts Sundbäck vid namn, hvilken sade sig en gång varit med en viss rusthållare från Messuby på en sådan sammankomst. Denna rusthållare har velat aktas för en visionair eller sådan som kunde se mera än annat folck. När då en och annan dånade, sade rusthållaren, at en lång grå karl stod och blåste på dem, hvilken Sundbäck dock ei såg. Och nämde rusthållaren vissa personer vid namn, dem den gråa karlen blåste på som bäst och sade: Si nu blåser han på den och den och

rättnu får du se, huru den faller omkull och dånar, hvilket ock så skal skedt.

(B). Dernäst misstrodde iag deras *Ecstases eller hänryckningar och Syner.*

Många, när de från sin dvala upvaknade, viste berätta om underliga syner, som dem förekommit. Både äldre och yngre föregåfvo, at deras synders faselighet vijstes för dem under mångahanda bilder: Nu som en stinckande dynghög; nu som en hop med ormar som krälde omkring dem; nu som orent vatn fullt med maskar och ödlor m. m. Någre påstodo: at de sedt yttersta domen: at de varit i pinorummet och sedt de fördömdas qval, hvilket de beskrefvo på många handa sätt. De hade där sedt somlige kokas styckevis, somlige svälja eld och svafvel, somlige stekas, somlige hafva ormar omkring sin hals, somlige stadde i en eldsprutande siö, några til knäs, några til midian, någre helt och hållet insunckne; ibland hvilka de tyckte sig igenkänna någre än lefvande och bekante personer. Derifrån fördes de til den himmelska glädien, där et obeskrifveligit nöije och Engla sällskap var at erfara.

Detta förekom mig i synnerhet misstänckt, emedan det gaf anledning til et oändeligit nästans dömmande och salig prisande, i det hvar efter sin affect uphögde den ena til himmelen och nedtryckte den andra i afgrunden. De som voro af detta folckets parti och hade samfält sig på deras sida, de sågos vara i himmelska glädien, ibland hvilka dock räknades många notorie tiufvar och horor, på hvilka man dock inga bättrings frukter sedt. Men andre som ei voro i deras tycke, blefvo sedde i helfvetet.

Det står nu der hän huru med dessa syner må hafva hängt tilhopa: om de haft dem eller intet: om de upricktigt berättade dem utan några tilsatser: eller om de helt och hållet voro updicktade, är svårt at dömma om.

Om någre syner förekommit dem i deras dåning kunna de snarare anses för en värckan af en förvirrad phantasie, än en gudommelig ingifvelse. Man vet huru phantasien i sömnen syslosätter sig med sådana föremål, hvilka man om dagen eller medan man vakat, haft at giöra med eller hvaraf sinnet annars är betagit. En

bedröfvad drömmer om sorgeliga ting, en glad om glada. Och hvad äro slikas syner, som fallit i en Enthusiastisk Ecstasis annat än drömmar. De se och höra i sin sammankomst med grufveliga åthäfvor predikas om diefvulen, om afgrunden, om nära förestående olyckor m. m. I det samma dåna de. Och då förekomma under hvarjehanda sammansättning, som i en dröm mäst är oordentelig, desse bilder, som de utgifva för uppenbarelser.

At skalckhet och menniskliga passioner i desse syner haft rum, vil jag bestyrcka med par exempel.

I Pajucanda by bodde en inhysing, som hade tvänne barn, hvilka dånade och predikte. Tvänne bönder i samma by snubbade desse barnen om en dag för något sielfsvåld de begått. När barnen om qvällen föllo i besvimning efter vanligheten, predikte de, sedan de upkommit derifrån, om desse bönder, huru de blifvit af dem sedde i helfvetet omgifne af ormar och drakar; huru de där pintes, at bloden stod ur halsen på dem: huru de med eld och svafvel måste supa i sig sin egen blod, med flere grufveliga uttryck.

I Järvenpä voro några grannar, som tyckte om desse sammankomster, men en ogillade dem, hvilken af de andre utropades för oomvänd och ogudacktig med hela sitt hus, ehuru han var rätt så from som någon af de andre. Emellan denne och en annan, hvars barn hade däningar, upkom om en dag en tvist på åkern. Til at hämna sig, utgiör den senare Clemola vid namn, sina barn, at predika om den förre Tuomola kallad, huru han med hustru och barn af dem blifvit sedde i helfvetet, där somlige åto ormar, somlige sitt eget kött, somlige stektes med mera, hvilket denna fick tåla.

At barn äfven kunna inrättas til skalckheter och sådana stycker, som man af dem ei skulle förmoda, kan med många exempel bestyrckas. Isynnerhet vitnar derom den här i Finland namnkunniga Panelia andans historie.

Af hvad beskaffenhet annars desse syner hafva varit och hvad man om dem må dömma, vil jag än ytterligare förklara med exempel.

Här i granskapet befinner sig en Soldat, en stor fyllhund, horkarl och hästprånglare. Denne bivistade desse sammankomster, i hvilka han stundom dånade och

viste berätta om många syner. En gång sade han, at hans synda register förestältes honom med lifliga målningar. Men ingen ting besvärade honom för Guds dom högre, än det, at han en gång slagit sin häst med en käfling, då han skulle köra hem ved från skogen, och slädmedan fastnade i en stubbe, hvilken han ei blef varse, utan oskyldigt slog sin häst.

En bondeson i Järvenpä berättade huru en hans vän i sin dvala i sammankomsten blifvit af Gud Fader piskad med ris, för det han brukte förtenta spåror.

Detta folcket viste ock berätta om många handa syner, som förekommo dem, utan dåningar, medan de vakade, så väl om liusa dagen som i mörckret om natten. Par bönder voro i Viherla by, som ei hade tycke för sammankomsterna och ville ei tilstädia dem hållas i sine hus. Om dem spridde en af de upväckte ut det rycktet, at han hade sedt, när Juoppola och Peldola, så hette desse bönder, om en qväll kommo til aftonbön, til en deras granne, at en svart korp satt på hvarderas axel. Hvaraf synes huru detta folcket kunde se hos andra hvad hälst de ville.

Om slika syner hafva här mänge berättelser gått i svang, så väl af det folcket, som räknat sig bland de upväckta, som dem, som varit dem emot. Hvilka just icke alla torde varit updiktade, seende iag ei orsaken, hvarföre så många af olika tanckesätt kunnat conspirera at liuga i en sak, hvaraf de ingen heder eller nytta hade. Men jag vet ei om de böra räknas för värckningar af en förvirrad inbillnings kraft (glaucomata) eller härrörande af verckeligen för handen varande utvärtes objecter.

I bägge fallen hafva de dock kunnat vara den onde fiendens konster och frestelser.

En del af de menniskior, som varit besvärade af sådane syner, hafva sedt förstörde ut, eller som Lymphatici, som man plär kalla sådane.

En soldate hustru från Aackola som ei var af Kääckys Majas anhang, hvars man Soldaten Johan Gräs var utcommenderad på Fästnings arbete, kom en vinter morgon år 1776 til mig, darrande och betagen af förskräckelse, berättande at den onde i synlig gestalt infann sig i hennes pörte, stundom som hvit och klarskinande,

stundom som en svart och lång karl, trängande sig til henne. Han plär komma från en vrå, sade hon, som liusnar op och talar i bland gudeligen med henne, rådande henne til bot och bättring, men ibland ter han sig ohöfvisk. Jag rådde henne befalla sig Gudi genom bönen, fly ensamhet och icke inlåta sig med frestaren i samtal antingen han ter sig som en liusens eller mörksens ängel. Ibland annat sade hon, at den rådde henne at bivista sammankomsterna i Voittila, hvarifrån hon sig dock afhållit och jag henne äfven afstyrckte. Denna menniskia hade annors upväckelse til bättring och är en from qvinna. En lång tid bort åt besökte hon mig ofta, när hon var i slik frestelse. Nur har hon dem öfvervunnit och blifvit restituerad till sina sinnen, som en tid tycktes vara förvirrade af slika svåra syner.

Många säkra menniskior och grofva syndare, hvilka man ei kan skylla för någon Fanatisme och icke en gång varit benägne til upväckelse, hafva den tiden vetat berätta om uppenbarelser och syner.

En bonde Gustaf Melli vid namn, som fördt en ogudacktig lefnad, sade at om Nyårstiden år 1776 kom par nätter å rad til honom medan han låg på sin säng klar vaken lika som en yngling ställande sig för hans säng, som med många föreställningar rådde honom til bot och bättring och förmante honom afstå från sitt fylleri och andra synder. Men han sade at han svarade ifrån sig hårdt, hvarpå han ei hade vidare besök af en sådan ande.

En annan bonde i Aackola, en redelig och beskedelig man, sade ock, at han flere gångor den tiden om nätterna blifvit besöckt medan han legat vaken, af en ande, den han ei viste om den var ond eller god, som förmante honom at gie sig i sällskap med de omvände och bivista deras sammankomster. Men han sade sig hafva bedt Gud at blifva förskont för sådana besök, om hvilka han ei viste om de mente honom illa eller väl, hälst han på Magister Utter, som höll desse sammankomster, tydeligen såg, at det ei stod rätt til med honom.

(C). Utom alt detta vijste sig uti de upväcktas sammankomster flere andre sällsamma åthäfvor och Symtomata, som ei hade utseende af något godt. Neml.:n

(a) Et *underligit krypande och krälande på golfvet.* Många när de föllo ner til jorden, lågo der ei stilla lika som de bort dånade, utan böriade på sällsamt sätt krypa och vinga sig utan vett och sanning. Somlige kröpo på buken, somlige vände sig på ryggen, somlige på en sida och drogo sig fram med en underlig rörelse rundt omkring pörtet eller stugan där de voro. De kröpo under bord och bänckar, äfven under sängar om de rymdes dit. Hvad de där fingo i sina händer kastade de från sig. Näfver refvor, gamla skor, torra bock- eller fårskin flögo omkring i dessa heliga samqväm. De bultade ibland med händerna i golfvet med sådan ifver at bloden stod efter. Pigorne refvo sina bindlar och hårflätor, at håret hängde dem öfver ögonen. Detta skulle efter deras mening vara synda ångern, och påstodo många, at ingen gick igenom den trånga porten, om han ei kröp som de, lämpande till sig Frälsarens exempel i örtagården och beropande sig på Mich. 7: 17 at innan en syndare vederfares nåd, skal han sleka stoftet och krypa som en orm.

Sedan de så giordt en stund och utstådt sin bättrings kamp, kommo de på öfvervigten och fingo erfara den andeliga glädien. Då de utbrusto

(b) I *besynnerligit hoppande och dansande.* De slogo händerna tilsamman, böriade le och skratta, lofvade Gud at de sluppit ifrån helfvetes kettiln, dansade från den ena väggen til den andra, och slogo ofta hufvudet i väggen at de fingo sår. Somlige stupade i glädien kullerbytta, jämväl Pigor. Andra lekte sällsamma pantlekar. Några hamsade efter gyllene rep, som vijste sig för dem, med hvilka de skulle uptagas til himmelen. Andre tvättade och torckade bord. Under sin dans blåste några med helt täta andetag, som var inimitabelt. Så giorde Pitkäjärvi Antila nämdemans hustrun Walborg Larsdotter för Tings bordet i arghet, at hon fann sig stött af några ord, at Häradshöfdingen Aeimelaeus sig högeligen förundrade. Alt detta skulle vara teckn af nya Födelsen och den H. Andes värckningar, som endels pålades dem at godt giöra hvad de förut brutit. Som pantlekar, bordsgnidande med mera, skulle repraesentera deras förra synda vandel, huru de giordt medan de lefde i synda säkerheten, huru de tvättade bord om Söndagen

och ohelgade såmedelst Sabbaten, huru de förr lekte syndiga lekar, för hvilka de nu skulle plickta på det sättet, at de nödgades dem emot sin vilja återgiöra. Hvar och en som genomgått dessa äfventyr hölls vara omvänd och på nytt född.

Men hurudan omvändelse det var, kan skönjas af flere exempel. En lösagtig qvinsperson Lena Mickels dotter benämd kom från Cuhmalax till Cauppila Heickilä bonde hemman i Eräjärfvi Kapell, som hör under denna Orihvesi Församling. Hon blef där antagen som et stort helgon, emedan hon ofta dånade, hade syner, kröp och dansade. Denne dansade en gång på Voittila i en sammankomst två hål i hufvudet på sig. Sedan hon vid sagde hemman blifvit hållen i stor heder i några månader, böriade hon lägga sig in med yngre Sonen derstädes i olofligit omgänge. När Föräldrarne det märckte, körde de henne ifrån sig. Då kommer hon til mig och hade omgiordat sig med allehanda paltor, at hon såg tiock ut och berättade at hon af Cauppila yngre Sonen var lägrad under ägtenskaps löfte. Jag lofvade vid min ankomst til Kapellet vika in til den byn och höra efter denna saken. Med det drögde någon tid innan jag kunde komma dit. Imellertid gaf hon sig i Tattare hopen och försvan.

En dylik var äfven berycktade qvinsperson Sophia Thomas dotter från Coivuniemi, som ock flitigt besökte sammankomsterna och i dem agerade hela deras bättrings process, med dånande, slängande och dansande; men ty värr vijste inga bättrings frukter i sitt lefverne. Äfven sådan var qvinsperson Anna Beata Fabrilia, som var kommen ända til darrningen, som hölls för det ofelbaraste teckn af nya födelsen och föregaf i Kyrkorådet sig blifvit på nyttfödd d. 18 aug. 1776, då en sådan darrning henne första gången påkom. Men ehuru hon var 40 år gammal, lade hon sig dock in med en ung dräng om sina 20 år Mickel Markusson från Rajalax Pentilä, så at denna karlens farfar, som rådde om hemmanet, måste köra dem bort, för deras förargeliga omgänge skul.

(c) Men det vissaste teckn af den H. Andes inneboende mente detta folcket vara en *särdeles darrning och skakning öfver hela kroppen.* Jag har ei sedt qvä-

karenas skakningar. Men på en stor del af detta folcket gungade hela kroppen, som af en hvar kunde ses när de suto i kyrkan. Några karlar berättade, at de stundom af et sådant Symtoma öfverföllos, och at de då hade en viss försäkran af den inneboende nåden. Men på qvinfolck sågs det tydeligare; på hvilka det tycktes när de såto, at modren stötte up alt efter litet, då de logo och himlade med ögonen, menande at den H. Ande således lekamligitvijs gaf dem teckn af sitt inneboende hos dem.

(d) Men hos en del röntes ännu sällsammare Symtomata och ibland dem äfven *Lycanthropiska*. Ty i dessa sammankomster hördes några gnälla som hundar, andre grymta som svin, några blöcka som getter, några låta som lommar, några mumla som biörnar och i det naturligaste imitera slika diurs läten, som annors, om en ville efter apa dem, vore omöijeligit; hvarföre det tycktes vara onaturligit. Slikt betygar ock Johan Porst om de inspirerte i Hall. När Magister Utter om Pingestdagen år 1776, ei slapp up at predika, hvarom nedan före, påkom en inhyses hustru Brita Matts dotter från Kopsamo, här i Orihvesi Moderkyrka, et sådant flämtande lika som en hundvalp skulle skällt innom henne. Hvaröfver hela Församlingen häpnade och sig storligen förundrade. En annan hustru derstädes Walborg Matts dotter har in til dessa tider haft et grymtande liud i kyrkan under predikan, så at Prästen haft svårt at predika när det henne påkommit; ibland kaklar hon som en lom eller gås, sedan börjar hon grymta.

(e) Här i Orihvesi har ingen hittils *skrikit* i kyrkan under predikan; men i desse närliggande Församlingar särdeles i Birckala, där desse upväckelser gått, gifvas några sådane skrikare, hälst af qvinfolck som gifva stundom et högt och gält anskri, när Prästen predikar något bevekeligen. Sådane funnos ock i Åbo för några år sedan.

(f) Den *Prediko ifver*, som en stor del af detta folcket, små och stora, män och qvinnor påkommit, är ock sällsam. Utom den ofvannämde Pigan Kääckys Maria, hafva här predikat i sammankomsterna denna Pigans Far, torparen Samuel Kääcky. En flicka i Pajucanda om

14 år, som mäst låg på golfvet och predikte. En torpare hustru från Säijnäjoki Lisa Ersdotter, kallad af almogen Lapin pappi eller Lapppräst. En gåsse om 14 år från Coivuniemi. Två små flickor 10 à 12 år gamla från Kullanpä torp. En ung Skräddare i Viherla. En inhysing i Kopsamo Erik Henriksson, och andre flere. Barnen voro i det tilståndet lika som förvirrade, men äro nu vid sig som förr, och veta ei sielfve giöra besked huru det kom til at de predikte. När man nu ber dem predika blygas de och löpa bort. I deras förmaningar hördes ei något som kunde tadlas. De talte, i synnerhet de äldre, i flere timmar med stor ifver. At det var ovanligit, nytt och sällsamt, lopp den enfaldigare hopen efter sådant med stor åtrå. Detta tal hade mera intryck än de ordentligaste och redigaste Predikningar af den bästa Präst, ehuru det var stundom en samling af allehanda som ei dugde. Hvilket tydeligen sågs af torpare Sonen Henrik Erikssons predikningar, när magister Utter auctoriserade dem, hvarom framdeles, hvilka uppenbart voro et sammanhang af de största orimligheter; Men i detta folckets tycke Guds Andes omedelbara röst.

§ 11. Många omständigheter vitna derom, at denna andeliga fareld, at jag må så uttrycka mig, förhållit sig som en siukdom, och haft med sig som en släng af fallande sot och miält siuka.

Til bevis deraf tiena

1. De dåningar, hvaraf desse menniskior blifvit öfverfallne, äfven de, som ei förmodat sådant skola påkomma dem och hvilka ei tyckt derom. En torpare hustru från Sillanoia, en beskedelig och from qvinna berättade mig om sig, at hon var i ömkeligit tilstånd och viste ei til sig när den dåningen henne påkom, kunnande ei hielpa sig om hon föll i eld eller vatn, hvarföre hon bedt sin man at taga vahra på henne och ei släppa henne långt utan eftersigt.

2. Det förvirrade utseendet, som röijer sig i deras ansikte. De hafva en särdeles ansiktes ställning, måle ofta, se förstörde ut. stå ei raka, utan merendels framluta med hopknäpta händer.

3. Den sinnes ömtålighet, som hos dem spörjes.

De äro öfver måttan sensible, kinkuge och snarstickne; de tåla ei gärna någon motsäijelse eller rättelse. En flicka i Koppala by, blef af sin mor snubbad för någon efterlåtenhet, straxt föll hon i besvimning, damp i golfvet och låg en stund lika som i brott.

4. Det klämmande och brännande under bröstet, som de klaga öfver; det hvälfvande som et nystan nu hit nu dit i kroppen, hvilket många af dem inbilla sig vara den Helige Ande, som på detta sättet skal röras i kroppen; den hastiga omväxling ifrån sorg til glädie, och glädie til sorg, som är öfverdrifven m. m.

§ 12. Åtskillige villfarelser eller anledningar dertil böriade ock insmyga sig i detta upväckta folckets andakt. Jag kan ei säija, at de, så länge de voro utan anförare, voro egensinnige och hårdnackade i några villo meningars försvarande, utan syntes taga rättelse; men sedan de fingo en hufvudman, så lånte de ei öron til annat, än hvad han sade. Sådane voro efterföljande:

1. Mente de, at deras hänryckningar, syner och drömmar voro af Gudi, hållande före, at Gud på et omedelbart sätt skulle omvända dem och föra dem til saligheten.

2. Många af dem höllo i förstone före, at deras dåning var et ofelbart teckn af omvändelsen, och at en hvar som dånade blef omvänd. Hvarföre många enfaldige önskade sig sådant. En myckenhet giorde sig at dåna eller kastade sig ned med god vilja på golfvet och krälde den ena öfver den andra at de skulle få heta omvände. Kääckys Maria tog sig ock den frihet, ehuru hon efter egen bekännelse ei dånat någon gång, at pålägga hvar och en qvins person, som gick i sammankomsterne och hade dånat, at den skulle spinna åt henne en marck lingarn, emedan hon kommit i nådeståndet; hvilket de gärna giorde.

3. Men sedan de sågo, at desse dåningar hos en del voro falska, och hos en del påkommo mycket ofta, böriade de tvifla om det just var sielfva omvändelsen, emedan de tyckte at en omvänd sedan skal förblifva sådan och ei omvändas 10 à 20 gångor i dygnet, som somliga dånade, derföre föllo de på den tanckan, at det var en förberedelse til omvändelsen, och at den ännu ei

var synda smittan qvitt som dånade, utan at den på det sättet skulle utränsas.

4. Och som en del, som återvände at dåna, fingo darrningar och en underlig skälfning, så mente de, at den var den rätta nya födelsen och teckn af Guds Andes inneboende. Isynnerhet sedan Magister Utter undergick en sådan skakning och mente at han då blef på nytt född, så stadnade alle i det slut, at det var rätta nya födelsen.

5. Fullt och fast påstodo de alle, at hvar och en som ei samfälte sig med dem och gillade deras väsende ei var omvänd eller någon rätt Christen. De tyckte at rätta Christne och Guds barn ei voro mera til på denna orten och icke en gång upväckte, utan i deras samfund. De förklarade rent af hvar och en, som ei var af deras band, förtappelsen tilhörig.

6. Böriade några hemta helsningar ifrån de dödas rike til ännu lefvande anhörige. De tyckte at de i sina syner haft samtal med sina afledne bekanta som berättat sig vara i Saligheten och bedt hälsa deras vänner och anhörige; med mera af mindre värde.

§ 13. Men man rönte ock hos detta folcket många sådana tecken och svagheter, som D. Jo. Phil. Fresenius omrör i dess lilla afhandling och berättelse huru lärare efter omständigheterna med försigtighet kunna handleda upväckta Siälar. Isynnerhet märcktes hos många följande.

1. Många voro bekymrade at de skulle råka i större fördömmelse om de blefvo omvände och sedan ei hålla ut dermed, utan falla från nåden.

2. Många klagade öfver en grufvelig fiendskap emot Gud och olust til en san bättring. Månge qvidde at de plågades af försmädeliga tanckar mot Gud och at deras hierta var hårdt.

3. Månge qvalde sig med ängsligheter öfver tilläteliga ting, eller på sådant hvarpå låg föga värde. Månge qvinnor giorde sig samvete, om de kunde bruka hvita pärlor om sin hals. Andre critiserade öfver spännen i skorna. Några tyckte det vara stor synd at plocka bär om Söndagarne, andre, at bada om Lördags qvällen.

4. Hos de fleste som blifvit rörde, var det första tecknet at de voro på vägen at bättra sig, at deras samvete tvang dem at bedia alla menniskior om förlåtelse, kände och okände, om de brutit dem emot eller ei, blifvande nödgade til onödige afböner.

5. En alt för stor tadel siuka insmygde sig ock hos en stor del af dem. De klagade mycket öfver fördärfvet i alla stånd, klandrade på alt hvad andre giorde, så at nästan ingen ting var efter deras smak.

6. De föllo ock i en sådan åtrå at omvända andra som gick för vida. De fingo en predikosiuka at löpa hus från hus och i dem drifva på bot och bättring, varande mycket knorrige och otålige, om man ei i alt beqvämde sig efter deras vilja.

7. Mänge tyckte at Guds Andes vitnesbörd om nådeståndet bör hos en trogen Siäl altid vara i lika klarhet, menande at ingen hade nåd, som ei smakade den på et mycket känbart sätt.

8. Några ville ock späka sin lekamen genom stränga öfningar. Det funnos ibland dem sådane som gingo barfota i smällkalla vinteren öfver 2 mil. Somlige kastade bort Tobaks pipan, menande at en pånyttfödd Christen ei bör röka tobak. Man och hustru ville ei ligga til hopa, när den ena makan tyckte at den andra ei var omvänd.

9. De ratade de almänna böne formulairerne och höllo före at rätta Christna böra bedia Gud med de ord, som Andan gier dem in, påstående, at det ei var någon bön, när man läste böner utan eller innan til, som stodo i böcker m. m.

§ 14. I anseende til alt detta tyckte jag, at desse Siälar behöfde en försigtig och öm vård, at de skulle blifva bevarade för skadeliga afvägar, och tilhållas at enfaldigt hålla sig vid Guds heliga ords rättesnöre; så hoppades jag, at den store Guden skulle af några annors i säkerheten sofvande syndare få oskrymtade Christne, och at många förvilte får skulle föras på rätta vägen.

Jag förestälte mine medbröder, at vi ei skulle lemna dem handlöse i oförfarne ledares våld; utan vi skulle sielfve kalla dem til oss och låta dem hafva sin

sammankomst i våra hus, där förklara för dem något Kapitel af den Heliga Skrift, eller genom Spörsmål bibringa dem redig undervisning om omvändelsens väg.

Jag förehöll at af denna gäsning, hvari de nu stadde voro, kunde blifva både godt och ondt. Godt om vi kunde skilja slagget ifrån rätta godset. Men ondt, om de få en förryckt anförare, som kunde leda dem til Enthusiasteri, Separatismus och slika galenskaper.

Jag sökte ock på alt möijeligit sätt tilvinna mig dessas förtroende, hade dem några gångor til mig, höll med dem bön, förklarade för dem catechetice de väsendteligaste stycken i Salighetens ordning, hvarmed de tycktes vara nögde, upmuntrade dem at läsa flitigt i Bibelen och gudeliga betracktelse böcker, rådde dem blifva i ödmiukhet och ei fatta stora inbillningar om sig, varnade dem at ei taga sina drömmar och syner för omedelbart Guds steg med dem, visande at de derigenom kunde råka i frestelse och at den onde fienden som vet förkläda sig i en liusens engel kunde få tilfälle at drifva aperi med dem och gäcka dem.

Sokne Adjuncten härstädes Herr Magister Isaac Utter tycktes bifalla mig häruti och höll i förstone med dem upbyggeliga samtal och förklarade för dem i sammankomsterna några ställen af den Heliga Skrift, men gick i sitt tycke för dem för vida; såg ei deras fel och någras bedrägerier; prisade alla deras uptåg för idel Guds Andas underliga värckningar; mente at detta var förebud til det tusende åriga Christi rike på jorden, som de Chiliaster drömma om; hyste Kääckys Maria hos sig i flere veckor och insöp hennes lärobyggnad. När han såg at han hade tillop af större delen af Församlingen, blef han upblåst, så at han småningom böriade se sina medbröder öfver axelen.

Under alt detta och emedan desse rörelser på denna negden gingo starckast i svang, hade Dom Capitlet i Åbo fådt derom kundskap, hvarifrån kom et Circulaire bref af d. 24 Jan. 1776 til Kyrckoherdarne i Messuby, Birckala, Kangasala och denna Orihvesi Församling, hvari Consistorium begärte blifva underrättadt, huru det hängde tilhopa med desse rörelser. Jag upsatte altså til följe deraf mitt memorial för min del och gaf vid

handen huru här tilgick, yttrande mig vara af den tanckan at det väl var Guds värck, men at dervid lådade allehanda utsväfningar, som Ministerium hoppades kunna rätta.

Ibland annat utlät jag mig at af detta folcket voro en del lika som utom sig betagne af häftiga rörelser och sinliga känslor, hos hvilka phantasien rådde, hvarföre jag befarade at om de skulle få någon anförare, det skulle slå sig ut til Fanatisme och oväsende. Detta mitt betänckande vijste jag innan det afgick både åt Sacellanen Herr Magister Samuel Salovius och Adjuncten Herr Magister Isaac Utter mine medbröder härstädes. Ingendera utlät sig något derom; men Mag:r Utter har likväl blifvit upmärcksam öfver de orden at om de upväckte fingo någon af dem accrediterad anförare skulle de böria med oväsende, och har kort efter sagt åt Mag:r Salovius och flere sine vänner: Probsten fruktar at om de upväckte få någon anförare torde de börja med buller; men tör hända de få en sådan i mig.

§ 15. Detta som jag befarade sannades ock beklageligen, ehuru jag ei på långt när trodde det om Mag:r Utter. Ty då började det redan här likna sig til lugn. Sammankomsterna höllos ei så flitigt, Kääckys Maria förfogade sig til Sahalax och Cuhmalax at predika och predikte omsider åt sig man, inlåtande sig i äktenskap med Sokne smeden i Cuhmalax Petter Johansson, hvarmed hennes prediko ifver fick en ända.

Tilgången huru Mag:r Utter upkastade sig för denna folckhop til en Hufvudman och bröt löst mot sina medbröder, bör jag nu oväldugt förtälja.

Ibland andra som bivistade desse så kallade upväcktas sammankomster och i dem predikade var en ung torpare Son Henrik Eriksson vid namn från Woittila Erola, svagsynt, halffånig och mycket svag i sin Christendoms kundskap, som ei en gång lärt sig läsa i bok, född år 1750. Denne hade äfven fått prediko ifvern af Kääckys Maria och skröt at han fått den H. Ande som apostlarne först i svagare och sedan i högre mått. För Jul år 1775 sade han sig först fått Bönenes ande, hvarefter han om måndagen i veckan för Fastlagen eller

d. 12 Febr. 1776 sade sig fått Uppenbarelsens och Prophetiens Anda.

Ibland andra uppenbarelser som honom voro skedde af den H. Ande, påstod han, at Andan hade sagt honom: at Mag:r Utter skulle d. 3 Junii eller måndagen efter den H. Trefaldighets Söndag derpåföljande eller 1776 blifva uphögd af Hans Kongl. Maij:t til Kyrckoherde i Orihvesi som til den ändan skulle i egen hög person infinna sig här i Orihvesi på dess resa ifrån Österbotn och taga nattläger i Onnistaipale by och Laurila hemman, i hvars stuga denna sak skulle afgöras; då Henrik ock sjelf skulle blifva en ledamot af Prediko embetet härstädes.

Denne Prophetie och Uppenbarelse uptäckte han i förtroende åt Mag:r Utter, som i förstone ei ville sätta tro dertil. Men den måtte ändock hafva giort något intryck på hans sinne, emedan han straxt efter fick en dylik paroxysmus, som några andre Enthusiaster härstädes, som skal händt d. 14 Febr. derpå följande. Hvarom Mag:r Utter för mig kort efter och sedan i Consistorio har lemnat följande berättelse:

Efter middagen sagde dag eller d. 14 Febr. har han läsit i den H. Skrift, och haft för sig Esaije 55 Kapitel. Då blef han oförmodat genomränd i underlifvet lika som med et spiut och blef så betagen at han genast måste lägga sig til sängs, hvarest han pintes och svängde sig som en mask, arbetande under sina synders tyngd och börda, som nu vijste sig i sin faselighet för honom likasom en up til himmelen räckande dynghög, hvaraf han skall känt stancken i sin näsa. Under denna svåra kamp och pina har hvar led darrat och skälft på honom, han har ömkeligen krökt och vingat sig, samt känt et hvälfvande och gäsning i sin kropp, ifrån ena til andra sidan. Men likväl idkeligen anropat sin kära Frälsare om hielp och förbarmande, hvilken ock mot qvällen hugsvalat honom på et obeskrifveligen frögdefullt sätt; och skall han lifligen och tydeligen känt, huru han ingiöt sin anda i hans Siäl och Kropp, hvaraf han nu blifvit helt och hållit förändrad och en ny menniskia med allone. Til kroppen sade han sig nu vara vig och lätt som en fiäder, starck och outtröttelig om han skulle

gå eller predika aldrig så länge. Til Siälen munter och uplyst, så at nu den H. Skrift är för honom på alla ställen tydelig; han har ock nu fått en sådan talegåfva at han ei mera behöfde läsa öfver eller skrifva sina predikningar, utan det ingifves honom ofvan efter alt hvad han talar. Intet behöfwer han nu mera äta så mycket som tilförene; intet tål han mera tobaks pipan, den han förr måste ständigt suga. Han var nu en rätt ny menniskia blefven. Man kunde det se jämväl på hans ögon, hvilka nu strålade af Jesu klarhet.

Sådan påstod han at omvändelsen och nya födelsen skulle vara, den han nu genom gått och förfarit. Men ei mera vetat deraf tilförene än som väggen; ehuru han derom predikat och lärt, som ei var dit åt som saken är, när man lärer känna den af erfarenheten.

Jag frågade: Huru han viste at det var Nya födelsen? Jag mente at det var någon anstöt af någon siukdom, kanske en släng af miältsiukan, och bad honom läsa hvad Herr Assessor Haartman derom skrifver i sin Läkarebok. Jag hade den tanckan annars om honom, at han var en omvänd Christen, emedan han städse beflitat sig om dygd och Gudsfrucktan. Jag bad honom se sig före, at han ei måtte falla i frestelse och villfarelse. Men jag kunde ej finna, at Nya födelsens process var lekamlig och sådan som den nu af honom beskrefs. Jag tilstod dock at Gud genom lekamlig siukdom också kan och plär tuckta syndare och upväcka dem från synda sömnen; men då bör man skilja hvad lekamligit och hvad andeligit är. Jag påminte honom ock at giöra en åtskilnad emellan upväckelsen och omvändelsen, och ei tro at hvar och en straxt blir omvänd när han blifvit upväckt.

Magister Utter svarade mig på alt detta: at en naturlig menniskia ei begriper hvad Guds Ande tilhörer. När jag kommer så långt som han, skulle jag få andra tanckar. Han bestyrkte vidare det han sade med sin Systersons unga Henric Asteens exempel, den han sade par dagar förut på samma sätt blifvit omvänd: Han hade fått en dylik kamp, blifvit på samma sätt hugsvalad, och at hans ögon nu voro strålande af Jesu beläte, som blifvit förklarad i hans Siäl. Alla omständigheter hos

dem bägge voro lika och tviflade han nu intet på bägges theras nådestånd; önskade at jag ock må komma thertil.

Jag sade: Detta låter intet så, som våra lärare lära, och som den Evangeliska Församlingen tror; är ei eller ense med den H. Skrift. Utter svarade: Lärarena fara vilse, de hafva det ei försökt. Skriften är ei deremot.

§ 16. Detta samtal oss emellan skedde d. 15 Febr. då Mag:r Utter var hos mig och yppade för mig den förändring som med honom var skedd, hvarjemte han begärte få lof, Söndagen derpå, som var d. 18, at predika, emedan jag förut samme predikan mig påtagit. Jag giorde honom ingen svårighet dervid, utan bad honom predika i Jesu namn.

När han sedan berörde Fastlags Söndag kom til Kyrkan, hade jag ärnat mig till Skrift, och då ville han skrifta mig. Detta skedde; men på ett nytt och ovanligit maner. Hans upsyn, åthäfvor, röst och hela upförande var annorlunda än tilförene. Intet Skriftenes språk androg han; ingen aflösning förkunnade han, utan alt bestod i en bön, deri han bad at Herren Jesus skulle med sin qvast komma och sopa ut synda orenligheten ifrån våra hiertan och med sitt skarpa tveäggade svärd genomstinga och döda den gamla menniskian hos oss m. m. Anstötelig var han dock icke, utan bad också för mig, den han kallade sin välgiörare, at jag skulle få öpnade förstånds ögon at se Jesu korss hemlighet.

Då han ifrån Sakristian skulle komma up at predika lopp han i fullt språng derifrån långs med stora Kyrkogången til Predikstolen med mun i löije och började sin predikan med detta ingångs språk af Joh. 3: Så älskade Gud verlden m. m. med en hiskelig röst, som var väl tredubbelt högre än tilförene hans vanliga och naturliga röst plägade vara, så at hela Församlingen häpnade; ögonen voro afviga och åtbörderna sällsamma.

I denna predikan berättade han vidlyftigt hvad nåd honom i den föregångne veckan vederfaren var, och hvad för en man han nu blifvit. Där kallade han sin Systerson Ananias och sielf liknade han sig vid

Paulus. Han bekände at han i 33 år, så gammal var han då, hade vandrat på syndenes väg, men nu blifvit fattad af Herrans mägtiga hand. Han hade väl predikat androm, men ei haft lius sielf, utan varit de blindas ledare. Han ogillade alt hvad han tilförene lärt om salighetenes ordning, hvilken han ei förstått. Ehuru hans vandel varit otilvitelig för menniskior, föregaf han, at den dock intet var annat, än skrymteri och at han var sådan som Paulus för sin omwändelse. Men nu var han på en gång uplyst och kommen på en annan väg. Härefter hoppades han kasta sitt nät på högra sidan och tilföra Christo många Siälar.

Han bad församlingen märcka på sin röst, sina ögon, sitt ansigte och hela sitt väsende, hvad förändring med honom skedd var. Nu bad han alla andra andar tiga, som voro falska, och låta Jesu anda ensam tala: Nu skulle de få höra Jesu egen röst genom hans mun. Sedan berättade han sin hela omvändelses tilgång, på sätt, som förut ommält är. Han gick i genom hela tijo Guds bud och höll i anledning deraf en straff predikan som var eftertryckelig. Til slut önskade han, at hans medtjenare i ordet, och äfven hans välgjörare, hvarmed han mente mig, ville giöra et med honom och predika Guds ord rätt. Han predikte i tre timmar, så at det började skymta, hvarföre jag, som frös och hade ämnat mig til Guds bord, var nödsakad at låta genom Klockaren erhindra honom at han skulle sluta. Men han skötte ei derom, utan höll ut en stund längre. Jag var i största häpenhet och sade med tårar i ögonen åt Mag:r Salovius, som satt med mig i bäncken: nu är det ute med vår goda medbroder. Nu är han ei vid sina sinnen mer. Får se hvad här vil blifva af.

Sedan reste jag til honom om Tisdagen påföljande eller d. 20 Febr. at närmare utröna hans sinnes tilstånd och förehafvande. Jag förstod mig ei på honom. Jag fann at han fått et nytt Systeme i hufvudet. Han spatserade på golfvet och vårdade knapt svara mig. Han bad mig at jag ei ville förföra honom och draga honom åter tilbaka på verldenes väg, den han redan öfvergifvit, med full föresats, at ei träda på den någonsin mer. När jag såg, at med honom ei var at uträtta, tog jag afsked,

och bad honom på det vänligaste, at han ei skulle börja med något buller som jag förutsåg honom hafva i sinnet.

§ 17. Sammankomsterna fortsattes nu hos Mag:r Utter på Voittila med långt större ifver än tilförene. Dit lopp folk icke allenast ifrån denne Orihvesi Församling, utan från Cangassala, Sahalax, Längelmäki och flere närliggande Soknar at se och höra de under som där förefölIo. De rymdes ei i pörten eller stugor, utan gården stod full och ute på åkern var fullt af folck. Där skedde sällsamma ting, som förut äro beskrefne. Pigor och karlar lågo om hvarannan i stora högar i dåning, och där var et sorl och et pustande som var besynnerligit. Han tålte ingen annan jemte sig at predika än Henrik Eriksson. Alla andra andar, som talte, tystade han ner och jämväl Kääckys Maria, som dock var hans förelöperska. Han förklarade rent af at de voro falske andar. Men Jesus sielf var nu kommen som talte genom honom. Honom skulle man endast höra och hans medarbetare Henrik Eriksson. Ja, i en predikan, den Mag:r Utter höll i Eräjärvi kapell om Böne Söndagen, där äfven Kääckys Maria satt, talte han henne personligen til vid namn och förklarade at hon var af diefvulen och giorde diefvulens värck.

Jag var altså i mycken ångest, huru jag nu skulle hielpa mina åhörare til rätta och förekomma Fanatismen dit det nu började luta, sedan de begynt hålla sig til Fanatiska anförare. Jag befalte saken Gudi med bönen och lät det komma an på hans heliga vägledning.

När jag om första Söndagen i Fastan kom i Sakristian fann jag där Mag:r Utter för mig. Sedan jag hälsat på honom och vi talts vid om et och annat, sade jag åt honom bland annat: Nu förstår jag mig ei på käre brors tilstånd. Men tör hända Bror varit med Christo på Thabor, och fått där en försmak af den himmelska vällust i högre mått, än vi här i dödligheten kunna fördraga, så at det gått i det svaga hufvudet, som starckt vin, hvarföre Bror är så utom sig. Deraf blef han förtörnad och sade: at man aldrig kan få för mycket af det himmelska glädie vinet.

Jag predikade då öfver senare delen af den första acten af Christi pinos historia, hvarest står bland annat

om lärjungarnas träta och Petri öfvermod. Jag kom at nämna då, huru bland lärjungarna varit träta jämväl i de följande Christna tider, och hvad trätosam lärjunge Påfven i Rom var, som ville härska öfver andra och vara den störste i Guds Församling. Jag nämde ock, at Christi lärjungar ännu kunna hafva många svagheter och misstaga sig. Jag frucktade ock, at många mina åhörare nu misstogo sig på omvändelsen, som mente, at den skulle påkomma med dåningar och besvimningar, hvaraf här nu äro flere usla menniskior som likna brottfällingar. Jag bad altså dem hålla sig til sina ordenteliga lärare och ei löpa efter okallade predikanter och qvinnor som höllo vinkel predikningar, hvarvid slika uptåg vanckade. Jag lät ock Mag:r Salovius, som höll Evangelii predikan, läsa up Kongl. Maij:ts Förordning och förbud emot olofliga sammankomster af d. 12 Jan. 1726, hvilket ei behagade Mag:r Utter, som mente at jag stött honom, när jag talte om Påfven i Rom.

När Utter altså en Söndag derpå kom at predika, åkte han på falska och ouplysta lärare, kallande dem legoherdar, blinde och blindas ledare; viste sin tummända åt Församlingen och sade: at alla Biskopar, Professorer, Prostar och Kyrckoherdar om de ei hafva sin kundskap ofvan efter, utan hafva lärt den blott af böcker, förstå sig ei på andeliga ting, mera än hans tumm.

Jag och Mag:r Salovius ville ei från Cantselen controvertera med en man, som var rörd til sina sinnen.

Men om Långfredagen påföljande eller d. 5 April angrep Mag:r Utter i sin predikan om Christi begrafning våra på finska språket utkomna Betracktelse Böcker, hvilka jag recommenderat åhörarena at läsa uti om helge dagarna, och utskrijade dem för oomvända lärares värck, hvilka ei haft något begrep om nya födelsen, påstående at det var bättre nu höra Jesu lefvande röst genom honom, än höra dem.

Detta tyckte jag vara sådant som jag borde rätta och betaga Församlingen misstroende til sådane böcker, hälst månge redan hade lärt sig skymfa dem och kalla dem syndaböcker. Hvarföre jag om Påskdagen påföljande försäkrade: at desse böcker, som äro Gerhardi Betracktelser, Arthur Dents Omvändelses öfning, Nådenes

ordning, D:r Fresenii Communion bok med flere, ei annat innehöllo än den rena och sanna Evangeliska läran, och kunde läsas med trygghet hemma, hellre än löpas i olofliga sammankomster, hvarest nu mera intet godt lärdes, utan allenast misstroende til de ordenteliga lärare samt deras tienst och lära. Jag bad ock Församlingen se sig före från en sådan Förnyelse, at man kommer från sinnen och förnuft, hvarpå man än kan se det elände, at sådane löpa bort från folcks händer til skogs. Hvilket ock Gudi klagat förfarenheten efteråt öfverflödigt bestyrckte.

Om fierde dag Påsk eller d. 10 April skulle ske läsemöte på Holma gård här i Orihvesi. Jag och Mag:r Salovius voro komne förut. Sidst kom Mag:r Utter. När han steg in i Salen där vi såto hos Herr Majoren Silfversvahn, såg han helt förstörd ut, hvarföre jag stod up, gaf honom hand, hälsade på honom och frågade huru det nu stod til? Hvartil han svarade med vredt mod: Som I viljen hafva det. Och började straxt öfverfara mig både för min predikan, jag höll om Påskdagen, hvaraf hans anhängare gifvit honom en obehagelig beskrifning; och en excess, som händt dagen förut i Orihvesi by, hvarest hans medhielpare Henrik Eriksson predikat och hållit bön, hvilken någre bönder bortkörde och kallade dit Länsman at skingra deras sammankomst. Detta tillskref han mig och tilvitte mig at det var påföljgden af min predikan, ehuru jag ei viste af hela saken och kunde ei råda före, at Henrik Eriksson ei var bättre inskrifven hos desse bönder. Han var rätt skamlös och otidig mot mig, kallande mig Svin, Torndyfvel, Mullvada, för Satan och Satans son, med hvad mer i sin arghet utöste. Då Herr Majoren Silfversvahn ville stilla honom och sade: Skal I så bemöta Er Förman? sade Utter dertil: är denna min Förman? då vore satan min förman. Mag:r Salovius blef het och hötte slå honom vid örat, men jag hägdade honom och sade: Slå honom ei; han är nog slagen förut. Han är ei vid sina sinnen. Sedan gick Utter i pörtet, där läsemöts folcket var församlat och ropade til dem: I folck, I skolen ei lyda eller höra sådane lärare som desse äro: De draga Eder til förtappelsen som Svidie brännare med

sina brandkrokar draga fram välter stockarne i elden. När de predika och lära, talar diefvulen genom deras mun. Sedan for han bort utan at hielpa oss med förhöret, til de sina som voro församlade hos honom i Voittila.

Men om Söndagen derpå eller första Sönd. efter Påsk eller d. 14 april betedde han sig i Kyrkan ännu sällsammare. Hans vana var nu at komma i fyrsprång til kyrkan. Så skedde äfven denna gången. Han skulle nu mässa. Sedan han i hast fått mässekläderna på sig, lopp han det mästa han orckade med kalcken i handen til altaret och hade där under mässandet underliga åtbörder, svängningar och bugningar. Under det Församlingen söng: O Herre Gud af himmelrik, bugade han sig vid hvar vers så diupt at dess hufvud så när tog i golfvet. Mag:r Salovius predikte då Evangelii predikan, hvilken Utter afhörde med många nycker, ehuru jag ei hörde deruti något, som hade bort röra honom. När predikan var sluten gick Utter för altaret och svängde sig som förut. Sedan han läsit välsignelsen och lycktat mässan, lopp han åter af alla krafter likasom hade någon jagat efter honom til Sakristian och lade af sig mässekläderna. Derifrån kom han åter springandes och satte sig på altar skrancket med en vrång upsyn. Jag skulle då hålla en Kyrckostämma, som var pålyst och läsa up Kyrckoräkningarne. Men innan jag hant fram ifrån min bänck och fick kyrckoräkenskaperne, börjar Utter med full hals ifrån altar skrancket at ropa och tadla Salovii predikan, säijande: at nu har åter satans säd blifvit utsådd i dag ifrån Predikstolen. Låt Er ei förledas af sådane lärare och sätt ei tro til deras lärdom. Det är diefvulen sielf, som talar genom dem. Sedan öfverfor han Länsman Östlund för det han kom at skingra sammankomsten i Nippala, som dock innan hans ankomst var åtskild. Jag ville då tysta honom och sade: Käre! låt nu blifva at predika här och låt mig läsa up Kyrckoräkningarne, hvilket nu skall förehafvas. Derpå vände han sig til mig och ropade: O du diefvulens son (af Apostl. G. 13) full af arghet och ondsko: Du svarta diefvul: Du helfvetes jagthund, med flere grufveliga smäde ord han utöste. Alt folcket i Kyrckan steg up på sina bänckar och en hop stormade til Choret. Jag viste

då ei annat råd, emedan det såg ut, som ville här blifva handgemäng utaf, utan sade åt Länsman Östlund, at han skulle hafva bort honom på det jag måtte få läsa up Kyrckoräkningarne i fred. Länsman tog honom vid armen och ledde honom vackert ut; ehuru han förut hade inbillat sina medhållare, at den hand, som skulle uplyfta sig emot honom skulle i ögnablecket förvisna. I förtröstan hvarpå en torpare från Niemis steg fram och mante ut hvem som hälst, at pröfva på om någon vågade fatta uti honom.

Sedan jag läsit up Kyrckoräkningen frågade jag Soknemännerna på denna allmänna Kyrkostämma, hvad de tänckte om Magister Utter? Om de mente, at han var vid sina fulla sinnen eller ei? Och om man skulle tiltro honom at vidare predika? De närvarande betygade: at de ei kunna se och finna annat än at Herr Mag:r Utter var til sina sinnen rörd och afstyrckte mig at låta honom predika innan jag skulle gifva alt hvad som förelupit var Consistorio vid handen och berätta om den villervalla som sig här yppat.

§ 18. Jag följde Församlingens råd och lade in til Consistorium mitt första memorial, sedan Herr Majoren Silfversvahn redan förut genom tvänne inlagor anmält i Consistorio om det oväsende Magister Utter här i Församlingen åstadkommit. Jag bifogade betyg af några Sexmän huru Mag:r Utter förhållit sig om 1:sta Sönd. efter Påsk i Kyrckan och begärte, sedan jag berättat om hans upförande alt ifrån Fastlagstiden då jag tyckte at han blef förryckt i hufvudet, at Consistorium ville inkalla honom och sielf pröfva om han var vid sina fulla sinnen, eller ei?

Sedan inföll första Bönedagen eller d. 19 april då Mag:r Salovius var antydd at predika Ottesången. Men när Mag:r Utter kom til Kyrckan, sade han, at det hörde honom til at hålla Ottesångs predikan. Jag bad honom, som satt emellan mig och Salovius i Prästbäncken, at han denna gången skulle afhålla sig derifrån, emedan han ei var derom tilsagd. Men han, befarande at vi skulle stänga honom emellan oss, at han ei skulle slippa åstad när tiden kom at gå upp i Predikstolen svängde

sig bort och satte sig afsides. När Klockaren begynte afsiunga första Psalmen hvarmed Gudstiensten vanligen börjas om Bönedagarne, som är N:o 74 i Finska Psalmboken: Kommer här och låter oss Herran vår Gud prisa, sprang han straxt up på Predikstolen och stod där med mun i löije icke allenast under denna Psalmen, utan ännu under en annan lång Psalm som söngs derefter. När sången var all börjar han at predika med stor häftighet och öste ut allehanda försmädelser emot den gamla läran, det är vår vedertagna Evangeliska lära och dess Predikanter, kallande dem för legoherdar, helfvetes jagthundar, helfvetes svedie- och sladdkarlar, hvilka Församlingen ei borde höra eller sätta tro til; utan hålla sig til honom, som nu af Frälsaren var utrustad och sänd at tala i hans namn, med mera.

När Gudstjensten var all, ropade han åt Församlingen, at han dagen efter, som var 2:dra Söndagen efter Påsk skulle hålla Gudstienst i Juupa, som är et predikohus på en kant af Soknen här i Orihvesi, där Gudstjenst hålles på vissa tider af året; hvarest han höll en förskräckelig predikan öfver en rusthållare Son, som tog sin hustru med våld bort ifrån hans sammankomster. Af hvilket alt jag lämnade Consistorium del i mitt andra Memorial.

Den 4 Maji eller Lördagen för D:ca Cantate eller 4:de Sönd. efter Påsk, ankom det Högvördiga Domkapitlets bref och svar på mitt första memorial angående Mag:r Utters sinnessvaghet och förhållande, hvaruti honom förelades termin til d. 5 Junii påföljande, at inställa sig i Consistorio til förhör, och förböds imedlertid at befatta sig med Prästerliga syslor. Detta bref lät jag Klockaren Alexander Coveen tillställa honom, jämte skriftelig vänlig anmodan ifrån mig at nu til en liten tid ville afhålla sig ifrån Predikstolen. Men han svarar mig tilbaka med ovett och lofvar ei ackta hvarcken mitt eller Consistorii förbud, utan giöra som Jesu Ande gaf honom in.

Dagen derpå eller 4: Sönd. efter Påsk kommer Utter til Kyrkan i det fasta upsåt, at, lika fullt ehuru han fått Consistorii förbud, predika. Jag sökte väl afråda honom derifrån genom vänlig föreställning innan Gudstjenstens början. Men han lofvade det låta komma derpå

an om Jesu Ande skulle hielpa honom til predikstolen. Jag som hade beredt mig på predikan, höll mig i Sakristian til dess versen til predikstolen skulle påbörjas. När det skedde, kommer jag från Sakristian, i mening at gå up til predikstolen. I ögnablecket var Mag:r Utter där uppe för mig. Så hastigt for han ifrån Prästbäncken, när han såg mig komma ut frå Sakristian. Där stod han så länge versen söngs, med en förfärlig upsyn, munnen vidöpen och flämtande en stund af Andans fullhet, som han föregaf. Sedan började han sin predikan med högt rop af Esaije 58 v. 1 och berättade i företalet, huru Majoren, Prosten, Sexmän och Nämdemän med flere hans ovänner gått til Consistorium med klagoskrift öfver honom och utvärckat Consistorii förbud mot honom at få predika; men försäkrade at han har tilstånd at giöra det af en högre Herre, som gifvit honom sin staf i handen, den han lydde mera än menniskior.

I sin predikan har han sedermera, utom vanlig otidighet mot sina medbröder, dem han kallade Baals Präster, helfvetes sladd karlar, jagt hundar, Legoherdar med mera, i synnerhet velat utmärka sin sändnings visshet med en Prophetie, den han försäkrade innan kort och nästa måndagen efter den H. Trefaldighets Söndag, som var d. 3 Junii, skola inträffa. Då mente han at Baals Präster skulle bestå med skam; men han, som en Herrans Elias, blifva uphögd och segra. Han betygade, at han hade Andans visshet om denna sak i så hög grad, at om det skulle slå felt, hvad han nu förkunnade då hända skola, så ville han af hvars mans mun heta en lögnare, och då medgaf han, at ingen borde tro honom mera. Sidst androg han, at jag hade nekat honom hålla sammankomster; men han försäkrade, at han ville hålla dem lika fullt, och bad en hvar vara välkommen til sig.

Denna uppenbarelse, om det undervärck, som skulle ske d. 3 Junii, sade han icke vara skedd af Guds Anda til honom sielf, utan til en annan, det var Henrik Eriksson, som satte honom Kyrckioherde tanckarna i hufvudet hvarpå han litte. Och var det förnämsta orsaken, som giorde honom så storsint och förmäten, at han hvarcken ville lyda Consistorium eller mig.

Om andra böndagen som inföll d. 11 Maji och Söndagen derpå eller Böne Söndagen for Mag:r Utter til Eräjärfvi Kapell och öfver rumplade Capellanen derstädes Henric Sundström, som väl viste at han af Consistorio var förbuden at predika, men ville ej med våld förhindra honom ifrån predikande, då han höll en predikan, hvaröfver folcket häpnade och hijsnade.

Men om Christi himmelsfärds dag, som var d. 16 Maji, höll Mag:r Utter den sällsammaste predikan af alla. Mag:r Salovius skulle då predika, men ville ei äntras med Utter, som ei lät säija sig, och åstadkomma förargelse i Kyrckan. Denna predikan började han med ingång af Jer. 9 v. 1. Hvarpå han började spå olyckor öfver hela Sverige och Finland, som innan kort skulle inträffa. Nu skulle förödelsens styggelse, som omtalas i Matth. 24: 15 öfvergå hela jorden: Nu skulle det fullbordas, som står i Uppenb. B. 19: 11 om den ridande på den hvita hästen: Guds vrede skulle nu snart också förtära dem, som satt sig emot honom, både Biskopar, Professorer, Prostar, Kyrckoherdar, Kapellaner och Länsmän m. m. Desse ogudacktige skulle nu af Herrans hand slås til döds på alla vägar, skogar och gränder, så at hela landet skulle lukta af as, och alla roffoglar och villdiur skulle äta desse förbannade menniskiors kroppar. Detta skulle börjas först här i Orihvesi, hvars en del åboer skulle föras bort i de svartas eller Morianers land där de, som ei dödt på vägen, hvilket de fleste förestod, skulle upätas af villa menniskior. Och detta skulle så continuera hela riket igenom. Hans predikan var: Om Herrans Jesu Evangelii predikan. Där han i förre delen vijste: Huru stor predikant Herren Jesus var. Hvaraf han tog sig tilfälle giöra tillämpning på sig sielf, och vijste hvem han nu var, den Herren Jesus i dessa sista tider hade utvalt at i dess stad och ställe förkunna sitt heliga Evangelium. Han glömde ei eller de andre Orihvesi församlings lärare, utan vijste huru små de voro, af hvilka den äldre eller Kyrckoherden på sin Prästegård grof i jorden; och den yngre besökte flitigt sitt stall och såg efter sina hästar. Den himmelska Biskopen Christus, som nu utsändt honom, skulle ock nu utsända flere jämväl af de enfaldigaste

och i verldenes ögon dåraktigaste, så at de verldslige Biskopar och Consistorier, skulle nu mera ei hafva med lärares sändning något at beställa. Nu var den tiden inne, då Christi Evangelium skulle predikas öfver hela verlden, hvilket väl efter Christi tid något skedt genom Apostlarne, så at et liud deraf utgått i alla land. Men nu skulle det sättas först i fullan dag för alla folckslag, hvartil han nu giort en början, och skall äfven fortsätta det samma, såsom den, hvilken Herren Jesus egendteligen dertil utsedt. Af honom skulle nu Präster ifrån flere orter lära, huru Christi Evangelium rätt skall predikas och huru folck rätteligen skola til den nya födelsen handledas. Desse lärare, dem Herren Jesus sielf omedelbarligen i dessa sidsta tider sändande vore, skulle på lika sätt som Apostlarna fordom giöra undervärck och utdrifva dieflar. Sedan skulle följa det tusende åriga riket, som omtalas i Uppenb. B. 20: 1. Deruti Christus med sina utvalda skulle ensam regera på jorden och utrota alla ogudaktiga. Sedan kom han åter til de undervärck som innan kort och straxt efter Pingest skulle ske vid Konungens hitkomst til Orihvesi, och spådde huru första Söndagen efter Trinitatis, sedan han fått seger öfver sina motståndare och af Hans Kongl. Maijt. blifvit uphögd til den förnämsta Präst här i Orihvesi, Orihvesi Kyrcka skulle vara full af åhörare, så at de ei skulle rymmas i Kyrckan, utan stå ute vidt omkring på backen. Hit skulle då komma folck ifrån många Soknar at afhöra den besynnerliga predikan han då hållande vore med anda och kraft.

I andra delen af denna besynnerliga predikan som var om Christi Evangelii predikans värckningar, skröt han af sin röst och sitt uplysta förstånd, som borde hos alla upväcka förundran. Han lofvade flyga up til Predikstolen, om den skulle för honom igenstängas. En sådan andans kraft försäkrade han sig hafva, förbannande sina motståndare med grufveliga och oerhörda svordomar. Sidst och i bönerne bad han Gud för Hans Kongl. Maij:t at dess resa til Orihvesi skulle väl och lyckeiigen aflöpa.

Nästa Söndagen derefter eller 6:te Sönd. efter Påsk som var d. 19 Maji, kom Mag:r Utter til Kyrkan tidigt

om morgonen hel munter och glad, i förhoppning at få höra om lysningarne til Konungens ankomst, at vägarne skulle rödias, skiuss anskaffas, m. m. hvarom hans Prophet Henrik Eriksson hade honom försäkradt, och han sina medhållare, hvilkas öron nu voro spände at höra Prophetiernas fullbordan. Men när ingen ting hördes utaf, och Mag:r Salovius dessutom i sin predikan vederlade de spådomar och onda önskningar han i sin Christi himmelsfärds dags predikan framförde, blef han flat och gick sin väg. Propheten tordes då ei i förstone visa sig för hans ögon i sammankomsterne; men instälte sig dock om fredagen för Pingest och sade: at han fått en ny uppenbarelse af andan, at termin til hans uphöijelse var utsat til sex veckor efter Trefaldighets Söndagen. Men hans tro skulle först sättas på prof, om han kunde hafva tålamod, då Herren synes dröija med hielpen.

Derföre blef Mag:r Utter åter frimodig och kom til Kyrckan om Pingest dags morgon oförsagd, då han ville tränga sig at predika Ottesången. Men jag lät anmoda Kyrckans Sexman rusthållaren Henric Hörtsänä, at sätta sig i Predikstolen och hindra honom så länge, at Mag:r Salovius, som då skulle predika, slapp up i Predikstolen. Utter blef åter, efter hans sätt at tala, brinnande i andanom när versen söngs til predikstolen, svepte sin kappa tätt om lifvet på sig, och rände åt predikstolen, när Salovius kom från Sakristian, i mening at giöra det undervärcket han i sin Christi himmelsfärds dags predikan utfäste sig til, och flyga til predikstolen, om den skulle stängas för honom. Men Hörtsänä tog med et finger i knapphålet af hans råck och höll honom fast, då andan, efter hans egen utsago, förgick honom, och Salovius kom up. Derefter vände han sig om til sin bänck skamfull, tog sin hatt och ropade på gången när han gick ut från kyrkan: Gråter icke I Jerusalems döttrar. Herren kommer med hielpen, när nöden är störst. Ty hans anhängare greto och snyftade at han ei slapp up. Isynnerhet pustade en inhyses hustru vid namn Brita Matts dotter från Kopsamo så starckt, at hon gnälde, likasom en hundvalp hade skält innom henne, hvilket hördes öfver hela Kyrckan och förorsakade hos många en rysning.

§ 19. Sedan instundade termin, som var utsatt til d. 5 Junii för Mag:r Utter at infinna sig i Consistorio och giöra besked öfver sitt förhållande. I förstone var han ej resolverad til denna resa; ty han väntade på det undervärck som skulle ske d. 3 Junii. Och ehuru termin nalkades, men hördes ej af at Konungen var på vägen, lät han dock inbilla sig af sin förförare Henrik, at andan hade sagt: at Hans Kongl. Maij:t innom några timmar skulle föras af Englarna genom luften hit, om han allenast vore ståndacktig i trona. Hvarom han på det sättet yttrade sig för flere på et barnsöl, som hölls hos Herr Fältväbeln Memsen, och äfven för H. Capitain Böisman och Sacellanen Sundström på Wetterkulla för Pingesthelgen. Men det gick ei an för Herr Mag:r Utter at försitta termin. Ty Länsman Jacob Östlund hade hos Herr Landshöfdingen Rappe i Åbo anmält Utters oväsende här borta för et slags uplopp, hvarföre Landshöfdingen hade gifvit honom genom Fogden Ahlman befallning, at skaffa honom in til Consistorium med tienliga medel, om han ei godvilligt ville infinna sig.

Altså begaf Mag:r Utter sig på resan til Åbo d. 30 Maji och framstälte sig i Consistorio d. 5 Junii.

Här hade han nu at svara 1:o Til de injurier, hvarmed han öfverfarit sina medbröder. 2:o Til hans förargeliga upförande i Kyrckan. 3:o Predikande mot Consistorii förbud. 4:o Olofliga sammankomsters hållande. 5:o Hvarföre han satt tro til Henrik Erikssons fåfänga uppenbarelser och Prophetier. 6:o Några irriga meningar, som hördes i hans lära. Neml:n at Nya födelsen skal värcka på kroppen en öfvernaturlig vighet och lätthet: at den medförer en starckare hälsa och befrielse från siukdomar och dödskamp: at Philosophien är til intet dugelig: at Guds ords kraft härrör af lärarens värdighet: at Guds ord och Sacramenterna hafva ingen kraft, när läraren är oomvänd: at Guds ande skal på et lekamligt sätt kännas i kroppen flytta sig af och til: at de Finska betracktelse böcker, som almogen har här i landet, äro oomvände lärares värck, som ei haft begrep om nya födelsen.

Sedan Mag:r Utter instält sig i Consistorio, begärte han först få lof at berätta hela tilgången med sin för-

menta omvändelse, hvilken han beskref hafva honom påkommit med en föregående gäsning i hela hans kropp, så at hvar lem med smärta darrat, hvarpå följt en känbar och frögdefull andans ingiutande i Siälen, hvarefter han blifvit obeskrifveligen munter, vig och lätt.

Sedan svarade han tämmeligen redigt på de honom förelagde punckter, så at Consistorium i mångt och mycket nögdes åt hans svar.

Men likväl kunde Consistorium ei finna sig i den andans drift, som giorde hans kropp så öfvernaturligen vig och lätt och hans gång så hastig; icke eller deruti, at han så obarmhertigt öfverfarit sina medbröder: icke eller i det at han öfverträdt Consistorii förbud at predika: icke eller deruti, at han satt tro til Henrik Erikssons uppenbarelser.

Tvifvelsutan har ock Herr Ärckie Biskopen och Consistorialerne märckt hos honom någon sinnes oredighet, hvarföre de ytterligare ville pröfva honom om han kunde afhålla sig från Prästerliga syslor och olofliga sammankomsters hållande, så länge verldslig rätt hade skärskådat de mål och omständigheter i denna sak, som til dess afgiörande hörde.

Deras föresats var, at på det lindrigaste och billigaste sättet gå med honom til väga, emedan det giorde dem ondt, at see en så beskedelig Prästman, som Utter var förut, vara råkad på sådana afsteg, hvarföre de ville bringa honom til rätta, om möijeligit var.

Mag:r Utter utlofvade ock i Consistorio, at afhålla sig från sammankomsters hållande och framdeles rätta sig efter Consistorii föreskrift.

§ 20. När Mag:r Utter hemkom från Åbo, var han i förstone sinnad at hålla hvad han i Consistorio utlofvat. Men hans Prophet Henrik Eriksson, hans egen Syster Jungfru Margareta Utter och flere hans anhängare upmuntrade honom at på nytt fortfara med sammankomsterne, emedan det efter deras mening var Guds värck han dref, och han altså ei borde låta afskräcka sig af verlden.

Conventiclerne fortsattes altså med större ifver än förut, icke allenast i denne Orihvesi Sokn på flere kan-

ter och ställen; utan Utter reste til Cangassala och Sahalax Soknar, och anstälte dem där på flere ställen.

Här hemma på Voittila tilgick i dem efter dess egen utsago vid Häradsrätten på det sättet: at understundom började Henrik Eriksson bönerna och Utter höll derpå en förmaning til folcket, hvarefter söngs några Psalmer. Stundom åter höll Utter bön och Henrik Eriksson predikte och förmanade, hvarefter åter Psalmer söngos, och så var andackten all, som dock ofta drog ut öfver midnatten fast den började icke långt efter middagen. Några som hade dånat lågo och kröpo på golfvet til andra dagen.

Det förnämsta ämnet, som i desse sammankomster drefs, var Nya födelsen, huru folck skulle komma dertil. Hvars process efter deras tanka var följande: Först pouserade Utter eller Henrik Eriksson med en Fanatisk röst och åthäfvor hiskeligen öfver synden och syndaren och med lagsens hammare sökte at krossa det onda hiertat och utdrifva derifrån diefvulen. Här framhades de grufveligaste målningar med de hiskeligaste expressioner som påhittas kunde. Och var det väl när någon dervid dånade och dignade til jorden samt kände et klämmande och brännande kring hiertat eller et slags gäsning i hela kroppen. Öfver den samma dundrades sedan med fördubblad ifver, at han skulle väl vältra sig, krypa af och til som en mask, kröka och vinga sig, qvida och klaga, och sedan ligga som halfdöd besvimad. Då mente man, at den nya menniskian var kommen til sin födslo punckt. Då ropade hela skaran: Hielp nu Herre Jesu! Nu är den nya menniskian på vägen at framkomma. Låt nu henne blifva dit beläte lik! Det dyra Jesu namn missbrukades här jämt och samt, med stort rop och sällsamma åthäfvor. När syndaren från sin dvala började komma sig före, mentes han vara på vinsten; då infann sig den andeliga frögden, som yttrade sig med underligit hoppande och springande, händernas sammanklappande. Då prisades Jesu namn, som hulpit den Siälen i genom den trånga porten til nådeståndet.

Sådana menniskior fingo gemenligen en darrande kropp, gliande ögon och leende ansigtes ställning so

hettes vara teckn af Guds Andes inneboende, den de lekamligit vijs kände i sin kropp flytta sig af och til, sittande nu öfver axlarne, nu i tårna och fingerändarne, nu i halsgropen, där den öpnade många stummas tungos band och giorde dem til predikanter.

Sådane predikningar voro ei nu mera en blott menniskias ord, utan Jesu egen röst och hans andas utsagor, dem ingen fick motsäija, utan at råka under den svåra dom, at begå synd mot den Helige Ande. Hos sådana var nu syndasmittan drakens galla, orma förgiftet, den gamla surdegen utskrapad, icke förlåtelse vijs, utan ränselse vijs. Sedan den Helige Ande var således fången, var menniskian ei mera i sitt egit våld, utan i den Helige Andes våld. Hennes infall och hugskott voro Andans ingifvelser, hvad hon giorde och talte var af Guds Ande. Syndaförgiftet var nu utskrapat och utränsat och således förlåtit, så at knappast arfsynden satt i siälen qvar, hvars rot också sedan dageligen försvagades och multnade i helgelsen. Fel och svagheter ville man nu mera svårligen vidkännas. Man var ock til förståndet så förklarad, at man var nästan infallibel i andeliga och verldsliga mål. Sedan man således fått den Helige Ande, bevarade han Siälen från fall. Men skulle så hända, at en sådan benådad Siäl, lät af diefvulen och verlden sig förledas til Synd, så skulle han mista den Helige Ande, och få honom aldrig mera åter, ehuru alfvarlig bättring man ville giöra. Mot Davids exempel anfördes, at David ei ännu var på nytt född, när han syndade, utan blott upväckt.

Huru dryga sådane af Utter skapade helgon voro i allmänna sammanlefnaden, och huru rene från synden, har erfarenheten efteråt ögonskenligen vijst, dem til ringa loford.

Efter slutad andackt föreföllo i dessa sammankomster hvarjehanda samtal i synnerhet om andra Präster, hvilkas person och lära afmålades med de svartaste färger, som gifvas kunde; och var den mycket kärkommen, som viste något nytt om dem berätta.

I Orihvesi kyrka kom ei Mag:r Utter mera efter sin hemkomst från Åbo för än på andra året, utan föregaf, at han hade Andans befallning at sitta i Kyrko förstuf-

vun eller på Kyrcko tröskelen; hvarest han ock satt och giorde förackt af sina medbröders lära, talte och hviskade med dem som ut och in gingo, förde dem afsides och inplantade i dem misstroende til det som af andra förestältes, hela sommaren och hösten i genom af året 1776. I början af året 1777 kom han icke ens mera til Kyrkan; men mot slutet infann han sig i sielfva kyrkan, sittande nu i Prästbäncken, nu annorstädes; men som han då var aldeles af sina sinnen kommen, kunde han ei sitta länge där utan lopp nu hit nu dit, hvaraf dock ingen förargades, emedan alla då redan sågo, at han var afvita.

§ 21. Under Mag:r Utters varelse i Åbo, hade jag tilfälle at hafva Henrik Eriksson til förhör i Kyrckiorådet och utleta, hvaruti hans Prophetier och lärosatser bestodo, dem han med sitt predikande utbredde. Han blef altså kallad til d. 16 Junii eller 2:dra Sönd. efter Trinit: at giöra för sig besked.

Jag frågade honom: *Med hvars lof han tagit sig före at predika och af hvem han var kallad til Prediko embetet?* Han svarade: Med hans som har skapat himmel och jord, den himmelska visheten Guds Son talar genom mig. Den Helige Guds Ande har kallat och befalt mig predika bot och bättring, och at syndare måtte omvända sig.

Min fråga til honom var ytterligare: *På hvad sätt har den helige Ande vijst sig för dig. Har han uppenbarat sig för dig i någon synlig gestalt? eller talt till dig genom någon röst, eller i sömnen, eller på hvad annat sätt?* Svaret blef: Jag vet ei hvarcken af drömmar eller syner. Men den Helige Ande har som et väder blåst in i mitt hierta och sitter i halsgropen på mig och talar ut genom min mun. Han är den, som sätter orden i munnen på mig. Det är ei jag som talar, utan den Helige Ande talar genom mig. Han har giort mig så oförskräckt, at jag rädes för ingen och acktar ei hvad man vil giöra mig.

Jag sporde: *Huru vestu, at det är den Helige Ande; Jag håller snarare före, at det är den onde anden, som frestar dig och brukar dig, som et värcktyg*

at förvilla andra? Henriks svar var: Jag förvillar ingen, utan talar sanningen. Den onde anden är ei sanningens ande och förmanar ei til bot och bättring som jag giör. Deraf kan en hvar finna, at det är Guds Ande som talar genom mig, emedan jag drifver derpå at folcket skal omvända sig.

Jag sade: *Men när den onde anden vil giöra bot och bättring löijelig, så sänder han narrar til at predika derom på narraktigt sätt, at menniskorna måtte blifva galnare än de varit förut. Menar du, at du har dit fulla vett?* Härtil svarade Henrik: Jag är ingen narr och ingen må lee åt mig. Den Helige ande har tagit ifrån mig stenhiertat och gifvit mig et nytt hierta och et förnyat sinne. Jag känner skenbarligen också nu huru den Helige Ande stiger up långs åt hela min kropp, stärcker alla mina leder och smörjer mig med sin olja, så at jag ei tröttnar ehuru länge jag må tala och predika. De äro inga narrar som så drifvas af den Helige ande.

Emedan denne Henrik skrutit af sine uppenbarelser, frågade jag: *Månne än gies den H. Andes omedelbara uppenbarelser i vår tid. Och månne den H. Ande ännu på sådant sätt och i så rikt mått utgiutes öfver menniskor, som fordom öfver Apostlarna?* Henrik svarade: Ho kan det förmena, at Gud gier sina barn et så rikt mått af den H. Ande, som honom täckes, och uppenbarar menniskorna hvad han vil at de skola veta. Det är en hemlighet som köttslige menniskor ei förstå sig uppå. Han kan gie mig ännu en högre kraft än jag nu har.

Jag frågade: *Om Henrik haft sådana omedelbara uppenbarelser? Och hvad det vore, som honom blifvit uptäckt?* Han svarade: Jag har varit både i himmelen och helfvetet, och fått se både de sällas glädie i härligheten, och de fördömdas qval i pinorummet.

Jag sporde: *Hvad han sedt i pinorummet?* Han gaf til svar: Jag har sedt där en stor tiock orm med en mångklufven stiert liknande fingrar, hafvande två horn i hufvudet, med hvilka han stinger de fördömda siälar i sidan. Där har jag ock blifvit varse en annan orm, som är 3 famnar lång och en famn tiock. Den

svälier 40 siälar eller personer på en gång, spyr dem straxt ut igen, och svälier åter 40 siälar, hvars mun är hetare än sielfva helfvetet. De pigor och qvinfolk, som här bruka hvita halsperlor, hafva där hvita ormar omkring sin hals. De som här hafva varit försmädare, dem vänder diefvulen där med glödande krokar och trycker ner med en glödande treuddig gaffel.

Hvad har du sedt i himmelen? ville jag ytterligare veta. Han svarar: Där sitta tilbords 3 Soknar efter hvaran. Hvar Sokn har sin Engel, som upvaktar vid bordet. Och en särskilt Engel som blåser i en lur dem til måltids. Sedan de ätit hvila de sig, och ehuru där ei sofves, så hafva dock Siälarne sin hvila mellan åt.

Jag ville veta: *Hurudana de himmelska rätterna voro?* Men han sade at de ei kunna så noga beskrifvas. Men de komma ner ifrån den öfversta himmelen där Gud Fader bor, igenom 9 himlar, genom gyllene pipor eller rör, i gull och silfver fat.

Jag bad honom berätta: *Om han där några personer igenkänt? Om han sedt de gamle Patriarcker där, Abraham, Isaac och Jacob?* Han svarade: at han väl sedt där en myckenhet folck, men ei igenkänt andre än gamla Köykänpäs Far, gamla Sacellanen Utter, Pitkäjärfvi Sipilä Abram, som länge låg siuk, och sina afledne syskon.

Jag frågade ytterligare: *Om han haft några uppenbarelser uti verldsliga mål?* Han svarade: Jo det är mig kundgiort, at de aflyste helgedagar åter i denna sommar skola insättas och firas på Lördagar, jemte Apostla dagarne, på hvilka ei något arbete får giöras. Och en ny Högtid skal insättas, som skal få namn af nya födelsens Högtid, på hvilken årligen skal predikas: Om Guds Faders välgiärningar, om Guds sons välgiärningar och om den H. Andes välgiärningar.

Jag fortfor med mitt frågande: *När Han fått den Heliga Ande?* Henrik svarade: När han blef omvänd. *När blef du omvänd?* ville jag veta. Henrik gaf til svar: I veckan för sidsta Fastlagen gick jag först i sammankomsten som hölls i Wehkalax af Kääckys Maja; sedan dagen efter gick jag åter dit då Mag:r Utter predikade. Då blef jag omvänd och fick den Helige Ande,

som var uppenbarelsens ande, sedan jag förut kort för Jul fått Bönenes ande. Den Helige Ande började då straxt tala genom min mun och dref på mig at jag genast skulle fara til Konungen och predika för honom. Men jag vet ei huru modet förföll hos mig, så at det ei blef utaf.

Sedan slog jag om och frågade honom: *Om icke han propheterade för Mag:r Utter, at Hans Kongl. Maij:t skulle komma hit til Orihvesi d. 3 Junii samma år 1776 och uphöija honom til den förnämsta Präst öfver denne Församling?* Han svarade: Ja Andan hade så sagt honom.

Jag yrckade i anledning af utgången, emedan det slog felt: *Om icke han skulle bekänna sig för en lögne Prophet?* Men det giorde han ei, utan sade: Jag råder ei för utgången. Liuger Gud så liuger jag. Jag kan ei föreskrifva honom, at han skal hålla sina ord. Han lärer deruti hafva sin frihet at giöra som honom behagar och pröfva hvem han vil.

Jag ville veta: *Om Mag:r Utter då redan var omvänd, när han först spådde honom, at han skulle blifva Kyrckioherde vid Konungens hitkomst?* Dertil sade han: Nei. Ty Utter ville ei tro honom i förstone; Men sedan han blef omvänd trodde han. *

* Häraf sees nu klarligen at när denna Torpare Sonen Henrik Eriksson, efter sin egen utsago, i veckan för Fastlagen fick den förmente uppenbarelsens anda och började prophetera för Utter, at han skulle blifva Kyrckioherde här i Orihvesi med flere sällsamma förändringar, som til förmon för dess medhållare sig här tilldraga skulle, sådant värckade så mycket på Utters hiärna, at han blef utom sig; hvilket han mente vara nya födelsen, och som han af naturen var högdragen, blef derföre så stor i sitt sinne, at han ansåg sina medbröder med förackteliga ögon och förhäfde sig öfver dem.

At stora inbillningar kunna ofta förstöra hiärnan hos en, hafva många anmärckt och bland andra Jo: Fridem: Schneider Fundam: Phil: Ration: Cap. 8 Sect. 3 § 4 p. 210. „Ex nimia animi elatione aliquos „homines perduci posse ad insaniam ipsa edocet experientia. Sic im„modica sui aestimatio est quae propter eruditionem, famam, potentiam „et similes circumstantias excitata, multas amplas, atque etiam hoc „facto irregulares efficit in ipso ingenio cogitationes; judicium vero „plerumque eos destituit. Unde accidit, ut imagines objectas, nec „examinare, nec justo ordine collocare queant. Atqve ex hoc defectu „oritur intempestiva et incongrua idearum sive compositio sive divisio.

Jag ville då röra hans samvete och förehöll: *Om det ei giorde honom ondt, att han besvikit en vacker Prästman och bragt honom på obestånd? Och tyckte han ei illa vara, om han skulle komma at lida för hans skul?* Henrik svarade härtil efter sina grundsatser: Gud tilredde här glädie bägaren, men stack oförmärckt sorge kalken fram. Fast Guds barn här något lida, så blir dock utgången god och härlig. Mig giör det ei ondt; Ty jag vet, at det til slut väl aflöper.

Jag ville härpå försöka Henrik, hvad inbillningar han hade om sig sielf, och hvad den lede anden, som dref här sitt gäckeri, hade inbillat honom och frågade: *vet du ei mera förkunna om Konungens hitkomst, om och när han hitkommer, och hvad han giör af dig?* Han svarade härtil: Nu vet jag ei säija visst, antingen Konungen kommer hit, eller kallar mig til sig.

Jag frågade: *Om Konungen kallar dig til sig, skal du då få en högre andans kraft än du nu har?* När jag kommer i Konungens Sal, svarade Henrik, så sticker den H. Ande sig i mitt hierta och gier mig in hvad och huru jag skall tala och predika.

Men du kan ju ei Svenska, sade jag, *huru kan du predika för Hans Kongl. Maij:t?* Han svarade: Bry I ei Ehr derom, nog kan den Helige Ande tala hvad språk som hälst.

Du lärer väl börja tala med nya tungo mål som Apostlarne? invände jag. Hvarpå Henrik sade: Än sedan, hvem talte genom dem annan, än den Helige Ande.

Emedan denne Henrik skrutit för sine medhållare, at han, sedan han predikat för Konungen, skulle antingen blifva Kapellan här i Orihvesi eller Konglig råd frågade jag: *Hvad skal Konungen giöra af dig, sedan du predikat för honom, kanske du blir Kapellan här i Orihvesi?* Dertil sade Henrik: Det vet jag ei visst säija: Men det försäkrar jag, at han gier mig lof at predika, at ingen får det förhindra eller förbiuda, hvarken I Herr Probst eller någon annan.

„quae si frequentius agitatur in cerebro, tandem in ipsam insaniam „evadit, quam paulo post indicant actiones externae, quae omni con„nexione destitutae sunt. *[Förf:s anmärkning]*

Jag frågade honom ytterligare: *Om han hade andan i högre mått än Mag:r Utter?* Utter vet ingen ting, svarade Henrik. Han har ei uppenbarelsens anda som jag. Han har väl Guds anda som jag men ei i så högt mått. Derföre är jag större än han.

Emedan nu denna tölp ville vara stor, frågade jag honom: *Om han var en blott menniskia mer, efter han var så genomträngd af andan, at dess smörjelse satt i alla hans leder och lemmar?* Hvarpå han gaf til svar: at han kände hos sig både en Gudommelig och menisklig natur. Men ville dock på tilspörjan: *Om han var som Herren Christus?* ei vara så dierf, och förlikna sig vid honom, utan kallade sig blott för hans tienare och värcktyg.

Denne Henrik hade lasteliga talt om den H. Döpelsens Sacrament, derföre stälte jag til honom denna fråga: *Mån icke alle Christne, som i Döpelsen fått den Helige Ande, borde vara som han?* Hvaröfver han yttrade sig således: I Döpelsen fås ej den Helige Ande. Ty intet kan han komma af vatnet ei eller af Prästen, som döper. Men i omvändelsen får man endast den H. Ande. Dock tilstod han, at de döpte barnen blefvo salige, fast de ei hade den H. Ande, derföre at de med döpelsens teckn blifvit tecknade, neml. om de dödde i deras späda ålder.

Några Soknemän, som voro tilstädes vid detta förhör i Kyrckiorådet intygade sidst, at denne Henrik aldrig varit fullklok; utan förhållit sig som et half får.

När detta protocoll om Söndagen derpå eller den 3:die Sönd: efter Trinit: som var d. 23 Junii justerades och för Henrik uplästes, tilstod han sig hafva svarat, som förr omrördt är. Och emedan man fått höra, at han skröt af en undergiörande kraft, som honom var meddelt, i det at han ville taga up en Kyrckoklåcka som i forna tider fallit i siön vid Kellosalmi torp här i Soknen, hvilken man ville gömma undan för Jutarne i fienteliga tider, hvarom en gammal sägen varit här i Soknen, frågade jag honom: *Om han hade någon uppenbarelse om den klåckan, om den någonsin kunde fås up?* Härtil svarade han: När den stora Nya födelsens hög-

tid blir instiktad, då skall man få höra dess liud. Då skal den sättas i Orihvesi nya Klåckstapel i fierde rummet som där gies; men är nu tomt i väntan på dennas ankomst, sedan den förut af på nytt födde män blifvit uptagen; Men om så skulle hända, at någon oomvänd råkade vara med i hopen under detta arbete, skall klåckan ei fås up, om man arbetade i 300 år.

Sedan protocollet var upläsit och vidkänt, bad Henrik at jag skulle skicka det til Konungen fordersammast, och sätta under förseglingen fiäder, at det genom natt och dag oförtöfvadt skulle framkomma och han blifva ju förr ju hellre kallad til Hofvet.

§ 22. Men det var också nödigt, at i Kyrckorådet höra några af de förnämste, som bivistade desse enthusiastiske sammankomster, och inhämta hvad tankesätt de hade, och af hvad anda de drefvos.

Först inkallades til d. 22 Sept. eller 16:de Sönd. efter Trinit. 1776 allenast desse fyra. Neml:n qvinsperson Anna Beata Fabrilia, Bondesonen Mickel Markusson från Rajalax Pentilä, Bonde dottren Karin Ersdotter från Rajalax Camppari och Torpare dottren Juliana Thomas dotter från Ilomäki torp.

Sedan til d. 13 Oct. eller 19:de Sönd. efter Tref. Sönd. framhades Bonden Johan Jöransson Kölli, Inhysingen derstädes Erik Henriksson med sin hustru Brita Mattsdotter, som skakades på sällsamt sätt och lät höra af sig flerehanda läten, Pigan Lisa Johans dotter från Lydickälä Uotila. Bonde dottren Maria Anders dotter från Porvola Ylinen, med dess syster Regina. Inhyses hustrun Valborg Samuels dotter från Kopsamo. Gamla Soldaten Jacob Kockström och mågen Gustaf Gustafs son från Kockila Pertula.

Sidst inkallades til d. 11 Nov. eller 23 Sönd. efter Tref: Sönd: Bonde hustrun Valborg Larsdotter från Pitkäjärfvi Antila, som på et underligit sätt blåste och dansade. Bonde hustrun Brita Johans dotter från Laasola Mulli och Bonde hustrun Kirstin Jakobs dotter från Laasola Seppälä.

Alla desse svarade frimodigt när de tilspordes: om de ei ville afstå med at löpa i sammankomsterne, som äro

olofliga och ledande til allehanda irring? At de ingalunda ville återvända dermed, emedan de tyckte at det var Guds värck, som i dem drefs, och at de måste följa andans drift, som drar dem dit.

På tilfrågan: om de redan undergått nya födelsen, svarade Juliana Thomas dotter, Kaisa Eriks dotter, Mickel Markusson och flere: at de ei än kommit dertil beklageligen, utan hade ännu diefvulen hos sig, hvilken väl Mag:r Utter sökt drifva ut men ei förmått. I synnerhet sade Kaisa Ers dotter at Utter d. 4 Sept. 1776, sökt drifva den från henne, men han gick ei ut med allone. Men Anna Beata Fabrilia sade, at hon d. 26 Aug. sidstl. fick den H. Ande, då hon började skälfva och i liflig måtto kände honom hos sig, samt fick erfara Jesu blods kraft. Sammaledes sade Brita Mattsdotter, som i allas åsyn i Sakristian skalf och gaf ifrån sig et fuhlt läte, att hon vid läsemötet d. 19 Mart. i Hirvijärfvi Seppälä fick den H. Ande. Valborg Samuels dotter sade, at hon kommit til nya födelsen mot slutet af höanden.

De tre sidsta Bonde hustrurna ville ei gå i Sakristian i Kyrckorådet, utan stodo i Kyrckan och påstodo, at jag skulle höra dem där. När jag frågade efter orsaken dertil, svarade de, at de hade andans befallning dertil. Vidare var med dem ei at uträtta. Ty hvad caprice dem föll i sinnet, fick det namn af Andans befallning. Det skulle alla nöija sig med.

§ 23. Omsider inföll Höste tinget dit Mag:r Utters sak var af Consistorio förvijst, och tog sin början d. 27 Nov. 1776.

Härvid förhördes först Torpare Sonen Henrik Eriksson från Voittila, hvilken vidgick alt hvad han i Kyrkorådet utsagt, som nu uplästes för honom. Nu påstod han äfven, at han ock nu hade andans befallning til Härads höfdingen at alt hvad han talar och säger skal skrifvas up och sändas til Hans Kongl. Maij:t.

Actor, som var Krono Länsmannen härstädes Herr Jacob Östlund hade författadt sitt memorial til Härads rätten emot denne Henrik Eriksson i frågor. Til hvilka Henrik svarade å sätt som följer.

Hvarföre han inmängde sig i Prediko embetet? Sv: På Guds befallning och hans andes sändning, hvarvid han utbrast i den försmädeliga utlåtelsen: at det var köttets värck, at Gud sände sin Son i köttet, men at det var andans värck, at han hade sändt honom, och at Gud i dessa sidsta tider ville förhärliga sig, i det at han sändt honom, som var mycket enfaldig och kunde ej läsa sin Cateches, ei eller hade lärt sig läsa i bok.

Hvarföre han gaf sig ut för en Prophet? Sv: Derföre at Gud nu i dessa sidsta tider vil förnya sin ära genom nya Propheter.

Hvarföre han förklenade Prediko embetet? Sv: Derföre at han var sänd at predika bot och bättring äfven för Prästerna, hvilka äro opånyttfödde, til hvilkas person han ei borde hafva anseende.

Hvarföre han uphitsar Församlingen mot Probsten Lencquist och giör af honom och andre lärare förakt? Sv: Herren har så befalt honom at lyda mera Gud än menniskior, fast de voro lärare. Man bör ei eller lyda Öfverheten, utan i de mål som vederbör.

Hvarföre han med stor förmätenhet påstår sig hafva genomvandrat både himmelen och helfvetet och veta hvilka af lefvande personer vistas på hvarthera stället? Sv: Derföre at den store Skaparen visar sådant för hans förstånds ögon.

Hvarföre han skryter om en lekamlig den H. Andes inneboende i hans kropp, och at han sitter i hans halsgrop och talar genom honom? Sv: Derföre at han altså känner och at den Helige Ande också nu som en ström flyter i hans ådror ända til finger ändarna, och talar äfven nu ifrån hans hals ut.

Hvarföre han nekar de på nytt föddas svaghets fel, påstående at de endast hafva arfs synden? Sv: de på nytt födde kunna väl hafva en böijelse at synda; men den inneboende anden hindrar, at den ei utbrister i värcksynd. Om en på nyttfödd syndar upsåteligen, så förlorar han den H. Ande, och får honom aldrig mera åter.

Hvarföre han förringar döpelsen och menar at barnen ei få der den H. Ande? Sv: Döpelsen är blott köttsens bad för köttslig orenlighet, men nya födelsen sker ei där. När man omvänder sig, så blir man på

nytt född och får den H. Ande, som sker först med åren.

Hvarföre han påstår sig hafva en Gudommelig natur och giör sig til för mer än en menniskia? Sv: med Gudommelig natur förstår han Guds beläte, och at han derföre är förmer än en blott menniskia.

Hvad det är för en röst, som talar honom til och meddelar honom sina bud och på hvad språk sådant sker? Sv: Det är den Helige Ande, som talar i hans öron på Finska, så at han det hör sielf. Men den är ei så liudande, at andra kunna den höra.*

Hvarföre han påstår, at omvändelsen och Nya födelsen medförer skakningar och ryckningar i kroppen? Sv: Desse infinna sig i bättrings kampen, som går före nya födelsen.

Hvarföre han giör förargelse i Kyrkan, predikar på Kyrckovallen och förvänder lärarenas predikningar? Sv: Han gior, som Herren befaller. Men han giör ei någon förargelse.

Hvarföre han gier sig ut för infallibel, eller den, som ei kan fela? Sv: Derför, at han ei tänker annat än hvad den H. Ande gier honom in i andeliga saker. I verdsliga mål täncker han ei eller falskt.

Hvarföre han inbillade Mag:r Utter, at Konungen skulle komma hit til Orihvesi d. 3 Junii och uphöija honom? Sv: Guds Ande uppenbarade väl sådant för honom. Men at det ei blef utaf, skedde til hans tros-pröfning.

Hvarföre han tilskrifver Gudi lögn och svek? Sv: Han råder ei därföre, at Gud ei håller sina ord; utan upskiuter fullbordan af sina löften til en annan tid.

Sidst utgöt denne Henrik sina försmädelser mot mig och kallade mig blind ock opånyttfödd, samt de blindas ledare. Påstod sig ock hafva Guds befallning til Hans Kongl. Maij:t at om Hans Maij:t vil undvika Guds vrede och straff så bör Hans Maij:t skicka efter honom at predika för sig om bot och bättring.

---

* Således var här et ämne til en Finsk Mahomet, om han haft framgång. *[Förf:s anmärkning.]*

I anseende hvartil och den oreda denne Henrik med sine sammankomsters hållande tilskyndar i denne Församling, så väl som dess förgripelser mot Gud och Konungen, jag som ei viste annat råd huru han skulle flyttas härifrån tillika med Länsman Östlund påstod, at han bör skiljas ifrån denna orten och ifrån sällskap med Mag:r Utter, den han förvillar med sina prophetier, och genom honom hela Församlingen, och sändas til Tavastehus Slott, at där förvaras til fallande slut i saken, hvilket gick i värckställighet.

§ 24. Sedan förekallades Mag:r Isaac Utter och hördes öfver de punckter, som Consistorii protocoll gaf anledning til. Nemligen, öfver början till detta oväsende, berättelsen om sin omvändelse, dess gifna Kyrcko förargelser, oförrätter mot sina medbröder, olofliga sammankomster, sällsamma åthäfvor och förhållande, samt villfarelser i läran.

1. Början til det af Mag:r Utter upväckte religions oväsende, pröfvades böra tilskrifvas Pigan Maria Samuels dotter från Kääcky som om 8:de Sönd. efter Trinit. 1775 på Kyrckovallen först begynte förmana folcket til bot och bättring; hvilken dermed dock ingen vidare förargelse giorde, än at hon ropade at folcket skulle bättra sig, höll bön i husen och tal om omvändelsen, hvarmed hon strök omkring i denna Orihvesi Sokn, Eräjärfvi Kapell, samt Cangassala, Cuhmalax, Längelmäki och Sahalax Församlingar. I förstone hyste Mag:r Utter denna Piga hos sig; men sedan han blef betagen af samma anda som hon, ville han ei tåla henne; utan vara ensam rådande öfver de så kallade upväckte. Hvarföre han om Böne Söndagen 1776 tiltalte henne från Predikstolen i Eräjärfvi Kapell medan hon satt där i Kyrckan, och kallade henne för diefvulens sändebod, och sade at hon dref diefvulens värck, och at hon borde hålla mun på sig och ei predika mer. Häröfver fordrades nu hans förklaring, at han ville yttra sig, om han visste at hon omgicks med skrymteri och andra onda konster? Men han tog henne i försvar och utlät sig: at han derföre ville nertysta henne, emedan hon ei ännu var kommen til omvändelsen utan hennes prediko ande-

härrörde blott af den beredande nåden, hvarvid henne ännu felte lius och insigt i andeliga ting. Så at hon så vida giorde diefvulens värck, at hon var honom i vägen, som hade fått högre lius och ande, at rätt anföra folcket til omvändelsen, hvilken hon intet förstod.

2. Berättelsen om sin omvändelse uprepade Mag:r Utter här som i Consistorio, å sätt som förut ommält är. Men jag höll denna förändring misstänckt at vara den rätta omvändelsen, utan mente den snarare vara en sinnes förvirring och kropps siukdom, som honom var påkommen, hvilket jag ville styrcka med skiäl, som redan omrörde äro och framdeles förekomma. Jag lade ock dertil, at omvändelsen ei medförer någon slags gäsning i kroppen utan dämpar snarare menniskians gäsande onda affecter, och giör henne from och spakfärdig; varandes det ock icke någon egenskap af en omvänd Christen at förhäfva sig af sin omvändelse och deraf skryta för verlden, hvilken deraf blir upmärcksammare på oss, och om den blir varse våra fel, föranlåtes deraf at giöra af oss och vår omvändelse et åtlöije. Hvarföre omvände Siälar hellre beflita sig at visa sin omvändelses sanna frukter, än berömma sig af sin omvändelse.

Mag:r Utter besvarade detta med mycken stålthet och förvitte mig min blindhet i andeliga ting.

3. Dess förargeliga förhållande i Kyrkan omrördes sedan. Isynnerhet at han 1:sta Sönd. efter Påsk predikte på altar skrancket, öfverfor med hiskeliga utlåtelser mig sin Förman och Pastor, samt sin medbroder Mag:r Salovius. Predikte flere gångor emot Consistorii förbud, löpande egenvilligt som en galning til Predikstolen och där utöste förbannelser och försmädelser öfver dem, som ei voro af hans medhållare.

Alt detta förfäktade Mag:r Utter med andans ingifvelse, som hos honom värckade sådant, med en kraft den han ei kunde emotstå. Hvilken om 4:de Sönd. efter Påsk, då han första gången predikte emot Consistorii förbud, höll honom en stund sväfvande i luften i predikstolen, så at hans fötter ei togo i predikstols botnet, tvärt emot naturens lagar om tyngden, som hans ord

lydde; och at andan som et sakta väder susade ifrån dess mun.

4. Injurier mot sina medbröder påstod Mag:r Utter sig ei hafva tilfogat, utan sagt allenast, hvad de i sielfva värcket voro. Nemligen, Legoherdar, helfvetes jagthundar, Baals Präster, diefvulens Apostlar, Sladdare och välter karlar m. m.

5. De sammankomster han höll med Henrik Eriksson betygade han icke eller varit oloflige utan gudelige och upbyggelige. Han bestred ock sig icke hafva handlat emot sit löfte i Consistorio at afstå med dem, emedan han ei kunde finna, at han giort orätt, i det han anfördt nådsökande Siälar enskilt til bön och gudaktighets öfningar, sedan det ei var honom tillåtit giöra det o fenteligen.

Sidst fann Härads rätten sig ei kunna denna gången komma til slut med undersökningen af detta mål, för Cangassala Ting skull, som instundade, hvarföre saken upsköts til d. 15 Jan. 1777, då den åter företogs.

Här företrädde först Sacellanen här i Orihvesi Mag:r Samuel Salovius, och besvärade sig öfver et och annat, hvaruti Mag:r Utter honom förolämpat, och ingaf til rätten en omständelig berättelse om Mag:r Utters hållne predikan om Christi himmelsfärds dag år 1776, som är ense med det derom redan förut är ommält.

Häröfver förklarade sig Mag:r Utter och beropade sig på åtskilliga Skriftenes rum, hvarmed han ville bestyrcka sin predikan.

6. De sällsamma åthäfvor och gesticulationer, som vijst sig hos Mag:r Utter, anfördes af mig vidare til bevis af hans hufvudsvaghet, hvaröfver Mag:r Utter sig yttrade, at hvad hans åthäfvor beträffar, at han vid några tilfällen kastat sig ned til jorden, flämtat med vid öpen mun, bugat sig öfvermåttan diupt, hastigt sprungit m. m. så har det härrört dels at frimodigt visa för verlden sin ödmiukhet mot Gud, dels och förnämligast af den H. Andes drift och kraftiga värckan, som är sällsam för verlden, emedan den ei förstår sig på sådant.

7. Sidst företogs til skärskådande Mag:r Utters vilfarelser i läran, hvilka jag författade i hosföljande System, som utgiör hans omvändelses method.

Nemligen: Sedan Utter genom sitt gräseliga föreställningssätt, at syndaren är besatt af diefvulen: at diefvulen talar genom honom, andas genom honom, tittar ut ifrån dess ögon och är et med honom, hvilket han beledsagar med grufveliga spådomar och flere falska målningar, at folket skal föras bort, upätas af villa menniskior, trampas som träck m. m. bragt syndaren i bestörtning och häpenhet, så at han börjar tåras och visa sig rörd, så fördubblar han sin ifver emot honom och pauserar så länge at han dignar ned, dånar bort, faller i ecstasis och börjar kräla på golfvet. När nu af denna hans ifver och häftighet, som utföres med et gräseligit rop, bestörtningen hos några blir så stor at nerv systemet skadas och menniskian får convulsioner och ryckningar i sin kropp, så är det den gäsning hvaruti han påstår at nya födelsen skal bestå, inbillande han sig då, at en sådan menniskia fått den H. Ande, som då känbarligen förspörjes i kroppen, kryper up och ned i alla leder och lemmar, och genomsmörjer dem at de blifva viga och lätta; uppå hvilken kamp sedan efter en timma eller par följer en förment frögd i Gudi. Sådana menniskior börja sedan efter en tid lee, slå sina händer tilsammans, hoppa från den ena väggen til den andra och dansa underligen.

Jag mente at en sådan vältring och kroppens vridning var en falsk synda sorg; slika dåningar, hänryckningar, syner och mångahanda läten, at några gnälde, några grymtade, några blöckade och imiterade allehanda diurs läten, voro falska bättringsteckn, och Utters Nya födelse samt den anden deri fås, falsk. Om uplysningen sade jag Mag:r Utter äfven hysa et falskt begrep, i det han menar, at den sker omedelbarligen, at Guds ords och gudeliga böckers läsning ei meddelar lius, utan endast Smörjelsen ofvan efter skal lära oss och öpna oss ögonen. Hvarföre han ock påstår at Henrik Eriksson med flere, som ei kunna läsa, fått en inguten kundskap af högden; at Henrik har en Prophetisk anda och extraordinair uplysning som Propheterna och Apostlarna fordom.

Jag mente ock, at när man med Enthusiasterne statuerar en sådan gäsning i nya födelsen, synda smittans så godt som Physiska utränsande, och andans lika

lekamliga ingiutande, at artikelen om Rättfärdiggiörelsen bortblandas, den tilräknade Trones rättfärdighet genom Christum til intet giöres och en justitia inhaesiva uprättas; neml:n man får syndernas förlåtelse derföre at synden är utsopad och utränsad, eller at man är renskurad derifrån lika som en Physisk räst eller orenlighet. Om Nådeståndet är Utters begrep icke eller riktigt, i det han håller före at man svårligen derifrån skal kunna falla, och om det sker, at man efter sin nya födelse syndar, så fås den H. Ande aldrig mera åter, sedan man i så måtto honom bortmist; icke eller blir man mera til nåder uptagen ehuru man derefter må sträfva.

Häröfver ytrade sig nu Mag:r Utter, at hvad hans lärosatser beträffar, förfäktade han

1:o at hans skarpa uttryck voro ense med Guds ord och at Gud på flere rum hotar de ogudaktiga med de svåraste hemsökelser, som at de skola äta sitt kött, dricka sin blod, sleka stoftet, Esai. 49: 23. 26, darra som ormar i sina hål, trampas som träck, Mich. 7: 10. 17, rymma landet m. m. De äro ock diefla boningar och af honom andeligen besatte. Deri var ingen ting för mycket.

2:o at vältringar på golfvet, krypande, vingande, qvidande, hoppande, skrikande och dånande äro sanna bättrings teckn, bevises jämst med Konung Davids Botpsalmer, som säger: at Herren slagit honom ned til jordena: at han var förkrossad och sönderslagen: gick krokot och luto m. m.

3:o at botfärdiga Siälar i bättrings kampen qvida med mångahanda läten, ryta som biörnar, låta som tranor och pelikaner, ses af Davids och Hiskie exempel.

4:o at uplysningen sker både medelbarligen och omedelbarligen är ock grundat i den H. Skrift och bevises med Pauli exempel, som omedelbart blef omvänd och uplyst.

5:o at Henrik Eriksson hade fått en Prophetisk anda var Guds värck, som giör ingen ting om icke han uppenbarar det sina tienare Propheterna. Amos 3: 7.

6:o at de, som i den Nya födelsen fått smaka den tilkommande verldenes kraft och falla åter i upsåteliga synder, ei mera kunna uprättas til bättring, är klart af Ebr. 6 och 10.

7:o at Guds Andes olja kännes i alla leder och lemmar, mente han ei vara emot, utan med Skriften.

Jag erhindrade härvid allenast det 1:o at i Straff predikningar böra ei inblandas falska målningar och lögnaktiga spådomar om Chiliasmo och den totale de ogudaktigas utrotande från jorden, som af de Chiliaster menes gå förut. 2:o at Utter vrider Davids och Hiskie ord, med flere Skriftenes rum, och uttyder det i proprie mening, som bör tagas improprie. 3:o at den andan, som på et Physiskt sätt sitter i kroppen och flyttar af och til, är materiel, men ei Guds Ande.

Derpå företog sig Häradsrätten de til tinget kallade olofliga sammankomsters hållare och bivistare, in alles 29 personer, som dock var knapt fierde delen af dem; utan voro desse de förnämste som blifvit angifne. Hvilka när dem förehölls at vinkelpredikningar och deras sammankomster voro förbudne af Öfverheten, dem de likväl hållit och bivistat, svarade: At man borde mera lyda Gud än menniskior.

Sedan afhördes vitnen, in alles 11 personer, hvilka på Ed afhörde intygade huru det tilgick uti sammankomsterna, dem de tilfälligt vijs råkat åskåda och bivåna. Nemligen: at Mag:r Utter och Henrik Eriksson i dem höllo bön och predikte, hvarvid många pustade och flämtade, mänge dånade och lågo på golfvet som döde, några hade sällsamma positurer, som at pigor lågo vidöpne på bordet, några kröpo af och til på golfvet och under sängar, sprattlade och sparckade med sina fötter, refvo sig i hufvudet at håret hängde dem öfver ögonen, kastade kring stugan hvad de fingo uti händerna och läto höra af sig sällsamma läten.

Sluteligen ville Häradsrätten höra både mitt och Actors påstående, så väl som Mag:r Utters och Henrik Erikssons andragande.

Jag bekände mig väl för Gud vara en ovärdig dess tienare i ordet; Men emedan menniskior och mine åhörare på alla sidor mig anföllo och försmådde, beropade jag mig på mitt trygga samvete, at jag mitt ämbete redeligen och efter bästa förstånd uträttat.

Hvad altså Henrik Eriksson angik, som beskylt mig för blind och de blindas ledare med mera ovett han öf-

ver mig utöst, ville jag sådant honom förlåta uppå dess afbön, och ei träta med en dåre, hvilken ändock nog har at svara både för sina förgripeliga utlåtelser mot Gud och Hans Kongl. Maij:t.

Beträffade Mag:r Isaac Utter beklagade jag at han, som för detta var en redelig och rättskaffens Prästman, fallit i en Enthusiastisk sinnes svaghet, sedan han börjat sätta tro til Henrik Erikssons bedrägeliga spådomar, hvarigenom han nu är satt ur stånd, at med nytta bekläda något Prästa embete. Hvarföre jag, i anledning af Kyrckolagen XIX Cap. 30 §. nödgades begära, at någon annan Präst må förordnas at företräda hans sysla, så länge han i sådant tilstånd stadder är. Om den Högste täckes låta honom återvinna sina sinnens rätta bruk, trodde jag at han sjelfmant skulle erkänna och återkalla sina Kyrckoförargelser, oförrätter mot sina medbröder och villfarelser, hvartil honom önskades Guds nåd. Men som han nu var öfver måttan bullersam och orolig, såg jag ei vara nyttigt, at han skulle vara vid denna Orihvesi Församling, hvarest han med sina sammankomster förorsakar så mycken oreda och split, och til slut om detta oväsende ei dämpas, söndring och affal ifrån den Evangeliska läran.

Angående dem som hållit och bivistat de olofliga sammankomster yttrade jag mig, at jag för min del ei var belåten med deras timmeliga skada och straff; utan önskade allenast deras rättelse; hvarföre jag begärte, att Härads rätten ville gifva dem en alfvarsam förmaning at lyda lag och öfverhet och hafva förtroende för sina rättsinta Siälasörjare.

Krono Länsmannen Jacob Östlund, som Actor, giorde i förstone et med mig i sitt påstående mot Mag:r Utter; men ändrade sig sedan och yrkade at Mag:r Utters förgripelser efter lag må dömas och afgiöras, emedan han menar sig vara vid sitt fulla förstånd och röijer annors mycket sielfsvåld och öfverdåd.

Consistorii Fullmägtigen Kyrkoherden i Sahalax Herr Magister Anders Malm begärte, at emedan här tvistas hufvudsakeligen om visse mål i vår Troslära, målet må i den delen förvisas til Dom-Capitlets i Åbo afgiörande, hvaraf det öfriga i denna sak härflyter, som kan

anses vara svårare eller lindrigare, efter det som Consistorium finner hufvudsakens beskaffenhet vara til.

Sokne Adjuncten Herr Mag:r Isaac Utter androg, at jag rättfärdigade mig som Phariseen i templet; förvitte mig och Herr Sacellanen Salovius at vi ifrån hans omvändelses tid bemött honom skamlöst; sade, at Guds Ande strängeligen förböd honom at anföra mot oss vittnen; förklarade sig vilja försvara sanningen mot oss til sidsta blodsdroppan; medgaf at sielfva religions tvisten må komma under Consistorii skärskådande; ville ei eller vara deremot, at en annan Präst emedlertid förordnas at giöra dess tienst; med förbehåll, at han ei må giöra et med mig i läran om Nya födelsen, då han skulle likna en glupande ulf. För öfrigit hänsköt han sin sak, under Kongl. Maij:ts vår aller Nådigste Konungs eget höga skärskådande, hvarföre han begärte, at protocollet skulle dit inlefvereras.

Henrik Eriksson vidgick, hvad han tilförene andragit om sina uppenbarelser och sade, at han ei fått någon deremot stridande uppenbarelse.

Den Lofliga Härads rättens Utslag följde härpå, som lydde således:

At Urtima Tingsrätten finner hufvudsaken vara den stridighet, som lärarena emellan i Orihvesi Församling upkommit om Nya födelsen, derom har Härads rätten ransakat och lemnat det Högvördiga Dom-Capitlet den hand dervid, som vederbör; Hvarföre denna ransakning Konungens Befallningshafvande skal tilsändas, som den til Dom-Capitlet ingifver. Af denna stridighet har alt det öfriga, som emot Herr Mag:r Utter blifvit angifvit, sitt ursprung; Hvarföre Urtima Tings rätten ei kan angående honom i det öfriga sig utlåta. Och emedan målet emot torpare Sonen Henrik Eriksson ifrån Voittila och de flere, som hållit och bivistat sammankomster har med Utters sak oskiljaktigt sammanhang; Ty kan Härads rätten angående dem imedlertid icke eller något utlåtande meddela.

Andres Aeimeleus.

§ 25. Så snart Consistorium i Åbo fick del af denna ransakning, blefvo vi, neml. jag och Adjuncten Utter, hvilken immerfort fortfor med sina sammankoms-

ter, inkallade til munteligit förhör mot hvarandra, angående de läropunckter, hvaruti vi voro stridiga.

Dagen var d. 8 April 1777 då vi skulle inställa oss. Som ock skedde.

Herr Biskopen M. Jacob Haartman tog sig altså anledning af ransakningen at förehålla Mag:r Utter först om omedelbara uppenbarelser och uplysningar och frågade: om han mente at sådane gåfvos ännu i vår tid och voro at lita på? M. Utter svarade: at han väl sielf ei hade sådane; men mente dock at andre kunde hafva dem, hvarföre han ei kunde platt och aldeles förkasta.

Derpå frågades af honom: Hvad han höll af Henrik Eriksson och hans föregifna uppenbarelser? Härtil sade han: at han väl bekände, at han hade bort närmare undervisa Henrik Eriksson, som i sin Christendoms kundskap ei var tilräckeligen underbygd; tyckte dock at han hade Guds ande och var en på nytt född Siäl, ehuru enfaldig, men uplyst af högden. Han lemnar derhän, hvad man skal dömma om hans Prophetiska Anda. Om det var någon slags pröfning eller något annat.

Sedan skärskådades M. Utters mening om hans föregifna bättrings rörelser. Neml. de upväcktas sällsamma förhållande i sammankomsterne, deras dåningar, syner, krypande, vältrande på golfvet, hoppande, springande, dansande m. m., hvilka han här så väl som vid Häradsrätten försvarade, at de voro Guds andes värckningar och hörde til den förra delen af bättringen, neml. Contritionem, och ville dem bestyrcka med Davids ord i Botpsalmerne, där han talar om sitt ansigtes förfallande af sorg, rytande för sitt hiertans oro skul, sina länders borttorckande, sitt krokot och luto gående, sitt nederslående til jordena m. m. Herr Biskopen förehöll honom, at sådant ei altid bör tagas just proprie, utan han borde erhindra sig, at stylus Veteris Testamenti var i mångt och mycket figuratus. Om han jämförde den med stylus Novi Testamenti, kunde han finna en stor åtskilnad. Men Mag:r Utter blef vid sin mening, och kunde ei tåla när Herr Professor Nääf erhindrade at slika åthäfvor hade anseende at vara Fanatiska; utan sade: at han ei annors kunde än förstå det i proprie mening, som han såg proprie ske.

Herr Biskopen förehöll äfven honom om hans sammankomster och frågade: Huru han understått sig at hålla dem emot Consistorii förbud och sin egen lofven i Consistorio året förut, at afstå med dem? M. Utter mente, at de conventicler han hållit, ei voro sådane, som öfverheten förklaradt för oloflige, utan at de voro loflige, emedan han i dem allenast höll bön och förkunnade Guds ord åt dem, som kommo til at höra honom, hvartil han, ehuru suspenderad ifrån Prästerliga syslor, var berättigad i kraft af de Christnas andeliga prästerskap. Herr Biskopen sade: at det andeliga prästerskapet hade sina gräntsor och bör ei sträckas för vida. Kunde ei eller nu lämpa sig hit, emedan han med sina sammankomster förorsakat så mycken oreda och split, at det nu var et uppenbart schisma i Orihvesi Församling. Herr Biskopen frågade ytterligare: Om Utter ei eller framdeles täncker afstå med dem? Hvartil han svarade: at han ei kan visa någon bort ifrån sig som kommer til honom: kan ock ei underlåta at besöka sina vänner.

Jag gaf här vid handen, på huru mångfalt sätt Mag:r Utters och Henrik Erikssons sammankomster stridde mot Kongl. Förordningen mot olofliga sammankomster. Neml:n 1:o höllos de af obehörige och förryckte personer, som Utter och Henrik Eriksson voro. 2:o På flere ställen icke allenast i Orihvesi, utan i Cangassala och Sahalax Soknar. 3:o med sammanlopp af folck ifrån flere Soknar. 4:o Inplantades folcket i dem allehanda villosatser och misstroende til andra lärares tienst och lära. 5:o Föreföllo uti dem allehanda Fanatiska uptåg och galenskaper.

Herr Professor Planman ville medan härom discurerades af Mag:r Utter höra dess förklaring öfver et ställe, som honom i ransakningen förekommit. Nemligen: Et vitne hade emot honom anfört, at han sagt: At om Herrans Nattvard meddelas af en oomvänd Präst, har det ingen kraft. Hvartil Mag:r Utter svarade: At han ei hyste sådan mening, utan höll före at en värdig gäst anammar med nytta det Heliga Sacramentet, af hvem det hälst meddeles.

§ 26. Sluteligen antydde Consistorium Mag:r Utter, at han åter jemte mig skulle upkomma d. 10 påföljande.

Sedan Herrar Consistorialerne voro sammankomne, upläste och justerades förra protocollet; Och emedan Härads rätten i sitt Utslag förklarat, at hufvudsaken i denna stridighet ankom på läran om nya födelsen: Mag:r Utter äfven mycket storats emot sina medbröder öfver sin nya födelse, hvarföre han mente de andras tienst vara kraftlös och onyttig och sin endast kraftägande och nyttig i Guds Församling; Ty begärte jag lof at sammanfatta saken i korthet och föreställa Mag:r Utter en fråga.

Efter erhållit tilstånd dertil frågade jag altså: *Om en Christen kan, af en på visst sätt beskaffad Sensation, den han känt lekamligit vijs i sin kropp, utan frugtan för misstag, vara förvissad at han då blifvit född på nytt, och sedan träda för verlden med den trygga berömmelsen, at han om den och den dagen, då han sådant känt, blifvit född på nytt; och förklara alla andra, som ei veta med sig en sådan Sensation, för opånyttfödde?*

När Mag:r Utter eftersinnade detta spörsmål, utlät han sig, at jag ville snärja honom in; men svarade likväl: at fast Nya födelsen är känbar i kroppen bör en sådan sensation dock ei heta lekamlig, utan andelig.

Men jag betygade, at min afsigt ingalunda var, at fånga honom i någon snara, utan endast bringa honom at hysa moderatare tanckar om sig och mildare om andra. Mag:r Utter hade påstått både i Consistorio d. 5 Junii 1776 och vid Härads rätten d. 28 Nov. samma år, at hans omvändelse eller Nya födelse honom påkom med en känbar och smärtefull gäsning i dess kropp, hvilket han mente var bättrings kampen, hvarpå sedan följde et liufligt och äfven så känbart andans ingiutande i hiertat, det han höll för nya födelsen. Hvarföre jag, som eliest höll det för en paroxysme af miältsiukan, hvaraf Utter annars var passionerad, nu ville condescendera honom och medgifva, at det var något andeligit; men sådant som Utter hade bort snarare hålla för någon upväckelses än nya födelses rörelse; Och förehöll jag honom, vid min frågas deduction i Consistorio: at omvändelsen kommer efter förut gångna upväckelser, genom hvilka samvetet hos en syn-

dare på et känbart sätt upröres, och kunna härröra af flere medel och anledningar, med hvilcka Guds ande klappar på dess hierta; Guds ord, lagsens hot, Evangelii anbud, Herrans tucktan genom korss, siukdoms anstöter, svåra motgånger m. m. Desse kunna stundom actu continuo medföra omvändelsen, men det sker ei altid; utan kommer omvändelsen ofta actu interrupto hos många, efter flere slika Guds rop och hemsökelser, ja ofta blir aldeles tilbaka, så at en syndare kan vara upväckt, men ej omvänd.

Bäst är altså at noga pröfva sig, huru vida man kommit til en alfvarlig sinnes ändring, som är det säkraste tecknet af omvändelsen, hellre än bygga på Sensationer. Gier Gud oss Trones frimodighet dertil, at vårt samvete känner ro och lisa af vår Frälsares dyra förtjenst och rättfärdighet, så kunna vi hoppas, at Gud giort nåd med oss, födt oss på nytt, förlåtit oss våra synder och uptagit oss i nådeståndet. Men ho giör väsende af sådant för verlden? Känne vi rätt oss sielfve och vår svaghet, så finne vi snarare orsak at rädas än vara stålte i vårt sinne; Läte också blifva at tilmäta oss större lius at granska andras tilstånd, nemligen deras, som med oss frukta Herran, än vi til äfventyrs hafva, snarare dömmande efter Kärlekslagen 1 Cor. 13: 4 til det bästa än det värsta. Jag förehöll Mag:r Utter, at om en lärd berömmer sig af sin lärdom, och en rik af sin rikedom så förringar han sitt anseende, och hålles för en pedant eller charlatan, ehuru han i sielfva värcket vore lärd och rik; Altså smakar det af andeligit charlataneńe at förhäfva sig öfver Guds Nådegåfvor och välgiärningar, tvärt emot Apostelens lära i 1 Cor. 4: 6. 7. Hade nu Mag:r Utter känt hos sig några nåde rörelser af Gud, så hade det varit beskedeligare af honom, at han hållit dem för upväckelser til bättring och hellre i värcket än i ordom låtit sitt lius lysa för andra, än förhäfvit sig deröfver. Hälst det var föga teckn til en på nytt född Siäls lius hos honom, at han famlade efter Chiliastiska irrbloss och Henrik Erikssons drömmar; och föga teckn til en på nyttfödds fromhet, at han med så bittert mod öfverföll mig sin vän och förman på Holma gård och i Kyrckan D:ca Qvasimodo geniti.

Sedan jag detta uttalt, ville Consistorium stifta emellan oss en förlikning, och vijste oss ut, at försona oss inbördes. Men när jag i Consistorii förmak talte honom vänligen til, högmodades han och ville ei vidkännas at han på något sätt sig förbrutit eller farit vilse; nekade sig ock fara med läran om Chiliasmo.

När vi bägge åter fingo lof at inkomma, begynte Mag:r Utter emot allas förmodan at dictera til protocolls, huruledes han vid herdestafvens emottagande fruktat, at han ei hade nog lius och förmåga at föra densamma; och emedan han det nu mera och mer kommit at erfara, så ville han den på en gång för Herr Biskopens och Consistorii fötter nedlägga, af hvilka han den undfådt, undanbediande sig, at mera som Sokne Adjunct i Orihvesi giöra för den syslan redo; hvilket han dock limiterade således: at hans mening ei var, at med allone afsäija sig Prästasyslan, utan allenast Adjuncti Beställningen i Orihvesi.

Alla Consistorialer häpnade härvid och Herr Biskopen bad honom noga betäncka hvad han nu giorde, hvilket honom torde ångra. Men jag blef aldramäst bestört och betygade, att jag för Gud och alla menniskior, och i mitt egit samvete ville vara utan förebråelse, at jag ville hafva min medbroder ifrån tienst och embete. Utan allenast mente bringa honom til rättelse. Men beklagade, at man nu tydeligen såg, huru jag hade at skaffa med en svår vederpart, som satt sig fult och fast i sinnet, at fäkta desperat och antingen stupa eller segra.

§ 27. Som menföret i dessa dagar slog in, at jag ei såg mig hopp om at komma hem, hvartil jag hade 23 mil, med släda, ty bad jag Biskopen och Consistorium om lof at få resa hem och blifva antydd, om så nödigt synas skulle, infinna mig til Comparition med Utter, på en annan tid. Detta blef beviliat. Jag reste hem och Mag:r Utter til Tyrfvis til sin Bror Sacellanen Herr Johan Utter. Consistorium utsatte termin til vårt ytterligare hörande til den 7 Junii påföljande; då det så hände, at när jag begaf mig på resan til Åbo, siuknade jag på vägen, och måste från Messuby prästegård, dit jag d. 4 Junii om qvällen ankom, vända om hem igen. Detta var en tilfällighet, hvaröfver jag har at prisa den Hög-

stas försyn, som så lagade, at jag då uteblef ifrån Åbo; emedan om jag kommit dit, jag fått skulden till Utters då iråkade tydeligare hufvudsvaghet, som slog sig til raseri. Ty Mag:r Utter infann sig i Åbo, men blef dagen förut, då han skulle inställa sig i Consistorio, så förvirrad til sina sinnen, at det var omöijeligit bringa honom til någon redighet. Han måste ställas under vagt och ändock hade fyra karlar svårt at skiöta honom. Men sedan han blef åderlåten af Herr Regements Fältskären Odenadt, kom han sig någorlunda före, at han efter några dagar med sin Bror Herr Sacellanen Johan Utter, som kom efter honom til Åbo, reste til Tyrfvis, och efter kort vistande derstädes, hem hit til Orihvesi. Efter hemkomsten blef han straxt besökt af sina medhållare och lärjungar, som snart bragte honom at fortfara med sine sammankomster. Men hans hufvudsvaghet fick mera och mer öfverhanden så jämväl månge af hans anhängare började märka, at det ei stod rätt til med honom och började draga sig ifrån honom. Men andre mente att det var en stor andens fullhet och nödgade honom at predika och fäkta som förr; men han blef deraf värre. När han såg deras raptus och nycker, at de började snyfta, flämta, kasta och häfva sig, fick han lika som genom en Sympathie dylika symtomata på sig, började ropa hiskeligen och giöra våld på sig och andra. När han det märckte måste han visa dem ifrån sig och nolens volens vända igen med sina sammankomster. Mot hösten blef han alt för usel, föll i raseri åter, ref sina kläder, slog sina fönster sönder, med mera, så at Församlingen måste hålla vackt öfver honom, at han ei skulle skada sig och andra. Men mot Jul 1777 blef han saktare, när hans Bror Mag:r Elias Utter kom til honom, och började småningom komma sig före, erkände sit tilstånd för en frestelse, tålte ei mera Henrik Eriksson för sina ögon; höll ei några sammankomster, försonte sig med mig, begaf sig härifrån til Carislojo til Herr Kyrckoherden Isaac Florin sin mosterman och skall nu uppehålla sig i Tyrfvis hos sin Bror, stilla och fredligen. Herren låte honom vederfaras sin nåd vidare för Christi skul!

§ 28. Det högvördiga Dom-Capitlet i Åbo hade också omsider hunnit afgiöra denna ängsliga religionstvist emellan mig och Mag:r Isaac Utter; genom dess Betänckande af den 8 Sept. 1777, hvaruti Dom-Capitlet gier mig rätt, at alt hvad jag i denna sak andragit är ense med vår Evangeliska lära, och förkastar Mag:r Utters begrep om nya födelsen och öfriga misstag, som deraf härrörde.

Igenom särskildt förordnande af samma dag antydde Consistorium äfven Probsten Jeremias Wallenius i Birckala at med det första komma hit till Orihvesi, och giöra til Församlingen härstädes en behörig föreställning angående dessa oroligheter, och gifva henne Consistorii decision tilkänna, som af välbemälta Probst värckstältes d. 11 Jan. innevarande år 1778, eller 1:sta Sönd. efter Trettonde-Dagen.

Detta Betänkande afsändes til Härads-Rätten i orten, som borde afgiöra de biomständigheter, hörande till Domstolen, som i denna sak med inlupit.

Den lofliga Härads-Rätten skulle d. 8 Nov. 1777 företaga detta ärende til sluteligt afgiörande, men emedan torpare sonen Henrik Erikson som rätta uphofsman til detta buller ei ankom från Tavastehus, ty blef målet upskutit til d. 9 Jan. 1778. Då Härads-Rätten slutligen i målet sålunda sig utlät: At ehuru Consistorium Ecclesiasticum uti dess omförmälte betänkande ådagalagdt Adjunkten Utters misstag i läran; dock som han ännu icke erkände det han felat så var icke det ur vägen rögt, som hindrat Härads rätten at utlåta sig uti de delar, som thit hörde, och af nysnämnde hufvudsakliga omständighet härrörde. För denna orsak kunde ei eller Härads rätten yttra sig, angående dem, som för olofliga sammankomsters hållande och bevistande blifvit tiltalte så vida thet ägde oskiljaktigt sammanhang med angifvelserna emot Adjunkten Utter. Ibland dem voro ock torparen sonen Henrik Erikson, til hvars förbrytelse äfven hörde hvad han ovarsamt och förgripligen om Kongl. Maij:t sig utlåtit. Och som Kongl. Hofrätten til följe af 2 § VIII Cap. Rätt. Bl:s tilkommer däröfver dömma, så är detta mål till hela sin vidd Kongl. Hofrätten oafdömt hemstält.

Den Högl. Kongl. Hofrätten i Åbo, har vidare under d. 17 Febr. påföljande hemstält målet til Hans Kongl. Maij:ts egit höga skärskådande; hvarå Nådigt Reskript af d. 30 April, d. 20 Maji till Kongl. Hofrätten anlände hvarefter Kongl. Hofrätten d. 25 påföljande i samma Maji månad år 1778 sitt utslag författadt, hvaruti Kongl. Hofrätten, beträffande Mag:r Utter sig således utlåter: At Kongl. Hofrätten, väl finner lika med Consistorium Ecclesiasticum, at de af Utter om vår Evangeliska tro och lära utspridda meningar äro felaktiga och til vilfarelse ledande; men emedan af handlingarne befinnes, at sådant härflutit af någon Utter åkommen Fanatisk och Enthusiastisk sinnes förvirring, hvilken sedermera slagit sig synbar yrsel och ändteligen utbrutit uti uppenbart raseri, hvartil et Coleriskt och eldigt temperament hos honom icke litet bidragit. Och så väl Consistorium som Probsten Lencquist gifvit Utter det loford, at han förut och innan förenämnde sinnes villa honom åkommit, varit känd för en hederlig, samt i lära och lefverne ostraffelig Prästman, samt stått med Lencquist, som varit hans närmaste förman, alt hit intils i fullkomligit förtroende; Ty och i anseende så väl härtil, som thet at Utter jämväl inför Consistorium sielfmant afbedit sitt i öfrigit emot Consistorium och Lencquist visade otilbörliga förhållande, kommer Utter i underdånigaste följe af Kongl. Maij:ts ofvan högstberörde nådiga Rescript, at njuta befrielse ifrån alt ansvar och straff, både för sitt felaktiga förhållande i läran och thet mera, hvarföre han blifvit anklagad. Dock at Utter hvilken ännu skoftals af oredighet i sinnena besväras, til undvikande af förargelse och oordning uti Församlingen, som är at befara, ifall han sitt ämbete åter framdeles skulle tillträda, ei må med thet sammas förvaltande på något ställe sig vidare befatta.

Vidkommande sedan torpare sonen Henrik Erikson, så aldenstund ransakningarne gifva vid handen, at en svag tankekraft och mycken okunnighet i Christendomen jemte en derunder lätteligen åkommen Fanatism, förledt honom til de orimmeligheter, som han yttrat, hvarunder han jämväl fält de obetänksamma utlåtelser om Kongl. Maij:t hvarföre han blifvit ständ under tiltal. Och Henrik Erikson vid sista undersökningen förmält

sig under sin fängelsetid ei hafva haft några slika uppenbarelser, som han förut omtalt, samt utfäst sig nu mera vilja afstå med sina förr brukade predikningar och olofliga sammankomsters bevistande. Fördenskull varder äfven Henrik Erikson likmätigt Kongl. Maij:ts Nådiga Rescript frikallad från ansvar och straff, för så väl de honom tilvitta förgripeliga utlåtelser emot Kongl. Maij:t som hans hysta religionsvillfarelser. För öfrigit kommer jämväl all vidare åtgärd med detta mål at afstadna.

Om hvilket alt, neml. både Höglofliga Kongl. Hofrättens i Åbo utslag så väl som Hans Kongl. Maij:ts nådiga Rescript Det Högvördiga Dom-Capitlet i Åbo mig täckts förständiga genom högtvärdat bref af d. 22 Junii 1778.

§ 29. Af denna Utterska skärning och gäsning, den jag, Gudi vare tack, med hans hielp lyckeligen genomgått, har jag nu fått för min del lära, hvilket jag härmed til andras omdöme hemställer, följande: Nämligen:

1:o. At vår Högtlofvade Frälsare Jesus Christus har en illfundig fiende, som icke allenast på groft och uppenbart sätt, som en svart diefvul, antastar hans rike, utan är så listig, at han ofta förställer sig vara hans vän och upbygga hans Församling, ja yrckar på omvändelse, bot och bättring; men i sielfva värcket söker gäcka honom och giöra hans lära löijlig. Ty hvad var i detta spelet Henrik Erikson annat än den ondas värcktyg, som utsåg en halfgalen menniska sig til redskap at förvilla folck, som annars hade godt upsåt, blåste uti honom en öfvermåttan stor andelig högfärd och orimmeliga målningar, hvarpå oförfarna sinnen sig förtogo och råkade i villfarelse.

2:o Här voro, medan detta larm som mäst gick i svang, flere tydeliga bevis, at en utvärtes osynlig värckande magt, som ei kan vara annat än ond, stundom agerar på menniskior på et handgripeligit sätt, frestar dem, fördärfvar deras phantasie, ja ibland i synlig måtto anfäktar dem, under hvarjehande skeppelse, stundom som hvit, stundom som svart, talar med dem, stundom som Herren Christus sielf eller hans Engel, stundom som mörksens fader, och drifver mycket aperi. De in-

spirertes exempel i Hall år 1714, Iungfru Rosamunda Juliana von Asseburgs äfventyr, hvarigenom D:r Pettersen råkade i villfarelse med mera dylikt, jemte många data i denna och dessa närliggande soknar, som voro värda af trovärdiga munnar at samlas och skiljas från sladder, bestyrcka detsamma.

3:o. At Enthusiaster Energumeni äro sällsamma symtomata underkastade, som sällan blifvit oväldigt och riktigt beskrifna, och utredda. Många gifvas väl i vår tid, som i dem ei se annat, än det som är blott naturligit, men den som haft tilfälle at omgås med dem och oväldigt pröfva dem kan ei låta nöija sig dermed, at man säger: Det är en blott siukdom: De äro idel menniskiofunder och illgrep: Det är blott förställning, och så vidare. Där kan vara mycket sådant, men dock ei alt.

4:o. At upväckta sielar ofta, när upväckelsen är oförmodad och starck, komma lika som utom sig och kunna råka på hvarjehanda utsväfningar och frestelser, ja väl ock falla i en slags enthusiasme, är en väl bekant sak och af erfarenheten bestyrckt. Derföre fordras hos en lärare mycken försigtighet at förekomma sådant eller hielpa dem derutur. När ock upväckelser slå sig ut til enthusiasmer så är en lärare illa deran, icke annorledes än en svediebrännare, när han med eldens tilhielp vil giöra sig en fruktsam marck; men har stundom den förtret at elden slipper för honom i skogen, då det blir en skadelig fareld utaf och griper vidare omkring sig än man tänckt. Så hände mig. Jag gladdes åt upväckelsernas början, men ei deras slut. Här hade dock ingen skada skedt, om min medbroder varit varsam och försigtig.

5:o. Sedan enthusiasmen härstädes gått öfver befinnes det folcket, som deraf blifvit anstuckne, både til sinne och kropp af en synnerlig beskaffenhet. Til sinnet äro de ömtåliga och sensible, til affect snart rörde, hvilken affect hos dem kommer i en stor gäsning, vare det sig vrede, sorg, glädie, fruktan, hopp eller hvad det vara må, andeligit eller lekamligit. En hustruu från Kopsamo kom i denna sommar om en dag hit till Prästegården at tillika med andra ifrån den kanten

skära korn. Förut kom hon in til mig och frågade hvad jag skulle tycka om hennes tilstånd. Hon plågade, när man i kyrkan predikte antingen särdeles skarpt eller särdeles bevekeligen, komma i en synnerlig rörelse, i det hon ibland hoppade up, slog händerna tilsamman, gaf ifrån sig et underligit läte, föll sedan omkull, flämtade, fäktade med händer och fötter och förhöll sig på sällsamt sätt. Jag svarade: Jag ogillade ei hennes tilstånd. Hon kunde hafva nåd hos Gud, om hon var tålig under sitt kors, och förnöjd med Guds behag at vara som han henne pålagt. Deraf blef hon så glad, at hon med leende mun slog sina händer ihop, tog mig om knän, gick ut mycket glad. När hon kom på åkern med andra at skära, har hon börjat af sig sielf dansa och hoppa på et sällsamt sätt, tils hon föll omkull och hade underliga åthäfvor. Måttelig sensibilitet är altså bäst, at menniskan kan hägda sig och förnuftet ei öfverväldigas. När ett skepp har måttelig vind och lyder sitt roder så seglar det väl, men annars kan det gå i qvaf eller annars förolyckas. Utters adhärenter mente, at menniskian då först hade Guds anda, när hon ej var i sit egit våld, som Utter; hvarföre det i deras tycke var alt väl, ehuru galit han bar sig åt. Enthusiasmen kan på visst sätt vara god, när han håller sig inom sina skranckor, när den kommer af Guds ord, när den lyder förnuftets töm och går fram den rätta vägen. Derföre sees at några lärare dela Enthusiasmen in bonum et malum.

6:o. Ibland dessa således beskaffade menniskior finnas här värckeligen många förkrossade hiertan och oskrymtade Christne, som med alfvar frukta Gud och älska hans ord. Men det gies ock i den hopen andra, som äro långt värre än de varit förut, fulla med odrägelig andelig högfärd i så hög grad, at de så när inbilla sig vara Gudar i menniskiohamn och mena sig hafva frihet at giöra hvad de vilja, under namn af andens ingifvelse, hvarföre ock några lefva i grofva uppenbara köttsens giärningar. När Enthusiaster hafva rasat ut, blifva de til slut en stor del Libertiner ja väl Spinosister och Athei. Hvad är den annat än en Atheus, som giör sig sielf til en Gud?

7:o. Ingen tilfällighet är vid upväckelser så elak än när lärare emellan, som skola vara upväcktas ledare, upkommer split. Den ena vil vara mästare öfver den andra. Den ena skyller den andra för oomvänd, ouplyst med mera, med hvilken tilvitelse den dierfvaste och förmätnaste kan belasta den frommaste och beskedeligaste. Sådana skärningar äro i Guds församling farliga och nog gamla, ledande sig til Novati och Donati tider. Om några få siälar blifva genom dem rensade, så blifva andra så mycket säkrare: Folcket delar sig i två partier. Det som klär sig i Gudaktighetsmantelen och förevänder Christendomens förbättring, fast det ock skedde på aldrig så förvändt sätt, får altid medhåll af de frommaste sinnen. Den andra delen som vil skilja slagget ifrån godset, får heta Christi fiender och mörcksens rikes försvarare. På bägge sidor sälla sig folck, onda och goda; En sinnens heta och gäsning upkommer, båda delarna hafva svårt före at vackta sig för fel. Guds rike blir således ei upbygt, utan ogudaktigheten vinner. Jag hade önskat at aldrig blifva indragen i en sådan split. Men så var det ock så vida kommit, at om denna fareld ei blifvit motad, hade derpå fölgt de gröfsta galenskaper. Herren vare lofvad som vakar öfver sin Kyrcka och behåller oss vid sitt ord!

Gif at titt ord oss lyser så
At vi i mörkret intet gå,
Men genom denna jämmerdal
Må vandra til tins himmels sal!

Något om rätta årtalet för Erik den heliges och biskop Henriks död.

Meddel. af *Ad. Neovius.*

Årtalet för Erik den heliges död uppgifves vanligen vara 1160, ehuru uppgifterna derom i äldre tider voro sväfvande. Dalin angifver år 1161, och i de under 1600- och 1700-talen utkomna „ajantiedot" uti de finska psalmböckerna heter det att „S. Erick surmattiin ja caula leicattiin Danmarkin cuningald Skåttlarild 1165". Någon bestämd hållpunkt för Eriks död lemnar icke heller hans tåg till Finland, ty derom variera äfven uppgifterna. I Cornelii Sv. kyrkohistoria (1875) heter det derföre med skäl: huruvida Erik d. helige ännu lefde då biskop Henrik led martyrdöden är svårt att säga. Juusten och Ajantieto af Laur. Petri förlägga tåget till Finland till år 1150; från 1812 uppgifves detta årtal i de finska psalmböckernas „ajantiedot" vara 1156 och i 1873 års edition 1157. Kanske den tidigaste angifna uppgift om tåget till Finland är den af dansken Petrus Olai, som omkr. år 1541 skrifver: 1154 Sanctus Ericus, rex Svecie et Sanctus Henricus archiepiscopus (!) Upsaliensis converterunt Finlandiam ad Christum. Äfven Messenius anför sistnämnda årtal, hvaremot å afbildningen, som emellan åren 1496—1514 uppsattes i Upsala domkyrka, lästes 1151 (enl. Baazius, som sett originalet, p. 118). Enligt Monum. Ulleraker. (enl. Forsström Keskiajan hist.) såg detta årtal ut som 1160 (MCLX).

En hållpunkt finnes dock för bestämmande af tiden för danske prinsen Magnus Henrikssons infall och konung Eriks död uti officiet för Eriks dödsdag den 18 Maj.

Officiet i fråga (enl. Breviar. Upsal.) förmäler att anfallet skedde under Eriks tionde regeringsår och att kungen då var i Östra Aros (Upsala) uti Trefaldighetskyrkan på Herrans berg (apud orientalem Arosiam — — in ecclesia sancte Trinitatis in monte que dicitur Domini, ubi nunc metropolitana fundata est ecclesia, missarum solemnijs interesset — —); och heter det vidare (Lect VIII): *Instabat die illo festum ascensionis dominice,* in quo idem post Dominum per palmam martirij erat feliciter ascensurus. Det är sålunda misstag af svenske forskaren K. Stjerna, som uti sin uppsats „Erik d. helige" (1898) uppgifver[1]), att officiet skulle förlägga Eriks dödsdag till en torsdag — så är icke fallet, utan heter det att Kristihimmelsfärdstorsdagen tillstundade då inom kort. Redan 1266 firades „festivitas beati Erici martiris", 1256 omnämnes „sepulchrum beati Henrici (!) regis". Uti ett af påfven Celestinus III utfärdadt bref af 1191 eller 1192 nämnes att konung K[nuts] fader Eri[cus] „clare memorie" blifvit dödad af sina fiender, och 20 år tidigare, 1171 el. 1172, hade påfven Alexander III sig bekant, att „signa et miracula per eum plurima fierent". Kommer så frågan om *datum* för Eriks dödsdag. I ett kalendarium af år 1198 eller kort derpå finnes för den 18 Maj „Erici regis †" och korset utvisar att hans dödsdag firades sagda datum, hvilket äfven enstämmigt framgår af samtliga nordiska kalendarier. Eriks död måste sålunda inträffat något år, under hvilket *Kristi himmelsfärdstorsdagen inföll kort efter den 18 Maj.* Detta var ingalunda fallet år 1160, då dies ascensionis inträffade redan den 5 Maj, eller 13 dagar tidigare. Deremot inföll år 1159 himmelsfärdstorsdagen den 21 Maj och 1161 den 25

---

[1]) Enligt C. M. Kjellbergs sakrika recension af denna uppsats uti Nov.-häftet 1898 af Finsk Tidskrift, hvarur jemväl lånats några saken belysande uppgifter i denna uppsats.

Maj. Vi hafva alltså att välja emellan åren 1159 och 1161. Medgifvas måste att „instabat" bättre låter hänföra sig till år 1159 än till år 1161. Och att 1159 verkligen måste vara det rätta året för Eriks död framgår äfven af andra kronografiska kombinationer. Uti Snorres „Hakon Herdebreds saga" uppgifves (kap. 12) att en halfbroder till Eriks mördare Magnus Henriksson, Orm Ivarsson Kongsbroder, skulle fira bröllop med Ragna söndagen efter Blasiusmessan, „som då var på fredag". Med andra ord: Blasiusmessan, den 3 Februari, inföll det året på en fredag — hvilket var fallet år 1161. Och så heter det vidare att Orm sedan begaf sig *till Svitjod till sin* [half]*broder Magnus* [Henriksson], *som då var kung der.* I Februari 1161 hade alltså Magnus redan besegrat Erik. Återstår alltså blott 1159 såsom årtalet för Eriks död.

År 1159 inföll den 18 Maj på en helgdag, d. v. s. gångdagamåndagen. Bekant är, att *dies rogationum* el. *dies crucis nigrae* redan tidigt helighöllos i norden. Så omtalas i Inges saga gångdagatinget år 1139; å Öretinget i gångdagarna 1142 antogs Östen till kung öfver en tredjedel af Norge; tisdagen i gångdagarna 1165 lät Erling blåsa sina män till skeppen, o. s. v.

Altnog — den 18 Maj 1159[1]) firades i Upsala gångdagsmessa, som kung Erik bivistade. Menigheten brukade vid gångdagarna infinna sig i penitens- eller botgörarekläder och i kyrkorna voro altarena, beläten och kors öfverdragna med svarta täcken. — En omständighet som förtjenar att i detta sammanhang anföras är att påfven Alexander III i sitt ofvannämnda bref af 1171 eller 1172 uttalar sig emot att den man, genom hvilken

[1]) År 1161 inföll d. 18 Maj på torsdagen efter cantate, då veterligen ingen messa hölls; år 1160 inföll denna dag på en onsdag (qvatemberfastan).

flere under och mirakel visserligen skett, skulle dyrkas såsom helgon („qvasi sanctum“), enär han blifvit dödad i icke nyktert tillstånd (in potatione et ebrietate). Möjligt är nämligen, att Erik infunnit sig till gångdagsmessan hvarken i penitensdrägt eller med ogrutad mage, utan kanhända tvärtom innan den solenna messan deltagit i någon kyrklig fest, som var förenad med öfverflöd i mat och dryck, och brukade de större kyrkliga festerna bivistas af kungliga personer. Och troligt är att erkebiskop Stefan under sitt besök vid kurian 1168 eller 1169 påbördade den aflidne kungen bristande absolutism för att dermed förhindra hans kanonisering, ty Stefan och Eriks son kung Knut voro vid denna tid i ovänskap med hvarandra.

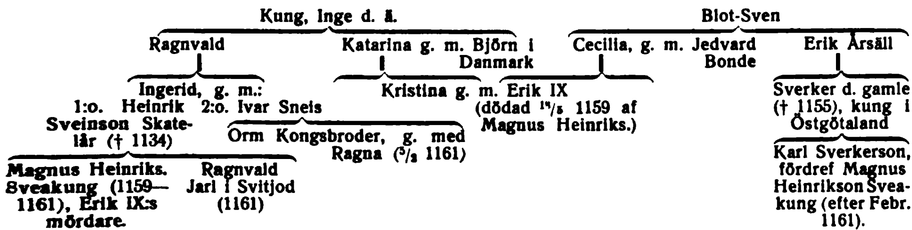
Beträffande året för biskop Henriks död kunna vi äfven på kalendarisk väg bestämma det, eller rättare sagdt eliminera några hittills uppgifna data. Att Henriks rykte såsom helgon varit bekant vid påfvestolen redan 1256 och 1268 framgår af tvenne påfvebref — ehuru i dessa namnen Erik och Henrik synbarligen sammanblandats. Hindersmessan firades redan enl. Östgötalagen (af år 1290), och äfven Upplandslagen af 1296 omnämner Henrici dagher, och var dagen alltså då redan allmänt bekant och firad såsom en större högtidsdag. Denna dag firades den 19 Januari och först 1396 blef festum reliquiarum i Åbo förlagd till crastino natalis beati Henrici, eller till den 20 Jan., som i Finland sedan firades intill slutet af 1600-talet. Då nu årtalet för Henriks död är obekant, men väl det datum, då han mördades, kunna vi genom undersökning af veckodagarna för den 19 Januari emellan åren 1151 och 1160 blott med någorlunda bestämdhet säga att han icke mördades 1152 ej heller 1158, ty då inföll den 19 Januari på söndag och otänkbart är att biskopen på denna dag skulle företagit resor.

Nästan lika otänkbart är att han dagen förut skulle hafva gjort en färd till aflägsna bygder: om lördag inföll d. 19 Jan. 1151 och 1157. Återstår alltså att gissa på måndagar 1153 och 1159, tisdagar 1154 och 1160, onsdag 1155 och fredag 1156.

Baazius i Inv. eccl. Sv. Goth. säger (p. 117) om Henriks död: quia severius tractabat gentiles, arti magicae assuefactos, periit martyr tumultu populi obtrutus circa annum Chr. 1151. Något folkupplopp nämner ej officiets författare lika litet som traditionen eller Henriksrunan. Men i Botvids legend anföres att en viss „Ericus monachus“ blifvif dödad under en marknad (in communi placito) vid Flötasund. I sin förteckning öfver anlitade källskrifter anför Baazius äfven Adam Bremensis, hvilken III: 53 omtalar (Finsk tidskr. Nov. 1898) att „Hericus quidam peregrinus, dum apud Sueones ulteriores predicaret, martyrij palmam capitis abscisione meruit“, med hvilken ingalunda kan menas biskop Henrik, enär Adam af Bremen afled redan omkr. 1076. Det synes sålunda såsom Baazius sammanblandat Hericus peregrinus, Ericus monachus och biskop Henrik [1]).

---

[1]) Slägttafla enl. Snorre:

Om passions-sjungande.

Meddel. af *Ad. Neovius.*

I Juustens „Messu“ af 1575 heter det att „evangelia ia epistolat ymbäris aiastaian luetan eli weisatan“ och 1693 års handbok föreskrifver att episteltexten skulle från altaret läsas eller sjungas och evangeliitexten sjunges helst när H. Nattvard begås, eljest sjunges episteln allena; äfven *credo* skulle sjungas. — Ifrån äldre tider var brukligt att passionshistorien eller dess 5 akt om långfredagen messades. Härom yttrar Dijkman, Antiqv. eccl. 1703 p. 116: „The hafwa och uthi Chorwijs siungit Christi pinos historia på Latin. Men efter Lutheri läras inkomst, då man begynte sången på Svensko at förrätta, så hafwa de siungit Passions sång på swensko der uthi somliga äro Christus, andra Apostlar, Johannes Evangelisten, Tjensteqwinnan, Judas, Petrus, Judarna, in summa denna sång är ett tragoediskt extract af heela Christi pinas Historia, hwilken sång ännu brukas i somlige kyrkior här i Swerige“. Denna sed fortlefde ännu inpå 1700-talet. Så nämnes t. ex. uti Lojo 1736 att läraren vid pedagogin derstädes Martinus Cerenius öfvade sina disciplar att bl. a. uppehålla sången i kyrkan; de kunde siunga *Passion* och *Litanian*, och detta hade redan gått mycket väl i fordom pedagogen Bisposs tid. Att seden på denna tid äfven annorstädes i stiftet fortlefde, framgår af följande Åbo domkapitels cirkulär: „Aldenstund man förnummit at det uti en dehl församlingar i detta stifft brukeliga passionssjungande å långfredagen hos en och annan rättsint åhörare åstadkommit förargelse; altså har Consistorium funnit sig föranlåtit Edra Wäl-, Åre- och Wördigheter härigenom påminna och antyda, att ett slikt passionssiungande, som

mehra liknar en Comoedia, än at det skulle wärka någon andacht eller hafwa med sig någon upbyggelse, må hädaneffter uti de Församlingar der sådant här in till kan hafwa warit brukeligit, aldeles afskaffas. — — Åbo d. 12 Sept. 1739. Jonas Fahlenius, David Deutsch."

Ännu 20 år senare omnämnes en från katolska tiden säkerligen härstammande sed. Vid prestmötet i Åbo 1759 uttalade man sig nämligen mot det missbruk, som från ett och annat ställe öfverklagades, att låta djeknar eller klockare på juldagen messa episteln för chordörren. — Under medeltiden var korsångarenas plats framför högaltaret vid *lektara-* eller *sånghusdörren,* eller såsom den derföre kallades *kordörren,* hvilken ledde genom korskranket till det upphöjda högkoret eller såsom det äfven kallades *lectari,* af legere, läsa, emedan derifrån upplästes texterna: ur evangeliiboken, som låg på norra eller qvinfolkssidan, och epistelboken och missalet eller det förkortade breviariet på södra eller manssidan.

Några data rörande biskop Ericus Erici.

Meddel. af *Ad. Neovius.*

De af D:r Hausen publicerade räkenskaperna för Åbo domkyrka innehålla åtskilliga hittils obeaktade uppgifter äfven rörande biskop Ericus Erici; bl. a. att han närvar vid riksdagarna i Stockholm 1617 och 1621 samt jemte kyrkoherden i Åbo Joakim Stutaeus vid Gustaf II Adolfs kröning den $^{12}/_{10}$ 1617. Af samma källa framgår äfven, att biskopens en son begrofs $^{22}/_{1}$ 1609. Biskopen sjelf afled i *April* 1625 (enl. en gammal urkund om slägten Wallenius). I testamente gafs 39 exemplar af

hans Postilla och 40 katekeser, för hvilka sedan erhölls 93 daler. Hans hustru i andra giftet var Ingeborg Palnesdotter Rosenhane till Rafnäs, hvilken begrofs $^{27}/_{8}$ 1631 i Domkyrkans högkor med 14 ringningar, och i underpant erlades ett gullarmband. Hon egde efter sin man Sorola i Letala; år 1629 gaf hon en klocka till Tuna bergslags kapellkyrka i Södermanland. Hon var dotter till ryttmästaren, senare proviantmästaren i Östergötland Palne Eriksson Rosenstråle † 1596. Denne var bekant bl. a. för det af honom år 1586 i kungliga kansliet framtedda s. k. Helgeandsbeslutet af 1282, hvilket dock befanns vara ett falsifikat, hvadan Palne uti dokumentets påskrift kallas „hufvudljugare". Palnes hustru, biskop Eriks svärmoder Anna, var dotter till slottslofven på Stegeborg Truls Andersson Skrifvare (Marbo) till Rafvenäs i Konnungssunds socken i Östergötland. Han förde i vapnet en half lilja och en stjerna. Märkligt är, att biskop Erik antog detta sin andra hustrus morfaders vapen. Så redan 1606 (Ruuth, Hist. Ark. XI: 51), och det heter, att konungen 1615 gaf konfirmation på biskopens „gamla adelskap" (hvilket?). Detta vapen jemte hans hustrus, Rosenstråles vapen, uppsattes sedan i Åbo domkyrka (Hausen Vapensköldar N:o 11).

En lösning af frågan om tillkomsten af domkapitlets i Åbo nuvarande sigill med biskop Henriks tumme (jfr. Kyrkohist. samf. Protokoll och Meddel. I, 80 och II: 89) erhålles äfven ur bemälda räkenskaper. I räkenskaperna från Maj 1613 till Maj 1614 anföres nämligen att Hans Hosenwinckell erhöll för *capitels signeth* han giorde 5 tunnor spanmål. Hosenwinckell var en i Åbo bosatt troligen från Tyskland anländ guldsmed och begrofs derstädes 1626. Sigillet af 1618, det tidigaste man känner med Henriks tumme, är sålunda med all säkerhet ett

aftryck af Hosenwinckells stamp, och att sigillet tillkom på initiativ af biskop Erik får man väl ock antaga.

Några aktstycken rörande Boëtius Murenius 1662 och 1667.

Meddel. af *K. A. Appelberg.*

I min afhandling „Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland" har jag bland annat påpekat den under loppet af 17:de seklet alltmera framträdande böjelsen att såsom tungt vägande befordringsgrund räkna jämväl förfädrens meriter och att sålunda på sätt och vis göra gällen ärftliga. Här nedan meddelade aktstycken hafva såsom belysande detta förhållande af mig afskrifvits ur samlingen „Acta ecclesiastica" i Svenska Riksarkivet. De äro dock äfven i en del andra afseenden anmärkningsvärda. N:o I utgöres af en Åbo domkapitels rekommendationsskrifvelse för Boëtius M., adresserad till den nyss utnämnde hofkanslern Mathias Björnclou. Skrifvelsen synes vara egenhändigt uppsatt af Terserus; detta är åtminstone fallet med den till densamma fogade efterskriften. Björnclou var gammal bekant till B. M. sedan skolåren i Westerås på 1620-talet, och äfven Terserus' förtrolighet med den numera inflytelserika statsmannen daterar sig tydligen från samma tid. Bland de nämnda acta eccl. finnes ytterligare ett, af mig dock icke kopieradt, bref från Murenius till hofkanslern, dat. 31 maj 1662, däri han lyckönskar den sistnämnde till hans nya befattning och uttalar sin glädje „att ock the, som med E. H. af barndomen hafva haft umgänge, måtte någon tröst och ryggstöd hafva". Han uttalar sedan

sina önskningsmål och gör reda för sina familjeförhållanden: har haft 14 barn, 2 söner som studera, tvenne döttrar gifta, den ena mågen är „pastor i Finland“, den andra, dennes broder M. Johan Liljevaan, som han nu brukar sig till hjälp i ämbetet. Ogifta döttrar „i främsta vext“ finnas 2. Det var väl den ena af dem som sedan blef gift med M. Georgius Prytz. Murenius hoppas på svar och resolution angående kyrkotionden, barnaskolan och „mitt privata ärende“. Hvad detta varit framgår, tyckes det, af en sannolikt till detta år hörande förteckning „på Præpositi petita“ bland annat om „bref till Cons., att hans barn efter deras kapacitet måtte förhjälpas till beqvämlige lägenheter, när några vacera, där på landet eller annorstädes i stiftet“. Det ser dock ut som om hans begäran icke ledt till önskadt resultat. Detta torde väl få slutas däraf, att samma begäran ännu en gång upprepades och nu med större eftertryck och tydlighet. År 1667 hölls nämligen af biskop Gezelius visitation i Saltvik. Protokollet (här infördt under N:o II) omnämner Murenii förtjänster i superlativa ordalag, och däri finnes jämväl inryckt församlingens enträgna begäran att prostens barn måtte få åtnjuta dessa fadrens förtjänster sig till godo. M. synes sedan med denna attest gått in till höga vederbörande i sådant syfte, så vidt detta kan slutas af det memorial, som här införes såsom N:o III och som tydligen refererar sig till det nämnda protokollet. Hans önskan gick ut på, „att någon af hans barn och efterkommande, så länge någon af familien ther till tiänligh finnes, måtte för andra, si cetera sint paria, till succession allernådigst förunnas“. Hvad svar han fick är mig icke kändt, men efter hans död utnämndes i alla fall mågen Georgius Prytz till hans efterträdare såsom pastor i Saltvik.

I.

Wij fröghde oss af alt hierta at Gudh Alzmächtigh hafwer giordt Ed. herligheetz reesa lyckosam, och effter en sådan förnämbligh expedition förhulpit honom medh hälsa och sundhet sampt medh medhföliande wälborne fru och barn heem til fäderneslandet igän, och sedhan försatt honom uthi itt sådant höght och förnämbligit ämbete, thär uthinnan han inthet mindre än här til kan wara fäderneslandet och thär uthinnan Gudz försambling till starckt stödh och stoort bijstånd, Wij önske at then aldrahöghste Gudh wille wälborne herr hoffCansleren uthi thetta högha ämbetet med hälsa och sundheet länge uppeholla, och til thess lyckelige uthförande sin mildерijke wälsignelse nådeligen förläna, hwaraf icke allenast alla undersåtherne uthi gemeen, som omträngie at lijta til herr hoffcanslern om hiälp och bijstånd, uthan uthi synnerheet hans eghna clienter och fordom omgängesbrödher kunde hafwa hugnadh tröst och assistence at förmodha. Åfwen en sådan finnes på Åland, Dn. Boetius Murenius Pastor och Præpositus i Saltwijk, med herr hoffCanslern uthi Scholan i Wästeråhs noghsampt bekant. Och emädan honom omtränge ratt lijta til herr hoffCanslern om någhon promotion hoos högha Öfwerheeten, hafwer han oss anmodhat om en liten recommendation at beredhe honom wägen hoos herr hoffCansleren till ett gunstigt audiens. Korteligen om honom är thetta at berätta, at han medh sådan flijt troohet och beröm sina tiänster här i landet förestått hafwer, först widh *Gymnasium, Mathesios professionens*, uthi Consistorio *Ecclesiastico* i månge åhr, och nu widh 28 *Ålandz præposituram och Saltwijkz pastorat* at han är af sina Biskopar och förmän, uthan ock af öfwerheetspersoner, synnerlighen h. h. grefl. Nådhe R. drotzen fordom General Gubeneur här i landet, öfwer alla Landzpräster uthi hela Stifftet, älskat, ährat och æstimerat worden. Thär emoot sitter han uthi en ganska ringa och trång lägenheet, ty Saltwijk är ibland the ringeste pastoraterne uthi hela landet. Och ehuru wäl honom fuller hade stått sedhan andra platzer til bodhz, så hafwe likwäl han och hans åhörare wunnit til hwar annan en sådan affection, at the

inthet hafwa kunnat qvittera hwar annan. Thär til medh hafwer han ock begynt och en berömligh flijt anwändt på en *barna Schole* thär wedh *Saltwijks körkio* landzens ungdom til godho, och brackt then så högt at förnämbligh männ äro thär ifrån komne, som nu godha tiänster Cronan bådhe uthi andeligit och wärdzligit stånd [göra], hafwer ock medh stoor mödha och arbete hollit inspection öfwer Landzens Hospital, och för begge thesse mödesamme och höghnödige inspectionerne beståås honom slätt ingen löhn. Om wälborne herr hoffCanslern wille hans ringa postulater promovera hoos högha Öfwerheeten till ett gott uthslagh, giorde han en ganska godh gärning, then bådhe han och wij medh al ödhmiuk tacksamheet ihogkomma och aftiäna wele så länge wij lefwe.

Johannes Elai Terserus, Ep:s Aboensis. Georgius Alanus, pastor eccl:æ Aboens. Enevaldus Sven. Simon Kexlerus. Abraham Thauvonius. Petrus H. Bergius. Andreas Nycopensis. Gudmundus J. Rothovius. Cons. eccles. Notarius. Åbo den 25 Maji 1662.

Herr hoffCanslern wille låta sigh behagha at gifwa sin Landzpredicant en her medhföliande Ottsångs predikan på den förste store böndagen. Och thee andra exemplaren låta tilställa herr RijksCanslerens hoffpredikant, M. Lars Pryss vel locum tenenti.

Min gamble kong Göstafs Historia såghe iagh gärna iagh kunde få igän. Vale.

II.

Anno 1667 dhen 17 Februarij hölts Visitatio Episcopalis i Saltvijk Sochn i Ehrew. Probstens, och dher sammastädes H. Pastoris närwaro, då befans dher sålunda tilstå som fölier neml.

1. War församlingen enhälligen tilstädes, at man befan ingen utan orsak hafwa sig absenterat.

2. Uthi sina Christendoms stycken woro dhe så wäl informerade, at det war lust til at höra. Gud welsigne wijdare dheras gudeliga öfningar.

3. Emillan åhörare och lärare war så god enighet, at ingen brist war å begge sidor, utan åhörarenar woro nögde med lärarenar, och lärarenar med åhörarenar, hwilket är berömeligit och Gudi och menniskior behageligit.

4. War kyrkian herlig och sköön, wäl beprydd med målning och innan Cierath, så at man motte sig dheraf storligen hugna.

5. Efter M. Rev. Dn. præpositus hafwer haft stoort omak för kyrkians innandöme, och alt annat i ett got skik wäl lagat, som det nu för ögonen står, sielf ex proprio på kyrkian och dess Cierath, på prestegården sammaledes etc. myket kostat, och af åtskillige medel det öfrige förskaffat, så at genom Gudz welsignelse, h: Ehrw:t och oförtrutne flijt alt sådant förrettat hafwer: Så erkenna Soknemännerna dhetta med största taksamheet, önskade och begärte, at h. Ehrew:tz k. Barn motte sådant åtniuta, Och efter dhe flera gångor repeterade, svarades dhem at Gud warder wisserlig en sådan gudelig nijt på h: Ehrew:tz Barn belönandes, och dee som detta på hwariohanda sett befordra moste, warda dhet (dem?) och ihogkommandes.

6. Scholan som och så genom Ehrew. h: Prostens flijt och åhoga är begynt, och i got lag sat, och med alla nödtorfter wäl försedd, som han til Gudz nampns ära (sampt Hospitalet) är uprettat, och är på detta landet myket nyttig, så är och förmodeligit, at den blifwer wed makt hållin, när til h. Ehrew:tz trogne inspection och dagliga försorg kommer landzens inwånares taksamheet (at sådant är en synnerlig Gudz welsignelse och wälgerning) såsom och lydno och hörsamheet emot höga Öfverhetenes och andras som wederbör order och förordningar.

Johannes Gezelius.

III.

Memorial på Præpositi Alandensis underdånigste Postulater.

1. Emädan Præpositus finnes hafwa både ex proprio märkeligen reparerat och beprydet Saltwijks körkio,

såsom och genom sin stoore flijt förmått andra dhertil att kyrkian är nu kommen till synnerligit anseende, hafwer och mycket kostat på Prästebolet och gården. Och är af Gudh wälsignat medh skickelige och lärde Söner och mågar, Och Biskopen fördenskul sampt medh församblingen önske att hans barn och effterkommande måtte niuta hans arbete och omkostnadh til godho, altså är hans underdånigeste böön, att han finge ther på kongligh försäkring, att någon af hans barn och effterkommande så länge någon af familien theer till tiänligh finns, måtte för andra, si cetera sint paria, till succession allernådigst förunnas. — — — —

Handlingar rörande tillsättande af kyrkoherde i Hiitola 1667—69.

Meddel. af *K. A. Appelberg.*

De i många afseenden sväfvande bestämningarna rörande prästerlig befordran, som ännu på 1600-talet hos oss voro gällande, gåfvo icke sällan upphof åt stridigheter och förvecklingar. Detta så mycket lättare som de därvid konkurrerande parterna, socknemännen, adeln, prästerskapet, de kyrkliga och värdsliga myndigheterna, enhvar hade att bevaka sina egna mot andras ofta diametralt stridande intressen. I min afhandling om prästtjänsternas besättande i Finland har jag såväl påpekat dessa stridiga intressen som äfven refererat en del mera remarkabla fall för tiden före 1650. Här nedan meddelade aktstycken (från Svenska Riksarkivet, samlingen „Acta ecclesiastica“, N:o VI Consist. skrifvelser, N:o X och XI Riksregistraturet) hänföra sig till ett dylikt fall på 1660-talet, i mer än ett afseende synnerligen belysande och

därjämte anmärkningsvärdt för den mer än vanligt sorgliga utgången.

Förloppet, så vidt det ur akterna framgår, var i korthet följande.

Kyrkoherden i Hiitola Martinus Petri hade aflidit 1667. Då skyndade sig socknemännen att vid ordinarie höstetinget i oktober samma år låta domhafvanden i form af s. k. „tingsbevis“ (N:o I) uppsätta en begäran till biskop och domkapitel, att till efterträdare måtte utnämnas den aflidnes son Sigfridus Martini, detta såväl med hänsyn till fadrens meriter som emedan han i 7 års tid varit den förres medhjälpare och af församlingen väl känd. Församlingens utskickade reste härmed till Viborg. Här hade emellertid prästerskapet samlats till stiftsmöte, och bland annat dryftades frågan om en ny pastor i Hiitola. Kapellanen i Jougio Paulus Johannis Costianus befanns mest meriterad. Han hade varit kapellan 20 år, lidit mycket „i den ryska rupturen“ och hade stor familj, “elfva personer“, däribland ålderstigen moder och svärmoder samt 3 värnlösa barn till hans aflidna svåger f. d. kyrkoherden i Kronoborg, Laurentius Stephani, att „nära, sytha och födha“. Alltnog: han fick allas „suffragia“ att han var närmast till gället. Han var dessutom själf född i Hiitola och hans svärfader hade varit pastor därstädes samt låtit bygga kyrkan och prästgården (någon Stefanus ss. pastor i Hiitola omnämnes icke af Akiander). Då Paulus Costianus för de närvarande Hiitolabönderna föreställdes såsom deras blifvande kyrkoherde, skulle de enligt biskopens framställning hafva sagt: „efter vi icke få den vi begära, låta vi oss gärna benöja med den som Cons. tänker oss förordna“. Enligt senare påstående inför rätta af prosten Henr. Boisman skulle socknens fullmäktige „med handsträckning å socknens vägnar därtill samtyckt, förön-

skande honom lycka och välsignelse." Att märka är, att då det blef fråga om lagligheten af kyrkoherdens kallelse, man alltid lät sig angeläget vara att betona detta socknens samtycke såsom enligt den tidens betraktelsesätt ovilkorligen hörande med till en *laglig* kallelse. Hiitolaborna å sin sida påstodo, att förrän deras utskickade kommit till biskopen, hade dominus Paulus tubbat en bonde från Jaakkima att under antaget Hiitolanamn anhålla om hans utnämning. Huru därmed i själfva verket tillgått, är svårt att utreda. Resultatet blef i alla fall, att Paulus fick kollationsbref.

Nu skaffade sig socknemännen vid vintertinget den 3 o. 4 mars 1668 nytt tingsbevis (N:o II) med begäran till „deras nådiga herrskap" och Cons. om Sigfrid Martini till kyrkoherde. Någon annan vilja de icke ta emot. Den 13 mars var visitation utlyst att hållas i församlingen af prosten i Kexholm M. Henr. Boisman. För opasslighet förmådde han dock icke gå till kyrkan, men kallade bönderna till prästgården och uppläste här för dem den till finska öfversatta fullmakten. Då uppstodo de närvarande och „alla af en mun sade sig ej vilja honom för hans förargelige Comportamenter och lefverne skull till kyrkoherde emottaga, efter han församlingen ovitterligen igenom practiquer med främmande socknemäns begäran förskaffat opläsne Confirmation." Af prosten Boisman finns en målande skildring af uppträdet dat. d. 17 mars (N:o III). Hiitolaborna sade sig hafva skickat en anhållan till generalguvernören, öfverstelöjtnanten H. Bocken (Fock?) och andra „hvilkas bönder och undersåtare vi äro" och väntade hvarje dag svar. Mot herr Pål anfördes „hans dryckesmål, att han skall träta gärna, öfverfalla och hugga folk med svärd", såsom han gjort med en bonde i Jougio (Parikkala) då han först kom dit. Vid erinran om det ansvar de genom

sitt motstånd kunde ådraga sig hos höga öfverheten svarades: „Wi hafva hufvud och öfverheten hafver svärdet — — — men ingalunda vilja vi hafva herr Pål till vår kyrkoherde" o. s. v. Också hade en af deras herrar, kapten Fraser, låtit säga, att de ingalunda skulle taga Pål till kyrkoherde förrän de fått svar af honom.

Några veckor därefter sändes åter fyra bönder till biskopen med en böneskrift uppsatt af den år 1664 aflidne kommendanten på Kexholm öfverstelöjtnanten Henrik Focks änka Hebbla von Birckholtz. Men återigen voro de förekomna af herr Pål, som tillskrifvit biskopen med en hop beskyllningar mot herr Sigfrid. På grund häraf tillsändes den sistnämnde en „privationsskrift". De utskickades ansökan och öfriga dokument blefvo icke ens emottagna, då de icke hade fullmakt. Så sändes än en gång tvenne bönder, behörigen utrustade och nu med fullmakt, men då de äfven nu sågo sig intet kunna uträtta, återstod endast att hota med underdånig ansökan hos kunglig majestät „att vi kunne få en skickelig prästman, och icke blifva med H:r Påfvel emot själfva herskapets och adelns af samma socken vilja och vetskap samt dess välfångne privilegier så ock församlingens ja och samtycke betungade". Det som därpå följde, om annars Hiitolabornas berättelse är riktig, ger icke något godt intryck af biskop Brommius såsom stiftsherde. Det heter nämligen: „då ville hans högvyrdighet presentera dem brandstaken och måste alltså utan besked afvika".

Det följande steget blef således en supplik till Kgl. Majestät (N:o IV). Den åtföljdes af bilagor samt en för det vanliga sättet att i dylika fall gå till väga synnerligen belysande fullmakt af följande lydelse:

„Wi undertecknade voro utskickade af effterskrefne Byar att låta skrifva supplication på alles deras vegnar, som hemma voro i b:te Byar och derpå gåfvo våra Bo-

merke på trädh som heer hoss Nampnen med Bleck eftergjorda ähro.

(Byar, namn och bomärken.)

Hittills omnämnda aktstycken införas här i en följd.

I.

Uthi laga Häradz höst-tingh, som höltz den 16 och 17 Octob: 1667 medh almogen af Tiurala Pogost Närfvarande Räntemestaren uthi Kexholm Ehreborne och Wälbetrodde Zacharias Jonson sittiandes uthi Wälb:ne H. Landzhöfdingens stelle, sampt Nämbden som uthi Protocollet förmäles.

Föredrogo Tiurala Sochens Inbyggiare och Bönder huruledes Gudh alzmechtigh förmedelst den timeliga döden deres Siälasöriare och kyrkioherde fordom Wyrdige och Wällärde herr Martinum Petri hädan kallat hafver; Och såsom dhe nu, gärna åstunda, att be:te Sahl. kyrkioherdes Sohn Wällärde Dns Sigfridus samme vacantie obtinuera och sin sahl. Fadher succedera kunde i anseende hans sahl. Faders långlige meriter här i Gudz församblingh, såsom och H:r Sigfredz godhe sporde flijtt och skickelighett uthi Predikoembetet effter som han dett och uthi sin sahl. faders siuklige lägenheet och Lijffztijdh med all beröm och flijtt förestådt hafver. Altså ähr deress eenhellige och instendige begäran dett hans högwyrdighet Biskopen och samptlige Consistoriales bemelte H:r Sigfredh fram för nogon annan där till Constituera och Confirmera wille, låthandes således deres ödmiuke begähran sin fullkombligh Effecht winna, hwilket dee igen effter deres skyldighet tacknämbligen recolera och wederbörligen Depraedicera wela, Och detta till eett bevijss meddeelt. Aff laga Tingz stadh Tiurala. Anno et Die ut Supra.

Zacharias Daalman M.pria.
Häradz Domer.
L. S.

II.

Uthi laga häradz Wintertingh, som höltz den 3 och 4 Martij 1668 med Almogen af Tiurala Sochn Närwarande Cronones Befahlningsman w:tt Nielss Olofsson Printz och Nämbden som i protocollet förmähles.

Begährade denne Tiurala Sochns Inbyggiare och Bönder så nu som tillförenne, jnstendigt och eenhelleligen, att dee Wällärde H:r Sigfredh Martini, uthi sin sahl. Faderss stelle till deress Siälasöriare och kyrkioherde bekomma kunde, och att ingen annan framför honom där till emott deres och deres Nådige härskapz Consens, Constitueras måtte, emedan dhe jngalunda nogon annan seija sigh emottaga wela Aldenstundh dhe seija H:r Sigfredh där till nog tienlig och skickeligh wahra, såsom och att dee bäst medh honom föreenas kunna, och medh honom aldeles tillfredz ähro effter som dhe honom, hans lärdom och humeur allaredo känna. Förmodandes fördenskull Ödmiukeligest och Underdånigest; att deres Nådige härskaph och dett högwyrdige Consistorium denne deres Underdånige anhollan sin framgångh wille winna låtha; hvilkett H:r Sigfredh till eett laga bewijss meddelt. Actum ut Supra.

Zacharias Daalman M:pria
Häradzdomare.

III.

Visitatio wahr anstelt i Hijtola till den 13 Martij men iagh måste skynda migh dijtt een dag förr.

Om morgonen bittida, stämbde iagh igenom klåckaren dhe förnembsta af församblingen, effter iagh icke för min opassligheet skull för måtte hålla visitation, och lätt läsa för dem hans höghwyrdighetz Biskopens Confirmation gifwen ått wällärde H:r Pååll öfwer Tiurala Gäldh; när som hanss fullmacht som iagh på finska hafver låthit afskrifva wahr upläsin, swarade församblingen alla utaff een mun att H:r Påfwell skall inthet komma hijt och wij willia ingalunda hafva honom till kyrkio-

herde uthan effter han H:r Sigfredh hafver sin sahl. fadher tient uthi hanss stora swagheet och höga ålder så will wij hafva honom och ingen annan, derföre wij och wåhr Supplication för hanss Persohn hafva skickatt till h:s Exell: H:r General Gouverneuren Öfverste leuttnannt H. Bocken och andre hvilkas Bönder och Undersåtare wij ähre att få honom till wåhr kyrkioherde där uppå wij hvar dagh wente swaar.

Somblige beropade sigh opå hans dryckesmål att han skall trätta gerna, öfverfalla och hugga folk medh swärdh såsom han medh een Bonde i Jougio i sin första inträdh giordt hafver hvilket dee ähnnu Rädz före.

Bespordes ähn församblingen om dee hölte sigh aldeles wedh detta swaret som nu inskrifvien och författat wahr, om dee icke kunne ehrachta dett att deres taall och swar kunde henda och komma dem i sinom tijdh hoss höga öfverheeten till hårdh answar, swarade dhe wij hafwa hufvudh och öfverheten hafver swärdh, dett de således uthtydde, att wij ähre undersåther och dhe ähre wåre herrar dhe Råda göra medh oss hvadh de weela men ingalunda willia wij hafva H:r Påål till wår kyrkioherde; När Dns Paulus Prætenderade att de fattige Pupilli ifrån Cronoborgh skulle ochså där ifrån flyttia hijtt tillijka medh honom, sampt deres stormoder, som nu uti största olägenhet och fattigdom sittia. Swárade dhe så skall då H:r Sigfredh draga unnan för dhem och sticka sigh och komma uthi armodh och uselhett för deres skull. Neij H:r Sigfredh må blifva här som han nu ähr och dhe andre der dhe ähro.

Framkom Pirhoinen på Capitein Fraasers wägnar berättandes att han hafver låtitt seija igenom honom att dee ingalunda skulle taga H:r Pååll till kyrkioherde, förr som dee finge swar af honom.

Kexholm den 17 Martij 1668.

Hinricus Böisman
P. et P. Kexh:m.

IV.

E:s Kl. M:tt fogom wij fattige undersåter af Käxholms Lähn, Tiurala Pogost och Hijtola Försambling, i all som största underdånigheet ödmiukeligen förnimma, det vij igenom den timelige döden hafwom nästförledit åhr bortmist wår kyrckioherde, fordom Wällärde H:r Martinum Petri. Och såsom wij enhälleligen hafwom i laga *höst-* och *winterting*, anmodat lagläsaren om en *Böneskrifft* på alles wåres wägnar, till hans högwyrdigheet Biskopen och samptlige Consistoriales i Wijborg, att wij måste få Sahl. kyrckioherdens sohn Dn: Sigfridum Martini i sin Faders stelle till kyrckioherde, efter han oss behagelig är, och siu åhrs tijdh warit sin Faders Coadiutor, och predikoembetet uthi sin sahl. Faders siukdom och lijfztijd, uthan någon löhn med största berömb och flijt förestådt, som bijfogade Tings bewijsen uthwijssa, och förr än wåre uthskickade med bem:te Tings skriffter och H:r Sigfredh till Consist:m ankommo, hafwer Cappelanen ifrån Grefwe Wittenbergs grefweskap Dn: Paulus be:dh intahlat några bönder ifrån Jachimwara Försambling, som honom till Bijskopen och Consist:m följt hafwa, och begiärt H:r Påfwell till kyrckioherde i wår Försambling, föregifwandes sig wara af Hijtola Sochn som en af dem i åhtskillige gårdar här i Sochnen bekändt haf:r Johan Kallo be:dh, igenom hwilcken stempling bem:te Cappelan hafwer uthwärckat sig Biskoppens Confirmation, uthan Församblingenes weet eller willia, at blifwa kyrckioherde i Hijtola. När han nu medh sin oförmodelige Confirmation hijt till Hijtola kom, och den af Præpos. i Kexholm högl. Magistro Henrico Boismanno upläsin blef, upstodh heela Försammblingen, som då tillstädes woro, och alla af en mun sade sig eij willia honom för hans förargerlige Comportamenter och lefwerne skull, till kyrckioherde emottaga (som wijdare fins i præpositi då uprättade skrifft annoterat) efter han Församblingen owitterligen igenom practiqver medh Främmande Sochnemäns begiäran hafver förskaffat opläsne Confirmation, några få weckor derefter öfwersende wij på nytt Fyra bofaste män och H:r Sigfredh till Biskopen, at upvijsa tingsbevijsen, Præpositi

skrifft och eet särdeles bref till Biskopen af Fordom Öfwerstleutnantens Sahl. Hendrich Focks Fru skrifwit, uthi hwilcka skriffter och Bref ödmiukeligen begiärades, att H:r Sigfredh måtte förordnas till wår kyrckioherde, män förr än wår uthskickade hinte fram, haf:r H:r Påfwell skrifwit bref till Biskopen, hwilckit hans högwyrdighet upläsit hafwer, af sådant innehåld, som hade H:r Sigfredh gifvit åth Församblingen 40 kan:r Brännewijn och 2 Fattunnor öhl, på det dhe med honom hålla skulle, hwilcken skrifft H:r Påfwel, emoot all rättwijsa och uthan något samwete skrifwit hafwer, det han aldrig i Ewigheet kan bevijsa, i någon sanning wara, För samma brefs innehåld är Biskopen förtörnat och wredh blefwin, och derföre sende åht H:r Sigfredh privationsskrift uthan någon hans skuld eller brått, allenast för H:r Påfwels illistiga angifwande på honom, som wij aftaga kunna; när wår uthskickade præsenterade ofwanbe:te bref och laga skriffter med præpositi Ransakning, wille Biskopen dem eij emoottaga, uthan sköth medh handen ifrån sig, seijandes sig sådanna Documenter icke wara af nöden, och efter dhe fingo ingen Audiens, uthan alt gick efter som H:r Påfwell skrifwit haf:er, då begiärade dhe att Biskopen wille förgynna en el:r tvenne Lectores af Wijborgs Gymnasio hijt till Församblingen at Ransaka om H:r Påfwels otijdiga bref, hwilcket Biskopen eij heller tillstädia wille; dy måste dhe medh sådanne oförmodelige swar, och snöplige ordh tillbaka komma, frågades allenast om dhe hade Fullmacht. Än sende wij tridie gången tvenne Bofaste män med Fullmacht och Supplication sampt förriga skriffter åstadh, at uptäckia wårt förra inständige åhrendet och Sollicitatur, deri ödmiukeligen begiärandes, at vij måtte få en skickelig prästman till wår kyrckioherde, efter hans högwyrdighet ingalunda wille wår förriga böhn uptaga och förriga kyrckioherdens Sohn H:r Sigfredh oss förgynna efter vij kunnom ingalunda förlijka oss med H:r Påfwel, för hans stoora undsägningar och hoot sampt förriga skiähl som i prostens skrifft införde åhro, när desse uthskickade icke heller någon tröst el:r tillsäijelsse af Biskopen nå kunde; då sade dhe, wij hafve nu ingen annor Rådh, uthan wij williom underdånigst ansökia h:s kl. m:tt wår allernå-

digste konung och herre, om nådig befordring, at wij kunne få en skickelig prästman, och icke blifwa med H:r Påfwel emoot sielfva herskapets och adelens af samma Sochn willia och weetskapp sampt däss wällfångne privilegier, så och Församblingens ia och samtyckie, betungade, då wille hans högwyrdigheet præsentera dem brandstaken och måste altså uthan beskedh afwijka, hwarföre länder till E:s kl. M:t wår underdånige böön och begiäran, at E:s kl. M:t såsom en mild och nådig konung, emot däss wijdt aflägne Undersåtare, täcktes af Nåde och rättwijssheet låta oss få behålla wår Sahl. kyrckioherdes Son H:r Sigfredh, till wår kyrckioherde, efter wi medh honom bäst belåtne ährom, och kennom hans Humeur, och icke blifva för ofwantalde skiähl och motiver skull medh H:r Påfwel, graverade, ty han hafver god lägenheet nog i Grefweskapet, der han tillförenne warit hafver. Förwäntom i all underd. ödmiukl. E:s kl. M:tz allernåd:ste Swar, med förblif:de etc. etc.

Hijtola Försambling enhelligen.

Nu först gick det lös på allvar. Herr Påvel begynte flytta sitt bohag och sina skyddslingar till Hiitola. Men Hiitolaborna satte hårdt mot hårdt. Onsdagen före Kristihimmelsfärdsdag („helge torsdagen", festum ascensionis domini) tog en bonde bort kyrkonyckeln, och då följande dag herr Påvel skulle i kyrkan, barrikaderades kyrkogårdsporten med gärdsgårdsstörar och en af bönderna trädde emot honom med orden: „församlingen vill intet dig hafva", hotande honom med knytnäfven. Kapellanen Henrik var nödsakad att förrätta gudstjänst på kyrkobacken. Därpå följande andra dag pingst förnyades uppträdet inne i kyrkan. Herr Påvel ville uppstiga i predikstolen, men bönderna hindrade honom och hela församlingen ropade: „älä pästä, älä pästä händä saarnaan". Kaplanen fick fortsätta. Hufvudslaget stod tre-

faldighetssöndagen. Kontraktsprosten Henrik Boisman hade infunnit sig för att introducera den nya kyrkoherden i församlingen „till det öfverdådiga och harmstårkiga folket“. Huru denna förrättning aflopp skildras af prosten i skrifvelse till biskopen på ett synnerligen målande sätt (N:o V), som utan vidare kommentarier meddelas jämte biskopens därefter aflåtna skrifvelse till kunglig majestät med anhållan om att ett exempel måtte statueras „på dessa tumultsmakare“.

V.

Högwyrdige herr Biskop etc.

Effter E:s höghwyrdigheetz begiäran introducerade iagh Dom. Trinitatis Dn. Paulum Johannis i Hijtola, till det öfverdådiga och harmstårkiga folcket medh min största föracht och förtreth.

Först nähr iagh redh till kyrckian, och Dn. Paulus följde migh, mötte under wägen Een rotha aff det ondha partij, och förmeenthe migh ingalunda låtha D: Paulum att stijga på Cantzelen, Om det skedde skulle han aldrigh mehr predika. Jagh badh dem gifwa migh kyrckiowägen frij, hade de något att seija, skole the tala sedan, och togh den stora hoopen och andra som gingo till kyrckian till witne öfwer deras tahl. Nähr iagh kom i kyrckian hadhe een hoop aff dee owulna och afwoga, stelt sigh för predickostohlen, dhee andra hölle sorl i kyrckian, hwilcket migh förhindrade då straxt för som Gudztiensten begyntes att inställa honom. Sedan nähr som all redo war siungen till predickan och Dn. Paulus wille gåå til predickostohlen, slepte the öfwerdådiga honom icke dijth, dee som stodho i Choren, rende och stormadhe moth honom och förtogo hans inträdh, att iagh tänckte dhe skulle hafwa giorth aff medh honom, dee andra i kyrckian stego up på deras bänckar, ropadhe såssom beestar, medh full hals och neekadhe honom att stijga på predickostohlen, Och giorde sådan för-

argellsse och Excess, buller och oliudh, att dett wahr stygt att höra och see på, att iagh nödgades stijga utaff bencken, och stilla medh onda och godha ordh, deres styggelige galenskap och oliudh. Sedan badh iagh Sacell: predijka, det han och gjorde. Jagh hadhe full hafft orsaak då til E. högwyrdigheetz behagh, att hålla up medh predijckan, men emedan der woro några Communicanter, som hadhe warit til absolution, sampt andre förnämme och fromme folck, som i dett owäsendet icke intresserade ähro, lät iagh så blifwat, och will förwachta E:s högwyrdigheetz Uthslagh.

Effter tijdegärden stembde iagh det motwilliga folcket til Pastoratet emedan iagh hadhe ingen gehöör hoos dem i kyrckian, och iblandh annat hölle dem före wijdhlöfftigen deres geenstörtigheet, olydno och öfwerdådigheet, huru dhe festo ascensionis Dni hadhe utaff öfwerdådigheet läst kyrckian til, tagit nyckelen til sigh, slept ingen in hwarcken präst eller någon annan, uthan nödgat Capellanen H:r Hendrich at predijcka och hålla Gudztiensten uthe på kyrckiebacken.

Sedan pingstmåndagen, då H:r Påfwell som wahr deres constitutus Pastor, gick til predickstohlen, sprungit mot honom, och skutit wedh brystet tilbackas, giorth buller, oliudh och stoor förargelsse under tijdegiärden. Item den öfwerdådigheetten, som the öfwade moth migh försåtheligen på kyrckewägen igenom deres utskickade partij, hwilckens anförare och tahlman wahr Mårthen Jacobsson Savolainen ifron Kilpola. Och den wederstyggelige förargelssen, oliudh och buller som dee anrättadhe och giordhe der effter i kyrckian.

Swaradhe dee enhälleligen, sigh hafwa det giorth fördenskuldh at dee ingalunda wela hafwa H:r Påfwell til kyrckherre, eij heller höra hans predijckan, men en annan den Gudh och konungen wille dem gifwa och förordna; Och så frampt icke denne saaken skule blifwa slithen effter deres wilia, wela de sendha en man aff Förssamblingen til Ärckie Biskopen.

Tillsporde iagh dem af hwadh orsack dee wille förskiuta honom, emedan han af Biskopens högwyrdigheet som Gudh och kongl. Maij:tt oss till Bischop, anförord-

nat hade, war lagligen kallat, stelter och Confirmerat till deres kyrckeherre.

Sade Anders Hannukainen, på heela församlingens wegnar; att Dn. Paulus skule hafwa dem traducerat hoos E. högwyrdigheet, och Ven. Consist: och sagt, at H:r Sigfredh hade spenderat på dem 40 kannor brennewijn och några faat öhl, på det de honom och ingen annan til deras kyrkeherre begähra skule, bracht och således H:r Sigfredh på wijdlöfftigheet, derföre wille dee ingalunda hafwa honom.

Sedan föregaff han en bonde ifron Miglis Sochn och Kesswalax by kellon Johan be:dh då han wahr rester medh honom til Wijborgh, skule hafwa berömbt sigh i en krogh Portinvicka wedh nampn, och sagt, dett han hade skaffat H:r Påfwel til kyrckherre i Hijtola, ty han hade warit på hans wägnar i Consistorio, och begärat honom til Pastorem, förmeenthe således wara bonden leigd der till aff H:r Påfwel, och hafva honom ingen vocation utaf Sochnen. Hindrich Mårthensson Langinen ifron Jlmes by, hadhe een afwundzklagan, och beswäradhe sigh öfwer honom, at då han nu i wåhras förde sine saker ifron Jougio til Hijtola, och hade warit der hoos honom, och fåth ingen skiutzhäst aff honom, skule H:r Påfwel hafwa sagt, at effter han halp honom icke med häst, nähr han blefwe hans kyrckieherre, wille han genom amptmannen låtha flå hudhen af honom. Och H:r Påfwels hustru skule hafwa sagt, så frampt the icke tagha honom til kyrckherre, så skule Böfwelen hugga hufwudh af dem. Och andra mehra fåfengheeter, och afwundzsagor inbrachte dee moth honom.

Sedhan iagh dem hade åther förhållit deres öfwerdådigheet och olydno; sampt det straff som der uppå medh tijden fölia skule; Fråghade iagh, om dee allesamman eendräckteligen stodå ähnnu emoth herr Påwell. Swarade een stoor hoop och sadhe, att dee icke wille befatta sigh medh den saaken, utan ville gärna sigh låtha benöija medh H:r Påfwel som aff Biskoppen dem til kyrckherre förordnat wahr. Nähr iagh begynte antekna dee byars nampn som ifrån den öfwerdådiga hoopen afträdde, begynthe dee andra skemmas och wille gå uth, då stegh iagh up, introducerade och publicerade

dem H:r Påfwell til deres kyrckherre, han wahr förplichtat att förhålla sigh i sitt ämbete, efter den Confirmationen och instructionen, som han af E:s höghwyrdigheet bekommit hadhe, Och dee åther twert emoth til det som deres plicht och skyldigheet dem för obligerade etc. Jnrymbde honom pastoratet medh dess ägor, åker och ängh; hwar uppå een deel ähnnu knorradhe och sadhe, att wela icke sleppa honom på predickstolen; der medh lät iagh blifwadt.

E:s höghwyrdigheet ehrachtar höghwijsligen sielff, att om dee nu icke blifwe straffade för deres exorbitantier, och grofwa excesser, som dee under tijdegärden i twenne resor i kyrckian så stygt föröfwat hafwa, dess förutan af öfwerdådh läst kyrckian till, och släpt ingen in hwarcken präst eller annan, uthan nödgat Sacell: hålla tiensten på kyrckebacken (hwilcket honom icke hadhe bordt att göra). Så blifwer mången der igenom instigerat til arghet och dragen til olydno, och det öfwerdådiga fålket får gloriera öfver sin öfverdådigheet och mothwilligheet. Min meningh ähr, bedher E:s höghwyrdigheet tienstligen om förlåtelsse, att effter dee sielff hafwa läst kyrckian, tagit nyckelen til sigh och stengdt sigh thädan, föruthan dee andra deres stygge Excesser, att dee och må til en tidh blifwa dädhan till dess dee besinna sigh.

Vidimus cum originali concordare.
Arvidus Forstadius. Joachim Nycopensis.

VI.

VI. Stoormechtigste Konungh.

E:s K. M:t kan Jag klagel. icke förhålla huruledes några orolige bönder uthj Hijtoila sochen och Kexholms lähn, icke uthan största förargelse, hafwa begynt en olideligh strijdh med sin nyl. förordnade Pastore dn. Paulo, instigerade uthaf sin förrige Pastoris son, som the til kyrkeherde begiera, hwilka man illa kan betroo en Capellans tienst myckit mindre at regera een förs: Medh denne kyrkeherdes kallelse ähr så tilgångit: Effther den förrige Pastoris dödel. afgångh, blefwo in anniversaria Synodo framstelte, för tå närwarande Presterskap, alle

the som be:te Hijtola pastorat begierade, och grannel. effterfrågat, huru lenge, och hwar, som hwar och en tient hade, och huru stoor hwar theres Familia war: Omsijder befans at then som nu är förordnadt Pastor, war en ibland them som lengst hade tient, mycket uthstådt j Ryska Rupturen fram för the andre, hade ellofwa personer som lijtet eller intet arbete giöra kunde ther ibland sin och sin hustrus förlammedhe moder och trij faderlöse barn, hade och ther til medh hans swärfader låtit byggia kyrkian och Prestegården; Altså fick han alles Suffragia at han war närmast til gieldet: Nu wore samma gång några bönder ifrån bem:te sochn som begierde then förrige Pastoris son til kyrkeheerde; men när them bleff swarat, at han war för ungh, och at man intet kunde betroo honom någon förs:, uthan man hade ärnat them en annan, som tå stodh ther hoos, til kyrkeherde, hwilkens swärfader tilförende hade warit Pastor och han theslijkes födder ther j församblingen, swarade the: Effther wij icke få then wij begiere, låta wij oss gierna benöija med then som Consist: teckes oss förordna: ther på blef ofwanbe:te dn. Paulo gifwit Collations bref på gieldet, Och ingen uthaf förs:ne lät sigh merkia wara ther emot, förr, än dn. Paulus begynte flöttia sitt bohagh tijt, men synnerl. när Probsten skulle honom introducera, hafwa thesse oregerl. säller mödt honom på wägen, bruket mun, och sedan förhindrat introduction j kyrkian, som med följandhe witnesbörd utwijsar: Sedan kallade Probsten förs. med sigh j Prestegården, och begynte examinera hwar och en för sigh, tå stego störste hoopen ther ifrån och sade sigh inthet wela hafwa medh then saken at bestella, uthan läto sigh behaga thet som Biskopen och Consist. giort hade, therpå antwardade Probsten honom på wanligit sätt förs. och Prestegården; men thesse oregerlige personer läste kyrkian igen och togo nyckelen medh sig bort, Jagh tror at kyrkian står ännu igen, och Pastor giör tiensten i Prestegården: Jagh böd then förrige Pastoris son som bönderne begierade, samme Sacellaniam som then andre tilförende haft hade; men oansedt han är then elakaste prest j heela stifftet, likwäl effter han är rijker hafwer ärft både fader och moder, håller sigh för godh ther til, och efter

han sig uthij thenna saken otilbörl. emot kyrkeordn. förhållit hafwer blef han afsatter ifrån ämbete och befalter wijka uthaf Prestegården, men som migh för några weckor sedan blef berättat, skal han ännu sittia ther qwar, och så lenge så tilgår kan then andra intet komma til rätta med förs. Bedes altså E. K. M:t techtes statuera ett exempel på thesse tumultsmakare som en sådan grof förargelse giordt hafwer, at andra må taga sig til wara för sådant, eliest är omöjligt med then Nation at komma til rätta etc.

Petrus Brommius.
Eps. Wiburg.

Med anledning af biskopens skrifvelse afgick bref till landshöfdingen att ransaka härom. Saken kom före vid „extraordinarie" ting i Hiitola den 30 mars 1669, hvarvid närvoro „räntmästaren Ehreborne och vällärde Zacharias Jonnsson sittiandes i Wälb. H:r Landshöfdingens ställe" samt 10 nämdemän, 4 från „Cronoborgs grefskap" och 6 från Räisälä („Resala") socken. Domhafvande var Zacharias Dahlman. Prosten Boisman uppträdde å Consistorii vägnar med fullmakt af den 1:sta mars gent emot „de rebelliske Bönder" och Sigfrid Martini, hvilken icke blott beskylldes för att vara upphofvet till trasslet utan ock att ehuru afsatt från ämbetet hafva fortfarande brukat prästgårdens egor och därå gjort hvarjehanda åverkan. Med anledning af det redan tidigare skildrade uppträdet Kristihimmelsfärdsdag anhöll rätten att de som stått emot Cons. och biskopens förordning ville anteckna sina namn, men svarades, att „de alla samtliga det göra och ty göres intet behof sitt namn att anteckna låta". En bonde hade samma dag ute på gården sagt detsamma och tillagt, „att om herr Pål kommer till att predika så predikar han halsen af sig". Rätten tillsporde ytterligare de närvarande, „om där vore

någon som sig ifrån den hopen separera ville". Då framträdde en ur hopen och uppräknade en mängd bönder, hvilka för sin del nog ville hålla med herr Pål, „men emedan deras husbonde Capten Leutenampt Wälb. Armfält hafver dem förbudit H:r Pael intet emottaga och honom någon hjelp gifva, djerfvas de det intet göra". Andra sade sig vara nöjda med den öfverheten förordnar. Bland dem en bonde på egna och grannarnas vägnar från Mustela by. Endast en Anders Kuhmo från samma by sade sig hålla med den öfriga allmogen, hvarför „hans herskaps wälb. fru Ebla Björkhultz (Hebbla Birckholtz) fullmäktige manhaftige Arendt Beyer begärade han straffas måtte, emedan han sig emot sin husbonde och Consistorii förordning uppsatt hafver, segandes att alle andre hennes bönder H:r Påel till sin kyrkoherde åstunda, undantagandes denne". Fru Birckholtz hade sålunda numera ändrat mening. En hop bönder protesterade allt fortfarande. Den andra anklagelsepunkten rörde uppträdet på pingstmåndagen. Den nu refererade delen af protokollet har jag icke kopierat. Däremot meddelas här nedan fortsättningen in extenso (N:o VII).

VII.

3:o. Beklageligen föredrog hans Åhrewyrdigheet probsten huruledes någre och åthskillige uthi twenne Troppar honom Dominica Trinitatis om morgonen å wägen wed Hijtola kyrkian mött hafwa, begiärandes att han H:r Påel, att predijka intett tillstädia schulle, och då han uthi kyrkian inkommit, och H:r Påel uhr sin bänk uthj predijkestolen opgå wille, hafwer då Jacob Mäckälain wed predikstolsdören sigh så fast häftat, lijka som någor honom derifrån schillia och draga wille och hela församblingen med ett sådant grufweligit roop och anskrij ett uptogh giordt, att man tänckte sidsta dagen förhanden wara, dett och allmogen sielf tillstå, och Capp-

lan H:r Henrich bekiänner ett stort schrij warit, och H:r Påel att predijka intet tillstådt hafwa, och dy hafwer och H:r Påel sigh igien ifrån Predijkstolen most uthehålla, doch Capplan H:r Henrich effter probstens begäran sedan med predijkande fortfahrit hafwer, deremot förwände Cnut Curia, Anderss Hannukain, Johan Huckaja, Michell Langinen att H:r Påel hafwer med gewalt sigh här inträngdt och att biskopen med wälle honom insatt hafwer, och dy kunde de honom intet emottaga, då upstegh H:r Probsten och föredrog Rätten desse schiähl hwar med han bewijste H:r Påel icke med wälle, uthan lagl:n till denna försambling kommit hafwa; såsom 1: då prästemöthe uthi Wijborgh A:o 1667 åhr hållit wordet hafwer H:r Påel sigh der insinuerat och uthaf samptl. Consistorialium hanss lärdom lefwerne och Meriter öf:rwägat och befunnet att han öfwer 20 åhrs tijdh för en Capplan tiänt och elliest wärdigh honom kyrkioherde tiensten att præstera befunnit hafwa; Såsom och pro 2:o hafwer han 2:nne ållderstijgne menniskior sin egen gammal Modher och Swärmoder sahl. H:r Larss Stephani Modher, såsom och 3 st:n Fadher- och Modherlöse bem:te H:r Laurentij barn att nähra sytha och födha; dher hoos och till dett 3:dje att emedan denne Sochnens fullmechtige Johan Ahrkas och Månss Muhelo, då samme gången uthi Wijborg warit, hafwa dhe medh handsträckningh å Sochnens wägnar der till samtycht, förönskandes honom lycka och wällsighnelse som H:r Probsten sadhe sigh medh många och åthskillige prästemäns bewijss så frampt dett eskas, bewijsa kunna; och då hafwer hans högwyrd:het, H:r Påel till dheras kyrkioheerde Confirmerat, effter som och denne H:r Sigfrid, hwilken bönderne begiära, intet häller tienligh och allz intet meriterat hafwer, hwilket sedan een långan tijdh alt till dess H:r Påel hijt till Prästegården ankom oklandrat förblifwit hafwer, der till swarade desse Sochns fullmechtige, att dhe aldrigh dher till samtyckt, myckit mindre H:r Påel till deras kyrkioheerde begiärat hafwa, uthan sadhe sigh H:r Sigfred till deras Pastor uthwald hafwa; Begiärandes ännu här uthinnan dilation till dess de ifrån Kongl. Maij:tt, der hän dhe detta i underdånigheet säga sigh notificerat hafwa,

swar ährhålla kunde; tillspordes hwad the med H:r Påel wiste att dhe honom intet hafwa wella, swarade dhett dhe med honom eij annat åhn ähra och godt hafwa att omtahla, allenast befruchta dett han uthj sin dryckesmåhl någon öfwerfalla torde effter han då swag wara schall.

4:o. Beswärade H:r Probsten öfwer Michell Langinen, att han då Probsten här i prästegården senast å Biskopens högwyrd:ts H:r Mag. Petri Brommij wägnar visitation och Biskopztingh hölte, in för Rätta med högste skrij hafwer slagit sine händer tillsammans säijandes, att i dagh welle wij H:r Påel uthur stugun hafwa, giörandes således oliud för Rätta, och dhem hwilka dher sutto förachtat hafwer, som Nämbdemannen Lars Jackoinen bekiände och Probstenn med acta visitationis uthaf H:r Samuel Reuter underskrefwen bewijste; hwar till Langinen nekade och sadhe sigh allenast i wägen med händerna slagit hafwa, på dett allmogen hwilke stort rop hade, tystna schulle och ingalunda seijer sigh H:r Påel att uthtaga, undsagdt hafwa, och dy hanss gode mening är Sinistrè optagit worden.

5:o. Föredrogh H:r Probsten att aldenstund denne Sochnens allmoge hafwa förewändt som schulle een bonde ifrån Jackimanwara kyrkiegiäld, Johan Mondoinen ben:d gjordt sigh till fullmechtige upå denne Sochnens wägnar och med H:r Påel till Wijborg förreest, sitt nampn ombydt till Johan Ahrkas och H:r Påel till denne Sochnens kyrkioheerde begiärat; altså hafwer bem:te Mondoinen wed senaste håldne visitation medh tillbudin Eedh ehrhållit, att han H:r Påel uthi många åhrs tijdh eij sedt, myckit mindre talt hafwer med honom. Tillspordes allmogen hwar med dhe dett bewijsa kunde, swarade att denne Mondoinen sielf sådant för Anders Hannukain, hwilken är een af denne rebelliske hopen, å Wijborgz wägen förledne Påsktijdh uptächt hafwer, doch eij flere witnen der till hade.

6:o. Producerade H:r Probsten att ehuru wäll Michell Langinen och Anders Hannukain H:r Påel in visitatione angifwit som schulle han uthi dryckesmåhl een kona Brijta Hansdotter ben:d här i Sochnen slagit haf:a; lijkwäll dett nu intet bewijsa kunde, uthan mehra hennes egen son Brussius Ersson der till inständigt nekar,

såsom och Nämbdemannen Gabriel Prantzson seger sigh i dagh hoos denne konan warit och bedit henne hijt till tingz gånga och beswära om hon någor hugg och slagh uthaf H:r Påel upburit eller undfångit hafwer, då hon swarat, hwad kan iag beswära öfwer honom, ty han mig aldrigh slagit hafwer och dy är detta een updichtat lögn emot H:r Påel.

7:o. Föregaf H:r Probsten att då här senast visitation höltz hafwa allmogen H:r Sigfred uplyftat och utropat att han deras kyrkioheerde wara schulle, oansedt H:r Sigfred uthaf hans högwyrdigheet biskopen för sine Exorbitantier priverat ähr, hwar till Eskell Cuhmo principal och uphof warit hafwer, som och Cuchmo sielf tillstå monde, nämbl. seger sigh sagdt hafwa, welle wij gåå och uplyffta H:r Sigfred till kyrkioheerde dett och straxt dereffter skedt är, begiärandes att dhe för sådan dheras otillbörlige förhållande straffas motte, aldenstund dhe således uthj biskopens ämbete fallit och honom således skimfat hafwa, då och denne Eskell Cuchmo strax här in för Rätta sade: Effter biskopen eij will hafwa H:r Sigfred till prest, då må han taga klubban och slå honom i hufwudet.

8:o. Beswärade H:r Probsten öfwer denne Sochnens berörde allmoge huruledes dhe bem:te H:r Påel dheras förordnade och Confirmerade kyrkioheerde Dom:a Esto Mihi med högste roop och stort schrij förstonne öfwerfallit, och sedan aldeles uhr kyrkian trängt hafwa, oansedt H:r Påel då samme dagen allereda, dett rättsinnige folk hwilka till Herrans högwärdige Nattward ehrnat skrifftat hade och till altaret gångit hafwer som H:r Påel sielf dher öfwer högeligen beswärar och upnämbner. Johan Huchkaia, Petter Karialain, Eskell Cuchmo, Jacob Pippu, Johan Dragoun och Påel Tuchkulain der till Principal och uphof warit hafwa, framhafwandes sigh till wittne, een åhrligh bofast bonde Petter Urbansson Tuttj hwilken effter aflagdan Eedh bekiände, att då H:r Påel folket hade skrifftat och han till altaret gånget, såsom och klockaren Morthen med messkläderne H:r Påel till altaret effterfölgdt, hafwer allmogen de som då den gången uthi kyrkian woro, ropat ehnhällige och sagt till klockaren, du skall H:r Påel intet påkläda, och när kloc-

karen dett hörde, nödgas han af räddhoga messkläderne på altaret lembna, och der ifrån bortgåå, och när H:r Påel wed altaret en god tidh stådt, sine bön giordt och han sågh att han ingen fred af dheras öfwerliud hade, ty att hela menigheten sigh uthi Choren med största roop inträngde nödgas han gåå dher ifrån, då dhe alle uthi en hoop honom uthur kyrkian trängt med dheras armbogar uthstödt och sagdt till H:r Påel, dragh nu effter din biskop, och alle i hoopen effterfölgt, som och klockaren Morthen med aflagdan eed, alt detta således tillgångit wara bekiände, och der detta icke war allreda nogh giordt hafwa desse bönder nämbl. Eskell Cuchmo, Anders Cuchmo, Johan Huchkaja med flere andre kommit effter honom uthi prästegården, och förbudit H:r Påel uthi prästegården någor Gudztiänst att hålla, såsom och Herrans högwärdige Nattward dett folk han då den dagen schrifftat hade att meddela, hwilket H:r Påel lijkwäll den dagen hemma i sitt huuss giorde, effter han uthi kyrkian der till ingen fred hade och dhe honom till prästegården effterkommo, hwilke Herrans Nattward annamma wille som och Menigheeten Jempte desse upnämbde bönder tillstå monde doch förewände att dhe hafwa inkommit uthi Prästegården till dhen ändan, att emedan dhe hafwa förnummit dett H:r Påel schulle H:r Sigfred dher ifrån uthdrijfwa, altså wellat sådant förhindra, Tillspordes hwilke då samme dagen flere uthi kyrkian woro, the der H:r Påel uhr kyrkian uthträngdt hafwa, der till allmogen ehnhälleligen swarade, sigh ingen uthnämbna kunna, efftersom dhe sade sigh alle deruthinnan uthi råd och dåd warit, doch kunde desse upnämbde perssoner eij annars seija att dhe icke förnämste och förste j hoopen warit hafwa; Åhn tillfrågades om H:r Sigfred dem der till instigerat eller upstutzat hafwer, der till dhe swarade Neij ingalunda, uthan dhe hafwa sielf sigh dett oråde företagit effter som han deras Kyrkioheerdes Son warit och att dhe tillförende honom dertill begiärat hade.

Sidst angaf hans Ehrewyrdigheet Probsten, huruledes Dominus Sigfridus Martini, sigh icke allenast ett nådeåhr effter sin sahl. Fadhers död här i sochnen tillwällat, oansedt han hoos hans högwyrd:t biskopen et Consistorium der om intet ansökt myckit mindre deras

Consens der till haft hafwer uthan och på samme åhr prästegården nederfalla och giärdesgårdar upbränna låtit; Såsom emot hanss högwyrd:hetz Episcopj och Consistorij förbod med wälle dess wäxt sigh tillrymt och till denne oredan uphof och orsaken warit hafwer; Begiärandes att han allenast med ordom af Rätten dherföre med högste alfwar straffas och Corrigeras motte såsom och honom påläggia dhe upbrände giärdesgårdar att upsättia låtha; hwar till D:nus Sigfridus swarade att emedan alle andre prästebord ett nådeåhr niutit hafwa; altså förmente han sigh och dett niuta kunna, såsom och det honom aldrigh bewijsas schall han allmogen till een sådan deras gallenskap upstutzat hafwer, doch sade han, att de sådant wäll för hanss schull giordt och föröfwatt hafwa som allmogen enhälleligen bekiänna och seija, att H:r Sigfred dem der till intet upwächt eller instigerat hafwer uthan dhe hafwa sielf uthaf sin egen bewågenheet detta sigh företagit effter han deras kyrkioherdes son warit hafwer, der emot förewände probsten att aldenstund denne Sigfredh dett högwyrdige Consistorium den ähran eij giort att han om nådeåhr Solliciterat hafwer, dher hooss och att nådeåhr bör förunnas fattige Enkior och fadherlöse barn, och icke sådanne upblåste och hårdnackade Rijke perssoner som denne H:r Sigfrid ähr; Altså hafwer Consistorium intet häller dett honom förunna eller effterlåta mycket mindre honom till deras kyrkioheerde förordna kunnat, Effter som han der till alldeles odugelig perssohn ähr, hwilken intet häller meriterat hafwer, Föredragandes till ett besluuth att denne H:r Sigfrid icke allenast emot Consistorij förbod här uthj prästegården een långh tijd warit, uthan och då hans högwyrdigheet Biskopen hijt till visitation kommit, prästegårdz huuss alt till den tijd innehafft, och sedan han ändteligen härifrån sigh begiffwit han då Cum Salva venia een elack stanch sig effterlemnat, och således sin perversitet och store ohöfligheet emot sine förmän bewijst hafwer, så att och hans högwyrdigheet Biskopen här ifrån Prästegården igenom natten uthi mörkret sigh då begifwa och förreesa moste; Wijdare hade parterne intet att föredraga, dy slötz saken till effterfölliande

Sentens.[1])

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Sedan denne domen blef afsagd sade Johan Huchkaia till H:r Påel, bijda, bijda präster hötandes inför Rätta med knyttnäfwan och säijandes: för än wij skills åth, schall du minnas, doch straxt een Tijma ungefähr der effter framstego desse bönder, hwilke opå här hoossfogade lista antecknade ähre, The ther till 33 st:n befinnes, och begiärande inständigt och enhällelige så opå sin som sine interessenters nu här ifrån reeste och hemmawarande bönders, såsom och opå dheras, hwilka ifrån lijfwet afsagde ähre, wägnar, att dhe med Lijfwet och dhe alle andre med böther förskonas måtte, tillseijandes sigh giärna H:r Påel till deras kyrkioheerde antaga weela med förebäran att dee med honom der om för en tijma seedan förlijkt hafwa, dett och H:r Påel sielf tillstår och bekiänner, och sin skrifft derå, som den här bijfogad uthwijssar, meddeelt hafwer; Begiärandes och sammaledes H:r Påel att desse till Lijfwet förskonas motte, det och Consistorij fullmechtige Ehrewyrdige H:r Mag. Henrich Böissman wille förmoda, att hanss högwyrdigheet Biskopen iempte Consistorium dett och giöra, på dett dhe till Lijfwet förskones, doch så att de intett onäpste blifwa, Och enär nämbden dett hörde, begiärade dhe ock att dhe med Lijfwet förschonas motte. Actum ut Supra.

Zacharias Daalman.

Af akten framgår bland annat, att ytterligare visitation och „biskopsting“ hållits i socknen. Detta hade då utan tvifvel skett någon tid *före* fastlagssöndagen 1669. Närmare kan tiden icke fastställas, då de här omnämda af Samuel Reuter underskrifna acta visitationis icke kunnat anträffas. Vid detta tillfälle hade åter hvarjehanda uppträden förefallit. Af synnerligt intresse är det som af prosten berättades „att då här senast visitation höltz,

---

[1]) Refereras endast litet förkortad i Hofrättens dom (se längre fram n:r VIII) och förbigås därför.

hafwa allmogen H:r Sigfred upplyftat och utropat, att han deras kyrkioheerde wara skulle". Upphofsmannen därtill hade varit en af prosten namngifven bonde, som yttrat: „welle wij gåå och upplyfta H:r Sigfred till kyrkioheerde", hvarpå detta sedan satts i verket. Ordalagen tyckas utvisa att detta „upplyftande till kyrkoherde" varit icke ovanlig landssed. Jag har antecknat ett annat liknande fall från norra Österbotten. Att emellertid, såsom nu skett, emot vederbörandes vilja på detta sätt taga saken i egna händer ansågs i högsta måtto förgripligt. Också anhöll prosten, att de måtte bestraffas, „aldenstund dhe således uthi biskopens ämbete fallit och honom således skimfat hafwa". Om biskopen själf då var närvarande eller redan rest därifrån framgår icke tydligt.

Härmed var saken ännu icke utagerad. Söndagen Esto mihi (fastlagssöndagen) 1669 tycktes allmogen på fullt allvar beslutit att fördrifva H:r Pål. Under stort oljud af församlingen nödgades han gå från altaret utan att ens kunna påbörja gudstjänsten, och med ropen: „drag nu efter din biskop" trängde de honom ur kyrkan.

Domen blef strängare än man tyckes väntat eller önskat. Sex af bönderna dömdes att „mista lif och lösören", en hel mängd andra till dryga böter o. s. v. Först nu nyktrade allmogen till. Man bad enhälligt om förskoning och ingick förlikning med herr Pål. Både denne och prosten Boisman bad, att de dödsdömde måtte till lifvet förskonas, och däri instämde äfven nämden.

Domen blef i hofrätten ändrad, så att endast tvenne skulle plikta med lifvet. Därtill utsågs en af de tidigare dömda som ansågs vara mest skyldig. Till de öfriga 5 dödsdömda lades ännu en som ansågs lika skyldig som de, och dessa skulle sedan kasta tärning; „den som då lotten faller uppå eller minsta ögonen får", den

skulle utstå sitt straff, men de öfriga fem få lösa sina lif med 100 daler S:m. Öfriga deltagare skulle böta 50 daler s:r. Saken hemställdes Kgl. M:t. Ur hofrättens resolution (N:o VIII) framgår med full tydlighet orsaken till den annars mycket svagt motiverade exceptionellt stränga domen. Man betraktade målet såsom „en högmålssak“, såsom det heter i remissakten, och fruktade att så framt icke brottet exemplariter bestraffades, skulle nya oroligheter kunna följa, „enkannerligen effter detta är så näär emot gräntzen, och allmogen å den orthen till sådant mycket inclinerade“. Remissakten till Kgl. M:t är daterad d. 15 augusti 1669. Därpå följde Kgl. M:ts resolution d. 25 sept. samma år (N:o IX) jämte en skrifvelse till Åbo Consistorium (N:o X) af samma datum. Ännu en gång ändrades domen. Endast för en af bönderna stadfästes dödsdomen. De andra sex skola först „löpa gatulop sex gånger hvar“ och sedan 3 helgdagar å rad stå utanför kyrkdörren „nakota till midian“ med ris i handen samt sedan stå uppenbar skrift och afbedja församlingen. De till 50 dalers böter dömde skola undergå samma skamstraff vid kyrkodörren etc., med mindre någon kunde lösa sig med 10 daler s:r till kyrkan. Före afrättningen och gatuloppet skulle vederbörande allvarligt tillhållas att bekänna, hvem som rådt dem till brottet, och denne därefter straffas.

Skrifvelsen till domkapitlet liknar mycket en skrapa, ehuru i mildaste form. Här inskärpes den allmänt erkända grundsatsen att icke påtvinga någon församling en prästman „som icke något så när kan Conciliera sig deras affektion och samtycke, helst de förnämstes“, och om motstånd göres då med skäl söka få saken igenom, men aldrig med våld söka insätta någon. Åt domkapitlet lämnades att öfverväga, huruvida icke herr Pål borde förflyttas till annat pastorat, då han näppeligen

mera efter domens värkställande kunde ha församlingens förtroende eller där uträtta något.

VIII.

Een Ransaakning och doom ifrån Extraordinarie tinget, hållit uthi Tiurala sochen öfwer den grofwa Excess, som een deel af Allmogen i Hijtola Sochn, på deres förordnade Kyrckioheerde, H:r Paulum Johannis Costianum, utj kyrkian opå åthskillige tijdher, begådt och föröfwat hafwa, hwar medh sålunda förewetter: Att sedan såsom be:de H. Påel uthaf Biskopen i Wijborgh, Magistro Petro Brommio är uthi H. Sigfridi Martini Faders ställe till een kyrckioheerde i samma Försambling tillsatt och förordnat, i meening, att kunna samma honom förtrodde Embete förwaltta, då är honom af berörde H. Sigfredh eij allenast stoor oförrätt blifwen tillfogat, j dett att han emoot Consistorij förbudh, hafwer Prästegårdzsens ägor brukat, och Gärdzgårdarne omkring Åkrarne upbrändt, uthan och af Allmogen följiande Excess begången, att de hafwa först om een Onsdag låtit bårttaga kyrckie nyckelen, hwarigenom Caplanen H:r Henrich, sedan dagen der effter som war helge Torssdagen, nödgades förrätta Gudztiensten på kyrckegården, som een af dem benämbd Johan Huchkaja, hwilken sådant hafwer giordt, sielf dett hafwer måst tillstå och bekänna. Sedan hafwa de twenne helig- och sabbatzdagar å radh, ett stoort owäsende, och een ohörlig förargelse, medh roopande och skrijande, uthi kyrckian föröfwat, förhindrandes honom således ifrån Predikostoolen, såsom och uthi dett, att han sin skruudh wedh Altaret påkläda skulle, medh ett förfärligit roop och skrij öfwerfallit, så att han med Gudztiensten uphöra, och de, hwilka den dagen herrans högwärdiga Nattwardh annamma skulle, och allaredo absolverade woro, uthan Communication uhr kyrkian gåå måste, jemwähl och sedan, honom sielf aldeles uthur kyrckian trängt, och med deres armbogar utskuttit hafwa, effterfölliandes honom än wijdare till Prästegården förbudit, dett han sacramenten åt dem som han den dagen skrifftat hade, eij meddeela skulle, som detta med

mehra af Ransakningen wijdlyffteligen är att see och förnimma; För de skiähl i förbe:de Ransakning upföres, äre effterskrefne, hwilka Principaler och Ophof uthi saken warit hafwa, som äre: Johan Huchkaia, Petter Karialain, Eskill Kuhmo, Jacob Pippu, Johan Dragoun och Anders Cuhmo, dömbde effter dett 31 Cap. i Konungab:n L. L. att mista Lijff och Löösöhren. Såsom och alle de andre, hwilka ifrån den Rebelliska hoopen, hwarken förr, eller nu wed Ransakningen sig separeradt hafwa, och förargelse uthi kyrckian, jempte dessa ofwanbe:de medh roopande och skrijande trenne helgedagar å radh föröfwat, j rådh och dådh medh dem waret och därigenom Gudztiensten förhindrat, fälte effter den 16 puncten uthi kongl. Placat om Sabbatzbrått, till sine 20 D:r S:mt hvardera, för hwar heligdag de det gjort hafwa; Såsom och Michell Langinen jempte Anders Hannukain till 3 m:r hwardera för måhlssägande Rättens Tiggerij uthi Brijta Hansdotters saak, och för Lögn de opå H. Påel dichtat hafwa, som den 6 puncten i Ransakningen om detta förmähler, fäldte till 9 m:r hwardera, effter dett 29 Cap. j konungb:n L. L. och konung Magni Ladulås Constitution iblandh varietates i Lagbooken infördt. Än är bemälte Michell Langinen, för föröfwadh oliudh wedh Probste Tinget, som den 4 puncten i Ransakningen förmähler, fäldter till sine 6 öre effter det 43 Cap. i Tingmålab:n. Men Påel Tuchkulainens saak, hvilken och är angifwen, jempte desse ofwanbe:te till detta oväsendet wara uphofwet, och nu eij hafwer warit tillstädes, upskutten till nästa Ting, då han sigh inställa och sin doom afhända skall. Anbelangande Lars Pippu, hwilken är angifwen, att hafwa med knyttnäfwan bredewidh kyrkiegården, eller portten, stött H. Påel, så är han, för de skiähl i Ransaakningen upföres, derföre frijerkändh, doch så, att och han jempte de andre, för föröfwat förargelse uthi Gudz huuss, böther för hwar helig- och Sabbatzdagh, 20 D:r S:mt. Så är och afsagdt, att de alle erläggia och betala till H. Påel, alle, wedh detta Extraordinarie Tinget anwände bewijslige Expenser; Men att de H. Påel till deres kyrckioheerde eij emottaga willia, Så är sådant, jempte dett öfrige, denne kongl. Rättz omdöme heemstält. Her Sigfredz exorbitantier och per-

versitet emoot sine Förmän, hwadh wedkommer, så är sådant dett högwyrdige Consistorij dijudication heemskuttit, och honom der hoos pålagdt, att han de, af honom i Prästegården upbrände Giärdzlegårdarne igen upsättia låter. Så äre och allmogen i gemen, wedh straff tillgiörande, förbudne, att tillfoga H. Påel någon oförrätt, meen eller Jntrångh. Sedan denne doomen bleef afsagdt, hafwer ofwanbemälte Johan Huchkaja, hootandes inför Rätten, medh knyttnäfwan, sagdt till H. Påel, bijda, bijda präster, för än wij skillies åth skall tu minnas, Een tijma wed pass der effter, äre 33 stycken Bönder, hwilkas nampn på een Lista anteknade äre, framstegne, inständigt anhållandes, så uppå sine, som sine Interessenters, nu her ifrån förresta och elliest hemmawarande, såsom och uppå deres wägnar, hwilke ifrån Lijfwet dömbde äre, att de till Lijfwet och de alle andre med böther förskonas måtte, tillsäijandes sig gärna H. Påel till deres kyrckioheerde antaga willia, dett och H. Påel sielf, uthi sin till Bönderne den 31 Martij nästförledne utgifne skrifft, giör och för dem beder. Elliest och befinnes af denne Ransakningen, att een Capitein Lieutenant, benembd Armfäldt, hafwer een stoor del af Allmogen till detta upstudzat, förbiudandes dem H. Påel att emottaga, och honom någon hielp gifwa. — Hwarpå föllier detta den kongl. Rättz *Resolutio Regia Betänckiande:*

Åndoch Allmogen uthi Hijtoila Försambling, eij hafwer wedh desse af dem opå deres Förordnade kyrkioherde, H. Paulum Johannis föröfwade grofwe och ohörlige Excesser, honom något hamblat och slagit, fast mindre några åkomor gifwit, och således syntes denne deres gärning, antingen medh penninge böther, eller något annat straf kunna försonas; doch lijkwähl, enär detta nogare efftertänckes sampt och Ransakningen granneligen igenomsees, befinnes detta deres förseende så grooft, ohörligit och swåra förargeligit, att Gudz wrede, hwilkens huuss de hafwa oskärat, Sabbatz- och helgedagarne ohelgat, hans Ordz Tiänare och deres tillförordnade Siälesöriare förachtat och Wanwyrdeligen handterat, sampt och dess Sacraments tillbörlig administration förhindrat, och således sidst, den Enfaldiga hoopen märckeligen förargat, kunde näppeligen blidkas, med mindre

att icke twenne af dem, hwilka man af Ransakningen pröfwar wara största uphofwet och orsaken här till, med deres Lijflott sådant expiera och försona: hwarföre och såsom een af dem, wed nampn Johan Huchkaia, synes sig grofwast af dem alla, på effterföllliande sätt hafwa förseedt. Såssom 1) hafwer han, som af första puncten j ransakningen är att see, till sig tagit kyrkionyckelen af een Smedh Matz Joain, som han sielf tillstår, om Onsdagen hwilket war dagen för helge Torssdagen, behållandes den hoos sig intill andre dagen, som war Philippi Jacobi dag, hwarigenom Caplanen her Henrich sedan bleef förorsakat att hålla Gudztienst opå kyrckiegården. 2) hafwer och han, som den andre puncten i Ransakningen förmähler, tillijka med några andra, sagdt Biskopen med wälde hafwa insatt H. Påel, och dij kunde honom inthet emottaga, sträfwandes således emoot den förordning, som H. Biskopen tillijka medh Consistorialibus uthi ett allment Prästamöthe j Wijborgh hafwa giordt. 3) hafwer han och warit den första iblandh dem som H. Påel hafwer utnämbt, att hafwa uppå een söndag honom med stoort roop och skrij, icke allenast öfwerfallet och förhindrat ifrån sin Gudztienst, der han för altaret stoodh och sin skruudh sig allareedo påtagit hade, uthan och löpandes in j Choren, tillijka med de andre honom med armbogan uthur kyrckian trängt och utstött, hwarigenom de, som allaredo woro absolverade, uthan någon Communication nödgades gåå uthur kyrckian. 4) hafwer han och med någre andre följgdt effter H. Påel till Prästegården och honom förbudit ther att hålla någon Gudztienst, och Sacramenten, åth dett folcket han den dagen hade skrifftat, meddeela såssom och sidst och till det 5) sedan domen pronuncierat och han till döden Condemnerat war, medh sin galenskap äfwen som förr fortfahret, hootandes medh knytnäfwan H. Påel och sagdt, bijda, bijda präster, förrän wij skillies åth skall du minnas, hwar af klarligen sluutas kan, att han Extremè malus är, och hoos honom ingen wijdare bättring står till att förwäntta; Altså är och Rättens betänckiande, att han effter häredzdoomens lydelse uthstår sitt straff. — Anbelangandhe dhe Fäm, som och jempte honom, wed häredz Tinget äre ifrån Lifwet dömbde: Så emedan denne

Kongl. Rätt pröfwar deres brått och förseende, tillijka medh een wed nampn Jacob Mäkäläin, som och i Ransakningen förmäles och twenne reesor H. Påel ifrån Predikostoolen hafwer förhindrat, och der hoos på Tingzgården unsagdt honom, att der han skulle predika, så skulle han predika halssen uthaf sig, wara uthaf een lijka beskaffenheet; dy är och detta heruthinnan Rättens meening, att de alla sex kasta tärning, och den som då Låtten faller uppå, eller minsta Ögonen får, att då den samma, jempte Huchkaja, uthstår sitt straff, men de öfriga 5 löösa sedan sitt Lijf med 100 D:r S:mt hwardera, stå uppenbara skrifft och afbedia Församlingen. Så finner och denne kongl. Rätt skiäligt, att alle de andre af bemälte Hijtoila sochns Jnwånare, som uthi detta owäsendet hafwa, jempte desse ofwanbem:de warit Intresserade, bötha hwardera sine Fämptijo dahler sölf:mt, uthstå kyrckioplicht och afbedia Församblingen, hwilket doch under Kongl. Maij:tz wår allernådigste Konungz betänckiande och höga omdöme j underdånigheet hemställes och refereres, hälst effter detta är een Peculiaris Casus, och der, uppå sådant eij skulle något Exemplart straff föllia, torde der af myket ondt, och särdeles wijdare myterie föllia, eenkannerligen, att effter detta är så när emoot Gräntzen, och Allmogen å den orthen till sådant mycket inclinerade. Anbelangande Capitein Leutenamptens Armfältz, Sigfridi Martini och Påel Tuchkulainens förseende, så remitteras dett till häredz Tinget på den orthen wijdare att ransakas och dömas.

Eders Kongl. Maij:tz
På dhen kongl. Hofrättz wägnar
Ödmiuke- och Underdånige Tienare

Gustaf Grass.

Johan Gartz.
Sekreterare.

IX.

Swar till Håfrätten i Åbo om dhen grofwa excess i Hitoila förs: är begången emot dheras kyrkieherde..

Carl etc.

Wår synnerl. etc. Wij hafwe troo män h. R. Drotzet, Pres: och samptl. Assessores, låthit oss Edher relation och betänkiande öfwer den grofwe excess som en deel af Hitoila förs: och Kexholms lähn oppå dheras Kyrkieherde h: Paulum Johannis, så uthi sielfwe kyrkian som annorstädes begådt hafwe, föreläsa, och effter noga öfwerläggiande äntel. stannat i dhen mehning, at dhet kan wara nogh, att den ena Johan Haukaija, som störste ophåfwet dher till warit hafwer, straffes till lijfwet; men dhe andre Sex skole först löpa gatulop Sex gångor hwar, och sedhan tree helgedagar å raad stå uthan för kyrkiedören nakote till midian medh rijs i handen, och nähr dhet förbij ähr, tå stå uppenbahra skrifft och afbedie församblingen; Alle dhe andre som sigh uthi samme excess deelachtige giordt, och J till 50 D:r S:mt saakfelt hafwe, skole jemwäl tree helgedagar å raad stå uthan för kyrkiodörren medh rijs i handen nakote till midian, med mindre någon kunde lösa sigh derifrån medh 10 D:r S:mt till kyrkian, dhet dem för dheras oförmöögenheet å dhen orthen skall tillåtit wara, men sedhan skole dhe alle uthan dess stå oppenbara skrifft och afbedie förs:, för än dhen ena afflijfwes och the Sex löpa gatulopp, så måste dhe alfwarl. tillhållas att bekänna hwem dem till sådhant oråd styrckt om förre Pastoris Sohn h: Sigfredh, eller någon annan det giordt hafwer, befinnes dhet, så måste dhen icke mindre än the andre exemplariter afstraffas, sådane fahrl. optågh och ohörde excesser att förekomma; Dhet är fördenskull wår n: willie och befalln., att J denne wår fattade resolution genom wederb. låthen exequera och wärckstelliggiöra, på dhet en sådhan groff excess må blifwa medh sådant alfwar straffad, att andra må taga sigh der en warnagel uthaff. Detta effterkommandes etc.

Hed. Eleonora.

X.

Till Consist: i Wijborg, om dhen grofwe excesse i Hitoila förs: ähr begången, emoth Kyrkieh:n dhersammastädes.

Carl etc.

Wår ynnest etc. Såsom J troo vnders: Biskop och samptl. Capitulares af bijlagde wåre breffs Copia till Håfrätten i Åbo hafwa till att see och förnimma huru högt dhen grofwe excess ähr kommen hoos Oss i Consideration, som een deel af Hitoila förs: på dheras tillförordnade Kyrkieherde föröfwat hafwa; Altså hafwe wij och herjempte för en nödtorfft erachtadt Edher i n: att warna och förmana, dedh J wedh slijke hendelser af vacante prestegeldz ersettiande, icke påtwinge någon förs: en sådan presteman, som icke något så nähr kan Conciliera sig dheras affection och samtyckie, helst dhe förnemstes, och dher någon widrigheet och motsägn infalla skulle, tå sökia dem medh godho till skähl att disponera, men ingalunda någon medh wåldh emoth sampteliges willie att insättia, hwarigenom flere sådane fahrl:e exorbitantier kunde hända, Och emedan wij befahre, att nähr detta straff dem håtzl. i denne förs: ähr öfwergångit, kyrkioh:n h. Påhl, då föga affection hoos menigheten skall behålla, och altså icke stoor frucht i dhen förs: kunna skaffa; fördenskull så lemne Wij dhet till Edhert mogne öfwerwägande, om icke dhet wore bettre att denne h. Påfwel till ett annat pastorat transfererades, och dem en annan kyrkioherde, dhen dhe bettre kunde wara belåtne medh, tillordnades, williandes att J her widh dhen förordningh giöre, som I finne förs:s opbyggelse och h. Påfwels egen säker- och roligheet dhet fordra. J giöre dermed dhet Oss länder till nådigt behagh etc.

Hed. Eleonora.

Så slutades denna sorgliga sak. Att en stor del af ansvaret drabbar biskop Brommius, står väl utom alt tvifvel. Likaså, att Paulus Costianus varit en på dryckenskap begifven, häftig och till kyrkoherde föga lämplig man, om än icke församlingens beskyllningar i en del afseenden kunde bevisas. Biskopens ord om Sigfridus Martini, att han var den „elakaste präst i stiftet", innehöll äfven en god del sanning. En del af skulden faller dock äfven på adelsmännen, som upphetsade sina bönder. Och slutligen höga öfverheten! Den har låtit politiska hänsyn mer än tillbörligt influera på rättvisans skipande. Oroligheter i gränsmarkerna skulle framför alt och nära nog med hvilka medel som hälst förebyggas. Så fördelar sig skulden på många händer. I alla händelser är detta det mest tragiska befordringsmål, som i våra häfder finnes lämnadt åt eftervärlden.

Synodalakter från Viborgs stift 1699 och 1700.

Meddel. af *H. Råbergh.*

(Ur Wiitasaari kyrkoarkiv.)

I.

Acta om Synodalia Anno 1699 d. 16, 17, 18 Januari.

P. P. Punkter om Passionspredikningar.

1) Efter man icke på landet kan för Wijdlöftighetens skull hålla Veckapredikningar, så måste om Passions tiden afhöras med Cathechismi predikningarna och i Ottesång predikas om Passion, ty Cathechismi predikningar kunna doch förmodl. till årets slut uthinna, doch vill man med första inhemta Kongl. Maj:s permiss. etc.

2) har Oekonom D:n Hus prod. en opsatz öfver dem, som betalt och icke betalt A:o 1676 privilegia

Kong. — viljandes Communen intet bestå honom the 68 B, som han för resten förer Domkyrchan till last uti sina Räkningar. Do varder oss samma 68 B intet bättre kunna betalas för mangelns skull af andra medel det förthy tog Ven. Cler. sjelf godvilligt på sig att Contribuera thertill 8:/: Rd hvar nembl. uthan åtskilnad vare Pastor eller Capellan.

3) Angående tryckhjelpen, som Presterskapet hafva utfäst att betala till tryckeriet härsammastädes förmodas en stoor deel af äro än icke betalt den hjelpen, så skall Notarien upprätta en opsatz på de resterande och skicka till Herrar praepositi, som i theras Contrakt drager bekymmer derför att resten kan Colligeras.

4) Taltes mycket om Correspondensen emellan Pastores och Capellanerna i Landet sedan nu den nya Kongl. ordningen om intraderna är kommen och stannades omsijder uthi thetta enhälliga beslut, att Capellanerna skola härefter få barnalijkstolen till 4 öhr inclus. och jämväl andra små accidentier som the före haft när the sådana tjenster förrätta nemligen 1/8 af barnchristningar 1/8 af sochenbud och af opsjungningar sammaledes, doch så, att Sacellani häremot hjelpa Pastorem i hans embete med predikande.

5) Om Enkjehjelpen resolverades, att Herrar Praepositi i sitt kontrakt efter sit samvete disponera derom årligen och vid årets slut med en opsats i Consistorio gör reda therför.

6) Presterna förmanades att vara flitige i sina predikningar och intet missbruka sin tjenst med innantillläsande, innehållande med öfverflödigt tobaksrökande och undfly all otijdighet som af somblige tyvärr ofta sker.

7) Opslästes kongl. förordningen ang. prästerskapets rättigheter.

8) Begiärades — — — hvad oss skulle åtniuta till någon recognition för de svenska predikningar som hvar 3 Söndag på landet för officerare skall hållas, hvaruti meentes att thet iche var förmychet om — finge för hvar predikan 1/2 H:c, efter the och kunna få för en lijten lijksermon 1/2 tunna råg, som enhälligt gillades.

9) Befalltes Clerus att hvar i sin sokn opprätta en lista på prestebarn, som icke hafva förmyndare efter the-

ras föräldrars död, låtande sig vara angelägit att the åtminstone med förmyndare vara försedda, på thet the kunde blifva väl uppfostrade och till Book hållne, samt årligen i Synodo häröfver giöra relation.

10) Då prestesterbhuus njuta nådår skola de ingen enkehjelp undfå.

11) Domini Praepositi tillsades att oss sina proste böcker årl. framte och leverera eftersom ock Domprosten framgifver sitt exemplar.

12) Proponerade H. Hög. Biskopen, på hvad Rout man bäst visitation i år anställa kunde; då den Keksholmska Cl. begiärte på den sijdan, emedan här icke på goodh tijd visitation hållen är.

13) Förmantes Cl. allvarligen att inkomma med herredagspenningarne som ännu hos somlige stå obetalde såsom och theras avangements och charta sigillata peng. jemte the 16 :/: RM. som och skola betalas för Synodaldisputation.

14) Uplästes Kongl. M. Resolution nu vijd sista Riksdagen på thetta Stiftets desiderier då med den 15 punkters reciterande påmintes att man till H. K. M. skrifua skulle och i underdånighet sökia thet Cler. måtte uthan afkortning sin Andel niuta af tijonden. Såsom ock med den 20 punktens opläsande meentes att förfråga sig hos K. M. om the ryttare och soldater, som ega koo och annan afvel kunna slippa med 24 :/: Rent.

15) Constituerades officiarii till nästa Synodum.

16) Slutl. ställdes till Ven. Cl. förmaning att etc. N. — —.

Detta härmed attesteras.

Petter Laurbechius.
Ep. Viburgensis.

II.

Acta synodalia Anno 1700, 15, 16, 17 Januari.

1) Togs hyllningseden af them som densamma icke ännu praesterat och voro nu tillstädes.

2) Tillfrågades Clerus huru de öfverenskommit med officerare, angående den svenska predikan hvar 3:dje söndag; hvarå de svarade: ändoch officerare sjelfva förstå mästadelen det finska språket så vill likvähl Clerus vara benägen att hålla densamma der de så vilja emot någon recognition för dess omak och besvär.

3) Upplästes Contributions Taxa för Presterskapet af Vijborg landshöfdinge döme och discourerades vidh det tillfälle huru contribution kommer att utgöras i Helsingfors Landshöfdingedöme — — — — — der hans Excellens generalen vill hafva numerum seminantium af hvar församling och sokn, hvarföre påmintes Clerus att inkomma ofördröjligen med förteckningar öfver seminantes, hvarom de ock tillförene hafva fått communication i följe af Hans Excellens Generalen Otto Wellinchs Bref.

4) Befalltes Clerus att hvar i sin sokn opsätta en lista på prestabarn, som icke hafva förmyndare efter deras föräldras dööd, låtandes sig vara angeläget att de åtminstone med förmyndare blifva på det de kunde väl oppfostrade och till book hållne samt i följ. synodo häröfver göra relation, omtal hvad som om deras ringa qvarlåtenskap discourerades.

5) Påmintes presterskapet att årl. inkomma med specification öfver sokne tiggare och allmosehjon att deras omkring färdande må betagas, skolande noga tillse hvad folk eljest i församlingarna sig uppehålla och någon extra casum necessitatis af slika obekanta uthan pass och bevis ankommer, admittera till sina salighetsmedel, och skulle någon begära testimonium pietatis så kan sådant lösas med 4:|: af dem som friska och färdiga äro och kunna arbeta, men dem fattigom och bräckligom gifves gratis.

6) Ansades prästerskapet i anledning af Kongl. Maj. bref af 13 Maj 1697, att de intet må bruka mistänkliga ordformer i sina predikningar ej heller något annat praepostere inmänja.

7) Upplästes Kongl. Maj:s bref af 14 Maj 1697 angående de förmåner som Hans Maj. allernådigst förment Presterskapet och Scolbetjänte, att de och deras hustru,

enkjor och barn befriade för klockors lägerställens och — – klädningens betalning.

8) Angående Trycheri hjelpen, som Presterskapet hafva utlofvat att betala till Trycheriet, påmintes de nu allvarligen och enkannerligen uppräknades the resterande hvilka ock skola uppsättas och afgifvas D:s Praepositis vid handen.

9) Förmantes Clerus allvarligen att inkomma med herredagspenningarne som ännu hos somliga stå obetalt, då ock uppräknades de resterande ibland hvilka v. Pastor i Läppevirda sade sig hafva betalt Augumentet till Praepositum M. Ursinum, Men Pastor i P — — bad att skonas med 4 R: dem han allaredan lefvererat. Så upplästes ock Specification uppå dem som Balanceras för Avangements och Charta Sigillata penningar med allvarlig förmaning att de dem från sig lefverera så hårt dem är att undvijka allt - - - - - - som derför torde en och annan påkomma. I lika måtto påmintes om Synodaldisputations afbetalning — — såsom och presterskapets privilegii penningar 8 s. mt. hvilka skola betalas innan Clerus reser från staden.

10) Såsom Praepositus Helsingforsiensis der skall communicera Consistorii missiver med sina Collegis så väl i staden som i sochnen ty tillhålles han dermed detsamma härefter att göra.

11) Om Enkehjelpen resolverades så nu som i förra synodis att herr Praepositus i sitt Contract efter sitt samvete disponera derom — — och vid årets slut ankom vid Prost möte med en opsatz i Consistorio derföre redogiör, men ingalunda skola kyrchiorna graveras med den utgiften.

12) Taltes om de personer som löpa härifrån öfver gräntsen till Ryssland och låta der omdöpa sig och komma hit åter tillbaka, hvad man dem till correction i sådant måhl kunde finna, såsom och om dem, som försumma sina salighets medel öfver ett till flere åhr; och om Ryska presterna kunde härefter infinna sigh uti prestmöte; Resolv.: Om dessa måhl skall afgå ett bref till Kongl. Majestät med underdånig förfrågan hvadh straff slijka skola undergå.

13) Påmintes presterskapet att skynda med Collecterna, efter med dem under tiden allt för länge drages.

14) Förmantes Clerus, att Studentepeng. intet måga blandas med andra dylika medhel och att de ville sända till Consistorium om de veta af något glt Kongl. bref som derom tillförene vore utgifvit. Dessa studentepengar kunna kolligeras på faste- och bönedagar — — —.

15) Anmältes att visitatio episcopalis ske i åhr vill Gud i Savolax.

16) Constituerades officiarii till nästa synodum.

17) Föres här och till minnes att Mariæ bebådelsedag faller i åhr på Palmlögerdagen hvarefter ven. Clerus kan rätta sig.

18) Såsom Kapellan i Helsing sochn Hr. Carsten Bachman sig besvärar att klockaren dersammastädes icke intonerar psalmerna som practicabelt är i andra församlingar på landet, så pålägges bemälde klockare att han utan någon gensago uppehåller sången i kyrkian; item efter han är boklärd af prästerna — — — tiena till allt sådant.

19) De prester som ännu icke hafva levererat sin hyllningsed skrifteligen skola detsamma ofördröjligen efterkomma.

Officiarii in futura synodo.

Materia disputationis est de Deo et s. s. Trin.

Praeses Mag. Aaron Hoffrén, v. Praeses Mag. Gustaf Stark.

Respondentes: Pastor Saarijärviensis. Pastor — — Sacellanus ruri Borgå. Gabr. Wadstenius

Undertecknadt: Petrus Laurbechius. Ep. Wib. Petrus Carstenius. Math. Martinus.

Apulaispappien palkoista menneinä aikoina.

Esittänyt *J. M. Salenius.*

Siitä jalosta hengellisestä työstä, jonka Suomen papisto vuosisatojen kuluessa on saanut aikaan, ovat apu-

laispapit eli adjunktit toimittaneet jotenkin suuren osan. Mutta kun ennen aikaan arvojärjestys oli tarkemmin huomioonotettu kuin nykyjään, niin apulaiset usein kyllä prinsipaaliensa puolelta saivat kokea kopeutta. Vanhat ihmiset vielä tietävät kertoa, millä tavoin apulaispapit ennen usein saivat kuulla ja nähdä, että olivat jonkunlaisia „novitiuksia". Apulaispappien palkatkin ovat aikojen kuluessa vaihdelleet. Niistä tähän esimerkiksi on koottu tietoja muutamista Pohjois-Savon seurakunnista. Muualla olot luultavasti ovat olleet melkein samanlaiset. Kirkkoherran apulaiselle Kuopiossa v. 1750 luvattiin palkaksi vuodessa 180 vaskitalaria. V. 1762 kirkkoherran apulainen Leppävirroilla vaati itselleen palkaksi 600 vaskitalaria, mutta tuomiokapituli selitti v. 1767, ettei apulaisille juuri makseta enempää kuin 300 talaria. V. 1766 Kuopiossa kyllä oli luvattu apulaiselle 400 vaskitalaria ja ruokaa, mutta seuraavana vuonna annettiin 300 talaria, kortteeri, ruoka ja passaus. Leppävirran kirkkoherran apulainen sai v. 1770 240 vaskitalaria, kamarin, täysihoidon ja satunnaisia lisätuloja, Kuopion kappalaisen apulainen v. 1772 240 vaskitalaria, täysihoidon sekä vähän arkivaatteita ja Iisalmen molempien kappalaisten apulainen v. 1782 300 vaskitalaria, täysihoidon ja vähän liinavaatteita ja jalkineita. Mutta vielä useampaa laatua oli Kuopion kirkkoherran apulaisen palkka ollut v. 1762, nimittäin vuodessa 10 tynnyriä viljaa, 1 tapporaavas tahi 8 *L*℔ lihaa ja 1 parkitsematon vuota, 3 *L*℔ voita, 1 *L*℔ talia, $^1/_2$ tynnyriä herneitä tahi papuja ja 70 vaskitalaria ynnä lisätuloja pitäjälle tehdyistä matkoista. Myöhemminkin toisinaan maksettiin apulaiselle palkkaa muulla kuin rahalla. Iisalmen kappalaisen apulainen v. 1794 sai vuodessa 16 t. viljaa, 2 *L*℔ voita ynnä sivutuloja, mutta ei kortteeria, jota palkkaa pidettiin liiankin runsaana, Iisalmen kirkkoherran apu-

lainen v. 1807 28 t. viljaa, kortteerin, lämmityksen ja kaalimaan, Leppävirran kappalaisen apulainen v. 1811 15 t. puoleksi rukiita, puoleksi otria, Iisalmen kirkkoherran apulainen v. 1814 täysihoidon ja 30 t. viljaa, puoleksi rukiita, puoleksi otria, ja Iisalmen kappalaisen apulainen v. 1831 14 t. viljaa. Mutta oli ruvettu käyttämään uusia rahain nimiäkin: hopeariksiä ja killinkiä. Leppävirran kirkkoherran apulaiselle v. 1779 annettiin palkaksi 16 2/3 riksiä (16 riksiä 32 killinkiä), täysihoito sekä lisätuloja ja kappalaisen apulaiselle v. 1781 20 riksiä, täysihoito ja lisätuloja, Kuopion kirkkoherran apulaiselle v. 1790 25 riksiä, täysihoito ja sivutuloja, mutta v. 1794 33 riksiä 16 killinkiä ynnä täysihoito. Tämä viimeksimainittu oli aivan tavallinen apulaisen palkan määrä. Mutta tuomiokapituli v. 1800 määräsi Kuopion kirkkoherran apulaiselle palkaksi 40 riksiä ja eri kamarin ja v. 1805 40 riksiä pankossa ja täysihoidon, kun palkasta oli retteloitty. Iisalmen kirkkoherran apulainen v. 1802 sai kyytirahat sinne tulostaan, täysihoidon ja 35 riksiä riikinvelkaa, Kuopion kirkkoherran apulainen v. 1806 50 riksiä sekä täysihoidon, Leppävirran kappalaisen apulainen v. 1805 70 riksiä riikinvelkaa, täysihoidon ja lisätuloja, Leppävirran kirkkoherran apulainen v. 1809 66 riksiä 32 killinkiä pankossa ja täysihoidon ja v. 1811 100 riksiä riikinvelkaa ja täysihoidon, Kuopion kirkkoherran apulainen v. 1813 130 riksiä riikinvelkaa ja täysihoidon, Iisalmen kirkkoherran apulainen v. 1819 133 riksiä 16 killinkiä Ruotsin pankossa sekä täysihoidon ja Leppävirran kirkkoherran apulainen v. 1834 300 riksiä riikinvelkaseteliä, 10 t. viljaa ja täysihoidon. Kun ruplat olivat tulleet käytäntöön maassamme, sai Iisalmen kirkkoherran apulainen v. 1816 täysihoidon ja 200 ruplaa pankossa, Kuopion kirkkoherran apulainen

v. 1821 300 ruplaa pankossa ynnä täysihoidon, mutta v. 1829 200 ruplaa pankossa.

Jos apulainen oli substitutina, v. t. curamgerens'inä tahi armovuodensaarnaajana, niin hänen palkkansa voi toisinaan olla vähän suurempi. Substitutiksi joskus myöskin pyrittiin siten, että luvattiin ottaa vaimoksi prinsipaalin joku tytär. Sillä tavalla eräs nuori pappi v. 1739 pääsi Leppävirran kappalaisen substitutiksi. Olihan ennen aikaan tavallista, että myöskin vakinaisiin kirkkoherran ja kappalaisen virkoihin pyrkiessä luvattiin ottaa edellisen tytär tahi leski vaimoksi ja siten turvata hänen perhettään, kun leski- ja orpo-kassoja ei ollut, tahi (esim. Leppävirran kappalaisen kuoltua v. 1752) luvattiin edellisen perheelle vuosittain viljaa ja voita. Iisalmen kirkkoherran substitutille v. 1767 tarjottiin täysihoito ja 600 vaskitalaria, mutta Kuopion kappalaisen armovuodensaarnaajalle v. 1769 annettiin ainoastaan tavallisen apulaisen palkka: 300 vaskitalaria ynnä täysihoito. Kuopion kappalaisenviran toimittaja v. 1784 sai 15 t. rukiita, 5 t. otria, 5 *L*℔ voita, 15 *L*℔ lihaa, kaikki lisätulot ja kyytirahoja 6 hopeariksiä. Hänen oli myöskin saatava yhtä hevosta varten 3 tavallista talvikuormaa heiniä ja 4 hyvää olkikuormaa ynnä 2 huonetta ja ulkohuoneita kappalaisen puustellilla. Saman viran toimittajat v. 1787 saivat 83 hopeariksiä 16 killinkiä ja lisätulot. Iisalmen kirkkoherran kuoltua luvattiin v. 1770 armovuodensaarnaajalle kyytirahat, täysihoito ja 300 vaskitalaria. Mutta koska hän myöskin kantoi kruunulle lankeevia „pastoralia", niin tuomiokapituli nosti hänen palkkansa 900 vaskitalariksi. Kuopion „substitutus pastoris" v. 1781 sai 83 hopeariksiä 16 killinkiä, kyytirahat ja kortteerin pappilassa, mutta hän sittemmin ei asunutkaan pappilassa ja sai sentähden rahapalkkaa 2,400 vaskitalaria eli 133 $^{1}/_{3}$ hopeariksiä. Iisalmen kappalaisen

kuoltua v. 1790 sai armovuodensaarnaaja 27 riksiä 37 killinkiä 4 runstykkiä hop. vuodelta, täysihoidon, vähän liinavaatteita ja hevosen kirkolle matkustamista varten. Leppävirran virkaatoimittava kirkkoherra v. 1798 sai puolet puustellin sadosta ja pitäjän maksuista. Iisalmen curamgerens'ille annettiin v. 1808 200 riksiä riikinvelkaa, täysihoito pappilassa ja ruokaa yhdelle hevoselle. Saman seurakunnan v. t. kappalaiselle v. 1812 annettiin puustellinhallinto, jyvätulot ja pikkusaatavat; jyvätuloja kuitenkin korkeintaan 30 t., jos enempi pitäjältä tulisi, olisivat ylijäämät maksettavat Porvoon kymnaasin kirjastolle. V. 1817 oli Iisalmen kappalaisen substitutille maksettava palkkaa kolme kertaa vuodessa, kaikkinensa 18 t. viljaa eli 200 riksiä riikinvelkaa, ja v. 1826 armovuodensaarnaajalle annettiin täysihoito, 170 riksiä riikinvelkaa ja hevonen käytettäväksi. Iisalmen curamgerens sai v. 1834 400 riksiä Ruotsin pankossa, täysihoidon ja sivusaatavia. Kuopion pastorin vicarius eli substitutus sai v. 1835 650 ruplaa pankossa ja täysihoidon.

Sedliga missförhållanden inom församlingarna under tiden efter stora ofreden.

Meddel. af *H. Råbergh.*

Några karakteristiska drag ur Borgå domkapitels protokoll från tiden strax efter stora ofreden må anföras i det följande:

13 Mars 1736. „Emedan Prosten Paulin i Iittis emot kyrkolagen XIX, 25 brukar, förmedelst krögeri, oanständigt öhls och brånvins försäljning vid kyrkan, tillskrifves Paulin att till undvikande af vidare ansvar med

en slik handtering, som en kyrkoherde intet egnar och anstår, hafva fördrag och med det första afskaffa ett sådant vid Guds hus syndigt och förargeligt krögeri".

17 Aug. 1737 anklagades kyrkoherden Tornaeus i Wederlaks att han i kyrkan öfverfallit 2 bönder med hugg och slag samt hållit och ännu håller olofligt krögeri invid kyrkan. Målet remitterades till häradsrätt.

7 April 1736: „Såvida Öfversten Gjerta i Walkeala och öfversten baron Wrede i Elimä förespörjas bruka krogar invid kyrkorna, så skola de genom skrifvelse med tjenliga föreställningar förmås att med sådan handtering afstå, annars nödgas Cons. anlita Landshöfdingen om handräckning". Dem, som med slikt i Askola kapell umgås, lofvade domprosten allvarligen åtvarna till upphörande häraf.

7 Sept. 1737 föredrogs bref af Landshöfd. Fresenheim som anmäler om öfverflödigt bruk af öl och bränvin i Joutseno och andra socknar.

En annan inför Cons. gjord och vid dess sammanträde 7 Mars 1737 behandlad anklagelse är och betecknande för tillståndet inom kyrkan under tiden efter stora ofreden.

Kyrkoherden i Kymmene Arvid Thornæus anklagade kapellanen derstädes Samuel Etholen för en mängd förseelser. 1) E. hade försummat gudstjensten senaste julhögtid och ofta tillförene sig derifrån afhållit. Detta förnekade E. Kyrkoherden och socknens till Cons. sända fullmäktige påstå „att ofta bemäldte Kapellan förenämnda julmorgon lemnat uppläsa texten, som han skulle förklara, och ofta tillförene betjenat sig af en bonde, som bakom hans rygg i predikstolen läst texten för honom och i öronen ropat, hvilken han sedan öfverljudt läst för församlingen. Detta måste Herr Samuel vidgå förebärande sin svag- och skröplighet varit häruti orsaken, förmenande

att han för sitt svaga minne och syn vore härutinnan ursäktad. 2) Frågades egentliga orsaken till sådan Herr Samuels försummelse, isynnerhet om fylleri vore härtill orsaken? Svarades, att han ofta öfvat fylleri och brukat det såväl hemma och i byar i socknen som ock i sin embetsförrättning varit öfverlastad. 9 personer hade jämte klockaren och spögubben undertecknat attesten härom, „som betyga att bemälde Samuel 23 sönd. efter Tref. 1735 skriftat 62 kommunikanter och varit så fuller och öfverlastad af starka drycker, att kommunikanterna ej kunnat förstå ett ord af dess skriftermål, utan måste med största förargelse tåla honom". Härefter frågades kyrkoherden huru han tillät Herr Samuel den gången skrifta efter han varit drucken? Hvarpå han svarade att han, som med samma skriftfolks uppskrifvande och förhör i choret hade att syssla, kunde ej märka hans tillstånd då han smugit sig in i sakristian och varit så förut ingången, innan han kom i kyrkoherdens åsyn. Herr Samuel tillspordes huru han ville utlåta sig emot denna svåra klagan, hvarå han många fåfänga ursäkter förebar och ville ej vidgå sin i så måtto gjorda stora förargelse föregifvande, att han samma gång för gudstjensten ej tagit några starka drycker till sig, utan allena rökt 2 pipor tobak, fordrande på edelig bekräftelse af dem som attesten underskrifvit hade, hvilket de väl i skriften lofvat göra vid påfordran". Socknens ombud anhålla om befrielse „från en så oduglig och förargelig lärare, sägande sig för blygsels skull ej vela uttala allt det som förargeligt i hans lefverne städse varit och han mera än många gånger vijst. Han hade sig städse obeskedlig vijst och jämväl med denna sakens kungörelse skroderat och skällt alla för skälmar och tjufvar, som den till Cons. ingifna klagoskrift underskrifvit." Han hade enligt en framvisad attest den 2 Maj 1728 öfver-

fallit kyrkoherden uti hans eget hus med skändeliga smädeord och hotelser uti sin stora fyllnad, så att kyrkoherden, som då ensam råkat vara hemma, måste söka sig hjelp och försvar emot honom ifrån grannarna, hvaremot Samuel E. ej hade något att förebära utan måste vidgå det som således om honom intygadt blifvit. Kyrkoherden hade väntat E:s förbättring i anledning af gifna förmaningar in visitatione episcopali et præpositali. Derföre hade angifvelsen i Cons. blifvit fördröjd". Angående E:s uppträdande inför Cons. omnämnes i prot.: „E. vijste sig inför Cons. mycket otidig och beskylte sina närvarande anklagare för uppenbara lögnare och de, som drifvas af försmädelsens anda till att med ogrundade skäl angifva och anklaga honom, som han ock ytterligare otidiga ord här inför sittande Cons. fällte och Guds namn missbrukade tvärtemot gjorda varningar och förmaningar."

Saken hänsköts till häradsrätt i och för vidare undersökning. Etholén afsade sig frivilligt sin kapellanstjänst samt blef internerad å hospitalet i Helsingfors. Kymmene församling sammansköt penningar för hans inlösande för lifstid å hospitalet.

Den 3 Mars 1742 anklagade kyrkoherden Kjällgren adj. Amnelin för fylleri och derefter att han slagit sig till vårdslöshet i sina nödiga stycken mera än till förkofring. Sedan han på första kallelsen inför Cons. uteblifvit infann han sig omsider den 19 Maj. K. anförde mot A. följande anklagelse: 1) A. hade gift sig; var motvillig att lyda sin kyrkoherde; han hade vägrat examinera skriftfolket och icke uppläst kungliga förordningar från predikstolen. Kyrkoherden hade varit nödsakad skicka efter honom till kyrkan, då såväl han som församlingen fått vänta på A. Han hade under två vigningars förrättande på en dag varit så öfverlastad att han intet kunnat rätt läsa bönerna. Under sist-

lidne pingstdag fick kyrkoherden länge vänta på adjunkten. Då han omsider kommit till kyrkan, höll han en sådan predikan, som intet var väl ihopsatt. Hans propositio var väl om den Helige Andes gifvande, men hela predikan hade varit om synd emot den helige Ande. Med Kristi vingård skall adj. Amnelin förstå bland annat sjelfva huset och arbetet i vingården vara att gå till kyrkan. När han skall be för sjuka säger han: „Låtom oss fälla en trogen förbön för dem som arbeta i Kristi vingård"; folket beklagar sig att det icke blifvit undervist vid förhören och intet annoteras hvad de kunna läsa och gjort framsteg uti. När han blifvit efterskickad att skrifta en soldat af Österbottens Regimente, har han förän han honom skriftat begärt 3 daler, men efter det de tre daler intet blefvo honom försäkrade så reste han intet att skrifta honom. — Då Amnelin nekade till dessa beskyllningar, skulle kyrkoherden göra saken anhängig vid häradsrätten i och för närmare undersökning hvarefter handlingarne borde till Consistorium insändas. — Detta synes dock ej hafva ledt till något resultat. K:s tid upptogs af den skandalösa processen mot hans hustru för dennas äktenskapsbrott med notarien Martinus. Derefter flyttade han öfver till Sverige.

En anklagelse mot präst för irrlära 1736.

Medd. af *H. Råbergh.*

Cons. Borgoensis protokoller för den 6 Okt. 1736 innehålla meddelanden om pastorsadj. Bäckborg, anklagad af dess pastor Åkerstedt i Mörskom „för felaktigheter både i läroembetet och allmänna lefvernet, be-

stående derutinnan hvad Läran angår, att han i sina predikningar skall hafva sagt: Guds son vara skapad af Fadren; den hel. Ande utgår af fadren, sonen och den hel. Ande. Änglarna vore af tveggehanda slag, synliga och osynliga. Uti embetet har han sig såmedelst försatt, att han några resor bortlemnat förmaningen framför syndabekännelsen, läst fader vår 2 särskilda gånger före predikan etc. Det allmänna lefvernet har han derigenom förbrutit, att han på en öppen väg ofredat Fenrik Stichei son och honom såsom ridande frånkastat från hästryggen och åt sig sjelf derpå lemnande efter sig att gå till fots. Uppå frågan om allt detta så sig hade, som han blifvit anklagad för, vidgick han allt annat förutom det hvilket han högeligen nekade, att han intet så utlåtit sig som ofvan förmältes om Guds son och änglarna, sade ock i hastigheten hafva försedt sig om den helige Andes utgående, såsom ock för bemäldte fenrichs sons otidiga expressioner emot sig varit föranlåten att lyfta honom ur sadeln". „Härpå blef honom under ögonen ställdt huru vårdslöst och oanständigt han sig härutinnan förhållit och förmantes på det allvarligaste."

En presthuskonservation från 1730-talet.

Medd. af *H. Råbergh.*

Uti 1686 års K. L. Cap. XIX § 8 stadgades såsom bekant är att „vid besättande af prestagäll böra de prester i synnerhet ihågkommas, som med fattigdom besväras m. m. så väl som de, hvilka den frånfallne kyrkoherdens hus upprätta och understödja kunna". Härur

utvecklade sig den s. k. konservationen af presthuset, som bestod deri, att vid den lediga tjenstens besättande förslag lemnades åt dem eller den som förbundo sig att äkta företrädarens enka och dermed åtaga sig omsorgen om hans familj. Denna sed följdes äfven inom församlingarna i Finland och framkallade förvecklingar och missförhållanden som ofta voro af mycket naiv art och i hög grad betecknande för det sätt hvarpå vederbörande bevakade församlingarnas bästa. Ett sådant fall omtala Borgå Consistorii protokoller för den 8 Aug. 1739 och en mängd följande sammanträden. Kapellanen i Sysmä, Soilander, hade aflidit och efterlemnat enka Catharina van der Pahlen jämte oförsörjda barn. Då frågan om förslags upprättande till sagda tjenst företogs i Consistorium hade kontraktsprosten Krook anmält tre unga prestmän, adjunkterna Indrenius, Boisman och Nordström såsom möjligen hugade att konservera presthuset. Cons. som då bestod af biskop Nylander samt Lektorerna Nappenius, Gabriel och Johan Fortelius, beslöt att anmoda de anmälda att inom den 29 Aug. afgifva svar. Emellertid ansöktes tjensten af kapell. Serenius i Heinola samt adjunkterna Herman Carlquist och Johan Wredfors. Dessa inkallades till förhör jämte en student Wahlberg som begärt „veniam concionandi". De inkallade förhördes i 1) eloquentia sacra de methodo elaborandi conciones sacras ad usum et captum auditorum, 2) de usu philosophiae moralis in theologia, 3) in historia reformationis, 4) in explicatione et resolutione textus authentici novi foederis, 5) in theologia in genere et speciatim de gratia dei in Christo dato, in locis de vocatione, regeneratione, justificatione et fide", och funnos de ega försvarlig och nödig kunskap i studier; äfven om Wahlberg resolverades att han skulle erhålla veniam concionandi. Derefter upplästes adjunkten Indrenii och

Boismans inkomna svar uppå Cons. förfrågningar om de ville upprätta kapell. Soilanders sterbhus medelst giftermål, så framt de kunde vinna befordran efter honom; och afslog den förre sådant, men den senare, Boisman, förbinder sig dertill uttryckligen. Adjunkten Nordström som äfven härom blifvit tillskrifven inställde sig nu personligen och uppå tillfrågan svarade: att han ej närmare kunde utlåta sig än han tillförene genom bref gjort, att om han allenast blifver dit remitterad och genom sin närvarelse kan vinna hennes tycke och finna kärlek till henne, vill han intet vara obenägen härtill; hvarföre ock, på det tre af dessa ofvannämnde måtte utses till profpredikningars afläggande, tagande ock hvars skicklighet och gjorda tjenster under behörigt öfvervägande, skreds till förslagets upprättande. Härvid erhöllo Serenius och Wredfors de två första rummen, Boisman oaktadt han var nyss prestvigd och ej aflagt examen, det tredje på grund att han lofvat försörja enkan. Beslutet var dock ej enhälligt. Gabriel Forthelius ville att adj. Nordström „borde få njuta förmånen att först få sändas till Sysmä och göra sig underrättad om vilkoren i enkans hus, innan någon tredje skulle ordentligen blifva remitterad“. Cons. beslöt vidare att valförrättaren borde underrättas hvad Boisman angår, att han „efter sin skriftligen gifna lofven, så framt han vinner församlingens flesta röster och således erhåller lägenheten, fullföljer äktenskapet med Soilanders änka, utan hvilket vilkor han till samma lägenhet ej kan befordras i anseende dertill, att han en kort tid har varit in ministerio“.

En tid derefter den 1 Sept. inställde sig sökanden Carlquist i Consistorium och lofvade att, om ej Boisman hölle sitt löfte med afseende å giftermålet, ville C., om han fick förslag och de flesta rösterna, gifva årligen 6 tunnor spanmål så länge enkans 2 barn blifvit 15 år

gamla. Detta blef honom af Consistorium försäkradt. Emellertid inlemnade enkan S. den 26 Sept. en besvärsskrift i anledning af nådårspred. B:s förhållande Han vore ej sinnad att gifta sig med henne utan med hennes stjufdotter Maria Soilander, hvarigenom Soilanders enka säger „sig ej vara på något sätt konserverad". Boisman var dertill efterlåten i sin tjenst. „Utom uppvaktningarna i kyrkan ville han ej befatta sig med något som till hennes fördel och rätt under nådåren hör, ville ej göra reda för barnlikstol, kristningar och sockenbud, utan till öfverflöd har han brukat och än brukar hennes aflidne mans kappa henne oåtspord och olofvande". I anledning häraf infordrades Boismans förklaring. Derjämte uppdrogs åt kyrkoherden Heintzius att i främmande mäns närvaro fordra af B. utlåtelse om han genom giftermål med Soilanders enka vill upprätta sterbhuset, hvarförutom han ej kan eller bör komma i konsideration vid sacellaniens i Sysmä besättande. Någon profpredikan kunde ej försiggå innan Cons. härom gjort ytterligare författning. Den 10 Oktober § 7 behandlade Cons. Heintzii svar. „B. hade sig sålunda yttrat, att hans tankar så mycket mindre varit att äkta hennes stjufdotter Maria Soilandra, som Cons. föreskrift är att bemälda sterbhus genom enkan Cath. van der Pahls försörjande upprättas bör, varande det eljes orsaken, hvarföre B. för en och annan utlåtit sig om äldsta stjufdottren, att han dermedelst tänkt vinna sig flera röster, såvida enkan finnes vara hos gemene man mycket förhatlig, de der skolat sig utlåtit, att ej vilja lemna sina röster till den, som vill bygga äktenskap med enkan, hvilket ock utgången bäst utvisa lär". Den 17 Okt. inkommo och föredrogos valhandlingarne från Sysmä. Boisman hade på tillfrågan utfäst sig i hela församlingens närvaro att genom giftermål försörja framlidne kap.

S:s enka, hvarpå den närvarande församlingens medlemmar jämte kyrkoherden Heintzius fallit med sina röster på B. och äskat honom till kapellan, hafvande dock Kaptenen Adam Wilhelm Tandefelt anfört, att stjufdottren blifvit förlidna sommar skild från enkan och kan ej sjelf försörja sig. Boisman hade ej dertill samtyckt att stjufdottern skulle förblifva hos modren, emedan inkomsterna ej voro dertill tillräckliga. Kaptenen Tandefelt jämte kyrkoherden och andra begärde nu adj. Johan Wredfors i Hauho, „så framt Boisman ej skulle blifva maintenerad med denna lägenhet, hvilken dock dervid måste bibehållas, der han genom vigsel fullföljer äktenskapet med enkan men eljes intet". Kapt. T. begärde i en valhandlingarna bilagd skrift, att om äktenskapet mellan Boisman och enkan icke fullbordades, Cons. ville hafva anstånd med fullmaktens utgifvande till dess äktenskapet med enkan verkligen genom vigsel blifver fullbordadt. Cons. beslöt nu att äktenskapet mellan B. och enkan Soilander skall ske så snart „enkans sorgetid expirerar".

Den 12 Dec. föredrogs en ny inlaga af kapt. Tandefelt, der han anhåller, att nådårspred. Boisman „icke måtte genom några intriger eller snart sagdt listiga invändningar, der man nu erfarit, må komma till lägenheten, ty då T. hade frågat Boisman om äktenskapslöftet med Soilanders enka, har han svarat det ej nånsin kunna ske, det bemälde kapten bestyrker med en bifogad attest af dess svärson Taube och en student vid namn Ödman". T. hemställer nu om ej adj. Carlquist skulle jämte Wredfors komma i konsideration, helst som den förres moder med många oförsörjda barn „är husvill och intet äger af sitt eget så mycket hon bakar en kaka af".

Cons. infordrade ånyo B:s förklaring.

Den 19 Dec. föredrogs en klagoskrift af enkan Soilander, der hon besvärar sig öfver B. att han icke vill gifta sig med henne enligt lofven. Hon begärde att B. ej skall befordras till lägenheten utan någon annan, „som gifver henne något till underhåll samt frågade om hon ej hade rätt att innehålla B:s lön för det han ryggat sitt löfte". — Cons. resolverade: „Enkan lemnas tillstånd till att taga sådan mått härvid, som hon lagligen tycker sig hafva skäl till i anseende till någon förliknings fordran af B. för det han sig åtrat". „Alldenstund B. afsäger sig äktenskapet med S:s enka, helst hans föräldrar honom sådant förvägra," remitterades Carlquist till profs afläggande, hvarefter nytt val borde ske mellan Serenius, Wahlfors och Carlquist. Emellertid gjorde enkan Soilander ännu ett försök att, om ock i annan form, blifva konserverad vid kapellanstjensten i Sysmä. 1740 den 26 Jan. inlemnade hon en ny inlaga, der hon förmäler att Boisman lofvat försörja henne och hennes små, omyndiga barn, „det han ock gjort, så framt han rådt sig sjelf, dock som sådant varit hans föräldrar alldeles emot, så säger han sig nu hafva så öfverenskommit med B. så väl i främmande mäns närvaro som skriftligen att om B. kunde komma till sacellaniet vill han årligen gifva henne tills hennes yngsta barn blifvit 15 år 10 tunnor spannmål samt på ett bräde 300 daler kopparmynt, anhållande enkan, att Boisman måtte förhjelpas till lägenheten så vida hon har större fördelaktighet af honom än af någon annan". Cons. resolverade att något bifall härtill ej kunde gifvas på grund af dess tidigare fattade beslut.

Vid det förnyade valet som föredrogs i Cons. den 11 Febr. erhöll Wredfors de flesta rösterna. Några af de väljande gåfvo väl sina röster åt Boisman oaktadt han var från förslaget afförd. Kap. Tandefelt röstade på

Carlquist samt anhöll att Cons. ville innehålla fullmakten för Wredfors till dess en för Carlquist till Kongl. Majestät insänd rekommendationsskrift erhållit svar. Denna anhållan ansåg Cons. olaglig, hvarföre fullmakt för Wredfors utfärdades.

Skolverksamhet i Borgå stad på 1760-talet.

Meddel. af *H. Råbergh.*

Under hvilka tarfliga och rent af förtviflade förhållanden den lägre skolundervisningen sökte lösa sin uppgift, visar följande ur Borgå Consistorii protokoll hemtade meddelande.

Rektor Lundbäck aflät till Cons. 1763 en skrifvelse, intagen i Cons. prot. för 15 Juni 1763, hvilken kastar ljus öfver de många svårigheter och den ekonomiska brist som utmärkte skolväsendet i Borgå vid denna tid. Här säges: „att skolehuset utom sin ohyggeliga skepnad, som till inre inrättningar är mera synbar, är ock tillika till rymlighet så otillräcklig, att man ofta ej får utväg, isynnerhet då ungdomens antal här brukar belöpa sig till 110, att berga en sådan myckenhet i ett så litet rum, hvarest ungdomen af trängsel, köld, drag och en osund andedrägt ej annat kan än äfventyra sin helsa, hvartill kommer, hvarom dock ej utan blygsel kan nämnas, att så ofta solen uppvärmer marken, flyter ock orenligheter från de på öfre sidan belägna dyngstäder så godt som in uti skolehuset jämte det de vid väggen och under fönstret bygda tvenne afträdeshus gifva ifrån sig hela året och isynnerhet med sommarvärmen en olidlig lukt, så att man föga kunnat berga hederligt folks barn, min-

dre med tillbörlig lust och nöje förrätta sin syssla". Rektor klagar, att de honom tillkommande löneförmåner icke utfallit och begär att Cons. ville gifva honom nödig befordran och det så mycket mer, som han på denna plats haft att utföra „ett svårt och mycket sällsamt arbete som helst i hoppet om ett blidare öde borde ega någon uppmuntran". Under hela den tid han varit vid skolan hade han dragit tyngsta bördan. Hans medhjelpare vid skolan, hvilka redan varit till antalet tvenne, hade rätt ofta försummat sina göromål „och det af ingen annan orsak, än att deras näringssätt varit omedelbarligen sammanknippadt med försummelse och hinder, hvilket jag hvarken till ungdomens lidande ej heller till min förökta möda och besvärlighet kunnat med skäl dem förhålla, mindre deröfver uti Consistorio någon rättmätig klagan föra. Den första min medarbetare, studiosus Friman, salig Collegan Kerkströms substitut, hant ej oftare bevaka sin ombetrodda syssla än han, såsom tjenande så godt som gemen dräng hos borgaren Ångelin, fått göra sig lös från sin tjenst, då han löpte till skolan att der hastigast förhöra skolungdomen. Salig Collegan Kerkström, om han än vore lefvande, skulle besanna den uselhet, hvari han var försatt uti under hela den tiden han släpade med schole-oket"; „han torde ej heller förgäta att nämna om de många utvägar han nödgats taga till sin undsättning". „Collegan Bymans belägenhet kan ej utan blödighet åskådas som af ömt förbarmande så godt som med tiggeri måtte hos godt folk söka sitt uppehälle". "Doktorn och Biskopen samt summe venerandum Consistorium lärer ej ogunstigt upptaga vid så fatta omständigheter om han tvärt emot sin vilja ofta nödgas se sig hindrad att infinna sig kl. 1 uti skolan, alldenstund hans måltidstimmar ej beror uppå hans utan andras godtycke och behag".

Afvikelser från kyrkans lära och sed.

Meddel. af *H. Råbergh.*

Under Adolf Fredriks regering begynte såsom bekant fritänkeriet insmyga sig i de högre kretsarna äfven i Finland. Härom innehålla Borgå Consistorii protokoll några meddelanden.

Den 29 April 1767 anförde Lektor Kraftman, att han „mindre i anseende till sin embetsskyldighet och samvetes förbindelse än på någon af presterskapet härstädes gjord anmälan, nödgas gifva Cons. vid handen, att flere ståndspersoner i Borgå församling dels alldeles, dels under lång tid åsidosatt bruket af nattvarden". Consistorium beslöt infordra domprosten Forthelii yttrande i frågan. Forthelius dröjde med svaret, hvarför Cons., som ansåg målet vara af grannlaga art och fordra svar och rättelse, anmodade vicepastorn och domkyrkokapellanen Petrejus att efter inhemtad kunskap af det öfriga presterskapet möjligast snart meddela Cons. „hvilka de äro, som detta nådemedel åsidosatt, under hvad förebärande det skett, hvad presterskapet till deras vinnande tillgjordt och hvad verkan deras föreställningar härutinnan kunnat hafva".

Den 4 Nov. föredrogs Petreji svarsskrifvelse. P. vidgår att flere ståndspersoner i Borgå stads- och landsförs. afhållit sig från nattvarden. Under detta år hade dock alla nyttjat detta dyra salighetsmedel, utom Öfversten och Riddaren Glansenstjerna samt dess svärson Conducteuren Tandefelt och hans son, „hvilka nu på 3:dje året ej varit till Herrans Nattvard", samt Capitainen Sprengtporten, „om hvilken intet skall kunna sägas när det skett eller när han sista gången varit dertill". Kapella-

nen i landsförsamlingen, Streng, hade gifvit vicepastor Petrejus vid handen, att han icke fått tillfälle att tala härom med herr Öfversten, men Conducteuren och Capitenen skall han ofta frågat hvarföre de åsidosatt denna deras dyra skyldighet; hvarå han skall fått af den förra det svar, att alltid något hinder sig yppat, då han ämnat sig till Herrans nattvard, och af den senare det skäl till hans uteblifvande, att han „intet är väl och fullkomligen öfvertygad om nattvardens nödvändighet och nytta". Pastor P. förband sig att, då tillfälle gifves, vidare förhålla dem deras försummelse under hopp om den högstes kraftiga välsignelse och verkan genom presterskapets föreställningar, lofvande framdeles underrätta Cons. Cons. beslöt att anteckna detta, utan någon vidare åtgärd för denna gång. Glansenstjerna och Tandefelt som voro fränder till Adam Brunnou synas hafva varit anhängare af hans åsigter, hvaremot Sprengtporten tyckes varit tillgifven den otrosriktning, som under 18:de årh:s senare hälft allt mer inträngde bland de högre stånden äfven i Finland.

Frimurareordens inflytande på presterskapet i Finland.

Medd. af *H. Råbergh.*

Härom innehålla Borgå Consistorii protokoll för 1 och 2 Mars 1769 följande:

Den 1 och 2 Mars 1769 anställdes i Borgå domkapitel sammanräkning af rösterna vid val af ombud för Borgå

stift till 1770 års riksdag. Representanter för de särskilda prosterierna voro närvarande, för att meddela angående valresultaten. Vid sammanräkningen erhöll kyrkoherden i Helsingfors Zachris Cajander de flesta rösterna. Härvid gjorde Lektor Dr. Borgström den anmärkning mot valet, att biskopen Forthelius ej egt rätt att rösta inom Thusby kontrakt för sin annexa Sibbo, ännu mindre att votera på kyrkoherden Cajander, som var gift med biskopens systerdotter, „hvarjemte bemälde D:r och Lektor anmärkte, att Cajander allmänt veterligen är en medlem af det på ena sidan så litet bekanta, som på den andra uppmärksamhet förtjänande frimuraresällskapet, hälst nu då det förspörjes hafva sträckt sig till prestaståndet". Biskopen försvarade sitt tillvägagående genom anförande af precedensfall. Kyrkoh. C., som var närvarande såsom ombud för Thusby kontrakt, anmärkte att „Lektor B. icke hade att intränga sig i stiftets presterskaps val, för hvilken ingen redo behöfde visa, och att icke öfverhopa honom med anstötliga tillvitelser".

Vid sammanträdet öfverenskom man om särskilda desiderier till Riksdagen. Bland dessa berör 7:de punkten frimurareväsendet och har följande lydelse: „Ändteligen har Cons. det högv. Prestaståndets nogaste uppmärksamhet allerödmjukast underställa bordt, det i dessa senare åren här i orten och synnerligast i Helsingfors stad så mycket tilltagande och sina sammankomster inför menighetens ögon firande frimurare sällskapet. Det besynnerliga anseende detta sällskap i några stater sig ådragit, hvilket förvållat dess landsförvisning utur desamma. Ett med edelig förpligtelse om sina stadgars och förbindelsers lika tysta och hemliga bevarande, som heliga hållande försedt sällskaps deltagande i de allra vigtigaste sysslor och förrättningar, tillochmed sjelfva religionen och regeringen i en fri stat. Ett sällskap

som vill vara kändt för dygdens yrkande uppå sådana grunder, som uti utöfningen med de från kristendomen villfarande sekter kunna förenas. Detta frimurare sällskap synes nu, då det jemväl inom sig upptagit någon af prestaståndet, förtjena det höga Preståndets nogaste uppmärksamhet, hvartill Cons. denna sak allerödmjukast bort anmäla. Viljande Cons. närmare uppgifva grunderna till denna uppmärksamhet, när det högv. ståndet täcktes för Guds församlings skull låna detta sin omtanka".

Härvid androg Herr Lektorn och Prosten Doktor Krogius (sedermera biskop i Borgå) „att han såsom Consistorialis och redogörande ledamot finner hvarken sin embetsskyldighet fordra eller närvarande tiders omständighet tillåta att ingå med några politiska postulater och partisaker, utan blifver han för sin del allenast vid de desideria, som Cons. angå".

Kyrkliga förhållanden i Borgå stifts östra gränsförsamlingar 1780.

Medd. af *K. G. Leinberg.*

Ur Svenska Riksarkivet (Borgå konsistorium till Kanslikollegium 1720—1800) meddelas följande bref af dåv. biskopen i Borgå Gabr. Fortelius, enligt påskrift uppläst i Kongl. Kanslikoll. den 20 apr. 1780:

Min Kjäre Son.

Med de 7 Poster, som anlände d. 14 dennes, erhöll jag Ditt af d. 28 jan. till hugnande bevis, at Du, under Guds välsignande, äger den kjära helsan. Du begjär,

till någon uplysning för Dig sjelf, emedan Du är hemma ifrån detta Stiftet, underrättelse, angående Presterskapets förhållande, så väl med de allmänna förbönerna, som den öfriga Kyrko-Discipline, uti de församlingar, hvars kyrkor väl äro belägne inom Ryska gräntsen: men hvars Präster likväl af Consistorio härstädes tillsättas, såsom i synnerhet Menduharju och kanskje Biörkö med flera församlingar af samma eller något näär lika beskaffenhet som Menduharju. Hvad Biörkö angår, så kom den allaredan genom Nystadska fridsfördraget under ryskt välde och Wiborgs Consistorium. Följande pastorater äro, efter Åboska friden, i detta Stift fördelta:

Pyttis, hvars kyrka med Kyrkoherde och Capellansbol ligger på Ryska sidan, Präster höra under Consistorium i Friedrichshamn, och församling beder för Ryska Öfverheten. Swänska andelen af Pyttis hafver sin egen kyrka på Strömfors Bruks ägor, med allmänna Collecte medel upbygd, och i alla delar skild ifrån Pyttis å Ryska sidan.

Sulkava Pastorat. Kyrkan med Kyrkoherde- och Capellansbol på Svenska sidan, men några mindre hemman på Ryska sidan, hvars åboer likväl hålla sin gudstjenst i en och samma kyrka, utan at der anställes böner för Ryska Öfverheten.

Randasalmi är genom Gräntse-Linien i minskning af några hemman åth Nyslotts sidan, hvilka, likasom förr bivista Gudstjensten i Randasalmi, fastän därstädes intet bedes för Ryska Öfverheten.

Kerimäki kyrka med Nyslott är på Ryska sidan, och under Consistorium i Friedrichshamn. Denna församlingen är wäl annors af lika beskaffenhet med Menduharju: men med den skilnad likwäl, at då Tredje delen i Kerimäki består af Svenska Undersåtare och $^{2}/_{3}$ delar Ryska, så består Menduharju af Tvåtredjedelar Svänska och en tredjedel Ryska. N. B. huruledes där förhålles med förbönerna det vet jag nu intet förwisso, men innan kort, gud will! lemnar jag visshet därom.

På de pastorater, som tilförene hört under Swerige, utfärdar Justitiae Collegium fullmakter; men Consistorium i Wiborg och Friedrichshamn på Sacellanier. Med Grekiske Prästers tillsättjande i Swenska Carelen, Socknarne

Libelitz och Ilomants är procedere: at detta Cons. genom vår Envoyé i Petersburg anmäler hos Synoden vacancen och anhåller om skickelig Präst, som är mägtig det finska språket. Synoden utser den och gifver skrifteligt Betyg, at N. N. är ordentel:n Prästwigder, hvilket N. N. verterat på finska framter i Consist:o härstädes, som examinerar honom i finska språket. Finnes han försvarl:n skickelig, så får han af Consistorio fullmagt och installeres af Contracts Probsten samt aflägger uti församlingens närvaro sin huldhets Ed för Hans Kongl. Maj:t i Sverige. Din Mor och Syskon helsa jemte mig. Din trogne Fader

Borgå den 21 Mars
1780. Gab. Fortelius.

Tro säkert at jag har svårhet
i skrifvande med darrande hand.

Addenda till det, som förr är berättat.

(Skrifvet med annan stil).

Utaf de uti Åbo fred under Sweriges Krona blifna Pastorater i Borgå Stift äro endast Randasalmi och Sulkava, til hvilka några få, dels i anseende til gräntzen disputable, dels ock enligit Tractaterne Ryssland wärkeligen tilhörige hemman lyda, som i dessa kyrkor bivista Gudstjensten, och af deras (våra) Präster njuta tilbörlig betjening, til hvilka de ock utgöra de förra vanliga rättigheter. Men Menduharju och Kärimäki Pastorat, hvilka bestå af både svenska och Ryska seminanter, äro af skiljd beskaffenhet, så ifrån de andre som sinsemellan. Bägge desse Socknars kyrkor och Prästabol ligga på Ryska sidan. Men emedan större delen af Menduharju är svensk, så har ock Prästerskapet därstädes stådt under Borgå Consistorii inseende, som dem uti detta af ållder varande Consistoriella gäll meddelat collations bref. Däremot befullmägtigar Kejserliga Justitiae Collegium, som bortgifver alla till Ryssland i Åbo fred afstådde Pastorater, Pastor i Kärimäki pastorat, som til större

delen består af Ryska Undersåtare, hvilket ock lyder under Consistorium i Friedrichshamn. Alla så Svenska som Ryska Förordningar warda i dessa Socknars kyrkor aflemnade och de årliga jemväl oplästa.

Inga Öfverheteliga, icke en gång Consistorii författningar förspörjas mera i den ena, än den andra af dessa socknar kommit Prästerskapet till efterrättelse vid Förbönerna för Öfwerheten, utan hafva Pastorerna sjelfva därom besörgt. Sålunda som förut är berättadt ifrån Pastor i Menduharju och Pastor i Kärimäki nu förmäles: At då för några år tilbaka Svenska Bönedagar på svenska andelen i sagde Sockn blefvo firade, har endast förbön skedt för vårt Konungahus med alla de Kongliga personers opnämnande; men sedermera, när våra Bönedagar, jemte de vanliga Sön- och Högtidsdagar samt Ryska Bönedagar och Fester i socknekyrkan blifvit begångne, hafva til Skiftes det Svenska Kungliga huset först och sedan det Kejserliga Ryska, och en annan gång det Kejserliga först och sedan vårt höga Kongliga hus uti förbönerna blifvit nämndt, under innerlig tacksägelse til den Aldra högste, som bögt bägge Höga Majestäten til inbördes nabolig frid och wänskap: Ofta består ock denna förbön i allmänna ordalag för all Christelig Öfverhet. Förmälande Pastor i Kärimäki, at bägge sides påbudne Bönedagar och Högtider af hela socknen skola heliga hållas.

Anm. Förestående Dokumenter utgöra bilaga till en större akt, nämnde Borgå Cons:ii underdåniga hemställan af den 17 Okt. 1778, angående Ryske pastorernes förhållande vid gudstjenstens förrättande i Carelen.

Utom andra hithörande bilagor förekomma äfven 2 på finska af ryska presterna i Libelits och Ilomants affattade redogörelser angående gudstjensten i dessa ryska församligar.

Religiös likgiltighet under upplysningstiden.

Medd. af *H. Råbergh.*

Att den religiösa likgiltigheten och otron under 18:de århundradet från öfverklassen och militären trängde äfven ned till sjelfva folket, derpå finnas många bevis. Ett sådant innehåller Åbo Consistorii protokoll för 11 Januari 1786.

Hos Cons. hade curamgerens i Kangasala, Magister Johan Utter, klagat deröfver „att många af Kangasala sockens innevånare redan för längre tid tillbaka visat ytterst stort förakt för den hel. nattvarden, somliga genom att helt och hållet, andra genom flere års uteblifvande därifrån samt många genom en oförsvarlig vårdslöshet i förskaffandet af en nödig kristendoms kunskap". Möjligheten att gentemot dessa öfva kyrkans tukt var försvårad derigenom, att de höllo sig undan och sålunda icke kunde erhålla den första varningsgraden. Vid frågans behandling i domkapitlet föreslogs att i anslutning till Kongl. författningarna angående kyrkotukt anlita exekutionsbetjente. En annan svårighet erbjöd den omständighet att i Kangasala kyrka icke fanns någon förstuga, der man kunde placera stocken, hvaruti de tredskande kunde insättas. Cons. beslöt att stocken borde förläggas i sjelfva kyrkan innanför dörren, då förstuga ej fanns. Biskopen D:r Haartman var af den åsikt, att först alla försök borde göras att påverka de tredskande innan stockstraffet användes.

Politiska trakasserier med prester under och efter 1788—90 års krig.

Meddel. af *H. Råbergh.*

Under 1788—90 års krig och derefter, då såsom bekant split och oenighet börjar framträda inom Finland i politiska frågor, synas äfven hemliga angifvelser för otrohet och stämplingar mot regeringen bland presterskapet hafva förekommit. Några bevis på dylika ömkliga fakta omtalas i Borgå Consistorii protokoller från denna tid. Den 27 Januari 1791 anklagade gårdsinspektorn Lacmans enka, Anna Brita Tiljander, prosten och kyrkoherden i Pielisjärvi Magister Jakob Stenius för åtskillig otrohet emot Hans Kungl. Majestät under kriget. Anklagelsen egde dock ingen grund. Undersökningen gaf tvärtom vid handen att prosten Stenius vid alla tillfällen förmanat sina åhörare till trohet mot konung och fädernesland. Han hade i Sept. 1788 afsändt till Ryssland en flygskrift, hvaruti sades: „Meidän kirkossamme on kuulutettu tilestundi (stillestånd) aprilis kuun loppuun asti. Jos teillä on ajatus rikkoa tilestundia, niin me olemme täydellisesti sotahan varustetut. Emme päästä ketäkän yli rajan tuleman. Jumalan avun kautta] me seisomme vastaan, niin kuin kunnialliset Ruotsin miehet; kuningalle me aina uskollisuuden pidämme". Anledningen till denna flygskrift var, att Stenius genom af honom utsända spioner hört af ryssarna, att stilleståndet var ogrundadt och att de ärnade infalla i Pielis och derför ville låta dem förstå att Pielisboerna voro vaksamma och till strid färdiga.

En annan lika oskyldigt anklagad var prestmannen Carl Gustaf Melartopaeus i Sulkava, som misstänktes

för förrädiska underhandlingar med rikets fiender. Anklagaren var Majoren, Commendanten och Riddaren Fredrik v. Schoultz. Hofrätten frikände Melartopaeus och ålade Schoultz att sätta honom på fri fot.

Äfven kapellanen Erik Adolf Brusin anklagades för förräderi. Anklagaren var komm. Carl Sirén. Brusin sändes under militärbevakning till brigadchefen i Jorois. Den i anledning häraf anställda undersökningen gaf vid handen, att Brusin flytt till Haukivuori från S:t Michel, sedan ryssarna ockuperat nejden. Hans brott bestod deri, att han var närvarande då ryssarna i S:t Michel utdelade sill och salt åt allmogen och B. hade för det ryska befälet anvisat, hvilka af allmogen vore i största behof. Sedan ryssarne retirerat från S:t Michel, skall B. åter infunnit sig der till tjenstgöring och skött sina åligganden väl. Kontraktsprosten Forsius ansåg B. oskyldigt anklagad. Hans anklagare deremot hade användt ett stötligt skrifsätt mot Brusin.

Ett långvarigare och mera kompliceradt förlopp hade den anklagelse, som gjordes mot vicepastorn i Hollola Lönneström. Han anklagades af landsfiskalen Rosenbladh för att vid den tacksägelsegudstjenst, som hölls i anledning af fredsslutet, „missbrukat sitt embete och skandaliserat det heliga rum, der endast religionens sanning, lämpliga och uppbygliga betraktelser samt oskrymtade uppmuntringar till åhörarne, att uti nit och trohet mot en älskad konung och kärt fädernesland, med hvarandra täfla". L. hvilken af R. kallades en usel och ovärdig prestman, beskylldes att i sitt i Hollola kyrka vid tillfället hållna tal om svenska hären begagnat uttrycket: „ne syötiläiset juoksivat kasakseen, kuin näkivät vihollisen, niin kuin jänixet". L. beskylldes att hafva „sökt kasta den svartaste skugga på armén, som under sin allernådigste, sin älskade konungs höga anförande med

oförskräckta hjertan, haft den lyckan att segra öfver rikets fiende". Anklagelsen är undertecknad Helsingfors 23 December 1790, Carl Henrik Lange, Kornett, v. Landsfiskal. Lönneström bestred anklagelsens riktighet och yrkade ansvar för det han af Lange blifvit skandaliserad. I sitt inlemnade memorial beskyllde Lange ytterligare Lönneström att hafva sagt: „Ne röyhkeät, he ovat maaneet pitkin rajaa niinkuin syöttiläiset, ja kuin he näkivät vihollisen tulevana, niin he ovat mitanneet karasta niin kuin jänixet".

Saken hänsköts till häradsrätten, hvilken åhörde särskilta vittnen. Några intygade, att „v. Pastor Lönneström väl begagnat orden 'syöttiläiset' och 'Jänixet' men i en annan mening än hans anklagare fattat dem". En bonde intygade att L:s tal „vid tillfället var efter omständigheterna väl lämpadt, så att ej mindre han än andra socknens innevånare varit hjertligen nöjde såväl öfver den erhållna freden, som det deröfver af v. Pastorn L. hållna tal". Pastor L. förklarade att han ingalunda användt orden „syöttilät" och „jänexet" om svenska eller finska armén, allra minst om den tappert stridande och odödlig ära med sig förande svenska armén, utan om konungens och rikets fiender. I svensk öfversättning skulle orden lyda: „olycksfoglar, som i egen vishet och högmod upprest majestäter och riken i harnesk mot hvarandra, tilltroende sig kunna skrämma jämväl vilddjuren i skogen, men, då det behöfdes kämpa, antingen varit illpariga eller med haren i kapp mätt skogen". Pastor L. anhöll att anklagaren „sig sjelf till förbättring, androm till nödig varnagel, lagarna till helgd och oskulden till beskydd och fördel skulle af Consistorium dömas att utom v. Pastorns värdighets reparation ersätta hans tidspillan, lidna skada och omkostnader med 200 Rd. species". Landsfiskalen bad om uppskof

samt ingaf 7 Sept. 1792 följande betecknande diktamen till protokollet: „Både före och efter den stora macedoniska hjeltens tider, ehuru lysande, har häfderna ej tecknat sådana krig, som det sista, hvaruti monarker och hjeltar vist sig så, att en efterverld torde misstro vår tids sanning. Min penna är så illa skuren och min tankekraft för svag att tala om konung Gustaf den III, hvars like härtill ej är sedd, hvars store broders, Hans kongl. höghet, vår allernådigste regent, och den svenska arméns uppförande, men hvilkas hjeltedater lefva i evigt minne, åstadkommit en lysande och ärorik fred samt upplyft en förnedrad nation till ärans högsta spets. Under sådant tankesätt har han intet egt rättighet genom det skrytuppfyllda tal rifva upp gamla, då redan helade sår, än mindre vanhelga det heliga rum hvarpå han stod, till allmän förargelse och upphof af denna odiösa rättegång". — „Förgäten af dess helgade pligter har v. Pastor L. — — — tagit sig den oblyga friheten att glömma allmänna lagens förordnande i M. G. III, 4, 9." — — Consistorii utslag föll 19 Sept. 1792. Cons. ansåg att v. Pastor L. användt ohyfsade uttryck, som troligen gifvit anledning till rättegång, och det på en glädjedag, då ära, vördnad och tacksamhet skulle mötas. Dock hade ej genom vittnen kunnat bevisas att L. med orden „jänexet" och „syöttilät" skulle afsett svenska armen, den han fast mer lemnat allt tillbörligt loford. Derför ansåg Cons. att anklagelsen var obefogad. Åklagaren hade ock utan skäl kallat v. Pastor L. „en usel och ovärdig prestman". Cons. ansåg v. Pastorn oförhindrad att å vederbörlig ort söka för sådant förklenande tillmäle. Orden „jänixet" och „syöttilät" ansåg Cons. „allt för otjenliga på en predikstol" och beslöt derför enligt K. L. 2, 2 i afgående skrifvelse lemna

v. Pastor L. „en förtjent föreställning och varning att i sina predikningar akta sig för allt slags otjenliga talesätt".

Vicepastor L. besvärade sig härefter till hofrätten, hvilken infordrade Cons. förklaring 3 Juli 1793. I denna framhöll Cons. ytterligare otjenligheten i de använda uttrycken, men klandrade derjämte L. att i sin besvärsskrift användt „ett mycket utsväfvande resonement" då han påstått „att både hans anklagare och domare varit intagne af en kraftig villfarelses ande". Cons. föreslår att L. genom sina grofva och utsväfvande utlåtelser mot Cons. gjort sig förfallen åtminstone till det straff, att han i stället för den honom ådömda skriftliga varningen bör erhålla en sådan inför Consistorium. Biskop Cygnaeus anmärkte särskildt angående uttrycket „syöttilät" att detsamma aldrig brukas om menniskor „utan om fodernöt, insatta å gödstiga". L:s straff vore derföre väl förtjent. Hofrättens utslag föll 5 Dec. 1793. Consistorii dom stadfästes. L. fick derutöfver betala 10 dalers s:mt plikt för i besvärsskriften nyttjade otjenliga utlåtelser mot Consistorium.

Nattvardsförhören.

Medd. af *H. Råbergh.*

Det är bekant, att enligt den på 1686 års kyrkolag grundade ordning i församlingar anställandet af s. k. nattvardsförhör ofta påbjöds och utgjorde ett väsentligt moment i förberedelserna till den hel. nattvarden. Dessa förhör bortföllo efterhand i Borgå stift, eller rättare

sammansmälte med skriftermålstalet. Anledningen därtill finnes angifven i protokollet vid prästmötet i Borgå, hållet den 25 februari 1801. Vid detta möte beslöt Clerus synodalis att kommunion- eller skriftförhör främst borde hänföra sig till frågan „om bättringen, nattvarden och en värdig beredelse till densamma“. Dock borde detta ske i den form „att presten ställer frågorna och besvarar dem sjelf och dem kort och tydligen förklarar, utan att fordra något svar af viss person af skriftfolket, hvarefter sjelfva skriftermålet göres kortare och kan innehålla någon; bruklig föreställning och tillämpning af det som under förhöret blifvit omtaldt, dock att skriftermålet jämte förhöret ej räcker mer än en half, högst tre fjärdedels timme“.

Också en berättelse om församlingstillståndet.

Medd. af *H. Råbergh.*

De prosteberättelser, som afgåfvos till prästmöten, voro tidigare vanligtvis synnerligen ofullständiga. De närvarande prostarne afgåfvo dem muntligen, de frånvarande skriftligen. Ett prof på sådana må här anföras från prästmötet i Borgå 1801. Prosten *Johan Henrik Cygnaeus* „sade sig vara sanningen och sin församling skyldig det vitsord, att hans församling icke mer än andra gjort sig ökänd för tjufnad och andra laster“.

Några anteckningar från Mäntsälä kyrkoarkiv.

Medd. af *H. Råbergh.*

I Mäntsälä kyrkoarkiv finnes bland anteckningarna om i socknen inträffade märkliga händelser följande:

„Bonden Sigfrid Sipilä i Saaris by, hvilken allt sedan fastlagssöndagen 1808, då 6,000 man af ryska armén anlände till denna socken, icke begått Herrans h. nattvard, har den fulla föresats att icke träda till denna nattvards nyttjande innan Finland blir befriadt från ryskt välde och hvar käft af rysk lemnat landet. Första åren afhöll denna besynnerliga man sig äfven från Guds hus, men sedermera har han bevistat den allmänna gudstjensten. Ifrån förenämnda tid har han äfven aflagt rakknifvens bruk, låtit skägget växa och bär det nu till alla ryssars heder. Denna man äter ej heller svinkött; han anser det för orent, ehuru han föder goda svinkreatur. Eljes är han till sitt väsende stilla och beskedlig samt mera boksynt än vanliga bönder och sysselsätter sig vid lediga stunder helst med läsning och forskning i bibeln. Icke långt från sockenkyrkan vid soldattorpåkrarna är ett offerställe, som besöktes ännu för 20 à 30 år sedan äfven af folk från längre afstånd, hvilka sökte bot för sina sjukdomar och skadestånd för lidna olyckor. Nu har detta bruk råkat i sådan förgätenhet, att sjelfva rummet, hvarest offrandet skedde, ej med säkerhet kan upptes.

1822. Inträffade väckelser i Okkola och Huutalampi byar. Senare uppträdde en skomakare Nyman från Helsingfors såsom allmän lärare. Hans lärosätt innehöll bland an-

nat följande: Den vanliga gudstjensten lände till fördömelse af den orsak, att vi i våra böner härtills nalkats Gud fader och hans son Jesus Kristus, hvilket oss såsom syndare ej var tillåtet i anseende till deras höghet, utan borde vi, om vi ville göra Gud en behaglig tjenst, med våra böner endast träda fram för den heliga Ande hvilken såsom en ringare Gud skall sedermera framföra våra åligganden till fadren och sonen. Att han (Nyman) var den hvilken var makt gifven att i Guds stad och ställe på jorden förlåta synderna och förordna vissa personer att i sin frånvara göra detsamma. N. var soldat, afstraffad för utevaro från 2 års bataljonsmöten. Den Nymanska villan varade ganska kort. Hans resor till M. äro slutade och hans parti förenade sig med dem som ej följde hans lärosatser."

Vidskepelse i 19:de århundradets början.

Medd. af *H. Råbergh.*

I Borgå domkapitels dombok för år 1813 omtalas följande egendomliga mål: Bondehustrun Susanna Michelsdotter från Sääminge socken hade efter sitt femte barns födelse råkat i sinnesförvirring, hvilken antog ytterst våldsam art, så att hon i fem veckors tid hållits „bostad och bunden". Hon var då 35 år gammal och hade varit gift i 15 år. Då hennes raseri fortfor, erbjöd sig en man från Kesälaks, Jöran Piparinen, att bota henne. Detta skedde på följande sätt, Med tillhjelp af klockaren Wargentin skaffades nyckeln till Sääminge kyrka, hvarefter Piparinen jämte den sjuka och hennes man Henrik Laurikainen samt brodern nämndemannen Ko-

soinen jämte klockaren och kyrkoväktaren Paavilainen infunno sig om natten i Sääminge kyrka. Klockaren framtog en messskjorta jämte messhake och nattvardskalken. Man förde den sjuka till korsgången. Der trädde Piparinen Susanna Michelsdotter 3 gånger genom messskjortan samt beströk henne lika många gånger å skuldrorna och emellan axelbladen med messhaken, hvarefter han i nattvardskalken ihällde en vätska ur en medhafd flaska samt gaf den sjuka att dricka deraf. Efter denna behandling blef den sjuka bättre, dock ej omedelbart; efter några dagar återfick hon sitt förnufts fulla bruk. Kyrkoväktaren anklagade klockaren Wargentin för hans tillvägagående. Ärendet förvistes till häradsrätten, som härom anstälde undersökning. Denna konstaterade tillgången sådan den ofvan skildrats. Wargentin förklarade inför häradsrätten, att han „felat", „ty hjertat men ej den stränga försigtigheten hade styrt hans företag"; han hade hyst medlidande med den sjukas ömkliga tillstånd och biträdt med kyrkonyckelns anskaffande, för att om möjligt hjelpa henne derur. Allt hade i kyrkan „skett under en hemsk, högtidlig tystnad". Undersökningen gaf ock vid handen att Susanna M. verkligen blifvit helad. Vittnen intygade att Susanna Mickelsdotter nu vár fullkomligt redig; hon infann sig äfven sjelf inför häradsrätten och bekräftade detsamma. Kommissarien Hymén bestred att Piparinens sätt att bota den sjuka återgifvit henne sunda förnuftet; dock erkände han „att det förekom honom besynnerligt att hon tillfrisknat". Häradsrätten fann att välvilja för Susanna Michelsdotter hade dikterat de anklagades handlingssätt, hvarföre något brottsligt icke kunde tagas klockaren Wargentin och öfriga anklagade till last; men påstod „att de dock felat deruti, att sådant skett utan sökt ännu mindre erhållet tillstånd af församlingens kyrkoherde, Lojan-

der, och som företaget i anseende dertill har äfven i sig sjelf obehagliga inflytelser isynnerhet å de mindre fördomsfria af församlingens medlemmar", dömdes de till böter enl. M. B. 11 kap. § 2. Utslaget hemställdes dock till Åbo hofrätt samt insändes derjämte till Domkapitlet. Domkapilets dom var sträng. Wargentin afsättes från sin tjenst för alltid, „då erfarenheten vittnar att samma ändamål (S. M:s botande) hade kunnat ernås genom vanliga läkemedel och sådana mått och steg som alldeles icke röjt någon vidskepelse eller densamma befordrat, än mindre oskärat de för religionens heligaste förrättningar bestämda hus, kläder och käril". Hofrätten ändrade både häradsrättens och domkapitlets dom. De anklagade sluppo med 5 daler silfvermynts böter och klockaren Wargentin med 3 månaders suspension från sin tjenst.

Tolerans i 19:de århundradets början.

Meddel. af *H. Råbergh.*

Ur Statsarkivets handlingar (Eccl. Exp. brefh. Okt. 1823) framgår, att domkapitlet i Åbo detta år ingick till H. K. M. med anhållan att Klädesväfvaren i Jokkis Johan Philip Leidinger, af romersk-katolska trosbekännelsen, hvilken derom anhållit, måtte få begå nattvarden i Jokkis kyrka tillsammans med den evangelisk-lutherska församlingen. Senaten lemnade ärendet till H. K. M:s egen nådiga pröfning. I skrifvelse af 24 Maj 1824 gaf H. K. M. dertill sitt bifall. Både domkapitlet och pastorsembetet i Tammela hade förordat förslaget samt intygat att Leidinger var en from och sedlig man.

Kolme N. G. Malmbergin kirjettä.

Ilm. *Eliel Aspelin-Haapkylä.*

Ne kolme N. G. Malmbergin kirjettä, jotka minulla on kunnia esittää Kirkkohistorialliselle seuralle, ansaitsevat minusta huomiota sentähden, että ne kaikki ovat hänen pappistoimensa ensi vuosilta, joilta tietääkseni tähän saakka ei ainoatakaan kirjettä ole julkisuuteen tullut. Kirjeet ovat osoitetut isälleni B. H. R. Aspelinille [1]), jonka jälkeenjääneitten paperien joukosta ne on löydetty. Malmbergin ja isäni ystävyys oli nähtävästi alkunsa saanut heidän ylioppilasajallaan, sillä kun toinen oli pohjalainen ja toinen hämäläinen he tuskin ennen olivat nähneet toisiansa. Isäni oli ijältään Malmbergia vuotta vanhempi ja ylioppilaaksikin tullut koko neljä vuotta varhemmin, mutta syystä kun isäni varattomuuden tähden useita vuosia toimi kotiopettajana, heidän opintoaikansa kuitenkin sattui yhteen vuosina 1827—30. Papiksi he niinikään vihittiin yhdessä 11 p. kesäk. 1830, jonka jälkeen kumpikin määrättiin kirkkoherran apulaiseksi, isäni Föglööhön Ahvenanmaalla ja Malmberg Kalajoelle Pohjanmaalla. Vuoden päästä isäni sai uuden määräyksen kappalaisen apulaiseksi Rantsilaan Pohjanmaalla. Kirjeistä, jotka kaikki ovat kirjoitetut Kalajoelta, on ensimäinen tavannut isäni Föglöössä, toinen ja kolmas Rantsilassa.

---

[1]) Bror Henrik Reinhold Aspelin oli syntynyt Hämeenlinnassa $^{0}/_{8}$ 1806, tuli ylioppilaaksi 1823 ja kuoli Maalahden kirkkoherrana 1869; Nils Gustav Malmberg syntyi Ylistarossa $^{16}/_{2}$ 1807, tuli ylioppilaaksi 1827 ja kuoli Lapuan pitäjänapulaisena 1858.

Tässä seuraavat puheena olevat kirjeet: ensimäinen päivätty 26 p. syysk. 1830, mutta saapunut perille vasta 19 p. huhtik. 1831 — siis viivyttyään enemmän kuin puoli vuotta matkalla —, toinen 14 p. maalisk. 1832 ja kolmas 19 p. heinäk. s. v.

1.

Gode saknade Wän!

Tack för Ditt bref, dateradt den 3 augusti. Det var rätt välkommet, ehuru ett Björna-bref; men dock af en Wän. Jag finner äfven Dig redan vara å Din Station och hafva begynt att verka dens verk, som oss sändt hafver. Ehuru mindre nöjd med Din heterogena Patron, synes Du dock åtminstone nu i början vara nöjd med orten och dess förmoner. Måtte denna förnöjelse hos Dig kunna skärpas och icke aftaga; ty samma kan det vara på hvilken flygel af verlden vi äro, endast Husbonden aldrig finner oss sofvande, utan såsom trogne och oförtrutne arbetare.

Äfven jag är redan på den mig egnade Arbets-Platsen. Hit ankom jag den 28 Julii och höll min Inträdes-Predikan 9:de Söndagen efter Trinitatis. Ämnet var godt, ja ypperligt, som Du vet, på denna dagen, hvarföre ock min predikan skördade ett nästan för stort bifall; ty intet är farligare för oss än beröm, emedan vi då snarast förgäta att utstudera våra egna svagheter. — Hvad min Patron åter beträffar så är jag rätt nöjd med Honom. Han är en from och rättskaffens Mann. Önskar gerna tala uti Religion och vill att Evangelii heliga språk befriadt ifrån den torra Moralen skall ljuda på Predikstolen. Ja, utan allt tvifvel är Han en krona för Ståndet; ty Han tror hvad Han lär, hvilket i våra tider beklagligtvis nog är sällsynt. Äfven med sjelfva orten och dess läge är jag ganska belåten. Praestegården ligger rätt väl till på en hög Backe vid Älf-stranden. Hela stora Saltsjön praesenterar sig äfven till Praestegården.

Jag bor icke uti stora byggningen utan i en mindre vänster om Porten när man kommer inn på gården. Mitt hufvudsakligaste och bästa Sällskap och tidsfördrif är min dyrbara Bibel. Denna uppmuntrande Bok äger alltid uti hvarje sinnesstämning sitt stora obeskrifliga värde. — Wäl finnes här rätt mycket Herrskap. Också dem besöker jag då och då samt, nyttjande Nisse Frosteri ordstäf, säger: Hvar sak för sig.

Nu afsänder jag äfven enligt löfte penningar till Dig, men jag mins icke om det var 33 eller 35 Riksdaler RGS: jag blef Dig skyldig. Jag vill påminna mig att det var 33; men emedan jag nu icke säkert kan erinra mig det, så skickar jag endast en 20 Riksdalers Banco Sedel, och det öfriga kan Du få framdeles, sedan jag erhåller närmare underrättelse om förhållandet. Vår correspondence bör icke stadna vid detta. — Nej, visst icke; ty Wänskapens känslor böra medelbarligen, då de icke kunna omedelbarligen, underhållas, emedan ju oftare man är vid elden dess varmare blifver man. När du således nu skrifver till mig, så var god och beskrif Soknens innre och yttre utseende. Det skulle innerligen roa mig att känna förhållanden och egenskaper uti Guds Församling äfven derstädes. — Min address minnes Du väl säkert. — Glöm således vid tid och tillfälle icke Din Dig innerligen älskande Wän.

Kalajoki 18²⁶/₉30 [1]). N. G. Malmberg.

2.

Comministern Årevördige och Wällärde Herr H. R. Aspelin i Frantzila.

Saknade Wänn!

Dina tvänne innerligen välkomna bref hafver jag ordenteligen bekommit och tackar Dig derföre af hjertat.

---

[1]) Kirjeen ohelle on vastaanottaja merkinnyt: Ankom den 10 April 1831 — besvaradt den 17 Julii.

Men orsaken hvarföre jag ej långt för detta, såsom min skyldighet varit, besvarat Ditt första bref, är den att jag, vid samma tid som Din Patron skulle återkomma från sin Södra resa, för många mellankomne omständigheter ej hade den minsta tid att helst med några rader besvara Ditt bref. Så gick det först och som emellan oss ingen säker Post-gång finnes, så väntade jag dag för dag passligt tillfälle att få skrifva till Dig, *mutta semmossaan se on näihin asti mennyt.* Du ser således af detta att äfven min slarfvighet nödgas taga på sig en stor del af uppskjutningen med vår correspondence. Derföre beder jag Dig, min Wänn! om förlåtelse! Och är Du densamme Aspelin, som förut, så förlåter Du rätt gerna. — Du skrifver Dig redan hafva lärt Finska någorlunda och i följd deraf vara omtyckt af Dina åhörare. Det är rätt fägnesamt. Hvad mig åter vidkommer så är jag både omtyckt och icke. Mina grundsatser hafva tagit en annan riktning än de hade i Åbo. I stället för öfverdåd och galenskap, deraf jag var fullstoppad, har Herren gifvit mig insigt och känsla för religionen. Egenteliga grunden för mitt verkande är den korsfäste, till hvilken syndaren, sedan hon blifvit uppväckt, bör taga sin tillflygt och blifva hos Honom uti den gamla menniskans dageliga afdöende och den nya menniskan(s) uppstående. Detta är min och bör vara hvarje, om sin egen själs och dess Åhörares själars salighet bekymrad, Själasörjares grundsatts; ty den finnes uppteknad i Joh. 3: 3. Dock, Gudi klagat, är det icke alltid så; ty om någon i vår tid begynner forska i Guds ord med bön och vaksamhet samt finner derifrån, att denna tidsens lefverne på intet sätt kan behaga den helige och rättfärdige Guden och återvänder att med alfvare sköta om sin själs salighet, så utropas detta och allt i religionsväg, som skiljer sig ifrån den stora, i synd och säkerhet sofvande hopens lefverne, för galenskap, svärmeri, secterism etc. etc. Detta har äfven händt mig; ehuru alla mina grundsatser stödja sig på Bibeln, förklarad i vår Kyrkas Symboliska Böcker samt af Doctor Luther och Biskop Gezelius i deras Bibelverk. Men om än hela verlden sade hvad som helst, så böra vi ändå icke låta afskräcka oss ifrån att verka för Jesu sak. Wi böra endast undersöka om vår Christen-

dom är ren(t) Biblisk och sedan fortsätta; ty endast Gudss behag och ej menniskors skola vi söka. Wi böra predika aldrig för våra bodars eller plåmböckers räkning utan endast för [Guds][1]) räkning, att vi kunde föra någon u[tur] för[derfvet], ifrån mörkret till ljuset. Dess[a äro] nu [mina] religionsgrundsattser korteligen s[am]man-[fattade]. För ingen endaste dödlig har jag på papperet uppteknat dem utom för Dig. Missförstå och misstyd mig ej; ty Du är ju min Wänn! Wisa ej heller detta bref för någon; ty verlden tycker ej om sådant. — För öfrigt mår jag rätt bra. I går och i dag är här i Kalajoki marknad. Inga särdeles nyheter vet jag. Skrif till mig då Du hinner. Att få bref ifrån Dig skall vara en innerlig fägnad för Din

oföränderlige Wänn

N. G. Malmberg.

Kalajoki den 14 Martii 1832. [2])

3.

Heders Wänn!

Tack tusendefallt för Ditt sednaste innerligen välkomna bref. Längesedan hade jag bort besvara det; men som jag tillika velat yppa för Dig en hemlighet, har det ej kunnat ske förrän nu. Du skrifver i Ditt bref att jag blifvit beskylld för pietisteri och att Du tagit mig i försvar. Det fägnar mig att ännu hafva helst någon Wänn här på jorden. Hvad mitt pietisteri vidkommer så är det sådant som sjelfva ordet till sin grundbetydelse gifver tillkänna. Jag har nemligen af Guds ord kommit att se huru ryslig och direckte till afgrunden förande den väg var, på hvilken vi i vår blindhet vandrade under våra akademiska läroår. Denna insikt af mitt eget farliga tillstånd har drifvit mig att af själ och hjerta så väl

---

1) Sanat ja tavuut hakasten välillä ovat sinetin mukana pois leikatut alkukirjoituksesta ja täytetty ajatuksen mukaan.

2) Kirjeen ohelle on merkitty: Ank. d. 17 Mars 1832.

offenteligen som enskildt försöka leda fallne och i verldens öcken förvillade menniskor på den rätta saliggörande lifsens väg. Och som du känner min naturliga Caracter, att den icke tål något hyckel eller fuskeri, utan vill göra med fullt alfvare hvad den gör, så har det äfven varit sedan jag genom Guds nåd vände mig åt en annan sida. Jag har af alla krafter försökt framställa för menniskorne deras förskräckeliga fara utan nyfödelse. Jag har enligt Guds ord drifvit på att hvarje, till och med den utvertes sedigaste, menniska, som enligt egen erfarenhet ännu icke kann beskrifva huru bättringen och omvändelsen sker hos oss, är ett mörksens och förtappelsens barn. Sådan är hufvudriktningen af min religions-undervisning, och följden deraf har blifvit den, att månge, förut bekymmerslöse om Jesum och sin salighet i honom, begynt nogare tänka öfver saken och kommit uti oro öfver sitt fordna farliga lefverne samt besökt mig för att begära råd i sin salighets-sak. Jag har ock med Guds nåd vist dem den väg de borde vandra, på hvad sätt de kunna komma på den och hållas trogne intill ändan. Men hvad har händt deraf? Jo, Christi ord i Joh: 15: 20 hafva blifvit besannade. Och fastän det ej så mycket kunnat ske i gerningar, så har det dock skett med af ondskan förgiftade tungor. De alldra nedrigaste lögner äro hopsmidda. Jag har icke en gång utan ofta fått heta Phantast, Pietist, Sectericus m. m. Apostelen Paulus säger: Köttsens sinne är en fiendskap emot Gud, Rom. 8: 7, så synes det ock vara; ty jag finner att alle våre Dogmatici, åtminstone de dugligaste, hafva samma ideer som jag och likväl saknas, i vår för religionen nästan döda tid, inga smädenamn. Dock låter jag detta ej afskräcka mig. Nej, om jag än hotades att sönderstyckas i små bitar, skall jag likväl arbeta på syndares återförande ifrån mörkret till ljuset; ty nog har äfven jag redan min tid hjelpt till att sönderrifva Sions murar, det vore således hög tid, att helst under återstoden af sin lefnad försöka bota dem. Ja låt oss, min Wänn! med fullt alfvare gripa till saken! Wi äro ännu unga. Wåra hjertan böjliga. Girighet, Oeconomie, beqvämlighet och verldens sinnliga lustar hafva väl redan sargat och skadat oss, men ännu icke helt och hållet dödat. Wi känna

ännu hos oss längtan att arbeta för Guds rikes förökelse på jorden, men med tiden försvinner väl äfven denna om vi icke i tid uppodla den och låta Guds nåd föra oss som förvillade uslingar till Jesum för att der få nåd för nåd. Måtte bönen dageligen och stundeligen vara vår ljufvaste sysselsättning. Måtte Guds lefvande ord få gifva oss väckelse, ljus och styrka! Huru roligt vore det icke att träffa Dig för att vidlyftigare få raisonnera i dessa vigtiga ämnen. Måtte Gud en gång låta äfven denna dag uppgå!

Den hemlighet, hvarom jag i början af brefvet talar, är den, att jag i höst tänker gifta mig med Sophie Amanda Carolina Bergroth ifrån Ruovesi. Vore Du närmare, så bjöde jag Dig på vårt bröllop, men den rysliga väg som är från Frantzila till Ruovesi gör, att jag ej en gång vågar nämna någonting derom. Dessutom är jag icke en gång sjelf ännu riktigt säker hvad tid på hösten det blir. Det som jag säger Dig är att: *Gack och gör sammaledes.*

Inga andra nyheter af betydenhet vet jag berätta härifrån. Hälsa alla Wänner och Bekanta, som du träffar! Glöm ej vid tid och tillfälle

Din Wänn

Kalajoki 18$^{19}/_{7}$32 [1]). N. G. Malmberg.

Sallittakoon minun tehdä muutamia huomautuksia kirjeiden johdosta. — Rovasti Juhana Frosteruksesta [2]), joka Malmbergin tullessa Kalajoelle oli lähes 79 vuotta vanha, nuori apulainen antaa erittäin kauniin todistuksen: „hän tahtoo“, sanoo hän ‚Patronastaan’, „että evankeliumin pyhä sana, vapautettuna kuivasta moraalista, on kuuluva saarnastuolista, hän on säätynsä kruunu, sillä hän uskoo mitä hän opettaa“ — eikä hän myöhemmissä kirjeissä peruuta tunnustustaan. Tästä päättäen luulisi

1) Kirjeen ohelle merkitty: Ank. d. 22 Julii 1838.
2) Frosterus oli s. 1751 ja k. 1838.

vanhan ja nuoren opettajan välillä olleen enemmän keskinäistä ymmärrystä kuin Rosendalin lyhyt tieto, että hyvä väli ei kestänyt kauan, antaa aihetta olettamaan. — Sitä huomattavampi seikka on, että Malmberg ei sanallakaan viittaa siihen aikaan, jolloin hän ylioppilaana oleskeli Pietarissa ja toimi herätyssaarnaajana. Päinvastoin hän nimenomaan ankarasti tuomitsee koko edellisen kehityskautensa, puhuen „kauheasta, kadotukseen vievästä tiestä millä sokeudessamme vaelsimme akateemisina oppivuosina", sekä „vallattomuudesta ja hulluudesta", jota hän oli täynnä Turussakin. Selvää siis on että Malmberg itse ei pitänyt Pietarin aikaansa arvossa eikä myöskään käsittänyt myöhempää herätystään jatkona siitä hengellisestä elämästä, jota hän ehkä oli siellä kokenut. Toiselta puolen on sekin merkille pantava, että hän ei mainitse Jonas Lagusta, jonka vaikutus häneen kuitenkin lienee ollut ratkaisevaa laatua. Kirjeensaaja ei helpostikaan voinut muuta ajatella kuin että Malmberg aivan itsekseen oli päässyt selville.

Ensimäisessä kirjeessä Malmberg ei vielä puhu mistään uudesta kannasta, vasta toisessa hän tunnustaa muuttuneensa. Samassa kirjeessä tavattava vakuutus, että hän ei vielä ole „ainoallekaan elävälle" esittänyt uskonnollisia perusjohteitaan, sekä kehoitus kirjansaajalle olla näyttämättä kirjettä kenellekään osottaa niinikään, että käänne oli verraten nykyisin tapahtunut — arvattavasti 1831 vuoden kuluessa. Tämä päätelmä on myöskin sopusoinnussa sen tiedon kanssa, jonka Lagus kirjeessä J. Wegeliukselle heinäkuulta 1831 antaa Malmbergista, että nimittäin tämä oli ollut hänelle hyvänä apuna yksityisessä opetuksessa. Sillä epäilemättä sisältyy tähän kiittävään lausuntoon sekin, että Malmbergin uskonnollinen käsitystapa oli Laguksen hyväksymä s. o. sama kuin hänen omansa.

Isäni vastauksista ei ole mitään tietoa eikä myöskään siitä, jatkuiko kirjeenvaihto kauemmin. Tietääkseni isäni ei ainakaan ensi aikoina liittynyt heränneisiin, jollei hän heitä vastustanutkaan, mutta lapsuuteni ajoilta muistan hyvin, että kotona, Ylivetelin pappilassa 1850-luvun alkuvuosina ja sittemmin Ylistarossa, pidettiin seuroja silloisten heränneitten tapaan. Kun isäni 1854 tuli Ylistaron kappalaiseksi, Malmberg niinkuin tietty oli pappina naapuripitäjäässä Lapualla, missä hän kuolikin. Tällä ajalla en tiedä entisten ystävien välillä enää olleen lähempää seurustelua.

Seuraavat Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisut ovat saatavissa kirjakauppojen välityksellä sekä suoraan Seuran sihteeriltä, prof. Jaakko Gummerukselta (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19):

Följande Finska Kyrkohistoriska Samfundets publikationer kunna erhållas genom bokhandlarne samt direkt från Samfundets sekreterare, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19):

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden.

I. 1892—1897. — 3 mk. 20 p.
II. 1898—1902. — 3 mk. 20 p.
III. 1902—1903. — 3 mk. 20 p.
IV. 1903—1904. — 5 mk. 75 p.
V. 1904—1905. — 4 mk. 25 p.
VI. 1905—1906. — 3 mk.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar.

I. *H. Råbergh,* Suomen Kirkkohistoriallinen seura ja sen työala. — *K. G. Leinberg,* Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne. Jyväskylä 1895. — 3 mk. 20 p.

II—III. Consistorii ecclesiastici Aboënsis protokoller 1656—1661. Utgifna af *Ad. Neovius.* Borgå 1899—1902. — 550 sid. — 7 mk. 50 p.

IV. *Ad. Neovius,* Chronographia Scandinaviæ. Borgå 1906. — 6 mk.

V. *K. G. Leinberg,* Åbo stifts herdaminne 1554—1640. Helsingfors 1903. — 315 sid. — 5 mk.

VI. Boëtius Murenius, Acta Visitatoria 1637—1666. I—III. Borgå 1905—1907. — 8 mk.

VII. *K. G. Leinberg,* Finlands territoriala församlingar. Andra uppl. Helsingfors 1906. — 3 mk.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimitusten

sarjassa ilmestyy VIII:ntena nidoksena (Kustannusosakeyhtiö Otavan kustannuksella):

Suomen Kirkon Paimenmuisto

19:ltä vuosisadalta,

toimittaneet

Piispa O. I. COLLIANDER

ja

Rehtori AXEL BERGHOLM.

„Suomen kirkon paimenmuisto 19:ltä vuosisadalta" tulee käsittämään ajan vuoden 1801:n alusta vuoden 1900:n loppuun. Teos jaetaan kahteen osaan, joista edellinen tulee sisältämään seurakunnittain tehdyt kronoloogiset papiston luettelot. Eri seurakunnat ovat järjestetyt aakkoselliseen järjestykseen. Lueteltavaksi tulevat ensin kirkkoherrat, sitten kappalaiset ja myöskin ylimääräiset papit. Paimenmuistojen toiseen osaan on sitten näitten kronoloogisten luettelojen rinnalle koottu kaikki saatavissa olevat persoonalliset tiedot kustakin yksityisestä papista.

Kuvia on teokseen hankittu niin runsas kokoelma kuin suinkin on ollut mahdollista. Niin tulee siihen **noin 600 kirkkojen kuvaa** ja **noin 1,800 pappien muotokuvaa.** Kuvien merkitys tällaisessa teoksessa ei ole vähäiseksi arvattava. Kirkkojen kuvat näin koottuina yhteen paikkaan ja rinnattain asetettuina tarjoovat runsaita aineksia antamaan valaisevan kokonaiskuvan kirkollisen rakennustaiteen kehittymisestä sekä siitä, missä määrin yksityiset seurakunnat ja kirkollinen elämä ja harrastus ovat tällä kulttuurialalla edistymistä auttaneet. Pappien muotokuvat taas tekevät elämäkerralliset tiedot ynnä sangen monen opettajan eri seurakunnissa yhä vielä rakkaudella säilytetyn muiston paljon elävämmäksi. Täten tulee teos kuvienkin kautta olemaan suurelle yleisölle sekä varsinkin pappien omille jälkeläisille ja seurakuntien jäsenille todellisena teoksen nimeä vastaavana heidän paimentensa muistona.

Teos julkaistaan noin 50:ssä, 64-palstaisessa, runsaasti kuvitetussa vihossa à 1 mk. 25 penniä noin viiden vuoden kuluessa.

Kirjaa ei jaeta vuosijulkaisuna seuran jäsenille, mutta voivat Kirkkohistoriallisen Seuran jäsenet seuran sihteerin, prof. Jaakko Gummeruksen (osoite Helsinki, Korkeavuorenkatu 19) välityksellä tilata sen **10 % alennuksella.** Vihot lähetetään sitä myöten kuin ne ilmestyvät, mutta maksu vuoden kuluessa ilmestyneistä vihoista peritään samalla kuin Seuran omat vuosijulkaisut lähetetään ja vuosimaksu kannetaan (maaseuduilla postietuannilla).

Kehoitamme Seuran jäseniä käyttämään hyväkseen tätä edullista tilaisuutta arvokkaan teoksen hankkimiseksi sekä puuhaamaan sitä tilattavaksi maamme kirkonarkistoihin.

---

4 mk. 25 p.

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN
PÖYTÄKIRJAT LIITTEINEEN

FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS
PROTOKOLL OCH MEDDELANDEN

VI.

1905—1906.

HELSINKI, 1907
KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ SANA.

Tiedonanto.

Henkilöt, jotka haluavat liittyä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran jäseniksi, voivat ilmoittautua Seuran sihteerille, prof. Jaakko Gummerukselle (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19).

Seuran jäsenet saavat ilmaiseksi sen julkaisut, ellei jostakin julkaisusta erikseen toisin päätetä. Vakinaiset jäsenet saavat Seuran julkaisut siitä vuodesta saakka, jolloin ovat seuraan liittyneet.

Jäsenmaksu on kerta kaikkiaan 80 markkaa tai vuosittain 5 mk. Vuosimaksu kannetaan postietuannilla silloin kun vuosijulkaisut lähetetään, ellei sitä ole sitä ennen suoritettu. Vuosijäsenet, jotka ovat jäsenmaksuina suorittaneet 100 markkaa, siirtyvät vakinaisiksi jäseniksi.

Kokouksia Seura pitää yliopistollisten lukukausien aikana joka kuukauden ensimäisenä maanantaina klo 6 j. p. p. Tieteellisten Seurojen talossa (Kasarminkadun 24). Samassa paikassa säilytetään Seuran arkisto, johon pääsee sihteerin välityksellä. Kokouksessa esitettäviksi aijottuja tiedonantoja sekä lahjoituksia Seuran arkistoon ja kirjastoon (asiakirjoja, vanhempaa ja uudempaa teoloogista, erittäin kirkkohistoriallista kirjallisuutta y. m.) sopii lähettää sihteerille tai jollekulle muulle johtokunnan jäsenelle.

Johtokuntaan kuuluvat vuosina 1905—1907: piispa *Herman Råbergh* (puheenjohtaja), prof. *Jaakko Gummerus* (sihteeri ja arkistonhoitaja), prof. *Arthur Hjelt* (rahastonhoitaja), professorit vapaaherra *E. G. Palmén, K. G. Leinberg* ja *K. A. Appelberg* sekä teol. tohtori *L. J. Ingman.*

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran
Pöytäkirjat Liitteineen.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets
Protokoll och Meddelanden.

VI.

1905—1906.

Helsinki, 1907.
Kirjapaino-Osakeyhtiö Sana.

Sisällys. — Innehåll.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

KIRJOITUKSIA. — UPPSATSER.

TIEDONANTOJA. — MEDDELANDEN.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

1905.

Pöytäkirja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina lokakuun 2 p. 1905 klo 6 j. pp. Saapuvilla johtokunnan jäsenet, professorit K. G. Leinberg, joka johti puhetta, vapaaherra E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arthur Hjelt, tohtori L. J. Ingman ja allekirjoittanut, sihteeri, sekä herrat tohtorit Erik Johansson ja Paavo Snellman, teol. kand. J. A. Simolin, maisterit L. Hendell, E. Granit, J. Hartman, K. Vaulo, J. Ailio ja K. Österbladh ynnä muutamia jumaluusopin ylioppilaita.

§ 1. Maisteri K. Österbladh luki pöytäkirjan viime kevätlukukauden viimeisestä kokouksesta 8 p. toukokuuta, joka hyväksyttiin.

§ 2. Viime lukukaudella uusiksi jäseniksi kutsutuista olivat seuraavat ilmoittauneet suostuvansa lukeutumaan jäseniksi:

Vuodesta 1904 lähtien: pastorit *J. Hannuksela* Nilsiästä, *P. Karhu* Leppävirroilta, *Y. Simelius* Ylivieskasta, *H. P. Yrjänäinen* Lokalahdelta, *K. Kröger* Leppävirroilta, kirkkoherrat *A. Hirn* Saarijärveltä, *T. G. Warén* Kesälahdelta, *A. W. Lund* Hirvensalmelta, *J. Bergroth* Ätsäristä, *O. W. Snellman* Keiteleeltä, *J. Säntti* Kiskosta, *H. G. Th. Brofeldt* Iisalmelta, *J. A. Kerppola* Kiikalasta, *O. V. Oksanen* Vetelistä, maisteri *E. G. Snellman* Oulusta, lehtori *K. A. Wegelius* Joensuusta maist. *N. A. Fougstedt* Raumalta ja seminaarinjohtaja *O. Hynén* Raumalta;

Vuodesta 1905: kirkkoherrat *V. Hämäläinen* Johanneksen pitäjästä, *A. B. Leivo* Harjavallasta, *E. Appelberg* Teerijärveltä, *O. W. Weissman* Karstulasta, past. *C. G. Olsoni* Kurkijoelta, *O. A. Palletvuori* Vehmaalta, *J. A. Peltonen* Raumalta, maist. *V. Korpela* Kuopiosta, toht. *A. H. Snellman* ja *G. Palander* Helsingistä, ylitirehtööri *Y. K. Yrjö-Koskinen* Helsingistä, lehtori *E. S. Yrjö-Koskinen* Tampereelta, leht. *A. D. Helander* Viipurista, *J. Hämäläinen* Oulusta, *S. J. E. Lagus* Savonlinnasta, *W. Wegelius* Jyväskylästä, maist. *J. M. Salenius* Kuopiosta ja *O. Rosendal* Wiipurista;

Vuodelta 1906: lehtori *G. A. Hedberg* Waasasta.

§ 3. Maisteri *J. M. Salenius* oli lähettänyt tiedonannon Kuopion kirkkoherranpuustellin paikasta entisinä aikoina.

§ 4. Ylioppilas *J. Saxén* antoi jäljennöksen Gust. Renvall'in kirjoittamasta paimenmuistosta Uskelan pitäjästä. Se päätettiin liittää Seuran arkiston „Biographica-"osastoon.

§ 5. Kirkkoherra *O. W. Olander* oli lähettänyt jatkoa tutkimuksiinsa Luhangan seurakunnan historiasta.

§ 6. Professori *K. G. Leinberg* teki selkoa kirkkoherra Erik Lencqvistin käsikirjoituksista, joita säilytetään Pro fide et christianismo seuran arkistossa Tukholman Kuninkaall. kirjastossa ja jätti Seuran haltuun täydellisen jäljennöksen eräästä niistä, jolla on kirkkohistoriallista merkitystä, „Upriktig Berättelse om de Inspirerte wid Orihvesi Församling i Åbo Stift åhren 1775, 1776 och 1777." Seura päätti suorittaa tämän kirjoituksen kopioimiskulut 25 kruunua. Allekirjoittaneen ehdotuksesta päätettiin painattaa tämä kertomus Seuran „Pöytäkirjojen" V:nteen osaan, koska siihen vielä oli tilaisuutta.

§ 7. Seuran kirjastoon lahjoitti professori *Arthur Hjelt* „Bibelforskaren" 1905 ensi vihon, joka sisältää kirjoituksen „Från Finlands andliga horisont."

§ 8. Prof. *Hjelt* ilmoitti että Seuralle myönnetty apuraha Längmanin rahastosta, 2,000 markkaa, oli saatu nostaa viime heinäkuulla.

§ 9. Jumaluusopin kandidaatti *J. A. Simolin* piti esitelmän „Drag ur prästgårdslif i Finland på 1600-talet", joka on osa hänen kirjoittamastaan laajemmasta sivistyshistoriallisesta tutkimuksesta Suomen papistosta 16:lla ja 17:lla vuosisadalla.

§ 10. Maisteri *E. Granit* Porista teki selvää tutkimuksistaan Suomen missale- ja hymnikirjalli-

suuden alalla, lausuen toivomuksenaan, että tutkittaisiin tähän kuuluvia katkelmia Yliopiston kirjastossa sekä koottaisiin kirkkojen inventaariluetteloista tietoja vanhempina aikoina kirkonarkistoissa olleista missaleista ja hymnikirjoista.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina joulukuun 4 päivänä 1905 klo 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla johtokunnan jäsenet prof. K. G. Leinberg, joka johti puhetta, prof. E. G. Palmén ja K. A. Appelberg, t:ri L. J. Ingman ja allekirjoittanut sekä seuran jäsenet, prof:t G. G. Rosenqvist, Edv. Stenij ja K. Grotenfelt, past. H. K. Sipilä, maist. V. Perälä, s. m. kand. E. Koskenniemi y. m.

§ 1. Luettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Professori *K. G. Leinberg* esitti muutamia lyhempiä tiedonantoja seuraavista Suomen valtioarkistossa tapaamistansa asiakirjoista:

Kihlakunnan oikeuden päätös 5 p. heinäk. 1569, koskeva erästä noituudesta syytettyä vaimoa;

Kihlakunnanoikeuden päätös 26—27 p. helmikuulta 1667, koskeva erästä Tyrvään seurakuntalaista, joka oli pysytellyt poissa jumalanpalveluksesta;

Turun tuomiokapitulin päätös 5 p:ltä syyskuuta 1676, koskeva erästä siveysrikosta.

§ 3. Professori *Kustavi Grotenfelt* teki selkoa „Historiallisessa Arkistossa“ julkaisemastaan tutkimuksesta Eerikki pyhän ja piispa Henrikin ristiretken ajasta, tullen siihen tulokseen että tämä ristiretki luultavasti on tapahtunut v. 1154 tai 1155.

§ 4. Maisteri *Väinö Perälä* luki seuraavan kertomuksen tutkimusmatkastaan Seuran stipendiaattina viime kesänä:

Ensimäisenä ohjelmassani oli *Rymättylän* kirkonarkisto. Tämä ei ollut erikoisen runsas sisällöltään; huomiota tällaisessa paikassa ansainnee v. 1505 painettu latinankielinen Davidin Psaltari ja toinen latinankielinen pyhimyslegendoja sisältävä kirja. Varsinaiset asiakirjat ovat verrattain niukat. Ohjelman yli menemistä oli jäljennös rukouspäiväplakaatista v. 1743 — se oli ainoa suomenkielinen kiertokirje näin aikaiselta ajalta. — Samaten kuin Rymättylän ei *Houtskärinkään* arkisto tarjonnut mitään erikoista. Hauskaa voi olla tietää, että näissä molemmissa seurakunnissa ei ollut iso viha mitenkään katkaissut kirkollista kirjanpitoa. — Työ näissä arkistoissa — luettelon teko konseptiin ja jäljennökset — kesti heinäk. 19—25 p:ään. — Vastoin näitä oli *Kumlingen* arkisto rikas asiakirjoista — kolme arkkia käsittävä luettelo sisältää suuren määrän varsinkin visitatsioonipöytäkirjoja, kiertokirjeitä y. m. Näitä on jonkun verran jäljennetty. — Kaikista arkistoista runsain oli *Saltvik* — kirkonarkistosta on luetteloa kaksi arkkia kirkon- ja neljä kontrahtiarkistosta, joka myös säilytettiin täällä. Huomattava on suuri kokoelma visitatsioonipöytäkirjoja v. 1670—1713. Boëtius Muurin persoonallisesta vaikutuksesta Saltvikissa on useita eri oikeuksien y. m. pöytäkirjoja ja muita asiakirjoja, osaksi hyvinkin valaisevia. Jäljennöksiin en näin runsaassa kokoelmassa tahtonut ryhtyä — arkisto on siksi laaja ja monipuolinen, että se vaatisi aivan erikoisia töitä sitä varten. — *Wårdön* arkistossa ei ollut kuin muutamia yksityisiä asiakirjoja isoa vihaa aikaisempia, jotavastoin *Sundin* arkisto sisälsi verrattain runsaasti eri asiakirjoja. — Täällä, kuten monessa muussakin Ahvenanmaan arkistossa ovat erikoisena lajina mainittavat Boëtius Muurin lähettämät kiertokirjeet alaisilleen. Erikoisena *Sundista* mainittakoon v. 1652 kirjoitettu latinankielinen runo: *Προςφωνησις* ad Sundensis ecclesiae vigilem, — se on jäljennetty. Työ Saltvikin, Wårdön ja Sundin arkistoissa kesti heinäk. 31 p:stä elok. 8 p:ään. — *Finströmin* arkistossa olivat ajalta ennen isoa vihaa pääasiallisena sisältönä muutamat luettelot ja oikeuksien päätökset. — *Getan* arkistosta ei vahingossakaan löytynyt mitään isoa vihaa aikaisempaa — mainittavaa on hyvin säilynyt ruotsalainen raamattu v. 1618. — Mitään erikoista mainittavaa ei liioin ole *Hammarlandin* eikä *Eckerön* arkistoista. Työ kesti matkalla Finström, Geta, Hammarland, Eckerö — elok. 8:sta 16 p:ään. — *Jomalan* ja *Lumparlandin* arkistot olivat verrattain pian tutkitut — aikaa näissä meni elok. 16—19 p. Ohjelman kaksi viimeistä arkistoa, *Lemland* ja *Föglö* antoivat jäljennöksillään enemmän työtä. Jäljennöksistä on mainittavana Lemlandista pari Ahvenanmaan pappeinkokouksen pöytäkirjaa ja Föglöstä useita visitatsioonipöytäkirjoja. Nämä ottivat aikaa elok. 19—26 p. Myrskyn takia ei matkasta Kökariin voinut tulla mitään. — Alkuperäisestä ohjelmasta jäi siten pois arkistot Brändö, Kökar ja yksityisesti jälestäpäin ohjelmaan otettu vaikka ei ilmoituksessa mainittu Kivimaan arkisto. Matkaan kului aikaa kuusi viikkoa, johon tulee lisäksi puhtaaksi kirjoittamiseen lähes 3 viikkoa. — Tämä matka muuten tuntui paljotöisemmältä kuin matka kesällä 1904.

Helsingissä, jouluk. 11 p. 1905.

Väinö Perälä.

Tutkimusmatkalla laaditut asiakirjaluettelot ynnä jäljennökset jätettiin Seuran haltuun.

§ 5. Seuran kirjastoon lahjoittivat:

Arkiaatteri *O. E. A. Hjelt:*

Doct. *John. Phil. Freseniuxen* Omantunnon Kysymyxet. Ruotzin kielestä Suomexi käätyt Olof Sandbergildä. Stockholmisa 1770.

Privilegia ... Stadfästade för Sveriges Rikes Ridderskap och Adel 1723. Stockholm, J. H. Werner.

Privilegia ... Åhr 1723 ... för Biskoparna och samtliga Presterskapet i Sverige och dess underliggande Landskaper. Stockholm, J. H. Werner 1723.

Kgl. Maj:ts Nådige Resolution och Förklaring Uppå the Allmänne Besvär Som ... Riksens Allmoge uti Sverige och Finland ... ingifva låtit. Gifven Stockholm i Råd. Cammaren den 28 Junii Anno 1731. Stockholm, J. H. Werner.

[Kgl. Maj:s Förklaring om] Thes vid 1734 års Riksdag utfärdade Förordning om Skogarne i Riket. Gifven Stockholm i Råd-Cammaren then 5 Aprilis 1739. Stockholm, Pet. Momma.

Pastori *Ludvig Bengelsdorff:*

Ylioppilaskirja v. 1820 ja pappeuskirja v. 1825 *Henrik Emanuel Söderborg'ille.*

Professori *K. G. Leinberg:* „Tvenne meddelanden till Historiska Samfundet."

§ 6. Uusiksi vakinaisiksi jäseniksi olivat liittyneet kirkkoherra *J. H. Foudila* Lopelta ja vankilansaarnaaja *Edv. Lundell* Helsingistä.

§ 7. Otettiin käsiteltäväksi viime vuosikokouksessa tehdyt ehdotukset Seuran sääntöjen muutokseksi, joista oli pyydetty johtokunnan lausuntoa.

Professori *K. G. Leinberg* oli ehdottanut Seuran sääntöjen 2 §:ään tehtäväksi sellaisen muutoksen, että ne Seuran vuosijäsenistä, jotka kymmenen vuoden aikana ovat suorittaneet säädetyn vuosimaksun, vapautettaisiin enemmistä maksuista ja siirrettäisiin vakinaisten jäsenten lukuun. Tämän ehdotuksen johdosta syntyneessä keskustelussa katsottiin ehdotuksen tarkoituksen ansaitsevan huomiota, mutta huomautettiin samalla, että jos aika, jonka jälestä vuosimaksujen suorittaminen lakkaisi, määrättäisiin ainoastaan kymmeneksi vuodeksi, tulisi Seuran

talous siitä kärsimään, kun enimmät nykyisistä jäsenistä verrattain pian pääsisivät vuosimaksusta vapaiksi eikä olisi toivoa että uusia jäseniä vastaavassa määrässä Seuraan liittyisi. Sentähden päätettiin lausunnossa vuosikokoukselle kannattaa ehdotusta niin muodostettuna, että vuosijäsen, joka on vuosimaksuina suorittanut yhteensä sata markkaa, siirretään vakinaiseksi jäseneksi. Tämän yhteydessä päätettiin ehdottaa, että vakinainen jäsenmaksu, jonka nykyinen määrä 40 markkaa ei näytä olevan kohtuullisessa suhteessa vuosimaksuun eikä jäsenille vuosittain jaetun kirjallisuuden arvoon, korotettaisiin 80 markkaan.

Toinen vuosikokouksessa tehty ehdotus sisälsi muutoksen Sääntöjen 3:nteen §:ään siihen suuntaan, että johtokunnan jäsenistä osa vuosittain eroaisi, jonka yhteydessä jäsenten luku joko vähennettäisiin kuudeksi tai lisättäisiin yhdeksäksi. Tätä muutosehdotusta päätti Johtokunta puolestaan kannattaa siinä muodossa, että jäsenten, jotka valitaan kolmeksi vuodeksi, luku lisättäisiin yhdeksäksi, joista joka vuosikokouksessa kolme eroaisi, kahtena ensimmäisenä vuonna arvan kautta.

§ 8. Senaattori Otto Donner oli Seuralle lahjoittanut 500 markkaa, jotka hän oli lähettänyt allekirjoittaneelle näin kuuluvan kirjeen mukana:

„Under senaste landtdag var jag för konsekvensens skull tvungen att mottaga aflöning såsom medlem i Prästeståndet äfven under den tid Ständerna voro åtskilda. Då detta förhållande varit och är mig oangenämt, anhåller jag härmed vördsamt att till Finska Kyrkohistoriska Samfundet, som står Prästeståndets verksamhet nära, få öfverlemna beloppet af en månads landtdagsarvode något afrundadt med femhundra mark".

Seura päätti sihteerinsä kautta lausua kiitollisuutensa senaattori Donnerille tästä kauniista lahjasta.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

Jaakko Gummerus.

1906.

Pöytäkirja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran johtokunnan kokouksessa tammikuun 19 p. 1906 kl. 5,45 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla puheenjohtaja, piispa Råbergh ja jäsenet, professorit K. G. Leinberg, E. G. Palmén ja Arth. Hjelt, tohtori L. J. Ingman ja allekirjoittanut, sihteeri, ynnä Seuran valitsema tilintarkastaja, tohtori E. Johansson.

§ 1. Allekirjoittanut esitti laatimansa vuosikertomuksen kuluneelta vuodelta, ja hyväksyttiin se Seuralle johtokunnan puolesta esitettäväksi vuosikokouksessa.

§ 2. Rahastonhoitaja, prof. Arth. Hjelt esitti selonteon Seuran rahavaroista kuluneella vuodella, ja hyväksyttiin sekin johtokunnan puolesta Seuralle esitettäväksi, sittenkuin tohtori Johansson oli ilmoittanut, ettei tilintarkastajilla ollut mitään muistuttamista tilejä vastaan.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

§ 3. Päätettiin maksaa sihteerille syksystä 1905 alkaen palkkaa kolmesataa (300) markkaa vuodessa.
Pöytäkirjaa piti tässä pykälässä allekirjoittanut.
Arthur Hjelt.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa tammikuun 19 p:nä 1906 kl. 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talon juhlasalissa. Saapuvilla olivat johtokunta kokonaisuudessaan sekä noin 50 Seuran jäsentä ja muita asianharrastajia.

§ 1. Puheenjohtaja, piispa Råbergh lausui läsnäolijat tervetulleiksi ja avasi kokouksen puheella, jossa hän yleispiirtein teki selkoa uskonvapausaatteen kehityksestä maassamme yhdeksännellätoista vuosisadalla.
Vaikka kirkkolaki v:lta 1686, joka meillä oli voimassa

v:een 1870 saakka, ei uskonvapautta myöntänyt, oli tällä aatteella kuitenkin jo vuosisadan alussa kannattajia Suomen kirkossa. Turun pappeinkokous teki jo v. 1807 anomusesityksen tähän suuntaan, mutta kuninkaalta ei siihen vastausta saatu. Kun Suomi oli joutunut Venäjän yhteyteen, pantiin kysymys uudesta kirkkolaista vireille, ja v. 1817 asetettiin komitea sellaisenkin ehdotusta valmistamaan. Komitean puheenjohtaja, arkkipiispa Tengström teki suunnitelman ehdotukseksi, mutta sen pitemmälle ei asia hänen eläessään kehittynyt, ja hänen kuoltuaan pysähtyivät puuhat. Vasta toista vuosikymmentä myöhemmin ilmestyi vihdoin uusi J. J. Nordströmin tekemä „Ehdotus kirkkolaiksi Suomen suuriruhtinaanmaalle", jossa ei tosin vielä puhuta suorastaan uskonnonvapaudesta, mutta kyllä omantunnonvapaudesta. Ehdotus sai osakseen ankaran arvostelun varsinkin pietistien puolelta; sitä syytettiin m. m. liiallisesta pappisvaltaisuudesta sekä siitä ettei siinä myönnetty uskonnonvapautta. Se F. L. Schaumanin laatima ehdotus, joka on nykyisen kirkkolakimme pohjana, oli toisille perusteille rakennettu. Se ei ollut kirkkolaki „Suomen suuriruhtinaanmaata varten", vaan ainoastaan evankelisluterilaista kirkkoa varten Suomessa ja on siinä uskonnonvapaus periaatteellisesti tunnustettu siten että nimenomaan myönnetään jokaiselle täysi-ikäiselle kirkon jäsenelle oikeus, jos hän sitä haluaa, erota kirkon yhteydestä. Jos uskonnonvapaus maassamme vielä on hyvin rajoitettu, niin ei syy siis ole kirkollisen lainsäädännön, vaan valtiollisen. Eriuskolaislakia olisi sentähden laajennettava, niin että uskonnonvapauden vaatimus tulee tyydytetyksi. Kuitenkin on muistettava että uskonnonvapaus ei ole sama kuin vapaus uskonnosta, vaan oikeus omantuntonsa vaatimusten mukaan tyydyttää sydämensä uskonnollisia tarpeita.

§ 2. Teologian lisensiaatti *Martti Ruuth* piti sen jälkeen juhlaesitelmän aineesta „Herrnhutilaisuus Suomessa Abraham Achreniuksen valaisemana".

§ 3. Kun sitten ryhdyttiin käsittelemään sääntöjen mukaan vuosikokouksessa esille tulevia asioita, valittiin kokouksessa puhetta johtamaan professori *K. Grotenfelt.*

§ 4. Allekirjoittanut, sihteeri, luki näin kuuluvan

Kertomuksen Seuran toiminnasta v. 1905:

Suomen Kirkkohistoriallinen Seura päättää nyt neljännentoista vaikutusvuotensa. Kuudennen kerran kokoontuvat sen jäsenet nyt vuosikokousta viettämään piispa Henrikin muistopäivänä, Suomen kirkon muinaisena kansallisena juhlapäivänä.

Kuten tunnettu ovat kristinuskon Suomeen saattamisen yhteydessä olevat tapaukset suureksi osaksi varman historiallisen tiedon piirin ulkopuolella. Niinpä perustuu Eerik kuninkaan ja piispa Henrikin ristiretken aikamääräyksenkin traditsionaalinen vuosiluku 1157 epävarmoihin kombinatsiooneihin. Äskettäin on eräs tutkija, prof. Grotenfelt, kuten näyttää varsin huomattavilla syillä koettanut todistaa että ristiretken oikea vuosiluku pikemmin onkin 1154 tai 1155, jolloin myöskin on mahdollista että „Suomen apostoli" on, kuten aikaisempi traditsioni tiesi, kardinaali Nikolaus Breakspearin seuralaisena Ruotsiin tullut Linköpingin kokouksen aikana. Siinä tapauksessa olisi piispa Henrikin marttyyrikuolema tapahtunut talvella 1155 tai 1156, ja olisi siis tänään ehkä tasan kolmeneljäsosaa vuosituhatta kulunut tuosta ensimmäisestä *dies natalis*'esta. Mutta olipa tuo merkkipäivä nyt käsissä tai vasta kahden vuoden perästä, niin on näinä aikoina herännyt ajatus, että Kirkkohistoriallisen Seuramme sopisi omistaa tälle sille erityisesti likeiselle muistolle julkaisu, johon olisi koottu siihen kohdistuvia tutkimuksia eri aloilta. On ajateltu, paitsi tutkimuksia itse historiallisesta tapauksesta, siinä julkaistavaksi pyhän Henrikin officiumin sävelet, Henrikin päivänä pidetyitä saarnoja, joita tavataan ruotsalaisten kirjastojen postillakäsikirjoituksissa, taidehistoriallisia tutkimuksia piispa Henrikin legendan esityksestä keskiaikaisissa kirkoissamme j. n. e.

Jos taas käännämme katseemme nykyaikaan, niin eivät viime kuukausien tapaukset voi jäädä vaikutuksettaan niihinkään harrastuksiin, joita Seuramme edustaa. Kun koko kansallista elämäämme rasittanut paino on poistunut, saamme kiitollisin mielin, uudella innolla ja luottamuksella käydä käsiksi sivistyselämämme monen-

moisiin tehtäviin. Ja kun nyt uskonnolliset ja kirkolliset kysymykset meillä ennen kuulumattomalla tavalla alkavat astua etualaan ja aatevirtaukset taittuvat vastakkain jyrkemmin kuin ennen, on Seuramme työllä, vaikkakin se edelleenkin ennen kaikkea tahtoo olla puolueetonta tieteellistä tutkimusta, yleisempikin merkityksensä. Syvempi tieto ja käsitys siitä mitä kirkkomme on kansamme kehitykselle ollut ja mitkä voimat ovat kirkkomme siksi tehneet mitä se on, on epäilemättä omiansa vaikuttamaan selvittävästi ja edistävä varman kannan muodostamista nykyajankin kysymyksissä. Se on toiselta puolen suojeleva kevytmielisistä tuomioista ja pintapuolisista parannusehdotuksista, mutta toiselta puolen myös valaiseva terveen edistyksen välttämättömyyttä tälläkin alalla.

Puhuaksemme nyt Seuran käytännöllisestä vaikutuksesta kuluneella vuodella, on siitä ylipäänsä sanottava että se on jatkunut entiseen tapaan.

Kokouksia on niinkuin ennenkin pidetty lukukausien aikana joka kuun ensimmäisenä maanantaina, paitsi marraskuussa, jolloin kokous suurten valtiollisten tapauksien takia jäi pitämättä. Niitä on pidetty kaikkiaan seitsemän. Osanottajain luku on vaihdellut kymmenen ja kahdenkymmenen välillä. Valtiopäiväin aikana viime keväänä oli Seuralla ilo nähdä keskuudessaan tavallista enemmän maaseuduilla asuvia jäseniä.

Näissä kokouksissa ovat esitelmiä pitäneet rovasti *J. A. Cederberg* (juhlaesitelmän viime vuosikokouksessa) ja teol. kand. *Albin Simolin* („Drag ur prästgårdslif i Finland på 1500- och 1600-talen"). Lyhempiä tiedonantoja ovat esittäneet tai asiakirjoja julkaistavaksi eli Seuran arkistossa säilytettäväksi jättäneet: piispa *H. Råbergh* (11 kertaa), professori *K. G. Leinberg* (7 kertaa), allekirjoittanut (2 kertaa), prof. *K. Grotenfelt,* maist. *E. Granit,* kirkkoherra *O. W. Olander* ja *V. Salminen,* maist. *J. M. Salenius,* ylioppilas *J. Saxén* ja maist. *V. Tarkiainen.* Paitsi täten on arkisto lisääntynyt niiden luetteloiden ja kopioiden kautta, jotka maisteri *V. Perälä* on jättänyt tuloksina Seuran antamalla apurahalla tekemästään tutkimusmatkasta Ahvenanmaan kirkonarkistoihin. Kirjastoon on ruustinna *Varelius* lahjoittanut 67 nidosta miesvainajansa rovasti Antero Vareliuksen

omistamasta teoloogisesta kirjastosta; muita lahjoituksia kirjastolle ovat tehneet prof. *K. G. Leinberg* (3 numeroa), pastorit *E. F. Eränen, E. Blomberg* ja *Ludv. Bengelsdorff,* arkiaatteri *O. E. A. Hjelt,* prof. *Arthur Hjelt* ja tirehtori *Z. Schalin.* Näistä on pastori Blomberg lahjoittanut erästä kirjoittamaansa tutkimusta 10 kappaletta, käytettäväksi vaihtokirjallisuutena. Sitäpaitsi on saapunut vaihtokirjallisuutta muutamilta tieteellisiltä seuroilta.

Kuluneenakin vuonna on Seura koettanut edistää kirkkohistoriallista tutkimusta antamalla apurahoja määrättyjen tehtäväin suorittamiseksi. Keväällä 1905 julistettiin haettavaksi 300 markan suuruinen stipendi Ahvenanmaan ja muutamain Turun saaristopitäjäin kirkonarkistojen Isoa vihaa vanhempain asiakirjojen tutkimiseksi ja luetteloimiseksi. Tätä stipendiä oli hakenut kolme henkilöä ja annettiin se maisteri *Väinö Perälälle,* joka matkaan ja sen jälkitöihin on käyttänyt 9 viikkoa. Tulokset olivat verrattain runsaat ja osoittavat että näiden seutujen kirkonarkistot yleensä muita paremmin ovat säilyneet niiltä monenmoisilta hävityksiltä, jotka muualla ovat maaseutuarkistoissamme tuhojaan tehneet. Mainitsemista ansaitsee että täten kertyneet asiakirjat täydentämällä Seuramme julkaisemia Turun tuomiokapitulin pöytäkirjoja sekä Ahvenanmaan visitatsioonipöytäkirjoja luovat monipuolista valoa Saltvikin toimeliaan ja tarmokkaan rovastin Boëtius Mureniuksen virkatoimintaan. Seurallamme on ennestään hallussaan kopiona mainitun rovastin ynnä hänen vävypoikansa Nauvon kirkkoherran Johan Liljevanin käsinkirjoitetut katkismusselitykset, joita on käytetty Ahvenanmaan tarkastuksissa ja Saltvikin lastenkoulussa. Kaikkien näiden lähteiden pohjalla olisi nyt mahdollista laatia seikkaperäinen kuvaus yhden tuollaisen paikallisen „pienoispiispan“ vaikutuksesta, jommoinen monikin tämän ajan rovasti varsinkin syrjäisemmillä seuduin oli; samalla pääsisi harvinaisen monipuolisesti tutustumaan tämän aikakauden kirkolliseen elämään tarkoin rajoitetulla alalla. Toiveita onkin että tämä varsin kiitollinen tehtävä löytää suorittajansa.

Kirkkohistoriallinen Seura on nyt vuosien kuluessa stipendiaateillaan hankkinut luetteloita ja osaksi kopioitakin useimmista entisen Turun hiippakunnan kirkon-

arkistoista, mikäli ne sisältävät Isoa vihaa vanhempia asiakirjoja. Kun entisen Viipurin hiippakunnan vanhemmista arkistoista jo on verrattain seikkaperäisiä tietoja kirkkoherra *Ad. Neoviuksen* julkaisemassa „Specialkatalog'issa" ja sekä Porvoon tuomiokapitulin hyvin järjestetyssä arkistossa että yksityisten kokoilijain hallussa on kopioita suuresta osasta itse asiakirjoja, on nyt mahdollista saada entistä selvempi yleiskäsitys siitä, minkä verran ja minkälaatuisia asiakirjoja Isoa vihaa aikaisemmalta ajalta kirkonarkistomme sisältävät. Samalla kuin vielä lienee täydentäviä keräyksiä jatkettava, voi vähitellen ruveta ajattelemaan erinäisten asiakirjaryhmäin järjestelmällistä julkaisemista. Lähinnä tulisivat silloin kysymykseen piispantarkastusten pöytäkirjat 1600-luvulta sekä ennen julkaisemattomat tuomiokapitulien kiertokirjeet, joita on joku määrä talteen saatu.

Näiden Seuran omasta alkuunpanosta tehtyjen tutkimusten ohessa on Seura pitänyt velvollisuutenaan, mikäli sen varat sallivat, kannattaa yksityisten asianharrastajain kirkkohistoriallisia tutkimuksia, ja soisi se erittäin voivansa olla avullisena niille papeille, jotka useinkin vaikeissa oloissa ja virkatoimiensa ohessa ovat koettaneet tieteellisiä harrastuksia virellä pitää. Tässä mielessä julistettiin viime keväänä haettavaksi toinen 300 markan apuraha käytettäväksi tutkimuksiin hakijan itsensa valitsemasta aineesta. Hakijoita ilmestyi kuusi. Näistä sai stipendin pastori *J. V. Wallin* Pälkäneeltä, joka aikaisemmin julkaisemillaan tutkimuksilla hengellisten liikkeiden uudemmasta historiasta on osoittanut huomattavaa harrastusta ja kykyä ja nyt oli ilmoittanut aikovansa koota tietoja keski-Hämeen seurakunnissa esiintyneistä uskonnollisista liikkeistä 19:llä vuosisadalla. Pastori Wallin on pidättänyt itsellensä noin puolentoista vuoden ajan työnsä suorittamiseen eikä siis vielä ole voinut sen tuloksia julkisuuteen saattaa.

Vuoden alulla valmistuivat v. 1904 jäsenille jaettaviksi aijotut *julkaisut,* joista jo viime vuosikertomuksessa tehtiin selkoa. Näistä muodostaa IV osa „Pöytäkirjoja liitteineen" 366 sivua laajan nidoksen. Neljä siihen sisältyvää pitempää tutkimusta, nimittäin herrojen *Rurik Calamniuksen, Lauri Ingmanin, A. J. Pietilän* ja *J. V.*

Wallinin kirjoittamat, on myöskin erikseen kirjakaupoissa saatavana. Nidoksen painatus- ja toimituskustannukset nousivat yhteensä 1,801 markkaan 15 penniin. Kirjakauppahinnaksi pantiin 5 mk. 75 p. — Toisena julkaisuna on ensimmäinen vihko *Boëtius Murenius*'en „Acta visitatoria 1637—1666“, jonka julkaisee maisteri *Kaarlo Österbladh* maisteri *Johannes Hedengren*'in avustamana. Tämä vihko on laajuudeltaan 12 painoarkkia (192 siv.) ja maksaa 3 mk. Sen kustannukset ovat nousseet 1,433 markkaan.

Vuoden 1905 jäseniä varten on tekeillä kolme julkaisua. Näistä on juur'ikään painosta valmistunut jälkimmäinen vihko kirkkoherra *Ad. Neoviuksen* teosta *Chronographia Scandinaviae,* jonka edellinen vihko jaettiin jäsenille v. 1902. Ollen tuloksena laajasta ja vaivaloisesta kokoilutyöstä on se uusi todistus seuramme ensimmäisen, uutteran sihteerin lannistumattomasta tutkijainnosta ja tulee epäilemättä olemaan hyödyllinen apuneuvo pohjoismaiden historian tutkijoille.

„Pöytäkirjojen“ viides vihko on paraillaan painossa ja valmistunee kevään kuluessa. Se tulee noin 200 sivun laajuinen. Toinen vihko Boëtius Murenius'en „Acta visitatoria“ teosta on melkein valmis. Kuluneen vuoden jäsenet tulevat siten saamaan kirjoja noin 9 markan arvosta.

Seuran *jäsenluku* on v. 1905 jonkun verran kasvanut. Vakinaisia jäseniä on yksi kuollut ja kaksi uutta liittynyt; niiden luku tekee nyt 50. Vuosijäsenistä on 10 kuollut ja 3 ilmoittanut eroavansa; sen sijaan on liittynyt 46 uutta vuosijäsentä, joten niitä nykyään on 366. Kaikkiaan on siten jäsenluku, joka viime vuosikokouksen aikaan teki 382, noussut 416:een.

Mitä Seuran taloudelliseen asemaan tulee, käy se selville rahastonhoitajan kertomuksesta. Tässä on kumminkin mainittava, että paitsi hieman kasvaneita tuloja jäsenmaksuista ja sitä 3,000 markan suuruista valtioapua, joka Seuralla on ollut onni edelleenkin saada, olemme kuluneena vuonna saaneet tavallista enemmän tilapäisiä tuloja. Suomen säädyt näet tehdystä pyynnöstä myönsivät Seurallemme kerta kaikkiaan 2,000 markan apurahan Längmanin lahjoitusvaroista. Joulukuussa sai Seura senaattori *O. Donner*'ilta 500 markan lahjoituksen.

Vuoden kuluessa kuolleet Seuran jäsenet ovat rovasti *August Wilhelm Frosterus,* kirkkoherra *A. A. Fleege,* rovasti *J. S. Laurell,* rovasti *H. G. von Bonsdorff,* pastori *J. Castrén,* pastori *Tankred T. Renvall,* lehtori *Adiel Bergroth,* rovasti *M. V. Jaakkola,* rovasti *G. W. Relander* ja pastori *K. G. Sirén.* Näistä oli pastori Tankred Renvall tullut tunnetuksi perinpohjaisista, myöskin historiallisista tutkimuksistaan liturgiikan alalla, joista valitettavasti ei mitään ehtinyt julkisuuteen tulla.

Seuran *toimimiehistä* oli allekirjoittanut ulkomaamatkan takia viime kevätlukukaudella virasta vapaa ja toimitti sihteerin tehtäviä sillä aikaa maisteri *Kaarlo Österbladh.*

Viime vuosikokouksessa tehtiin kaksikin eri ehdotusta muutoksiksi Seuran säännöissä. Näistä on tässä kokouksessa päätös tehtävä, ja on niistä myös pyydetty johtokunnan lausuntoa, jonka saan seuraavassa esittää.

Toinen ehdotus koskee jäsenmaksuja. Professori *Leinberg* näet ehdotti Seuran sääntöjen 2 §:ään sellaista muutosta, että ne Seuran vuosijäsenet, jotka kymmenen vuoden aikana ovat suorittaneet säädetyn vuosimaksun, vapautettaisiin enemmistä maksuista ja siirrettäisiin vakinaisten jäsenten lukuun. Johtokunta on tätä ehdotusta käsitellessään yhtynyt siihen mielipiteeseen, että jos se tässä muodossa toteutettaisiin, se ennen pitkää tulisi tuottamaan tuntuvaa haittaa Seuran taloudelle, kun enimpäin tähänastisten jäsenten vuosimaksut jo neljän, viiden vuoden kuluttua lakkaisivat eikä olisi toivoa saada vastaavassa määrässä uusia jäseniä sijaan. Sitä vastoin päätettiin ehdottaa että sellainen vakinaiseksi jäseneksi siirto tapahtuisi, kun vuosijäsen 20 vuoden aikana on suorittanut vuosimaksunsa. Mutta kun nykyinen vakinainen jäsenmaksu 40 markkaa sekä tähän verraten että itsessään, katsoen siitä seuraaviin etuihin — kirjoja on viime aikoina vuosittain jaettu 7—9 markan arvosta, jota paitsi Seura on suorittanut lähetyskustannukset — on perin alhainen, päätti johtokunta samalla ehdottaa, että vakinainen jäsenmaksu korotettaisiin 80 markkaan.

Toinen, professori *Arth. Hjelt*'in tekemä ehdotus sisälsi että johtokunnan jäsenistä osa vuosittain eroaisi. Tämä edellyttäisi myöskin lukumäärän muuttamista, joko

vähentämällä kuudeksi tai lisäämällä yhdeksäksi. Molempia näitä ehdotuksia kannatettin viime vuosikokouksessa. Johtokunta puolestaan on päättänyt, puoltamalla prof. Hjeltin ehdotusta, yhtyä siihen mielipiteeseen että jäsenten lukumäärä olisi lisättävä yhdeksäksi, joista vuosittain kolme eroaisi.

§ 5. Rahastonhoitaja, professori Arthur Hjelt, luki esityksen

Seuran rahavarojen tilasta v. 1905:

Tuloja:

Saldo v:lta 1904		4,596: 55
Valtioapu v:lle 1905	3,000: —	
Apuraha Längmanin rahastosta	2,000: —	
Jäsenmaksuja	1,895: 89	
Vuoden kuluessa nostettuja korkoja	59: 45	
Myydyistä kirjoista	38: 20	
Satunnaisia tuloja	500: —	7,493: 54
	Summa	12,090: 09

Menoja:

Kirjapainolaskuja	2,662: 80	
Toimituspalkkioita	605: —	
Matka-apurahoja	600: —	
Lähetyskuluja y. m. menoja	659: 86	
Sihteerin palkkiota	150: —	4,677: 66
Saldo vuodelle 1906		7,412: 43
	Summa	12,090: 09

Kun teol. tohtori *Erik Johansson* oli ilmoittanut että hän yhdessä pastori, fil. maist. *Yrjö Lindstedt*'in kanssa oli tarkastanut Seuran tilit havaitsematta aihetta muistutuksiin, päätti kokous myöntää johtokunnalle tilinpäästön kuluneelta vuodelta.

§ 6. Tilintarkastajiksi vuodelle 1906 valittiin teol. tohtori *Erik Johansson* ja fil. maist. *Lauri Hendell* sekä varamieheksi pastori *H. K. Sipilä.*

§ 7. Otettiin käsiteltäväksi professori *K. G. Leinberg*'in edellisessä vuosikokouksessa tekemä ehdotus Seuran sääntöjen 2 §:n muuttamisesta; ja päätti kokous,

hyväksymällä johtokunnan sen johdosta antaman lausunnon, että vakinainen jäsenmaksu korotetaan 80 mkaan ja että vuosijäsen, joka vuosimaksuina on suorittanut 100 markkaa, vapautetaan enemmistä maksuista ja siirretään vakinaiseksi jäseneksi.

§ 8. Otettiin samoin käsiteltäväksi professori *Arth. Hjelt'*in viime vuosikokouksessa tekemä ehdotus, että johtokunnan jäsenistä osa vuosittain eroaisi, sekä sen yhteydessä tehdyt ehdotukset, että johtokunnan jäsenten luku joko vähennettäisiin kuudeksi tai lisättäisiin yhdeksäksi. Tähänkin nähden yhtyi kokous johtokunnan lausuntoon ja päätti siis, muuttamalla Seuran sääntöjen 3:nnen §:n, että johtokunnassa on oleva yhdeksän jäsentä, joista vuosittain eroaa kolmas osa, kahtena ensi vuonna arvan jälkeen ja sittemmin sen mukaan kuin ovat kolme vuotta johtokunnassa oltuaan erovuoroon tulleet.

§ 9. Kokous valtuutti Seuran johtokunnan tämän pöytäkirjan 7:ssä ja 8:ssa §:issä merkittyjen päätösten mukaisesti laatimaan sanamuodon Seuran sääntöjen 2:lle ja 3:lle §:lle sekä hakemaan näin tehdyille muutoksille asianomaista vahvistusta.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina helmikuun 12 p. 1906 kl. 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla johtokunnan jäsenet, prof. K. G. Leinberg, joka johti puhetta, prof. K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt, t:ri L. J. Ingman ja allekirjoittanut, sihteeri, sekä maist. G. Schauman, prof. Eliel Aspelin, piispat O. J. Colliander ja J. R. Forsman, kirkkoherrat J. A. Björklund, A. Auvinen, E. Lönnrot, K. O. Fontell ja J. A. Hellman, pormestari A. Luoma, past. H. K. Sipilä, t:ri E. Johansson, notaari K. Soikkeli, maist. A. Grönroos, s. m. kand. K. K. Ahlstedt ja muutamia muita.

§ 1. Maisteri *Georg Schauman* piti mieltäkiinnittävän esitelmän Anders Chydeniuksesta homi-

leettina, valaisten sen yhteydessä kysymystä, missä määrin voi sanoa Chydeniuksen omistaneen n. s. „neoloogisia" mielipiteitä. Tämä esitys kuuluu yhtenä lukuna maist. Schaumanilla tekeillä olevaan laajaan Chydeniuksen elämäkertaan.

§ 2. Professori *Eliel Aspelin* luki kolme N. G. Malmbergin kirjettä v:lta 1830 ja 1832 hänen isällensä B. H. R. Aspelinille ja teki selkoa siitä miten nämät kirjeet luovat uutta valoa Malmbergin aikaisimpaan uskonnolliseen kehitykseen.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Yleisen kokouksen jälkeen pidettiin johtokunnan kokous, jossa saapuvilla olivat samat johtokunnan jäsenet kuin yleisessä kokouksessa sekä piispa O. I. Colliander.

§ 1. Piispa *O. I. Colliander* ilmoitti että hänellä nyt oli painokuntoon valmiina laajasuuntainen teos, „Suomen kirkon paimenmuisto 19:llä vuosisadalla", jonka Kustannusosakeyhtiö Otava oli ottanut kustantaakseen, jos teokselle saataisiin vähintäin 650 tilaajaa. Piispa C. ehdotti nyt että Kirkkohistoriallinen Seura ottaisi teoksen toimituksiensa sarjaan ja välittäisi sen leviämistä jäsenilleen, jota kustantaja puolestaan tahtoi edistää antamalla teoksen Seuran jäsenille jonkun verran halvemmalla tilaushinnalla.

Päätöksen tekeminen tämän tarjouksen johdosta päätettiin jättää kohdakkoin pidettävään uuteen johtokunnan kokoukseen, jolle piispa C. lupasi esittää ehdotuksensa kirjallisesti.

§ 2. Professori *K. G. Leinberg* pyysi lupaa tekeillä olevaa uutta nidosta varten asiakirjajulkaisustaan „Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet" kopioida Seuran arkistossa olevia, kirkonarkistoista kerättyjä asiakirjoja.

Tämän ehdotuksen käsittely päätettiin jättää samaan johtokunnan kokoukseen kuin edellinen.

§ 3. Piispa O. I. Colliander [illegible] kirkonarkistosta [illegible] melkein täydellisen sarjan „Borgå [illegible]" v:n 1786—1830 ja [illegible] että Seura julkaisisi tämän sarjan.

Tämänkin ehdotus [illegible] johtokunnan kokoukseen, jonka siihen piti hankkia selvitys käytettävissä olevista varoista sekä suunnitelma Seuran kustannustoimintaa varten tulevalla vuodella.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jonkk: [illegible]s.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maaliskuun 5 p. 1906 klo 6 i. p. Tieteellisten Seurain talossa. Saapuvilla johtokunnan jäsenet prof. [illegible] Leinberg, joka johti puhetta, prof. E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt ynnä allekirjoittanut, sihteeri, sekä kansakoulun-tarkastajat F. Heiskanen ja K. [illegible]nen, kirkkoherrat H. E. Schroderus, I. A. [illegible] E. Hyvärinen, s. m. kand. K. K. Ahlstedt ynnä [illegible] Seuran jäseniä.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin pöytäkirjat kokouksista joulukuun 4 p. 1905 sekä tammikuun 19 p. ja helmikuun 12 p. 1906.

§ 2. Koska vuosikokous oli, päätettyään muutoksista Seuran sääntöjen 2 ja 3 §:iin, jättänyt johtokunnan toimeksi laatia niiden sanamuodostus sekä hakea niille asianomainen vahvistus, hyväksyi johtokunta seuraavan muodostuksen mainituille §:lle:

„§ 2. Seuran vakinainen jäsen on jokainen Suomen kansalainen, joka kerrassaan Seuran rahastoon suorittaa 80 markkaa. Vuosijäsen on jokainen, joka vuosittain

suorittaa vähintäin 5 markkaa. Vuosijäsen, joka on jäsenmaksuina suorittanut 100 markkaa, siirretään Seuran vakinaisten jäsenten lukuun.

Kunniajäseniksi voidaan kutsua sekä oman maan että ulkomaan miehiä, niinkuin 4 ja 5 §:ssä sanotaan.

§ 3: Seuran vaikutusta johtaa etupäässä toimikunta, johon kuuluu yhdeksän jäsentä. Toimikunta valitsee keskuudestaan puheenjohtajan, sihteerin, varastonhoitajan ja muut tarpeelliset toimimiehet. Toimikunnan jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi Seuran vuosikokouksessa, ja eroaa heistä vuosittain kolme, kahtena ensimmäisenä vuonna arvan kautta ja sitten ne, jotka kolme vuotta ovat toimessa olleet.

Eroavat jäsenet voidaan valita uudestaan."

Vahvistusta näin muutetuille säännöille hakemaan päätettiin valtuuttaa senaatin kanslisti Vilho Selin, jolle oli pöytäkirjanote valtakirjaksi annettava.

§ 3. Seuran kirjastoon lahjoitti professori *K. G. Leinberg* kirjoituksensa „Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finske medlemmar" ja „Svenska Uppfostringssällskapet och dess finske medlemmar". Vaihtokirjallisuutena Suomen Muinaismuistoyhdistykseltä oli saapunut „Suomen Museo" 1905.

§ 4. Professori *Leinberg* peruutti viime kokouksessa tekemänsä pyynnön saada julkaista Seuran arkistossa olevia asiakirjoja.

§ 5. Professori *Leinberg* ehdotti että Seura ottaisi julkaistaksensa toisen, lisätyn painoksen hänen teostansa „Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening intill 1905 års utgång", ja jätti mainitun teoksen käsikirjoituksen tarkastettavaksi.

Seura päätti jättää tämän tarkastuksen valiokunnalle, johon tulivat puheenjohtaja, piispa Råbergh, professori Arth. Hjelt ja allekirjoittanut.

Saman valiokunnan tarkastettaviksi päätettiin jättää myöskin piispa Collianderin viime kokouksessa tekemät ehdotukset.

§ 6. Uusiksi jäseniksi ilmoitettiin tohtori *O. A. Forsström*, kansakouluntarkastaja *K. G. Ruohonen* ja pastori *R. Hernberg*.

§ 7. Professori *K. G. Leinberg* luki kolme tiedonantoa, nim. otteen Turun kirkkoneuvoston pöytäkirjasta v:lta 1676, koskeva sitä „pahennusta Jumalan seurakunnassa", jonka kirkonvartija Erik Tuomaanpoika oli saanut aikaan ajamalla partansa; otteen Turun tuomiokapitulin pöytäkirjasta v:lta 1774, joka sisältää luettelon muutamista Yliopiston kirjastolle luovutetuista käsikirjoituksista, sekä erään 9 p. lokak. 1833 päivätyn luettelon muutamien Itä-Suomen pappien kirjoittamista kirjoista.

§ 8. Professori *K. A. Appelberg* luki esityksen Hiitolan kirkkoherranviran täyttämisestä v. 1669 ja siitä johtuneista rettelöistä.

§ 9. Sihteeri esitti, edellisessä kokouksessa saamansa määräyksen mukaisesti, seuraavan suunnitelman Seuran julkaisutoiminnalle kuluvalla vuodella:

Käytettävänä olevia varoja: säästöä edelliseltä vuodelta 7,412: 43, jäsenmaksuja v:lta 1905 1,800: —, valtioapua 3,000: —, korkoja 200: — ja kuluvan vuoden jäsenmaksut 1,800: —, yhteensä Smk. 14,212: —; tästä on kuitenkin vähennettävä viime vuoden julkaisuista meneviä, osaksi jo suoritettuja laskuja y. m. menoja noin 3,200 mk., joten käytettävissä olevat varat itse asiassa tekevät noin 11,000 mk. Näistä on 5,000 mk. varsinaisesti kuluvan vuoden tuloja, joiden käyttäminen lähinnä tulee kysymykseen.

Tiettyjä menoja kuluvalle vuodelle on Boëtius Murenius'en visitatsionipöytäkirjat, III vihko, noin 1,500 mk., sekä Pöytäkirjat VI, arviolta 1,200 mk. Stipendeiksi ehdotetaan käytettäväksi niinkuin kahtena edellisenä vuonna 600 mk. Sihteerin palkkioksi, lähetyskuluihin y. m. hoitokustannuksiin menee arviolta 600 mk. Nämät tietyt vuosimenot nousevat 3,900 markkaan. Muita julkaisuja varten

olisi siis käytettävänä noin 1,000 markkaa kuluvan vuoden tuloja.

Päätöksien tekeminen julkaisuista lykättiin seuraavaan kokoukseen.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina huhtikuun 2 p. 1906 klo 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa. Saapuvilla johtokunnan jäsenet, piispa H. Råbergh, professorit K. G. Leinberg, E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt ynnä allekirjoittanut, sihteeri, sekä useita Seuran jäseniä.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Kustannusosakeyhtiö „Otavalta" oli piispa Collianderin viime kokouksessa nostaman kysymyksen johdosta saapunut seuraava kirje:

„Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
Saamme täten kunnioittaen ilmoittaa että me olemme tilaisuudessa myöntämään Seuralle 15 % alennuksen niistä kappaleista „Suomen Kirkon Paimenmuistoa 19:ltä vuosisadalta", jotka Seura ottaa meiltä. Jos meidän tulisi huolehtia lähettämisestä eri henkilöille, olisivat lähetyskulungit Seuran maksettavat. Tämä alennus edellyttää että Seura tilaa ainakin 100 kpl. teosta.

Kunnioittaen
Kustannusosakeyhtiö Otava

Alvar Renqvist."

Asiasta keskusteltaessa oltiin sitä mieltä, että kustantajan tarjoamat ehdot eivät tehneet Seuralle mahdolliseksi tarjota mainittavaa alennusta omille jäsenillensä ja että, ennenkuin lopullinen päätös tehtäisiin, olisi vielä keskusteltava kustantajan kanssa mahdollisista suuremmista myönnytyksistä.

§ 3. Piispa Råbergh, professori Hjelt ja allekirjoittanut, jotka Seura viime kokouksessaan oli valinnut anta-

maan lausuntoa professori K. G. Leinbergin edellisessä kokouksessa sekä piispa O. I. Collianderin johtokunnan kokouksessa helmikuun 12 p. tekemistä ehdotuksista, olivat Seuralle sen johdosta jättäneet seuraavan kirjallisen lausunnon:

Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle.

Viime kokouksessaan lykkäsi Seura allekirjoittaneiden tarkastettavaksi prof. K. G. Leinberg'in käsikirjoituksen „Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening intill 1905 års utgång" sekä piispa O. I. Collianderin käsikirjoituksen „Borgå Stiftstidningar 1795—1829", jotka molemmat on tarjottu Seuralle julkaistaviksi.

Mitä prof. Leinbergin teokseen tulee, olemme havainneet että siihen, paitsi tietoja muutoksista ensi painoksen ilmestymisen jälkeen (v. 1886), on lisätty suuri määrä pääasiallisesti Valtioarkiston painamattomista asiakirjoista ja vähemmäksi osaksi painetuista teoksista koottuja tietoja, jotka täydentävät tai oikaisevat ensi painoksen tiedonantoja seurakuntain aikaisemmasta historiasta. Vaikka nämät lisäykset eivät meistä näytä oleellisesti muuttaneen teoksen luonnetta, ovat ne kuitenkin siksi runsaat että puolestamme katsomme teoksen ansaitsevan tulla uudestaan julkaistuksi ja ehdotamme siis että Seura ottaisi painattaaksensa sen toimituksissaan.

Piispa Collianderin kokoama käsikirjoitus on epäilemättä oleva arvokas lähdekirja tutkijoille. Mutta koska sen sisällys, mikäli se koskee papistoa, suureksi osaksi tulee käytetyksi piispa C:n „Suomen kirkon paimenmuisto"-teoksessa, ei jälellä oleva aines, joka enimmiten koskee koulunopettajia tai käsittelee virastojen päätöksiä kirkollisissa kysymyksissä, näytä meistä niin tärkeältä että sen julkaiseminen ainakaan nyt olisi suuremman tarpeen vaatima. Lausumme kumminkin toivomuksen että piispa C. hyväntahtoisesti luovuttaisi käsikirjoituksen Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle tai johonkin muuhun julkiseen kokoelmaan, jossa se olisi tutkijain käytettävänä.

Seura päätti, hyväksyen valiokunnan ehdotuksen, ottaa julkaistavakseen prof. Leinbergin tarjoaman teoksen, jota vastoin piispa Collianderille oli ilmoitettava, ettei Seura katsonut voivansa painattaa „Borgå Stiftstidningar", vaikka Seura täysin käsittikin sen merkityksen historiallisena lähdekirjana.

Professori Leinbergille myönnettiin hänen toivomuksensa mukaan 40 vapaakappaletta.

§ 4. Hyväksyttiin sihteerin edellisessä kokouksessa laatima kulunkiarvio tälle vuodelle, joten siis 600 markkaa määrättiin käytettäväksi kahdeksi stipendiksi kirkkohistoriallisia tutkimuksia varten hakijain vapaasti valitse-

mista aineista. Hakemuksista Seuralle valmistavaa lausuntoa antamaan valittiin professori E. G. Palmén ja allekirjoittanut.

§ 5. Presidentti *Isak Fellman* oli Seuralle lähettänyt isävainajansa *Jakob Fellmanin* „Anteckningar under min vistelse i Lappmarken", neljä osaa, josta arvokkaasta lahjasta Seura päätti lausua kiitollisuutensa.

§ 6. Professori *K. G. Leinberg* luki useita asiakirjoja, jotka valaisevat Kemiön kirkkoherran Henrik Florinus nuoremman surullisen kuuluisaa murhajuttua v:lta 1705, sekä jätti ne Seuralle julkaistaviksi.

§ 7. Professori *K. A. Appelberg* luki sekä jätti julkaistavaksi muutamia asiakirjoja, jotka koskevat Saltvikin tunnetun kirkkoherran Boëtius Mureniuksen pyyntöä, että palkinnoksi hänen pitkällisestä ja uskollisesta palveluksestaan Saltvikin kirkkoherranvirassa hänen jälkeläisillään, niin kauan kuin heissä on siihen sopivia, olisi etuoikeus mainittuun virkaan.

§ 8. Piispa *Herman Råbergh* luki otteita eräästä kertomuksesta Frosterus-suvun vaiheista, joka on ollut mainitun suvun jäsenten hallussa. Osia tästä kertomuksesta on ennen julkaistu „Mnemosynessä", mutta kun tämä aikakauskirja on vaikeasti saatavissa ja kertomuksella kokonaisuudessaankin on huomattava sivistyshistoriallinen arvo, ehdotti piispa R., että se täydellisenä julkaistaisiin Seuran pöytäkirjoissa, johon Frosterus-suvun nykyään elossa olevat jäsenet olivat suostumuksensa antaneet. Tämän ehdotuksen Seura hyväksyi.

§ 9. Piispa *Råbergh* esitti sitäpaitsi useita lyhempiä tiedonantoja:

Muutamia piirteitä entisaikojen arvonimiturhamaisuudesta;

Acta synodalia v:lta 1700;

Piispa Juustenin lukkarilaki;
Eräs asiakirja valistusajalta, joka osoittaa kirkollisen tavan alkavaa löyhtymistä.
Nämät tiedonannot luvattiin aikanaan Pöytäkirjoissa julkaistaviksi.

§ 10. Tohtori *Erik Johansson* jätti Seuran haltuun kaksi lyseolaisen *Lauri Tilander*'in Seuralle lahjoittamaa vanhaa kirjaa, nimittäin *Johannes Gezelius nuoremman* Upsalassa v. 1670 julkaiseman teoksen De instinctu sacrificandi in gentilibus, sekä *Reynecke Voss*'in ruotsalaisen käännöksen (painettu Tukholmassa v. 1621).

§ 11. Ylioppilas *Arno Cederberg* lahjoitti Seuralle Ilomantsin kihlakunnan kruununvoudinarkistosta löydetyn ja sieltä luovutetun kirjekonseptikirjan, jossa on Haapaniemen sotakoulun uskonnonopettajan, pastori ja fil. maisteri *Alexander Cajanus*'en kirjeitä vv. 1796—1807. Herra Cederberg antoi samalla muutamia tietoja kirjeiden kirjoittajasta sekä siitä arkistosta, josta ne ovat löydetyt.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran johtokunnan kokouksessa perjantaina toukokuun 4 p. 1906 klo 1/2 5 j. pp. allekirjoittaneen kotona. Saapuvilla puheenjohtaja, piispa Råbergh, jäsenet professorit K. G. Leinberg, E. G. Palmén, Arth. Hjelt ja K. A. Appelberg, tohtori Lauri Ingman ja allekirjoittanut, sihteeri.

§ 1. Täyttäen hänelle annetun tehtävän oli allekirjoittanut neuvotellut „Otavan“ toimitusjohtajan kanssa siitä, voisiko kustannusyhtiö myöntää Seuralle edullisempia ehtoja, jos Seura ottaisi levittääksensä piispa

Collianderin „Paimenmuistoa". Maisteri Renqvist oli kumminkin ilmoittanut, että suurempien myönnytyksien teko kävisi vaikeaksi, koska kirjakauppiaat sen tapahduttua eivät harrastaisi teoksen levittämistä, mutta että teoksen lähettäminen oli aijottu asettaa sellaiselle kannalle, etteivät kustannukset siitä nousisi niin korkealle kuin Seura laskelmia tehdessään oli otaksunut.

Näin ollen, koska teos on sitä laatua, että sen julkisuuteen tuleminen Seurankin kannalta oli erittäin suotava, ja koska Seura rupeamalla sitä levittämään voisi myöntää jäsenilleen 10 % alennuksen tarvitsematta kärsiä ainakaan sanottavaa tappiota, ehdotti allekirjoittanut, että Seura julkaisisi ja jäsenilleen lähettäisi kehoituksen Seuran välityksellä tilaamaan „Paimenmuistoa", sekä luki luonnoksen tällaiseksi kehoituskirjeeksi. Ehdotus hyväksyttiin.

§ 2. Sen johdosta että Seura oli ennen toukok. 1 p:ää haettavaksi julistanut kaksi stipendiä kirkkohistoriallisia tutkimuksia varten, oli Seuralle määräajan kuluessa saapunut kolme hakemusta.

Maisteri *Väinö Perälä* pyysi 300 markan apurahaa voidakseen suorittaa tutkimuksia muutamissa Ahvenanmaan kirkonarkistoissa, Ruotsin valtioarkistossa sekä Helsingissä Suomen Valtioarkistossa suunnittelemaansa Boëtius Muur'in biografiaa varten, ilmoittaen aikovan suorittaa nämät matkat ensi kesän kuluessa ja toivovansa tutkimuksen valmistuvan kevätlukukaudella 1907.

Kansanopistonjohtaja, pastori ja fil. kand. *August Walfrid Westerling* pyysi niinikään 300 markan apurahaa voidakseen jatkaa jo alottamiansa tutkimuksia Johannes Gezelius nuorimman elämästä, jota varten hänen aikomuksensa olisi touko- ja kesäkuun kuluessa harjoittaa tutkimuksia Porvoon tuomiokapitulin arkistossa sekä heinäkuulla Tukholmassa; mainiten samalla toivovansa saavansa työn suoritetuksi ennen tulevan syyskuun loppua.

Ylioppilas *Tauno Jatkola* pyysi apurahaa voidakseen ensi kesänä noin kolmen viikon ajan tehdä Pyhäjärven (O. l.) seurakunnan historiaa koskevia tutkimuksia Pyhäjoen ja mahdollisesti myös Kärsämäen kirkonarkistoissa.

Professori E. G. Palmén, jonka yhdessä allekirjoittaneen kanssa tuli antaa näistä hakemuksista lausuntonsa, ilmoitti että kaksi edellistä hakemusta ehdottomasti olivat asetettavat kolmannen edelle, sekä mitä tulee tutkimusaineitten tärkeyteen että hakijain persoonallisiin edellytyksiin, ja ehdotti että Seura myöntäisi herroille Westerlingille ja Perälälle 300 markkaa kumpaisellekin.

Tämän ehdotuksen hyväksyen Seura samalla päätti että puolet stipendistä oli hakijoille maksettava matkaa alettaessa ja toiset puolet sen jälkeen kuin hakemuksessa mainitut matkat olivat tehdyt ja hakija niistä Seuralle kertomuksen lähettänyt.

Pöytäkirjan vakuudeksi
Jaakko Gummerus.

Pöytäkirja, pidetty Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokouksessa maanantaina toukokuun 7 p. 1906 Tieteellisten Seurojen talossa Saapuvilla olivat johtokunnan jäsenet professorit K. G. Leinberg, joka johti puhetta, E. G. Palmén, Arth. Hjelt ja allekirjoittanut sekä Seuran jäsenet, tohtori B. H. Päivänsalo (Helander) ja K. K. Ahlstedt.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisten kokouksien pöytäkirjat (huhtik. 2 p:ltä ja toukok. 4 p:ltä).

§ 2. Esitelmänpitäjäksi ensi vuosikokoukseen valittiin allekirjoittanut.

§ 3. Allekirjoittanut ehdotti, että Seura ensi syyskuun alussa pidettävän pappeinkokouksen ajaksi koettaisi järjestää ylimääräisen kokouksen, jotta Seuran maaseutujäsenilläkin olisi tilaisuus lukuisammin olla saapuvilla, ja ehdotti keskusteluaineeksi siinä: Miten on paikallisen kirkkohistorian tutkimusta harjoitettava? Ehdotus

hyväksyttiin ja lupasi allekirjoittanut ottaa mainitun keskustelukysymyksen alustaaksensa.

§ 4. Professori *K. G. Leinberg* luki sekä jätti Seuran huostaan seuraavat asiakirjat:

Kunink. kirjeen 16 p:ltä elokuuta 1769, koskeva kaksinkertaisia armovuosia Turun suomal. seurakunnan kappalaisen, maist. Vilhelm Ross'in leskelle;

Kunink. kirjeen 4 p:ltä joulukuuta 1776, koskeva samoin kaksinkertaisia armovuosia Normarkun kappalaisen Georg Kuhlmanin leskelle;

Kunink. kirjeen 10 p:ltä joulukuuta 1776, sisältävä päätöksen Karjalan kappelissa asuvan talonemäntä Maria Mikontyttären anomuksen johdosta, että hän saisi palkata erikoisen papin itsellensä; samalla kun itse anomukseen vastataan kieltävästi, määrätään hakija pidettäväksi 8 päivää vankeudessa, koska hän jo kolmannen kerran on kehdannut Kunink. Majesteettia vaivata tällaisella pyynnöllä.

Kunink. kirjeen 6 p:ltä maaliskuuta 1782, koskeva armovuotta majurinleski Schaumanille Marttilan pitäjässä hänen isänsä kirkkoherra Horteliuksen jälkeen.

§ 5. Maisteri *A. W. Utter* Lahdesta lahjoitti Seuran arkistoon käsinkirjoitetun messukirjan „LIBER CANTUS in quo Kyrie nec non Sequentiae in Summis et Simplicibus festis atque diebus Dominicis usitatae continentur. Anno 1622". Kannet ovat pergamenttilehtiä käsinkirjoitetusta keskiaikaisesta missalesta. Kirjan mukana seurasi joukko irtonaisia paperilehtiä, joille on kirjoitettu yksityiskirjeitä, piispa Juustenin ja Sorolaisen kiertokirjeitä y. m. Paperit lienevät olleet kannen täytteenä. Kirjan oli lahjoittaja perinyt isältään.

§ 6. Rovasti *K. O. Kraft* Nakkilasta lahjoitti Seuran arkistoon käsinkirjoitetun vihkosen, joka sisältää Matti Paavolan hengellisiä neuvoja talonmuori Henrika Eskolalle (omaa sukua Koota), joka oli ollut Matti Paavolan opetuslapsia ja kuollut 14 p. jouluk. 1904.

§ 7. Pastori *J. W. Wallinheimo* (Wallin) Pälkäneeltä oli lähettänyt „Pienen lisätiedon Pälkäneellä v. 1719 puuhun leikatun aapisen historiaan".

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

KIRJOITUKSIA. — UPPSATSER.

Herrnhutilaisuuden esiintyminen Suomessa Abr. Achreniuksen valaisemana.

Kirjoittanut

Martti Ruuth.

Esitelmä Seuran vuosijuhlassa 19 p. tammik. 1906.

Varsin läheisesti on Abr. Achrenius tutustunut herrnhutilaisliikkeeseen sellaisena kuin se esiintyi Ruotsissa ja Suomessa 1700-luvun keskivaiheilla. Ruotsissa hän ensin siihen tutustui. Hän saapuikin luovuttuaan pappisvirastaan Ruotsiin aikana, jolloin vasta virinnyt herrnhutilaisliike siellä alkoi vetää yhä kasvavaa huomiota puoleensa ja saavuttaa yhä lisääntyvää menestystä.

Elokuussa 1741 Achrenius saapui Tukholmaan, missä muutamia viikkoja viivyttyään muutti ensin Kungsöriin, sitte Örebrohon, kuitenkin ahkerasti pitäen yhteyttä yllä pietistipiirien kanssa pääkaupungissa myöskin matkoja sinne tekemällä. Pari vuotta ennen Achreniuksen tuloa Ruotsiin oli Svean hovioikeuden silloisen presidentin vapaaherra *Strömfelt*'in hovipappi *Thore Odhelius* isäntäväkensä kannattamana alkanut voimakkaasti ja menestyksellä vaikuttaa *herrnhutilaisen* suunnan hyväksi. Odheliuksen vaikutusvalta alkoi kilpailla kuuluisan pietistisaarnaajan *Tollstadiuksen* vaikutusvallan kanssa. Tukholmassa muodostui „Odheliuslaisten" suunta Tollstadiuksen herännäissuunnan vastapainoksi. 1740 sai uusi liike Ruotsissa kasvavaa voimaa, kun suutari *Elias Östergren* ja puuseppä *Olof Björn* silloin *veljesuniteetin* lä-

hettäminä lähetteinä saapuivat kotimaahansa Ruotsiin herrnhutilaisliikkeen levenemistä edistämään. Alkaen Göteborgista ulottivat nämä miehet vaikutuksensa kautta koko maan etelästä pohjoiseen Lapin rajoille saakka, perustaen siellä täällä herrnhutilaisia veljespiirejä.

Ja vihdoin pari kuukautta jälkeen Achreniuksen tulon Turusta Tukholmaan saapuivat sinne ent. Upsalan yliopiston dosentti maist. *Arvid Gradin* sekä ent. ruukuntekijä *Martin Dober,* hekin herrnhutilaisuniteetin lähetteinä raivaamaan alaa veljesseuran työlle Ruotsissa. Heidän onnistuikin voittaa suosiota asialleen muutamien niin kirkon kuin valtakunnan johtomiesten puolelta. Upsalan arkkipiispa *Steuchius* saatiin taivutetuksi suosiollisuuteen uutta liikettä kohtaan, ja Tukholmassa *pastor primarius Erik Alstrin* tervehti ilolla herrnhutilaisliikettä separatistisen ja mystillisen liikkeen tehokkaana vastapainona. Valtiomiehistä taas esim. „hattujen" johtomies, kreivi *Karl Gyllenborg* ja valtakunnanneuvos, vapaaherra Cederström lausuivat ilmi harrastuksensa uutta suuntaa kohtaan sekä omistivat sille suosiollista huomiota. Paitsi tällä niin sanoakseni „diplomaattisella" toiminnallaan Gradin saarnaajana, esiintyen niin hyvin kirkoissa kuin yksityisissä kodeissa ja piireissä, antoi uutta eloa ja vauhtia herrnhutilaisliikkeelle Tukholmassa. Eikä ainoastaan Tukholmassa, vaan hän matkusteli myös yltympäri maaseuduilla siellä olevia veljespiirejä tervehtimässä ja vahvistamassa. — Tälläisiä veljespiirejä oli siellä päin, missä Achrenius asuskeli, esim. Vesteråsissa, Örebrossa ja Arbogassa.

Ne voitot, mikä tämä uusi herrnhutilaisliike saavutti, eivät olleet vähimmät pietistis-separatistisissa ja mystillisissä piireissä. Niin hyvin maallikkoja kuin pappeja, jotka olivat aikaisemmin yhtyneet tuohon epäkirkolliseen liikkeeseen, liittyi nyt lukuisasti herrnhutilaiseen suuntaan samalla palaten kirkon yhteyteen, — seikka, mikä ei

ollut vähimmin omiaan kiinnittämään huomiota tähän liikkeeseen ja voittamaan sille myötätuntoa kirkolliselta taholta. Niinpä esim. Länsigötanmaalla olevan Främmestad'in seurakunnan kirkkoherra *Tengbom,* jonka seurakunta jouduttuaan hänen ankaran pietististen herätyssaarnojensa kautta voimakkaan herätyksen valtaan oli liukunut separatistiseen valtaväylään, Östergrenin vaikutuksesta liittyi herrnhutilaissuuntaan, ja hänen seurakunnastaan Främmestadista tulikin sitte yksi herrnhutilaisuuden pesäpaikkoja Ruotsissa.

Siitä mystillis-pietistisestä piiristä, mikä oli lähinnä Abr. Achreniusta, oli entinen Tollstadiuksen apulainen, past. *Jonas Hellman,* joka kuten Achreniuskin separatististen mielipiteitensä tähden oli luopunut pappisvirastaan, nyt tullut herrnhutilaisuuden vaikutuksen alaiseksi ja vuotta ennen Achreniuksen Tukholmaan tuloa jälleen astunut pappissäätyyn. Ja jopa vihdoin ruotsalaisten mystikkojen etevin johtaja, Sven Rosén, jonka kanssa Achrenius oli ollut läheisessä yhteydessä, oli v. 1743 liittynyt herrnhutilaisseuraan. Tosin hän oleskeli isänmaansa rajojen ulkopuolella, mutta kirjevaihdon kautta hän innokkaasti koetti entisiä ystäviään kotimaassa johdattaa herrnhutilaiseen suuntaan ja palaamaan jälleen kirkon yhteyteen.

Että Achrenius avoimine ja vilkkaine uskonnollisine harrastuksineen näin ollen Ruotsissa ollessaan tuli tutustuneeksi herrnhutilaiseen suuntaan, on luonnollista. Ja hänen muistiinpanonsa, joskin ne ovat niukat varsinkin mitä tulee hänen Ruotsissa oloaikaansa, todistavat kuitenkin epäämättä että hän on herrnhutilaisuuteen Ruotsissa ollessaan tutustunut sekä omien persoonallisten havaintojensa kautta että muuten hankittujen tietojen välityksellä. Muun muassa hän sanoo eräässä kohtaa muistiinpanojaan:

„Herrnhutiska tillstånd finnes ock opp i landet,

såsom i Arboga, Örebro, Vesterås, Scara, Göteborg och annorstädes, af hvilka äfven jag åtskilliga träffat både i Stockholm, der jag hade tillfälle att umgås med dem, och äfven i de andra små städer, och hört äfven nämnas om de orter, hvarest jag inte var."

Tukholmalaisesta herrnhutilaisliikkeestä, jota hän arvatenkin paraiten tunsi, mainitsee hän osoitteeksi sen valtavuudesta: „I Stockholm äro åtskilliga herrnhutiska predikanter räknade till 7 i antalet om inte flera, som dels i änkehuset, som först kom i gång, dels i det Strömfeldtska huset, i Danvijken, i Mariae kyrka, eller ock annorstädes haft tillfälle till att predika".

Minkälaiseksi Achreniuksen suhde herrnhutilaisliikkeeseen muodostui hänen Ruotsissa ollessaan, ei hän suorastaan sano. Että hän yhteyttä heidän kanssaan piti, kuten hän yleensä pyrki kaikkien piirien kanssa yhteyttä pitämään, missä vain uskonnollista harrastusta ja elämää ilmaantui, on kyllä varmaa, kuten edellä näimme. Mutta siitä tavasta, millä hän mainitsee herrnhutilaispiireistä, voi päättää ett'ei hänen suhteensa heihin ollut mikään perin sydämmellinen. Loppuun asti Ruotsissa oleskelunsa aikana näkyy Achrenius pitäytyneen Tollstadiukseen, ja voitanee erehtymättä hänet lukea „Tollstadiuslaisiin", jos hänet johonkin luokkaan on luettava.

Että herrnhutilaiset mielipiteet esim. pelastuksen omistamiseen nähden ja heidän periaatteensa kirkolliseen toimintaan nähden ainakin välillisesti ovat Achreniuksen katsantokantaan ja menettelytapaan vaikuttaneet, on silti hyvinkin oletettavissa.

* * *

Kun Achrenius sitte 10 p. syyskuuta 1743 saapui takaisin kotimaahansa asettuen asumaan Turkuun, missä

hän sitte asuskeli kokonaista kymmenen vuotta aluksi virattomana pappismiehenä ja v:sta 1747 alkain ensin v. t. ja sitte vakinaisena linnanpappina, saapui hän tänne parahiksi aikaan, jolloin juuri Turussa herrnhutismi oli päässyt viriämään. Täällä oli pikkuvihan aikana herrnhutilaissuunnan eteen vaikuttanut herrnhutilaismielinen past. Ger. *Hansen,* joka kenraali *Campenhausen'in* „hovipappina" oli hänen mukanaan saapunut Turkuun, missä Campenhausen keisarinna Katarinan määräämänä kenraalikuvernöörinä asusti. Hanseniin liittyi Turussa pari pappismiestä. Ensinnäkin silloinen Turun linnanpappi *Samuel Wacklin,* joka jo ylioppilaana ollessaan oli ollut kirjeenvaihdossa herrnhutilaislähetin *Johan Nitschmann'in* kanssa. Toinen oli tuomiokapitulin notaari, maist. *Abraham Frosterus,* joka antautui Hansenin ystävyyteen. Nämä kaksi miestä pitivät sitte herrnhutilaispiiriä vireillä Turussa, kun Hansen sodan loputtua poistui maasta.

Kun Achrenius saapui Turkuun, näyttää herrnhutilaisliike siellä esiintyneen vähemmin voimakkaana ja jyrkkänä. Puhuessaan heränneitten ystäväpiiristä, minkä hän Turussa kokosi ympärilleen, ja valittaessaan että sen keskuudesta tapahtui erkanemisia, Achrenius mainitsee luopuneitten liittyneen separatisteihin, joitten kanssa Achrenius lopulta katkaisi välinsä kokonaan, vaikkakin suru ja haikeus sydämmessä. Joittenkuitten luopuneista Achrenius mainitsee liittyneen näinä alkuvuosina *herrnhutilaisiinkin;* mutta hän sanoo nimenomaan silloista herrnhutilaissuuntaa lieväksi, „stilla herrnhutisk rörelses tillstånd". Ja yhteyttään herrnhutilaisten kanssa hän ylläpitää, käy heidän kokouksissaan ja pitää rukousyhteyttä heidän kanssaan. Kehoittaapa hän oman herännäispiirinsä jäseniä käymään herrnhutilaiskokouksissa. Hän tunnustaa tämän liikkeen aseeksi Jumalan kädessä Jumalan valtakunnan ylläpitämiseksi ja edistämi-

seksi, varsinkin evankeelisesta vanhurskauttamisopista vieraantuneen ja kirkkoa ja armonvälikappaleita halveksivan pietismin yksipuolisuuksien korjaamiseksi. Mutta toiselta puolen hän tuntee kyllä, ett'ei hän kuulu heihin. Aina heidän kokouksissaan käydessään täytyi hänen — hän kertoo — heitä vastaan „todistaa ahtaasta portista ja kaidasta tiestä".

Mutta samana vuonna (1747) jolloin Achrenius oli tullut v. t. linnanpastoriksi, tapahtui muutos sekä turkulaisessa herrnhutilaisliikkeessä että sitä mukaa Achreniuksen suhteessa mainittuun suuntaan. Mainittuna vuonna, Achrenius kertoo, alkoi herrnhutilaisliike Turussa vasta oikein päästä voimakkaaseen vauhtiin ja valtaan. Niinä miehinä, jotka silloin liikkeelle uutta vauhtia antoivat, Achrenius mainitsee „en ifrån separation tillbaka kommen lärare", joka siihen aikaan oli saapunut Turkuun, sekä „en ifrån Nyland ankommen". Nähtävästi edellinen ei ole kukaan muu kuin ent. Tukholman suomalaisen seurakunnan pappi *Johan Kranck,* joka kuten tiedetään juuri näihin aikoihin, separatismista herrnhutilaisuuteen kääntyneenä, saapui Ruotsista Turkuun, missä viipyi kunnes sai nimityksen Kuusamon kirkkoherraksi, mihin virkaan astui 1748. Kranckista Achrenius kertoo, että hän tosin ei paljon esiintynyt julkisuudessa, mutta vaikutti tehokkaasti persoonallisen seurustelun kautta. — Tuo toinen „Uudeltamaalta saapunut opettaja" oli nähtävästi past. *Johannes Sverdsjö,* joka kenraalikuvernööri v. *Rosenin* saarnaajana mainittuna vuonna saapui Suomeen Tukholmasta, missä hän (Sverdsjö) oli liittynyt sikäläisiin herrnhutilaispiireihin. *Sverdsjö* oli Suomeen tullessaan oleskellut vähemmän aikaa Turussa Frosteruksen vieraana; seuraavana vuonna 1748 saapui hän uudelleen Helsingistä, silloisesta vakinaisesta olinpaikastaan, ja nyt hän viipyi Turussa pitemmän ajan käyttäen aikaansa saarnailemiseen.

Näihin aikoihin, kertoo Achrenius, oli *„presidentin talo“* ollut sikäläisten herrnhutilaispiirien keskuksena. Siellä pitivät herrnhutilaismieliset kokouksiaan. Että „presidentin talo“ oli tullut liikkeen keskukseksi, on varsin ymmärrettävää, kun tiedämme että v. 1743 oli Turun hovioikeuden presidentiksi nimitetty ennen mainittu Svean hovioikeuden presidentti *Strömfelt.* Hän tosin kuoli huhtikuussa 1746; mutta hänen seuraajansa Silfversköld nimitettiin virkaansa vasta alussa vuotta 1747 ja astui siihen vasta syyskuun lopussa 1748. Nähtävästi presidentti Strömfeltin perhe väliaikana piti hallussaan presidentintaloa Turussa, ja kuten tunnettu ovat juuri Strömfeltin tyttäret erinomaisella innolla vaikuttaneet herrnhutilaisuuden levittämiseksi.

Vuonna 1748 Achrenius sanoo liikkeen nousseen Turussa ylimmilleen. Niin hyvin vasta heränneet kuin vanhat herännäiset Achreniuksen ystäväpiiristä tempasi uusi liike myötänsä, niin että Achrenius, joka, vaikk'ei osannut herrnhutilaisliikettä juuri kelvottomaksikaan tuomita, ei liioin voinut sitä ehdottomasti hyväksyäkään eikä siihen liittyä, lopulta jäi melkein yksin ilman ystäviä. Paitsi Turkua mainitsee Achrenius toisen paikan, *Huittis*-nimisen, joka näihin aikoihin, kuten hän kertoo, „blef en Herrnhutiskas sammelplats och läroskola; dit många gingo af bekanta och obekanta och läto sig läras af en herrnhutisk ifrån Stockholm ankommande, som nog sjelf var i en för mycken verldslig frihet, och lärde till en nog lätt tro, utan Guds barns lidande, vid hvilka tillfällen jag ock en och ann gång måtte vara med dem, samt med rörelse och styrka vittna emot deras lösa lärdomssätt.“ — Mikä tämä Huittis-niminen paikka lienee, en ole voinut selville saada. Tuskinpa sillä tarkoitettanee Huittisten pitäjää, kosk'ei Achreniuksella ole mitään tiedonantoja muualla, mitkä sinnepäin viittaisivat. Kuka tuo

Ruotsista tullut lähetti on, ei ole liioin ollut selvitettävissä.

Joka tapauksessa liike meni nyt aika vauhtia eteenpäin. Sitä todistanee sekin, että, kuten näyttää eräästä Achreniuksen tiedonannosta, Turussa v:n 1750 paikkeilla oltiin puuhassa järjestää „kööreją", kuten Tukholmassa jo v:n 1745 jälkeen sikäläisen herrnhutilaislähetin maist. *Werwingin* toimesta oli tehty. Niin kai on nimittäin selitettävä Achreniuksen tiedonanto, että ensin mainitun vuoden seutuvissa, kuten hän sanoo, „de nu redan skulle med upprätta qvinfolks samtalstunder för sig apart".

Samalla kuin herrnhutilaisliikkeen vauhti ja valta v. 1747 jälkeen näin oli kasvanut, näyttää Achreniuksen kertomuksesta päättäen sen laatukin muuttuneen. Achrenius valittaa, että herrnhutilaissuunta esiintyi nyt jyrkkänä ja suvaitsemattomana. Hän valittaa että heikäläisten rakkaus on niin puolueellista, lahkollista, ulottuen vain oman suunnan jäseniin. Kirkossa he eivät liioin enää käyneet kuten ennen. Achrenius valittaa että hänen kehotuksistaan huolimatta hänen seurakuntaansa kuuluvat herrnhutilaismieliset vain ani harvoin tulivat kirkkoon. Hän valittaa ett'eivät he tahdo sietää kuulla muuta kuin omia lempimielipiteitään saarnattavan eivätkä niin salli Jumalan sanan täytenä ja kokonaisena vaikuttaa ja vallita. Niinpä kun eräässä herrnhutilaiskokouksessa, missä muuten ilosta ja riemusta oli hypitty, häneltä kysyttiin eikö hän liity heidän liittoonsa, hän suoraan vastasi, että heidän joukkonsa on hänestä lahko lahkolaisine yksipuolisuuksineen eikä hän voi heihin liittyä.

Näin Achrenius tunsi olevansa yhä vieraampi herrnhutilaispiireille, samalla kuin hänen entiset ystävänsä melkein kaikki liittyivät heihin. „Och förekom mig i min oroligliet om denna sak — sanoo hän silloisesta mielentilastaan — att jag var som en höna, den där legat ut and-

ungar, hvilka sedan begåfvo sig i vattnet och lemna modren på stranden. Jag ville åsyfta en opartisk kärlek och derföre först sjelf rådde dem (nim. heränneitä ystäviänsä) att besöka sådana tillstånd med i staden (nim. herrnhutilaisseuroja); men när de gingo dit, kommo de intet mera till min kärlek tillbaka". Välien näin vieraantuessa vuosi vuodelta, vihdoin v. 1753 tammikuussa Achrenius kokonaan katkaisi lähemmän yhteyden herrnhutilaispiirien kanssa: hän ei enää tullut yhteisiin rukouksiin heidän kanssaan.

Että todellakin herrnhutilaisliikkeessä Turussa oli tapahtunut muutos ummehtuneeseen lahkolaisuuteen päin, on varsin uskottava. Vuonna 1745 oli tapahtunut, kuten Nils Jacobsson (Kyrkohistorisk Årsskrift 1903) osoittaa, Ruotsin herrnhutilaisliikkeessä varsin tuntuva muutos. Varsinkin maist. *Peter Werwingin* kautta, joka mainittuna vuonna saapui Ruotsiin asettuen Tukholmaan asumaan, oli se sairaloinen, yltiötunteellinen, ahdasmielinen, uskonnollista vakavuutta puuttuva henki, mikä herrnhutilaiskeskuksissa Saksassa jälkeen 1740 oli päässyt vallalle, saanut jalansijaa Ruotsin herrnhutilaispiireissä. Jopa Werwingin suunta pääsi pitkiksi ajoiksi voitollekin. Werwingin edustamaa suuntaa kannatti *Arvid Gradin* toisen oleskelunsa aikana Ruotsissa 1748—50. Samaan suuntaan meni ainakin jonkun aikaa tunnettu *Anders Carl Rutström*. Myöskin neidit Strömfelt samoin kuin pastorit Sverdsjö ja Krank näkyvät olleen uuden suunnan vaikutuksen alaisina. Että tämä ahdasmielinen, yltiötunteellinen, uskonnollisissa riemuntunteissa mässäävä, uskonnollista tanakkuutta ja vakavuutta puuttuva suunta on levinnyt myöskin Suomen puolelle, nimenomaan Turkuun, on näin ollen aivan luonnollista. Ja niinpä Achreniuksen vieraantuminen herrnhutilaispiireistä Turussa, hänen yhä kasvava epäluulonsa sitä suuntaa kohtaan ja jyrkistyvä polemiikkinsa sitä vastaan johtui nähtävästi ensi sijassa

siitä muutoksesta, mikä liikkeessä itsessään 1740-luvun loppupuolella Turussakin tapahtui.

Nähtävästi tämä tapahtunut muutos herrnhutilaisliikkeessä sai aikaan sen, että kirkolliselta taholta käytiin liikettä epäsuopeammin arvostelemaan. Ja kirkon hallituksen puolelta ryhdyttiin toimenpiteisiin liikettä vastaan. Gradin tuomittiin 1750 maanpakolaisuuteen. Werwing, joka myös oli kuulustelun alaisena, poistui maasta itsestään. Myöskin Suomessa ryhdyttiin pitämään silmällä herrnhutilaisliikettä. 1750 ja 1751 kuulusteltiin Frosterusta Turun kapitulissa kirjevaihdon johdosta, mikä hänellä oli ollut Gradinin, Werwingin ja muiden kanssa, ja samoihin aikoihin past. Svärdsjötä Porvoon tuomiokapitulissa. Näissä tutkinnoissa Achrenius näki paraita todistuksia epäilyksilleen herrnhutilaissuuntaa kohtaan. Achreniuksen mielestä olivat sen edustajat alusta pitäin menetelleet ylen salakähmäisesti ja arkamaisesti asiaansa ajaessaan, mikä oli omiaan herättämään epäilystä heidän uskonsa vakavuudesta ja alttiudesta. Nyt ei kukaan heistä tohtinut suoraan „gå i bekännelse“ — kuten Achrenius sanoo. Heidän uskonsa osoittautui siten „löyhäksi“, se ei ollut syntynyt oikeassa järjestyksessä, se ei ollut „kivulla synnytetty“. Siksi se ei kestänyt kärsimyksen hellettä.

V:n 1750:n jälkeen oli Achreniuksesta herrnhutilaisliikkeen aika oikeastaan mennyt. Sinä vuonna hajaantui liike Turussa suureksi osaksi. 1740-luku se se oli varsinainen herrnhutilaisliikkeen vuosikymmen. Sen koommin ei hän muistiinpanoissaan koko Nousiaisten ajalta mainitse tästä liikkeestä mitään. Mutta kylläkin n. k. kontinuatsioneissaan, noissa aikakauslehden tapaisissa kirjoitelmissa, mitkä hän on kirjoittanut elämänsä viimeisellä vuosikymmenellä, siis 1760-luvulla.

Näissä kontinuatsioneissa tuntuu hänen polemiikkinsa herrnhutilaisuutta vastaan yhä kasvavan. Tuon

tuostakin hän siihen teemaan koskettaa. Lukijoitaan hän varoittaa luottamasta heidän „löyhään oppiinsa", joka ei tiedä mitään katumuksen kamppauksesta, ei kieltäymyksestä, ei uskovaisen kärsivällisyydestä. Se on niin kevyttä ja kevytmielistä se oppi, se saattaa vain katumattomat ja kokemattomat omatekoiseen, ponnettomaan uskoon, mikä ei voi kestää. Kuitenkin hän arvosteluissaan erottaa kaksi suuntaa herrnhutilaisuudessa, nim. aitoherrnhutilaisuuden ja („oäkta") epäperäisen, yltiöpäisen herrnhutilaisuuden. Edellinen vastannee herrnhutilaisliikettä jokseenkin semmoisena kuin hän sen oppi tuntemaan Ruotsissa oleskellessaan. Jälkimmäinen, epäperäinen, vastannee sitä minkäläisenä liike esiintyi Turussa 1740-luvun loppupuolella. Koska hän oli kyllin tarkkanäköinen ja tunnollinen tunteakseen ja tunnustaakseen tämän eron aito- ja epäperäisen herrnhutilaisliikkeen välillä, oli hänen sitä helpompi jyrkimmällekin vastustuskannalle asetuttuaan loppuun asti tunnustaa ja lausua julki, että herrnhutilaisuudella varsinkin mystillis- ja separatistispietistisen suunnan vastapainona on oikeutuksensa ja että sillä on tärkeä tehtävä Jumalan valtakunnan palveluksessa Suomenkin maassa. Hän ymmärsi ja lausui sen julki, että kun toteutuu se „Zionilainen" herätysliike, tuo täydellinen, sopusuhtainen liike, jota hän palavasti odotti puhkeavaksi, niin siinä on oleva sulatettuna yhtenäiseksi, sopusuhtaiseksi kokonaisuudeksi tärkeitä aineksia herrnhutilaisestakin liikkeestä.

Tosin Achrenius kontinuatsioneissaan ei mainitse erityisiä tapauksia herrnhutilaisliikkeen myöhemmistä vaiheista jälkeen 1750:n. Mutta hänen ahkera ja innokas polemiikkinsa on todistuksena siitä, että herrnhutilaisliike Suomessa ei ollut suinkaan vielä 1740-luvun loputtua tauonnut. Päin vastoin Achrenius täten todistaa, kuten

muistakin lähteistä suoranaisesti tiedämme, että herrnhutilaisuus on vielä kauan jälkeenpäinkin tehokkaasti ja tuntuvasti Suomessa vaikuttanut. Toivottava on että tämän liikkeen historia ja merkitys tulee yhä enemmän valoon vedetyksi.

En berättelse om släkten Frosterus' öden.

Publicerad af **Herman Råbergh.**

(Se protok. vid Kyrkohist. Samf:s sammanträde den 2 april 1906.)

Ericus Henrici är den första som man vet af Frosteriska slägten. Han skall varit född i Nyland i Lojo socken Nummis Capell och Packala hemman, der skola två vara när intill. Nu är hemmanet ett Rusthåld, det ligger bredevid ett litet träsk. — År 1573, d. 2 december är han ordinerad till Präst af Biskop Paulus Justela. Han har en tid varit Capellan uti Calajåki, sedan på Carlön. En som kallat sig Ericus *Calajåkiensis* har såsom Capellan från Österbotten underskrifvit Upsala mötets beslut 1593. Och förmodas han hafva varit densamma. Hvars son har varit *Simon Erici Frosterus* född 1582. D. 11 oktober 1591 har han kommit till Åbo schola. 1609 d. 5 nov. har han blifvit vigd till Präst af Biskopen mag. Ericus Erici och blef då Capellan i Vörå, då han var 27 år gammal. 1611 d. 3 febr. gifte han sig med Brita Sigfridsdotter Kempe ifrån Åbo, med henne har han haft 4 döttrar Carin, Lisa, Elin, Benta. Lisa och Elin hafva varit tvillingar. 1611 den 29 april blef han Rector i Uleå der då var Pädagogi, hvaruti han blef den första Rector. Uleå stad har sina Privilegier af år 1610 och 4 år förut var staden funderad, men slottet 40 år tillförene, och residerade Landshöfdingarne der den tiden alt till år 1681.

1613 den 12 martii har han rest till Stockholm att fordra sin sold och fått af konung Gustaf Adolph confirmation på 42 tunnor spanmål. 1616 d. 19 julii har han bekommit Biskop Erici bref om Pastoratu Cajanaburgensi det är *Paldamo,* så att han tillika var pastor i Paldamo och Rector i Uleå. 1620 d. 4 febr. bekom han samma

Biskops bref om Uleå Pastorat, hvarpå han 1621 d. 30 maji uppsade Rectoratet. Hans första hustru Brita Kempe blef död anno 1628. Samma år uti december gifte han sig andra gången med *Maria* Jacobs dotter *Reyer* född i Arboga; var då en enka efter *Daniel Simonsson* uti Uleå. Hennes fader har varit konung Johans hofbetjent. Af detta senare giftet är min farfader Jacob Simonis Frosterus.

Jacob Simonis Frosterus den förres son är född d. 21 dec. 1632. 14 år 7 månader gammal var han då fadern blef död, modern dödde 4 år derefter. 1651 har han varit i Upsala och blifvit student. 1653 reste han till Vasa, 1654 till Åbo. 1655 blifvit sacellan i Uleå då han var 23 år gammal. 1678 Pastor och Præpositus i Uleå. Hans första hustru har hetat Anna Olofs dotter, den senare Catharina Lythräa borgmästarens dotter i Uleå. Denna Catharina Lythräa, har varit en rätt heders menniska och välgörande emot fattiga. Prosten sjelf en from man. Flera år före sin död blef han enkling och blind och måste ständigt hafva för sig den som ledde honom. Af hans sex söner var min fader Abraham Frosterus den yngsta. Alla kommo de i hans lifstid till lägenheter. Två af dem blefvo magistrar, Eric och Zacharias.

Han har varit älskad och ärad af sina åhörare; då han redan var blind har han med brukligt tal i kyrkan recommenderat sin yngsta son, min fader, som derpå blef antagen till capellan. 1709 är han död 78 år gammal.

Min fader *Abraham Frosterus* är född 1680. Sedan han blef studerande, kom han in uti Biskop Johan Gezelii den andras hus och var tillsammans med Biskopens son Johan Gezelius, som sedan blef biskop i Borgå. Uti Åbo och Stockholm umgicks han med förnäma män och hade goda bekantskaper. Han var framför alla sina bröder mäst civiliserad. Har blifvit capellan uti Uleå något efter sin faders död 1708. 1710 uti augusti månad trädde han i äktenskap med min salig moder, som då var 16 år gammal, han sjelf inemot 30 år gammal. De bodde först på Uleå prästegård tillsammans med brodren Anders Frosterus, som nyligen uti pastoratet succederade sin fader, och hans fru Susanna Cajana var min moders eller sin svägerskas halffaster eller af en fader med min morfader. Sedan köpte de sig Påckila gård, som är vid backen åt slottet.

Min faders röst berömmes hafva varit märkeligen hög, att han öfverröstat en stor församling, men har tillika varit af särdeles behaglighet, jämte det han innehaft konsten att kunna sjunga. Han var lång till växten, dock ej af de längsta. Sista åren tämmeligen masiv, brukade callot på ett behagligt krusigt hår.

Min moder *Catharina Erics dotter Cajana* var född d. 26 maii 1694 något före de stora missväxtåren som voro 1696 och 1697, var en välväxter menniska, dock ej mycket lång. Af behagligt men alvarsamt ansigte. Af god eftertanka och öfverläggning. Skötte sitt hus väl, mycket arbetsam och ordentlig utan fjesk. Hon dödde d. 29 dec. 1762 och ligger begrafven uti Sotkamo kyrka. Hennes faders fader var riksdrotsens Grefve Brahes fogde öfver Cajana län Andreas Cajanus, hvilken var af adelig slägt, hemma ifrån Kyrkoslätt socken i Nyland och hette Gyllenhjerta. Är stamfader för den vidlyftiga Cajaniska slägten. Ibland hans söner var min moders farfader Johannes Cajanus, som först var capellan i Paldamo, sedan Kyrkoherde och Prost. Har i sina unga år rest utomlands. Var väl studerad. På sitt 24 år blef han ordinerad till capellan i Paldamo, sedan Kyrkoherde och Prost i Cajana län, Salo, Brahestad, Siikajoki, i Karelen och Savolax uti 36 år, död 1703. Hade två söner, Johannes som var 21 år gammal då han blef Professor i Åbo, sedan han förut sine präside disputerat de anima mundi, lefde ej länge. Skall conciperat finska Psalmen „etkös ole, ihmisparka, aivan arka". Andre sonen var min morfader Eric Johannes Cajanus, först capellan i Paldamo uti 25 år, sedan i fadrens lifstid efter Konungens tillstädjelse af Consistorio förordnad till Prost och Kyrkoherde i Paldamo i fadrens lifstid. Om honom mera här efteråt särskildt.

1713 i Oktober stod Pelkäne slaget.

1714 d. 19 febr. slaget i Storkyro. Efter slaget drogo Ryssarne sig tillbaka och Armfelt stod qvar i Österbotten vid Brahestad, till dess han i sept: af rådet förordnades att draga sig till Västerbotten. 1714 Andree tid kommo Ryssarne till Uleå. Mina föräldrar hade från Uleå rest bort till Kemi och voro då på Kemi prästegård, der 11 hushåld voro tillsammans. Såsom de nyligen anlagt sitt hushåld så reste de åstad uti fattigdom, illa försedde

emot kölden, och bör man föreställa sig de besvärligheter och brister som uti trängsel, flygt och krigstid förekomma. Tvänne barn hade föräldrarna då med sig, *Jacob,* som var född 1711, och Abraham, som var född samma år 1714 i febr. Jultiden voro de i Calix och foro derifrån till Pitheå. Såsom de utan penningar och medel reste åstad på flygten, så hade de brist pä allting, men handelsman Gabriel Lithovius var dem mycket behjelpelig. Uti Pitheå var sjukligt och många dödde, der sjuknade min moder uti hetsig feber och låg i 4 veckor för döden. Sedan hon började komma till sansning, fick hon en svår bröstböld, hvaraf hon otroligen plågades i 6 veckor så att bröstet på slutet sprack i tu som en frusen rofva. På det sättet förnötte hon 10 veckor i sjukdom. Så snart det blef sommar reste föräldrarna tillbaka till Kemi. Uti juli 1715 reste de till Stockholm. Uti Stockholm voro de i 6 år. Der hade de med sig Jacob, som var född 1711 d. 17 julii och Abraham som förut är sagt. Eric var född i febr. 1713. Var hos sin morfader och blef af Ryssen 1716 tagen på Cajana slott, fången bortförd till Åbo. Man kan föreställa sig hvad bekymmer föräldrarna måste hafva om dem. Isac blef född i Stockholm 1716 uti september, äfven syster Catharina Magdalena är född i Stockholm d. 5 maii 1718. Uti Stockholm bodde mina föräldrar tre år uti nygränden ej långt ifrån skeppsbron, uti andra våningen till vänster, om jag rätt minns, när man kommer ifrån skeppsbron.

Bror Abraham var då 2 år gammal, då följande olycka hände. En Postinspector från Brahestad benämnd Olsbo, farbror åt den som nu är i Törnävä Capellan, vardt död och min fader skulle begrafva honom med en liksermon, som den tiden brukades.

Min moder skulle efter trägen begäran följa liket och lämnade sina bägge söner åt pigans vård, med böner och repeterade varningar att väl akta barnen, hälst som hon märkte att pigan ej var vid godt lynne. Emellertid som hon tvättade kärilen och fönstret var öppet åt gatan, koxade Abraham, som var mycket qvick och rörlig, ut genom fönstret för att nappa efter ett papper och stupade utför. Uti nedre våningen var ett gångfönster öppet, öfver hvilket barnet föll med ena roon. En soldat af Gardet

upptog och bar in honom. Han låg några dagar till sängs, men veckan derefter gick han friskt. Året derefter fick han värk i sin länd, som allt mera tilltog, att hans vänstra fot torkades och måste han sedan all sin tid bruka krycka under armen. Uti sina skolår måste han som oftast hålla sängen för påkommen värk, till dess Prosten Lithovius i Uleå en sommar tog honom till sig och lät honom bruka suur brunns cur af källan i Uleå och sjelf dirigerade curen, ty då var ej någon medicus eller apotek i Uleå. Sommaren derpå repeterades curen, hvarigenom han slapp de täta plågorna och värken hvaraf han förut ofta besvärades.

Under de 6 åren mina föräldrar voro på flygten i Stockholm, hade de intet eget att lefva utaf, utan betjente min salig fader de få Uleåbor, som då voro i Stockholms stad. De flästa hade spridt sig ikring på svenska sidan, af de få närvarande hade han någon handpenning. Han predikte stundom på två ställen på en helgedag. En tid predikte han för öfverste Rålamb, hos hvilken han spisade den dagen och förtjente sig någon penning. Äfven predikte han för öfverståthållaren Gustaf Adam Taube, så länge hans stads Pastor var borta.

Således förtjente han något för sig och sitt hushåll, men sista året sjuknade han Mariæ tid eller uti Martii månad och låg allt till slutet af Julii månad, då han ändteligen började komma för sig. Sjukdomen bestod uti en svår gikt, som ömsade sig stundom till armarna stundom till fötterna. Stadsmedicus i Stockholm Doktor Sohm, min faders gode vän, som besökte honom, var rådlös med alt hvad han bjöd till att hjelpa. Bland annat var fattigdomen svår och bristen på husfolkets, hustruns och barnens uppehälle stor och bekymrande. Min moders vakande med den sjuka, som ej fick sömn, måste varit uttröttande. Dyrheten i Stockholm var stor. 1 lispund smör kostade 16 Daler, 1 tunna mjöl 100 Daler, 1 kanna dricka 3 Daler, alldeles ovanligt och tillförene oerhört. Credit och lån var då ej mera till att få, när min fader låg för döden.

En morgonstund, när den sjuka något somnat och min moder äfven på golfvet blundat efter träget vakande, har en sagteligen smugit sig in i rummet och lagt några

plåtar uti min faders säng. Ingen visste hvem det var, utan man vaknade när han igenlyckte dörren.

En annan gång kom en obekant piga och bar en säck eller örngotsvar full packad med fint mjöl samt 12 Dalers plåt och frågade om någon präst bodde i det huset, då hon mötte min moder som sig angaf och frågade hvilken det skickat och ville visst veta om det var ämnadt åt henne. Pigan försäkrade att det var åt henne och hennes sjuka man, men ville intet nämna hvem som skickat det, utan bad henne tacka Gud.

Den fromma handelsman Gabriel Lithovius beviste mina föräldrar en synnerlig kärlek och vederqvickte dem ofta, så med mat som med penningar till skänks och på credit. När han, som bodde på landet, fick höra att min fader låg illa sjuk, kom han in till Stockholm att bese dem. Han fick då höra att den sjuka klagade äfven deröfver att råttorna stundom oroade honom och beto honom, öfverlade han med handelsman Fagerholm, som skulle resa bort från Stockholm, at han inrymde åt mina föräldrar sitt vid Catharina kyrka belägna hus, hvaruti han bodt på hyra, ty termin, på hvilken hyran var ställd, var ännu intet utgången. Lithovius skaffade då en vagn, med hvilken min sjuka fader blef transporterad till Fagerholms hyrda rum. Första natten han kom till detta rum fick han sömn och började komma sig före. Detta må vara prof af en rättskaffens christelig kärlek i trona.

Den tiden deltes åt fattiga flygtingar i Stockholm flygtingspenningar. Hvaraf min fader fick 30 Daler, men många bättre mående, såsom prostinnan i Pyhäjoki, 100 Daler.

Under min faders sjukdom, då min moder utsatt och bortsålt sina bästa kläder, hade hon än en skarlakans kjortel, med hvilken hon gick till den rika N. N. enkan och böd sin kjortel i pant emot 6 Daler koppar, af hvilken, fast hon var ifrån Uleå och min faders församling, fick hon dock ingen hjelp, ty hon sade sig ej äga.

Men Gud uppväckte en annan hjelp fast igenom en ringa man, en benämd Eric Kackonen, som var född i Uleå och hade tjent såsom en pojke hos min farfader och ledt honom, då han var blind på sin ålderdom. Denna hade kommit i tjenst hos en köpman i Stockholm

benämd Kammer, hemma ifrån England; han besökte mina föräldrar esomoftast. Det var så när at min moder utsatte sin hårnål för svagt dricka och beklagade för Kackonen, som kallade sig Kaupman, at hon ej mera visste, hvad hon skulle taga sig före. Denna Kaupman lofvade begära af sin herre på sin lön 2 tunnor råg och 1 tunna malt: gick så till sin husbonde och beskref mina föräldrars tillstånd, fick ock lof af sin herre på dessa poster. Min moder gick äfven till honom att emottaga sedel och anvisning på spanmåln och maltet, som skulle lyftas utur köpmannens då ankomna skepp. Hon stadnade i portgången tils hon fick sedeln. Men som på den samma var skrifvet att spanmåln och maltet skulle vara till skänks och gåfva, gick hon in till bemälte köpman och tackade honom, hvilken ganska höfligen och christeligen tröstade henne. Till öfverflöd skickade han strax tvänne gardier karlar som buro till mina föräldrar utländsk fisk och annat till förfriskning.

Sedan min fader kommit sig före och börjat gå ut, träffade han köpman Kammer på skeppsbron och tackade honom för hans bevista hjelp. Köpmannen kallade min fader till sig uti sitt contuir, der skänkte han honom 200 Daler kopparmynt. Sade sig ofta hafva sett honom, men ej kunnat föreställa sig att han varit uti sådan svår belägenhet, ty min faders uppförande hade alltid varit hyfsadt med belefvenhet och sig recommenderande, såsom han var välväxter man. Af samma köpmans fru, åt hvilken min moder såldt 2 st. fina lakan att få sig respenningar, fick min moder till skänks en fin klädeskjortel. Således voro mina föräldrar försatte uti största fattigdom med fyra barn, dock fingo de derunder röna Guds underliga och faderliga vård, som skaffade hjelp i största nöden. Min faders fader var Prost och Kyrkoherde, välmående man i Uleå som sagt är, min moders fader Prost och Kyrkoherde i Paldamo ägde rikedom och ymnighet intill des fienden utblottade honom. Nu var han fången af Ryssen i Åbo med hela sitt hus, den ena kunde intet hjelpa den andra. Under det min fader låg illa sjuk, som näst förut är sagt, kom en hustru från Kimito öfver Ålands haf, att efter anvisning helsa på mina föräldrar och göra sig underrättad om deras tillstånd, att få berätta

tillbaka för föräldrarna i Kimito, som då voro under fiendens våld. När denna hustrun såg mina föräldrars tillstånd och fattigdom, min faders sjukdom, Abraham haltande af hans fall, med de andra små barnen, har hon bitterligen gråtit och lät bli att berätta det hon annars ämnat säga, nemligen huru Eric, som var hos sin morfader i Kimito, då nyligen brutit benet af sig och låg under läkare. Hon ville ej lägga sten på bördan, utan teg dermed och aflemnade ett par strumpor som hon öfverhämtat.

Under de sista åren i Stockholm, då det började likna sig till fred, sökte min fader at få sig någon lägenhet och gjorde först ansökning om Carlö Pastorat, men det gick honom undan och Krancken blef dertill förordnad. Sedan gjorde han ansökning om Paldamo att blifva vice Pastor emedlertid som hans svärfader var i Åbo under ryska öfverväldet. Öfverste Rålambs fru, hos hvilken min fader predikat recommenderade honom hos hennes majestät drottningen. När hon åkte ut i vagn träffade min fader vara på gatan. Drottningen lät vagnen stadna och kallade min fader till Carlberg, der han ingaf sin supliquc och fick fullmagt af d. 19 nov. 1719 till att vara vice Pastor i Paldamo till Prosten Erici Cajani återkomst ifrån fångenskapet.

Mag. Michael Lithovius, som sedan kom till Lappo Pastorat, sökte detta Paldamo med all force, men det tog intet lag.

Efter morfars död fick min fader, utan vidare vahl eller förslag, directe fullmagt på Paldamo Pastorat af Konung Fredric daterad d. 8 October 1724. Hvartill Kungl. Sekreteraren Jacob Frese, som erkäns ibland svenska poeter och var min faders synnerliga vän, mycket bidrog.

Min salig moder ville väl i Stockholm afråda min fader från denna ansökning och hade häller velat, att min fader blifvit vid Uleå Saceilani, ty hon tänkte på sina barns upkomst, isynnerhet sina söners, som då redan voro 4. Att de lättast i Uleå kunna hafvas till schola ifall ock deras fader skulle falla undan för tidigt. Mina föräldrar hade på flygten i Stockholm samkad en gäld af 8,000 Daler kop:m: hvaraf dock creditorerna afslagit hälften, så

att 4,000 skulle gå i betalning, detta gjorde de för mynttecknens skull, i hvilka summan upgått.

Som det nu liknade sig till fred, så begåfvo sig mina föräldrar 1720 till hemorten och reste ifrån Stockholm på ett fartyg ifrån Torneå. Det var gammalt och illa försedt, de seglade i stor fara, storm och tökn. När de fingo landkänning mente de, att de voro vid Vasa, där Ryssen då än var, men sedan blefvo de varse att de voro vid Simo, der klipporna ströko förbi fartyget, hvarpå masten runkade och fans ej spikar att fästa den, men till all lycka råkade min fader hafva sådana i sin kista. Ändteligen kommo de till Kemi, hvarifrån min fader for förut till Paldamo och min moder kom efter såsom nu i Octobers början; det har varit ganska kallt väder och hon illa försedd med kläder, i det hon ej hade mera än en tunn cattouns tröja på sig. Förbi forsarna i Uleå älf måste hon sjelf bära sin halta son Abraham och var hon då i det tilståndet att jag par månader derefter föddes till verlden. Allestädes var brist på folk, mat och kläder. Likasom efter syndafloden, så äfven efter det långsamma kriget och gudlösa härjandet. Om Ryssarne ströfvat och ödelagt, så hade socknen ock besvär af svenska partigångare, som togo för sig hvad de funno. Paldamo kyrka var 1716 af Ryssarne upbränd, efter fredsslutet slogs upp af gamla stockar och hvad fås kunde ett aflångt hus som en lada, invid förra kyrkojorden på udden, der gudstjensten förrättades till dess nya kyrkan 1726 blef färdig. Materialerne anskaffades i min faders tid så godt utaf den ruinerade allmogen ske kunde. Men samma månad som kyrkoarbetet skulle begynnas sjuknade min fader och blef död. Sutela hemman var det enda i Paldamo der Ryssen låtit husen blifva obrände. Dit kommo mina föräldrar ifrån flygten och bodde der ifrån 1720, då de kommo ifrån flygten, till 1724 om våren, då änteligen prästegården på udden blef såvida färdig, att de kunde dit flytta.

På Sutela var i förstone kronobefallningsman Arnkil fast en liten tid. Der bodde äfven min morbroder Johan Cajanus alt i största trängsel och utblottade på allting hvarmed ett hushåld skulle anläggas och begynnas.

Prästegårdens åkrar voro alla i linda och så legat i flera år. Socknen som var utblottad, flästa hemman

öde, hant ej med att upbryta åkrarna, det måste till en stor del ske af eget folk och gick långsamt till. Första året hade min fader 12 tunnor tertial och hant ej högre än till 60 tunnor 1726 då nådåret var efter hans död. Följande året då Forsström tillträdde Pastoratet gick det öfver 100 tunnor, det kom ock an på skattningsmännerna, ty efter skattning utgjordes tionden alt till 1748.

Jag föddes till verlden 1720 d. 30 nov. eller Andree dag. Min fader, som då var på socknen, hade sagt att jag borde kallas Laurentius, men min morbroder Johan Cajanus, som förrättade döpelsen, nämnde mig Johannes, Guds nåd vare min tröst i lif och död. Nio veckar gammal var jag, då när mina föräldrar måste flygta till Moisionvara i Paldamo, osäkre för ryska ströfvare. Sent på våren återkommo föräldrarna derifrån och freden kungjordes.

Mina äldre bröder Jacob och Eric, som blifvit hemtade ifrån Åbo, Abraham och Isak skickades till Uleå schola, men dermed var ej bra. 1726 uti mehnföret ankom åt dem en privat informator studiosus Hans Tuneus, ångermanlänninge. Hade en god styl. Det var det förnämsta, som mina bröder lärde sig af honom: han var hos min moder efter min faders död till 1728 om våren och hade i lön 30 plåtar, som var ansenligt den tiden. Denna Tuneus lärde mig läsa i bok, jag begynte catechesen, latinska ordboken utantill, men ingen grammatica, visste ej heller ett ord hvad jag las.

Intet många veckar efter, sedan Tuneus kom i mina föräldrars hus, dödde min kära fader utaf svår colique på sitt 46 ålders år d. 1 maii om morgonen på Paldamo Prästegård. *Saepe subit mentem tristissimae noctis imago.*

Några dagar för hans död då jag var inne uti hans kammare, kallade han mig till sin säng, lade sin hand på mitt hufvud och las en synnerlig välsignelse och bön öfver mig, som min salig moder sedermera ofta berättat.

Min moder lämnades således 32 år gammal en enka med 7 barn, 5 gossar och 2 flickor. Den älsta han var ej 15 år gammal tilfyllest, jag var 5 år 5 månader. Gälden var stor, huset fattigt, ett nåd år tillgodo, ingen utväg hvart man skulle taga vägen. Sorgen för en tänkande moder var obeskrifvelig. Både Landshöfdingen Gen. major

von Essen som ock Biskopen Witte i Åbo intercederade hos Konungen att vinna dubbelt nåd år åt så fattigt sterbhus, men utslaget blef, att det intet kunde beviljas för præjudicat, så tänkte man den tiden. Men den högste hade beslutit att föra andra vägar, på det hans nåd och kraft skulle blifva uppenbar äfven för efterkommande och man ej skall lita på menniskor, eller gifva dem äran, som Gud ännu tillkommer, *mens confisa Deo nunqvam confusa recedit.* Min morbroder Johan Cajanus sattes på Pastors förslag, oaktadt han ej hade varit mera än 5 år Sacellan. De andra bägge Sacellaner Grön och Braxen, som voro gamla till meriter och år, gingos förbi. Alt till att hjelpa sterbhuset. Församlingen begärte min morbror enhälligt, men Rector scholæ i Uleå Mag. Simon Forsström reste till Stockholm och utvärkade sig fullmagt på Pastoratet. Guds vägar äro icke menniskovägar. Han går andra vägar till sina härliga ändamål och gjör öfver vår förmodan, honom vare allena ära, lof och pris i evighet, amen. Mattila hemman med Prästejorden var arfvejord efter min morfader och hans fader. Det var då öde och alla åkrar i linda. Min moder började då att låta upgräfta åkrarne och bygga husen. Gud gaf sin välsignelse, beskärde förståndigt och troget tjenstefolk, för en lön som i dessa tider är ringa. Alt gick väl tilhanda, husen bygdes, så att flera blefvo inom ett år upsatte, och 1727 före Juhl kunde man redan flytta dit, sedan vi en tid af hösten varit på Sutela, efter flyttningen från Prästegården, som tilträddes af Kyrkoherden, sedan Prosten Forsström om hösten 1727.

Af detta hemman hade vi vårt understöd och var det märkeligt, att de samma tre drengar och en fiskargubbe, som var den fjerde, hvilka voro i tjenst hos mina föräldrar, då min fader dödde, de samma förblefvo uti sin tjenst intil 1741, då de dödde och ett nytt krig inföll. Men då hade redan barnen kommit för sig. 3 söner voro redan vid tjensten. Syster Caisa M. var gift och jag, sedan den yngsta syster Susanna 1727 blifvit död, var nu yngst, men kunde någorlunda hjelpa mig med conditionerande. Sedan fick min moder intet dugligt folk, allting misslyckades i hushåldningen, så det ena som det andra. Derföre bortsålde min moder hemmanet för en

ringa penning, emot det som kort derefter för slika hemman betaltes.

Af Herranom är medgång och motgång i sinom tid efter hans heliga råd. Min moder var ofta sjuk af sina bedröfvelser och stundom för döden. Gälden, som var samkad på flygten i Stockholm, var till en stor del obetald, då min fader blef död. Åkrarnas afkastning var ej stor, de hunno ej så snart blifva goda, dock böd hon till genom svedjebruk, tjärubruk, arrende af andras fiskvatn, få någon förkofring, fast spanmåln den tiden ej kostade stort, ej heller tjäran mera än 9 daler tunnan.

År 1728 om hösten sattes jag till Uleå schola tillika med mina bröder. Der fick jag först se en grammatica och vocabularium. Vi voro 4 bröder på en gång, mina tre äldsta bröder kommo att sitta nederst i Conrectors läxa. Bror Eric hade isynnerhet svårt att minnas de många utanläxor, hvarmed piltarne öfverhopades: förklaringar fattades och dertill var ej tid i scholn. Bror Eric afråddes allvarligen af Rector scholæ att ej försätta sin tid med läsande, utan söka sig annan väg till sin upkomst. Detta försatte min moder uti stort bekymmer. Gossen var flitig utom förmodan och sjelf bekymrad om sin upkomst. Man tänkte hit och dit men intet tillfälle öpnade sig, att hvarken vid handel, som den tiden i Uleå var ringa, eller vid skrifvar staten komma an. Uppå salig Kyrkoherden Sadenii, som var min mosters man, föreställning upväckte Gud den fromma Kyrkoherden i Cajana Mag. Isak Rothovius, att han antog min broder Eric under information, utan någon annan betalning, än hvad morbror Kyrkoherden Sadenius ifrån Sotkamo och min moder skickade honom uti matvaror. Ty folket var intet den tiden så glupskt, som det blifvit i våra dagar. Under denna Rothovius förkofrade sig min broder, så att han gjorde paria med sina andra bröder, som gingo vid trivial scholan, ty han fick fundamenterna riktigt. Kom ock i stånd att samma år kunna fara till academien, som äldsta brodren 1733, hvilken också har att tacka Rothovius för undervisning han fick af honom under scholæ ferierna, redan par eller 3 gånger, och det var det som satte mina bröder på vägen. En from mans arbete varder af Gud

välsignadt. Då mina äldre tre bröder redan furit till Åbo academie, blef jag ännu vid scholan.

På 14 året började jag, de timmar jag var hemma ifrån scholn, att informera andre uti grammatican, fast jag derföre intet fick någon ringaste betalning, af rika föräldrar, som mig likväl derom anmodat. Jag saknar det intet, ty *docendo discimus* och det afhöll mig ifrån onyttiga umgängen med kamrater. Natten till en del satte jag till att öfverläsa mina egna läxor. Mina lärare vid scholn visade mig utmärkt godhet och distinguerade mig ibland andra, undantagande den som hade till princip att severité utan undantag är nyttigast uti en publique schola, men för mitt blödiga och timida sinne var det ej lämpeligt, ty det gjorde att jag till en del begynte anse läsande för något trälaktigt. Då jag var i Conrectors läxa, der vi började hebreiska lecturen, begärte jag af Rectorn lof, att jag finge gjöra ett med dem, som uti Rectors läxan explicerade Leusdinii compendium Hebraicum. Jag fick dertill lof, men det upväckte afund hos mina camrater. Prosten Lithovii och Prosten Forsströms pathetiska upmuntringar och gudeliga lärdomar voro mig hjertrörande; så serieux den sednare var, så utmärkt tycke viste han emot mig och tog mig ofta på kyrkovägen i sin chaise och förde mig hem med sig. Under måltiden examinerade han predikan jag hört, med vackra lärdomar. I synnerhet voro min moders flitiga undervisningar till Gudaktighet mycket bevekeliga. Alltid om helgedagarne, sedan vi efter måltiden sjungit och läsit, talte hon endast om bibeln och af Scrivers arbete eller själaskatt, dem hon sjelf las ofta om nätterna då hon sjuklig och bekymrad ej fick någon sömn. Hon tillhölt sina barn, att dageligen gjöra bön, äfven på finska, uti tjenstefolkets närvaro, då jag fast liten det förrättade. Sedan jag 8 år varit vid Uleå schola, reste jag 1736 om hösten genom Stockholm till academien i Åbo. På hafvet emellan Carlö och Kalfviken som är i Löfånger socken var en stark storm och märsstången på stormasten brast af, der jag sjuk på sjön låg vid mastroten. Det var lycka att tågen höllo och att stången ej föll på oss, utan kommo vi lyckligen i Kalfviks hamn. När jag skulle rustas åstad hemifrån, var min moder mycket bekymrad. Mat eller kost hade hon

af Guds välsignelse tillräckeligen, men penningar hade hon ej mera att gifva än en silfversked och en specie riksdaler. Skeden gaf jag åt bror Abraham, när jag 1746 reste tillbaka ifrån Åbo och blef förordnad till Pastor i Cajana.

Riksdalern, som min mor gaf mig med sin välsignelse, äger jag ännu förvarad. När min moder som svårast var bekymrad om mig 2 veckor före min afresa ifrån Paldamo, kom ett bref till henne ifrån en handlande uti Uleå Ambrosius Gallinius, som sedan blef Rådman. Han var hvarken slägt eller synnerligt bekant med min salig fader. I samma bref skref han att som han visste, att jag skulle resa till academien och äfven hade sig bekant min moders stora fattigdom, ville han såsom en gåfva förära mig till respenningar 160 Daler kopparmynt. Detta var åter ett prof af Guds synnerliga försyn och omvårdnad, hvilket mycket tröstade min salig moder uti hennes bekymmer.

Denna Gallinius, då han 2 år tillförene reste till Cajana marknad, vek han en gång in till Paldamo och var på Mattila: hörde att jag skulle resa till Uleå schola (mina andra bröder voro redan borta ifrån scholan). Då förbehöll han sig att jag skulle komma i hans hus. Jag fick hos honom i två år kammare, värme, tvätt och mat, utan någon betalning. Tog mig då strax med sig på sin egen släda och slädkläder.

Äfven samma prof af Guds nådiga försorg hade hon haft förut, då min älsta broder skulle affärdas till academien. Jag minnes att min moder på en sommardag före Larsmässo marknad låg sjuk på sängen, matt af sorg och bekymmer öfver sina barn. Posten kom med ett bref af handelsman Fagerholm, som ej heller var ringaste slägt, men annars god bekant med min salig fader. I samma bref försäkrade han min moder om en gåfva af 180 Daler km. till hennes sons resa. Min moders tårar hon då fälte med tacksägelse till Gud minns jag väl och Herrans nåd bör ihågkommas. Då jag före min afresa från Uleå besökte några andra förnämste, som kallade mig till sig, ömkade de sig öfver mig. Jag var liten till växten, späd och ung, min fattigdom var bekant. Jag ihopfick en liten summa Riksdalrar, som mig förärades. Dock var cassan

ej så stor, att jag hade vid ankomsten till Åbo vågat köpa mig en hel klädning. Ty jag skulle bestrida flera utgifter tillika med min älsta broder, som nu andra gången reste till academien och han hade inga penningar. Jag tänkte ej heller så snart, eller efter första året, resa tillbaka, såsom andra landsmän gjorde. Underkläder köpte jag nya, men min äldsta broders surtout vändes och deraf fick jag en snäf rock, med hvilken jag hjelpte mig fram uti 2 år vid academien. 1738 om hösten måste jag köpa mig en hel klädning à 8 Daler alnen, hvartill jag ej mera hade tillräckeligen penningar. Dock kunde min moder, hvilkens hushåldning nu började gå tillbaka, ännu något hjelpa mig, att jag fick min revers, som var i svåra termer författad af handelsman N. N. i Åbo, lyckligen inlöst. Jag blef således hulpen, att jag med heder kunde gå ibland folk. Sedan jag 1736 sent i October kom till Åbo, hade jag årligen kost af min moder till 1739 om hösten. Min älste broder, som 1735 till 1:sta Maii 1736 hade predikat nådåret efter salig morbror Sadenius fast han än då var student, reste 1736 med mig till academien. Efter ankomsten till Åbo fick han condition i Nyland i Sibbo socken, der han informerade aflidne Häradshöfdingen Lejonmarks söner. Jag blef då ensam i min kammare, der jag var i tre år. Bror Abraham fick sig condition hos Landssecreteraren Forseen. Sällskap brukade jag intet, utan bakom lyckter dörr las jag så godt jag kunde och förstod. Hvad allt angår mina studier första åren vid academien, så las jag väl flitigt men utan ordning. Ingen frågade efter huru jag studerade eller underviste mig, huru jag skulle läsa. Den tiden voro ej så goda böcker utkomna, som man nu hafver dem, uti compendia uti Philosophia Theoretica och Practica samt historien. Wolphianiska Philosophien var då nyss kommen till denna academien genom dåvarande adjuncten Mag. Johan Velin, som 1736 for utomlands och dödde ömkeligen i Paris. Några älskade denna Philosophien, några hatade den.

Vid scholan i Uleå var jag väl intet den sämsta, men hade ännu ingen eftertanka. Grekiska kunde jag bäst bland alla mina kamrater, ty hemma hade jag i Paldamo och vid scholan på lediga stunder för mig sjelf

läst Leusdenii Compendium Græcum och genomgick flera gånger Pasoris manuale, som bruktes vid scholan. Jag var på den tämmeligen viss. Latin förstod jag trivialiter, men ingen öfning haft i tal. Råtens Logica las man utantill i scholan utan förklaring och den i sig sjelf gjorde ingen slug. Benzelii repetitiones theologicas las man äfven utantill, ej allenast definitionerna, utan ock andra ställen, som blefvo märkte, men utan ringaste förklaring och begrepp.

Det är mer än mycket beklagligt att vid academien ej hålles hand öfver nyss blefne studenters cursus studiorum och anvises huru de skola inrätta sina studier. De lämnas helt unga åt sig sjelfva, eller måste för dryga penningar köpa sig all undervisning och handledning.

Det må väl heta literarum mercatura, hvarvid fattigare måste komma till korta, fast de ock voro väl sinnade. Emellertid draga inspectores nationum studente-, eller nations cassans behållning till sig i ansenliga honorarier och arma studenter contribuera än mera dertill efter någon liten tid. Väl var det att Professor *Björcklund* inrättade seniores i nation, som skulle hafva upsigt öfver de yngre och gjöra sig underrättad om deras öfningar och lefverne, men det kom ej dess längre, ty han dödde ej långt derefter. Det lärer nu ej heller fattas specieusa anstalter och projecter, men utan värkställighet. 1737 gick jag uti ett Collegio Theologico Disputatorio hos Doctor Bergius, som då var Domprost och Theologiæ Professor primarius. Han gaf ut några få Theses öfver hvar artickel, deröfver disputerades. Det var ett collegium nullius fructus för en begynnare som jag, hvilken ej hade fundamenter uti Theologien. Tertius Theologus var intet den tiden eller första åren jag var vid academien, ty Haartman var död 1736. Professor Björklund minns jag intet hvad han las: om det icke var öfver gamla testamentet. Hade jag vetat betjena mig af honom, hade jag haft gagn. Physices profession var vacant, sedan man lagat Törvesten till Töfsala. Brovallius kom först 1739, när jag skulle bort på conditioner. Han upplifvade på engång studium Physicum, som var förut dödt vid Åbo academie.

Magistri Docentes, eller de bästa magistrar, hade af sina Landsmän hos sig några, som öfvade sig uti dispu-

terande eller att prata latin. 1739 om våren hade åter Doctor Bergius collegium concionatorium, som han intimerade. Vi tänkte få höra Præcepta facilia methodi concionandi, hvilket han väl haft gåfva att föreskrifva, men i det stället förordnade han 4 st, som hvar dag inom en timma skulle predika 1/4 timma hvar, öfver gifna texter, utan ringaste gifna precepter. Jag gick i början dit och sedan jag engång predikat, var det ej mera. Mot slutet skickade han till mig och befalte mig predika festo trinitatis uti hans annex församling i Nummis. Han var sjelf och hörde på, men måndagen derefter skickade han åter efter mig och pålade, att jag följande söndag skulle uti aftonsången predika öfver Evangelium på 1 söndag efter Trinitatis, ty det inföll då en annan högtidsdag samma dag, och denna predikan skulle ske för svenska församlingen i Åbo, som då efter kyrkans brand 1738 gick intet, som den finska, uti sjelfva kyrkan, dit de svenske intet sig vågade. Men en del och så många som rymdes gingo uti academiens öfra sal, en del i scholan der jag då predikte. Sedan lät jag blifva den öfningen i fyra år, ty den var i mitt tycke ännu impertinent.

Så snart jag kom till academien begynte jag för mig sjelf att läsa Gentskenii Historia Philosophica. Den förstod jag intet, isynnerhet Philosophorum Hypotheses, som han anförer. Tyska bjöd jag till att lära mig med mera flit, dock utan någons handledning, mera än uti pronunciation. Hade ej heller något dictionarium annat än Weismans lexicon, som är latinskt och tyskt. Uti Historia Politica eller regnorum skulle jag läsa, men fick ej annan än en skrifven öfver Europeiska riken. Den lånte jag af en landtpilt och den var compendieus. Hos min broder Abraham skref jag exercitia styli och gick endast hos honom, då jag gick ut. Mera gagn började jag få i Theologin när jag 1737 köpte mig Reinbeckens betraktelser öfver Augsburgiska confession. Den las jag upp och fick något begrepp om de stycken han afhandlar. Professor Björklund predikte ganska flitigt, mäst hvarann hälgdag och äfven oftare, och det uti finska församlingen. Klockan 5 om morgonen var jag till vägs, afhörde hans predikningar och så mycket jag kunde hinna, skref i min plånbok och hvilket jag, sedan jag kom hem, strax utförde

på papper, så att hvar predikan blef på mer än ett ark. Jag hade en stor samling deraf, men något förr än jag blef präst, kom en aboënsis N. N. och gjorde sig rätt förtrolig med mig, tills han fick låna dem på par veckor. For af ifrån Åbo och mitt besvär gick förloradt, sades att han farit till Gripsvald. Jämte detta var min öfning att läsa bibeln. Vissa dicta las jag för mig sjelf utantill, några uppförde jag i en särskild bok, inrättad efter locos Theologicos, så godt jag förstod; det var mig synnerligen nyttigt och reelt studium. Guds ords läsande är ingalunda förgäfves. Det var mig en stor skada att ingen menniska underviste mig, huru jag borde läsa i ordning, mindre huru man det som man läsit skulle bringa till ett summariskt begrepp, att förvaras i minnet, bringa till ett sammanhang och flitigt det repetera och meditera.

Om hösten 1738 begynte den då nyss blifna Theologiæ adjuncten Isac Ross ett collegium öfver epistelen till de Ebreer. Det var ett reelt collegium, men skada att han förnötte mäst hela termin uti ett företal, critiska saker, controversia, ändteligen sista veckarna kom han till första capitlets slut. För öfrigt hade han rätt vackra saker att föredraga och gjorde sin flit, att det han läste kunde behållas. Till min stora nytta fick jag, 1738 hösttermin och i början af 1739, höra en timma eller mera om dagen Mag. Docens Gabriel Henricius, som las privatim öfver Tumningen (?) institutiones logicæ. Det var en reel karl och mycket nyttig för studerande. Han besökte mig stundom och undervisade mig och hans alfvar var att vara nyttig åt andra. Af honom fick jag början till Logican. Samma tid gick jag om morgonen klockan 6 en timma tillika med några få hos mag. Starck Viburgensis, som sedan blef Pastor och Prost i Lovisa. Han las for oss i Celsii arithmetica och sedan Mortens Geometrii. Han var en from och uppbyggelig man. 1739 afhörde jag publice och privatim uti Collegio Professoris Isac Björklund, som las öfver dicta classica af Esajas, nämligen de som äro till finnande i Opitii biblia parva. De lectioner voro lärda och uppbyggeliga, ty efter en kort Exegesis gick han in i dogmatica, moralia och stundom ascetica; intet förnötande tiden med gräl och mindre nödiga ting. Den grundlärde mannen, så uppbyggelig

han var, hade han dock få auditores. Jag var i deras ringa antal ständigt närvarande, sedan jag började förstå och känna hvad nyttigt var. 1739 om hösten kom till Åbo en tysker Präst benämnd Lytke hemma ifrån Saxen. Hade varit i Petersburg präst vid ett tyskt artilleriregemente. Han mentes vara en spion, som han ock efter krigets början blifvit arresterad, men man kunde ej öfvertyga honom om något. Det sades väl att han, sedan han sökt satis faction, furit tillbaka till Ryssland. Han vann gunst hos de förnäma i Åbo. Hos honom gick jag med några andra att lära fransyska. Med det samma fick jag tala och öfva mig i tyska, ty svenska kunde han intet. Det gjorde jag att habilitera mig till conditionem. Redan 1738 gjorde jag mitt bästa att få mig i Åbo stad någon condition hälst för maten, men ingen var som ville lägga sig ut för mig. Tör hända de ansågo mig ännu för barn, fast i mitt förhållande ej var något barnsligt, utan nästan till öfverflöd serieust. En viss man skulle recommendera mig i sitt ställe till en god condition, dervid jag kunnat vara i flera år vid academien, men huru han svingade sig, combinerade han både sin förra och nya condition. Jag, som redan var bragt till full försäkran, gick miste om en annan och fick ingendera, men min goda recommendator hade ej heller gagn af sina, ty efter ganska kort combination gick alt tillbaka.

Hos Handelsman Haveman gick jag, 1738 i slutet och 1739 till sommaren, en timma hvar dag, att informera i skrifvande och christendomen hans styfdöttrar, hvilkas fader hetat *Kock.* Han betalte mig hederligen, men mitt fel var att jag var timid och för mycket retiré, då jag bort vara mera egen, familiere och dristig. Sedan min broder Abraham 1738 blifvit magister, reste han 1739 om sommaren öfver till Stockholm, i mening att få befordring vid något cancellie genom sin goda styl, men det slog felt. Han sjuknade om hösten i Stockholm och var der öfver vintern till 1740 om sommarn, då han återkom till Åbo och blef vice notarius vid consistorium, sedan notarius. Han blef dervid död eller den 26 Julii 1766. I början af år 1740 blefvo mina omständigheter alt mera beträngda. Condition fick jag intet, hemifrån fick jag intet penningar. Min moders tillstånd var redan

för fattigt, ty missväxten 1739 hade varit svår i Cajana län. Mitt tillstånd blef bekymrande, till all olycka kom jag bort från min förra goda kammare genom den som forserat det med dryga penningar. Dyrheten i Åbo tilltog genom svenska transporten. Jag råkade få en kammare vid kyrkan så kall att för Juhl, ehuru jag med dyr ved eldade den nog starkt, var dock tvättvattnet, som pigan om qvällen bar in till följande dagen, om morgonen öfverlupet med tjock is. Det försökte min hälsa och jag fick ej flytta derifrån, utan att betala hela års hyran, eller gå i process med en kitslig yngling. Guds nådiga försyn kom mig till hjelp, på det sättet att jag fick en hederlig condition. En Strängberg, som sedan blef auditeur vid Österbottens regemente, kom från Pernå socken 3 mil på andra sidan om Borgå, begärte af Mag. Lars Stenbäck anvisning på någon informator åt Grefvarna på *Malmgård* i bemälte socken. Mag. Stenbäck recommenderade mig för den lilla kunskap han tyckte mig äga uti de stycken, som fordrades till information för adeliga barn. Jag antog tilbodet och salig Professor Björklund, som då ännu var frisk, men några veckar derefter blef sjuk och död, gaf mig ett hederligt betyg, det jag ännu hafver gjömt, och min Patron Gref: Creutz respekterade det mycket. Jag reste i Januari 1740 natt och dag, illa försedd med reskläder uti ett följe med en min landsman, en studerande, som for på visit till Viborg uti präcktiga skinnfeldar och cursläde. Jag hade rock och väst utan ärmar, med en tunn kapprock, nattmössa och filthatt uti smäll kall vinter, men Gud stärkte min helsa att jag ej kom att lida. Mitt equipage gaf tillkänna, att jag var fattig, likafullt blef jag med mycken grace och höflighet emottagen af min Patron Grefve Carl Creutz, som varit major vid Nyländska dragonerna och nu hade afsked. Han hade varit fången i Sibirien och Tobolsk efter slaget vid *Pultava*.

Var en älskare af Guds ord, för hvilket han fått smak i fångenskapet. Hans grefvinna hette Barbro Helena Wrede. Hennes moder Gertrud Sophia von Treyden. Min Patrons Major Creutzes fader var Riksråd och Präsident i Åbo hofrätt. Grefven och Grefvinnan voro sammanbragte barn. Deras barn voro Johan Carl, Jacob Ernest och Gustaf Philip, som nu är Riksråd, då var han 8 år

gammal. Dessa blefvo mig committerade att informera, jämte en fröken, som jag skulle undervisa någon timma om dagen. Min lön var 30 plåtar. Till denna condition kom jag i slutet af Januari 1740. Några veckor derefter sjuknade min Patron och blef död. Det var mig mycket bekymmersamt, i synnerhet gjorde det mig ondt, att jag intet var kunnig i annat, än hvad en ung student kunde veta. Uti correspondence, uti economiskt, juridiskt, om indelnings värk, räntor och dylikt som inlopp dageligen, hade jag velat gå Grefvinnan, som var enka, tillhanda och gjorde så godt jag kunde, men jag märkte min oförfarenhet. Det vore ganska godt om en ungdom i tid finge nödig underrättelse och idee om slika ting, som dock allestädes förefalla. Det bästa var för mig, att mitt herskap intet var för prackt, men för Guds fruktan. Hvar morgon och afton gjorde jag bön för dem och om helgedagarna, då man ej kunde komma till Kyrkan, på 1 1/4 mil till sockenkyrkan och 1/2 mil till Forsby bruks kyrka, sammankallades alt husfolket, då jag gjorde bön och las af Arents svenska postilla förklaringen öfver Helgedags Evangelium. Den yngsta Grefven, min discipel, var af särdeles stadigt sinne och hölt sig mycket till mig. I synnerhet älskade han historien och geographien. Om dagarna fick jag ej sjelf läsa, men böd till att taga igen min skada om nätterna.

Jag åtnjöt godhet och aktning, så att Grefvinnan var angelägen, att ingen skulle bekymra mig, ty hon märkte, att jag ville dem väl.

Vid denna condition var jag till 1741 om våren, då mitt goda herskap fohr till Sverige för instundande krig, som förklarades samma sommar emot Ryssland. Då jag sjuknade i April visste intet Grefvinnan om sin resa, men när sjön gick upp, var det snart resolveradt uppå ankomne bref från Sverige. Jag sjuknade mot slutet af April i hvardagsfrossa och låg svårast deran, då mitt herskap bortreste. Det blef så på Malmgård ej andra än en gammal hushållerska och tjenstefolket. Jag låg hela sommaren helt ensam både dagar och nätter. Någon gång om dagen gick en piga in, att se om jag än var vid lif. I slutet af Junii eller början af Julii tyckte jag mig må bättre och vågade skicka min confort och alt hvad jag

hade till Borgå 3 mil derifrån, i mening att jag sjöledes skulle fara derifrån till Åbo, på ett fartyg, som jag visste vara derifrån segelfärdigt.

Min kista fohr af och inlyftades på fartyget, men då jag följande dagen skulle sjelf fara efter och uplyftades i salen, svimmade jag och bars in i sängen tillbaka. Kistan kunde ej mera fås tillbaka. Den fohr på fartyget till Åbo, utan att jag fick veta, i hvilkens vård den kommit, eller om jag skulle få mitt igen. Jag blef qvar och hade hvarken linkläder eller annat än det jag skulle hafva på mig, då jag tänkte stiga till häst, men fick recidiv. Jag låg till slutet af Augusti månad uti min enslighet. Matlust hade jag ej, ingen menniska att tala med, ingen kunskap om min moder eller andra slägtingar, ej heller de om mig. Jag var skild från alla menniskor. Det endaste och bästa var, att jag om dagarna kunde läsa på sängen några upbyggeliga böcker och desto mera tala med min Gud. Jag gjorde anstalt om min begrafning och förestälte mig intet annat än döden, då jag så långsamt trånade och utmattades. Till slut fick jag en synnerlig längtan efter ett glas renskt vin. Begärelsen blef så stark, att jag tyckte uti min dröm, att en ung vacker karl kom in i mitt rum och räckte mig ett glas deraf. Jag reste mig hastigt upp och märkte, att det var en dröm. Jag legde då en afskedad beskedelig soldat, som gick till Borgå och hemtade mig ett stop rehnskt vin. Jag nytjade det småningom och fant mig väl deraf, så att jag årkade och vågade mig, att krypa ut på gården uti solbaddet någon stund.

Det var der ett nöje, att jag fick tala der med gårdsfogdens 2 små barn uti deras christendoms kunskap. I samma dagar kom berättelsen om slaget vid Villmanstrand d. 23 Augusti med den tillsats, att hela svenska armén var slagen. Detta gjorde mig bestört och jag fattade den resolution att heldre falla i Herrans hand än i menniskohänder, om jag ock skulle dö på landsvägen. Dagen derefter, eller den 29 Augusti tidigt om morgonen, lät jag en dreng sadla en spaker häst, fohr af sedan jag ifrån d. 20:de eller 22:dra April, då jag sjuknade, ej varit hela sommaren utom gården. Mattheten var stor; drengen gick vid min sida och höll mig fast i salen. Stundom

lyftade han mig ned af hästen och lade mig vid landsvägen, der jag låg till vidunder för resande, som vid stora landsvägen foro fram och tillbaka, hälst i den krigstiden, då alt var i rörelse. 2 mil reste jag den dagen och kom sent om qvällen till gästgifvaregården i Illby öfver 1 mil öster om Borgå. Sedan jag der hvilat öfver natten, var jag bättre mående, fohr om morgonen tidigt derifrån och hant ännu till Borgå kyrka till gudstjensten. Jag gick på eftermiddagen till en Rådman benämnd Borgström, som drog känsla till mig och då han förnummit mitt tilstånd, gaf han mig ett stort glas af godt vin. Det styrkte mig så att jag den söndagsafton ännu fohr längre fram. Dageligen styrkte Gud mina krafter, att de under dageligt ridande tiltogo, att jag den 8 Sept. redan var i Bjerno. Der var jag par eller tre dagar hos min cousin Prosten Jacob Zachariæ Frosterus och reste så till Åbo. Det var ingen annan utväg för mig än att conditionera. Min broder var väl vice Notarius i Åbo, men nyss begynnare, alt var redan dyrt. Folket consterneradt af det begynta kriget, aspecterna voro mörka och betänkeliga. Conditioner var svårt att få, det viste sig redan när jag fohr från Nyland, än mera märktes det i Bjerno, men innan jag hant till Åbo, hade Gud lagat genom en främmande, att jag blef hulpen. Studenten Bonsdorf, som sedan blef lector i Borgå och var 1746 min promotions camrat, hade lagat mig i sitt ställe i condition hos Prosten Idman i Huittis 10 mil från Åbo åt Björneborg. Min kista var redan skickad från Åbo åt Huittis, innan jag visste deraf eller kom till Åbo. Jag fick då en discipel, som redan var något försigkommen, men ej mera än 100 Daler i lön och lofvades mig att jag halfva året skulle få vara vid academien. Vid denna condition var jag 4 år tillfyllest, men ej mera än par terminer vid academien. Ryska öfverväldet var 1742 och 1743 till Juni. Hade jag vid condition i Nyland ej fått sköta mina egna studier, så fick jag dock nu vid den ringa lön, som jag nu hade, mera ledighet att sjelf äfven läsa, men inga collegier fick jag i Åbo bivista, mer än ett i anathomia comparata hos doctor Spöring, som var medicine Professor, och en termin skref jag några gångor hos eloqventiæ Professor Hassel. Jag hade ej heller råd att betala deras collegier, ty den

ringa lön jag fick, besparade jag att köpa mig stöflar, skor och strumpor samt en klädning som nu sedan 1738 började blifva gammal, då man i Nyland måste hvar dag vara klädd.

Mine bröder Jacob, som då var Sacellan i Uleå, och Eric i Haukipudas upmuntrade mig att disputera och med det förord ville de gifva mig credit. Jacob gaf då 200 Daler K. M. och Eric 60 Daler. Stipendium hade jag af 60 Daler om året och sedan jag genom 2 års besparing fått mig en grön klädning af engelskt droiet som förr var något brukad, skref jag i hast några blad pro forma till exercitium academicum 1744. Jag hade bort rådfråga och betjena mig af några kunniga män i det eller något bättre ämne, men jag fick ej vara vid academien, utan genom hus intriger drogs bort ifrån Åbo åter ut på landet och fick således ej gjöra bekantskap med några lärda. Min fattigdom gjorde mig ock retiré och timid. Det var ett stort fel hos mig. 1744 i December disputerade jag andra gången. Dervid som ock följande året kom mig till hjelp, att jag fick stipendium om 90 Daler samt att min lön för första året jag var på Malmgård till större delen innestått och nu af fru Grefvinnan betaltes.

Dertill kom också att Biskop Fahlenius, som hört mig predika i svenska domkyrkoförsamlingen i en Högmässa, fattade ynnest för mig och i consistorio uppå min inlaga tillordnade mig något rundeligare af studente penningar än vanligt var. Härigenom kom jag i stånd att betala omkostningarna vid promotion och köpa mig en svart klädning. Under det jag äflades med disputation pro gradu kom till mig ett bref af enkefru Capitainskan Eva Glansenstjerna, som var änka efter Capitain vid fortification Adam Brunou och hade sin gård i Pernå i Nyland. Hon begärte mig till informator för sina söner, emot en hederlig lön, ty hennes man hade på sin sotesäng henne det förelagt, som hon i sitt bref till mig berättade. Denna Capitain var en ansenlig herre af mycket vett och hade jag tillfälle att vara i hans hus, då jag var på Malmgård. Min tentamen jag då hade vid academien, hindrade mig från detta anbud. 1745 om hösten utgick min condition hos Prosten Idman uppå Huittis prästegård. Gossen, som jag informerat i 4 år, var redan 1

års student. Jag fohr då till Åbo till min broder. Var hos honom någon vecka, oviss hvart jag skulle vända mig. Uti mitt största bekymmer hände, att den fromma Theol. Professoren Wallenius vid förbigående vek in hos min broder vice notarien uti något ärende. Han blef mig varse, frågade om mitt tillstånd, hvilket ömmade honom. Föreslog då straxt och frågade om jag ville antaga condition hos Baron Rehbinder på Kanckas 1 1/2 mil utom Åbo. Det var mig mycket hugneligt. Han skref då straxt till bemälte Baron, som var Leutenant vid lifdragonerna. Baron kom följande dagen in till Åbo, kallade mig till tals med sig och discurerade om ett och annat och som han fattade ynnest för mig, blef aftaldt om condition. Efter lofven en vecka derefter, sedan han låtit väl omlaga kammaren, der jag skulle blifva, kom han till Åbo och afhemtade mig. Jag kom till honom i slutet af September och mig tillsades en lön af 30 plåtar om året för en discipel, som redan var något försigkommen. Friherrinnan hette Lode, Gen. Major Lodes dotter, vid pass 30 år gammal, mycket from till sinnes, äfvensom han sjelf en heders herre. Hos dem åtnjöt jag estime och all välvilja, jag var ej mindre mohn om deras ynnest. Det var äfven hos dem att jag hvar morgon och qväll gjorde samfält bön. Det skulle intet försummas. Om sommaren 1746 fick jag Cajana församlings enhälliga vocation. Min svåger Backman, som då var befordrad till Sotkamo Pastorat, hade det bedrifvit och förmått borgmästaren i Cajana Leutenant Castren till att uti en allmän stämma begära och ingå med en enhälligt underskrifven vocationsskrift till consistorium, samt att min minderårighet intet skulle ligga mig i vägen, inlades hos hans Kungl. Majestät till riksdagen en böneskrift, att äfven minderårige nemligen à 26 eller 27 års män finge befordras till Cajana Pastorat. Det blef af Konungen sedermera beviljadt och deraf har nu Cajana det privilegium. Doctor Bergius var nu borta från Åbo och hade blifvit Pastor vid storkyrkan i Stockholm. Han ville före sin afresa hafva mig till informator åt sina barn, men det behagade mig intet. Biskop Fahlenius var 1746 ännu vid lifvet, men hade slag på minnet. Doctor Wallenius, äfven min gynnare, råkade näst förut dö, innan jag blef ordinerad.

Doctor Brovallius hade nyligen fått Kungl. tillstånd att ordinera präster. Han hade äfven mycken godhet för mig och ville hafva mig till informator för sina barn, hvarom han hade talt med min broder litet tilförene, innan Cajana vocation kom. Så hade det nu vändt sig för mig, som tilförene ej kunde få i Åbo en condition för maten, jag skulle nu haft att välja.

Såsnart Cajana vocation kom, voro herrarne consistoriales straxt benägne dertill och Backman varnade eller bad mig att jag ej skulle recusera begäran nu för mig låg färdig. Genom bref af den 5 Julii 1746 blef jag kallad af consistorio att inställa mig. Jag uppsatte några theses till examen: Dagen förrän de skulle ventileras, kom nuvarande Doctor Eric Lenqvist och varande Pastor i Vörå Johan Haartman, mina förtrogne kamrater vid academien i flera år, och begärte hos herrarna, att få taga del uti samma theses och undergå examen samt ordination, som beviljades. Vi gingo först till doctor Brovallius, som framlade par eller tre objektioner, äfvenså Professor Pryss, hvardera hemma i sitt hus och dermed, sade de, kan det vara nog då vi vore förut nog kände.

1746 i Julii blefvo vi tre ordinerade uti Åbo domkyrkas sacristia, jag till substitutus Pastor i Cajana, hvarpå jag fick då fullmagt, som sedan år 1751 på Pastors sysslan, utan föregånget förslag, emedan jag 1746 hade församlingens enhälliga kallelse. Således tog jag afsked från Kanckas mitt goda herskap. Baron betalte mig för 3 fjerdedels år hela årslön och skildes ifrån mig med mycken tendresse. Friherrinnan betygade med tårar sin ömhet såsom en moder och hennes samteliga barn med bittra tårar. Gud låte all välsignelse blifva öfver dem. Landsvägen uti Julii slut reste jag ifrån Åbo med dubbel skjuts till *Uleå.*

Således hade Guds nådiga försyn fört mig och låtit mig ovärdigan se tydeliga bevis att hans nåd vakat öfver mig och hans stora barmhertighet följt mig allestädes samt låtit mig finna ynnest hos menniskor.

Nu efter fulla 10 år, förde Gud mig tillbaka till min födelseort och en moder, den jag aldrig mera tänkte få se, då jag 1736 reste till Åbo. Men det var så af Gud beslutet, att jag, den yngste af hennes barn, skulle blifva

hennes ålderdoms staf efter hennes utståndna bedröfvelser. Jag träffade henne i Uleå, der hon någon tid varit hos sin äldsta son. Hon följde då med mig upp till Cajana och lefde hos mig. Något husgeråd och några kor hade hon ännu, som var början till min hushåldning. Min broder Isac var också hos mig, tills han sedan blef klockare i Sotkamo och dödde.

Första åren hade jag vid pädagogien 14 à 15 barn. Sedan kom befallning, att de som ej lära sig latin eller skrifva och räkna, böra ej hafvas vid pädagogien, utan förvisas till klockarescholan. Intill slutet hade jag ännu disciplar vid pedagogien som två gingo derifrån directe till academien.

Hvar 3:dje helgdag predikade jag på svenska. Det var så en skyldighet.

Huru församlingens tillstånd var i min tid, isynnerhet huru barnen voro försigkomna i förståndet af sin christendom, vittnar Biskops visitations protocollet af år 1760, der dåvarande Biskopen Mennander utlåter sig, att han ej funnit barnen någonstädes bättre försigkomna. Ty esomoftast voro de om måndagarna före middagarna för mig uti undervisning.

Det var mitt fel, att jag i en liten kyrka predikade med en hög röst. Men ofta hände det, att då jag uti Cajana var besvärad af hosta och heshet, så att jag ej kunde begynna Psalmen, blef jag genom predikandet ren i halsen. Mången gång var jag sjuklig, gick matt och svag till kyrkan, att förrätta Gudstjensten, men kom derifrån frisk och munter. Intet hände mig ännu uti 18 år att Gudstjensten skulle blifvit försummad genom min sjukdom. Half tredje år var jag i Cajana, utan att tänka på giftermål. Mitt trägna arbete betog mig de tankarna. Ändtligen öfvertalte mig min moder dertill. Efter hennes råd och anvisning samt min äldsta broders persvasion, blef jag under Juhl 1748 förlofvad med min hustru Susanna Florin, den jag endast par dagar förut råkat se. Jag hemstälte saken Gudi och följde min moders råd, som gjorde mycken reflection på min hustrus morfader Handelsman Lithovius, den jag förut omnämdt, äfven på hans hustru Margareta *Pilckar* och min hustrus moder Elisabeta Lithovia, som var af särdeles godt och fromt

sinne. Rikedom tänkte jag icke uppå, det kan jag utan falskhet säga. Vårt bröllop stod den 29 Martii efter gamla stylen 1749. Mitt hus öktes i Cajana och jag sökte mig till Nykarleby blott genom inlaga. Jag hade mycken apparence och allmänt tal gick förut från Nykarleby att jag skulle reussera, men dertill missiverades 2 som ej kunde finska och hade mindre tjensteår än jag. Men besvär anfördes af andra hos konungen och de utslötos. Till Siikajoki var jag på förslag 1762. Hade jag hos Hans Majestät velat bevaka min sak, som man tala plägar, hade jag kunnat lätteligen på förslaget maintineras. 1764 kom jag något för första Maii till Sotkamo efter fullmagt af den 12 October 1763. 1775 d. 25 Junii blef jag af nuvarande ärkebiskopen, då Biskop i Åbo Carl Fredrik Mennander, utan någons begäran förordnad till Prost i Cajana contract. De flästa ståndpersoner här i länet har jag råkat viga och ibland dem Leutenanten Castren med hans senare fru, dess son Häradshöfdingen, min syster med hennes sednare man Kyrkoherde Lagus, hennes dotter Susanna 2 gånger. Systers dotterdotter Greta Cajana med Landtmätaren Costiander. 1788 d. 21 Maii klockan 7 e. m. dödde min broder vice Pastor Eric Frosterus i Haukipudas, gammal 75 år 3 månader och 4 dagar. 1789 d. 22 April dödde min syster Catharina Magdälena Frostera 71 år gammal på Lochteå prästegård. Hon var född 1718 d. 5 maii, altså 25 dagar ringare 71 år. 1735 blef hon gift med Pastorn i Cajana L. H. Backman, 1756 gift med Kyrk. Johan Lagus i Sotkamo, som dödde 1762 d. 11 Aug. 1790 om våhren blef Jacob ordinerad. 1794 tillträdde Kuhmo sacelani. 1794 Gustaf ordinerad. 1794 d. 15 Aug. inemot kl. 3 om morgonen dödde min äldsta broder Prosten i Lochteå Jakob Frosterus, som var född d. 17 Julii 1711 83 år 17 dagar.

Ericus Johannes Cajanus,

Prost och Kyrkoherde i Paldamo.

Min moders fader var född vid pass 1660. Hans moder hette Anna Mathesia Johannisdotter, Pastor i Pyhäjoki. Hvarest han i barnaåren lagt fundamenter till sina

studier med sin broder Johan Cajanus, som 21 år gammal blef Professor i Åbo, har jag intet ännu kunnat få veta, men i Upsala hafva de bägge studerat. 18 år gammal har han då varit, när han blifvit förordnad till Präst och Kyrkoherde.

Han har varit väl studerad och mycket trägen att läsa, än då han var Prost och Kyrkoherde, som min moder berättade och hade stort biblioteque. *Speners* arbete har han älskat, varit mägtig i språken. Under sin fångenskap i Åbo har han predikat på tyska för Lutthérska officerare som voro vid ryska armeen och blifvit af dem estimerad. På längre håll har han varit lik Doctor *Nordberg,* hvilkens bild är graverad i koppar och står före hans historia om Konung Carl XII. Han har varit välväxt och ansenlig. Mycket from till sinnes och af alla älskad. Hans fru min mormoder hette Magdalena Pehrsdotter Mathesia. Hennes fader Capellan i Calajoki. Hon har varit vacker till ansigte, alfvarsam och husaktig. Hennes moder eller min mormoders moder hette Catharina Falandra, hvilken sedan hon blifvit änka, jag menar nog tidigt, lefde hon hos sin måg, min morfader, och tog del i alla hans öden och sorger, tills hon dödde i Kimito, der hon är begrafven.

Min morfader var i sitt ämbete en nitisk, flitig och uppbyggelig lärare, en god ordningsman. Salig Professor Björklund, som hade condition i hans hus uti Åbo, då han var Professor och Pastor vid finska församlingen, sade om honom: Jag önskade jag finge en sådan ordning i min församling, som han hade i Paldamo. Dagen eller afton före helgedagarna har man predikat öfver följande dags Epistel. Han har stundom varit sjuklig, stundom att han ej orkade stå på predikostolen, eller sjelf gå till kyrkan, som var nära prästegården. Ännu 1728 var i min moders hus på Mattila conserverad en länstol med fyra jernringar i stolparne, med hvilken stol han blifvit buren till kyrkan, suttit för cordörren och predikat.

Intill år 1712 d. 13 Martii var hans hus i god välmåga, undantagande att något tillförene voro 7 svaga år då årsväxten blifvit mycket försvagad genom honingsdagg, men förbemälte dag vände sig lyckans hjul och allt

sedan utstod han många bedröfveliga händelser, den ena efter den andra.

1712 vid marknaden i februari hade några gräntse ryssar gjort nederlag af ett parti vadmal på ett visst ställe utom Paldamo by och i Cajana gjorde de derom köp med en viss handlande N. N. ifrån Uleå. Men som de intet kommo öfverens, blef nederlaget upptäckt för Provincial Tullinspectoren Bergström och vadmalet dömt under confiscation. Min morfader lade sig ut för ryssarne hos Landshöfdingen Lorents Klerik, som då var närvarande, destomer som allmänna tillståndet i anseende till kriget med Ryssland, var vidt utseende och ryssarne hotade, att inom Mariæ tid taga sin skada igen med rågat mål. Halp sådant intet. Sedan *Kexholm* blifvit af ryssar intaget, kommo derifrån 100 eller 200 man kosacker och under närmaste gräntse ryssar först till Sotkamo prästegård, sedan till Turunkorva. Der borttogo de stor egendom af Major Simon Affläcks hus jämte hans fru och barn och bortförde dem till Ryssland.

På Turunkorva var då en student informator, Cleve. Han, under ryska bullret och rappande, stack sig under en säng, der han sig conserverade och blef sedan Pastor i Savolax eller Carelen. I flygande kommo de d. 13 Martii till Cajana, uppbrände södra delen af staden, mördade några. Tullnären Hoffren blef med flera spjut stungen, dock dödde han intet. Kyrkan spolierades. Kyrk. Mag. Gabriel Cajanus blef illa sårad och medfaren, hvaraf han dödde kort derefter. En rysse kom med utdragen värja emot Kyrk. Mag. Gabriel Cajani fru Maria Forbus och skulle ränna värjan henne genom bröstet. Hon hade på armen sin lilla dotter Margareta. När barnet såg det blänkande svärdet, tyckte hon det var vackert, tog med sin späda hand åt värjan sägande, aj, aj. Det bevekte den grymma ryssen, att han dock lät sin värja falla. Modren Maria Forbus blef sedan gift med Pastor Stenstrand i Ijo och dottren den Margareta Cajana gift med Kyrk. Mag. Fabricius i Ijo, sedermera med Johan Blad i Vasa.

Nästan samma tid samma dag kommo de till prästegården i Paldamo, der folket nyligen uppstått. Der borttogo de allt hvad redbart var i penningar, silfver, tenn

och sängkläder. Skakade allenast dunen bort, så äfven på *Immola* der Befallningsman Tammelander, som äfven var Borgmästare i Cajana, en hederlig man, då bodde. Allt blef spolierat. Således foro Ryssarne af med ett ansenligt rof. Major Affeleck var ej hemma, Befallningsman Tammelander ej heller. Min morfader var på sin sockneresa till Pohjanmaa.

Professor Björklund var då på Paldamo prästegård informator åt mina morbröder, Johannes och Andreas. Björklund skulle löpa öfver gården och blef kastad med ett spjut i sidan. Min morbror Johan Cajanus, som ännu var växande gosse men student och hade ett gehäng kring sig, blef med en sabel huggen öfver ena axelbladet ett djupt och långt sår, väl ett par qvarter långt, och fördes derifrån halfdöd in uti fähuset och derifrån till Kuolaniemi sedan till Uleå, hvarest såväl Björklund som min morbroder med möda blefvo läkte. Bägge hade än i sina manliga år och sedermera känning och smärta af sina blessyrer.

På Cajana slott voro ej mera än 3 eller 4 slottsknektar i garnison, ty man förlitade sig på den välbeställda gränsefreden. Arnkil, som sedan blef fogde, slapp utur Ryssarnas händer helt naken såsom han var födder och kom på slottet, dit ock andra flydde från staden, i hvilken Ryssen gjorde hvad han ville. Ryssarne foro af med sitt byte och fast än de säkert hade kunnat uppjagas, hälst som de på ett visst ställe supit sig fulla, så var då intet råd, ingen anstalt hos ett förskräckt folk. Denna var den första stora olycka som min morfaders hus öfvergick. När år 1714 efter Storkyroslaget andra från Österbotten och Uleå flydde bort till Sverige, ville dock min morfader ej skiljas från sin församling.

År 1715 då ett ryskt parti kom till Cajana, flydde min morfader med de sina samt bägge Capellanerne Gran och Brunér och Eric Cajanus med deras hustrur och barn upp till Pohjanmaa och voro tillsammans i ett pörte i Kerälä by, der ock min broder Eric var. Oförmodeligen och då de ännu lågo på sin nattbädd, kommo till gården en hop med ryssar, som stucko eld på rian och uppbrände alla de som der inne voro. En qvinna stack ut genom fönstret sitt späda barn, hvilket en rysse tog emot,

lopp dermed in till pörtet och lade det i min moders famn sägande „da åta sin matuschka tämä lapsi". Min mormor satt i största förskräckelse på ett litet schatoul, som jag ännu hafver. Det låg under halmen under hufvudgården, der afbidde hon sin död. En annan rysse ville draga min morfader till tröskeln, att med en yxa afhugga hans hufvud. Ryssarnes hufvudman hade vräkt sig på bordet, dock uppå närvarandes böner och tårar steg han ändteligen upp och skjutsade ut genom dörren den ryssen, som var i begrepp, att taga lifvet ur min morfader. (Sacellanen Gran var då änkling och hade han med sig sin styfdotter och 2 egna döttrar, som ännu voro små. När ryssen slog till den äldsta, bad den yngre sägande: „gjör kära far intet illa åt henne, ty hon är oss i ställe för moder, efter vår egen moder är redan död").

Både han och de andre prästerne blefvo afklädde till bara skjortan. Alt öfrigt hvad de hade blef borttaget af fienden. Under det ryssarne hastade sig bort, har en vadmals packa råkat falla för dem nära invid gården, hvaraf de nakna prästerna då fingo sig byxor, så godt som i hast ske kunde. År 1716 då det hördes att ryssarne voro i anmarsche emot Cajana slott *[lucka i mscr.?]* gjorde dem alla till fångar, som på slottet varit. I förstone fingo de gå ut genom norra porten likasom till sin frihet, men då de kommit ett stycke på backen, blefvo de återkallade och förde till ryska lägret, som var på ängen vid Lampistrand, som nu kallas armeja. Ryska generalen Schäckin ville, att de skulle aflifvas, men som man sedan fick veta, hade en tysk öfverste protesterat deremot.

Min morfader, samteliga prästerna med deras anhöriga och barn voro här kringrände att föras afsides och lifvet tagas af dem. Min morfader, på samteligas vägnar, föll på knä och bad om lifvet. Ändteligen har generalen svarat, marsche Åbo eller efter dess dialect marsche Qvabo. Min morfader var då 56 år gammal, då denna bedröfvelsens storm honom öfvergick. Han fördes då bort och hans fru min mormoder, hennes gamla moder min mormorsmoder, tvänne döttrar Susanna och Greta, min broder Eric som då var 3 år gammal, min morbroder Eric Cajanus med sin hustru Brita Packlin, deras dotter Magdalena och pigan Valborg, äfven de andre prästerne från Paldamo.

Flera personer häfdes på en släda i trängsel och i kölden slätt försedde med kläder. Min morfader satt med bondvantar på händerna med djup tysthet och tålamod betraktande sitt och andras hårda öde. Tog nu afsked från sin födelseort, den han aldrig mera beság. Lifs uppehället under resan var såsom alt annat, natthvilan i största bedröfvelse. Ty på de flästa ställen der de voro öfver natten måste de förnöta den i kalla rum, sittande på bänken eller på golfvet, der på flera ställen döde och ihjälslagne kroppar lågo obegrafne. Hvar de framforo var allestädes uselhet och bedröfvande utsigter och vedermälen af en grym fiendes framfart, så att hjertat måste brista, när de sågo mördade på gärdsgårdsstörar spetsade eller brände menniskokroppar, marterade och pinsamt handterade. På sådant sätt kommo de ändteligen fram till Åbo, der de på slottet insattes, ovissa om de derifrån skulle ännu längre hvart som hälst in uti Ryssland bortskickas, eller ifrån hvarannan blifva skilda, såsom det derpå hände, för flera af dessa ifrån Cajana tagne fångar, att de till Ryssland från Åbo bortskickades.

Tullnären Svahn fördes med hans folk till Petersburg. Ländsman Daniel Cajanus till Astracan med dess hus.

Min morfader med de sina var i 2 år på Åbo slott. Mjöl gafs dem till uppehälle, men det var mögligt och förskämdt, hvaraf flera fingo skörbjugg i hög grad, att armar och fötter drogos ihop. Det var ej Fursten Galitzins skuld, utan egennyttiga underhafvandes, hvilket ändteligen af Zaren blef rättadt uppå inlagd böneskrift. Under den tid min morfader var på slottet, har han engång efter lof gått ut i staden i mening att köpa något för de sina. Han har då haft i byxsäcken en liten pung med några silfverpenningar, men uti trängseln på Åbo bron har den blifvit honom ifrånstulen. När han kommit tillbaka till de sina på slottet, men intet funnit det han tänkte få köpa, ville han upptaga sin pung ur byxsäcken, men fant att han var bortstulen, då hafva tårarna utbrustit för honom, ty det var det sista af all hans egendom han haft. Efter 2 års fångenskap på Åbo slott har han ändteligen emot caution blifvit med de sina utsläppt och kommit till Kimito Pastorat, der han var till fredsslutet, alt med tätt på hvarannan följande och förnyade bedröfvelser.

Der i Kimito blef hans kära fru död, som deltagit i alla hans sorger, och lämnade honom änkling med 2 döttrar samt dotterson min broder Eric. Der dödde hans älskade svärmoder, hans son Eric Cajanus, som lämnade efter sig en änka med 2 döttrar. En stormvåg följde på den andra och dessa dödsfall kommo så tätt på hvarandra inom en kort tid. De begrofvos alla uti Kimito kyrka. Ändteligen när freden blef fick han höra, att hans gynnare Biskop Gezelius var död, samt att Flegen i Stockholm utvärkade sig fullmagt på Kimito Pastorat. Så måste han bort från Kimito och var husvill. I de tiderna blef dottren min moster Susanna gift med Capellanens vid finska församlingen i Åbo Simon Sadenii son Abraham, som antingen då redan, eller straxt derpå, blef Capellan eller 3 Choralis vid samma församling. Jag minns intet rätt om icke morfar en tid efter fredsslutet bodt i Kimito i en bondgård, der han hyrt sig rum. Min fader som blifvit vice Pastor i Paldamo, skref straxt efter sin svärfader, men han hvarken tyckte sig orka med en så mycket försvagad helsa resa, eller ville han ej skiljas vid sina barn och barnabarn, som nu började likasom rota sig der i Åbo län, utan afbidade han antingen bättre helsa eller någon liten lägenhet i Åbo län, der han kunde sluta sina bedröfvelsedagar, men det gafs intet. Vid slutet af år 1722 affärdade min fader hästar ifrån Paldamo, att afhämta sin vördade och älskade svärfader samt sin son Eric. Hästarne kommo till Åbo hvarest min morfader låg sjuk hos sin måg Sadenius och dotter Susanna. Under det de utskickade voro i Åbo, afsomnade den hedersman den 13 febr. 1723 genom en stilla och salig död, som gjorde slut på hans bedröfvelsedagar, sedan han lefvat 63 år 2 månader. Han blef först begrafven i Åbo domkyrka och derifrån förd till Kimito, der hans aska blandas med andras, hans i lifstiden käregnas, hvilka der förut blifvit begrafne.

Biskop Nylander i Borgå var då ibland de käckaste magistrar i Åbo och skref öfver morfar Ephitaphium beslöt trycka det, hvilket bror Abraham lät 1765 renovera på Biskop Nylanders samtycke.

Lojo sockens kyrkliga förhållanden.

Af **Ad. Neovius.**

„Caris kyrckan — — hålles före vara en ibland de äldste kyrckor i Nyland så att Carislojo och Storlojo socknar tillförene lydt til Caris kyrkioförsamling alt in til byn uti Storlojo socken och Carisjärfvi i Pusula.“ Så lyder en uppgift om monumenter i Karis, hvilken 1749 nedskrefs och finnes publicerad i Vet. soc. bidr. 38: 164. Troligt är, att uppgiften icke uppkonstruerats, utan verkligen berättats för kyrkoherden i Karis Henrik Hassel, hvilken var 75-årig och hade varit kyrkoherde i socknen i 30 år, då relationen afgafs. Mycket talar för uppgiftens trovärdighet.

I Tengströms arbete „Presterliga tjenstgöringen i Åbo stift“ säges, att Karis församlings grundläggning med skäl bör hänföras till den i Finland införde kristendomens första tider. Och a priori kan man säga, att de nyländska kusttrakterna tidigare fingo mottaga kristendomen, än de inre delarna af landet. I anförda arbete säger Tengström, att om Lojo kyrkogälls ålder och första anläggning ingenting med säkerhet kan anföras. I Chydenii matrikel (1823) säges, att Lojo kyrka förmodligen är en af de första kyrkor i Finland. Hvad vi nu veta, är, att Pastor omnämnes i Lojo redan 1323 d. v. s. det tidigaste åratal man känner för någon församling i hela Nyland, men i Karis deremot tre år sednare. Deraf kan dock ännu intet slutas med visshet, enär församlingarna i fråga med säkerhet äro från långt äldre tider än hvad dessa tillfälligtvis förvarade data angifva. Men något som med all antaglighet visar dessa socknars ålder i för-

hållande till hvarandra är deras församlings-natur. År 1352 förklarades Karis vara regalt pastorat, hvarföre äfven Lojo, då det afskiljdes från Karis, fick enahanda natur, som denna församling — möjligen redan före år 1352 haft, d. v. s. blef regalt, likasom äfven Sjundeå och Vichtis fingo ärfva denna natur i sin tur från Lojo, hvaremot Somero, och Loppis i norr hörde till den konsistoriela grupp, som förgrenat sig från Wånå, liksom Kyrkslätt i sydväst äfven var konsistorielt pastorat. *)

Men äfven om Lojo är afskiljdt från Karis, har socknen dock en mycket respektabel ålder. Hvarken Nyland eller någon församling i Nyland nämnes med säkerhet före 1323. — Till Lojo hörde i äldsta tider: 1) *Vichtis* omnämndt såsom kapell (capella, annexa) under Lojo 1433—93; men 1507 nämnes här egen curatus (kyrkoherde); och har från Vichtis sedan afskiljts *Pyhäjärvi*, kapell omkr. 1654; eget pastorat 1861; — 2) *Sjundeå* — eller åtminstone norra delen deraf; afskildt omkr. 1440 till eget pastorat; — 3) *Karislojo;* kapell antagligen redan före 1447, eget pastorat 1614. I äldsta tider hörde norra delen af socken jemte 4) *Sammatti* — kapell omkr. 1591 — till Lojo; 5) *Nummis* blef kapellförsamling 1635, afskiljdt till eget pastorat genom K. Resol. $^{9}/_{3}$ 1863; och 6) *Pusula* kapell före 1620, och pastorat enligt Kejs. Resol. $^{24}/_{2}$ 1862.

Angående den första kristna anläggningen i socken och missionsverket här veta vi intet. Möjligt är att *„Kastmäki“ **)* källa vid vägen omkr. 1 klm norr om Stortötar gård, i sitt namn gömmer en erinran om dopet, då kristendomen först antogs i dessa trakter. Namnet *Kyrkstad* utvisar endast, att platsen varit utsedd till kyrka, om än sådan icke kommit till utförande. Kanske äfven „Kyrk-

*) Huru Karislojo blifvit konsistorielt pastorat är svårt att förklara — år 1593 var det regalt (Leinberg: Handl. I: 272).

**) På Inbergs karta orätt upptaget „Vastmäki“.

stad korset“ uttrycker något mera än vägakorset. Måhända här någon bild varit upprest, föreställande den korsfäste, för de vägfarandes andakt under bar himmel, ty mycket befarna stråtar voro såväl den från Lojo åt söder till Ingå, som den från Sjundeå till Karis öfver Svartå. Men äfven andra namn finnas, hvilka gå tillbaka till medeltiden, och hvilka i sig sluta minnen från katolska tiden. I Gerknäs nämnes såsom råpunkt „Munckabergh vidher æykene“ (vid eken) år 1442; samma berg kallas 1558 „Munckebärgh“, möjligen för dess kala topp (jämför barnrimmet: „Rida, rida rakat topp“, — d. v. s. rakad topp, för tonsuren, — „hufvu ner och föttren opp“ o. s. v.); under Laxpojo hörde 1578 „Munckana skogh“, kallad 1588 „Muncksäng“, 1781 „Munckanma“; nu „Munkstorp“. [1]) År 1562 nämns i en

[1]) Vid tinget i Stoor Loijo 2/12 1631 besvärade sig befallningsmannen Oluf Jöransson öfver hela Luijo socknen, som icke på några år bygt sin allmänna väg, hvilken dem var lagligen tillagd, till Sjundeå och emellan Sjundeå och Pijckala bro; och fans vägen vara så ilak och förderfvad att knappt var värre väg i hela länet; de försumlige bötfäldes till 3 mark. — Af denna handling framgår, att vägen till Pikkala handelsplats utskiftats att underhållas af Lojoboarne vid den tid då Sjundeå ännu icke var afskildt till egen församling d. v. s. före 1440-talet, och kunna vi deraf redan sluta till denna vägs höga ålder, och var den säkerligen länge i bruk innan den blef „lagligen tillagd“ Lojoboarne. — Angående Pikkala orts betydelse som handelsplats är att märka, att konung Gustaf Wasa 1556 var betänkt på, att inrätta der en afvelsgård och att en köpstad och slott der skulle anläggas „då man kan löpa der med stor skepp in, som man vill“. Och sednare frågar konungen, hvad är tillgjort för uppbyggande af ett spanmålshus vid „Pyckala“ eller annerstädes, ther som beste inloppen och hamnerne finnas“ (Arw. Handl. 9: 206, 225, 223, 257). — I V. Vallins afhandling: „Suomen maantiet“ uttalas (p. 108, 112) den förmodan, att vägen „kangastie“ längs Lojo ås är af gammalt datum likasom ock vägen från Lojo öfver Vichtis, Loppis och Janakkala till Tavastehus — en förmodan som till fullo bestyrkes af det ofvansagda. Äfven sednare nämnes vägen till Pikkala handelsplats, hvarest årlig marknad hölls ännu år 1818. Vid häradsrätten i Lojo 1731 1/7 anfördes klagomål, att

rågångshandling „Munckebro". Möjligt är, att i Lojo fans någon äldre af träd uppförd kyrka innan den nuvarande uppfördes. — Men allt detta är ju gissningar, hvilka väl kunde ökas med långt flere.

Hålla vi oss till förhanden varande fakta finna vi, att Lojo kyrka äger många indicier, hvilka tyda på mycket hög ålder: väggarnas tjocklek, några kontreforter eller stödpelare i knutar och på sidorna, såsom på 1300- och 1400-talet allmänt begagnades för att stödja murarna, har man icke här behöft bygga; ingångens plats till vinden i kyrkans nordvestra hörn torde äfven antyda en äldre tid än då den inrättades i dess sydvestra hörn. Kyrkans hvalftak är senare uppfördt, och var kyrkan ursprungligen försedd med trähvalf, hvilket synes deraf, att de senare tillkomna tegelhvalfven äro fästade något ofvan midten af

man börjat begagna en ny väg till Sjundeå; „den gamla vägen gick i förra tider öfver Vendelä och Tupala i Sjundeå och af de äldste i nämnden intygades, att i förra tider skall rätta vägen gått öfver Tupala, tillståendes soknemännen, att den bör vara allmän väg emellan soknarna och sjöstranden och äfven till *Pikkala* i Siundo, *der årlig marknad hålles och allmogen från alla socknar församlas*". Denna sak kommer åter upp 2/7 1765 vid tinget i Lojo, med klagan att Koppis äng förtrampas af resande från Loppis, Vichtis, Nummis och Lojo särdeles på väg till Pikkala marknad; hvaremot en gammal förfallen väg fans, som af ålder tjenat till kommunikation dessa socknar emellan: och uppteddes af kronobefallningsman Hans Gabriel Myrberg Häradsrättens undersökning af år 1731 om den gamla förfallna vägen, den s. k. *selkätie*, som gått genom Munckanma skogsmark, utöfver Veiby, Ristahde till Lämpilän Ristahde, utöfver Nummentaka åt Lempans i Sjundeå och sedan öfver Hafverkulla och Grönkulla. — Pikkala marknadsplats var måhända *portus Tavastorum*, der Birger Jarl landsteg 1248. Hade Olof d. helige 1008 kommit till Hirdal (i Karis) så ligger det så mycket mera till hands att antaga, att det blott ett par mil derifrån belägne Pikkala var landningsort för Birger Jarl, som äfven det bekanta itinerariet af tiden omk. 1270 nämner *Orslandet* (vid Barösund) och *Karienkaskœ* — i hvilket senare ord möjligen återfinnes socknenamnet Karis, som antagligen kort efter Birger Jarls tåg blef kyrkosamfund.

väggarna, ej från höjden af röstet, medan i kyrkor från litet sednare tider hvalffästena börja så högt uppe vid väggmurarna som möjligt. Här har sålunda i äldsta tider funnits s. k. tunnhvalf af träverk och torde ännu i väggarna finnas spår efter dettas fäste. Väggarna voro ursprungligen blott fogstrukna med kalkbruk, icke hvitrappade. Äfven har fönstret i nordost invid sakristian sträckt sig *ofvanom* nuvarande hvalffäste till öfver en meters höjd. Hvad fönstren beträffar utvidgades de både på bredden och längden år 1728. Ursprungligen voro de sådana som fönstren i St. Marie kyrka. — Hvad vi vidare veta är att kyrkan invigdes den 10 Augusti, Laurentii dagen. [1]) Men till kyrkans höga ålder kan slutas äfven deraf, att redan 1382 fans egen kyrkoväg till en aflägsen by Griisilä, nu inom Sjundeå sockenrå; att då redan nämnes Larens kyrkan i Lohia med prestbol och socknastämma, medan å andra sidan den omständighet att Karis blott hade „kirkeherre“ och Lohia deremot *„provaster“* visar, att den senare församlingen hade mera betydelse än den förre, oaktadt den i tiden derifrån utgrenats. Äfven under kommande tider var fallet, att häradsprosten (i landskapslagarna: lænspræster) d. v. s. kontraktsprosten varit kyrkoherden i Lojo (jfr brefvet om Sven Torkilli utnämning i det följande), en omständighet som äfven detta visar, att Lojo kyrka var en häradskyrka (i de gamla landskapslagarna kallades de hærazskirkia i Götaland, eller hundariskirkie i Svealand). Sådana kyrkor funnos på de orter der

[1]) Man tyckte om att låta titelhelgonens namn alliterera med socknenamnen, jfr Berttula: *Birgitta*, Geta: *Göran*, Joutseno: *Johannes*, Karis, Kaukjärvi: *Katarina*, Messuby: *Michael*, Pedersöre: *Petrus*, Sibbo: *Sigfrid*, Lapvesi, Lapträsk, capella Lauconii och Lojo: *Laurentius*. Om detta var något endast för Finland utmärkande, beroende af runoalliterationen eller om denna smak äfven kan spåras annorstädes, kunna vi icke säga.

häradstinget hölls, för att begagnas af häradsboarna; de mindre kyrkorna kallades deremot sokn- eller tolftakyrkor. Men framför allt kyrkans väldiga dimensioner antyda, att den uppfördes under en tid, då socknemännen voro talrika och socknen omfattade ofvan uppräknade senare tillkomna församlingars områden, i hvilkas midt kyrkan uppfördes. [1]) Lojo sockenkyrkas storlek framgår af jemförelse med dimensionerna hos våra äldsta kyrkor: Åbo domkyrka 234 × 94 = 21,996 kv. fot, Nådendals 127 × 76 = 9,652 kv. fot, Lojo kyrka 112 × 61,5 = 6,888 kv. fot, Borgå 94 × 57 = 5,358 kv. fot, Halikko 132 × 39 = 5,148 kv. fot — alla andra medeltida kyrkor äro mindre.

Beträffande sockens namn hafva vi måhända den äldsta formen i 1382 års bref Lohio (Lohjo) och dermed samtidigt Lohia (Lohja), såsom sockens namn än i dag är på finska. De skilda formerna af namnet komma i det följande att anföras. [2]) Här, såsom alltid, hänför sig

---

[1]) Lojo omfattade i äldsta tider Sjundeå sockens norra hälft sedan längs gränserna af Karis, Kisko, Suomusjärvi, Kiikala, Somero, Tammela, Loppis, Nurmijärvi och Kyrkslätt. Området innesluter i sig i våra dagar en befolkning om 30,000 personer och ett ytinnehåll af omkr. 1,800 kv. kilometer eller något mindre än Säräisniemi (1,889 kv. kilom.) men litet större än Pieksämäki och Jokkas, (resp. 1,408 och 1,600 kv. kilom.) — Nurmis omfattar 2,555 kv. kilom., Pudasjärvi 11,454 och Sodankylä 19,064 kv. kilom. eller omkr. 1,000 kv. kilom. mera än hela Tavastehus län.

[2]) Vi vilja blott anföra följande skrifsätt i detta sammanhang: Lohio 1382, 1542; Loyo 1501, 1547; Loijo 1501, 1508, 1532, 1637; Lloyo 1492, 1493; Loijio 1558; Looijo 1570; Loi 1610; Loio 1546, 1557; Loye 1447; Låio 1564, 1608; Lojo 1614, 1732 o. s. v. Loyå 1558, 1583; Luoijo 1636; Luojo 1681; Lujo 1447; Lojå 1676, o. s. v. Lujå, Loigia (i ett påfvebref), samt Lohia 1382; Loya 1405, 1442, 1451, 1493; Lloya 1492 o. s. v. LoJo 1623. Bland sammansättningar vilja vi omnämna Loiovalkama (1508 vid Lojo sjöstrand) och Lohialamby, Lokjalampi 1427 (i Sammatti, nu Lohilampi) samt Lohjantaipale (trol. af Luhjoniitty, i Karislojo), hvarjämte slägtnamnet Lohialainen (Loyahalainen, Loyalainen) förekommer på 1400-talet i skilda trakter

sockne-namnet ursprungligen till platsen der kyrkan är bygd eller Lojo by. Man har gissat att namnets ursprungliga form vore Lohijoki — kanske man närmast får tänka på den bäck, som upprinner i gungflyn några stenkast nedom kyrkan vid Rajala och åtskiljer prestgårdens och Moisio egor. — Af Finl. sv. dial. *flo,* fornskand. *floe* tro vi dock icke att ordet är bildadt. [1]) Enligt en egendomlig förkortningslag i finskan sammandrages det förra ordet ofta i ortnamn med den senare sammansättningsleden *-joki* till ett trestafvigt ord på *-a* eller *-o* [2]).

— allt omständigheter, hvilka tyda på namnets finska derivation; att Lohi, om det skulle ingå i namnet, intet är lohi, lax, behöfver knappt påpekas; kanske Lohi användes såsom personnamn och deraf:

Lohijoki < Lohjo { < Lojo. / < Lohja.

[1]) Sedan detta nedskrefs, har förf. erhållit del af följande uttalande rörande härledningen af namnet Lojo af D:r O. F. Hultman, dat. Bad S:t Moritz d. 29 juli 1906. „Såvida något tvingande skäl ej finns att i Lojo se ett ursprungligen finskt ord, är det *en möjlighet,* att det hör till det skikt af skandinaviska lånord, som upptogs i finskan redan under äldre järnåldern (då som bekant en stor del af Finland var befolkad af skandinaver). Ordet kan vara identiskt med det nysvenska neutrala substantivet *fly,* hvilket, efter hvad man nu anser (se t. ex. Falk o. Torp, Etymologisk Ordbog over det norske Sprog), under nämnda tid lydt *fluhja.* Det låter tänka sig, att utvecklingen *fluhja* > *fly* genomlupit ett mellanstadium *flohja.* Enligt en i nordiskan genomförd lag har nämligen *u* blifvit *o* framför *h.* Regeln har visserligen ett undantag: om ett *i-* eller *j-* ljud följer efter *h,* fortsättes *uh* af *uh.* Detta *kan* bero på att någon utveckling *uh* > *oh* i detta fall alls ej inträdt; men det är *också möjligt,* att *uh* äfven här blifvit *oh,* ehuru detta sedermera under invärkan af *i-* eller *j-* ljudet åter öfvergått till *uh* (och vidare till *yh* etc). Förhåller det sig nu på det senare sättet — och jag vill kraftigt betona, att hittills ingenting blifvit anfördt som positivt strider däremot — så är det klart att ordet *Lohja* kan hafva utgått från mellanstadiet *flohja.* Finskans motvilja mot konsonanthopning i början af ett ord förklarar ombildningen."

[2]) För att blott nämna några exempel från denna trakt må

Namnet *Stor Lojo* förekommer nu och då i handlingarna mellan åren 1620—1675, i motsats till Karislojo, men uppdyker namnet sporadiskt genom hela 1700-talet och än i den dag som är anlända stundom från allmogepersoner bref adresserade: Isolohjan Pappila. — En särskild komplex inom socken bildades af Tötar och Öarna; de kallas 1603 „Grefvedömet Toytar och Sarisbol" och voro Grefve Sten Lejonhufvuds förläning; och ännu 1783 heter öfverskriften till häradsrättsprotokollet att ting hölls med allmogen af „Lojo socken med Nummis och Pusula kapellgiälder jemte *Öije- och Tötarbol*". — Norra delarna af socken, Nummis och Pusula, kallades 1580 *Öfverloijå*.

Befolkningsnumeraren i Lojo församling var 1/1 1907 6,918 personer — år 1750 var den 1,797 — och de äldsta tillförlitliga uppgifter angående de skilda nationaliteternas förhållande till hvarandra äro från 1847, då den svenska befolkningen uppgifves varit 34 % af hela folknumerären; år 1900 var den 29 % och 1907 26 %. Att redan från äldsta tider svensk och finsk befolkning sammanstötte inom Lojo framgår af ortnamnen *Finnebro* (Gerknäs 1558) och *Suomensilta* (Vejby 1546), medan ortnamn på hvardera språkområdet förekomma, hvilka göra intryck af att vara mycket ålderdomliga: vi nämna Verknäs, Virkby, Valby och Orsnäs i den södra delen af socken samt Outamo, Wohlois, Waanila i sockens finska del; numera utdöda namn äro Elpiö, Vastlaks, Kohdola, Andiala, Järvitötar o. s. v.

---

anföras: 1382 Maxioki, 1404 Maxio (hvardera formen i bruk än i dag), 1508 Rauthioky, 1546 Routioki, 1510 Rowtiol (adess.), Råwtiold (ablat.), nu Routio; 1693 Lieffwijoki, nu Lieviö (Skrädderskog i Sjundeå), likaså Mustjoki i äldre tider, nu Mustio; 1560 Hirffuioki (i Pusula), 1661 Hirfwiö; — alla dessa ortnamn begagnas med yttre lokalkasus äfven i denna förkortade form. Så finnes formen „Lohjalla" 1668, 1671 och 1693.

Kyrkoherdar från katolska tiden.

1) **Ingvaldus 1323.** Enligt „Annotationes miscellaneae“ i Nummis Hist. bok, nedskrifna 1677 af Gabr. Tammelinus, och i afskrift af Johan Reilin d. ä. i Lojo sockens historiebok 1728—69, finnes antecknadt: „Vthj gambla rååbref [1]) finnes efterskrefne kyrkoherdars namn: *Ingvaldus var Pastor 1323.*“ — Det råbref som här åberopas har icke numera kunnat påträffas. Namnet Ingevald fans i fornnordiskan redan i runristningar och med Ruriks vareger hade namnet funnit väg t. o. m. till Ryssland [2]). Ingevald var icke heller sällsynt i Nyland under medeltiden; så nämnes t. ex. Wlff Ingevaldsson i Loya sokn 1405, och Ingevaldh Paualson i Loija 1417. 1323

2) I förenämnda „Annotationes“ anföres: **Hr Peder** *Prowest A:o 1332.* Säkerligen är uppgiften ur ett donationsbref till Lojo kyrka, hvilket vi vilja anföra in extenso såsom varande af stort intresse. Det lyder: 1382

„Allom them thetta breeff see, höra hæller læsze helsom wij Nicles, bonde y Sudervijrkiobij (:Wirkby) ock myn hustrv Torlaff [3]) ewerdeliga medt gudh, ock kungiörum medt wåro nerwarande ypno breffue att haffua giffuit ock vndt Sancti Larens kijrke y Lohia vnder presteboledh itt böle, ther ingen annan ägande är vtan vij

---

1) Troligt är, att denna anteckning är från „Documenter på Prästegårdz ägor, som finnes uti kyrckan förvarade, nämbl. bref, sombliga 200, sombl. 300 åhr gambla“ — ant. af 1677 i Lojo invent. bok af Tammelinus. En del af dessa handlingar, om ej alla, hade bevisligen hamnat till Gerknäs och hafva derifrån skänkts till Statsarkivet i Helsingfors.

2) Jfr Thomsen, Ryska rikets grundläggning p. 120.

3) Namnet Torlaff är trol. detsamma som *Thorloge,* hvilket förekommer i Sverige 1314 (Sv. Dipl. för 16/11 1314).

bådhen, till ewerdeliga ägo, for wåra fatiga siäla, och for wåra foreldra, szå medt skiäll att vij skula holdas ij bönohaldh ij Lohia kirkie ewerderliga; ock thetta ligger innan effther[skrif]na råår: första ende rån byrias vidh aspen när Myrebäck, såå rårett tädan till Hanastenen, jtem från Hanastenen rårett till bäcken som liggher emellan Maxioki ock thet böledh epther midleråån, som ligger vidh vägin, som till kyrke ligger från bölidh, ock nordantill skill oss bäcken från norbyggiom. Thetta haffwom vij skött ock stadugatt på sokna stempno y danne manne nerwarw Jönis Diegn, Kiätil Lagman [1]), her [2]) Pedher prouaster ij Lohio, her Vilken kirkeherre ij Karis [3]), Jöns Pedherson, Jåp•Michelson, Hwne [kanske: Une eller i afskr. orätt tolkadt i st. f. för Sune] Håkonson, Oloff Jåpson, Håkon Olaffson, Hunger Mattisson, Benne [?] Michelson ock Alffwer Tordson. Till mera forskiäll ock stadfestilsze bedioms vij nådiges fadhers her biskop Hannus [4]) ock ärligha manna Hannus Diegns [5]) och Kiätil Lagmans insigle hengias vnder thetta breff. Datum et actum anno domini m ccc tresesimo secundo circa prefatam ecclesiam Lohio, ipso die conuersionis beati Pauli apostoli".

---

[1]) Kettil Olofsson var 1372—82 Arvid Gustafsson Sparres och Bo Jönsson Grips underlagman i Finland.

[2]) Under medeltiden voro tilltalsord och titlarna utmärkande för rang och värdighet. Biskoparna kallades „värdige fader i Gud" eller „nådige fader l. herre"; riksråden: „ärlige och välbördige" eller „ärlige och värdige män"; män á vapn: „ärlige". Ingen fick kallas „herre", som ej stod under romerska stolen eller var riddare, icke ens riksföreståndaren om han ej var riddare. — Karl Knutsson kallas före 1441 endast välboren man, och ett riksråd som ej var riddare fick ej heta herre, men väl hans kapellan, ty alla prelater äfven de ringare kallades herrar. Inga hustrur fingo heta „fruar" hvilkas män icke voro riddare. Konungens och riddarnes döttrar hette „jungfrur" eller „fröknar", alla andra „pigor". Strindberg: Sv. Folk. I p. 57.

[3]) Vilikinus Ulfhardi, kkh i Karis 1347.

[4]) Biskop Johan III Westfal 1370—1385.

[5]) En Jöns Djekn till Retniemi, Ristniemi och Litlaby i Sagu var underlagman 1406—1410.

Brefvet förekommer (jfr s. 96) blott i en vidimerad afskrift, och är det antagligt, att åratalet icke bör läsas MCCC trecesimo secundo, utan: M trece[ntesimo octoge]simo secundo d. v. s. 1382; ty att döma af namnen på de personer, hvilka finnas anförda i brefvet, förskrifver det sig från sistsagda år. Det uti brefvet omnämnda jordområdet är Nackböle, i äldre tider Nackaböle, Nahkeböle, och Grisans i äldre tider Grisilä, som nu ligger inom Sjundeå och innehafvas sedan 1556 af egarene till Gerknäs gård. Detta donationsbref utvisar bl. a., att rättareting eller kanske biskopsvisitation hölls i Lojo 25 Januari 1382, och att då ännu Sjundeå socken eller åtminstone någon del deraf hörde till Lojo socken.

År 1384 [1]) testamenterades, enligt ett vid skattläggningen 1698 uppvist gammalt dokument, kvarn och kvarnställe till prestgården af Wohlos samt Ojamo med Kohdola, hvilket kvarnställe var beläget vid en bäck emellan Ojamo och prästgården; men 1698 visste man icke ens med säkerhet hvar detta kvarnställe var beläget.

3) **Herr Olaff.** Å räffstetinget å Sandaness i Karis, 1405
som hölls den 7 mars 1405 af riddaren Sten Boson, kung Eriks domhafvande öfver Östrelandhen (Finland) och lagmannen Clawus Flämingh med allmogen i Rasaborgs fögderi af Ingå, Loya och Karis socknar, då kärade hofmästaren herr Nissa Dwæ på kung Eriks vägnar om några gods, hvilka, liggande inom dessa socknar, voro gångne undan kronan och gjorda till frälse sedan konung Albrecht

---

[1]) Så enl. en uppgift af 1762; enligt en senare afskrift af år 1778 läses året 1584. 1384 är det rätta åratalet, enär här nämnes en by Kohdola, hvilken icke veterligen mera fans på 1500 och 1600-talen, hvarjemte hänvisningen till en bäck mellan prestgården och Ojamo antyder mycket gamla tider; numera beröra dessa lägenheters egor icke hvarandra. I en uti Landtmäteristyrelsen förvarad handling af 1684 omnämnes kvarnstället i fråga, som Prestgården brukat i 400 (!) år.

1364 kom in till Sverike. Bland dessa gods nämnes äfven „aff Loya sokn her Olaffs godz halftredje skattmark i Messoby [under 1400-talet: Messäkylä och sedan 1500-talet: *Moisio*] och Atcholass [äfven tolkadt Attholass] äng, af hvilken Wlff Ingeualdsson — han var äfven bisittare vid räffstetingets nämnd, — gjorde skatt; och tilldömdes konungen dessa gods igen till kronan fria och obevarade under skatt. (Grönbl. Handl. N:o 15; Sv. Dipl. Arw. Handl. VII: 45).[1] — En egendomlig ödets lek, att Moisio 400 år senare åter innehades af kyrkoherden i Lojo.

1430 4) **Herman Jacobi;** var 1430 „vice curatus ecclesie in Loigia“ (Karlssons saml.) Han omnämnes derefter såsom kyrkoherde i Saltvik, 14/10 1431 (Arw. II: 82). Hans sigill i denna handling är rundt och visar en till välsignelse uppsträckt hand inom skölden (Hausen: Medeltidssigill N. 52) och omskriften: *S*„[igillum] Herman*i* iacobi *p*resbiteri“ mycket sinnrikt infogad, så att *S* kan betyda såväl *Sigillum* som *Sancti;* det långa I kan läsas såsom genitiv-ändelse till Hermannus, men äfven som l, då det blir initialbokstafven till Laurencii (kyrkans namn) och *p* kan väl äfven läsas *præpositi* på samma gång det är initialbokstafven till *presbiteri,* och kunna vi antaga af detta akrostiska be-

[1]) Det är så godt som säkert, att den del af prestgårdskomplexen, som ligger invid kyrkan, hört till Moisio och testamenterats till kyrkan af herr Olof. Kyrkoherdebolet fick derföre samma jordnatur, krono, som Moisio efter år 1405 innehade. Ett halft århundrade senare, år 1456, fick Arvid Pederson frälse och frihet på den jord han och hans moder genom köp fångit i Messekylä, och sedan dess har jordnaturen der varit frälse. Att verkligen den vestra komplexen af prestgården kring kyrkan är af välvillig hand donerad af Moisio innehafvare, framgår af den omständighet, att till prestgården hör en smal landremsa, hvilken förenar hvardera skiftena, och afser att vara kreatursväg för prestgården — den kallas „Härkätie“.

teckningssätt, att sigillet gjorts den tid han var i Lojo. Saltviks kyrka var helgad åt Maria.

5) **Jacobus Petri Rödh** *(Rodhe, Rödh) de Svecia, de Abo;* blef 1414 inskrifven jemte 4 andre finnar „de Abo“ vid universitetet i Leipzig, 1418 infördes han i universitetsmatrikeln i Paris, och blef i febr. 1419 licentiat. Var särskilda gånger 1425—27 prokurator vid engelska nationen, 1426 examinator, 1426—27 receptor, 1427 „regens in facultate arcium“ och uppgifves hafva föreläst „de theoria planetarum“. Äfven uppgifves, att han varit t. o. m. rektor vid universitetet. Återkommen till hemlandet blef han kanik i Åbo och *„curatus“* eller kyrkoherde i Lojo. I denna egenskap omnämnes han i „Annotationes“ under namn af *„Mester Jäpp,* A:o 1432“. Uti Bunges „Urkundenbuch“ (Band 8, N:o 717) anföres ett af honom i Loya utfärdadt intyg af den 6 sept. 1433, hvari han kallar sig *Jacobus Rodh, canonicus ecclesie Aboensis et curatus ecclesie Loya territorii Vesternylandie.* Nämnda intyg innehåller uppgifter om hans socknebo Andreas Kelso *„de capella Vikten“*, hvaraf kan slutas, att Wichtis då var kapell under Lojo. 1432—33

6) **Matthias Laurentii.** I „Annotationes“ nämnes *Hr Matz: 1447.* — „Hederlig man her Mattis, kyrkioherra j Loya“ var bland skötningsmännen och sigillvittnen å ett stadfästelsebref som den $^{24}/_{6}$ 1451 utfärdades i Åbo (Arwidss. Handl. IV: 13—14), dessmedels 2 stänger jord i Suxila (i Pemar) försåldes af Lauris Jakobsson åt borgaren i Åbo Bengt Pedersson för 11 alnar kumesth kläde [1]). Anmärkningsvärdt är att Herr Mattis icke var i sin församling denna dag, som var corporis Christi dag och på samma gång midsommardagen, men möjligt är, 1447—51

[1]) Kumiskt kläde (blått) nämnes i Svartboken 1380—1456.

att han hade i Åbo bivistat den stora festen på domkyrkans invigningsdag eller d. 18 juni (dies translationis Henrici). Hans sigill: ovalt och Aposteln Mattheus med bila i högra handen samt omskriften *S. Matie Laurencii presbiteri* (Hausen a. a. N:o 67).

1456 7) **Jönes Suupalt.** I „Annotationes": *Hr Jönes Supalt A:o 1456.* Han var antagligen icke samme Jöns Suupalt, [1]) hvilken 1460—64 var domkyrkosyssloman i Åbo och som sednare torde kommit till Halikko och nämnes „Joh. Serpelt" såsom afliden 1475.

Från denna tid hafva vi att anteckna tvenne Lojoboars upptagande i brödraskapet vid Nådendals kloster. Olof Pedersson i Karstho och hans dandaqvinna Karina erhöllo genom klostrets försäkringsbref 9/12 1463 full andel i alla klostrets förrättningar, dag och natt, i sång och läsning, vaka, fasta och återhåll och alla andra andeliga gärningar och gudeliga böner, dem till själagagn och syndaförlåtelse både lefvandes och dödom, jemte det de erhöllo löfte om själarykt och åminnelse vid deras frånfälle och tillsägelse att klosterfolket skulle med vigilier och heliga messor antvarda deras själar åt Gud. Originalet till detta bref fans än 1749 hos en bonde i Karstu by (Stjernman: Minnesmärken, Vet. soc. bidr. 38: 148).

Häradsrättsdom i värjo hafvande, Knut Olofsson, utfärdade vid tinget i Sjundeå år 1468 — ännu 1442 afgjordes ärender rörande Sjundeå vid tinget i Lojo — bref angående rågång emellan Sjundeå och Lojo; och bestämdes „ath hvilken her nagadh thaler (talar) på, thaa skall han giffva konungsmannen XV mark och Sancte Lars (d. v. s. kyrkan i Lojo) ett pund vax" (Hist. Ark. XVII: 2: 25; jfr enahanda bestämmelse 1558).

[1]) „Suupaltti, Suupaltto" betyder talträngd person.

8) **Arvidus Jacobi [Garp]**, son till Jakob Waldemarsson till Tjusterby och Attu och hans hustru Ragnild i Letala, hon dog omkr. 1480 (Arw. Handl. V: 105); troligen samme *Arvidus de Finlandia*, som 29/9 1444 inskrefs vid universitetet i Erfurt, 20/2 1445 i Leipzig *(Arvidus de Villandia)* samt 1449 vid universitetet i Paris *(Arvidus Jacobi Aboensis dioeceos);* blef der 1453 prokurator; var 1451—53 kanik i Åbo, 1464—79 ärkedjeken, samt nämnes 1486 såsom afliden och begrafven i Alla helgona koret i Åbo domkyrka, hvartill han för sina föräldrars själar och sin lägerstad testamenterat gods i Letala och Sagu. Enligt biskop Magni bref af 22/7 1493 hade magister Arvidus någon tid varit vicecuratus i Lloyo, medan socken varit anslagen för studerande, hvadan han uppburit de vanliga rättigheterna derstädes. 1491 i Åbo „statuta" bestämdes, att studenterna (skolgossarne) skulle hafva af *Loija:* 1 läst smör och 16 pd spanmål („bladi") och 30 marc Revalskt mynt för skolrektor. — Hans sigill med inskrift *„S. Arvidi Jacobi prbi"* och i lutande sköld 5 trappskurna gaflar ställda 3. 2. Han var broder till den bekante lagmannen Hartvig Japsson som nämnes 1450—86. 1485?

9) **Petrus Benedicti** *de Fillandia:* inskrefs 26/11 1487 såsom student vid universitetet i Köln, hvarest han först synes egnat sig åt juridiska studier; åren 1490—93 kallas han presbyter i Åbo stift, besökte 1490 Rom och erhöll understöd af Åbo stift samt förskaffade sig påfven Innocentius VIII:s förord eller någon slags fullmakt på „Lloyo"; för ärkebiskopen i Upsala uppgifver han sig innehaft ett pastorat redan några år; och 1493 säger sig biskop Magnus Stjernkors i bref till biskop Conrad i Strengnäs hafva läst och igen omläst detta påfvens förfogande, hvilket han förklarade härledde sig deraf, att den helige fadren var obekant med förhållandena. Och 1493 22/7 1488—93

tillskrifver biskop Magnus Stjernkors denne Petrus ett långt bref i ord och inga visor och hindrar honom att tillträda tjensten i fråga, hvarom han skrifver bl. a.: „Du påstår dig hafva rätt till Lloyo. Vet du icke att inkomsterna af denna församling har anslagits till förmån för fattiga studenter — något som du icke tyckes hafva i minnet“, dermed syftande på att Petrus Benedicti sjelf fått njuta af dessa inkomster, ty åren 1486—93 hade denne sitt underhåll af „Layo cum annexa Wictis“ efter Magister Arwidus (Karlssons handl.)

Vid synodalmötet 1492 bestämdes att Leppäkorpi och Haela i Nummis, samt Hyrkkylä, Herrala, Hattula, Karisjärvi och Ahvonpää i Pusula, skulle, såsom belägna 5 mil från Lojo (Lloya, Lloyo) men blott 3 mil från Somero, underläggas sistnämnda socken.

Under den siste katolske biskopen Arvid Kurks tid 1510—22 pryddes kyrkan med alseccomålningar. Men då om dessa ett uttömmande arbete utkommit, af mag. E. Nervander: „Lojo kyrka och dess medeltidsmålningar“, vilja vi blott i detta sammanhang anföra att åtskilliga grupper tyckas vara hemtade ur titelplanchen till det år 1496 tryckta *Breviarium Upsalense.* — Något decennium efter det Lojo kyrka blifvit beprydd med sina katolska målningar inbröt reformationen. Man har anmärkt att kristendomen under ingen gestalt skulle kunnat i samma mån som den katolska göra intryck på Finlands innebyggare. En religion som tillät känslan svalla öfver, en lära som framstälde i alla sina former åt aningen djupa symboler, befolkande jord och himmel med kämpande, lidande, segrande helgon, måste ovilkorligen hänförande tala till ett fantasirikt folk, som under hednatid rörde sig bland idel naturandar. Och så långt än Lojo är beläget från Kalevalasångernas senare hem, var det dock en tid, då de finska mytologiska föreställningarna voro utbredda

äfven här. Vi behöfva blott hänvisa på det redan 1405 nämnda namnet Ahtiala invid Lojo sjöstrand och vattnets gud *Ahti*, och likaså ha förvarats i gamla ortnamn *Hiisi, Lempo, Näkki* samt år 1447 nämnes en råpunkt invid Savilampi träskstrand *Tuonen kota*, alt namn hvilka hänföra sig till gudaföreställningar före katolska lärans införande. Men likasom hedendomen först småningom gaf vika för katolicismen så fick lutherska läran äfven blott småningom fotfäste bland landets innebyggare och gäller detta särskildt med afseende å de mera konservativt anlagda landsboarne. Hade den första messa på svenska språket hållits i Stockholm 1525 töfvade det ännu 9 år innan det latinska språket fick gifva med sig vid gudstjensten i Åbo, och antagligt är att finska språket kom till gudstjenstlig användning först efter det Agricola år 1549 utgifvit sin „Suomalainen Messu". Man har trott att den 1522 tryckta *Manuale Aboënse*, hvaraf blott få exemplar funnits, skulle utkommit så kort tid före reformationen, att boken alls icke utdelats till församlingarna. Men att så icke varit fallet framgår deraf att i åtminstone en landsförsamling — i Lojo — detta Manuale finnes förvaradt. Det var blott småningom den katolska kyrkans bruk fingo gifva med sig. Den „sista smörjelsen" upphörde omkr. 1540 och efter 1544 började åt lekmän först utdelas vin vid nattvarden; de s. k. vråmessorna eller nattvardsbegående endast af officianten utan några nattvardsgäster förbjödos 1562, och 1595 upphörde begagnandet af ljus vid begrafningarna. — För befrämjande af folkets läskunnighet hade Agricola kanske redan 1538 [1]) utgifvit sin *Abc-kiria*, som 1544 efterföljdes af hans *Rucous-*

[1]) Agricola sände jemte sitt bref af 3/3 1538 till den icke ännu 5-årige „furst Erik" en „liten bok" (Arw. VI: 163), hvilken icke gerna kan hafva varit någon annan än hans finska abc-bok.

kiria, och 1548 af den finska öfversättningen af Nya Testamentet och året derpå af *Käsikiria* och *Messu* o. s. v. Den finskatalande delen af befolkningen blef sålunda delaktig af konsten att läsa i bok och erhöll gudstjenst på eget språk.

Kyrkoherdar efter reformationen.

1538—41 10) **Herr Anders** den förste kände pastor här efter reformationen; han frambar och skaffade vidimation af Lagmannen Erik Fleming [1]) i närvaro af Henrik Henriksson till Dönisby (hästesko med nedvända hakar; — han ägde äfven Gerknäs), häradsdom i värjo hafvande å Nils Grabbes vägnar, vid lagmanstinget i Lojo 1538 $^{25}/_{2}$ å ett „gammalt permane bref“ med välförvaradt vidhängande insegel, utg. $^{25}/_{1}$ 1332 [1382] (jfr pag. 87, 89). Herr Anders

[1]) I samband härmed förtjenar nämnas, att den utmärkte Erik Fleming till Qvidia och Svedia — han kallas i en samtida anteckning Finlands pelare och blomma — var 2 gånger amiral, lagman, diplomat, höfvidsman på Raseborg och hade inkomsterna bl. a. af Lojo socken i förläning sedan 1529. Här upptäckte han och bearbetade redan före 1540 Ojamo jerngrufva, på hvilken han 2 år senare fick förläningsbref och för hvilkens bearbetande han införskref tyske bergsmän, bl. a. Laur. Behem och Baltzar Smaltz. I behåll finnas än domar, som han afkunnat beträffande Lojo. På Lojo sockenkarta är ett knä vester om Vejby på det ställe der Nyby i Sjundeå är beläget. Detta knä är ett minne af Flemming, ty vid en process med sina rågrannar här 1546 tilldömdes honom torpet. — Agricolas finska öfversättning af Nya Testamentet rekommenderade han hos konungen till tryckning. — I gamla svenska psalmboken finnes en psalm N:o 382, i hvilken hans namn och titel *Erik Fläming Ridder* ingå sålunda, att orden i de skilda verserna börja med *E*vinnerlig, *Rik*edom, *Flä*tade, *Min Gud*, *Rid*er, *Der*före; (i den finska öfversättningen af denna psalm, N:o 381, finnes ej denna akrostiska egenskap bibehållen). Denna psalm utgör sålunda ett minne från den tid då han dubbades till riddare vid Gustaf Vasas kröning. Erik Flemming afled 1548.

omnämnes 1541 såsom landsprost i Raseborgs prosteri. Antagligt är, att under hans eller hans företrädares tid det vapen anbragtes i Lojo kyrka (månne i fönstret glasmålning?), hvilket ännu fans qvar 1672 och aftecknades af Elias Brenner samt bar inskriften „tinne ercson“ [Tönne l. Dionysius Tott][a]) (jfr Gottlund, Otava I, planch.)

Enligt det af Michael Agricola upprättade Registret utgick 1541 af Loijo, studentsmör 8 tunnor; till Åbo chorprester VI pund malt, borglägerspengar samt taxan på clerkeriet i Lojo 7 mark hjelpeskatt, som M:r Jörgen [Norman] Superintendens lade på klerkeriet, af Lojo: 4 mark.

11) **Thomas Gregorii** kallas „proesth udi Loijå 1549—59
sokn“; Her Thomas i Loijo var 1554—55 landsprost i Raseborgs prosteri och hade sig 1559 af Hertig Johan till underhåll efterlåtet 4 pund (16 tunnor) tionderåg och 3 pund (12 tunnor) tiondekorn.

Detta är första gången prestalönen i Lojo omförmäles och vilja vi i samband härmed beröra med några ord presterskapets aflöningsförhållanden. Att af det man förvärfvade eller skördade afskilja en tiondedel för heliga ändamål förekommer redan i Melkisedeks och Jakobs historia. Enligt i Mose lag meddelade föreskrifter skulle hvarje judisk medborgare gifva af sina fält, träd och hjordar en tiondedel åt Gud såsom egaren till allt och folkets högste konung; inkomsten häraf tillföll leviterne, hvilka åter skulle i sin tur gifva *tionde* till presterne.

---

[a]) Tönne Eriksson Tott, skref sig till Berga, Benhammar och Skebo (i Sverige), var son till Erik Åkesson till Bavelse på Seeland, höfvidsman på Warberg och hans första hustru Anna Ewertsdotter Moltke. Tönne Eriksson var gift I:o med Hillevi Axelsdotter Brahe † 1503; II:o 1520 med Karin, dotter till Erik Thuresson Bjelke och Gunilla Bese. Tönne Eriksson var höfvidsman på Raseborg 1490—1513; höfvidsman på Wiborg och Nyslott 1513—20; ägde trol. Gerknäs och blef halshuggen på Åbo slott 1522 af Junker Thomas.

Det andra tiondet i matvaror skulle årligen föras tillsammans till Herrans hus och derstädes förtäras gemensamt af familjemedlemmarne och leviterne, men hvart tredje år skulle man ej föra denna andra tionde till templet, utan i sina egna portar göra deraf en måltid för fattige, enkor och faderlöse; detta kallades *fattigtionde* eller tredje tionde; till förvarande af influtna tionden uppfördes *tiondelador* vid templet. — Då kristendomen sedan antogs blefvo presterskapets inkomster bestämda bl. a. på grund af denna gamla tiondeafgift. Och redan 556 efter Kr. vid kyrkomötet i Tours tillades presterskapet tionde, och i Sverige infördes väl tionde samtidigt med kristendomen. Redan biskop Jerpulf i Skara (omkr. 1190—1200) uppgifves påbjudit *biskopstionde*. I den äldre Vestgötalagen (omkr. 1220) stadgas, att landboar skola *hufvudtionde* årligen utgöra; denna skatt synes tillkommit i norden tidigare än afkastningstionden och drabbade sjelfva kapitalet, men synes, sedan *afkastningstiondet* införts, öfvergått till en frivillig gåfva *sjalagipt* (gåfva för själens frälsning). — Men äfven i denna den äldsta af landskapslagarna finnas följande bestämmelser angående afkastningstionde: „Å åker skall man tionde skifta; tager prest så mycket som kyrka är invigd till. Sedan skall man skifta i tre lotter: en eger biskop, den andra eger kyrka, den tredje fattige man. Prest eger all kvicktionde och det offer som till korsfot kommer å långfredag.“ Sedan kung Birger 1305 stadgat att tionde skulle utgöras af åhörarena till presterskapet ej blott af spanmål, utan äfven af kreatur, får, getter, svin, fisk, villebråd och fågel, stadgade Helsingelagen, som affattades omkr. 25 år senare och var den lag, som närmast låg till grund för tiondebestämmelserna i Finland, hvarest „jus svecicum l. helsingonicum“ var gällande: „korntionde och all annan åkertionde utgöres efter det gammal sedvänja hafver varit och skiftas

sammalunda. Kvicktionde eller „smörmalä", det hafver presten ensam, och så af fogel, djur och all småfisk, bog af elg och hvarje björn; biskop tage hvar 15:de lax, sillpund så af säl som gråskinn och prest tage hälften vid kyrkan". I kusttrakterna, äfven i Karis, Lojo och Vichtis gällde „svensk rätt" och tionde, som utgick efter som årsvexten var, och fördelades så, att all råg- och korntionde skiftades i tvenne lika delar mellan presten och socknekyrkan, medan biskopens tiondeuppbörd var *näbbskattsmöret;* vårsädestionde (utom kornet) tillföll sockne-presten ensam. Socknekyrkans del af tionde var vid medlet af 1500-talet delad i tre delar sålunda, att kanikerne i Åbo erhöllo hvart fjerde pund och spann m. m. och resten delades jemnt emellan domkyrkan och sockne-kyrkan. Biskop Konrad Bidz hade nämligen vid kanikernas förflyttande till Åbo anslagit af hvarje moderkyrka „fierdedelen aff then tredie deel som sancte Henric (d. v. s. Åbo domkyrka) oc sokna kirkiona tilhopa sijnamellan dela pläga". Från Lojo utgick sålunda än år 1552: 8 ½ pund 11 ½ kappe tionde råg (120 mk); för 1554: till domkyrkan och kanikerna: 3 pund 7 kap:r tionderåg och 5 ½ pd. 1 ½ span 3 kap. tiondekorn. För 1556 uppbars intet från Raseborgs län och tyckes sålunda vid denna tid indragits under kronan, men fram på 1580-talet förekommer åter uppbörd till domkyrkans reparation. — Socknekyrkans tiondeandel användes till kyrkans underhåll med vin och oblater samt vax m. m. Under senare

[1]) Jus Helsingonicum nämnes 1331 och jus Svecicum nämnes tidigast 1337.

Enligt *jus finnonicum,* som finnes nämnd redan 1347, betaltes tiondet så att rågtionde delades i tre lika delar emellan biskopen, socknekyrkan och sockenpresten, och vårsäden i 2 lika delar emellan biskopen och sockneprosten. Jfr Fontell: Disp. om Svenska och Finska rätten.

tider förvandlades en del af detta tionde till af kronan beviljad vinsäd, som utgick i Lojo med 16 tunnor, och 1693 förunte Kongl. M:t dessutom för ändamålet 4 tunnor.

För att förtydliga tiondeindelningssättningen vilja vi anföra följande tabell öfver de lägenheter, från hvilka än i dag utgår vinsäd:

	Hela afkastn. i Tunn.	Presta-tertialen kpr	Vinsädstionde (kronans 2 tertialer) Tunn.	Vinsädstionde (kronans 2 tertialer) kpr	Vinsädstionde (kronans 2 tertialer) liter	Qvick-tionde kpr
Ojamo	23 1/3	23 1/3	1	17 1/4	256	15
Paloniemi . . .	16 1/3	16 1/3	1	2 2/3	176	23
Hiitis	20 2/3	20 3/20	1	11 17/20	228	15
Kouvola . . .	11 3/8	11 3/8	—	23 5/8	132	15
Pullis	21 1/3	21 1/3	1	13 1/5	134	15
Stormaikkala . .	26	26	1	24	294	15
Koskis Mikkola .	14 5/8	14 5/8	1	3/8	166	15

Konung Gustaf Wasa besökte äfven Lojo under sin nära nog årslånga vistelse i Finland. Han torde inträffat här den 6 sept. 1555 jemte sin son hertig Johan. Här fans ju Ojamo jerngrufva, hvilken i likhet med andra på grund af K. M:ts förklaring af 1551 var rikets och kronans tillhörighet. Här fans äfven Laxpojo, som redan följande år förklarades vara konungens afvelsgård och som då torde stått under fogden Lydik Pålsson. Detta var det första och sista kungabesöket å denna ort, ty Karl Knutssons besök här vid räfstetinget d. 30—31 jan. 1447 inträffade året innan han blef konung. Till konungens besök i Lojo anknöt sig ett ingalunda behagligt minne, som i sin mån belyser folkets sedliga ståndpunkt vid denna tid. Det hände nämligen vid konung Gustafs och hertig

Johans korta besök derstädes att en hop bönder slagit sig fulla med öl, ropat och skriat i konungens egen närvaro, att ingen fått hvarken höra eller tala med dem. Detta obehagliga uppträde af allmogen i Lojo hade konungen i friskt minne och skrifver derom påföljande år, 26 jan. 1556, till hertig Johan och tillråder honom stor vaksamhet och försiktighet med afseende å finska allmogens lynne och säger: sky dem det bästa du kan att du platt intet handlar med dem.

Några år senare eller d. 18 jan. 1559 var hertig Johan åter på Laxpojo — han hade gjort en afstickare öfver Esbo från Åbo — och från „Laxpoije" skref han till sin fader (Arw. IX: 344). Denna gård hörde nämligen till hertigens förläning och Anders Smålänning var då befallningsman eller fogde på kungsgården. Och något år derefter veta vi, att bergshandteringen på Ojamo åter upptogs.

Mycket antagligt är, att konung Gustaf Wasa under sitt besök i Lojo fick en donation, ty heter det: „Her Tomas Gregorii, kirkeprest udi Loyå sokn, hafver antwordatt kongl. M:t jordebref på 2 kirkegodz, liggendes i Siundå sokn: Nackeböll och Griisilä"; och vidkändes dessa gods åt Jon Scrifvare af K. M:t vid forsen i Helsinge, där konungen var redan följande dag (1555, Teitts register). Konungen lät dock icke Jon Scrifvare länge hålla denna donation, ty förmedelst bref af den 26 juni 1556 afstod Gustaf I åt ägaren af Sjundby och Gerknäs Jacob Henriksson (Hästesko) i vederlag till vidare förbättring 2 fastigheter i Sjundeå, Nackiböle och Griisilä, „som tillförene under Lojo kyrka legedt haffue". År 1555 hade nämligen Sjundby i Sjundeå upptagits såsom K. M:ts arfvegods, och dessa forna kyrkogods gåfvos följande år såsom vederlag för Sjundby; men redan 1558 återfick Jacob Henriksson Sjundby, och hans vederlagsgods borde då hafva frånkänts honom, men de stannade dock i hans

värjo, till följd af ett jordabyte 1561, dessmedelst hertigen fick under Eknäs gård af Jacob Henriksson 5 skattmarker 1 fjerdingsmark och 2 alnar jord [1]) (Bomansson: Hertig Johan pag. 55); och än år 1577 upptages Jacob Henriksson vara i besittning af 3 K. M:ts arfvegods i Raseborgs län: Knapsböle, Nackeböle och Grisele.

Her Tåmes Gregorij, kirckioherde j Loijå, var bl. a. närvarande vid förlikning $^{27}/_{12}$ 1558 mellan Jacob Henriksson (Hästesko) till Gerknäs och hans grannar i Jönsböle och Orsnäs; bröts deremot skulle betalas till Lojo kyrka ett lispund vax (St. ark. Topogr. Lojo).

År 1554 levererade Hr Thomas i Loijo till Åbo domkyrka 120 mk (eller 14 öre spannen) för 8 1/2 pund 11 1/2 kappe tionde råg [2]), enligt uppbörd år 1552 för domkyrkans och 8 kanikers [3]) tionde, hvilka pengar „Hr Thomas behult inne hos sig och gaf ingom tillkänna derom förr än 1554". — Den 31 dec. 1558 levererades genom befallningsmannen öfver Raseborgs län Nils Boije „från Loijio

---

[1]) *Öresland, alnar, stänger* och *skattmarker* äro otvifvelaktigt de äldsta skattetalen; en tunnas utsäde räknades för ett *öresland*, och detta mättes med en 9 alnar lång *stång* sålunda, att 18 stängers längd och 9 stängers bredd skulle innehålla ett öresland; ett öresland blef sålunda ungefär 3 tunnland; en stång = 5 1/3 kappland och en aln = 0,6 kappland. *Örtugaland*: innehöll 9 stänger i längd och 6 i bredd eller 18 i längd och 3 i bredd; *Halfölesland*: litet större eller 9 i längd och 9 i bredd eller 18 i längd och 4 1/2 i bredd; *Penningsland* var 6 3/4 aln bredt och 10 1/4 aln långt eller omkr. 30 fot långt och 20 fot bredt (Jfr Stjernhöök, De jure Sveonum p. 261).

[2]) Rågpriset var enligt nuvarande mynt 4 mk 97 p. tunnan.

[3]) Djeknespanmålen utgick vid denna tid från 37 socknar och fördelades mellan domprosten, ärkedjeknen, St. Johannis prebendat, dekanus Peter Ragvaldi, som innehade helga lekamens altares prebende, Michael Agricola, som innehade Katarine, Laurentii och Bartolomei prebende, Canutus Johannis, som hade St. Jörans och Socknealtarets prebende och Paulus Juusten med Prebenda clericorumsamt slutligen — domkyrkans tvättgumma (!) (Jfr Hausen Åbo Domk. räkensk. I: 10,27.)

sogn ett stycke förgylt monstrans" till kungliga myntgjuteriet, hvarest densamma likasom mycket annat kyrkosilfver från rikets kyrkor uppsmältes till oersättlig förlust för forskningen.

12) **Jöns Martini** bekom $^{29}/_{4}$ 1562 hertig Johans kollation på Lojo prestgäll. Sedan Erik XIV tillfångatagit hertig Johan nödgades bl. a. Dominus Johannes i Låio $^{30}/_{6}$ 1564 erlägga 50 mk i saköre för den trohetsed han jämte 27 andra finska prester år 1563 hade aflagt åt hertigen. 1562—64

Ett af lagmannen Nils Boije utfärdadt dombref af $^{11}/_{8}$ 1562 gaf 1651 anledning till en uppgörelse emellan innehafvaren af Wejby Ryttmästaren Johan Larsson och kyrkoherden Sveno Torchilli, enär af lagmansdomen framgick, att prestgården (egentligen det s. k. Grotila skiftet) vore ifrån början grundad på Wejby ägor, samt att Wejby af den orsak att „prästebohlet fordom och af hedenhöös skall vara upptaget af Wejby ägor", brukat och innehaft hvar 8:de stång af prestgårdens skog. Ryttmästaren Johan Larsson och Sven Torchilli öfverenskommo år 1651 på det sätt, att han fick nyttja hvar åttonde stång emot det qvicktionde som Wejby bordt erlägga till kyrkoherden. — Då Wejby hade frälse natur, hade detta bordt observeras vid skattlägningen 1698, men uppfördes då hela prestgården under krono eller med samma natur som den komplex hade, om hvilken vi uttalat den förmodan att den först i början af 1400-talet blifvit donerad till prestbolet, kanske med undantag af en liten tomt SV om prestgården invid rån, hvilken plats än i dag af traditionen uppgifves varit den äldsta platsen för prestens i Lojo bostad.

För att förstå ofvannämnda lagmansdom af d. $^{11}/_{8}$ 1562 förtjenar anföras, att i äldsta tider hvarje socken eller byalag utgjorde en enda samfällighet; de först

gemensamt upptagna åkrarna och ängarna kallades *bolåkrar* och *bolängar* (fin. kotipalsta) och skogen var gemensam; efter hand upptogo enskilda byamän på de gemensamma utmarkerna nyodlingar; dessa kallades *intägt* (jfr namnet „Myrstägt“ torp till Laxpojo) och betraktades såsom odlarens privata egendom (finska: moisionmaa, perkiö). Vid delning af byarna (eller hemmanen) skiftades antingen hela byns område, eller ock träffade delningen endast åkern eller ängen (jfr Osaniittu i Wejby) eller skogen särskildt, dervid ofta skogen skiftades så, att den afskilda byn fick rätt att hugga från det skiftade området t. ex. hvart 8:de träd, beroende af hemmanets andel i hela byasamfälligheten. — Då det s. k. solskiftet — eller åkerns skiftande mellan byamännen så att enhvar hade sin jord på det håll hans gård i byn hade sitt läge — i medlet af 1300-talet infördes, berörde detta blott boljorden men ej intägtena. Vid hemmansskiften förekom „skipte i hambri“, d. ä. skifte å odlingarna i intägtena eller byutmarkerna, medan uttrycket „forneskipt“ afser de före solskifte förekommande skiftena i bolåker och boläng. — Hvad nu ofvannämnda 1562-års lagmansbrefs uttryck om hvar åttonde stång i Prestgårdens ägor beträffar, måtte det väl afsett „skifte i hambri“.

1565—79 13) **Petrus Nikolai Härkä.** Enligt Annot. „hafver A:o 1565 en varit Pastor, Hr Peder Nilsson Härkä, som är till att see af ett gammalt bref på Laxpojo“ [1]. I handlingar å statsarkivet finnes hans namn 1566—79. Den $^{6}/_{12}$ 1568 beseglade han menige mans i Lojo trohetsförsäkran åt kon. Johan III. Erhöll efter besök hos Johan III i Stockholm $^{29}/_{5}$ 1569 dennes konfirmationsbref på Lojo prestgäll med ränta och underhåll. Emedan han godkänt

[1]) Denna handling måtte förkommit från arkivet på Laxpojo. (Dervarande handlingar börja med år 1402 och originalbrefven äro från 1543).

Johans Liturgi, den s. k. röda boken, hvilken utkom 1576 och hvilken utarbetats i katolsk syfte, förständigade Domprosten i Åbo Henricus Canuti 28/1 1579 fogden i Raseborgs län Oluf Ångerman, att Hr Peeder, kyrkioherde i Loijo, obehindradt skulle bekomma sitt underhåll. Från 1576 upptages för „Her Peder j Loijo" och 1582 „Her Per y Loyo" af kronan beviljade tiendespanmål, som var 7 pund (28 tunnor), hvilket ju såsom vi sett, redan 1559 var beviljadt kyrkoherden i Lojo. Af all afkastning skulle betalas tiondedelen, och en tredjedel deraf gick till kronan den andra till biskopen, skolverket och sjukhus, medan den tredje „tertialen" tillföll sockneпresten. Då kronan beviljade presterskapet tiondespanmål, togs denna af den kronan tillfallande tertialen utan att derföre socknemännen blefvo högre beskattade. Kronan använde sin tertial dessutom till hvarjehanda ändamål (jfr vidare under Arctopolitani biografi). — Per Nilsson Härkäs sigill: „P. N.", i skölden en oxe, öfver hvilken 2 stjernor. (Hist. ark. XI N:o 112).

14) **Thomas Olai** från Karstu by i Lojo enl. annotat. kallad „*Carstun Hr Thomas*". Var möjligen samme Thomas Olai som var kkh. i Sjundeå från 1567. Erhöll 1579 Johan III:s kollationsbref på Loijo „preste- och cappellgeld" [1]). Fogden å Raseborg höll 20/8 1583 ransakning på Loijo presthegårdh angående Ahvonpääboarnes klagomål, och dervid närvoro „Thomas Olavi, Gudzordz tienare vthj Loyo sockn (sigill „T. O.") och Ericus Thome caplann" derstädes (sigill „E. T." Finl. Statsark. Topogr. Lojo). Den 31/5 1585 erhöll Hr Thomas, kyrkeherde 1579—94

1) Möjligt är att i socknens norra del höllos gudstjenster redan vid denna tid och att densamma derföre uppkallades med namnet kapell, ehuru man ej har sig bekant att någon kyrka der skulle uppförts tidigare än kort före 1620. Måhända kan man deraf förklara den omständighet att här 1593 funnos tvenne kapellaner.

i Loijo, Axel Leijonhufvuds bref om tillgift på den 1/8 honom för 1585 och 86 resterande gården. — „Thomas Olai in Loio“ underskref 19/6 1593 i Åbo Uppsala-mötes beslut, äfvensom följande år, den 28/2 1594 i Uppsala trohetsförsäkran till Sigismund jemte 27 andra finske prestmän såsom den förste i ordningen såväl i ingressen som i slutet af det ännu i behåll varande prydliga pergamentsdokumentet, å hvilket namnen nedtill äro skrifna på pergamentsremsor trädda genom bladets uppveck nedtill och med vidhängande gröna sigill i kapslar. (Leinberg III: 112). — Ett minne finnes än af denna kyrkoherde. Han lät nämligen 1594 jemte Henrik Larsson gjuta den ännu i bruk varande mellersta klockan, som bär i munkstil följande inskrift: „got allein ehre si tomes olofson vnd hinrik larson leth geten mi gloria in exselsis deo anno dommni m v^c lxxxxiiii ⌣ hvh“ (afbildn. i Hausens resa). Hvem Henrik Larsson var kunna vi icke säga.

1596—1616 15) **Thomas Simonis,** enl. annotat. kallad *„Hämeen Hr Thomas“* [1]). Han omnämnes i Statsarkivets räkenskaper 1596—1616. Under hans tid köptes den af J. Buræus utgifna i Stockholm 1594 tryckta *„Decretum Upsaliense“*. Boken fins än i arkivet och med anteckning: „Liber templi Lojo: emptus 3 mk. Anno [15]98 Jan. 13“. — Han

---

1) Wasastjerna förmodar, att Thomas Simonis var medlem af slägten Tavast och att han var son till Simon Thomasson (Tavast?) till Kappelstrand i Pargas, landsfogde i Halikko och Piikkis 1548—53 och befallningsman på Åbo 1553—60; död före 1561; g. m. Anna Hansdotter till Fulkila (jfr Bomansson p. 68). Å pag. 320 i Tilläggsbandet antager han, att Johan och Erik Thomasson Thavastus, hvilka blefvo studenter i Åbo 1666, voro sonsöner till kyrkoherden i Lojo Thomas „Tawast“. Häremot talar 1:o att Thomas var hemma från Tavastland, ej från Pargas; 2:o förde ett icke adligt sigill, 3:o att bland hans söner icke nämnes någon Thomas Thomasson. Vore slägtledningen riktig, så skulle Thomas Simonis farfars far varit af slägten Garp och icke Tavast. Men lär Hartvig Japson Garp ej haft några barn.

var närvarande vid Riksdagen i Linköping 1600. Under hans tid eller 1614 tillerkändes 12 läster (= 576 tunnor) spanmål af Lojo till underhåll åt Biskopen i Åbo. — Thomas Simonssons sigill bär initialerna „T. S.“

Thomas Simonis var gift tvenne gånger; i det första giftet hade han barnen: 1) Simon Thomasson i Wahlby; 2) Per, kapellan i Lojo, och 3) Hinrik Thomasson (Winterus), kapellan i Kisko 1635—37 samt kyrkoherde derst. 1639—57. — Thomas Simonis trädde 11/11 1603 i sitt andra äktenskap med en enka från Åbo, Agneta Eriksdotter, åt hvilken han på hennes rätta „hinnertzdag“ förärade till morgongåfva 50 marker silfver, 50 Dlr och 6 stänger skattjord i Walby, hvaremot Agneta testamenterade till Thomas' barn det hon då egde i löst och fast, efter hon då var ålderstigen och barnlös och den fastighet hon ägde var hennes aflinga gods, och stadfästes sedan detta morgongåfvobref, dateradt Lojo prestgård 11/11 1603 i närvaru af Hans Boije, Clas Eriksson [Slang] till Laxpojo, Erik Bertilsson [Ljustra] till Melsilä [Mänsälä i Nummis] och Nils Henriksson till Hiitis. Sedan Thomas Simonis lefvat i god sämja med Agneta i 15 år afled han, hvarefter hon sedan lefde 5 år och begynte derpå inlåta sig i frieri med Hermannus Upmejer [1]), med hvilken hon sedan trädde i sitt tredje äktenskap. För att rädda undan åt sig och sin tredje man hvad hon egde, började hon sätta sina och sin aflidne mans saker i förvaring på åtskilliga orter. När kapellanen i Lojo, Per Thomasson, sådant förnam, ingick han med sin stjufmoder förlikning och uppbar spanmål och satte i sin tur boskap ut i socknen, sina bröder ovetande. Emellertid hade Herman Upmejer och Agneta sig emellan upprättat testamente, hvilket stadfästes af

---

[1]) Herman Upmeier var militär och egare af hemman i Kiviniemi 1624—35.

Ståthållaren på Åbo och Landshöfdingen friherre Carl Oxenstjerna (1619—23), utan att denne viste något af testamentet af år 1603. Häradsrätten, inför hvilken saken drogs af ofvannämnde Simon Thomassons son, Anders, dömde dock 1636 Agnetas testamente af 1603 fast och stadigt.

1617—24 16) **Isaacus Petri Melartopæus** (son till kyrkoherden i Kimito Petrus Pauli Melartopæus († 1585?) och broder till biskopen i Wiborg Gabriel Melartopæus, som dog 1641.[1]) Isaacus Petri var 1606 diakon i Kimito; blef kyrkoherde i Rymättylä $^{25}/_{6}$ 1612; kyrkoherde i Lojo 1617. „Var pastor här i 7 år“ heter det i anteckningarna.

Genom k. bref $^{17}/_{7}$ 1618 hadc Gustaf Adolf bestämt att Helsingfors skoledjeknar skulle årligen och evärdeligen den vanliga allmosan samla och uppbära utan någons hinder uti åtskilliga socknar, hvilka tidigare varit anslagna för Åbo skolas djeknegång, bland dem äfven Lojo. Det synes varit denna bestämmelse, med anledning af hvilken Melartopæus jemte 7 öfriga pastorer från Raseborgs län supplicerade (1619?) hos Axel Oxenstjerna om de nyländska socknarnas bibehållande under Åbo skola (Tengstr. Handl. IV p. 51; Akiander Skolv. 182). Under striden om kapellanen Petrus Matthiæ Tavia (jfr. kpl.) skrifva 11 bönder i Leppäkorpi, 7 i Järvenpää, 3 i Hyrkkilä, 5 i Kairisjärvi, 3 i Mandyla — alla i dåvarande Lojo sockens norra del — bref d. 30 okt. 1617 till biskop Ericus Erici, och tacka honom för de tillförordnade själasörjarena Hr Isaak till kyrkoherde och Hr Per till kapellan, viljandes ingalunda andra i deras ställe begära, efter desse allt tillfyllest göra för allom dem, som dit mot deras vilja sig vilja intränga. — År 1617 var Melarto-

[1]) Så uppgifves i „Annotationes“; en annan uppgift är, att biskopen och Isak skulle varit söner till Per Henriksson af adel i Kimito (Hist Ark. XI: 297; jfr vidare Bergholm: Sukukirja).

pæus riksdagsman och underskref i Stockholm ständerbeslutet å Raseborgs läns vägnar.

År 1620 hölls här visitation och än finnes i behåll „*Inventarium vtj Loijo sockn, såm Anno 1620 [upprättades], närvarande Åhrvyrdige Herren M. Erich sampt flere [gode män]*", och upptager: i Penningar 28 Dal. — 3 st. chorserkar [d. v. s. mässekläder], een af slät sammet; fijnt humeral, stickad med guld och skänkt af sal. Hr Johan Bosijn i Laxpoija [1]); 3 andra af rödt blommeradt sammet. — Messekläder 5 st. — Casula 2 st. — Messesärker 6 st. — Stola eller dhe lister som brukas på presten vtj choren 3 st. — Altarkläde 9 större och 4 smärre. — Weepor 3 st. cch Handkläder 8 st. alldeles förderfvade och förslitne. — Järnlijusstakar 5 st. — Böcker: Missalia in folio 2 st. — Cantus in fol. 2 st. — Hymnarium in 4:to 1 st. [2]), Psalterium Davidicum 1 st. — Confessio Augustana in 4:to (finnes än i behåll, jfr s. 106) — Liber evangeliorum et epistolarum in 8:vo, emptus 2 mk. — Kalkar 2 st, 1 förgyld. Den lilla kalken etc ähr mz socknens samtycke förärad till Pusula nyss uprettade capellet. — En dragoxe såm een drengh ifrå Hittis gaf till testamente a:o 1614. — Wårsåddh 10 Tr i mangården. — Förfallne är alle stuffur föruthan drenghstuffun, kellarstufvun och bagarstufvun. — Då några ängar vorå ifrån Prästegården bortrychta [jfr s. 101] lofvade sockne-

---

[1]) Johan Boos egde Laxpojo 1564—94.

[2]) Härmed menas otvifvelaktigt det med toma notplaner försedda än i behåll varande defekta exemplaret af Manuale Aboënse — en bok hörande numera till de största rariteter och torde dessutom Lojo exemplaret vara det enda i behåll varande, som är tryckt på papper. Det saknar å sidan LXVI tryckningsåret 1522, som förekommer i Univers. bibl. pergaments exemplar och de sista 8 sidorna i Lojo exemplar torde vara unika (jfr förf:s uppsats i Finska kyrkohist. Samf. Prot. IV: 305—310).

männen endrächteligen hjelpa pastori åhrligen höö: 1 bågha. — Ericus Aboen.“ Så lyder den äldsta i behåll varande inventarii förteckningen ehuru i afskrift.

År 1623 d. $^{12}/_{7}$ skall blixt antändt kyrkan, som brann ända till murarna, d. v. s. tak och golf samt möjligen äfven största delen af innanredet från den katolska tiden. En klocka anskaffades 1624, den största af de nu befintliga klockorna; dess inskrift: „ANNO CHRISTI 1624 ÄR TENNA KLOOCKA GIUTEN GUDH TIL LÅF I LOIO; SALVATOR MUNDI SALVA NOS“ och nedtill på kanten „NILS ANDERSON“ [1]. — Räkenskapsboken, som börjar denna tid, upptager: för smidt jern till “kyrkans blåck och winder“ 1 lp. 8 sk. och köptes samtidigt 3 kyrkiehufver (månne håfvar?) för 3 dr 16.

Melartopæus torde aflidit omkring 1624. I hans sigill (1613)„I P M“ och i fältet 2 divergerande ax, och 1620 såsom Pastor Lojensium „I. P. M“. med en uppåtvänd gripfot (Hist. ark. XI: 297 N:o 182; 106).

1624 17) **Herr Klas** bekom $^{15}/_{12}$ 1624 konung Gustaf Adolfs kollation på Loijo geldh i Finland; men torde han kort derpå aflidit.

1624—36 18) **Matthias Laurentii,** född i Nummis by (enl. annot.); var praeceptor 1619—24 i Helsingfors Pedagogi. I Henr. Carstenii personalier kallas han en lärd man, som sedan blifvit pastor i Loijo; och i annot. förmäles, att han blifvit 1624 pastor i Lojo (och sedan) praepositus, samt att han afled den $^{20}/_{2}$ 1636. — För den under hans tid anstälda inventeringen af kyrkan och prestegården betaltes 3 daler af kyrkomedel. „Till kyrkiones bygning“ — troligen den i Nummis — “beviljade socken år 1631 af hvar gård 4 öre, 6 kpr råg och 2 mk hampa; dereffter

---

[1]) En klockgjutare med detta namn, bosatt i Nousis, nämnes ännu 1658.

löper af 346 mantal: 43 dlr 8 öre, 67 Tr 6 kpr råg och 34 Lisp. 12 mark hampa.“ S. å. uppbars äfven 16 Tr tjära och 4 Lisp. jern. — Hr Mattz sökte uppbåd vid häradsrätten i Lojo år 1628 på 2 stänger 4 1/2 aln jord, som Henrik Larsson i Paksalo förut egt, och för hvilken jord Hr Mattz betalt 30 Daler och 2 Tr spanmål. Troligt är, att den urfjell, Papinniemi, som prestgården ännu eger i Paksalo by, af Hr Matts sedan testamenterades till kyrkoherdebolet. — Redan 1635 bygdes kapellet i Nummis och 25/5 1637 gaf biskop Rothovius tillstånd att de som bo 2 mil från sjelfva capellet skulle få bygga sig en ny stuga för gudstjensten derstädes [i Pusula] och 1691 slogs denna 1640 uppförda stuga eller capell ned och ett nytt uppfördes 1691 (enl. ant. i Pusula kyrkobok).

Angående Matthias Laurentii finnas i Domböckerna några meddelanden. År 1625 upplystes ett hemman i Ruotio [Grotbacka] i Sjundeå som lång tid legat förlamadt, varit så godt som öde och 1624 blifvit osådt, och antecknades vid tinget att Herr Mats var arftagare till godset samt hade ståthållarens på Tavasthus [Erik Hares] tillstånd att upptaga hemmanet. År 1629 tillbytte han sig Wohls, som egts af en Bertil Henriksson, mot sin köpejord i Paksalo samt gaf dessutom 25 Daler och 5 aln kläde till kjortel åt Bertils hustru. Efter Mattias Laurentii död sökte Stallmästaren Erik Thomasson Nupuinen, gift med Matthias dotter af första giftet, år 1639 uppbåd å Wohlos gods, som han löst sig af sin hustrus medarfvingar, hvilka voro sal. Herr Matts barn; hvarjemte Nupuinen 1641 köpte kapellanens i Lojo, Herr Thomas gods i Kiviniemi, som denne köpt af gamle Herr Henrik; år 1642 hade Nupuinen uppbåd å 5 stänger i Routjoki, som han köpte af sina svågrar och sin hustrus stufmoder Lisbeta för 120 Dlr km.

Äfven innehålla domböckerna hvarjehanda upplysningar, hvilka hänföra sig till Herr Matts verksamhet

såsom själasörjare: 1629 sakfältes Grels Skrifvare till 3 mark för det han „gick icke till kirke om böndagerne". 1631 klagade högeligen Hr Matts, kyrkoherde i Lujo, öfver tre af sina församlingsbor i Oittila, Wändilä och Hönälä, att de icke vilja akta sin kyrkoherde utan föraktar och icke vilja gå till kyrkan och höra Guds ord, utan med tredsko hålla sig från kyrkan och icke heller hafva i denna sommar varit till det högvärdiga sakramentet; de sakfältes enhvar till 6 mark. 1633 fältes Erik på Kirkebacken till 6 mark för slagsmål på kirkevägen; 1634 angaf prosten en viss Matts Staffansson i Lylyis för det han en söndag under messetiden hade stång fält på åkern och ohelgat sabbatsdagen; han dömdes att betala 1 Tna tjära till kyrkan. 1635 hade Thomas i Koskis sändt sin son att natten mellan pingesdagen och annan dag i skogen harfva ned ett kornland; herr Matts yrkade att Thomas skulle fällas för heligdagsbrott och att han, androm till varnagel, derföre skulle få plikta, hvilket dock rätten intet döma kunde, utan frikände honom enl. 14 cap. i Kyrkebalken. 1636 inlade han förteckning öfver mången „lösker" dreng, som försett sig med lägersmål. — Men äfven var herr Matts sjelf utsatt för klagomål. Vid tinget 1634 anklagades han af ryttmästaren Johan Larsson [Bryggert] till Wejby, för det han tillvällat sig ett stycke skog, för hvilken ryttmästaren samt Michel Hindersson i Roitijo skattade jemlikt jordeboken; Herr Matts hade låtit hugga 50 stock och ehuru uppmärksamgjord härå hade han ej hörsammat varningen, utan påstod skogen tillhöra Wolus (Wohls), som han lagligen köpt; slutet blef att Hr Matts för våldsverkan dömdes till 40 mks böter samt att vedergälla skadan.

Angående kyrkoreparationen finnes följande uppgifter: 1630 sakfältes alla de som resterade med krut (?) muldpengar, forsling (försle); och 1631 förordnades upp-

bördsmän för de 12 skilda „bolen", hvilka skulle uppbära välborne Assessorn Eric Bertilssons [Ljustras till Mänsälä] betalning af Lojo för det Anders tog, och som Erik Bertilsson till Lojo kirkian lånt hafver, af hvart mantal 3 öre.

I Lojo kyrka fans enl. 1677 års inventarium „Sahl. Hr Mathias Pastoris murade graf på norra sidan i choren".

Mathias Laurentii hustru i andra giftet hette Lisbeta, som än 1639 upptages såsom egare af Wohls.

19) **Sveno Torchilli.** Hans fader lefde i Helsingfors 1638—70
ännu 1632 (Sv. Litt. Sällsk. bidr. LXIX p. 191). Sven Torkelsson tillträdde 12/9 1623 Domkyrkosysslomanstjensten i Åbo och förde Åbo domkyrkas räkenskaper från 12/9 1623 till 1/5 1630 (publ. af R. Hausen p. 99—119); bivistade Herredagen 1626, utnämnd 12/12 1629 till kyrkoherde i Helsingfors (Gammelstaden); tillträdde tjensten [1]) 1/5 1630; var derjemte predikant vid Hospitals- eller fattighusförsamlingen derstädes. Han bekom 23/5 1637 Drottning Christinas Riksråds collationsbref, då han af biskopen och Consistorio i Åbo förordnats till pastor i Loijo försambling, ty blef han, efter som hans qvaliteter ock särdeles rekommenderades, stadfäst och confirmerad i samma embete (Leinberg: Handl. II: p. 112) [2]).

Om de närmare omständigheterna vid Sveno Torchilli „collocering" till Lojo skrifver Bisk. Rothovius till Axel Oxenstjerna d. 23/11 1637: „Jag är för 2:ne stycken an-

---

[1]) Om hans verksamhet o. a. i H:fors jfr P. Nordmann: Bidr. till Hfors stads hist. (Sv. Litt. Sällsk. LXIX. p. 178, 190, 191, 214.)

[2]) Enligt s. k. indigenatsrätten, enligt hvilken prest icke fick befordran i annat stift än der han var född, kunde Sveno Torchilli transporteras till Lojo från H:fors, enär stiftsgränsen 1630—47 var flyttad till Kymmene elf och H:fors sålunda kom att höra till Åbo stift, medan det både förr och senare hört till Wiborgs (Borgå) stift (jfr kartan 2 bl. 32:a i „Atlas öfver Finland").

gifven hos H. K. M. — — Helsingfors stad klagar att jag deras Pastor på en annan ort collocera vill emot hans egen vilja. Detta är ej heller sant. Med hans vocation är så tillgånget. Först när Pastor i Stor-Lojo blef död tänkte jag på hvar jag skulle få en skicklig man som kunde blifva Praepositus i Nyland och med ecclesiis ett noga uppseende hafva, det ock meckta väl behöfves. Jag och Consistorium funno skäl att Sveno Torchilli, Pastor i Helsingfors, skulle för för:de orsak till Lojo transfereras. Han tillskrefs och gaf sitt samtycke dertill. Derutöfver bekom han efter Consistorii begäran H. K. M. confirmation på Lojo. Sedan har han infunnit sig i Lojo och antagit pastoratet". Tjensten tillträdde han 1/5 1638.

Kort efter det Sveno Torchilli tillträdt kyrkoherdetjensten, grasserade i Lojo en svår epidemi, hvarom Hyvölä-byamän klagade 1640 att de blifvit inficierade af den farlige sjukdomen pestilentien 1639 om Laurentii tid, och i byn grasserade farsoten sedan intill trettondedag jul så grufveligen, att „oss blef förbjudit röra oss ur våra hus" — alltså en sträng isolering redan då — och hade byamännen förlorat såväl folk som säd, hvilken uppätits af foglar och ohyra, att de intet fått inberga af årets sådd, hvarföre Hyvöläboarne äfven förunnades frihet på deras kronoutskylder (Fin. Statsark. Topogr. Lojo).

Efter hans tillträde anställdes inventering och husesyn den 5 juli 1640 och företogs tillika fördelning mellan de skilda 10 „bohlen", i hvilka hela pastoratets samtliga byggnadsskyldige voro fördelade för underhållandet af prestgårdshusen. Den norra raden i mangården bestod af borgarstufvan, kyrkherdens stufva, 2 kamrar med förstugu och qvist af Hirvjokibohl; kellare och kellarstugu af Karisjärvibohl; vesterraden: biskopsstugun och cappelansstugan samt ett fähus af Ratis- och Pitkäjärvibohl; söderra-

den: portstugun och Simonsstugun af Paloniemi- och Koskisbohl; bagarstugun med lofftet och bodan af Laxpojo- och Maxjokibohl, stora stallet, portlidret och ett fähus af Tötarbohl, köket och ett fähus af Elpiöbohl, vesterrian och halmladan af Saarisbohl; söderrian med halmladan och ett fähus af Wastlaxbohl samt maltpörtet och badabadstufvan af Koisjärvibohl.

Denna indelning „i bol" förskrifver sig ända från medeltiden och är det en sådan som afses i en förteckning öfver de byggnadsskyldige, hvilka i Nykyrka (ÅL) år 1411 voro fördelade i „*nocturnæ*„ (jfr Virittäjä 1901 p. 25—27) och afsåg indelningen de skilda kretsar inom socken, hvilka besöktes eller „visiterades" af presterna under qvadragesimal- eller fastetiden, „skriftehåld i långfastan", under hvilka presterna plägade skrifta gamla samt uppbära sina påskpengar och småpersedlar, men hvilka skriftehåld förbjödos 1626, enär under desamma mycken oordning yppades, de senare sockneförhören, husförhören eller läsförhören hafva ur dessa utvecklat sig. Betecknande är, att dessa skrifthåld i långfastan kallades på finska „lukukinkeri" (eller gengärdsläsning) — af ordet *gengärd:* det underhåll som bestods högre tjenstemän under deras resor; och läsförhörsområdena kallades deraf „kinkerikunta" (jfr Kieletär, V: 1873: p. 80—81 och Rietz: Sv. Dial. Lex.) eller på svenska „nattbol". Detta uttryck tyckes hafva uppkommit af en gammal, ursprungligen kameral indelning af sockneområdet. Socknen utgjordes nämligen i äldsta tider af en enda stor samfällighet, som sedan fördelades mellan de enskilda byasamhällena eller „bolen", till hvilka kunde höra flere byar med gemensam skog och fägång; och vi hafva i dessa *bol,* — de nämnas i Lojo än i slutet af 1600-talet —, en erinran om denna urgamla indelning. Hela socken var indelad i 4 *fjerdingar:* Wohls, Paloniemi, Ratis och

Hirvijoki; enhvar af dessa åter i 4 *rotar* eller *bol*. År 1451 nämnas *markgället i Loya sokn* från Maxejoke-, Tøtar-, Kotisjærffue-, Koskis-, Ratis-, Paloneme-, Woles-, Laxepoya-, Pitkæjerffue-, Wastalax- och Hirwejoki-bol, hvarjemte till Karis räknades då Øijabol (Saaris) med Osorsbol (jfr fin. Osurniemi, nu Orsnäs); och år 1559 var socken indelad i: 1) Wohls halfbol, Maxjoki, Tötar och Pitkä bol, 2) Gerknäs halfbol, Saaris l. Öbol, Paloniemi och Koskis; 3) Raatis, Pitkäjärvi och Elpis (Elpiö, Helpiö) bol samt 4) Hirvjoki, Karisjärvi, Koisjärvi och Wastlax bol. I 1677 års kommunionbok indelas moderkyrkoförsamlingen i 9 bol; Saarisbool, Carstu nattbol, Paloniemi nattbol, Koskis booll, Laxpojo bool, Wastlax bool, Immula nattbol, Maxjoki bool och Tötar bool, — hvilka, sedan tudelade, i det närmaste motsvara de 16 läslag, i hvilka församlingen sedan delats. — Denna indelning låg i äldre tider äfven till grund för roteindelningen vid fattigvården, och de skilda läslagen kallas 1860 t. ex. *rotar*, och än i dag ligga läslagen till grund för vaccinationsdistrikten.

Vid inventeringen nämnda år 1640, fanns

1) Gl. drängstuga utan lås och fönster; — 2) Simons stugun med skårsten, glasfenster och gammalt lås; — 3) Porttstugun gammal med små fönster; — 4) Caplansstugun med ca[kelugn] spjeld, lås; 5) Biskopzstugun, ny med glasfenster, lås, spield, skårsten och sängar (trol. väggfasta), 6) Kyrkieherdens barnstugu, med glas, spjeld och kammare, 7) Borgstugun, gammal, med glas fenster, lås, skorsten, 8) Borgstu'cammare, 9) Hvalf kellare, 10) Dito gammal stenkällare [1]), 11) 2 st. Låfft med stocklås; hvarförutom „utangården" med boda och klädboda, ria och lador upptager 4 hus, och fägården 7 särskilda hus, eller inalles 23 byggnader.

[1]) Fins ännu.

Då upptecknades äfven kyrkans inventarium och fanns: förgyld kalk, liten oförgyld kalk, kalkdukar af lärfft, och dito af rödt [sammet]; kasull af rödt atlask och af rödt sammet, gammal gul kasull, gl och ny mässesärk; lister; altarkläde af lärfft, gammal Rysstrycht duuk, kläde med ränder, drells handhkläde, handhkläde med små stycken, handkläde med rysstryck, dynwaar på prädikestolen; — Teen stoop, Stenkrus, Fönsterglaass, Taflor. — Böcker: Finsk Psalterium, Finsk Ny Testamente; Sånghbook, sänder; Sv. Psalmbok, gl finsk psalmbok. — Ny kalk medh pateen köptes 1656 af kyrkoherden i Espo Herr Mårthen, för 150 Dlr, hvaraf socken betalte 100 Dlr [1]).

Kyrkbokens förteckning öfver *föräringar* till Loijo Stoor-kyrckia under Herr Svens tid upptager följande:

Af [Åke Totts [2]) till Gerknäs] arfvingar: Ljus crona, tennkanna och 2 Tr spanmål	år	1640
Två fanor öfver chorbalken, den ena med oläslig inskrift, den andra med vapen af ett gyldene berg, 7 pilar med dubbla hakar, ofvan hjelmen sammaledes emellan 2:ne brutna horn, ena hälften brunt, den andra förgyld och bokstäfverna „E. B. S. L. A:o 1641". [= Erik Bertils-Son Liustra]	„	1641
af Carll Remajnen [3]) [i Nummis] rödt altarkleede af rööt sijdentygh, värdt 40 dlr kmt	„	$^{10}/_{8}$ 1645
af D:nus Martinus Johannis, caplan i Loijå en röödh Casull af enkelt tapft med för-		

[1]) Kalken är än i bruk och synes bägaren vara från sednare tid; å knappens sex utsprång läses I H E S V S, på foten den Korsfästes bild och inskriften „ANNO 1632" och under foten, delad i 6 större och 6 mindre flikar, „MARTHINVS JOANNIS BRENNERVS".

[2]) Åke Henriksson Tott f. 1598 riksråd, fältmarskalk, † 1640.

[3]) Carl Remainen, — slägten nämnes i Nummis redan 1414 — stamfader för ätten Rennerfelt, Lieutnant; kyrkovärd i Nummis 1635; † 1687.

gylldh kårs och gullsnören åhmkringh år 12/8 1646
af Markus Michillsson, gårdzfougde på Girknees et biöörnskin . . . . „ 20/8 1646
Herr Mårten fick skinnet igen för casuln.
af Hr Petter Tyrfwijsten [1]) (Torvöst) och Carl Billsteen [2]) en järnpanna att siudas beck vthj. . . . . „ 1648
af „Claes Slang — Elin Boos" [3]), ljus krona . „ 1648
af Capten Peer Stare ett lijtedh klede af sammet, som brukas under kalken på altaret. . . . . „ 1650
af — — på Laxpoyå altarkläde, med gull och silke sydt . . . . „ 1650
af — — — (omsydde?) gamle corcåpor, tvenne casuler och dem utstofferat med kårs; duk på kalken; ett kläde af dammask och gullknyttning omkring . . „ 1650
af Hans Grefliga nåde Grefve Clas Tått [4]) en prädikstooll, målat; och 4 Tr spm til de kyrkefattige . . . . „ 1650
af Rytmest. Hindrich Sabelstierna [5]) till Lax-

---

[1]) Petter Thorwöst, bruksegare † 1659.

[2]) Carl Billsten, bruksegare † i början af 1670 talet (Fiskars bruks egare; om Thorvöste jfr Finsk biogr. Handb. — Om Billsten jfr Thekla Hultins disp. om Bergshandt. p. 41 ff; han hade rätt att bryta malm ur Ojamo grufva.)

[3]) Clas Slang, fältöfverste, egare af Laxpojo 1604—25, gift med Elin Boos, som lefde än 1647.

[4]) Clas Tott till Gerknäs, f. 1630, blef grefve och riksråd, generalguv. i Liffland, ambassadör i Frankrike, † 1674.

[5]) Ryttm. Henrik Sabelstierna, f. 23/7 1625; han hade bivistat ryska fejden, och 1681 kort före hans död intygade presterskapet vid tinget att alt sedan han hemkom från kriget 1658 hade han varit så bekajad att han under halfva gudstjensten ofta måstat lemna kyrkan; begrofs 2/10 1681; gift med Anna Claesdotter Slang till Laxpojo f. 1616, begr. 5/10 1690.

Poijo en röödh cassull med grönt tapft emellan . . . . år 1656

af Grefven Fältmarskalk Leijonhofwud förärings spanmål till de kyrkfattige; d:o af Gircknäs gård 6 Tnr.

af Majoren Erich Liustra till Mänsälä een Cassull af brunt Dammask med grönt tapft emillan; samt en förgylt oblatkalck medh låck . . . . „ 1656 [1]

af Rytm. Hindrich Sabelstjerna een målat altartafla [Nattvardens instichtelse] såsom och altarbordet med sin ombekåstning låtit afmåla . . . . „ 1662 [2]

af arrendatorn Jonas Matsson på Girknäs 2 liussarmar af messing på predijkstoolen 1662

leet Regementz Schrifvaren Hindrich Hansson i Paloniemi målningen renovera på det stoora crucifixet [triumfkorset] 1662

af Rytmest. Hindrich Sabelstierna till kyrkan kalk — 20 Tr. . . . . „ 26/8 1664

af [kyrkovärden] Nils Henderson i Hijtiss d:o 10 Tr. . . . . „ 1665

ifrån Paloniemi hustru Elin kalk 6 Tr. . . „ 1665

ifrån Carnais Hendrich 2 Tr. . . . . . „ 1665

af Bertell(?) Festing til Loijo schollans opbyggelse 5 Dr kopparmynt. . . . . „ 3/2 1665

af Hindrich [Eriksson] Tafwästz hustru i

---

1) Major Erik Ljustra till Mänsälä (i Nummis) lefde än 1660. — År 1804 nämnes än bland Lojo inventariipersedlar „en förgyld messingsmonstrans".

2) Taflan var 1839 af ålder sönderfallen och 1856 heter det att den bör undanskaffas.

Ojamo en handuk af lerfft. . . . . [26]/8 1665 [1])
af grefve Claudius Tott een stor liuss crona
af messingh . . . . [10]/10 1666 [2])
I Kyrkan: Vapen i blått fält, hvari en röd sparre, löpande snedt öfver fältet, hvarpå sitta 2:ne dufvor; ofvanpå hjelmen står en hvit försilfrad fjäderbuska; inskription: *„Här ligger begrafwen Edle och Wälb. Nils Dufwa til Moisio, afsomnad i Gudi i Novembris månad 1669. och begrafwen 1670. Gud hans siäl frögde“* (Vet. soc. bidr. 38, 43).

„Sveno Lojoensis pastor et praepositus“ var närvarande vid Åbo akademiens invigning [15]/7 1640. — Ifrån hans tid finnas kyrkoräkenskaper och inventarium för Lojo, afskrifna ända ifrån 1620 i den *„Kyrckiones Boock i Loijå“*, som 1639 skänktes af välachtad Crono-Befallningzman utöfver Rassborgz härad Hans Matzson.

Den [17]/7 1640 fördelade Consistorium i Åbo de 358 hemman, som funnos i socken sålunda, att kapellanen i Lojo fick uppbära lön ifrån 141 hemman, kapellanen i Nummis från 132 hemman och kapellanen i Pusula från 85 hemman [3]).

Herr Sveno nämnes ofta i Åbo Domkapitels protokoll. Så föredrogs [18]/4 1659 hans bref i Consistorium, att något borde i den nya kyrkoordningen [4]) införas om

---

[1]) Möjligen Qvartermästaren Henr. Tavast, gift med Maria Schützfeld; — jungfru Margreta Tavast till Degernäs sålde 1664 Wendelä frälsehemman.

[2]) Cl. Tott sålde s. å. [28]/7 Gerknäs till friherre Lorentz Creutz.

[3]) Före ryska och danska väldet (1490—1520) fanns här 529 hemman; då Klas Fleming erhöll hela Lojo socken [5]/4 1569 fanns här 196 1/2 skattmarker och 374 mantal; år 1774 blott 345 hemman (Luk. Suom. Kans. 3: sid. 128). År 1631 omfattade socken 346 mantal.

[4]) Den 1655 under ärkebiskop Lenæi ordförandeskap tillsatta kyrkolagskomitén hade 1658 förstärkts med nya ledamöter; bl. a. inträdde Åbo biskopen Terserus.

böter för dem som sälja öl och brännevin före tidegården på kyrkbackarna. Vid synoden i Åbo d. 17/1 1660 frågade Prosten i Loio om de gamle som intet kunna läsa mer, om dem skall förvägras H. Nattvard och enades man om, att de väl af predikningarna kunna lära sig hvad nytta det med sig hafver.

Biskopsvisitationer höllos i Loijo under Hr Svens tid 10/8 1644 af bisk. Rothovius; vidare d. 14 aug. 1654, då högvördige herren Biskopen uti hela soknens närvaro tillgaf Mats Persson kyrkovärden 9 T:r 4 cap. inventarii spanmål. Visitationen hölls då af biskop Eskil Petræus och notarie var Henricus M. Neostadius; vidare af Terserus d. 14/2 1661 och år 1667. Protokollet af 1661 meddelas här fullständigt — de öfriga hafva förkommit.

Anno 1661 den 14 Februarii blefwo effterfölliande puncter slutne i Loijo församblingh in visitatione Episcopali, som föllier:

1. För murat graaff vthom choren eller elliest något graffstelle som een sigh och sina efwärdeligh tillegnar aff tree al:r bredd, skall gifwas till kyrckian 10 Rx Dlr, men innan choret något mehra effter hvar och ens goda willia, wilckor och högheet. Och när een sådan graaf öpnas skall gifvas för stoort lijk åthminstone en Rxdlr, för lijtet een 1/2. — På kyrckiogården skall gifwas för grafstelle 20 öre, i wåkenhuuset 10 mk kmt.

2. Presterna skola hafwa frij lägerstadh för sigh och sina hustror, antingen muradt eller omuradt, men när någet insettes af theres barn, skall gifvas som för är sagdt, och theras successores hafva samma rätt.

3. För andre lijk i choren skall gifvas tree eller fyra Rxdlr för store, för små halfparten mindre.

4. För itt lijk i kyrckian uthom choren ewart tet legges, gifves 2 dlr smt för stoort och 1 för lijtet. På

kyrckiogården för itt stort 2 mk kmt. för itt litet hälften mindre.

5. Ingen graaf skall öpnas för änn penningarne effter thenne taxa uthlefwereres åth kyrckiowärderne eller god pandt, dispenserar presten här emoot skall han betala för legerstället.

6. Alla restantier vare sigh för legerstad, lönskelåger, otijdigdt sängelagh eller hwariehanda saak skall innan åhr och dagh vthfordras aff kyrckiowerdarne och sexmennerne, och ingen ware therföre förskoont ther något kan i förråd finnas. Om kyrkiowärden thet försummar förhålles honom hans lööhn och wijsas in på rästen.

7. Lösa kohnor, som först falla, stånde 3 söndagar i wapenhuuset. Men ther som flere gångor igenkomma stå lengre tijdh och icke tess mindre böthe till kyrckian effter rådh och ärane 6, 8, 10 el. 12 mk kmt. The som uthfattige äro ståår en söndagh lengre.

8. Bohlarne skola och ståå för kyrckiodöran eller gifva till kyrckian 3 dlr smt.

9. Horkarlar och horekohnor stånde dubbelt lengre för kyrkiodören och gifve dubbelt så myckit till kyrk:n el:r efter rådh och ämne.

10. Bruuder i förtijdh belägrade och medh barn af sine brudgummar rådde gåå the uthan crono och uthslagit håår gifwe till kyrckian 1 Dlr smt. Men ther tet kunde vara församblingen ovitterligit och the således ginge medh hederligh bruude skruudh, gifwe då dubbelt. Thesse skall blifwa effter barnsbördar icke intagna i kyrckian föruthan böther åhre uthlagdt. Hwar annorlunda skeer skall . . . [manuskriptet skadadt] uthlägga bötherne och gånge sedan till sin man.

11. Ther någon sällier ööhl, brännewijn eller tuback vidh kyrkian eller fierrän före eller under kyrckiotiensten, skall mista ööhlet tet emellan huusmännen (?) delas skall, och then som sålde böthe 2 eller 4 Dlr smt i Kyrckian, och hwar och en som kiöpte een mk smt. Treskes kiöparen eller seliaren att uthleggia bötherna skall han settias i ståcken eller annat fengelse och eij uthslippa för ähn bötherne ähro vthlagde.

12. Medh them som reesa moot söndagen och stoore

högtijdder på sine nödwändige ährender procederes effter then 9 punct uthi Synodaliske Stadgan som giordes i Åbo Anno 1660 den 17 Januarii. Men sabbatzbrytare som i oträngdh måhl försuma gudztiensten på itt elr annat sette skole straffas effter den 7 punct i samma stadga och skall här mz noga opsicht hållas.

13. The som renna uth och inn under tijdegården och ther medh förarga Gudz församblingh skole tagas aff kyrckiowärderne och sexmennerne och settias i stocken till dess fålcket effter gudztiensten heemreeser.

14. The som försumelige ähro at kalla presten till sochnebodh i godh och rettan tijdh och bespara sådant till söndagen, blifva här medh warnade att retta sådan osedh och saligheetenes medels föracht; skeer tet så att någor siuk för sådan försummelse döör uthan prest, skall han som mz sochnebodz kallande så drögde uthleggia till kyrckian 1 Dlr smt.

15. Efter wijn sääden eij will förslå att ehrhålla församblingen widh messewijn, ty skole the alla som gåå till Gudz bord leggia een penningh uthi itt till then nytta bestält bäcken, hwilka peningar kyrckiowärderne strax annamma skola, och i kyrckiones kista förwara till messewijns opkiöpande. Men inhyses fålck skole för hwar person som gåår till Herrans nattwardh om åhret ther till leggia 2 öre smt. Uthfattige och tiggiarehion undantagandes.

16. På dett at både Pastor loci så wähl som sochnemennerne måge wetha att retta sigh uthi quicketijondens ehrleggiande, ty stadgas härmedh at hwart hemman gifver pastori 10 capp:r sedh som kunna swara emot tijonde af grijs, gåås, kalfvar, getter, rofvor, kåhl och swidiotiondh för uthan hwilka 10 capp:r honom och böhr bekomma tiende lamb, lijn och humbla etc. dereffter som Gudh hwars och ens bohagh kan wälsigna.

17. Efter som församblingen enhälleligen hafwer vocerat Magist:m Johannem Forsenium till vice pastorem der sammastades, för den skuld på dett han motte ehrhålla sitt tilbörlige oppehälle, ty bleeff samtykt som tet och här medh stadgadt blifwer, at then ringaste i för-

samblingen skall gifva honom 5 capp:r sääd, medh förmodan at the som af någor meedell ähro, betrachte sin ähra och gifva honom så myckit mehra effter som han och them therföre weet berömma.

18. För Biskopz tinget skall aff hwar röök i sochnen gifvas Pastori 2 öre smt, een cappa hafra och itt lass wedh, som tet och i andra församblingar ähr förordnadt.

19. Then lilla barnschola som uprättadt ähr wid moderkyrckian, gillas här medh och confirmeres studiosus Dn. Henricus Erici att blifva Pædagogus der sammastädes.

20. Thet beslutes och att sochnen medh snarast opbygger een sochnestugu medh cammar och kellare, der Pædagogus sedan kan wistas uthi medh sine scholegåssar.

Ad § 14: Om dett befinnes at den siuke hafver på några dagar swagh warit och dröijes lijkwähl medh sochnebodh in moot söndagen, skall presten intet wara förplichtadt att besökia den siuke, hälst om han longdt boor ifrån kyrckian för änn han hafwer förättadt Gudztiensten. Döör den siuka i medler tijdh böthe tå dhen som med sochnebodh försummade som sagdt ähr. Men ther siukdoomen alt för hastigdt påkommer, moste presten och församblingen accommodera sigh effter tijden och så laga at then siuke blifw:r besökt.

Ad § 15. För wijnsäden så wähl som för desse penningar skall giöras åhrligh räkenskap, och det som öffwerblifwer sedan wijnhållaren hafver fådt sin löhn 2 Rxdr skall komma kyrckian till goda.

Then 16 och 17 § förstås om them som någorlunda beholdne ähro och rådh hafva men medh the fattige moste detta effter skähligheeten förmedlas.

Medh bänckiar uthi Nummis capell skall blifva på manfålckz sijda såsom in visitatione slötz: Hr Maijoren Erich Liustra behåller för sigh then främsta bencken, men

för sitt fålck den tridie. Och Maijor Rosenklinga tillijka medh Leutnampten Sabbelstierna behåller den andra näst effter Maijoren. Men på qvinfålckz sidan blifwer ännu medh Mänsälä gårdz benck såsom her till warit hafwer. Och the effterföllliande benckar föres alla bettre tillbaka emedan widh westergaafwelen ähr ledigt ruum. Så kan tå Leutnampten Sabbelstiernas fruu få sin benck dher nu lilla gongen ähr och prästebencken blifwer uthwidgadt.

Underskrifwit uthi Tenala Prestegårdh den 28 Februarii Anno 1661.

Johannes Elai Terserus.
Episcop. Aboensis.

Petrus Ingemari. P. I. (Pastor i Ingå.)

Gudmundus Rothovius. Ven. Cons. Not.

Att denne copia är ord ifrån ord lijka lydande med dess originali betyge

G. L. Tammelinus.

Vid bänkdelningen 6/9 1667, hvilken skedde på Assessor Erik Andersson Rosendals anhållan, närvoro kornetten Carl Carlsson Lindelöf, ryttmäst. Henrik Sabelstierna, prosten Sven m. fl. och beslöts, att näst efter choret midt i kyrkan skulle vara 5 bänkar, beqvemligen beredda, hvarom adeln sins emellan vid sammankomst skulle enas; följde så 20 bänkar åt allmoge, deribl. den 10:de åt Thomas Erikson från Tötar, stamfader för ätten Adlercreutz; samt å södersidan vid väggen bakom lilla dörren beviljades för adelns sällskap 4 bänkar, följde så 8 bänkar för allmogen äfvensom bakom stora dörren 4 bänkar för allmogen. Qvinfolksbänkar midt i kyrkan vid stora gången näst choret: 3 bänkar åt adeln, den 4:de åt Moisio välb. Lars Dufva, den

5:te Prestgårds inventariibänk; följde så 17 bänkar för allmogeqvinnor; vidare näst sakristige dörren, 1:sta bänken adelns frustugu pigor, följde sedan 15 bänkar äfvensom i choren vid dörren: 2 bänkar, en emellan biskopsbänken och chordörren.

Vid tinget d. 21 Juli 1639 androg Herr Sven klageligen, att hans excellens Åke Totts farfader hafver förmått undan Lojo prestgård en äng i Sjundeå uti Nackböle, som af ålder legat under prestbolet. Nämnden intygade att från den dag ängen fråntogs prestbolet, har detsamma kommit af sig, så att alla kyrkoherrar hafva haft orsak att qvida; och gafs derom tingsbevis. Sedermera blef vid tinget d. 1 Juli 1658 kopia af brefvet 1382 samt dess original med gammal munckstyl å tingsbordet presenterad, och intygade nämden, att de af sina förfäder hört, det samma bölet lydde fordom under prestbolet i Stoor-Lojo [1]), men ingen visste huru det kommit derifrån; äfven härå lemnades tingsbevis. Uti skrifvelse af d. 1 Sept. 1664 anmäla Nils Larsson Dufva, kyrkovärden Nils Henriksson m. fl. på hela församlingens vägnar hos Grefve Clas Tott, att af en gammal skrift, som finnes bland kyrkans dokumenter framgår, att ett ängesbol Nackböle fordom lydt under socknekyrkan, hvilket bol grefven nu nyttjade, och att kyrkoherdebolet derigenom lidit skada, så att socknemännen årligen måstat gifva en refusion att prestbolet icke skulle gå under, och då de hafva sig sig bekant grefvens prisvärda affection mot Guds hus, derför fördrista de sig att — då han för någon tid sedan

[1]) Vid en rågång 1902 eller 1903 som berörde de trakter i hvilka Nackböle och Grisans äro belägna, infan sig en man på Lojo prestgård och önskade att boställsinnehafvaren skulle å sagda förrättning göra anspråk på dessa lägenheter, ty han hade hört att de lydde under Lojo prestgård — ett bevis, äfven det, huru traditionen kan fortlefva genom sekler.

låtit bepryda kyrkan med en berömlig predikstol derföre de betacka honom såsom sin nådigaste sockneherre — derjemte fråga om han ej ville äfven beneficera prestbolet med något vederlag, eller ock kyrkan, som fuller den förnämligaste är här på orten, ehuru densamma för socknemännens fattigdom sin prydnad i många år måst umbära, med någon berömlig prydnad höggunsteligen sira och befordra. Men hvarken återgafs Nackböle, ej heller finnes af Clas Tott sednare något annat antecknadt såsom gåfva än en af honom 1666 gifven ljuskrona.

Ur domböckerna framgår att Herr Sven till tingen inlemnade längder öfver personer, hvilka begått lönskaläge och hvilka derstädes sedan pliktfälldes. Vid tinget $^{21}/_{7}$ 1639 anförde Herr Sven klagomål mot Nils Larsson [Dufva] till Moisio, att Nils våldsamligen tagit gärdsel som Hr Sven låtit hugga, att Nils uppbetat en hafversved och att hans hästar uppätit Hr Svens kornsved, att han brutit kalksten å prestgårdens egor samt bortfört ved från hans sved; vidare att Nils öfverfallit Hr Svens hustru med håniske och spotske ord på kyrkevägen, hött henne med käpp och stött henne för bröstet. — För en del af dessa beskylningar uppmanades Nils af rätten att förlika sig med Herr Sven, men då han ej ville beqväma sig dertill, bötfälldes han för en del anklagelser, i andra afseenden åter frikändes han. — Vid tinget 1641 anklagade Hr Sven Henr. Hwilå (kanske Haela), som gjort inpass på ett öde gods i Gunnars, som Hans Grefl. nåde [Leijonhufvud] inrymt åt honom genom immissionsbref af $^{20}/_{7}$ 1640, hvarefter Sven 1641 mottagit godset och för detsamma utgjort mönstring med häst och karl; deremot hade Hvilå kammarrådet Joh. Behrends vitnesbörd, gifvet å munsterplatsen å Loijå Prestegård $^{22}/_{1}$ 1637; godset tyckes sedan tillfallit Hr Sven, 1642 fick han första uppbådet å Thomas Michelssons gods i Gunnars, som han köpt för 60 daler, 2 års ränta eller 23

daler och en tunna korn. Samma år dömdes bergmästaren Karl Billsten och Jakob Wolle att ersätta den skada de gjort å Gunnars skog genom vedhygge. — Vid häradsrätten klagade äfven Sven år 1641 att befallningsmannen Hans Mattsson ej levererat socknens vinkorn för 1640, utan hade Hr Sven måstat anskaffa messe-vin för egna pengar; en del af honom tillkommande tertial resterade; och församlingen var motvillig att betala de hus på prestgården, hvilka han uppbygt; och förklarades inför rätta att detta skulle vid årsuppbörden observeras, och skulle i öfrigt hvarje bol upprätthålla de hus, hvilka de enligt gammal husesyneordning voro förpliktade att bygga. — De personer, hvilka vid häradsrätten fälldes för „lönskoläge“ befordrades till kyrkoplikt eller dubbel kyrkoplikt, sedan de erlagt sina böter, 3—40 daler. Senare, 1666, finnes antecknadt att ris ådömdes i stället för böter. Äfven pliktfälldes personer för söndagsarbete. 1643 angaf Hr Sven pigan Walborg från Immola för det hon med sin syster Beata i skogen huggit qvastlöf och dervid fällt en björk så att densamma föll Beata i hufvudet, hvaraf hon dog; men då detta skett af våda frikändes Walborg. — 1665 bötfälldes flere personer „för knäppande“ inför sittande rätt. 1666 dömdes en i Paksalo att för julfridsbrott böta 40 Dlr; han hade blottat knif och skurit sönder kläderna på den med hvilken han var i delo. En dräng som begätt tidelag på en thara [tarha] med en ko dömdes 1666 att å eld brännas.

Ur domboken förtjenar vidare anföras den tvist som 1669 utagerades vid häradsrätten emellan Lars Nilsson Dufvas till Moisio hustru Anna Maria Wädel, kärande, och jungfru Helena Rosendahl [1]) från Wejby, svarande, om en flors-

[1]) Dotter till Assessorn i Åbo Hofrätt Erik Andersson Rosendal, som dog 1690 men nedsattes 1694 i Lojo kyrka; Helena (Hebla) Rosendal blef gift med justitie borgmest. i Helsingfors Joh. Laurent, † 1710; enkan flyktade 1714 till Sverige med sina barn.

hufva, som jungfru Helena året förut om helge tre konungedag våldsamligen genom sin ryttare ville afhända henne utanför kyrkan. Florshufvan hade hennes mans stjufmoder Karin Nilsdotter funnit om juledag i sin kyrkbänk, och hemkommen hade hon sändt den till Anna Wädel, som „ohälsesam låg", hvarföre drängen hängt den på strängestången. På jungfru Helenas vägnar vittnade vice pastor Johan Forsenius, att hon förlorat sin florshufva första dag jul 1667 och fann densamma 13:de dagen i kyrkan på Anna Wädels hufvud; vid utgången från kyrkan ville hon återtaga den genom sin ryttare, sedan hon först frågat fru Anna och med ifrigt mod svurit att hennes man köpt den. Kornetten Carl Carlsson von Lindelöf på Karnais svarade å sin moders och frus vägnar, att fru Anna sagt, att hennes man köpt den från Åbo. Jungfru Christina Sabelstjerna på Laxpojo attesterade, att hon jungfru Helena Rosendahls hufva igenkänt nyårsdagen 1668 hos cornetten Lindelöf på Karnais vid barndop. Ryttmästerskan Lithzardt Taube vitnade, att Anna Wädels man sagt, att han bekommit hufvan af dess broders [Matts Nilsson Dufvas] fru. Prostens hustru intygade, att Anna Wädel på Prestgården för henne och 2 pigor uppgifvit, att hennes man hemtat hufvan från Åbo. Rättens sentens lydde, att då den i kyrkbänken funna hufvan ej upplysts, egde jungfru Helena densamma, som hon igenkänt med vissa järtecken, återtaga.

Vid denna tid rasade de beryktade trolldomsprocesserna. En student Henrik Eolenius hade bl. a. utskrifvit en magisk bok „*Clavis Salomonis*", med gudeliga böner och latinska orationer och der bredvid en hop cirklar med främmande ord. Han hade lofvat en student ifrån Lojo, Johannes Caroli, som var ganska rudis i latin, att lära honom „*duas divinas artes*" mot att han skulle gifva sig satan till lif och själ, hvaraf Johannes Caroli blef förskräckt och öfvergaf hans umgänge. Eole-

nius förklarade sig sedan menat med „per duas divinas artes“ det grekiska och latinska språket (Leinberg: Handl. IV: 157. 19/9 1661).

Vid tinget 1670 var anhängiggjord en process, hvari korporalen Henrik Johansson från Karnais klagade öfver de injurier, hvilka tillfogats honom af ryttmästaren Henrik Sabelstjerna och landsdomarens i Skåne Nikolaus Skunks arrendator, kornetten Carl Carlsson Lindelöf. På kyrkvallen hade han öfverfallits med hot af Sabelstjernan och allhelgonadag, sedan korporalen med hustru hade undfångit absolution och ämnade begå Herrans nattvard, hade detta förvägrats honom; men intygades att vice pastor Johan Forsenius gjort det å embetets vägnar, då han dagen förut som var söndag (år 1669) kifvat och trätt med kornetten Lindelöf på kyrkvallen, såmedelst förargande församlingen och ville med oförsont hjerta begå nattvarden; nog af, korporalens käromål förkastades.

Sveno Torchilli var gift med *Christina Munck*, antagl. dotter till ryttmästaren vid Stålhandskes finska rytteri Johan Anderson Munck af Sommarnäs till Hirsjärvi och som var död 1639. Den 12/6 1670 begrofs i egen murad graf i Lojo kyrka på södra sidan i choren præpos. et past. Lujoënsis jemte hustru. Än i inventariiförteckningen 1804 nämnes ett „Epitaphium Esch. [Svenonis] Torchilli præpositi med vackra ramar, hängande i chorgafveln“.

Barn: sonen *Johan*, kyrkoherde härstädes (N:o 20); dottern *Brita*, † 1689, blef gift med kapellanen i Lojo, sedan kyrkoherden i Uskela Christiernus Agricola († 1669).

Efter Herr Svens död förmanades allmogen vid tinget 4/6 1670 att de, som visste sig blifvit skyldige salig prosten Sven Torchilli, skulle godvilligt erlägga sina restantier till hans son Mag. Johan Forsenius, enär skifte då skulle företagas emellan prosten Svens barn; och vid tinget 1672

anmälte Johan Forsenius för tredje gången de panter som hos hans saliga föräldrar pantsatts, nämligen 2 st. flamiska och 1 sängtäcke från Mänsälä gård för 25 Tnr spanmål, 1 sölfstop för 1 Tna råg; 1 sölfstop för 1 1/2 Tna korn, ett förgyldt bälte för 1 Tna råg, en länkgullring för 36 Daler kmt, 1 gammal ammelerad guldring af Clas Sabbelstjerna för 1 Tna råg och 1 Tna korn, 1 sölfstop för 1 Tna råg, 1 sölfsked för 15 kappar korn, 1 sölfsked för 1 Tna korn, 1 sölfsked för 2 Dlr 16 öre, 1 sölfsked för 15 kappar råg, 1 sölfsked för 7 1/2 kappe råg, en bryggkittel för 2 Tun. korn; vidare 2 långa och 2 stackota sölfskedar, 2 sölfstop och några alnar kläde.

20) **Johannes Svenonis Forsenius,** *Lojoënsis*, äfven *Helsingforsia-Nylandus*, son till föreg., född 1630 el. 31 i H:fors, student i Åbo 1645. Orerade i Åbo *De bornarum literarum diligentia* 9/5 1646. Han var stipendiat 1649—54, respondens 1649 /2 under Nycopensis, /11 under Kempe, /9 1650 och 9/4 1653 under Thauvonius, /1 1652 under Vigelius, sjelf praeses 1654, 1655. — Han synes hafva tillhört de akademiske komedianterne, och uppträdde bl. a. 1647 i Chronanders „*Surge*" såsom Philosophia, hvilken med sin hand belönade den flitige studenten Palladius. Skref till promotionen 2/5 1650 en komedi: „*Comoedia om the trij Huffvudhstånden*" (Sv. Litt. Säll. Förh. 65: p. 73 och 10: 18—19), som uppfördes till de nye magistrarnes ära dagen efter promotionen 3/5 1650, då äfven Grefve Per Brahe var närvarande och annat förnämligt folk till stor myckenhet. Stycket, i hvilket uppträdde bönder och masker (larvatorer), tyckes framstält de olika lefnadsuppgifternas betydelse. Såvidt kändt är stycket det första inhemska original till teaterpjes som gifvits i Finland. — Säkert var äfven Joh. Forsenius författare till den i Åbo 1663 tryckta af „J. F." författade „*Kärleks Krigz Beskrifvelse etc. vid Öfverste Johan Galles* 1670—75.

och Margaretha Muncks bröllop 13/9 *1663*" äfvensom till de i Åbo 1671 tryckta „*verser vid Johannes Thorwöstes och Helena Rosendals bröllop*" (Univ. desideratkatalog; jfr Carpelan: Åbo i Genealogiskt hänseende p. 106). Margareta [Andersdotter] Munck (till Sommarnäs) var antagligen en nära slägtinge (kusin) till Joh. Forsenius på mödernet, och Helena Eriksdotter Rosendal var hans hustrus systerdotter.

Forsenius blef magister 3/5 1653. För „perlamente" mot Åbo stadsvakt blef han af magistraten skarpt angifven och bötfälldes han 3/4 1654 till 6 Rdr; hans jemte andras begäran om förskoning från böternas erläggande, bifölls icke, och än 1656 hade han ej erlagt sina böter till hospitalet. I Dec. 1654 var han ännu i Åbo — då han jemväl bevistade ett bröllop, hvarvid förekom slagsmål och fönsterinslagning. Han torde kort derpå blifvit prestvigd. På grund af K. M:ts skrifvelse rekommenderades i konsistorium en skicklig och vällärd person M. Johannes Forsenius att han efter sin faders och Lojo församlings enhälliga begäran måtte efter sin faders död vara närmast att succedera honom och att han derom måtte erhålla försäkran, och blef saken in publica synodo d. 24 januari 1655 af konsist. i Åbo, i närvaro af flere prostar och pastorer öfverlagd, och fann man icke obilligt, att Joh. Forsenius sin far med tiden succedera skulle, hvarföre han ock skulle sin ålderstigna fader vara till hjelp och göra sig meriterad i församlingen, på det presterskapets privilegier, K. M:ts recommendation och Lojo församlings enhälliga begäran med tiden måtte kunna handhafvas. Efter Chr. Agricolas förflyttning till Uskela anhöll Hr Sven hos konsist. att sonen Mag. Johan Forsenius måtte blifva sacellan, men tjensten var då redan bortlofvad åt Chr. Stenman, och hade Hr Johan fått confirmation på vicepastoratet; han nämnes 1655—65 så-

som sin faders vice pastor i Lojo med vocation till succession och blef konfirmerad i denna syssla vid visitation år 1661. Han var 17/1 1657 respondens vid prestmötet i Åbo, och tilldömdes 6 daler af de andra 2 respondenterna för det de ej infunnit sig. Han uppgifves äfven en tid förestått ett lektorat i Wiborg; säkert är att han af Dkpt 2/8 1659 erhöll tillstånd dertill. Såsom vice pastor i Lojo anhöll han hos Consistorium academicum i Åbo att blifva ihågkommen med någon bättre function och erkände Consistorium honom vid sammanträde den 20 Sept. 1665 *„fuller capabel till vacerande professioner“*, — fråga var då närmast om professuren i fysik samt i logik och metafysik; men då han hade utverkat sig konfirmation å sin faders lägenhet, så ansågs nu intet vara af nöden att han sattes på förslag. Blef 1670 pastor i Lojo efter sin fader. Var 1672 riksdagsman för Tammela, Lojo och Wånå prosterier och kallas då præpositus Lojoënsis.

Kyrkan fick följande donationer under hans tid: af Henr. Tafwest i Ojamo en yxa och järnskyffel 17/8 1672; — af assessorn Erich Andersson Rosendahl till Wejby en sölfkanna till vin på altaret, vog 74 lod: 1672; erhöll derför graf i kyrkan, och af Erich Rosendahl en kista med glas till reparation 18/9 1676.

Den berömde artisten Elias Brenner besökte 1671 Lojo kyrka i arkeologiskt syfte (E. Aspelin: Elias Brenner p. 34) och aftecknade här Tinne Erikssons vapen (jfr sid. 97; — Gottlund Otava I. p. 547 och XIV: 2).

Gunnars synes gått i arf från Sveno Torchilli till sonen, hvarjemte denne 1665 köpte en annan gård i Gunnars för 40 dlr och vanlig förbättring i små mynt 10 daler. Men vid tinget 1670 tog han intyg, det Gunnars hemman var i svag lägenhet och frostömt, hvilket intyg skulle företes höga kronan. —

Af tingsprotokollen framgår äfven, att vid detta ting allmogen förmanades att de som resterade för byggningshjelpen till finska kyrkan i Stockholm skulle ovägerligen leverera denna hjelp med 1 kappe säd eller 2 öre smt. 1672 påmintes socknemännen att underhållet af källarbyggnaden på prestgården tillkom ej något skildt bol, såsom de andra husen, utan socken i sin helhet. Vid Häradsrätten ålades 1670 socknemännen att till gengärd erlägga enligt Terseri visitationsakt 14/2 1661 2 daler, 1 kap. hafra och ett lass ved för visitation, (jfr. sid. 124), hvarjemte Forsenius påminte om sokkens godvilliga löfte vid tinget 1671 att derjemte erlägga en båge hö eller så mycket en karl orkar upplyfta jemte 4 kärfvor halm, samt ålades allmogen äfven leverera sina påskpengar. 1672 beklagade sig Forsenius att under Lojo prestbord är ringa höslag, då Prestgårdens ängar från äldre tider äro bortkomne (under Gerknäs); af brist på hö stodo åkrarna öde och detta intygades äfven af nämnden. För 2 fähus som han byggt ålades 1674 de byggnadsskyldige bolen att betala kostnaderna med 70 daler. Slutligen var han utsatt för tjufvahand; en karl från Lempans hade nämligen afhändt prosten och förpantat en jufl(?), en räfskinnsmössa, ett räfskinn och 4 aln hvitt valmar; vid tinget 1675 antecknades att tjufven hade insatts i Raseborgs „kista", men brutit sig ur fängelset. — Redan såsom adjunkt hade han erfarenhet om befolkningens opålitlighet: vid tinget 1665 klagade han öfver att ehuru han något före mårmesse tid 8 Sept. lagstadde sig en dräng denne dock icke infunnit sig för att tjena hos honom.

Den fåfänga som gaf sig uttryck i tvister om kyrkobänksrum kom ofta till synes. År 1672 anförde ryttmästaren Henrik Sabelstjerna vid tinget att tvist uppkommit emellan adeln i Stor-Lojo om främste bänken på

qvinfolks sidan; denna bänk hade tilldelts adelns frustugupigor, och ej legopigorna; och nu stiga lösa konor och sitta i bänken, hvilka försett sig med lönskoläger; och erhöll ryttmästaren härå tingsbevis. Redan året förut hade Hofrätten gifvit utslag i bänkfrågan; och assessor Erik Andersson Rosendal hade sedan anklagat Sabbelstjerna för domqval öfver detta hofrättsutslag, och företogs sedan vid häradsrätten ransakan i saken, dervid Sabbelstjerna inlade Domkapitlets utslag $^{21}/_{11}$ 1671 af innehåll, att Rosendals och adelns pigor skulle sitta i den tvistige bänken. Nu hade ryttmästaren låtit igenspika bänken ifråga, och Rosendal hade derpå genom kyrkorådet låtit åter öppna den igennaglade bänken. Vid ransakan framhöll Sabbelstjerna, att Domkapitlets utslag afsåg adelns frustugupigor och icke legopigor; juldagen hade Sabbelstjerna genom spögubben låtit snöpligen afvisa assessorns från Wejby nyckelpiga, och förklarade Sabbelstjerna, att han först talt med prosten, att det länder alla af adeln till skymf att legopigor gå i bänken; derpå hade han bedt att någondera af kapellanerne eller medhjelparene (adjunkterne) skulle få enskildt predika för sig, hvartill prosten genmält, att ryttmästaren borde komma till kyrkan, då äfven legopigorna skulle vara aflägsnade från bänken; och sedan hade ryttmästaren efter kyndermesso i fastetid genom kapellanen Hr Henrik tillsagt prosten att legopigorna skulle vara från bänken. — Ännu samma år 1672 förekommer Sabbelstjerna vid tinget; han framlade attester af kapten Anders Munk, stud. Mich. Collinus och Abrah. Rautenius om de olideliga ord, med hvilka regementsskrifvaren Henrik Henriksson vid bänkdelningen den $^{15}/_{7}$ 1672 utfarit mot Sabbelstjernas fru, i det han hött henne med handen och sagt: „dig till trots skall Wejby bänk stå“; hvaremot ryttmästaren i kyrkan hött Henrik och sagt: „vore det på ett annat ställe, så“

etc. — Bänkdelningen i fråga för adelns bänkrum förrättades på Domkapitlets befallning af kyrkoherden i Karislojo Johannes Tharvonius med biträde af Henrik Grelsson. Generalguvernören Herman Fleming på Giercknäs fick sitt bänkrum inom korbalken höger om kordörren, hans fru på andra sidan dörren, hvaremot hennes frustupigor och nyckelpigor fingo plats emellan korbalken och Mäntsälä graf; utmed korbalken följde sedan Sabbelstjernas bänk, vidare öfverste And. Muncks från Karisjärvi (Pusula), Mäntsälä ryttmästarens [Axel Ljustra], And. Roos' på Karstu, kaptenlöjtnanten Clas Sabbelstjernas på Kovela (Nummis), assessor Erik Rosendals på Wejby, landsdomaren Nikolaus Skunks på Karnais, Lars Dufvas på Moisio, vidare Gerknäs husfolk och den 5:te bänken var för officerare. Tvistebänken på qvinnosidan tillföll frustupigorna och nyckelpigorna, men legopigorna fingo plats lägre nere i kyrkan. — Denna bänkdelning gällde sedan mutatis mutandis intill 1746, men detta hindrade ej att sedan Sabbelstjerna aflidit, hans enka igen hade en celeber kyrkobänkstvist, hvarom mera i det följande (s. 148 ff.)

Johannes Svenonis Forsenius afled enl. annot. $^{28}/_{8}$ 1675, och blef antagligen begrafven i sin faders graf i Lojo kyrka. — Gift 1656 [1]) med *Anna Johansdotter*, f. 1632, dog på Gunnars $^{20}/_{6}$ 1680, 48 $^{1}/_{2}$ år, och begrofs under choret. — Barn 1) *Johannes*, blef pastor i Lojo; 2) *Ericus Iohannis Forsenius*, stud. 1684; advokat i Hofrätten 1694, lefde än 1696; skref dikt till promotion 1691 (Sv. Litt. Förh. LXV, s. CCLIII); 3) dottern *Helena*, gift 1691(?) med landssekreteraren i Nylands län *Johan Henriksson Arckenholtz* i hans första gifte och moder till Hessiska hofrådet,

---

[1]) I Åbo trycktes 1656 „Gratulationes sacris Nuptiarum honoribus Dn. M. Johannis Forsenii et Annæ Johannis de Weiby" (Univ. desideratkatalog). — Anna Johansdotter var dotter till ryttmästaren å Wejby Johan Larsson och hans hustru Elin Svensdotter.

den bekante historikern Johan Arckenholtz, f. 1695, † 1777 [1]).

21) **Gabriel Laurentii Tammelinus,** född $^{24}/_{2}$ 1641 i Loimjoki (?). Hans fader var kyrkoherden i Tammela Laurentius Petri Aboicus, omn. 1634 † 1671, känd bl. a. för sin „Ajan Tieto", och Psalmen 523 i Nya finska Psalmboken „Ihminen jonk Jumal' loi", som är författad af honom. Gabriel T. blef student i Åbo 1658. Såsom ung student var han äfven en bland underskrifvarene till en förklaring med anledning deraf, att studenter fängslats 1658 af landshöfdingen och icke af de academiska myndigheterna, och hade studenterne enats att ej besöka akademin sålänge kamraterne voro fängslade (Kirj.kuukauslehti 1867, Hist. ark. VIII: 384—389). — Han anhöll om stipendium 1663, var respondens 1664 $^{12}/_{3}$ under Kempe, blef magister 1664 $^{24}/_{5}$, konrektor $^{7}/_{5}$ 1667 och rektor 1670 i Ådo katedralskola, och upprättade skolans äldsta än i behåll varande matrikel; presiderade 1669 jemte Gabr. Arctopolitanus vid synodaldisputation *„De peccato"* (författad af J. Gezelius). Erhöll Carl XI:s collation på Lojo $^{14}/_{9}$ 1675 på förslag af biskop Gezelius, „enär han icke allenast med särdeles flit till den studerande ungdomens stora nytta och förkofring sin tjenst i många år förvaltat, utan ock i predikoembetet skall inhemtat den lärdom och skicklighet, att han till detta kallet framför andra der i stiftet synes numera nogsamt värdig och förtjent; hvarföre han tillbe- 1677—95.

---

1) Å Lojo begrafningsplats fans i ringmuren strax vid kyrkans östra gafvel Arckenholtzka familjegrafven, i hvilken antagligen samtliga i Lojo aflidne medlemmar af familjen Arckenholtz begrafvats: Landssekreteraren i Nylands län Johan Arckenholtz, † $^{31}/_{5}$ 1729, hans 2:ra hustru Helena Helena Sofia Eriksdotter Bosin, † $^{18}/_{1}$ 1759, deras dotter Helena, f. 1715, † $^{29}/_{8}$ 1786 (gift med mantalskommissarien Israel Silander, † $^{14}/_{5}$ 1752) samt deras son hofsekreteraren Erik Arckenholtz, f. $^{18}/_{12}$ 1726, † $^{14}/_{4}$ 1772 — samtliga ägare till Wejby gård.

tros och förordnas till kyrkoherde i Loijo gäld". Kort före det han tillträdde kyrkoherdetjensten i Lojo undertecknade han vid Landtdagen i Åbo d. 30/8 1676 bl. a. finska presterskapets beviljande af rytteri till rikets tjenst (presterskapet i Lojå pastorat skulle utrusta 1 1/2 ryttare).

Tammelinus tillträdde kyrkoherdetjensten i Lojo 1/5 1677 och vid hans tillträde fans här: Finsk Biblia, köpt 1644; Finsk Psalmbok, köpt 1669; ny finsk manuale; Anatomia papæ, köpt 1669; confessio Augustana, finsk (fins än); Evang.bok på finska; gl finsk manuale; Psalterium Davidicum; catechismus major Lutheri på finska, köpt 1679; Svensk Psalmbok, förärad af befallningsman på Gircknäs Georg Micrander 1680; Meditationes Gerhardi. — Brokot bårkläde med Pålniskt arbete; 4 brokota gl täcken, a:o 1680 af 2 gamla sydda till ett, på prästebänken. Gl. predikstol i sacristian, och altare m. gl. duk. — Målat altartafla, förärat 1663. — Sielfva kyrckian och sacerstigan innantill måladt med gam. målning. Fönstren i båda gaflarna och 1 nederst på söderväggen reparerade och heela, men 2 på söder- och 1 på nårwäggen en deel söndrige; fönstren i sakristian heela; golfvet i kyrckian eendel ojämpt; i choren finnes 6 murade grafvar: på norra sidan: Laxpoijo, Mänsälä, Weiby och Sal. Hr Matthiæ pastoris; på söder sijdan: Ungila och Sal. Herr Sven Pastoris graf. — Documenter på Prästegårdz ägor finnes uti kyrckian förvarade, nämbl. gambla bref, somblige 200, sombl. 300 åhr gambla. — Bygnader: Borgstugun med mörk cammare, brädfodrad 1670; kyrkoherdens boningzstuga opbygd 1668 med 9 fönster; barncammaren; kellarstugan, opsatt 1672; steenkellare, utgammal med hvalf aff gråsteen; Scholstugun förr kallad biskopzstugun; Biskopzstugun, förr kallad Simonsstugun, Poortstugun, Capellansstugun, som ock kallas bryggstugun; Bagarstugun bygd 1670, Köök m. gl. stock-

lås, Boda med mellanvägg och tvenne låås, gl. boda, gl. kammare framför bagarstugan, gl. drengstuga. — 2 ängar à 30 lass; vid Tötar 3 små ängstegar; Papinsalo udde i Paxalo, prestg. tillhörig. — Följer sedan en noggran förteckning på alla de byggnader, hvilka uppförts under Tammelini tid 1677—94, bl. a. 1689 blef prestgårdsqvarn med dam ånyo oplagt, d. v. s. den hvilken 1384 hade af Ojamo och Kohdola donerats till prestgården, men hvilken sedan, ovisst på hvilken grund, kommit bort från prestgården. Vidare antecknades, att vinsäden i Lojo var 16 Tr spanmål af kronotionde [1]).

Under Tammelini tid hölls i Lojo visitationer den 12/5 1678, den 14/8 1679, den 13/1 1684, den 23/2 1687 af Biskop Joh. Gezelius d. ä. — vid sistnämnda visitation var Gabr. Gråå notarie, — samt den 6/2 1693 af biskop Joh. Gezelius d. y. Af dessa visitationer finnes blott korta anteckningar rörande räkenskapsgranskningarna i behåll, hvaremot visitionsakterna förkommit.

Vid riksdagen 1680 anhölls, att Tammelinus skulle få tillgift på taxeringen mot den lön som honom stod tillbaka för den tid han tjente i Åbo skola, och biföll K. Mt den 27 Nov. 1680 till detta desiderium. — Prosten Tammelinus var sjelf fullmägtig för Åbo stift vid riksdagen i Stockholm 1686 och petitionerade då derom, att då å prestbolet i Lojo är ringa höslag af orsak, att de 1382 testamenterade ängarna äro komne under Gerknäs gård, hvarföre han supplicerade att Kongl. Mt

---

[1]) År 1693 finnes antecknadt, att Hans Kongl. Majestät nådigst hafver förunnat en tillökning af vinsäden till Lojo af 4 Tunnor spanmål; af dessa 20 tunnor belöpte sig på moderkyrkan 9 tunnor, som än i dag utgå till vinsäd. — Landshöfdingen Axel Rosenhanes resol. af den 4 Sept. 1681 bestämde, att tullbetjente skulle låta det till Lojo församlings behof införda kyrkovinet fritt passera; detta på grund deraf att vid 1680 års Herredag erhållits tullfrihet på kyrkovinet.

täcktes testamentsbrefvet bekräfta, på det ängarna måge komma till prestbolet igen, men i Resol. af den 23 okt. 1686 förklarade K. Mt, att man ej vet huru dessa egor äro komne från pastoratet, altså kan saken först efter föregången kommunikation med vederbörande lagligen skärskådas och afgöras och sedan dom deruti är felt och vunnit laga kraft skall då hos landshöfdingen sökas execution. Äfven anhöll han, att klockaren i Lojo skulle njuta frihet i utskrifning för tvenne drängar, enär socken icke eger något klockarbol och förfäderne till sin kyrka skaffat vackra klockor, hvilka till att ringa behöfves 4 personer, men förklarade K. Mt att häri ingen ändring kunde ske.

Tammelinus utöfvade en icke så alldeles obetydlig skriftställareverksamhet; så öfversatte han till finskan den tyske predikanten J. J. Schützes „*Memoriale christianum*“ Christillinen Muisto-Kirja Edesauttamaan aljettua utta Elämäkerta 1679. Då Tammelinus sände öfversättningen till Gezelius d. ä. i handskrift anmodade han biskopen lemna densamma till granskning åt eloqv. prof. Martin Miltopæus († 1679) eller till kyrkoherden i Pemar Florinus, som „in lingva sit nostra homo versatissimus“ (Gez. d. y. minne p. 239). Betecknande för finska folkets i religiös väg omhuldade asketiska riktning vid denna tid är att Tammelinus med offentligt understöd utgaf i finsk öfversättning den fromme tyske teologen, professorn i Jena, Johan Gerhards Andliga betraktelser „Pyhät tutkistelemuxet“, (Suomi II. 4: 255), men då första upplagan af arbetet, som 1679 utkom, blef lågornas rof med undantag af det exemplar som lemnades till kon. Carl XI, vid den stora branden i Åbo $^{29}/_{5}$ 1681, erhöll han, då han mycket kostat på Joh. Gerhardi betraktelser af Kongl. Majestät i resol. af $^{10}/_{9}$ 1681 frihet för lifstiden på den taxa, som af Lojo årligen plägade utgå; och genom K. M:ts re-

solution 1686 28/10 fick han försäkran att till detta gudlige och nyttige verks befrämjande skulle beviljas 200 Daler Smt för uppläggande af en ny upplaga. Denna utkom 1688 med dedikation till konungen (Pipping: Förteckning N:o 209). Hvardera arbetet har sedan utkommit i flera upplagor; det förra utkom 1732—98 i 5 upplagor i Stockholm, och af det senare utkommo sedan tre upplagor i Åbo, 1732, 1818, 1838, fem i Stockholm, 1767—1802 och två i Helsingfors, 1863 och 1875. — Den af hans fader påbegynta samlingen af finska ordspråk utvidgade han betydligt och sedan den jemväl ökats af Henr. Florinus utgafs densamma 1702 (Pipping a. a. N:o 366). — År 1687 utgaf han af trycket i Åbo en *„Lijkpredikan öfver Landssekreteraren i Nyland Erich Forsing: En Gud älskande menniskas förmåner af dess goda samvete,* Job. 16: 19." Skref latinska gratulationsverser, 11 strofer i alceiskt versmått, hvilka bifogades eloqventiæ prof. Martin Miltopæi vidlyftiga *Intitutiones oratoriæ.* (J. A. Heikel: Filologins studium vid Åbo universitet p. 158—159). År 1690 författade han verser till Gezelius d. ä. minne. Ett märkligt arbete, som torde hafva betydelse för språkforskare än i dag är: *„Förteckning uppå dhe swenske ord, om hwilka finnes underrättelse i wår swenska Bibel antingen de äro Masculini, Foeminini eller Neutrius Generis; det är, antingen the heta Han, Hon eller Det, Skrefven Anno 1674 och sedan några gånger öfversedt. Tryckt i Åbo af Johan Winter åhr 1694"* 16 sid. in 8:vo. Uti F. Kyrkoh. Samf. Meddelanden II. p. 135 finnes en af honom förf. uppsats öfver *Predikoställen inom Raseborgs prosteri* år 1688 [1]).

---

[1]) I Lojo moderkyrka predikades på finska; hvarje högtids- och bönedag i sacrestigan på svenska samt på Gerknäs gård hvar 5:te söndag på svenska, hvarjemte kantpredikningar höllos i Paksalo, Karstu och på Lojo-ön så ofta tiden medgaf.

För sin lärdom, flit och allvar åtnjöt han stor aktning och Gezelius d. ä. kallade honom „Finlands Spener" och föreslog honom 1679 till Superintendent i Narva i st. f. P. Bång, men hans förslag antogs icke.

Under Tammelins tid ha vi att att anteckna åtskilliga donationer, främst de kungliga. Den 1687 tryckta „Kyrkio-Lag och Ordning" förärades till kyrkoarkivet. Likaså Handboken af 1693 med anteckning „Lojo Församblingz Moder-Kyrckias book, af Kongl. M:st i Nåder föråhradh", vidare „Confessio Fidei eller Then Christeliga Troos Bekännelse" af 1693 samt samma arbete på finska „Sen Christillisen Uskon Tunnustus" 1693 jemte anteckning med biskop Gezelii kännspaka stil „Lojo kyrckias book aff Kongl. Maij:tt i nåde föråhrad" — alla med guldsnitt och konung Carl XI:s krönta förgylda monogram på såväl fram- som bakpermen. — Enskilda personer ihågkommo äfven kyrkan: af pigan Johanna på Laxpojo en messesärk 1679, — messesärk af rödt plys 1682, — af fru Anna Slang ljuscrona med 6 pipor framför predikstolen $^{24}/_{12}$ 1682 — af kapl. Chr. Stenman bänkar i sakristian och ett skepp 1683 (erhöll derför graf i kyrkan), — rödt kläde på prestebänken 1686, och vid fru Anna Slangs begrafning fint bårkläde 1690.

I kyrkan uppsattes följande vapen: 1) i rödt fält med tvänne förgylte stjernor ofvan, och under 2:ne sablar äfven förgylte; ofvanpå vapnet en hufvudhjelm och öfverst en fana mellan tvenne horn; inskription: *Kongl. Maij:ts Tro Tienare och wälbestälte Ryttmästare för ett Compagnie Cavallerie, den Edle och Wälb: Herr Henrich Sabelstierna til Lemo gård, Huchtis och Laxpojo etc. År född d. 23. Julii A:o 1625. och i Herranom sahl. afsomnad d. 15. Aprilis A:o 1681"*, (begrofs i egen graf $^{2}/_{10}$ 1681). Samma vapen fans ännu 1749, likasom alla här omnämnda vapen (jfr Fin. vet. soc. bidr.

38: 146 ff.) och ett i mindre format, infattadt öfver altartaflan eller dess öfverzirat, som han skänkt; och hälften som dervid var bifogad hade i fältet en man med spjut i handen stickande en orm och äfven en dylik man öfver samma vapen (Slang).

2) Vapen i blått fält med svart gärning isprängd och trenne rosor utan stjelk samt ofvanpå hjälmen en dylik växande ros på stjelk och gröna blad emellan 2:ne horn; inskription: *Kongl. Maij:ts wår allernådigste Konungs och Herres Tro Tienare och Wälförordnad Secreterare uti then Högl. Kongl. Håfrätten uti Stor Furstendömet Finland, den Edle och Wälb. Petter Rosendahl, född A:o 1660 medio Aprilis och afsomnad i Herranom d. 8 (?) Maji 1685,* (han dog förr än han tillträdde sekreterare-sysslan).

3) Vapen med öppen hjelm och ofvanpå 2:ne böjde ormar, som hålla i händren en grefskapskrona och emellan armarne en grip med en hillebard; äfven i fältet som är gult, en grip hållande en hillebard och stående på 2:ne hjul, ett under hvardera foten; inskription: *Kongl. Maij:ts Tro Tienare och Wälbestälter Ryttmästare för Högwälborne Hr Baron Gen. Major Otto Wellingks Regemente och lif Compagnie utaf Cavallerie Then Ädle och Wälb. Otto Jean Wellingk til Laxpojo är född Åhr 1641. d. 11 Novemb. och i Herranom sahl. afliden den 14. Januarii 1688*" (begr. 9/12 1688).

4) Rosendahlska vapnet (jfr 2) med inskription: *Kongl. Maij:ts Wår allernådigste Konungs Tro Tienare och Assessor uti den Kongl. Håf Rätten i Storfurstendömet Finland, den Ädle och Wälb. Erich Andersson Rosendahl, född åhr 1615 uti Jusiö, men afleden i Herranom År 1690. d. 4 December och begrafven i Åbo domkyrka d. 19. Aprill 1691. Gud förläne honom med alla Christtrogna en frögdefull upståndelse.* (Rosendahl var

egare af Wejby, — hans lik flyttades till Lojo 1694 från Åbo).

I histor. böckerna såväl i Lojo som Nummis och Pusula införde han äfven *catalogus pastorum* ända från 1323 bl. a. på grund af gamla råbref. Bokföringen öfver födde, vigde och döde börjar i Lojo 1677, liksom äfven kommunionboken [1]; och sjelf förde han kyrkoböckerna

[1]) Innanför första bladet i Kommunionboken har han antecknat en numera delvis utplånad promemoria: „[Alla skola] komma tillstädes i skrift, de som icke komma tillstädes skola intet — — skola vänia sig att läsa distincte — — de som drickna sig druckna medan — — lösa sig med 1 dlr Smt. — [De som] vilja till wijgningz skola först examineras. [Efter] ordinarie catechismi predikningar skall altid efter [— —] opläsas ett stycke af catechesi. — De som vilja begåå Herrans Nattvard måste vara tijdeliga tilstädes i kyrckian. — Förmanas att lära siunga. — Skall oprättas catalogus öfver walbarn och annoteras huru åffta de gå i kyrckian. — Frågas efter dem som försumlige äro att gå i kyrckian; item efter dem som lefva i kijf och trätor. — Hushållen tillika till Herrans nattvard. — Absentes in visitatione. — Catalogen öfver dem som läsa i bok. — Om fredagen skall flitigt folket komma till kyrckian, i synnerhet när passions historia predikes".

I en kyrkobok i Lojo-Nummis finnas tryckta följande *Admonitiones*, utvisande ordningen för den kyrkliga bokföringen; och då dessa veterligen icke blifvit på sednare tider publicerade, meddelas de härmed: „Til thet som förr om Skrifftbooken in commonit. 1 § VI och om Catechismi öfning, Common. IV § 1, 2, 3, 4, etc. [jfr Gezelii Commonitiones af 1673 — publ. i Lagi Cirkulärsamling] är påmint och vthförligare Vpsatt, lägges nu thesse wälmeente förmaningar. Såsom I. Effter Ven. Clerus mäst faller på den meeningen, at en Skrifftbook tryckes så stoor, at til hwar Familia i Församblingen lämnas en sijda in Folio, (och således ett Arck til 4. Familier) så håller man det nu rådeligare, at den gambla Skrifftebooken aldeles inskrifwes i den nyia; Hwilken möda dhe Lärare som äro bekymmersamma om sina käre Åhörares ewiga Wälfärd, medh lust sigh påtaga. Den förrige Skrifftbooken, ther hon fulskrifwen är, kan än tå förvaras i Kyrckiones Bookskååp. — II. Drages ther om bekymber, at Byy-, Gårde- och Personernes Nampn skrifwas wäl och tydeligen, ther aff Successores, (som man förmodar dhenna Skifftbook kunna brukas

och räkenskaperna så väl i Lojo som i Nummis och Pusula 1677—1694. Ordning sökte han befrämja; året innan han afled hade han tingssak mot kyrkovärden i Nummis And. Rennerfelt för dennes otillfredsställande bokföring af vinräkenskaperna. Åfven tyckes Rennerfelt i öfrigt icke fört sina redovisningar till belåtenhet. Han anklagades 1694 för att hafva förhållit Nummis kapell dess klocka och levererat en oduglig, ehuru han uppburit 12 Tr och 422 Dlr till dess omgjutning.

I likhet med sina företrädare klagade Tammelinus

i fast många åhr) kunna see sina Antecessorum Flijt och Åhoga, och vpwäckias til lijka Bekymber och Flijtigheet. — III. Främst och öfverst på Bladet skrifwes Bynampnet, medh reena och gröfre Bookstäfwer. Ther vnder Gårde nampnet, (och ther flere boo på en Gård, skrifwas dhe på hwar sitt Bladh) med Huusbondens Nampn, och sedan alla Personers i Huushållet, Ther flere Gårdar eller Grannar äro vthi en Byy, skrifwes på hwart Bladh Byynampnet, at dhet lätteligare må igenfinnas. — IV. När en Huusbonde flyttiar medh heela sitt Huushåld ifrå den ena Gården til then andra, som dhet offta händer, kan han medh sijn Familia noteras på dhet nyja Booställer, effter som en annan Åboo måste på hans förre ställe anskrifwas. Men hwad vngt Folck widkommer, som offta gåå ifrån den ena Tiensten til den andra och ombyta Huusbönder: Så länge dhe äro innom Församblingen, hälst i ett Nattbool, är intet nödigt at dhe på ett annat ställe anteknas, vthan vpletas i den Familien, dher dhe förr hafva tilhållit; Men komma the ifrån en annan Församling måste the vpteknas ther the först Tienst antaga i den Socknen, sedan dhe hafwa vpwijst sin förrige Siälesörjares Attest om sin Christendoms öffning. Conf. Common. VI § 1, 2, 3. — V. Thet måste noga achtas i annotation, hwilka som läsa väl och distincte, och hvilka läsa medh staplande, och ther effter accurate inskrifvas effter Common. IV. § IX. num. (1) såsom ock the som kunna läsa i Book exacte eller aliquo modo läsa och förstå the små Frågestycken eller Spörsmåål, antingen aliquo modo eller pleniús etc. ther aff Lärarne kunna hafwa bästa Efftterrättelsen, om hwars och ens flijt til näste Examen. — VI. Thet som in Appendice ad Catech. är påmint, at medh denne Skrifftbook måste försichteligen handlas; Thet skal för all ting tagas i godh acht, at the enfaldige, fruchtandes för någon annan Olägenhet, icke afhålla sine Barn ifrån en så nödigh öfning".

ofta vid tinget öfver socknemännens försumlighet att betala prestarättigheterna och utföra den dem åliggande byggnadsskyldigheten. Så klagade han 1681 att Koisjärvibol ej uppfört maltpörtet å prestgården, och ville att Rätten skulle belägga det med böter för denna försumlighet, men som prosten Tammelinus bad för dem, förskontes de från böter, men förmanades att framdeles fullgöra sina skyldigheter såsom Kongl. M:ts Resolutioner förmå. — Samma år framsteg vid tinget prosten Tammelinus och tillsporde sina åhörare, om han af dem fordrat olaga pastoralier, hvartill alla svarade, att de erlagt hvad de af ålder varit vane att utgöra, hvaröfver de aldrig klagat, ej heller hade de velat, att deras herredagsman, jagtfogden Henrik Henriksson från Waanila, deröfver skulle klaga, och ville de än framdeles erlägga prestarättigheterna efter det de af ålder varit vane; men kunde prosten ej bifalla härtill med mindre än att särskildt tillstånd dertill utverkades hos Öfverheten [1]); emellertid tillsattes uppsyningsmän öfver hvarje rota. — Vidare klagade prosten att inhysesfolket i socken vart motsträfvigt att erlägga pastoralierna, och förordnade rätten att i hvarje bol skulle utmätas enl. K. M:ts förordning 2 mk silfver af dem som intet land bruka. Vid tinget 1683 framlade prosten en skrift från biskop Gezelius, hvari yrkades, att Henrik Henriksson från Waanila skulle bevisa, att Lojo socken

---

[1]) Förutom de gamla landskapslagarnas och Kristoffers landslags kyrkobalkar hade 1617 emanerat en ordning för prestauppbörden; åren 1634, 1664, 1675 gåfvos Resol. på finska presterskapets besvär bl. a. ang. uppbörden, och 1643, 1647, 1650, 1655 följo Resolutioner på enahanda besvär från presterskapet i Åbo stift, hvarjemte emanerade tiondemandatet af 1638. Den 8 Febr. 1681 hade emanerat en särskild uppbördsförordning, och denna afsåg Tammelinus i det han ej ville bevilja uppbörd enligt gammal vana. — 20/9 1681 gaf K. M:t Resol. ang. uppbörden i Åbo stift.

underhöll 9 prester eller ock bötfällas för grof osanning, enär Henriksson då han varit herredagsman vid senaste riksdag förebragt detta grundlösa påstående på socknens vägnar; emellertid hade herredagsmannen vetat skaffa sig af K. M:t d. 22/1 1686 utfärdadt „beskärmelsebref", hvari Henriksson jemte hustru och barn frikallades från allt åtal och förföljelse för hvad han i Stora Commissionen och under de två senaste riksdagarna mot en eller annan talat, och hvilket ländt H. Kongl. Majestät till tjenst. På grund af detta beskärmelsebref inlät sig Henriksson helt enkelt icke i svaromål, utan ville se ett annat specialmandatorial af kungen, hvarigenom det förra upphäfdes. Icke heller hjelpte det till något att honom förehölls, att han farit fram med osanning, och att Kungl. M:t ej gifvit honom försvarsbref att han skulle få ljuga för kungen. Men rätten vågade ej tvärtemot beskärmelsebrefvet ålägga honom att svara. Saken förhöll sig så, att i socken fans kyrkoherde, kapellan, sockneadjunkt och 2 kapellaner i kapellen eller summa 5 prester, som aflönades af socken; staten aflönade pedagogen, och ville sockens ordinarie prester bestå sig adjunkter, bekostades ingalunda sådana af socknen — något som nog Henriksson hade mycket väl reda på. Huru denna man kommit sig till förtroendet att två gånger blifva riksdagsman är fast ofattligt. År 1674 hade han kommit hem icke alltför mycket beskänkt, då hans dräng satt helt fredligt och band nät, något som Henriksson ej förut sett honom göra. Men då föll det den käcke jagtfogden in, att han skulle giofa honom aga så att han skulle lära sig akta sin husbonde, sprang till och slog honom samt slet honom i håret, hvarpå drängen hämnades, tog en yxa och tillfogade sin husbonde ett sår i ryggen. Vid rätten sade han blott: „ey minä tieden mikä kowa lycki kirven minun käthen toi". Att drängen fick myk-

ket hårdt straff behöfver ej nämnas. — Inför rätta fick jagtfogden 1683 göra offentlig afbön för det han i dryckesmål kallat länsman Lars Bertilsson skälm, hundsfått och kronans tjuf; engång tingfördes han för att han slagit kapellanen Talpæi dräng; och bötfälldes för det han inför sittande rätt kastade en afbruten käpp på tingsbordet.

En tvist som måtte väckt mycket uppseende, var den, som 1683 förekom mellan Tammelinus och hans socknebo Henrik Kettu från Maksjoki, hvilket kan slutas deraf, att densamma ännu lefver i folkets minne 225 år efteråt, ehuru traditionen uppgifver tvisten varit mellan prosten Lauræus och Kettu-bonden. Saken förhöll sig sålunda, att Kettu hade angifvit Tammelinus i Domkapitlet att hvar gång denne på skrifthållen besökte de skilda nattbolen, detta skulle varit förbundet med en omkostnad af 50 daler för husbonden, och icke en tunna öl skulle förslå i hvart nattläger, dit han med tre hästar skulle färdats på resan omkring i socknen. Inför rätta förklarade Kettu att han menat, att för alla resor året om stiga omkostnaderna till 40 à 50 daler. Vid rätten inlade prosten intyg af alla de förnämsta i socken, att han var fri från sådana beskyllningar som honom åhvälfts; Kettu erkände sig hafva ljugit, kunde intet bevisa, begärde om förlåtelse och bad gode män intercedera för honom hos prosten, som också förlät honom på vilkor, att han ej vidare skulle fara fram med lögn.

Vid denna tid utagerades i Lojo en kyrkbänksprocess, hvilken förtjenar relateras. Fru Anna Slang till Wendelä (f. 1616 † 1690), enka sedan 1681 efter ryttmästaren Henrik Sabelstjerna (f. 1625) till Laxpojo, anhängiggjorde en rättegång vid Häradsrätten den 3 Apr. 1685 mot senare innehafvaren af denna egendom ryttmästaren Otto Johan Welling (f. 1642 † 9/12 1688). Der-

vid framhöll fru Slangs ombud regementsqvartermästaren Carl Carlsson von Lindelöf († 1705), på sin fränkas fru Anna Slangs vägnar, att Wellings fru, Chatarina Margareta von Cappel [1]), fått rum i fru Slangs kyrkbänk, blott till dess ryttm. Welling hunnit söka sig annat rum i kyrkan. Nu ville Wellings fru alldeles utetränga fru Anna ur hennes kyrkebänk, den hon och hennes salige man med grafstället för 3,105 Dlr 14 öre Kmt hade af kyrkan köpt, producerande ur kyrkans bok ett af prosten Tammelin utfärdadt extrakt å några föräringar, hvilka af Laxpojo possessorer gifvits till kyrkans och gudstjenstens prydnad; de tvistige bänkerummen borde derföre ej åtfölja Laxpojo gård såsom konungsgård, emedan de först köpte äro efter det gården blef dylik, utan blef den först 1556 konungens afvelsgård, efter att tidigare varit trenne bönders skattehemman; och år 1564 hade densamma donerats till Nils Bertilsson Slang. — Angående Wellings befattning med Laxpojo var fru Anna ej heller riktigt på det klara. Men Welling förklarade, att sedan gården 1681 reducerats hade han två år senare arrenderat densamma af reduktions-kommissionen. Ånvidare anförde fru Annas ombud, att söndagen den 17 aug. 1684 skulle fru Katrina Welling öfverfallit Anna Slang med grofva försmädeliga ord och beskyllningar, kallandes henne för „en gammal djefvul“ och „fyllmärr“, åberopande såsom vitne Nils Larsson Dufvas till Moisio fru Anna Maria von Wädell och assessor Erich Rosendals till Wejby husföreståndersk a. Söndagen derpå hade fru Welling sönderbrutit kyrkebänken och gjort sig skyldig till kyrkofridsbrott.

---

[1]) Hon var hemma från Narva och bodde i Lojo än 1712; hennes mans kusin var presidenten, general Otto Welling, hvars hustru Johanna Margareta von Tiesenhausen 1705 köpte Laxpojo för 100 Dr Specie af Catharina Cappel.

Hr Christer Stenman intygade ock, att ehuru han ej åsett detta, hade han söndagen d. 13 mars kommit uti kyrkan, der de som till skrift ville gå, voro församlade, och hade då Wellings tjenare slagit lås för manfolks dörren; detta hade han gjort ehuru bänken ej var fråndömd fru Slang, och hon hade likväl rummet i 20 års tid begagnat; nu hade han genom att stänga dörren tillfogat äfven Carl Lindelöf skymf och förakt. Fru Anna klagade änvidare, att Wellings fru henne belackat och hennes existimation märkeligen toucherat. — Ryttm. Welling framtedde biskop Joh. Gezelii dom af $^{13}/_{1}$ 1684, dessmedels kyrkebänken dömdes att tillfalla Laxpojo säteri och fru Anna Slang under hennes lifstid; han önskade äfven se köpebrefvet å kyrkbänken, men ansåg att det som till Guds hus skänkes kan ej räknas för köp; han förnekade vidare, att hans fru ofredat fru Anna, men beklagar att hon icke någongång kan komma i kyrkan med mindre hon visar hans fru sneda ögon, sägandes henne icke vara berättigad till bänkrum, och ville ej tillåta henne draga regementsqvartermästaren Carl Carlsson Lindelöfs till Vendelä hustru [Margareta Mårtensdotter] eller flere andra der in. Fru Anna hade låtit slå bänkedörren igen och borttagit nyckeln med sig till Bjerno, hans fru ovetande, och då hon kom till kyrkan ryckte hon hårdt på dörren att den således i tu gått. — Fru Annas ombud påpekade vidare, att Welling tvertemot Hofrättens mandatorial i saken af $^{15}/_{8}$ understått sig att *lite pendente* sätta lås för bänken i församlingens åsyn och hade fru Anna „regallerat“ Guds huset med vackra och kostbara stycken för att denna bänk jemte grafställe kunna oförhindradt åtnjuta. Ån vidare hade Welling låtit andra böndagen sätta sina hästar i fru Annas stall på kyrkbacken och låtit sina drängar bryta dörr och lås. Wellings fru hade öfverfallit fru Annas fiskare, kallat fru Anna en gammal

djefvul, en sådan som bland trollpackor finnes och en fyllbytta. Häradsrätten hemstälde saken till Hofrättens afdömande och huru tvisten slöts är obekant; men kort derpå anhöll Welling, att han, som genom reduktionen mist alla sina gods i Ingermanland, måtte få under säterifrihet besitta Laxpojo, till hvilken begäran äfven Kongl. Majestät biföll $^{2}/_{10}$ 1686. — Fru Anna Slang tyckes i öfrigt icke haft så klart för sig mitt och ditt. Vid tinget 1683 dömdes hon att restituera den kista, som hon afhändt fru Anna Sabelstjerna från Kovela (i Nummis).

Mycket men hade Tammelinus af kyrkobackens inhysesfolk. Så klagar han 1684 att en man derstädes tagit den „kista", som af socknen var uppförd till kronones fängelse och deraf bygt sig en badstuga, menande sig föröfvaren af tillgreppet dertill hafva något slags rätt, då han „hakaskytt [1]) och vaktmästare var". Inhysesfolket brukade äfven krögeri om helgdagarna och fara var för kyrkan med deras eldsbrännande så nära Guds hus, då de bodde på kyrkones jord; äfven bönderna besvärade sig öfver att de öfvade skogsstöld; de å kyrkans mark boende inhysingarne ålades att afflytta vid 12 mks vite. Den numera toma planen framför kyrkan var dock ända till 1700 talets midt bebodd af enahanda folk, såsom vi framdeles få se. — 1685 ålades tre bönder vid 40 marks vite att fullgöra sina skyldigheter och laga i ordning skorstenarna på prestgården, enär eldsvåda i vidrigt fall var att befara. Äfven flere gånger klagade han att byggnadsskyldigheten eftersattes så att prestgården föll i „missbyggnad."

Äfven besvärade sig prosten 1687 öfver att endel socknemän honom hans pastoralier förfalska och „flärd

---

[1]) Hakaskytt kallades de med s. k. hakebössor — sådana nämnas i Finland redan 1513 — beväpnade skyttarne. Hakaskytts hemman i Lojo by, kallades på 1620-talet Erik Hakaskytts hemman; skrifsättet Hagaskytt är sålunda oriktigt.

bruka"; i sin tionde-halm hade en man från Orsnäs lagt in svinboss och stora isstycken att kärfvorna skulle synas tunga och stora. En ryttare i Kaukela hade med välde tagit bort det vargskinn, som skallbådet — 4 byar i Pusula — deputerade såsom prostens tionde. — En odiös skyldighet som ålåg presterskapet i äldre tider var den att tingföra personer hvilka gjort sig förfallna till brott mot punctum sextum, och yrka på böter för lägersmål och horsbrott; denna skyldighet hade genom K. M:ts Resolution af 1/9 1664 på presterskapets i Åbo stift besvär åhvälfts länsmännen; men äfven dessa funno väl uppdraget mindre angenämt. 1687 klagar Tammelinus öfver länsmannen Lars Bertilsson, för det han icke var Lojo kyrka assisterlig att utsöka resterande muldpengar, ej heller hade han citerat personer i nyssnämda afseende likasom han ej heller tingfört dem, hvilka om böndagarna försummat gudstjensten. Men äfven de som bivistade gudstjensterna om helgdagarna kunde svårliga förgå sig. Så hade andra böndagen år 1691 hustru Margareta från Lempans i Sjundeå och hustru Anna från Yttertötar Heinas, kommit i lufven på hvarandra på stora gången i Lojo kyrka efter slutad gudstjenst. Kapellanen Stenman, som åsett handgemänget, hade slitit de rasande hustrurna från hvarandra. Margareta hade emellertid rifvit ett blodvite i ansigtet på Anna och nappade de lärftshatten eller klädet från hvarandras hufvuden så håret föll ned på axlarna. Om orsaken till slagsmålet förmältes, att Anna misstänkt Margareta att hafva stulit några alnar taftband och att hon derför tillegnat sig Margaretas hatt; då nu Margareta såg sin hatt på Annas hufvud, var detta närmaste orsaken till slagsmålet. Margareta togs i fängsligt förvar och Hofrätten fällde såväl henne som Anna till 100 Dlr smts böter, men då de ej förmådde erlägga beloppet, fingo de sitta en månad i fängelse i Helsing-

fors och „spistes med vatten och bröd" och stodo sedan kyrkoplikt. — En kona som kräfdes för kyrkoböter hade sagt att proston var alla horors vakt, och fick hon derföre böta 40 mk. — Tingsprotokollen för dessa tider innehålla äfven målande beskrifningar öfver dryckeslag och handgemäng. Ryttmästaren Anders Rennerfelt klagade vid tinget 1681 att en ryttare kallat honom bedragare. Det utreddes att i dryckesmål ryttmästaren druckit ryttaren till och ville tvinga honom dricka mera än han ville, och hade ryttaren då sagt „tachtokos pettä minua?" men fann rätten att „pettä" äfven kan tagas „in bonam partem" och ryttaren frikändes. 1694 klagade arrendatorn på Karnais Göran Svahn, att Henrik Henriksson kom hem drucken en söndags eftermiddag från Lojo kyrkbacka och när han klädt af sig kyrkokläderna hade han med dragen värja slagit sönder fönster och kastat en yxa efter arrendatorn.

År 1694 den 20 Juni hade ett förfärligt oväder öfvergått en del af Lojo och Sjundeå. Stora och förskräckliga hagel hade nedfallit och kom ovädret så svårt att det sönderslog fönstren och bortförde taken från husen. Särskildt hade ovädret gjort stor skada å åkrarna i mellersta delen af socknen, i Karstu, Varola, Outamo, Lylyis, Ojamo och Gunnars, hvarifrån det drog sig öfver till Sjundeå. Af den syn som sedan förrättades å dessa byars åkrar, framgick att flere af dessa byar mist merändels sin årsväxt — detta var förebud till de svåra år som snart skulle infalla i landet.

Om Tammelin finnes antecknadt, att han under de 20 år han var i Lojo ifrigt idkade fiske såväl braxelektiden som eljes, samt att han lät ro sig den 12 verst långa vattenvägen från Prestgården till Koskis. — År 1690(?) köpte han ryttarehemmanet Ojamo, men klagade vid tinget att Lojobackens inhysingars boskap beta Ojamo

och Prestgårdens ängar, och fälldes de vid tinget för våldbete. Äfven anhåller Tammelin vid tinget s. å. att få bränna sved på Ojamo och Prestgården.

Tammelinus afled $^{2}/_{8}$ 1695 och för hans murade graf i choren betaltes 1710 i aug. 30 Dr till kyrkan.

Gabr. Tammelinus var gift åtm. redan 1668 med *Anna Eriksdotter,* som egde Ojamo [1]) efter sin man, och lefde än 1712. Efter Tammelini död anhåller landshöfdingen Carl Bonde att emedan K. M:t $^{10}/_{9}$ 1681, på grund af att Tammelinus mycket kostat på Joh. Gerhardi betraktelsers utgifvande på finska och att han var sjuklig, förunnat honom frihet för taxan och gärden — årl. 54 dlr smt — hans enka, som var helt medellös med omyndiga barn och oförsörgda döttrar, äfven måtte njuta frihet på taxeringspengarna för 1695, och biföll Kongl. M:t $^{7}/_{8}$ 1696 till denna anhållan.

Deras barn: 1) *Lars,* f. $^{2}/_{5}$ 1669, biskop i Åbo († $^{2}/_{7}$ 1733), 2) *Gabriel,* student 1683, kallas advokat 1695, sednare häradshöfding; g. m. Anna Chr. Losköld; 3) *Brita,* f. 1674, † ogift $^{12}/_{5}$ 1754 på Vendelä, 4) *Maria,* fadder 1688, gift 1693 $^{6}/_{2}$ med kkh. i Pyttis Johan Gråå († omkr. 1697); 5) *Catharina,* fadder 1688—95; 6) *Erik,* stud. 1684 samtidigt med sina bröder Lars och Gabriel, kandidat 1691, regementspastor vid Österbottens regem. 1693 (?), förrättade dop i Lojo 1693; 7) *Jacob,* f. /8 1676, † $^{21}/_{9}$ 1677; för hans lägerställe i Laxpojo graf lät fadren mura en än i bruk varande vinkällare i sakerstian; 8) *Henrik Gabrielis Tammelin,* född $^{13}/_{9}$ 1677; stud. 1692, borgmästare i Helsing-

---

[1]) I Jan. 1700 inträffade vådeld på Ojamo, hvarvid ett stall blef lågornas rof och prostinnans ryttarhästar, slädar med lokar, rankker, åker- och redtyg, sadlar, beslagna hjul, behör till en vagn m. m. blefvo inbrända, allt värderadt till 573 daler kmt, för hvilken summa prostinnan sökte brandstod af socken.

fors, titulärassessor, död på sin egendom Ojamo i Lojo och begrofs $^{2}/_{9}$ 1753 i kyrkan, hvarvid adjunkten i Lojo *Mattias Längman* (jfr nedan bland extra ordin. prester) höll liktal öfver honom. — Henrik Tammelin förärade 1734 till Lojo kyrka gåfvor, hvilka än i dag förvaras och äro äro i bruk, nämligen en rikt broderad messhake af röd sammet och äfven af rödt silkessammet å altaret ett antependium med inskrift: *Ps. 51 v. 19 The offer som Gudi behaga äro en bedröfvad ande. H G T 1734.* Han vigdes $^{19}/_{6}$ 1735 å Ojamo med Christina Donner fr. Stockholm, hvilken 1754 trädde i nytt gifte med assessor Joh. Gabr. Kijhl; 9) *Johan*, f. $^{25}/_{12}$ 1678, stud. 1692, begr. $^{5}/_{2}$ 1693 i Lojo; 10) *Helena*, f. $^{18}/_{3}$ 1684, gift och bodde på Ojamo, † derst. $^{24}/_{5}$ 1708; 11) *Anna*, fadder 1701, gift $^{30}/_{8}$ 1706 med regementsskrifvaren Nils Elsund, egare till Paloniemi, († $^{29}/_{5}$ 1709) och omgift $^{29}/_{2}$ 1712 med kronobefallningsmannen Petter Hahn; hon afled ss. enka $^{11}/_{3}$ 1738.

Efter Tammelini frånfälle antecknades vid sockenstämma, att å prestgården ej fans vidare inventariiboskap än en oxe värd 5 Dlr. En dräng från Hiitis hade nämligen 1614 i testamente gifvit en dragoxe (jfr sid. 109), och en sådan fick sedan kyrkoherdarne hvar efter annan lemna efter sig såsom inventariiboskap. För öfrigt befans efter Tammelini död äfven resterande pastoralier, också i hö, som hans arfvingar sedan vid tinget utsökte. Hans enka och barn hade äfven tingssaker af annat slag. 1696 anmältes vid tinget att ur prestgårdsbodan bortkommit råg, korn, malt, ärter och saltadt kött; den förre drängen hade lefvat i fylleri, och sålt spanmål, och hade han lofvat ett vittne en skjorta och ett par skor om vittnet skulle förtiga det han bortfört spanmål. — Äfven anförde prostens son Gabriel Tammelin klagomål mot det lösa parti och husfolk, han uppgaf 4 familjer, som nedsatt sig i backstugor och kyffen på kyrkbacken å prest-

gårdens ägor, hvarest de gjorde skada på fiskevatten, skog, samt å mulbete, genom tjufbetande, hvarjemte de brände gärdsgårdar, snattade och stulo ärter och rofvor äfvensom höllo otidigt krögeri, både helgdagar och dessemellan, hyste tjufvar och gjorde sig delaktiga i det som stals; sådant bedrefs särdeles i de på kyrkbacken belägna hus som kallades Lukkola; fara för kyrkan var äfven däri, att eld lätt från slika hus så nära kyrkan kunde uppkomma å kyrkotaket. Vid tinget uppgafs att detta folks fäder i tiden varit kyrkväktare och dödgräfvare. Och ålades befallningsmannen Gustaf Holmdorff att utdrifva dessa inhysingar med förständigande att flytta sina hus dädan enär det var kronojord och kyrkans ägor, å hvilka detta folk sitter, och i vidrigt fall skulle härom ytterligare ransakas enligt Landshöfdingens dom af den 16 Juni 1691. Enahanda klagomål anförde äfven Kiviniemi bys bönder öfver 7 hushåll, hvilka förde ett oroligt och elakt lefverne med olåt och snatteri.

Beträffande kyrkobolen infordrade Domkapitlet beskrifningar och lemnades 1695 en sådan rörande kyrkoherdebolet i Lojo af kyrkoherdens son Laurentius Tammelinus. Beskrifningen i fråga betecknar prestgården såsom mycket svag, den årliga sådden var 12 tunnor; höbolet upptager en äng om 8 parmas hö och en annan i Grotila om 1 $^{1}/_{2}$ parm; timmer- och svedjeskog ingen [1], hvarjemte uppgafs, att häradshöfding Bosin å Wejby egde del uti samt nyttjade prestgårdens utmark, medan prestgårdens bästa ängsmarker hade slagits under Gerknäs. Vid Paksalo udde hade prestgården mark, hvilken i forna tider af en privato är testamenterad. — Den or-

---

[1]) Kyrkoherdebolet jemte Paksalo och Tötar utjordar, omfattar (enligt karta af 1903): åker 97,09 ha, skogsmark 144,48 ha, dålig kärrmark 15,39 ha, impediment 6,46 ha eller 263,42 ha mark samt 19,98 ha vatten.

dinarie tionden ur tiondebodan belöpte sig 100 tunnor och dessutom 10 prostetunnor. — Vinsäden hade för två år sedan ökats från 16 till 20 tunnor, och tullfrihet var 1681 beviljad för vinhållet. Tertialen (? gården) var 46 dlr smt, men hade afl. prosten Tammelinus njutit frihet på taxan för sin lifstid enl. Kgl. M:ts bref af 10/9 1681 (Statsark. Nylands kyrkor).

22) **Johannes (Johannis) Forsenius** *junior Lojoënsis,* son till Johannes Svenonis Forsenius (N:o 20); född 1660, stud. i Åbo 1671; stipendiat 1676—81, respondens 1675 under Jac. Flachsenius, 1682 under Sim. Tolpo, magister 7/12 1682, konrektor i Åbo trivialskola 1685, då han fick rangtvist med konsist. notarien J. Lauræus. Regementspastor vid öfverste Funcks regemente i Narva 1686. Kyrkoherde i Lojo 1695; installerad 19/9 1697 vid visitationen, som hölls af bisk. Gezelius, biträdd af D. Hagert och Gabr. Gråå; han kallas då præpositus. Äfven d. 5/6 1698 och d. 19/9 1702 höllos här visitationer. Præses 9—12 Sept. 1698 för synaldisputationen i Åbo. Predikant vid prestmötet 1700. Afled 15/8 1705 och bisatt först i Helsingfors, men begrafven i egen graf i Lojo kyrka 21/1 1708 (1747 begrofs vice lagmannen Lanæus „i Forsenianska grafven“ i kyrkan). 1695—1705.

Johan Forsenius hade i tryck utgifvit: „*Oratio Orbis borei triumphum in natalia Frederici, Sveciæ Principis Hæred. declarans*“, Ab. 1685; „*Underdånig Devotions Plicht aflagd vedh prins Gustafs och prins Ulrichs graaf*“, Åbo 1685; *Qväde på Carlsdagen* 28/1 1688; „*Lyckonens trillande Wälterkloot, på Alexandrinsk vers beskrifven*“, Dorpat 1694 (jfr om dessa Sv. Litt. Sk. förh. LXV p. CCXLV); Synodal disp. „*De magistratu politico*“, Ab. 1698.

Under Johan Forsenii tid uppsattes i kyrkan ett vapen med en i harnesk sittande karl på en häst med sabelen i högsta hugg; ofvan hjelmen en fana och 2:ne pikar på

hvardera sidan; inskription: *Kongl. Troman och Öfwerste-Lieutenant öfwer Dublerings Cavallerie, den Wälb. Herren Herr Carl Rennerfeldt afsomnad i Herranom d. 22. Dec. 1696.* Änvidare fans i kyrkan vapen med ljusterjern i fältet samt ett dylikt ofvanpå hjelmen mellan 2 råbockhorn.

Repartition af bogårdsmuren omkring kyrkan företogs den 25 Juli 1698; muren torde då, likasom vid repartitionen 1728, omfattat endast 315 aln. — Samma år 1698 den 19 Aug. företogs skattläggning å prestgårdsegorna; åkrarna voro Norråkern med 11 tnrs utsäde, Badstuguåkern med 3, och Kyrkåkern med 7 tnrs utsäde, och beräknades 2—5 kornet. — Äng- och höbol: Strand- och Hemängen, hvaraf beräknades 12 parmas, Grotila-äng 3, och af Tötar ängstegar 1/2 parmas; boskapsfoder måste köpas då ängarna i Sjundo socken slagits under Gerknäs. Skog och mulbete ringa. Fiskevatten i Lojo-träsket ringa, dock hvarken med „kattser mierdar eller andre wercker". Qvarnställe befans efter ett glt document genom testamente af 1384 vara gifvet från Wohlos samt Ojamo med Kohdola uti en bäck emellan Ojamo och prästgården, men hade qvarnen efter 1677 års plakat tillerkänts Ojamo. Humblegård af 1 1/2 Lisp. och en trädgård af gl. kirsebärsträd. — Vid Paksalo en udd Papinsalo eller -niemi, samt i Nummisby en kyrkojord af 8 aln. — Och fastställdes prestgården till ett hemman, 3/4 mantal och 2 1/6 skattmark samt skatt: 10 1/2 Tna

spanm. à 2 1/4 Dlr	23: 20
För humlan	1: 04
Boskapspengar	1: 16
Skjutsfärdspengar	2: 08
Dagsverkspengar	2: 08
Hjelpveden	0: 04
	Summa 30 Dlr 28 öre,

deraf jordeboksränta: 17 dlr 5 öre samt efter hemman- och mantal: 13 Dlr 23 öre [1]).

Den stora hungersnöd som isynnerhet 1697 härjade öfver landet, lemnade icke heller Lojo oberördt: 1696 äro 27 döde antecknade och 1697 82; 1698 äro blott 3 döde införde i längden öfver de döde. Men enligt Nummis d. v. kapells kyrkobok, antecknades under 9 månader, eller från Michaeli 1696 till Johanne 1697, begrafvade:

Vid Moderkyrkan egna socknelik	144
Främmande och okände	205
I Nummis egna lik	220
Främmande	84
I Pusula egna lik	189
Främmande	15

eller in summa 857 döde, hvaribland 553 sockneboar och 304 tiggare. I Nummis jordfästes i en enda graf 50 lik den 31 Mars 1697. — Att hungersnöden i Lojo ej var så stor som i landets sämre lottade trakter finner man af följande talande siffror: i Asikkala dogo 1697 633 personer, i Hiitola 1696 208, 1697 780, och 1698 270 personer, i Jorois 1696 172, 1697 360, i Jäskis 1696 224, och 1697 1,041, i Mäntsälä år 1697 339, i Nastola 456, i Pyttis 202, i S:t Michel 1,257, i Mäntyharju 935, i Uukuniemi 307, i Kuhmois 360 o. s. v. — de flesta af hunger.

Domböckerna från denna tid innehålla äfven uppgifter om talrika stöldsmål, och antecknades några hemman — bl. a. Koikkala — såsom öde blifna genom missväxt och derigenom att deras innebyggare dogo bort; äfven förekomma lysningar å förpantad egendom — allt detta utvisande ti-

---

[1]) Enligt 1830 års Jordebok utgår Prästgårdens ordinarie ränta med 14 Rub. 83 kop. s:r, och erlägges för närvarande med 64 mk 02 p. — hvarjemte kyrkliga utgifterna för närvarande gå ut med 159 mk 44 p. och de kommunala med 317: 05 p.

dens trångsmål. — Natten mot den 4:de dag påsk 1697 föröfvades inbrott i Lojo kyrka. Tjufven hade genom ett fönster på södersidan nedhissat sig på ett bräde, som han tagit från våkenhuset, derpå öppnat en kista vid altaret, i hvilken blott förvarades böcker och skrifter, hvarefter sakristiedörren uppbrutits och 201 Dlr kmt af kyrkans medel tillgripits, vidare 2 silfverskedar, vin och oblater. Tjufven, Henrik Nilsson från Paugnis, fans i Wejby ria, der han som bäst öfverräknade de slutna pengarna; vid urtima tinget som omedelbart derpå hölls, dömdes han att mista lifvet genom hängning. — De fattiga behandlades ingalunda med hänsyn. Så uppgifver 1698 vid tinget en fattig djekne, studenten Michael Sadelius, att han infann sig i sept. föreg. år för att uppbära djekneräntan å Gerknäs gård, men blef af ombudsmannen Johan Björman utdrifven nattetid, blottad och naken och öfverfallen med hugg och slag. — Prosten Joh. Forsenius angaf kronobefallningsmannen Gustaf Holmdorff för det denne skulle försummat att indrifva såväl prostens tertial som ock Kongl. M:ts andel; Holmdorff uppgaf, att uppbördsskrifvaren pålyst uppbörd, men få af allmogen hade erlagt tionde, då brist hos dem varit rådande, då de mångenstädes föga säd fått och somligstädes icke ens utsäde; vid första uppbörden hade influtit 14 kappar, vid den andra ³/₄ tunna och sedan exekution verkstälts i byarna hade spanmål icke funnits annorstädes än i Koskis och Paksalo byar, boskap hade då tagits i mät. — År 1699 förekom följande uppskakande ärende vid tinget. Sergeanten Johan Jespersson Tallqvist hade angifvits att hafva slagit en soldat Erik Olsson från Jönsböle, så att denne deraf ljutit döden, och hade hans lik svåra blånader. Vid exercitiebesigtningen i Kiviniemi en söndag efter gudstjensten 2 veckor före pingst år 1698 hade Erik infunnit sig till exercitien, men

hade ej gevär med sig såsom de andra; då hade Tallqvist gått till en nära belägen humblegård för att taga en stör „i stället för en pique“ och hade derpå slagit Erik med en „tallriska“ eller qvist på ryggen, hvarefter Erik hade exercerat med de andra soldaterne. Två dagar derpå hade han plöjt hos kapellanen Stenman, men sedan hade han lemnat oxarna och gått bort och aflidit om onsdagen. Stenman attesterade, att Erik varit af långsam svält så vanmäktig att han döden lik var, och då han sedan fick god spis klagade han sig vara ofrisker. Saken hänskjöts till krigsrätt. För att rädda sig hade Tallqvist instämt soldatens moder för obevisad beskyllning då hon för befälet anklagat Tallqvist.

Vid biskopsvisitationen i Sept. 1697 hade en enka varnats af biskopen för det hon på 3 à 4 år ej begått nattvarden. Vid tinget följande år angaf prosten Forsenius henne för det hon alt vidare framhärdade utan att låta sig häraf rättas; hon förklarade att hon ej af förakt afhållit sig men blifvit af presterskapet dädan sagder, då hon ej så tillfyllest kunnat uttydningarna öfver kristendomens stycken, ej heller kunnat erlägga vinpengar. Saken skulle afdömas i Hofrätten. — En piga Ella Persdotter hade stulit från prestgården malt, rågmjöl, lakan, särkar, örngåttsvar, halskläde, garnhärfva och nattkappa äfvensom en kalkduk, som hon sade sig erhållit af klockareenkan Elin Johansdotter. Ella hade erhållit förlåtelse af prosten, men hon angafs af länsmannen och dömdes att risas.

Vid denna tid hade man redan känning af ofredsåren, och hvad märkligare är, man synes anat krigets långvarighet. Om kriget finnes följande vid visitationen $^{19}/_{9}$ 1702 med biskop Gezelii d. y:s svårlästa handstil gjorda anteckning: „Såsom wid thet härwarande härliga Gudz huus mycket til des conservation är af nöden, så hugnar man sig att vid kyrckiomedlen all richtigheet finnes; och

när Gud mildeligen wälsignar oss med bättre och fridlige tijder, så förmodar man än vijdare ymnigheet til sådan helig nödtorfft, hwartil H:s Ehrwyrdighetz Hr Præpositi beredeliga åhoga yttermehra sig wijsande warder" (undert. Joh. Gezelius och Daniel Sirenius).

Domböckerna innehålla flere mål mot personer, som sökt locka andras knektar i sin tjenst; dubblerings- och trippleringsryttare omtalas och kapten Gyllenbocks kompani var förlagdt i Lojo 1701. Den i det föregående nämnda Henrik Henriksson — kallade sig numera Wanberg — till Waanila hade avancerat till länsman och vid tinget 1701 i Januari anklagades han för det han, då han ville gripa en ung man till ryttare åt landssekreteraren Per Stolpe, utan orsak hade satt handklofvar på gossens moder, så hon erhöll blodviten, grasserat och väsnats så att hon derefter blef darrande och skälfvande. Sin länsmanstjenst lemnade han kort derefter. — Ett ungefär liknande fall förekom i Nummis, hvarest en utridare hade uppfattat K. M:ts publikationer, det inhysesfolk skulle gifva sig i tjenst, så att han som haft i uppdrag att skaffa tre pigor åt Joakim Rennerfelt, med våld bakbundit en kyrkfattig och ville tvinga henne i tjenst; han bötfälldes 1703 till 40 mk. Länsmannen Henrik Granberg angaf vid tinget 1703 i Januari 31 hemmansegare i Lojo för tredsko och försummelse i skjuts, för det de ej infunnit sig då ett antal båtsmän i November 1702 skulle befordras vidare, äfvensom då i December de till defensionsverket i Finland från Sverge afsände officerarne och artilleri skulle skjutsas; de skyldige fingo enhvar plikta 3 mk. Den 21 och 22 Mars 1702 hade öfverste Cloodt uppfordrat recruter till infanteri och hållit besigtning å Lojo kyrkbacke. Landshöfdingen hade den 19 Okt. utfärdat kungörelse om uppbrottet till Helsingfors och hade vid afkunnandet tillagts, att svårt straff

skulle följa om ej kungörelsen hörsammades. En man stämdes till tinget året derpå 1703 för det han yttrat sig om kungörelsen, det allmogen skulle komma på vakt till Helsingfors, hvarom icke skulle de skyldige föras till Marstrand: „fan må dit föras men ej bönderna, nog får kronan och öfverheten folk dit, som är illgärningsmän och kyrkotjufvar, utan att bönder behöfva föras."

1704 slogs en bonde i handklofvor för det han ej förmått, ehuru han var kautionist för sin dräng, hindra denne att sticka sig undan då han skulle inställas i ryttmästaren Rutenhjelms tjenst och hölls han i handklofvor tills drängen framskaffades. — Samma år inlemnade befallningsmannen Erik Sparrman en förteckning, hvilken var underskrifven Joakim Tauvonius på Långstrand i Kyrkslätt, den der hade uppsigten öfver allmogen vid strandvakten och de vårdkasor som i Sept. 1704 voro förlagda vid kusten i Kyrkslätt; flere af dem som voro uppbådade från Lojo hade rymt eller försummat sin vaktgöring. Men framgick det vid undersökningen å tinget, att Thauvonius använde dem till sina arbeten, hvarföre man frågat om sådant var att hålla kronans vakt. En sorglig bild af tidens trångmål är äfven den, att då denna sak var före vid tinget i november s. å. flere af de instämde voro frånvarande för att ända från Reval skaffa sig knektar, andra voro på kronoskjuts för ankomna båtsmän från Wiborg, och förmantes blott de skyldige af rätten att härefter iakttaga sin plikt. Men äfven till denna skjuts hade ej bönderne mangrant infunnit sig till den 1 Nov., hvarföre länsmannen Henrik Granberg anförde klagomål vid häradsrätten, som äfven nu fann godt att åtvarna de skyldige. Månget hemman blef öde till följd af utskrifningar; detta var fallet med Lillmaikkala, Järvenpää, Röylä och Paksalo Touri, hvars bonde 1702 togs till ordinarie knekt för rotan. Äfven

de som skulle anställa utskrifningar och indrifningar voro svårt ansatte. Månget klagomål anfördes vid häradsrätten öfver den behandling och de skymfliga tillmälen hvilka kronans befallningsmän fingo uppbära. Så hade vid dubbleringsbesigtningen 1704 i Sittarla länsmannen öfverfallits. En skallfogde anklagades 1705 för det han lemnat ordinarie och extra ordinarie skatten oindrifven samt visat sig obstinat vid manskapets utdrifvande vid denna krigstid; så hade han ej varit länsmannen behjelplig vid studenten Barthold Wivolini gripande till soldat under Kongl. Majestäts tjenst; men upplystes att fyra studenter sammangaddat sig för att skydda Wivolinus, hvilken derjemte af Åbo akademi hade undfått befrielseskrift.

För att hålla kuraget uppe då nya utskrifningar tidt och ofta förekommo till komplettering af arméns behof, anbefaltes kyrkorna 1703 att inlösa kopparstickaren Ambrosius Hedengrahns minnestafla öfver „Narvska victorien" (taflan kostade, liksom hans tafla öfver „Carl XI:s begrafning" och taflan öfver „jubelfesten 1693", 2 karoliner stycket). Sedan anskaffades ramar och de upphängdes i kyrkorna. Äfven i Lojo kyrka uppsattes sålunda Hedengrahns[1]) taflor.

Angående de sedliga förhållande innehålla domböckerna äfven för denna tid ett och hvarje.

År 1703 midfastosöndag hade en skomakare från Muijala kommit drucken till gudstjensten, han bekände sig varit i lag med förre länsmannen Henrik Henrikson på Waanila och supit tre bägare brännevin på färden till kyrkan. Adjutor Erik Pahlman hade predikat och då varnat folket för synder samt slagit med handen på predikstolen, hvarvid skomakaren sagt: „sinä paha pappi"

---

[1]) Ambrosius Hedengrahn, f. omkr. 1660, lefde än 1730. Angående inlösen af hans taflor jfr Wiborgs Domk. cirk. 19/5 1702 och 27/5 1703.

och på svenska „Jesus välsigna“ samt „momlat annat fåfängligt tal“ och nederlagt sig i bänken, hvilket allt kyrkovärden Johan Mattsson och förre ombudsmannen Nils Hansson Pahlman vittnade; för sitt förargelseväckande beteende fälldes han 1704 till 50 daler smts böter eller 3 gånger gatulopp. Samma år bötfäldes korporalen Jöran från Röylä, enär han infunnit sig till kyrkan så drucken att han raglat under catechismi- och högmessopredikan, och hade derföre kapellanen Christian Stenman från predikstolen befalt, att han skulle föras ur kyrkan, och såväl korporalen som krögerskan som sålt honom öl fingo plikta 20 daler. — Uti kyrkovärdens hem hade en rusthållare med sin dubbleringsryttare en natt vid den tid cornetten Henrik Wanberg höll besigtning år 1704 gjort hemfridsbrott, stuckit med dragen värja genom fönstret, ville skjuta in i kammaren och gjorde „dörrabrott“. Äfven innehålla domböckerna många uppgifter om lägersmål, hvilka begåtts af soldater, ryttare och officerare; och vanligtvis uppgifva barnaföderskorna att de ej visste namnen på sina förförare, hvilka voro på durchmarcher och resor genom socken.

Vid tinget 1700 föredrogs prosten Forsenii skrifvelse med ett ofta förr och senare anfördt klagomål, att vid Lojo Kyrkbacka om sön- och helgdagar föreföll „omåttligt drickande och svärmande“, hvaraf buller och slagsmål uppkom; kronobefallningsmannen ålades att lagföra de skyldige.

År 1700 i Maj blefvo på prosten Forsenii anhållan de som ej ännu hemtat material till kyrktakets spånande förmanade, att afleverera sådant vid hot om laga böter likasom äfven de åtvarnades, hvilka ej upprättat eller täckt sina andelar af kyrkogårdsmuren. Enligt uråldrig sed var nämligen den s. k. bogårdsmuren försedd med tak. Vid Visitationen d. 19 Sept. 1702 be-

fanns prestgården i förfallet skick och uppmanade biskopen då församlingen att reparera eller hälst nybygga en del deraf, åtminstone en byggning med sal, 2 kamrar, kök och fahrstuga i den förfallna borgare- och prestestugans ställe; vid närmast påföljande ting anhöll prosten Forsenius, hvilken icke mer ansåg sig kunna berga sig på prestgården „för huslösans skull", om rättens handräckning, och de byggnadsskyldige bolen förständigades att framsläpa timmer under vintern och byggningen nästkommande vår uppsätta.

Redan tidigare hade utfärdats plakat mot yppighet i klädnad; här liksom annorstädes förekommo trakasserier i anledning af tolkningen utaf sagda plakat; så hade påskdagen 1702 en korporalshustru Katrina Larsdotter från Lylyis, blifvit vid det hon utträdde genom kyrkporten försåtligen öfverfallen af utridaren Erik Johansson och „länsmansrättaren" Lars Mattsson, de der afhände henne hennes svarta sidentygsmyssa, hvilken de förmente icke få bäras; och hade befallningsmannen Eric Sparrman gifvit befallning att hafva akt på dem hvilka buro kläder som ej voro tillåtna enligt K. M:ts plakat. Hon förklarade sig kommit från Riga för par år sedan och icke känna till plakatet i fråga.

Å flere orter i landet uppgifves under ofredstiden vilddjur rasat. Så tyckes äfven fallet varit i Lojo. 1705 och 1706 klagade jagt- och skallfogden i socknen tre gånger vid häradsrätten, att socknemännen visat försumlighet vid gräfvande af varggropar, samt att de uteblifvit från skallgång och icke infunnit sig till „skallelagen".

Johan Forsenius vigdes $^{19}/_{6}$ 1684 med *Anna Johanna Molsdorffer*[1]) (enl. en dedikation af Isak, Henr. och Jac. Lund vid Joh. Forsenii och Anna Johanna Mols-

---

[1]) Enligt Finsk Biografisk Handbok p. 651 skulle Johan Forsenii hustru hetat *Christina Molsdorff.*

dorffers bröllop 19/6 1684, tryckt i Åbo samma år; Univ. desideratkatal. p. 26), dotter till aktuarien i Krigskollegium Samuel Molsdorffer, och dennes hustru Anna Gezelia, dotter till biskop Joh. Gezelius, d. ä. — Barn: 1) *Samuel Forseen* f. 1686 och † 12/5 1744 (Bergholm: Sukukirja p. 703), bekant bl. a. såsom finsk lagöfversättare, 2) *Johannes Johannis Forsenius*, Lojoënsis, stud. 1701, kallas 1707 auskultant, † 19/1 1708, begr. i Helsingfors; 3) *Christina*, fadder 1701, var gift 1706.

Efter Forsenii död, föreslår Landsh. Johan Creutz hos Kon. Karl XII i underdånig skrifvelse af 21/8 1705 att till kyrkoherde i Lojo regala pastorat skulle utnämnas prosten från Slavanka, Jacob Ritz, hvilken vid fiendens infallande flyktade och lemnade all sin egendom i sticket och föga annat kunnat salvera än sin svärmor, hustru och många små barn, och har sedan i miserabelt tillstånd måst sig utan condition uppehålla. Men Ritz befordrades till kyrkoherde i Somero, hvarest han sedan under den långa ofreden organiserade ett provisionelt domkapitel; och till kyrkoherde i Lojo utnämndes på Åbo Konsistorii rekommendation kyrkoherden i Somero:

23) **Abraham Daniells Juslenius.** Han härstammade 1705—13.
från en gammal slägt i Wemo och var son till kyrkoherden i Wirmo, Daniel Juslenius, † 1691, och dennes hustru Barbara Göös; blef student i Åbo 1676, prestvigd 1684 till huspredikant hos generallöjtnant J. J. Taube i Liffland; regementspastor vid Åbo-läns kavalleri 1686, och derjemte nådårspredikant i domprosten E. Svenonii sterbhus 1688 samt i dompr. Jac Flachsenii sterbhus 1694; var orator vid prestmötet 1691 samt præses vid synodalmötet 1703; kyrkoherde i Somero 1693 samt 1705 kyrkoherde i Lojo, hvarest han höll stämma för granskning af kyrkoräkenskaperna 7/2 1706; „anlände

till Pastoratet" 8/5 s. å. och blef såsom af Kongl. Maij:t allernådigst confirmerad Probst och Kyrckioherde „med böner och gudeliga ceremonier introducerad och inlyst" i Juni 1707 af theol. professor Simon Tolpo med biträde af Alexander Kepplerus såsom notarie. Efter hans tillträde hölls husesyn 26/7 1706, och framgick dervid, att å prestgården såväl å man- som fägården funnos stora felaktigheter, och uttalade prosten Juslenius vid tinget 1709 27/9 det hopp, att församlingen godvilligt skulle afhjelpa bristfälligheterna å byggnaderna, hvarjemte rätten förmante de byggnadsskyldige att nästa vinter framsläpa byggnadsmaterialier och derpå vidtaga med arbetet. — Den veterligen första landtmäteriförrättning å prestgården verkställdes under hans tid, år 1706, af Samuel Brotherus, och kartan finnes ännu i behåll. — Under dessa upprörda tider inföll biskopsvisitation blott en gång, d. 17 Januari 1708, då Joh. Gezelius d. y. visiterade här, biträdd af Torsten Rudeen och notarien Michael Fant och finnes i räkenskapsboken följande anteckning från detta tillfälle med Gezelii handstil: „Som H:s Ehrwyrdighets Hr Præpositi accuration vid alla honom anförtrodda församblingar är berömlig, så önskas alt framgeent then aldra högstes Wälsignande Nåd, hvilken och sig högst beprijseligen lät see d. 2 September 1707, i det att thette härlige Gudz huus underligen i största fahra aff en häftig wådeld blef bewarat, tå han allena ett stycke, nembl. taket på ingången hade bortfrätet. — Ach Herre, Herre halt up och förskona altijd the murar som Tig til ähro äro helgade! Amos 7 v. 4, 5, 6." — Händelsen var, att Vejby husen på Kyrkbacken om natten mot den 2 Sept. nedbrunno, hvarvid elden af vinden fördes så att äfven den ena porten och „gången in på kyrkogården till öfverbyggnad och taket" afbrunno, och hade elden kommit å sjelfva kyrko- och förstugutaken, men blef dock släckt. (Forts.)

TIEDONANTOJA. — MEDDELANDEN.

Kuopion kirkkoherranpuustellin paikasta entisinä aikoina.

Läh. *J. M. Salenius* (2. X. 1905).

Vanhojen seurakuntien kirkot vuosisatojen kuluessa eivät aina ole seisoneet samassa kohdassa. Entisten kirkkojen paikoista antavat tietoja uskottavat asiakirjat, mutta vielä useammin kansantarinat. Tavisalmen eli Kuopion seurakunnan siten tietyt kirkonpaikat ovat kaikki niin likellä toisiaan, että jäävät Kuopionniemelle nykyiseen Kuopion kaupunkiin. Näistä ovat paitsi muita kirjoittaneet tuomari Aug. Forstén Tapiossa vuodelta 1866 ja maisteri A. E. Frosterus kirjasessa vuodelta 1874. Samaan aikaan (v. 1552), jolloin Tavisalmen pitäjä oli saanut ensimmäisen kirkkonsa, annettiin myöskin sen papille 6 arviopunnan suuruista maata, jossa siihen asti muutamia talonpoikia oli asunut. Vanhat tarinat kyllä väittävät, että Tavisalmen pitäjän ensimmäinen kirkko on ollut Tavisalmen kuninkaankartanon luona, toiset tarinat, että kirkko sekä pappila ovat olleet Saamaisten kylässä Leppävirran nykyisessä pitäjässä tahi pappila samassa seudussa (Soisalon saaressa) olevassa Reinikkalan kylässä, jossa Tavisalmen pitäjän molemmat ensimmäiset kirkkoherrat, jotka olivat Kauhasia, todellakin olivat asuneet. Reinikkalan nimi kuitenkin tätä ilmoittavissa kirjoituksissa kuuluu Raunikkola. Onpa ison vihan aikana kirkkoherra Hoffrén asunut Tavisalmen kuninkaankartanon luona (Tavisalmen kylä nykyjään on Maaningan pitäjää) ja saman vuosisadan loppupuolella kirkkoherra Porthan asui omalla tilallaan Vehmersalmella. Nämät papit siis kulkivat pari peninkulmaa tullaakseen kirkolleen, mutta heidän asuinpaikkansa eivät olleetkaan hallituksen antamaa

ja yllä mainittua pappilaa. Viidennentoista sataluvun lopulla ja kuudennentoista sataluvun alkupuolella Kuopion kirkkoherra asui Hatsalossa ja se paikka oli likellä kirkkoa. Tiedetään myöskin, että jo v. 1553 7 arviopunnan, 3 puoliveron suuruiseksi enennetty pappila oli Savilahden neljänneskunnassa. Tämä neljänneskunta kyllä oli sangen laaja, mutta sanotaan nimenomaan, että papinpuustelli oli likellä kirkkoa, ja v. 1563 Lauri Kauhasta sanotaan Kuopionniemen kirkkoherraksi. Siinä aiotun Kuopion kaupungin asemakartassa, joka on painettu tohtori Nordmannin kirjoittamaan Pietari Brahen elämäkertaan ja joka lienee vuodelta 1653, on Kuopion pappila kirkon lähellä niissä paikoin, missä nyt on Kuopion kaupungissa Kirkkokadun itäinen pää. Kun vuoden 1664 maanjaostelukirjassa luetellaan mitä Kuopion pappilan alle kuului (vuoden 1640 jälkeen 4 uutta oravaa, 1 manttaali) Kuopion kylässä ja Kuopionniemellä, niin mainitaan myöskin pappilan maaksi Puijonmäki ja kalavedeksi osa Kallavettä. Kuopion kylää seuraavina aikoina myöskin kutsutaan kirkonkyläksi ja siinä seurakunta piti kunnossa papin asuinhuonetta (v. 1668 sanotaan: „I Kuopioby prestbol"). Kappalaisen nimi sen ajan kirjoissa löydetään Savilahdelta ja Julkula on sillä puolella vanhastaan ollut kappalaisen asuinpaikkana.

Tästä nähdään, että Kuopion kirkko on pysynyt jotenkin samalla paikalla ja että pappila on ollut sen likellä, milloin milläkin puolella kirkkoa, vaikka tarinat ovat sen asettaneet tämän laajan seurakunnan eri kulmille.

En trolldomsprocess år 1569.

Medd. af *K. G. Leinberg* (4. XII. 1905).

Ur orig. i Finlands Statsarkiv (Topogr. Reso) meddelas följande:

1569 d. 5 Juli.

Kom för rätta Sten persson kundgiorde och openbaradhe ffför sitiande rätt att han hade hördtt och bespord ett openbartt Rijcte wppo thenne epter scriffuin mariett

Karviais thz hon hade tagit christi Lekamen wtoff munnden på sig och suepde I sijtt forclede, thr med eller for then skuld mena almogenn ath hon skulle brukadt truldom, huilkid bleff strax spord til the 12 I Nempde såtho huilkid alle endrectelige suarade och sade, ad the och wto ffön:ne Rijct alle hördt och besporđ haffua Framdelis skickades fförstondige Nils Jespersson och Jacop olsson til then menige mann på tingz gorden som thr ware wtoff trij soknar til stedis aff Rusko Rendemekij och Reso om huilkijd Rijcte the thr om alle wittnadhe och fulleliga til stodho att the thz ffön:ne Rijcte en tijdh longh om för:ne mariett hördt hade. Framdelis spordes for:ne mariett til för Retten hui hon thz så giorde thet hon tog christi lekamen aff munnen på sig, suarade hon på sijn finsko thr til, Nij piti, Nu epter thz swerigis lag förmeler atth thr åklagaren haff:r full wittne och skell Skall icke suararen komma til edhe Ty feltis för:ne mariett Karuiais till för:ne Rijcte och misgerningh eptr 12—6.

Hon fördes till Åbo slott thz må simon hansson göre Redhe före.	Summa pen:r . . 59 mrk.

Kyrkodisciplin under ortodoxins tidehvarf.

Medd. af *K. G. Leinberg* (4. XII. 1905).

Ur Finlands Statsarkiv (Ecclesiastica) meddelas följande:

Anno 1667 den 26 och 27. Februarij då höltz laga Heredz Winter tingh medh Allmogen aff Törffwis Sochn, uthj Jomala lendzmans gårdhen. Närwarandhe hans N:ds LandzHöfding: Welb:ne H. Ernest Johan Creutz, frijherre till Cassaritz herre till Malm Siundheby och Tamberfårs. Cronones Befallningsman: Christopher Enkell, sampt Nämbdhen.

Kyrckioherdhen Wördigh och Wällärde H: Thomas Rajalenius, angaf Johan Hansson i Houhala, för dhet han

hafuer nästförledne åhr sigh åthskillige tijder och gångor ifrån Kyrkian och Gudztiensten förhållit, oachtandes at han esom åfftast honom till betring förmant, Såsom och till Doomb Cap:let för sin mootwilligheet stembne låtit, och icke Comparerat, Begiärandes för den skull at saken måtte här företagas och han Johan, för sådant plichta. 1:sta gången warit bortta om Pingste tijdhen 1666, fäm Söndagar på radh, och heela Pingste helgen, Johan Hansson förebar sig då en båldhe hafft i Venstre footen, och derföre icke kunnat komma, huilcket han icke bewijsa kunde, elliest och wiste hans grenne hustru Margetha Hinders dott:r berätta att han om Pingsdagzmårgon hadhe buritt heem Braxen ifrån träsket, och icke warit medh någon bålde bekaijakat, Andra gången ifrån dhen 17: 8bris: till Andreæ dag icke eens i Kyrkian warit huilket han Johan icke annorlunda bewijssa kundhe. Så emedhan sådane Sabatzbrytare effter Kongl: M:tz Placatz Siette Punct böre straffade blifua: Altså effter Nämbdens sluut, fältes Johan Hansson för hwardera gången han en sådan lång tijdh ifrån kyrkian warit hadhe, till 40 m:r Sölfver mt. Actum ut supra.

I F protocollo
Daniel — —sson.

Också ett slags kyrkoförargelse (1676).

Medd. af *K. G. Leinberg* (5. III. 1906).

Kyrkorådets i Åbo protokoll 1675—1689 (Finlands Statsarkiv N:o 7033) innehålla följande anteckning:

„Anno 1676 den 6 Augusti.

Kyrkiowächtaren Erich Thomasson tillspordes, hwarföre han hafwer låtit skära skägget aff sigh och giordt sigh till allmans åthlöije, som war en Gambal man, dhär till medh giordt en stoor förargelsse uthj Gudz Församblingh, hwar till han inthet stoort hade till att inwända; uthan sade att det wäxer wäll snarligen. Resol. Effter såssom Erich Thomasson för detta sitt stoora oförseende

borde wäll medh rätta mista sin tienst, men effter han badh blef han denne gången förskont att han skall sittia uthj Stocken tre Predickningsdagar och om han i någon måtto här effter förseer sigh emoth Gudz Församblingh eller emoth sina Förmän finnes mothsträfwiger skall han mista sin tienst."

Ett sedlighetsmål 1676.

Medd. af *K. G. Leinberg* (4. XII. 1905).

Ur Finlands Statsarkiv (Ecclesiastica) meddelas följande utdrag „Ex Protocollo Consistorii Eccl. Aboensis."

Anno 1676, den 5 Septembris proponerades en Casus ifrån Tammela, angående att Lenssmans dher sammastädes Son Mårthen Jöransson haar besufwit Gestgifwarens dotter ibm Agnes Mattzdotter, hwilcka hwar andra nu till ächta begära, oachtandes att dhe sigh emellan skylde äro, han till andre och hon till tridie ledh.

Resol.

Dhetta förargelige Exempel hade man fogh högeligen att ijfra, lijkwäl af särdeles skääl effterlåtes bem:te Jöran och Agnes att träda medh hwar andra i ächtenskap, doch så, att dhe androm till skräck och warnagel skola först ståå 2 Söndagar på knää uthanför Kyrckiodören, ifrån dhet som sammanringt är till dess Gudztiensten ändas, och på den andre Söndagen afkunnas dhetta deras fall på Prädijkostolen och Församblingen i saken troligen underrättes så och förmanes, att taga sigh till wahra för en så förargeligh gärning. Så skola dhe icke heller på dhet stället, som andre, wijgas, uthan neder bättre i Kyrckian, och förrän wigslen anställes, skole dhe uthläggia böter 10 D:r Sölf:r m:t, halfparten hijt och halfparten till Sochne Kyrckian. Actum ut supra.

Oppå DoomCapitlets wägnar
Johannes Gezelius mpr.

Kyrkoherden Henrik Florinus' brottmål 1705.

Medd. af *K. G. Leinberg* (2. IV. 1906).

Detta beryktade mål, hvars allmänna förlopp är kändt t. ex. genom Gezelii d. y:s biografi af J. J. Tengström, belyses närmare genom här nedan aftryckta handlingar.

I.

Ur Kongl. Bibl. i Stockholm (Samfundet Pro fide et christianismo, Strödda skrifter).

Samling
af sådane personer som ögonskenligen rönt Guds wredes domar.

Et Exempel
af förre Kyrckoherden i Kimito Sochn i Åbo län och Halico härad Magr. Henric Florinus.

Förra Kyrckioherden i Kimito Mag:r Henric Florinus var en Son af den så wäl förtiente Prosten och Kyrckioherden i Pemar, sedermera i Kimito, som giort sig namnkunnig medelst sin så wäl träffade öfversättning af den heliga Skrifft på Finska, som utkom in Quarto åhr 1685. I ungdoms åhren röntes hos denne dess son en ogemen qwickhet och synnerliga wältalighetsgåfvor, hvarföre Fadren af sonen wäntade sin ålderdoms hugnad. Men som Guds Ande ei fick helga hans hierta, tiente hans stora gåfvor honom ei til annat än högmodsämnen at skryta med och förhäfva sig öfver andra. Han har sielf, sedan Gud effter hans fall gaf honom nåd at besinna sig, öpenhiertligt tilstått, at ehuru han offta mycket bevekeligen kunnat predika för andra har han dock deraf warit i sitt egit hierta föga rörd, ei eller trodt hvad han sade. Så att det skadeliga Frijtänckerijet war den förgifftiga roten, som framtedde de onda frukter i hans lefverne.

Hans Far war för honom Prost och Kyrckoherde wid det ansenliga Kimito Pastorat, hvartil han kom från Pemar genom Fullmagt af d. 3 April 1689. Men han

öfvertalte sin Far at afstå til sig Pastoratet, emot wissa betingade willkohr, hvilcket owanliga steg, för Fadrens anseende och förtienster, samt mägtiga herrskapers i Kimito pådrifvande, fick gå för sig år 1697. Men Fadren fick snart ångra sitt giöromål, och var glad at Biskopen och Consistorium lämnat honom åter tillträde til sin förut innehafde Kyrckioherde syssla i Pemar.

Således blef nu denne Florin, som förut war Ammiralitets präst i Carlscrona, i sin fars ställe kyrckioherde i Kimito i en ålder som ei war svarande emot en sådan befordran. Härvid lefde han sedan icke som någon rättskaffens Christi tienare, utan som en wällustig buktienare, nötande sin tid med roligt sällskap och tidsfördrif, med kortspel, dants, gästabud och slika lustbarheter; Så at Kimito Pastorats ansenliga inkomster ei slogo före til hans yppiga lefnad. Han blef förutan andra Kimito kyrcka och Capellerna ansenligen skyldig, hvilket effter hans egit förordnande, effter hans affärd af dess qvarlåtenskap skulle betalas.

Och hans hufvudlast war okyskheten, och så gick han deruti så wida, at hans namn för effterlemnanderna har blifvit til en styggelse. Han war i synnerhet af otuktslustan uptänd emot Crono Befallningsmannens i Halico härad, som där bodde i Sochnen på Dalckarby en fierdedels mil ifrån Prästagården, Joachim Gardelings hustro, Christina Pratana, hvilcken sielf til lösaktighet benägen lätt war lockad effter hans onda wilia. At friare få nyttia hennes omgänge, hwarmed han böriade icke långt effter sitt anträde til Pastoratet, skulle twänne lif skaffas utur wägen.

Florin hade sielf en beskedelig hustro Maria Eriksdotter Pihl. Men henne kunde han ei lida, sedan den orena anden förtiust hans hierta. Han hanterade henne illa, så at hon offta måste med flykten rädda sig undan hans händer, och det som för en hustro odrägeligit är, flytta ur sin äkta säng, sedan hon lagt sig deri, och lemna en annan rum i sitt ställe. Denna blef död in Martio år 1703 under Kyrckioherdens frånvaro på Sochnen helt oförmodat, efter par dagars siukdom, sedan Fogdehustrun kort förut warit hos henne och lagat åt henne en såppa. Florin och benämda Fogdehustru sattes wäl

härigenom under starcka misstanckar; men målet kunde dem ingendera lagligen tilvitas. Men i Befallningsmannen Joachim Gardelings hädanskyndande grep omsider den Högstas hämd denne ogudaktige Prästmannen, så at han dermedelst bragte sig sielf fierde ömkeligen under bödelsyxan. Denne olyckelige mannen war om Matthæi dag eller d. 21 Sept. 1704 ifrån tingspredikan med några andra af Sochnens herrskaper uppå biudning kommen til måltid til prästegården, där man så öfverlastade honom med drycker at han mot aftonen blef förlägen. Ehuru han i sådan belägenhet likafullt wille hem til sitt Dalckarby, lät han sig dock öfvertalas af Kyrckioherden at blifva öfver natten qvar på Prästegården, hvarest han blir inlogerad i Kyrkoherdens bokkammare.

Nu war detta mord öfverlagt emellan Kyrckioherden, dess systerson: en student Peldan, som var i huset, dess afledne hustros brordotter husjungfrun Anna Pihl och en dränggosse Iohan Erikson om sine 18 åhr. Kyrckioherden wille här sielf ei låna sina händer til mordet, utan sedan man långt förut, innan detta tilfället gafs, som ock nu öfverlagt om bästa sättet dertil: om man skulle strypa, gie in förgifft, sticka med wäria eller knif, och så widare, så stadnade man likväl sidst i det grymma at bruka yxen. Sedan befallningsmannen insomnat, hvarpå lenge väntades, och liuset var utsläckt, går drengen in och slår honom i hufvudet några slag med yxhammaren och springer straxt ut sägande: at det fasade honom. Derpå lånar Peldan yxen af honom och går in med husjungfrun, som tog up eld och emedan de märckte, at den slagne än hade litet lif, slår Peldan honom et slag på hvardera tinningen och trycker med yxbaken på dess hals, som korlade, hwarmed det var bestält. Husjungfru giömde bort de blodiga lakanen. Detta berättas Kyrckioherden, som tyckte wäl vara och berömde deras friska mod, lofvande betala dem som en åhrlig karl; men nekade dem giöra så en annan gång mer.

Derpå blir den döde Gardeling påklädd och dess häst sadlad; han blir då lagd twärs öfver sadelen och Peldan sätter sig bak til at hålla uti honom. Drenggåssen går förut med dess hatt, peruqve och wärja. När desse kommo til Dalckarby qvarndammen, wräktes den

döde derutföre under qvarnen i watnet, och hatten, wärjan och peruquen kastades effter. Hästen släpte de lös, som gick hem och gaf gårdsfolcket anledning at tänckia, at det ei stod rätt til. Man behöfde ei länge söka, innan man fann den dräpna, där han war. Här sågs nu på honom genast tecken af wåldsam medfart, hwarföre straxt urtima ting anstaltas och ransakades, huru befallningsmannen var omkommen.

Florin predikade siälf både om Söndagen för Tinget i Kyrckan, som också sielfva Tingspredikan i weckan, påkallande i bägge desse sina predikningar den Högste at bringa i liuset och hämnas en så grufvelig mordgiärning på deras hufvud, som den begått. Den starcke blodshämnaren lät sig ock icke förgäfves utmanas; utan ehuru wid första tinget, hvarwid Florin sielf påkallades til wittne och effter aflagd ed wittnade, ingen reda kunde ernås, så böriade sanningen dock vid andra tinget glimma up, och det i anledning, at Florins kappråck, hvilcken drengen Johan Erikson hafft med sig, när han om natten effter, sedan mordet natten förut var begångit, eller mot d. 23 Sept. skulle skiutsa bort Peldan ifrån orten, men fälte på wägen, hvilken kappråck af andra blef uptagen och känd för Kyrckoherdens. När denne dreng noga förhördes, i hvad ährende han då war och hvem han skiutsade bort, när han fälte kappråcken, leddes han småningom effter något omsvep til bekännelse: at det war Peldan, den han skiutsade, hvilcken för at wara okänd tog på sig Kyrckioherdens kappråck, tils han slapp genom Kimito Sochn, och sedan återstälte at föras hem. Orsaken, hvarför han wille wara okänd, war at han hade begått mordet och borde derföre laga sig undan. Uppå denna bekännelse blef Peldan efftерslagen och ertappades i Österbotn, där han hade sina föräldrar. När han ställtes för rätten, stretade han länge emot sanningen, men bragtes omsider til bekännelse. Hvilcket Anna Pihl äfven änteligen giorde. Men Kyrkioherden war hårdnackad så wäl wid tingen, som i Kongl. Åbo Hofrätt i det längsta. Hvilcket oaktadt han uppå klara skäl blef til döden fäld; Dock med hemställan til Hans Kongl. Maij:stets egit höga skärskådande. Hos Konungen blef Hofrättens betänc-

kande stadfäst, och straffet i wissa mål skärpt under d. 18 April 1706.

När Florin nu såg, at han i sin missgärning war på alla sidor så insnärd, at döden war honom oundvikelig, böd han til at frälsa sig med rymmande ifrån Åbo Slott, hwartil han öfvertalte en Student wara sig behielpelig. Denne som hette Henric Reutter giömde sig en söndag under kyrcktiden med sine wärcktyg i det så kallade gamla Slottet i Åbo och bröt sönder et stycke af muren, både til fånghusporten och fång Kammar dörren, där Florin satt, tog ut märlorna, där låsen sutto uti, och practiserade Florin ut, natten emellan d. 15 och 16 April, samt fölgde honom et stycke på wägen åt Reso Sochn.

När Florin nu war kommen på fri fot och på en skogsbacke i Reso öfverlade, hvart han skulle taga vägen, skal han, som af trowärdiga mig är berättat, slagit up i Finska bibelen, af sin Fars version, den han i fängelset haft när sig, och nu äfven hade tagit med sig såsom et vade mecum, at vid första ögnakastet råka et språk, at spå sig huru det skulle gå honom i hand, hvilcket onda missbruk af Guds ord somliga kalla Bath kol. När han nu slår up första gången, möter honom detta språket af Ordspr. B. 14: 12. *Mångom behagar en wäg wäl; men på ändalyktone leder han honom til döden.* Detta tyckte han ei om, hwarföre han åter slår up Bibelen och faller på detta af Ordspr. B. 16: 25. *Mångom behagar en wäg wäl, men hans yttersta drager til döden.* Det war lika lydande som det förra, derföre wille han ännu tredie gången försöka, om han ei skulle råka något, som lydde bättre, och slår åter up sin Bibel, då han får för sig detta af Jer: 30: 24. *Herrans grymma wrede skal icke upphålla, til dess han giör och uträttar hvad han i sinnet hafver, på sidstone skolen I wäl ock förnimma thet.* När dessa Skrifftenes språk således föllo honom så hårdt emot, at han ei fann den sökte upmuntran, lät Herren falla på honom en sådan förskräckelse och samvets ångest, at han ei mera tänckte på sin flykt, utan war i begrep at wända om tilbaka til Slottet, då slottsbetiente, som slogo effter honom, äfven råkade honom i största bäfvan och förbistring, och återförde honom d. 18. Sedan böriade han med mera alfware än tilförene täncka på en botfärdig

sina synders bekännelse, hvilken han i förstone wille aflägga Sub sigillo confessionis. Men Consistorium wille ei uppå dess anhållan derom, dertil samtycka, at sådana grofwa missgiärningar, hvartil han war förvunnen, så skulle nersumlas, hälst han redan war dömd. Ty aflade han om aftonen förut då han dagen påföljande utfördes, för Slotts Pastoren Grels Arctopolitanus, som skriftade honom, en redig bekännelse af altsammans.

Hans och de tre medbrottsligas dom föll ut ifrån Kongl. Hofrätten d. 2 Maji 1706, som blef, at Peldan och drengen Johan Eriksson skulle halshuggas och steglas: Anna Pihl halshuggas och i båle brännas: Florin, som anstiftaren och rådsbane af en så grym giärning och der til brottslig til dubbelt hor, mened, widskepelse, missbruk af sitt embete, med andra missgiärningar, som härmed woro förknippade, skulle androm gudlösom till warnagel, rådbråkas, halshuggas och läggas på stegel. Detta blef också på dem wärckstält något stycke utan för Förtullen wid stora landswägen, nedanför sandbacken d. 28 Maji 1706.

De hafwa alla wackert gått til döden, ångrat och botfärdigt bekänt sina synder. Florin isynnerhet har, när domen för honom uplästes, til alla honom deruti tillagde punckter, med hög röst svarat: *alt rätt och sant.* På afrättsplatsen har han sielf böriat den wackra Botpsalmen: *O, tu bittra sorgekälla,* samt under uprepandet af flere werser af samma psalm lämpat hela dess innehåll på sig sielf. Sedan böriade han sitt afskedstal i anledning af Ordspr: B: 14: 12, *Mångom behagar en wäg wäl, men på ändalyktone leder han honom til döden.* Han har med tårar bedit sina medbrottsliga, at de för Christi skul wille honom förlåta, at han varit wållande til deras så stora olycka.

Fogde Enckan Christina Pratana war en hårdnackad synderska, hvilcken, oaktat hon genom de klaraste skäl war öfvertygad i synnerhet om sitt dubbla hor, likwäl enständigt nekade deremot, så wäl som til samrådet om sin mans mord, äfven sedan Florins sidsta bekännelse war inhämtad, hvilcken dock ei graverade henne för det senare. Sådan enhärdighet kunde dock ei fria henne från dödsdomen, som på henne wärckstältes åhr 1707, wid

Kimito kyrcka, då hon kort förut sin hordoms synd likwäl rent bekände.

Amman på prästegården Margareta Eriksdotter, som vetat af mordet och twättade de blodige lakanen, som Befallningsmannen hade legat uppå, men ei uptäckte, fick slita rijs. Äfven som fogde hustruns syster, Margareta Pratana, en Advocats Encka, för det hon i sin Systers namn, som ei kunnat skrifwa, brefwexlat med Florin i deras syndiga omgänge. Henric Reutter blef med gatulopp afstraffad. Så månge hade den lede Anden här kopplat tilsammans med syndenes band til deras blygd och ofärd.

Denna berättelse är af Originale acterne, som finnas wid Kongl. Åbo Hofrätt, ihopletad och sammansatt, hvartill iag genom goda wänners bemedlande hafft tilgång, medan iag tiente vid Åbo Slott, som Pastor.

Eric Lencquist.
Past. in Orihwesi.

II.

Ur Finlands Statsarkiv. N:o 6829, bl. 877.

Högwälborne Herre Herr Landshöfdinge.

Det hafwe Församlingarnes älste i Kimitto så wid Moderkyrkian som Capellen högel:n uti den der sist in Martio håldne Visitation beklagat, att Kyrckiomedlen äro af Kyrckioherden Mag: Hinrich Florino otillbörl:n disponerade och tillgrepne, förutan det räkenskaperne äro uti en sådan confusion, att man ingen underrättelse kan erhålla om det som borde wara i behåld, i synnerhet wid Moderkyrckian, efftersom hwad igenom den i Stifftet af Kongl:e Maij:tt till samma Kyrckias reparation i Nåder förundte collecten är influtit och elliest der wid af Capell medlen finnes wara tagit eller wid Moderkyrckian A:o 1703 och 1704 fallit, intet är i dhe nu opwijste memorialer och räckningar optagit, och anseenligit jämwäl wid wijnhåldet erfordras, der doch den bestådde säden wid en rätt disposition förmenas hafwa der till tämmel:n kunnat förslå; och som thed är af nöden, att Kyrckiorne i detta måhl motte ställas i behörig säkerhet om des me-

dell, altså är Consistorium föranlåtit hoos högwälborne Herr Landzhöfdingen här med tiänstl:n att anhålla, det kunde all bem:te Kyrckioherdens ägendom blifwa seqvestrerad, så att private Creditorer icke motte stå fritt att tillgripa det som å Prästegården kan finnas, på det Kyrckione deruti måge åtniuta det dhe hafwe att fordra, och det wid samma Prästebohl warande anseenliga inventarium icke warda förskingrat. Önske högwälborne Herr Landzhöfdingen Gudz beskydd, förblifwande

Högwälborne Herr Landzhöfdingens

Åbo d. 4 Maji 1705.

Hörsame tienare
Jo Gezelius Jf.

Joh. Flachsenius. David Lundh. Simon Tålpo.
Isaac Pihlman.
Daniel Sirenius.

III.

Finlands Statsarkiv. N:o 6829, bl. 902.

Wälborne Herr Lagman och Vice Landzhöfdinge.

Såsom Herr Iohan Stening, hwilken effter Consistorii befalning i detta åhr förestår arbetet wid Pastoratet i Kimito, gifwer tilkänna, att dhe Hijtis Capellboer i samma Sochn icke willia för innewarande åhr erläggia dhe Pastoralier, som dhe effter Kongl. Förordningen utgiöra borde, och han är anbefalt att emottaga, föregifwande att Henrich Florin skall hafwa i samma Capellgiäld upburit af hwart hemman 4 Caroliner till en Badstugus upsättiande i Prästgården, som dock icke är wärckstält, samt att han till theras Capell anseenligit skyldig blifwit, förutan thet några af them sielfwa hafwa hoos honom för giorde försträckningar att fordra; Altså och emedan thet sträfwar emoot Kongl. Majestets Allernådigste förordningar att bem:te Capellboer således egenwilligt understå sig att förhålla det dhe i Pastoralier utgiöra borde, och till sine nödwändige behof anwändas skall, gifwandes bem:te Stening wid handen att dhe där till skola wara styrckte och inrådde af Swän Gabrielson i Biskopsöö, Mattz Mattzson i Rosala och Henning Larsson i Kax-

kiäla; fördenskull är hoos Wälborne Herr LagMannen och Vice Landzhöfdingen Consistorium föranlåtit tienstl. att anhålla, det kunde ofwanbem:te Bönder som uphofsmän till den här wid föröfwade egenvilligheten till en wiss termin inkallas, tå ock mehrbem:te Stening sig inställa skulle, till att hoos Wälborne Herr LagMan och Vice Landzhöfdingen söka beswär emot dem, med där wid warande skiähl i ödmiukhet andraga, och höggunstig handräckning i det som är af nöden afwachta. Önske Wälborne Herr LagMan och Vice Landshöfdinge Gudz beskydd, förbl:de

Wälborne Herr LagMannens och Vice Landshöfdingens

Åbo d. 26 Augusti 1705.

Hörsamme Tienare
Joh. Flachsenius.
Cons. Eccl. V. Præses.

David Lundh.

Isaac Pihlman.
Daniel Sirenius.

IV.

Finlands Statsarkiv. N:o 6829, bl. 1005.

Högwälborne Herre Herr Landshöfdinge.

Högwälborne Herr Landshöfdingen har Consistorium härmed skolat undertiänstl:n berätta, hurulunda församblingen i Kimito sig hoos Consistorium beswärat det skall för detta Kyrckioheerden Mag: Florin så till bem:te Sockns Moder Kyrckia, som bägge des Capell Hijtis och Dragzfierd anseenligit skylldig blifwit, wetandes the ingen uthwäg, huru förenämbde Kyrckior skola kunna komma till sina Medell, dem dhe dock wid sine ganska nödwändige reparationer nu högel. hafwa af nöden, om the icke genom Högwälb:ne Herr Landzhöfdingens höggunstiga Assistence kunde komma att åtniuta thet öfwerskått, som förmodel. af den till Kongl. Maij:t och Cronan seqvestrerade tertialen och annan bem:te Florins Egendom lärer blifwa; Förthenskull är till Högwälb: Herr Landzhöfdingen Consistorii undertiänstl: begiäran, det Högwälb:ne Herr Landzhöfdingen wille låta anställa een liqvidation med Crono Befallningsman Cajander

öfwer then egendom, som han i Spanmåhl penningar och huusgeråd af Mag. Florins till Kongl. Maij:ts och Cronans balances fullgiörande dehls åtnutit, dehls i qvarstad satt, hwareffter förmodel. Kyrckione öfwerskåttet sedermehra kunde till godo komma. Önske Högwälb. Herr Landzhöfdingen Gudz beskydd och förblifwe

Högwälborne Herr Landzhöfdingens

Åbo d. 10 Sept. A:o 1706. Hörsamme tienare

Jo: Gezelius Jf.

Joh. Flachsenius. Sim. Tålpo.

Isaac Pihlmann.

Pieni lisätieto Pälkäneellä v. 1719 puuhun leikatun aapisen historiaan.

Tiedoksi antanut *J. W. Wallin* (7. V. 1906).

Udeltuani yhdeltä ja toiselta seurakuntalaiselta olisiko kansan muistitietoon jäänyt mitään yllämainitun aapisen „veistäjää“ Daniel Medelplan'in koskevaa, olen saanut kuulla, että Medelplan, ammatiltaan kirjanpainaja, Isonvihan aikaan olisi Wiipurista tänne sodan kauhuja pakoon joutunut ja asettunut asumaan Taurialan (entisaikaan Taurala) kylään, jossa n. s. Dunderin mäellä joku aika sitte vielä oli jäännöksiä siitä rakennuksesta, jossa M. oli asunut. Tämän muistitiedon todenperäisyys selviää seuraavasta Pälkäneen kirkon arkistossa (kuolleitten luettelossa) olevasta muistiin panosta:

„1737 den 31 aug. död och den 4 septembris begrafven
Taurala Neppilä gl. inhysing
gubben Daniel Medelplan,
inemot 80 åhr gammal,
på kyrckiogården.

Denne Medelplan har varit fordom boktryckare i Wiborg, var ock förfaren i bildhuggeri-arbete.“

„1744 den 5 martii död och den 11 begrafven Medelplans Encka Chirstin Grelsdotter, 82 åhr gammal, i kyrckian.“

Kirkon rakentaminen Ylihärmään.

Läh. *V. Perälä.*

Ylihärmän kirkon rakentamisesta ja seurakunnan perustamisesta on omalla paikkakunnalla yleinen kertomus, että kirkko oli jo valmiiksi rakennettu, ennenkuin sen rakentamiseen pyydettiin lupaa kuninkaalta. Aivan tällainen ei asian laita ole, mutta kertomus ei silti sellaisenaan ole väärä. — Kansan itsenäisestä luonteesta, omintakeisuudesta ovat tämän rakennuspuuhan eri vaiheet hyvinkin valaisevana esimerkkinä — siinä kuvastuu „härmäläisyys" tyypillisenä.

Seuraavassa muutamia hajanaisia kirkonarkiston asiakirjain nojalla kerrottuja muistoja Ylihärmän kirkon rakentamisesta.

Ne seudut, joista nykyinen Ylihärmän pitäjä on muodostettu, kuuluivat aikaisimmin Isonkyrön ja Pietarsaaren rajamaihin ja sittemmin Lapuaan, kun tämä seurakunta v. 1581 [1]) erotettiin ensinmainittujen seurakuntain alueista. V. 1677 tekivät Lapuan pitäjään kuuluvat Naarasluoman ja Uudenkaarlepyyn pitäjän Vuoskosken kyläläiset kihlakunnan oikeudessa sopimuksen oman papin palkkaamisesta ja saivat kuninkaalta $^{22}/_{12}$ 1683 luvan muodostaa oman seurakunnan, mutta tuli heidän edelleen kuulua Lapuan ja Uudenkaarlepyyn emäseurakuntiin, $^{13}/_{7}$ 1685 päivätyn kunink. kirjeen mukaan. Naarasluoman nimellä oli tämä kappeliseurakunta tunnettu kauan aikaa ja kuului se vuorotellen milloin Uuteenkaarlepyyhyn milloin Lapuaan.

Vanha, v. 1898 palanut Alahärmän kirkko oli rakennettu v. 1683 tai 1752 — luultavasti jälkimäisenä vuonna, päättäen kirkon seinässä olleesta kirjoituksesta. Kun tämä kirkko oli verrattain kaukana nykyiseen Ylihärmään kuuluvista kyläkunnista, heräsi näiden, Perä- ja Keskikyläin, asukkaissa tuuma rakentaa itselleen oma kirkko. Ensi kertaa esiintyy tämä hanke julkisuudessa v. 1772, jouluk. 18 p., jolloin Vaasan maaherranvirastoon annettiin Lapuan pitäjäläisten Matts Kåsolan ja Johan

[1]) Alkuhistorialliset seikat teoksesta Neovius, Suomen kirkon matrikkeli, 1898.

Hirvelän kaikkien Keski- ja Peräkylän asukkaiden puolesta tekemä anomus, jossa he pyytävät saada rakentaa Keskikylässä olevalle Ruohomäelle ristikirkon puusta. Anomukseen on liitetty kirkonrakennusmestari Anders Hakolan tekemä rakennussuunnitelma [1]. Silloinen Lapuan emäseurakunnan kirkkoherra Isaak Lithovius antoi lausunnon aiotusta rakennushankkeesta: kirkon, kellotapulin ja pappilan rakentaminen sekä kirkonkellojen y. m. tarpeellisten inventaarien hankkiminen olisi hänen mielestään noussut noin 20,000 riksiin kuparirahaa; sitäpaitsi ei näiden kyläin alueella ollut muka rakennukseen kelvollista metsää — itse asiassa perätön väite. Tämän ja vielä lisäksi maamittari Holmbomin juuri metsämaasta antaman lausunnon nojalla arveli Lithovius kirkon rakentamisen kokonaan mahdottomaksi näiden kyläin asukkaille.

Osaksi tämän kirkonrakennus-anomuksen johdosta pitivät kapteeni Lars Magnus Wilskman maaherran puolesta ja Vöörin [2] pastori Joh. Haartman tuomiokapitulin asiamiehenä marraskuun 15 p. 1776 pitäjänkokouksen Härmän kappelikirkon uudestaan rakentamisesta. Ensimmäisenä tehtävänä kokouksessa oli ottaa selvää, missä määrin Keski- ja Peräkylän asukkaat halusivat oman kirkon rakentamista. Kun tätä kysyttiin kokouksessa, ilmoittivat hanketta kannattavansa Elias Taipale, Anders Unguri, Johan Luomanperä, Jakob ja Johan Jussila, Matts ja Gustaf Kåsola, Mårten ja Jakob Yliluoma, Johan ja Gustaf Hirvelä, Eric ja Anders Hapoja, Eric Takala, Johan ja Michel Uitto, Thomas Rannanjärvi, Joseph Löpari ja Gustaf Löpari, Eric Lill-löpari, Mats Kujala, Johan Järvi ja Johan Pöyhönen sekä uutisasukkaista Haapojanluoma ja Kurkiluoma. Näitä vastaan ilmoittavat Eric Ahomäki, Elias, Jonas ja Anders Keskinen, Elias ja Mats Linamaa olevansa asiassa vastakkaisella kannalla. Asiaa kannatti kuitenkin valtava enemmistö. Kun tiedustettiin olivatko he siksi varallisia, että he voivat ryhtyä tällaisiin kustan-

---

[1] Samannimellinen rakennusmestari oli myös kirkon seinään maalatun tiedonannon mukaan rakentanut Alahärmän vanhan v. 1898 palaneen puukirkon.

[2] Etelä-Pohjanmaalla tavallinen muoto ja tuntuu sitäpaitsi ruotsalaiseen Vörå-muotoon verraten johdonmukaisemmalta.

nuksiin, vastasivat he Jumalan avulla kyllä voivansa ottaa maksettavaksi kustannukset sekä kirkon ja pappilan rakentamisesta että myös papin palkkaamisesta, vieläpä suorittaa silloiselle Härmän kappalaiselle hänen palkkansa lyhentämättä. Tätä vastaan väittävät muut kappelin asukkaat, etteivät anomuksen tekijät mitenkään varallisuudeltaan jaksa ryhtyä tällaisiin kustannuksiin — he viittaavat jo aikaisemmin annettuun rovasti Lithoviuksen lausuntoon. Esitetäänpä vielä vastaväitteenä, ettei muka tarpeellista rakennuspuuta ollut saatavissa likempänä kuin 8—9 peninkulman päässä Alavuuden ja Kuortaneen pitäjäin rajamailla! Todellisuudessa ei hirsiä koskaan ole näin kaukaa tarvittu hakea. Vielä väittivät he, että olisi ollut suorastaan laitonta jakaa Härmän kappeliseurakuntaa, silloin kun muka kuninkaan v. 1736 vahvistama sopimus olisi tullut rikotuksi; mainittu sopimus sisälsi säädöksiä kappalaisen palkan suuruudesta.

Kaikki nämä verukkeet ja vastaväitteet sekä varsinkin se seikka, etteivät kaikki Keski- ja Peräkyläin asukkaat olleet yksimielisesti tehdyn anomuksen kannattajina, vaikuttivat että kuninkaan maalisk. 6 p:nä 1778 tähän anomukseen antama vastaus oli kieltävä.

Asia jää tällä tavoin lepäämään muutamiksi vuosiksi — unohduksiin se suinkaan ei joudu. Edellämainittu pitäjänkokous käsitteli oikeastaan kappelikirkon laajennusta — kirkko oli ahdas ja siinä tarvittiin lisää tilaa. Toukok. 11 p:nä 1784 päivätty kuninkaallinen kirje vahvistaa ja määrää, millä tavalla laajennus- ja korjaustyö on pantava toimeen. — Vaikka aikaisemmin tätä hanketta oli suosittu vastapainona Keski- ja Peräkyläin oman kirkon rakentamisaikeelle, niin nyt kun asiasta tulee tosi, herättää se vain vastenmielisyyttä. Kappelin muutkin asukkaat olivat jo suostuvaisia tuon eri kirkon rakentamiseen. Tästä antavat Mickel Keisala ja Hendrich Filpula kirjallisen todistuksen, ollessaan kirkon katselmuslautakunnan jäseninä, elok. 1 p. 1784: heidän todistuksensa mukaan oli koko seurakunta kirkon laajentamista vastaan.

Pitäjänkokouksessa elok. 15 p. 1784 ilmoitetaan seurakunnalle edellämainitun kuninkaallisen kirjeen sisältö ja päätös kirkon laajennuksesta. Tämä ei härmäläisiä liiaksi säikytä: keski- ja peräkyläläiset ilmoittavat rupea-

vansa rakentamaan omaa kirkkoa ja siitä he pitävät kiinni, vaikka heitä siitä varotetaan „genom flere tienlige förestälningar“, kuten sanat pöytäkirjassa kuuluvat. Muut kappelilaiset ilmoittavat kokoukselle suostuvansa näiden hankkeeseen, lupaapa vielä yhdeksän talonisäntää auttaakin heitä siinä.

Näin ollen ei kokouksen pitäjillä, Lapuan pastorilla Isaac Lithoviuksella ja Uudenkaarlepyyn pastorilla Johan Forschaelilla ollut muuta neuvoa kuin kehoittaa mainituita kyläläisiä pikimmiten uudistamaan anomuksensa kuninkaalle uuden kirkon rakentamisesta. Anomus jätettiinkin marrask. 12 p. 1785 Vaasan läänin maaherranvirastoon.

Anomuksella on tällä kertaa parempi onni. Helmikuun 26 p. 1786 pidetään Keski- ja Peräkyläin kanssa pitäjänkokous asian tarkemmaksi selvittämiseksi. Tässä kokouksessa ilmoittavat Lapuan emäpitäjän Haarakankaan kylästä kolme talollista liittyvänsä heidän rakennuspuuhaansa. Papin palkaksi luvataan tässä kokouksessa 25 tynnyriä viljaa, puoleksi rukiita puoleksi ohria, sekä v. 1743:n sopimuksessa nimitetyt etuoikeudet. Sitäpaitsi lupaavat kyläläiset silloiselle Härmän kappalaiselle ja kappelin lukkarille heidän palkkaetunsa lyhentämättä. Lapuan pastori Lithovius antaa hankkeesta nytkin epäävän lausunnon: seurakunnat eivät muka jaksaisi kunnollisesti suorittaa kahdesta eri kirkosta johtuvia rahallisia menoja. Niinikään antaa Härmän kappalainen Jakob Stenbäck tulevasta asiain tilasta kerrassaan pöyristyttävän kuvauksen: „Huru kunde Religionen på det sättet äga bestånd och icke förvandlas i en barbarisme i okunnoghet, otro, och ogudachtighet?“ — Kokouksen pitäjät, Lars Magnus Wilskman ja Henrich Wegelius puoltavat kuitenkin omasta puolestaan hanketta.

Anomuksella on tällä kertaa parempi kohtalo: elokuun 3 p. 1786 on allekirjoitettu kuninkaallinen kirje, jossa Keski- ja Peräkylän asukkaille Härmän kappelissa Lapuan emäseurakuntaa myönnetään lupa uuden puukirkon rakentamiseen ensinmainittuun kylään Ruohomäelle.

Näin on tämä puolta vuosikymmentä aikaisemmin rohkeana, jopa mahdottomanakin pidetty suunnitelma saanut virallisen vahvistuksen.

Mutta asialla on toisetkin vaiheensa. Härmäläiset olivat ikävystyneet pitkällisiin luvan anomuksiin: kun heidän mielestään oli oikeaa, että uusi kirkko oli rakennettava, eivät he siinä tahtoneet kuluttaa aikaa turhiin muodollisuuksiin. Rakennuspuuhiin oli ryhdytty jo paljon aikaisemmin kuin lupa myönnettiin.

Tämä työ oli kaikki vapaaehtoista, keskinäisestä sopimuksesta suoritettua, siis tavallaan „osuustoimintaa": siihen otti osaa muitakin kuin alkuperäisessä hankkeessa olleiden kyläin asukkaat. Edellä on jo mainittu, miten yhdeksän isäntää lupasi apua. Tämän perusteella kuuluu Ylihärmän seurakuntaan vielä nykyäänkin kaksi tilaa Sorviston kylästä, keskeltä Alahärmää. Samalta ajalta kerrotaan m. m. että kun Haapajärven talosta pyydettiin myös osakkaita rakennustyöhön, isäntä silloin vastasi: „Rakennustyöhön en ryhdy, mutta yhden penkin sinne kyllä teen." Haapajärven penkkiä vanhat ihmiset vieläkin muistavat Ylihärmän kirkossa.

Luvan hakemisella kirkon rakentamiseen oli oikeastaan vain se tarkoitus, että olisi saatu muodostettavaan seurakuntaan pappikin. Suullisen traditsionin mukaan olisi kirkko jo ollut vesikatossa, ennenkuin anomus toistamiseen tehtiin. Että asia on tähän tapaan käynyt, siitä on todistuksena jo tammik. 9 p. 1787 lasimestari J. Berghin kanssa tehty sopimus ikkunain hankkimisesta Keskikylän kirkkoon. (Ylihärmän nimi on hieman myöhäisempää alkuperää). Ei liene luultavaa että kirkko olisi rakennettu neljässä kuukaudessa eikä liioin että ikkunoita ennen olisi hankittu kuin seinät oli pystytetty.

Maaherran kesäk. 18 p:nä 1787 päivätyssä kirjeessä määrätään inventaarit hankittaviksi kirkkoon ja marrask. 28 p. tehdään sopimus B. M. Björkmanin kanssa kirkonkellojen hankkimisesta. Kun vielä mainitsemme, että suullisen traditsionin mukaan olisi Ylihärmän kirkkoon saarnastuoli saatu lahjaksi Munsalan pitäjäläisiltä — näille olisi sitten vastalahjaksi annettu Ylihärmän kalavesi Oravaisten edustalla — niin ovat tämän rakennushistorian päävaiheet kerrotut.

Niin pian kuin kirkko oli valmistunut, asetettiin seurakuntaan saarnaaja l. kappalainen. Itsenäiseksi seurakunnaksi tuli Ylihärmä 1860-luvulla.

En ansökan om präst och dess följder (1776).

Medd. af *K. G. Leinberg* (7. V. 1906).

Ur Finlands Statsarkiv. N:o 6847. N:o 133.

Gustaf med Guds Nåde etc.

Wår ynnest och Nådiga benägenhet med Gud Alsmägtig. Troman, HofRätts Råd och Vice Landshöfding. Hos Oss hafwer Bondehustrun Maria Michelsdotter å Cariala Capell-boers wägnar wågat ytterligare i underdånighet anhålla, det måtte dem Nådigt tillstånd lemnas, att wid berörde Capell få antaga och sjelfwe löna egen Präst. Nu som Sökanden för detta erhållit å denna sin ansökning 3:ne Wåre afslag, af hwilka det sista innehåller, det hon endast af nåd blefwe förskont ifrån böter för den gången, dock med alfwarlig tillsäjelse att så lindrig medfart henne icke widare wederfores, om hon understode sig med någon ytterligare ansökning härom inkomma, och hon lika fullt wågat åsidosätta den aktning hon bordt hafwa för denna Wår nådiga warning, medelst det hon nu återigen Oss oroat med denna sin förnyade underdåniga ansökning; Altså hafwe Wi pröfwat rättwist, det hon för ett sådant sitt förhållande bör straffas med åtta dagars fängelse. Hwilket Wi till behörig werkställighet wele hafwa Eder härmed i Nåder tillkännagifwit. Hwarmed Wi befalle Eder Gud Alsmägtig Nådeligen. Stockholms Slott d. 10. December 1776.

Gustaf.

Joh: v: Heland.

Till Landshöfdinge Embetet i Åbo, angående Bondehustruns Maria Michelsdotters straffande med 8 dagars fängelse.

Ett prästerligt nådår till en majorsenka (1782).

Medd. af *K. G. Leinberg* (7. V. 1906).

Ur Finlands Statsarkiv. (N:o 6857).

Gustaf med Guds Nåde etc.

Wår ynnest och nådiga benägenhet etc. Hos oss har afledne Majoren Schaumans Enka Elisabeth Schauman

i underdånighet anhållit att warda hugnad med ett nådår wid S:t Mårtens eller Nyby Församling uti Åbo Stift efter sin Fader Kyrckoherden derstädes Hortelius, som nyligen med döden afgådt. Och som Wi, i anseende till förekomne bewekande omständigheter, samt i fall S:t Mårtens eller Nyby Pastorat icke redan är förgifwit, welat bewillja förenämda Enka det sökta Nådåret. Så gifwe Wi Eder det härmed i nåder tillkiänna: Låtande äfwen Wår Nådiga Resolution härå utfärda. Och Wi befalle Eder Gud Allsmägtig nådeligen. Stockholms Slott d: 6:te Martii 1782.

Gustaf.

Joh: v: Heland.

Till Landshöfdingen Bar: Armfelt ang:de Elisabeth Schaumans ansökning om ett nådår wid S:t Mårtens el. Nyby Församling.

En öfverflyttning af böcker från Åbo domkyrka 1774.

Medd. af *K. G. Leinberg* (5. III. 1906).

Ur Finlands Statsarkiv (N:o 7055) meddelas följande utdrag ur Consistorii Ecclesiastici Aboensis Protocoll i ekonomimål 1773—1807.

D. 9 Julii år 1774.

S. D. Aflämnade Herr Professor Haartman det instrument, som öfwer Domkyrkans härstädes inventering blifwit hållet. Och som Consistorium i anledning deraf finner nödigt 1:o att fenstret i öfre walfwet i inre Sacristian må föreses med jernluckor till förekommande af skada wid existerande eldswåda; 2:o at de härtils i Domkyrka Sacristian förwarade böcker, nemligen

1:o Mathildis liber spiritualis in 4:o;
2:o Breviarium Pontificium in 8:o;
3:o Missale Pontificium af Biskop Conrad Bitz til trycket 1488 befordrad;
4:o Biskop Hemming Canonizations Act;

5:o Avicennæ arbete in folio;
6:o Wigandi och Matthiæ Judicis corpus doctrinæ Christianæ ex N. T. congestum in 8:o och
7:o Chytræi onomasticum theologicum in 8:o

måga flyttas till Academiens Bibliotheque at der conserweras, til förekommande at desse Antiqviteter icke genom mögel och fuktighet må taga skada: så skulle Oeconomus H:r Alexander Lauræus genom utdrag af detta Protocoll härom förständigas, at om wärkställigheten draga nödig försorg. År och dag som föreskrifwit står.

In fidem Protocolli
Niclas Hjelt.

De uti föregående upnämde Sju stycken Böcker äro af Herr Oeconomus Templi Alex. Lauræus till Kongl. Academins Bibliothek aflämnade. Åbo d. 10 Aug. 1774.

H. G. Porthan.

Ett bref af biskop Jakob Tengström 1809.

Medd. af *K. G. Leinberg.*

Ur Finlands Statsarkiv (Biographica. Tengström) meddelas följande bref:

Åbo d. 23 Jan. 1809.

Högärewördige Herr Prost och Kyrkoherde.

Herr Prostens högtärade skrifvelse har på ett angenämt sätt hos mig återkallat minnet af en gammal bekantskap, och tillika satt mig i en brydsam förbindelse i afseende å det biträde i Embetswägen Herr Prosten ifrån dessa trakter åstundar. För att efterkomma en slik begäran war conjuncturen alldrig mindre fördelaktig. Våra bortgångna Troupper medförde många unga Prester, och de sjukdomar ett fälttog wanligen medför och som än fortfara att härja landet, hafwa märkeligen minskat och minska än dagel. det tjenstgörande Presterskapets antal; hvaremot tillgången på S. Ministerii Candidater i

dessa tider är ganska klen, då sistl. Höst Termin näppel. 50 Studerande inalles freqventerade Academien, i stället för 300, som plägar vara medium af våra Academiska medborgares antal. I anseende härtill äro wi högst förlägna om Presterliga tjenstens uppehållande på många ställen i landet, och således föga i stånd att dimittera någon utom Stiftet.

Jag tror mig dock böra uppge ett förslag, det enda möjeliga att för det närvarande uppge, ehuru det wisserligen ej är utan sina swårigheter. Vi hafva näml. här i staden en Prest, som ock är Magister, och heter Kriander[1]), känd för medelmåttig skicklighet, goda predikogåfvor och goda seder, men som för par år sedan hade den olyckan, att genom en kamrats tillställning inveckla s i en dråpsak, för hvilken han blifvit fälld till hel mans bot i Hofrätten. Saken ligger dock än oafgjord hos Kungen i Sverige, och mannen går här tjenstledig i lång väntan på den fatala processens slut. Skulle Herr Prosten tro, att en så beskaffad person kan till tjenstgörning antagas å en ort, där bemälda process är okänd, och mannen sål. utan förargelse kunde presentera sig som Prest, så wore han willig att på hvad vilkor som helst (jag har förslagsvis nämnt 100 Rbl), vidtaga den hos Herr Prosten erforderliga Adjunctstjensten, och hvarom jag sål. önskar att få Herr Prostens widare utlåtande.

Jag bilägger något till erkänsla för de mig benäget tillsända Nova litteraria, till någon upplysning om tillståndet i wår Resp. Litteraria och Ecclesiastica, äfven som till ett ringa bevis af den uppriktiga högaktning, hvarmed jag har äran wara

Herr Prostens

ödmjuke tjenare

J. Tengström.

---

[1]) Om Kriander och hans sak se Strandberg, Herdaminne, I, s. 295 äfvensom Lagus, Åbo Akademis matrikel, II, s. 359.

Tillkännagifvande.

Personer, hvilka önska inträda i Finska Kyrkohistoriska Samfundet, kunna anmäla sig hos sekreteraren, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19).

Till Samfundets medlemmar utdelas dess publikationer gratis, ifall icke några af dessa uttryckligen undantagits. Ständiga medlemmar erhålla Samfundets skrifter från och med det år, då de blifvit medlemmar.

Medlemsafgiften är en gång för alla 80 mk eller årligen 5 mk. Årsmedlemmar, hvilka i årsafgifter erlagt 100 mark, öfverföras till ständiga medlemmar. Årsafgiften uppbäres genom postförskott samtidigt som årspublikationerna utsändas, därest afgiften icke därförinnan blifvit erlagd.

Samfundet *sammanträder* under universitetets läseterminer den första måndagen i hvarje månad kl 6 e. m. i Vetenskapliga Föreningarnas hus (Kaserngatan 24). På samma ställe förvaras Samfundets arkiv, tillgängligt genom förmedling af sekreteraren. Meddelanden, afsedda att föredragas på Samfundets möten, samt gåfvor till arkivet och biblioteket (urkunder, äldre och nyare teologisk, speciellt kyrkohistorisk litteratur, o. s. v.) kunna insändas till sekreteraren eller någon annan medlem af bestyrelsen.

Samfundets bestyrelse för åren 1905—1907 består af biskop *Herman Råbergh* (ordförande), prof. *Jaakko Gummerus* (sekreterare och arkivarie) prof. *Arth. Hjelt* (skattmästare), prof. friherre *E. G. Palmén, K. G. Leinberg* och *K. A. Appelberg* samt teol. doktorn *L. J. Ingman.*

Seuraavat Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisut ovat saatavissa kirjakauppojen välityksellä sekä suoraan Seuran sihteeriltä, prof. Jaakko Gummerukselta (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19):

Följande Finska Kyrkohistoriska Samfundets publikationer kunna erhållas genom bokhandlarna samt direkt från Samfundets sekreterare, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19):

Suomen Kirkkohistoriallisen seuran Pöytäkirjat Liitteineen. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden.

I. 1892—1897. — 3 mk. 20 p.
II. 1898—1902. — 3 mk. 20 p.
III. 1902—1903. — 3 mk. 20 p.
IV. 1903—1904. — 5 mk. 75 p.

Suomen Kirkkohistoriallisen seuran Toimituksia. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar.

I. *H. Råbergh,* Suomen Kirkkohistoriallinen Seura ja sen työala. — *K. G. Leinberg,* Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne. Jyväskylä 1895. —3 mk 20 p.

II—III. Consistorii ecclesiastici Aboënsis protokoller 1656—1661. Utgifna af *Ad. Neovius.* Borgå 1899—1902. — 550 sid. — 7 mk. 50 p.

IV. *Ad. Neovius,* Chronographia Scandinaviæ. Borgå 1906. — 6 mk.

V. *K. G. Leinberg,* Åbo stifts herdaminne 1554—1640. Helsingfors 1903. — 315 sid. — 5 mk.

VI. Boëtius Murenius, Acta Visitatoria 1637—1666. I—II. Porvoo 1905—1906. — 6 mk.

VII. *K. G. Leinberg,* Finlands territoriala församlingar. Andra uppl. Helsingfors 1906. — 3 mk.

---

3 mk.

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN

PÖYTÄKIRJAT LIITTEINEEN

FINSKA KYRKOHISTORISKA SAMFUNDETS

PROTOKOLL OCH MEDDELANDEN

VII

1906—1907

HELSINGISSÄ 1908
SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA

Tiedonanto.

Henkilöt, jotka haluavat liittyä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran jäseniksi, voivat ilmoittautua Seuran sihteerille, prof. Jaakko Gummerukselle (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19).

Seuran jäsenet saavat ilmaiseksi sen julkaisut, ellei jostakin julkaisusta erikseen toisin päätetä. Vakinaiset jäsenet saavat Seuran julkaisut siitä vuodesta saakka, jolloin ovat Seuraan liittyneet.

Jäsenmaksu on kerta kaikkiaan 80 markkaa tai vuosittain 5 mk. Vuosimaksu kannetaan postietuannilla silloin kuin vuosijulkaisut lähetetään, ellei sitä ole sitä ennen suoritettu. Vuosijäsenet, jotka ovat jäsenmaksuina suorittaneet 100 markkaa, siirtyvät vakinaisiksi jäseniksi.

Kokouksia Seura pitää yliopistollisten lukukausien aikana joka kuukauden ensimäisenä maanantaina k:lo 6 j. pp. Tieteellisten Seurojen talossa (Kasarminkadun 24). Samassa paikassa säilytetään Seuran arkisto, johon pääsee sihteerin välityksellä. Kokouksissa esitettäviksi aijottuja tiedonantoja sekä lahjoituksia Seuran arkistoon ja kirjastoon (asiakirjoja, vanhempaa ja uudempaa teoloogista, erittäin kirkkohistoriallista kirjallisuutta y. m.) sopii lähettää sihteerille tai jollekulle muulle johtokunnan jäsenelle.

Johtokuntaan kuuluvat vuonna 1908: piispa *Herman Råbergh* (puheenjohtaja), prof. *Jaakko Gummerus* (sihteeri ja arkistonhoitaja), prof. *Arthur Hjelt* (rahastonhoitaja), professorit vapaaherra *E. G. Palmén, K. A. Appelberg* ja *Kustavi Grotenfelt*, teol. tohtorit *Lauri Ingman* ja *Martti Ruuth* sekä fil. kand. *Kaarlo Österbladh.*

Tillkännagifvande.

Personer, hvilka önska inträda i Finska Kyrkohistoriska Samfundet, kunna anmäla sig hos sekreteraren, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19).

Till Samfundets medlemmar utdelas dess publikationer gratis, ifall icke några af dessa uttryckligen undantagits. Ständiga medlemmar erhålla Samfundets skrifter från och med det år, då de blifvit medlemmar.

Medlemsafgiften är en gång för alla 80 mk. eller årligen 5 mk. Årsmedlemmar, hvilka i årsafgifter erlagt 100 mk., öfverföras till ständiga medlemmar. Årsafgiften uppbäres genom postförskott samtidigt som årspublikationerna utsändas, därest afgiften icke därförinnan blifvit erlagd.

Samfundet ***sammanträder*** under universitetets läseterminer den första måndagen i hvarje månad kl. 6 e. m. i Vetenskapliga Föreningarnas hus (Kaserngatan 24). På samma ställe förvaras Samfundets arkiv, tillgängligt genom förmedling af sekreteraren. Meddelanden, afsedda att föredragas på Samfundets möten, samt gåfvor till arkivet och biblioteket (urkunder, äldre och nyare teologisk, speciellt kyrkohistorisk litteratur o. s. v.) kunna insändas till sekreteraren eller någon annan medlem af bestyrelsen.

Samfundets bestyrelse för år 1908 består af biskop *Herman Råbergh* (ordförande), prof. *Jaakko Gummerus* (sekreterare och arkivarie), prof. *Arthur Hjelt* (skattmästare), prof. friherre *E. G. Palmén, K. A. Appelberg* och *Kustavi Grotenfelt*, teol. doktorn *Lauri Ingman* och *Martti Ruuth* samt fil. kand. *Kaarlo Österbladh.*

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran
Pöytäkirjat Liitteineen

Finska Kyrkohistoriska Samfundets
Protokoll och Meddelanden

VII

1906—1907

Helsingissä 1908
Suomen Kirkkohistoriallinen Seura

Jyväskylässä 1908
K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapainossa.

SISÄLLYS. — INNEHÅLL.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

KIRJOITUKSIA. — UPPSATSER.

TIEDONANTOJA. — MEDDELANDEN.

PÖYTÄKIRJAT. — PROTOKOLL.

1906.

Kokous lokakuun 8 p. 1906 k:lo 6 j. pp.

Saapuvilla johtokunnan jäsenet, professorit K. G. Leinberg, Arth. Hjelt ja Jaakko Gummerus, Seuran jäsen pastori K. Sipilä ja ylioppilas Arno Cederberg.

§ 1. Tarkastettiin pöytäkirja kokouksesta toukokuun 7 p.

§ 2. Sen johdosta että viime kokouksessa oli päätetty koettaa saada toimeen kokous syksyllä 1906 Helsingissä pidettävän pappeinkokouksen aikaan, ilmoitti allekirjoittanut, että kun sopivaa aikaa itse kokouksen kestäessä ei voitu saada ja osanottajat heti sen jälkeen hajosivat, täytyi aikomuksen raueta.

§ 3. Professori *K. G. Leinberg* jätti seuran pöytäkirjoissa julkaistavaksi kirjoituksen „Den finska kyrkans äldsta klockarelag".

§ 4. Kirkkoherra *Ad. Neovius* oli julkaistavaksi lähettänyt seuraavat tutkimukset:

„Något om rätta årtalet för Erik den heliges och biskop Henriks död;"

„Om passions-sjungande";

„Några data rörande biskop Ericus Erici"; sekä

„Lojo sockens kyrkliga förhållanden."

§ 5. Ylioppilas *Arno Cederberg* luki ja jätti Seuralle kaksi asiakirjaa Tohmajärveltä:

Pastori E. A. Nygrenin sitoumuksen $^{14}/_{9}$ 1840 luopua muutamista saatavista, jos hänet valittaisiin kappalaiseksi

(kansankertomuksen mukaan oli tämä pappi vaalisaarnaansa pitäessään myös järjestänyt viinatarjoilun lähelle kirkkoa); asiakirja oli löydetty eräältä vinniltä;

Kirkkoherra P. Posseniuksen kirjeen v:lta 1743, joka „pikkuvihan" aikuisia rettelöisiä oloja valaiseva kirje oli saatu Ilomantsin tuomiokunnan arkistosta Lamminniemen hovileirin paperien joukosta.

§ 6. Uusiksi jäseniksi ilmoitettiin kirjailija *Juhani Aho* Tuusulasta ja fil. maist. *J. G. Nikander.*

§ 7. Päätettiin koettaa saada aikaan julkaisujen vaihtoa Ruotsin yliopistojen kanssa, joilta oli pyydettävä kirkkohistoriallisia väitöskirjoja, sekä Tanskan kirkkohistoriallisen seuran kanssa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Kokous marraskuun 5 p. k:lo 6 j. pp.

Saapuvilla johtokunnan jäsenet, professorit K. G. Leinberg, K. A. Appelberg ja allekirjoittanut; Seuran jäsenet pastori H. K. Sipilä, s. m. kand. K. K. Aro, pastori U. Paunu ja ylioppilas Arno Cederberg.

§ 1. Luettiin ja tarkastettiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Uudeksi jäseneksi ilmoitettiin kappalainen *V. Brusila* Pihlajavedeltä.

§ 3. Kustannusosakeyhtiö „Otavan" toimitusjohtaja, maisteri Renqvist oli allekirjoittaneen kautta pyytänyt ilmoittaa, että tilauksia piispa Collianderin „Suomen kirkon paimenmuistolle" oli tullut niin niukasti, että teoksen julkaisemisen täytyisi raueta, ellei lisäkannatusta saataisi. Hän tahtoi sentähden kysyä, olisiko Kirkkohistoriallinen Seura taipuvainen kannattamaan teosta tilaamalla itselleen esim. 100 kappaletta.

Asiasta keskusteltua päätettiin jättää päätöksen tekeminen johonkin vastaiseen kokoukseen, jossa johtokunnan jäseniä olisi lukuisammin saapuvilla, ja oli siksi myös maist. Renqvistiä pyydettävä antamaan ehdotuksen kirjallisesti.

§ 4. Luettiin maist. *J. M. Saleniuksen* Kuopiosta lähettämä tiedonanto „Apulaispappien palkoista menneinä aikoina".

§ 5. Professori *K. G. Leinberg* luki tiedonannon eräästä saarnakäsikirjoituksesta Tukholman kunink. kirjastossa (Taivassalon kirkkoherra Andreas Bergiuksen suomenkielinen saarna surujumalanpalveluksessa Kaarle XI:n kuoleman johdosta v. 1697).

§ 6. Allekirjoittanut piti lopuksi esitelmän: „Piirteitä keskiajan uskonnollisuudesta", etupäässä Jöns Budden kirjojen sekä Suomen keskiaikaisen hengellisen kansanrunouden perustuksella.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Kokous joulukuun 3 p. k:lo 6 j. pp.

Saapuvilla johtokunnan puheenjohtaja, piispa Råbergh, ja jäsenet, professorit Leinberg ja Appelberg, ynnä allekirjoittanut, sihteeri, sekä Seuran jäsenet, tohtori B. H. Päivänsalo ja notaari K. Soikkeli.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Filosofian tohtori *Rurik Holm*'ilta Lundissa oli saapunut lahjaksi muutamia kappaleita hänen tutkimustansa „Johannes Elai Terserus I" sekä kysymys, tahtoisiko Suomen Kirkkohistoriallinen Seura julkaista jotakin saman teoksen jälkimmäisestä osasta, jossa m. m. tullaan käsittelemään Terseruksen vaikutusta Turun piispana, sekä mahdollisia pienempiä erityistutkimuksia tai

asiakirjoja, jotka koskevat Suomen kirkkohistoriaa samalla ajalla. Mielihyvällä ottaen varteen tämän ehdotuksen päätti Seura kirjevaihdon kautta asettua yhteyteen tohtori Holmin kanssa saadakseen tarkempia tietoja kysymyksessä olevista kirjoituksista.

Kun tohtori Holm samalla oli tarjonnut Seuralle niin monta kappaletta mainittua väitöskirjaansa kuin Seura haluaisi, päätettiin, kiittäen tästä tarjouksesta, pyytää 10 kappaletta.

§ 3. Suomen valtioarkistolta oli saapunut „Landshöfdingen Friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen, upptecknade af honom själf, i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen".

§ 4. Piispa *Råbergh* lahjoitti Seuran kirjastoon kappaleen käsinkirjoitettua, sekä alusta että lopusta vaillinaista suomenkielistä kirjaa, joka kuuluu mystiikin tuotteisiin ja todennäköisesti on joku Jakob Böhmen teoksista.

§ 5. Piispa *Råbergh* esitti tiedonannon varapastori Arvid Wallgren'in toiminnasta Sipoossa 1700-luvun lopulla sekä niistä rettelöistä, joihin hän koettaessaan toteuttaa ankarampaa kirkkokuria joutui sikäläisen nimismiehen ja hänen toimestaan myöskin kirkollishallinnon kanssa.

§ 6. Piispa *Råbergh* kertoi vielä, että hän tehdessään tutkimuksia piispa F. L. Schaumanin elämäkertaa varten oli kiinnittänyt huomiota erääseen kurinpitoasiaan yliopiston konsistoorissa v. 1850, jonka käsittelyssä Schauman — silloin professori — hänen nähdäkseen ensi kerran lausui julki ne valtiolliset periaatteet, joiden edustajana hän sittemmin tuli niin tunnetuksi.

§ 7. Pastori *H. J. Salokangas* Pyhämaan Luodosta oli lähettänyt Seuralle laajanlaisen kertomuksen, „Muutamia tietoja Pyhänmaan luotoseurakunnan kirkon historiasta".

§ 8. Professori *K. G. Leinberg* luki kaksi piispa Laur. Tammelinin kirjoittamaa surunvalituskirjettä. Toinen,

päiv. $^{6}/_{5}$ 1720, oli kirjoitettu silloiselle professorille, sittemmin Porvoon piispalle Johannes Gezelius'elle hänen äitinsä kuoleman johdosta, toinen taas, päivätty $^{5}/_{6}$ 1733, piispatar Gezeliukselle Porvoossa hänen miehensä kuoleman johdosta. — Asiakirjat jätettiin tallennettavaksi Seuran arkistoon.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

1907.

Johtokunnan kokous 19 p. tammikuuta 1907 k:lo 5 j. pp.

Saapuvilla puheenjohtaja, piispa Råbergh ja johtokunnan jäsenet, professorit K. G. Leinberg, E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt, tohtori Lauri Ingman sekä allekirjoittanut, sihteeri.

§ 1. Sihteeri esitti laatimansa vuosikertomuksen Seuran toiminnasta v. 1906 ja rahastonhoitaja, prof. Hjelt Seuran tilit samalta vuodelta. Tilit olivat viime vuosikokouksessa valitut tarkastajat, tohtori E. Kaila ja maisteri L. Hendell, läpikäyneet ja hyväksyneet. Johtokunta hyväksyi vuosikertomuksen ja tilit vuosikokoukselle esitettäviksi.

§ 2. Kustannusosakeyhtiö „Otavalta" oli saapunut Seuralle kirje, jossa ilmoitettiin yhtiön ryhtyvän kustantamaan piispa Collianderin „Suomen kirkon paimenmuistoa", jos Kirkkohistoriallinen Seura sitoutuisi tilaamaan 200 kappaletta, ja saisi Seura niistä lukea hyväkseen 20 % alennuksen, mutta olisi velvollinen suorittamaan lähetyskulut, jos „Otavan" tulisi pitää huolta vihkojen lähettämisestä niille, jotka Seuran kautta olivat tilauksensa tehneet.

Sihteerin ilmoitettua että Seuran kautta tähän saakka oli tilattu 135 kappaletta „Paimenmuistoa", joista kuitenkin 10-kunta tilausta oli sellaisia, jotka aikaisemmin oli tehty „Otavalle", mutta pyydetty Seuran tilaamien lukuun siirrettäväksi, sekä että näin ollen sitoumus 200 kappaleen

tilaamiseen, huomioon ottamalla 20 % alennuksen, voisi tuottaa Seuralle korkeintaan 500—700 markan tappion vuodessa, päätti Johtokunta, joka piti tärkeänä että „Paimenmuisto“ saataisiin julkisuuteen, sitoutua Otavan ehdottamaan 200 kappaleen tilaukseen; ja oli sihteerin tästä „Otavalle“ ilmoitettava.

§ 3. Allekirjoittanut ehdotti, että Seura ryhtyisi valmistaviin toimiin Mikael Agricolan Rukouskirjan julkaisemiseksi. Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on suunnitellut Rukouskirjan uudestaan painattamista „Monumenta linguae fennicae“ sarjassa, mutta tämä julkaisu mainitun seuran puolelta näyttää lykkäytyvän epämääräiseen tulevaisuuteen, saataisiin asiaa luultavasti joudutetuksi, jos Kirkkohistoriallinen Seura jossakin muodossa tarjoutuisi ottamaan osaa kustannuksiin, jolloin se myös todennäköisesti verrattain halvalla saisi itselleen lunastetuksi niin monta kappaletta tätä kirjaa kuin se tarvitsisi jakaakseen sitä jäsenilleen. Mahdollisesti voisi Seura myös omasta puolestaan ajatella „Rukouskirjan“ julkaisemista, ellei yhteistoimintaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa saataisi toimeen.

Johtokunta valtuutti sihteerin kysymystä valmistelemaan ottamalla selkoa kustannuksista, saatavissa olevista toimitusvoimista y. m. seikoista, sekä jossakin tulevassa kokouksessa esittämään sellaisen ehdotuksen, johon tämä selvitys mahdollisesti voi aihetta antaa.

Samoin sai allekirjoittanut, sihteeri, toimekseen valmistaa tarkemman suunnitelman viime vuosikokouksen aikoihin vireille pannun, jonkunlaista piispa Henrikin muistoon liittyvän julkaisun aikaansaamista koskevan aatteen toteuttamiseksi.

§ 4. Sihteerin huomautettua että valtioavun anomus Seuran toimintaa varten ensi vuoden alusta eteenpäin olisi tehtävä ennen kuluvan tammikuun loppua, keskusteltiin tehtävästä anomuksesta. Ottaen huomioon, että lähimmiksi vuosiksi jo oli suunniteltu julkaisuja, joiden perille vieminen tulisi tuottamaan vuotuisia kustannuksia ainakin samassa määrässä kuin Seuran tähänastinen toiminta, päätti Johtokunta että oli pyydettävä kolmentuhan-

nen markan vuotuista kannatusta yleisistä varoista Seuran toimintaa varten vv. 1908—1910, ja valtuutti puheenjohtajansa, piispa Herman Råberghin, ja sihteerinsä, professori Jaakko Gummeruksen, laatimaan anomuksen sekä jättämään sen asianomaiseen paikkaan.

Tämä pykälä oli tarkistettuna pidettävä.

§ 5. Seuran stipendiaatit olivat sihteerille lähettäneet tietoja töittensä edistymisestä seuraavaan tapaan:

Pastori *J. W. Wallinheimo* Pälkäneeltä ilmoittaa valmistelevansa „Kuvauksia Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollissiveellisestä elämästä", josta konseptina on jotakuinkin valmiina edellinen osa (vv. 1723—1800) ja työn alaisena myös jälkimmäinen, 19:ttä vuosisataa käsittelevä osa.

Pastori *Sigfrid Sirenius* Antwerpenissa palauttaa Itä-Suomen arkistoista kopioimansa asiakirjat, jotka Seuran suostumuksella ovat hänellä olleet lainassa, jatkaakseen tutkimuksensa kirjoittamista vastaisuudessa. Stipendi olikin hänelle myönnetty vain asiakirjain keräämistä varten eikä esityksen laatiminen kuulunutkaan hänen ohjelmaansa.

Maisteri *Väinö Perälä* on loppuun saattanut tutkimuksensa Boëtius Murenius'en elämäkertaa varten Ahvenanmaan arkistoissa ja toivoo saavansa kirjoituksensa tämän kevään kuluessa valmiiksi.

Kansanopiston johtaja *A. W. Leikkonen* (Westerling) on alottanut tutkimuksensa Porvoon piispan Johannes Gezelius nuoremman elämäkertaa varten Porvoon tuomiokapitulin arkistossa, mutta on muiden töiden takia ollut pakotettu joksikin aikaa keskeyttämään työn.

§ 6. Vakinaiseksi jäseneksi Seurassa ilmoitettiin filosofian tohtori *Henry Biaudet.*

§ 7. Lehtori *Georg Waenerberg* Oulusta oli Seuran kirjastoon lahjoittanut „Homiletiska försök" (Upsala 1778—1789), vol. I—III, V—VI, VIII—IX, XI, XII.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Vuosikokous

19 p. tammikuuta 1907 k:lo 6 i. p. Tieteellisten Seurojen talon juhlasalissa.

Saapuvilla johtokunta kokonaisuudessaan sekä noin kaksikymmentä Seuran jäsentä ynnä muutamia muita asianharrastajia.

§ 1. Puheenjohtaja, piispa *Råbergh* avasi kokouksen lausuen läsnäolijat tervetulleiksi sekä koskettaen lyhyessä puheessa sitä merkitystä, mikä nyt alkaneella vuodella on muistovuotena Suomen kirkon historiassa, näinä aikoina kun näet tulee kuluneeksi 750 vuotta kristinuskon tuonnista Suomeen.

§ 2. Sihteeri, professori *Gummerus* piti sen jälkeen juhlaesitelmän Henrik Gabriel Porthanista teologina.

§ 3. Kun sitten ryhdyttiin käsittelemään Seuran sääntöjen 5:nnen §:n mukaan vuosikokouksessa esille tulevia asioita, valittiin kokouksessa puhetta johtamaan tuomiorovasti *A. Auvinen.*

§ 4. Allekirjoittanut, sihteeri luki seuraavan

Vuosikertomuksen Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vaikutuksesta v. 1906:

Äsken päättynyt vuosi, Seuramme viidestoista, on ollut meille hiljainen vuosi. Se seikka, että nykyhetken monilukuiset valtiolliset ja käytännölliset kysymykset täyttävät kaikkien mielet ja vaativat kaikki saatavissa olevat voimat palvelukseensa, ei ole eduksi tyynelle, hiljaiselle tutkimustyölle. Tuntuu siltä kuin olisi tämä joissakin määrin huomattavissa meidänkin seuramme vaikutuksessa ja osanotossa sen harrastuksiin. Mutta varmastikin on sellainen ilmiö ohimenevää laatua; olojen vakaantuessa on uuden Suomen rakennustyössä kaikella silläkin sivistystyöllä, joka tarkoittaa tieteellisen harrastuksen herättä-

mistä ja hajalla olevain voimain kokoamista yhteistyöhön, oleva yhä kasvava merkityksensä.

Seuran tavanmukaisia kuukausikokouksia on vuoden kuluessa pidetty seitsemän; sitäpaitsi vuosikokous ja kaksi johtokunnan erityistä kokousta. Esitelmiä ovat kokouksissa pitäneet tohtori *Martti Ruuth* (juhlaesitelmän viime vuosikokouksessa), maisteri *Georg Schauman* („Anders Chydenius homileettina") ja allekirjoittanut („Piirteitä keskiajan uskonnollisuudesta Suomessa"). Lyhempiä esityksiä ja tiedonantoja ovat lukeneet tai asiakirjoja julkaistaviksi eli arkistossa säilytettäviksi jättäneet professorit *K. A. Appelberg* (2 kertaa) ja *Eliel Aspelin-Haapkylä*, ylioppilas *Arno Cederberg* (3 kertaa), kirkkoherra *Ad. Neovius* (4 kertaa), professori *K. G. Leinberg* (11 kertaa), piispa *H. Råbergh* (8 kertaa), maisteri *J. M. Salenius*, pastori *H. J. Salokangas* ja pastori *J. W. Wallinheimo*. Seuran kokoelmiin ovat sitäpaitsi lahjoittaneet painettuja teoksia tai käsikirjoituksia presidentti *I. Fellman*, dosentti *Rurik Holm*, kirkkoherra *K. O. Kraft*, professori *K. G. Leinberg*, piispa *H. Råbergh*, lyseolainen *L. Tilander*, maisteri *A. W. Utter* ja lehtori *G. Waenerberg*.

Viime huhtikuussa julkaisi Seura haettavaksi kaksi kolmensadan markan suuruista stipendiä kirkkohistoriallisia tutkimuksia varten hakijan itsensä valitsemasta aineesta. Niitä haki kolme henkilöä. Toinen stipendi annettiin maisteri *Väinö Perälälle*, joka oli ottanut kirjoittaakseen esityksen Ahvenanmaan rovasti Boëtius Mureniuksen vaikutuksesta. Maist. P. on loppuun suorittanut arkistotutkimukset omassa maassa ja toivoo saavansa kirjoituksensa valmiiksi tämän kevään kuluessa. Toisen stipendin sai kansanopiston johtaja *A. W. Westerling* eli *Leikkonen*, joka valmistelee kuvausta Porvoon Johannes Gezeliuksesta. Tästä työstä näyttää sukeutuvan laajaperäisempi ja vaatii se enemmän aikaa, olletikin kun kirjoittaja on paljon kiinni muissa toimissa. Näiden stipendien suhteen on nyttemmin alettu noudattaa sitä tapaa että puolet suoritetaan työn alussa ja toiset puolet sittenkuin hakemukseen liitetty ohjelma on kokonaisuudessaan suoritettu.

Aikaisempien vuosien stipendiaateista on pastori *Sigfrid Sireniuksella* ollut Seuran suostumuksella hallussaan ne kokoelmat, mitkä hän stipendiaattimatkallaan Itä-Suo-

messa keräsi; ne on nyttemmin pyydetty takaisin arkistoon, kun pastori Sirenius jouduttuaan merimiespapiksi Antwerpeniin ei voine jatkaa niihin perustuvan esityksensä valmistamista. Pastori *J. W. Wallinheimo* Pälkäneellä, joka sai stipendin kesällä 1905 ja pidätti itselleen työn suorittamiseksi aikaa pari vuotta, on ilmoittanut että hänellä nyttemmin alkaa olla valmiina esityksestä: „Kuvauksia Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollissiveellisestä elämästä“, edellinen osa (1723—1800); jälkimmäinen osa, joka sisältää 19 vuosisadan historian, on työn alaisena. Vaikka näistä stipendeistä, jotka on jaettu hakijain vapaasti valittavista aineista, ei vielä ole ehtinyt syntyä julkisuudessa näkyviä tuloksia, on tähänastisenkin kokemuksen perustuksella syytä luulla, että juuri tämä menettelytapa on oleva omiaan houkuttelemaan esiin työvoimia, valmistamalla niille, joilla harrastusta ja kykyä on, hiukankaan mahdollisuutta tekemään tutkimustyötä. Siihen suuntaan olisi siis tarmokkaasti jatkettava, ja suotava olisi että Seura tarvittaessa voisi käyttää runsaamminkin varoja tässä muodossa.

Alkupuolella vuotta valmistui v:n 1905 jäsenille jaettavaksi Boëtius Mureniuksen „Acta visitatoria“ II vihko ja Ad. Neoviuksen „Chronographia Scandinaviae“, jälkimmäinen osa. Vuoden pöytäkirjavihko (V osa) valitettavasti ei vieläkään ole painosta valmistunut, mutta joutuu jaettavaksi yhdessä niiden julkaisujen kanssa, jotka annetaan jäsenille v:lta 1906. Näistä julkaisuista valmistui *K. G. Leinberg*'in „Finlands territoriala församlingar“, 2 painos jo viime kesänä, vaan sitä ei ole erikseen jäsenille jaettu ennenkuin toisetkin valmistuvat; kuitenkin ovat ne, jotka niin ovat halunneet, saaneet edeltäpäin noutaa kappaleensa sihteeriltä. Muut julkaisut, nimittäin Pöytäkirjojen VI osa ja Boëtius Mureniuksen visitatsioniaktien kolmas vihko, ovat vielä painossa, mutta valmistunevat piakkoin. Viimemainitun teoksen edistymistä on hidastuttanut se seikka, että sen julkaisijan, maist. *Kaarlo Österbladh*'in, on sekä terveytensä vuoksi että lukujansa jatkaakseen ollut pakko viime keväästä saakka oleskella maaseudulla. Painatusta on siitä lähtien valvonut maisteri *Johannes Hedengren,* joka sitä ennenkin on ollut työssä osallisena.

Julkaisuista puhuttaessa on mainittava se osuus, mikä Seuralla on piispa Collianderin ja lehtori Bergholmin teok-

sen „Suomen kirkon paimenmuisto 19:llä vuosisadalla“ julkisuuteen saattamisessa. Seura on kustantajalta, Otavalta, sitoutunut lunastamaan 200 kpl. teosta ja on siten voinut myötävaikuttaa siihen että yrityksen toteutuminen vihdoinkin näyttää taatulta. Teos tulee nimilehdellään esiintymään yhtenä nidoksena Seuran julkaisujen sarjassa, ja välittää Seura sen levittämistä jäsenilleen 10 % alennuksella.

Seuran jäsenluku oli viime vuosikokouksen aikaan 416, joista 50 vakinaista. Uusia on sen jälkeen Seuraan liittynyt yksi vakinainen, tohtori *O. A. Hainari,* kansak. tarkastaja *K. G. Ruohonen,* pastori *R. Hernberg,* kirjailija *Juhani Aho,* maisteri *J. G. Nikander* ja pastori *V. Brusila.* Eronnut on Seurasta kolme jäsentä ja kuollut on kaksi vakinaista ja 5 vuosijäsentä, joten jäsenluku kaikkiaan on vähentynyt neljällä. Seuran 412 jäsenestä on 49 vakinaista ja 363 vuosijäsentä. Vuoden vainajat ovat Viitasaaren kirkkoherra *K. E. Hagelberg,* Laukaan kirkkoherra *O. A. Stenroth,* Jääsken kirkkoherra *Elis Bergroth,* Saarijärven kirkkoherra *Axel Hirn,* Turun tuomiorovasti *Gustaf Dahlberg,* Asikkalan kirkkoherra *F. F. Colerus,* Tuusulan kirkkoherra *M. G. Paloheimo,* Sääksmäen kirkkoherra *P. O. Leiwo,* Mikkelin kirkkoherra *B. Kr. Sarlin* ja Siuntion kirkkoherra *C. P. Moberg.* Useat näistä ovat jättäneet syviä jälkiä kirkkomme elämään. Kirkkohistoriallisella Seuralla on erityinen syy kaipauksella muistella entistä johtokuntansa jäsentä ja mitä uutterinta työntekijää Suomen kirkon historian alalla *Elis Bergrothia.* Mitä puutteita hänen teoksillaan lieneekin tieteellisessä tarkkuudessa ja arvostelujen täsmällisyydessä — puutteita, jotka suureksi osaksi johtuvat siitä ettei hänen ollut suotu aikanaan saada tarpeellista tieteellistä kouluutusta — se on varma, että hän harrastuksessa ja rakkaudessa aineeseensa ja väsymättömässä uutteruudessa oli aivan ensimmäisiä. Hänen teoksistaan mainittakoon „Vartijanääniä menneiltä vuosisadoilta ynnä katsaus suomalaisen saarnan historiaan“ (v. 1886) ja „Suomen kirkon historia pääpiirteissään“ (v. 1892), jonka hän kymmenen vuotta myöhemmin julkaisi toisena suuresti laajennettuna laitoksena nimellä „Suomen kirkko“. Se on ensimmäinen teos, jossa lukuisain erityistutkimuksien tulokset on koetettu koota yhteen ja yleis-

piirtein esitetty kirkkomme vaiheet sen perustamisajoilta meidän päiviimme saakka; sitä kannattaa yhtenäinen kokonaiskäsitys kirkkomme kehityksestä ja se on kirjoitettu lämmöllä ja innostuksella, joka ei voi olla tekemättä vaikutusta lukijaankin.

Seuran toimimiehet ovat kuluneena vuonna olleet samat kuin ennenkin. Nykyisen johtokunnan valtuus kestää vielä vuoden 1907. Paraillaan on senaatissa vahvistustaan odottamassa seuran päättämä sääntöjen muutos, joka koskee vakinaista jäsenmaksua ja johtokunnan jäsenluvun lisäämistä yhdeksäksi, joista kolme vuosittain eroaa. Kuten on ilmoitettu, tulee asia muiden samanlaisten sääntöjenmuutos-ehdotusten kanssa odottamaan ratkaisuaan siksi kunnes uusi yhdistyslaki on saanut hallitsijan vahvistuksen.

Senaatin kirkollistoimikunnan kirjelmällä 18 p. tammikuuta 1906 on Seuralle ilmoitettu, että sille on myönnetty 3000 m:kan vuotuinen valtioapu v:lle 1906 ja 1907.

Alkavan vuoden tehtävänä on lähinnä oleva saattaa loppuun ne monet tekeillä olevat työt, joista edellisessä on selkoa tehty. Uusia tehtäviä on vuoroaan odottamassa. Viime vuosikertomuksessa mainittiin että Seuran piirissä on herätetty ajatus julkaisun toimittamisesta, joka liittyisi tämän vuoden suureen kirkolliseen vuosisataismuistoon, kristinuskon tuontiin maahamme ja piispa Henrikin vaikutukseen. Kohdakkoin, v. 1908, valmistuu kansamme viettämään toista suurta kirkollista muistoa, kun tulee kuluneeksi noin 400 vuotta uskonpuhdistajamme Mikael Agricolan syntymästä ja hänen muistopatsaansa Viipurissa valmistunee paljastettavaksi. Sen johdosta on syytä kysyä, eikö Kirkkohistoriallinen Seura voisi osaltaan tehdä jotain hänenkin muistonsa elvyttämiseksi, ryhtymällä toimenpiteisiin, jotta ainakin hänen omintakeisin ja historiallisesti huomattavin teoksensa, hänen „*Rukouskirjansa*" tulisi arvokkaassa muodossa uudestaan julkaistuksi. Teoksillaan, joilla Agricola on tullut Suomen kirjakielen perustajaksi, hän itse pystytti itselleen vaskea kestävämmän muistopatsaan, jätti, niinkuin hänen hautakirjoituksessaan kauniisti sanotaan, arvokkaimman testamentin Suomen kansalle. Olisihan sopivaa että hän vieläkin niiden kautta saisi puhua tälle samalle kansalle, että se kirja, jota muinoin

„kaikkien suomalaisten kädet kuluttivat“, vieläkin voisi joutua, ellei kaikkien käsiin, niin kuitenkin useampien kuin niiden harvojen, jotka nyt kirjastoissa voivat sitä käyttää.

Helsingissä 19 p. tammikuuta 1907.

Jaakko Gummerus.

§ 5. Rahastonhoitaja, professori *Arthur Hjelt,* antoi seuraavan selonteon Seuran taloudellisesta tilasta:

Kirkkohistoriallisen Seuran tulot ja menot v. 1906.

Saldo vuodelta 1905 . .	7,412: 43	Seuran julkaisujen painattamiseen	2,998: 70
Jäsenmaksuja	1,734: 75	Toimituspalkkioita . . .	441: —
Korkoja	196: 56	Sihteerille palkkiota . .	450: —
Myydyistä kirjoista . . .	96: 90	Lähetyskuluja	324: 25
Satunnaisia tuloja	2: 75	Sanomalehti-ilmoituksia	179: 20
		Muita menoja	274: 61
		Summa	4,667: 76
		Säästöä vuodelle 1907 .	4,779: 63
	9,447: 39		9,447: 39

Tilintarkastajain puolesta ilmoitti tohtori Erkki Kaila, että hän yhdessä maisteri Lauri Hendellin kanssa oli läpikäynyt tilit ja että he olivat huomanneet ne oikeiksi sekä kassan yhtäpitäväksi saldon kanssa.

Johtokunnan poistuttua käsitteli kokous kysymystä tilinpäästöstä, ja ilmoitti puheenjohtaja, kun johtokunta oli kutsuttu takaisin kokoussaliin, että vuosikokous oli myöntänyt tilinpäästön v:lta 1906 rahastonhoitajalle ja johtokunnalle.

§ 6. Tilintarkastajiksi v:lle 1907 valittiin maisteri *Lauri Hendell* ja s. m. kand. *K. K. Aro.*

Pöytäkirjan vakuudeksi:

Jaakko Gummerus.

Kokous helmikuun 4 p. 1907.

Saapuvilla johtokunnan jäsenet professori K. G. Leinberg, joka johti puhetta, prof. A. Hjelt ja K. A. Appelberg sekä allekirjoittanut ynnä Seuran jäsenet notaari K. Soikkeli ja tohtori H. Biaudet.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Uusiksi jäseniksi ilmoitettiin kirkkoherra *A. Appelberg* Kortesjärveltä ja pastori *Aug. Oravala* Töysästä.

§ 3. Sihteeri ilmoitti että puheenjohtaja, piispa Råbergh sekä sihteeri olivat, 19 p. tammikuuta pidetyn johtokunnan kokouksen määräyksen mukaisesti, asianomaiseen paikkaan jättäneet valtioavun anomuksen Seuran toimintaa varten vv. 1908—1910, ja oli anomus näin kuuluva:

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran päätöksen mukaisesti ja sen valtuuttamina rohkenevat allekirjoittaneet, Seuran puheenjohtaja sekä sihteeri, syvimmässä alammaisuudessa täten anoa kolmentuhannen (3,000) markan vuotuista valtioapua Seuran toiminnan kannattamiseksi vv. 1908—1909—1910.

Suomen Kirkkohistoriallinen Seura on, aikaisemmin saatuansa tilapäistä painatusapua erityisiä julkaisuja varten, v:sta 1903 lähtien saanut nauttia kolmentuhannen markan vuotuista valtioapua, joka myöskin on myönnetty kuluvaksi vuodeksi 1907. Paitsi tätä kannatusta on Seuralla ollut tuloja jäsenmaksuista (viime vuosina keskimäärin 1800 mk.), myydyistä kirjoista y. m. V. 1905 oli Seuralla kahdesta lahjoituksesta ylimääräistä tuloa 2,500 markkaa. Tulojen samoin kuin menojen laatu ja suhde selviää seuraavasta taulusta:

Vuosi	Tulot				Menot				Säästö vuoden lopussa
	Valtioapu	Jäsenmaksuja	Satunn. tuloja	Yhteensä	Julkaisut	Stipendejä	Muita menoja	Yhteensä	
1901							—	—	687: 27
1902	1,500: —	1,215: —	1,706: 70	4,421: 70	2,753: 80	—	840: 21	3,594: 01	1,514: 96
1903	3,000: —	515: —	156: 39	3,671: 39	2,106: 20	250: —	420: 48	2,776: 68	2,409: 67
1904	3,000: —	1,820: —	160: 49	4,980: 49	1,499: 45	800: —	494: 16	2,793: 61	4,596: 55
1905	3,000: —	1,895: 89	2,597: 65	7,493: 54	3,267: 80	600: —	809: 86	4,677: 66	7,412: 43
1906	3.000: —	1,744: 75	290: 21	5,034: 96	3,390: 36	201: —	1,076: 40	4,667: 76	7,779: 63

Tämä taulu ei kumminkaan tarkalleen osoita Seuran toiminnan ja todellisten menojen suuruutta kunakin vuonna, koska kunkin vuoden julkaisujen painokustannuksista milloin suurempi, milloin pienempi osa siirtyy maksettavaksi seuraavan tilivuoden kuluessa. Niin on Seuralla v:lle 1907 siirtyneitä maksuja aikaisemmista julkaisuista noin 3,000 markkaa. Kuluvan vuoden tulot voidaan, valtioapu siihen luettuna, arvioida 5,000 markkaan ja menot jotenkin samaan määrään. Seuran todellinen säästö kuluvan vuoden lopussa tulee siis olemaan jotenkin entisellään.

Edellisestä käynee selville että Seuran toiminta siinä laajuudessa, minkä se nyttemmin on saanut, on ollut mahdollinen ainoastaan sen valtioavun kautta, mikä sille armossa on suotu. Seura toivoisi lähimpinä vuosinansa voivansa jatkaa vaikutustansa samaan tapaan. Se aikoo edelleenkin, niinkuin v:sta 1902 lähtien on tapahtunut, julkaista kunkin lukuvuoden kuluessa esitetyt tutkimukset ja tiedonannot „Pöytäkirjojen" nimellä jokavuotisena nidoksena, joka tavallaan vastaa kirkkohistoriallista aikakauskirjaa. Painatettuaan Ad. Neoviuksen „Chronographia Scandinaviae" ja toisen, perinpohjin uusitun laitoksen K. G. Leinbergin teosta „Finlands territoriala församlingar", sekä saatuaan kuluvana vuonna päätökseen Boëtius Mureniuksen „Acta Visitatoria 1637—1666", joka ajaltansa ja laatuansa melkein ainoa lähde monipuolisesti valaisee kirkkomme organisatsioni-ajan sisällisiä oloja, on Seura voinut käydä ensi vuodeksi suunnittelemaan uusia suurempia yrityksiä. Niin on seura sitoutunut tilaamaan 200 kpl. piispa O. I. Collianderin suurisuuntaista teosta „Suomen kirkon Paimenmuisto 19:llä vuosisadalla" ja on siten ratkaisevasti vaikuttanut siihen, että teoksen ilmestyminen, joka sitä varten myönnetystä erityisestä valtioavusta huolimatta näytti hyvin epätietoiselta, nyt on taattu. Yhtenä lähimmistä tehtävistä on ajateltu Mikael Agricolan „Rukouskirjan" uudestaan painattamista. Tämä kirja, jota enää on olemassa ainoastaan muutamia enemmän tai vähemmän vaillinaisia kappaleita, on omintakeisin ja kirkkohistoriallisena lähteenä mieltäkiinnittävin Agricolan teoksista ja ennen muita omiaan uudestaan elvyttämään Suomen uskonpuhdistajan ja suomalaisen kirjallisuuden isän muistoa näinä aikoina, jolloin tulee kuluneeksi 400 vuotta hänen syntymästään. Muitakin pienempiä julkaisuja on suunniteltu ja valmisteltu. Tärkeänä pidämme että Seura edelleenkin voi edistää kirkkohistoriallista harrastusta papistomme riveissä julistamalla haettavaksi pienempiä apurahoja hakijain itsensä valitsemista aineista. Vuotuiset menot edessä olevalla kolmivuotiskaudella eivät näin ollen tule olemaan ainakaan pienemmät kuin vuosina 1905 ja 1906.

Kun Seuran omat tulot tuskin enää voivat sanottavasti karttua, koska se jo on jäsentensä piiriin koonnut suurimman osan sitä harvalukuista yleisöä maassamme, joka kannattaa tämänlaatuisia harrastuksia, on Seuramme edelleenkin työnsä tarmokkaaseen jatkamiseen nähden pantava toivonsa siihen, että sille samoin kuin tähän saakka suodaan kannatusta yleisistä varoista.

§ 4. Seuran stipendiaatti, pastori *Sigfr. Sirenius* Antwerpenissa oli nyttemmin arkistoon lähettänyt ne keräelmät Itä-Suomen kirkonarkistosta, jotka hän kesällä 1903 oli tehnyt. Koska nämät kokoelmat olivat erittäin runsaat ja arvokkaat ja pastori Sireniukselle aikoinaan annettu stipendi oli ollut ainoastaan 200 markan suuruinen, ehdotti allekirjoittanut että pastori Sireniukselle annettaisiin lisäpalkkio, ja professori Leinberg ehdotti, että lisäpalkkion suuruudeksi määrättäisiin 300 markkaa. Koska ei ollut saapuvilla laillista määrää johtokunnan jäseniä, lykättiin päätöksen tekeminen johonkin seuraavaan kokoukseen.

§ 4. Maisteri *Väinö Perälä* oli lähettänyt kertomuksen siitä stipendiaattimatkasta, jonka hän vuosi sitten saamallaan apurahalla oli tehnyt, ja pyysi että koska Seura oli päättänyt suorittaa stipendin jälkimmäisen puoliskon sittenkuin ohjelma kokonaisuudessaan olisi suoritettu, tämä osa nyttemmin hänelle maksettaisiin. Asia pantiin pöydälle.

§ 5. Sihteeri oli hankkinut kustannusarvion Agricolan Rukouskirjan uudestaan julkaisemisesta facsimilepainoksena. Asia pantiin pöydälle johonkin seuraavaan kokoukseen, johon oli lisäselvitystä hankittava.

§ 6. Professori *K. G. Leinberg* pyysi saada julkaista kohdakkoin ilmestyvässä uudessa nidoksessa „Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet“ sellaisia Seuran arkistossa olevia asiakirjoja, jotka eivät sisällyksensä puolesta kuulu mihinkään aijottuun sarjajulkaisuun. Tähän Seura mielihyvällä suostui jättäen sihteerin tehtäväksi toimittaa soveliaat asiakirjat prof. Leinbergin tarkastettaviksi.

§ 7. Notaari *Kaarle Soikkeli* esitti tutkimuksen kysymyksestä, mitä kansallisuutta Suomen apostoli piispa Henrik oli.

§ 8. Seuran kokoelmiin olivat saapuneet seuraavat lahjoitukset:

Pastori *K. Sipilältä* „Suomen kirkon Julkisia Sanomia 1899—1906.“

Maist. *V. Tarkiaiselta* pieni kokoelma pastori Abraham Poppiuksen saarnoja (täydennykseksi ennen saatuun kokoelmaan);

Ylioppilas *Arno Cederberg*'iltä originaalit niihin J. Fr. Berghin kirjeisiin leskirouva Johnsonille Porvoossa, joista Seuralla ennestään on hallussaan kopiot, sekä Johannes Östring'in muistiinpanot luennoiltaan Tübingenissä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta vaihtokirjallisuutta.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

Jaakko Gummerus.

Kokous maaliskuun 4 p. 1907.

Saapuvilla johtokunnan jäsenet, professori K. G. Leinberg, joka johti puhetta, professorit K. A. Appelberg, Arth. Hjelt ja allekirjoittanut sekä Seuran jäsenet notaari K. Soikkeli, pastorit A. Arho ja E. Koskenniemi ja ylioppilas A. Cederberg.

§ 1. Allekirjoittanut teki selkoa professori J. Freisen'in Paderbornissa julkaisemasta teoksesta „Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katholische Ritualbücher Schwedens und Finnlands im Mittelalter“ (Paderborn 1904, Junfermann). Tekijä, joka aikaisemmin on julkaissut kaksi keskiaikaista tanskalaista agendaa, on tämän julkaisun johdannoksi kirjoittanut valaisevan katsauksen Ruotsin keskiaikaisiin liturgisiin kirjoihin ja varustanut tekstinsä lukuisilla viivanalaisilla parallellipaikoilla muiden maiden liturgioista. Mikä tässä erityisesti on omiansa herättämään suomalaisentutkijan huomiota on selvitys, joka osoittaa että Ruotsin agendat yleensäkin ja Manuale

Aboense erityisesti ovat saaneet vaikutuksia Englannin kirkon liturgiasta. Allekirjoittanut huomautti että nuo Manuale Aboensen erikoiset yhtäläisyydet englantilaisen rituaalin kanssa kenties saavat selityksensä siitä että Suomen kirkolla varsinaisena organisatsioniaikanaan oli englantilaissyntyinen johtaja, Tuomas piispa. Kenties on saman piispan suhteilla dominikaanimunkistoon ollut jollakin tapaa vaikutusta siihen että mainitun munkiston missale tuli Suomessa käytäntöön — jos muutoin erityinen dominikaanimissale jo niin aikaisin oli olemassa.

§ 2. Allekirjoittanut esitti tiedonannon julkiripin kaavasta Suomessa katolisella ajalla.

§ 3. Professori *K. G. Leinberg* luki ja jätti Seuralle kaksi Ruotsin valtioarkistosta kopioimaansa historiallista asiakirjaa: taulun, joka osoitti Suomen ja Ruotsin hiippakuntain kirkollisten virkojen lukua v. 1734 eli 1735, ja otteen eräästä kulttuurihistoriallisesti valaisevasta kirjelmästä v. 1661, Porvoon Tavastbystä.

§ 4. Notaari *Kaarle Soikkeli* esitti lisätietoja jakamattoman Suomen hiippakunnan paimenmuistoon v:lta 1545 sekä muutamia tietoja Raaseporin läänin pappien varallisuussuhteista 1500-luvulla pääasiallisesti hopeaveroluettelon mukaan.

Tämän johdosta syntyneessä keskustelussa huomautti professori Appelberg että verrattain vähän käytetystä Sota-arkistosta Tukholmassa voisi myöskin saada jonkun verran lisätietoja paimenmuistojen täydennykseksi.

§ 5. Ylioppilas *Arno Cederberg* luki ja jätti Seuran haltuun kaksi asiakirjaa: Tohmajärven kirkonarkistosta saadun kopion Turun hovioikeuden kirjeestä 28 p:ltä kesäk. 1726, koskeva erästä miestä, joka oli lupautunut paholaiselle, ja Kiteen kirkonarkistosta saadun luettelon „Vanhan Suomen" kirkoissa vietettävistä keisarillisista ja muista valtiollisista juhlapäivista v:lta 1743.

§ 6. Pastori *Einari Koskenniemi* lahjoitti Seuran kirjastoon eräältä vinniltä Turussa löydetyn kirjan.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Kokous huhtikuun 8 p. 1907.

Saapuvilla johtokunnan jäsenet professorit K. G. Leinberg, joka johti puhetta, E. G. Palmén, K. A. Appelberg ja Arthur Hjelt, tohtori L. Ingman ynnä allekirjoittanut, sihteeri, sekä Seuran jäsenet, pastori U. Paunu, K. Sipilä, A. Silén, P. J. Kurvinen ja T. Inkeroinen sekä jumaluusopin ylioppilaat A. Cederberg, I. M. Airila, S. J. Laurikkala y. m.

§ 1. Tarkastettiin ja hyväksyttiin pöytäkirjat kokouksissa helmikuun 4 p. ja maaliskuun 4 p.

§ 2. Pastori S. Sireniukselle päätettiin myöntää se 300 markan lisäpalkkio, josta oli kysymys kokouksessa 4 p. helmikuuta.

§ 3. Otettiin käsiteltäväksi maisteri *Väinö Perälän* tekemä, niinikään kokouksessa 4 p. helmik. esitetty ja silloin pöydälle pantu anomus, että hänelle myönnetyn stipendin jälkimmäinen osa 150 markkaa nyttemmin hänelle maksettaisiin; ja päätettiin anomukseen suostua, koska stipendi oli annettu määrätyn matkaohjelman perustuksella, joka nyt oli kokonaisuudessaan suoritettu.

§ 4. Uusiksi jäseniksi ilmoitettiin rovasti *Johannes Heininen,* pastori *Kalle Kuusisto* ja tohtori *K. F. Klemola,* kaikki Ylistarosta.

§ 5. Päätettiin tänäkin vuonna julistaa haettavaksi kaksi 300 markan suuruista stipendiä kirkkohistoriallisia tutkimuksia varten hakijain itsiensä valitsemasta aineesta, ja valittiin johtokunnan jäsen, professori E. G. Palmén yhdessä sihteerin kanssa ottamaan vastaan hakemuksia sekä antamaan niistä lausuntonsa ensi kokoukselle.

§ 6. Pastori *K. A. Silén* piti esitelmän kirkkokurista Turun hiippakunnassa 1600-luvulla.

Allekirjoittanut ehdotti että pastori Silénin samasta aineesta kirjoittama laaja tutkimus, joka on tarkastettu pastoraaliväitöskirjana Porvoon tuomiokapitulissa ja jota siinä tilaisuudessa piispa Råbergh on edullisesti arvostel-

lut, painatettaisiin, muutamissa kohden hiukan lyhennettynä, Seuran Pöytäkirjoihin. Tämän ehdotuksen johtokunta hyväksyi.

§ 7. Pastori, fil. maist. *P. J. Kurvinen* teki selkoa tutkimuksistaan vanhimman suomenkielisen virsirunouden alalla ja lupasi myöskin laatia tästä aineesta kirjoituksen, joka painetaan Seuran Pöytäkirjoissa.

§ 8. Päätettiin pyytää Längmanin varoista 2000 markan apurahaa Seuran toiminnan kannattamiseksi ja valittiin professori Arth. Hjelt yhdessä sihteerin kanssa laatimaan ehdotusta anomukseksi, jonka johtokunnan puheenjohtaja ja sihteeri allekirjoittaisivat.

§ 9. Professori *K. G. Leinberg* luki eräästä ruotsalaisesta sanomalehdestä uusimmista „pyhää hautaa" Jerusalemissa koskevista tutkimuksista.

§ 10. Ylioppilas *A. Cederberg* luki kaksi Paavo Ruotsalaisen kirjettä, joista toinen oli kirjoitettu Niilo Kustaa Malmbergille, toinen luutnantti A. M. Collianderille Valkealassa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

Kokous toukokuun 6 p. 1907.

Saapuvilla johtokunnan puheenjohtaja, piispa H. Råbergh, ja jäsenet professorit K. G. Leinberg, K. A. Appelberg ja Arth. Hjelt, t:ri L. Ingman ja allekirjoittanut, sihteeri.

§ 1. Luettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen pöytäkirja.

§ 2. Edellisen kokouksen päätöksen mukaisesti avonaiseksi julistettuja kirkkohistoriallisia stipendejä olivat hakeneet:

Kirkkoherra *Ad. Neovius,* joka ilmoitti aikovansa osaksi täkäläisessä kirjastossa, arkistossa ja museossa, osaksi Tukholman historiallisessa museossa jatkaa ainek-

sien keräystä hänellä tekeillä olevaa, keskiajan kirkollisia antikviteettejä käsittelevää teosta varten;

Pastori *K. Hallio,* jonka tarkoituksena olisi koota kirkkohistoriallisia aineksia Lounais-Suomessa, etupäässä „rukoilevaisten“ keskuudessa, sekä vertailun vuoksi ja saadakseen havaintonsa monipuolisemmiksi tehdä matka Sortavalan tienoille „renqvistiläisten“ luo ja Vironmaalle „vanad lugejad“ nimisten herrnhutilaisten keskuuteen; ja

Pastori *R. Rainio,* joka mainitsi ajatelleensa käyttää stipendiä tutustuakseen Länsi- ja Lounais-Suomen herännäisyyden nykyiseen tilaan.

Professori E. G. Palmén ilmoitti yhdessä sihteerin kanssa tarkastaneensa hakemuksia ja heidän tulleen siihen yksimieliseen päätökseen, että herrojen Neovius'en ja Hallion hakemukset sekä tutkimusohjelmaan että hakijain personallisiin edellytyksiin nähden olivat asetettavat herra Rainion hakemuksen edelle.

Seura päätti antaa stipendit kirkkoherra Neovius'elle ja pastori Halliolle, määräten samalla että puolet stipendistä maksettaisiin hakijoille matkalle lähtiessä ja toiset puolet sittenkuin ohjelmassa mainitut matkat olivat tehdyt ja niiden tuloksista seuralle annettu hyväksytty kertomus.

§ 3. Juhlaesitelmän pitäjäksi ensi vuosikokoukseen valittiin professori *Arthur Hjelt.*

§ 4. Jatkettiin keskustelua Mikael Agricolan „Rukouskirjan“ uudestaan julkaisemisesta (ks. pöytäk. $^{10}/_{1}$ § 3 ja $^{4}/_{2}$ § 5), ja päätettiin tarjolla olevan selvityksen perustuksella ehdottaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, että se yksissä tuumin Kirkkohistoriallisen Seuran kanssa kävisi yritystä toteuttamaan. Ehdotus oli tehtävä näin kuuluvassa kirjelmässä:

„Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle.

Kansallamme on näinä aikoina ollut aihetta viettää „suomalaisen kirjallisuuden isän“ Mikael Agricolan muistoa. Sen johdosta on Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran piirissä herännyt ajatus, että paras tapa elvyttää Suomen uskonpuhdistajan elämäntyön muistoa olisi julkaista uudestaan joku tai joitakuita hänen teoksistaan. Ja lähinnä olisi silloin Seuran mielestä ajateltava hänen Rukouskirjaansa, joka

suunnitelmaltaan ja sisällykseltään on itsenäisin ja samalla ensimmäinen laajempi hänen teoksistaan. Tuntuu erittäin viehättävältä ajatus, että Agricola tällä kirjalla, joka muinoin „kaikkien suomalaisten käsissä kului" ja nyt kuuluu kirjamaailmamme suurimpiin harvinaisuuksiin, uudelleen saisi puhua nykyiselle Suomen kansalle.

Seuramme piirissä on vielä oltu sitä mieltä että Rukouskirja mieluimmin olisi julkaistava facsimile-painoksena. Sellaisena olisi julkaisulla suurempi tieteellinenkin arvo. Eikä ero kustannuksissa facsimile-painoksen ja tavallisella latomuksella tehdyn jälkipainoksen välillä olisi sanottavan suuri, jos jälkimmäisessä tapauksessa käytetään, niinkuin meistä olisi suotava, 1500-luvun painoksia lähinnä muistuttavaa „schwabach"-kirjasinlajia sekä alkuteoksen pientä formaatia; facsimilepainoksessa näet säästyvät kustannukset alkuteoksen kopioittamisesta ja korrehtuurinluvusta samoin kuin lukuisain kuvakliseiden erikseen teettämisestä.

Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, mikäli tiedämme, myöskin on suunnitellut Agricolan Rukouskirjan julkaisemista sarjassa „Suomen kielen muistomerkkejä", ja kun Suomen Kirkkohistorialliselle Seuralle kävisi vaikeaksi, ehkäpä mahdottomaksi yksin toimittaa teos julkisuuteen, olemme ajatelleet että yritys paraiten olisi toteutettavissa molempien seurojen yhteistyöllä, esim. niin että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jonka julkaisuissa teos liittyisi ennen alotettuun sarjaan, ottaisi sen osalleen, mutta Suomen Kirkkohistoriallinen Seura sitoutuisi lunastamaan puolet 1,200 kpl. suuruisesta painoksesta eksemplaarihintaan, saaden oikeuden jakaa sitä nykyisille ja vasta liittyville jäsenilleen, mutta jättäen kirjakauppamyynnin Suom. Kirj. Seuran yksinoikeudeksi. Myöskin päinvastaiseen menettelyyn — että Kirkkohistoriallinen Seura olisi nimellisenä julkaisijana — olisimme valmiit, jos asia sillä tapaa voitaisiin paremmin järjestää. Jos teoksesta ylläolevan ehdotuksen mukaan otettaisiin 1,200 kpl. painos, josta kumpikin seura ottaisi puolet, tulisi kustannuksia kummankin osalle olemaan, mikäli nyt voidaan arvioida, noin 3,000 markkaa.

Jos julkaisuun olisi liitettävä johdanto, joka sisältäisi tutkimuksia Rukouskirjan lähteistä y. m. seikoista, niin olisi se mielestämme julkaistava eri nidoksena myöhemmin, koska tekstipainoksen olemassaolo suuresti helpottaisi vertailevain lähdetutkimusten tekemistä.

Jos Suomalaisen Kirjallisuuden Seura voisi tehdä päätöksensä asiassa vielä tämän kevään kuluessa eli viimeistään heti syyslukukauden alussa, niin olisi toivoa työn valmistumisesta keväällä 1908, yksiin aikoihin kuin Mikael Agricolan muistopatsas joutunee paljastettavaksi."

Kirjelmä oli puheenjohtajan ja sihteerin allekirjoitettava.

§ 5. Pastori *Simo Korpela* Eurajoelta oli puheenjohtajan välityksellä lähettänyt Seuralle Eurajoen kirkon 100-vuotisjuhlassa 6 p. marrask. 1903 pitämänsä esitelmän kirkon ja seurakunnan historiasta sekä jäljennöksiä muutamista Eurajoen kirkon arkistossa säilytetyistä asiakirjoista.

§ 6. Ylioppilas *Antti Komonen* jätti sihteerin välityksellä Seuran huostaan Käkisalmen kirkon arkistosta kopioimansa asiakirjan, „Inventarium öfr Kexholms Kyrkias Egendomb öfversedd och oprättat efter det gambla Inventarium d. 5 Januari A:o 1690".

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Jaakko Gummerus.

KIRJOITUKSIA. — UPPSATSER.

Henrik Gabriel Porthan teoloogina.

Esitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19 p. tammik. 1907.

Pitänyt **Jaakko Gummerus.**

I.

Sellaisen miehen kuin Porthanin suhde teologiaan ja kirkkoon ansaitsisi huomiota, vaikkei hän ensinkään olisi suoranaisesti näillä aloilla vaikuttanut, jo sen verrattoman merkityksen takia, mikä hänellä yleensä on sivistyselämässämme 1700-luvun lopulla. Kauniisti ovat Franzén, Tengström ja Gabr. Rein kuvanneet Porthania tässä suhteessa. „Harva oli se korkeakoulusta lähtevä nuorukainen, joka ei olisi jossakin tieteen haarassa ollut hänen kuulijansa ja oppilaansa.“ „Näiden nuorukaisten kautta, jotka taas hajaantuivat ympäri Suomen salojen, tuli hän kansansa yleiseksi opettajaksi, joka on saanut aikansa humanistisen sivistyksen kotiutumaan meillä ja siten vaikuttanut korottavasti ja jalostavasti kansaansa vielä sen jälkeenkin kuin hän opetusistuimeltaan oli astunut alas hautaansa.“ Tästä nuorisosta joutui verrattomasti suurin osa papin uralle, joko suorastaan tai oltuaan jonkun aikaa koulutoimessa — keskimäärin vähän yli 50 % niistä Turun ylioppilaista Porthanin opettaja-aikana, joiden vastaisesta elämänurasta on joitakin tietoja. Ja jos tekee tilastoa niistä lukuisista nuorukaisista, jotka tavataan res-

pondentteina Porthanin esimiehyydellä julkaistuissa väitöskirjoissa (lähemmäs 200), ja jotka kaiketi muita enemmän ovat hänen johtoaan ja opetustaan nauttineet, niin nousee vastaisten pappien prosenttiluku niistä 70:een. Nimenomaan papiston kasvattajana on Porthanilla — sen näemme jo tästäkin — hyvin huomattava sija. Meillä on muutenkin paljon todistuksia niistä likeisistä suhteista, jotka vallitsivat hänen ja silloisen papiston välillä. Isänmaallisissa tutkimuksissaan hän sai enimmän apua papeilta eri osissa maata; ken kokosi hänelle runoja, ken muita kansan muistitiedon tuotteita, ken toimitti sanaluetteloita, kuka lähetti maantieteellisiä tai historiallisia muistiinpanoja. Ja laajoilla matkoillaan ympäri maata hän persoonallisesti tutustui suureen osaan pappeja. Hänen painosta julkaistussa kirjevaihdossaan tosin on verrattain vähän kirjeitä suomalaisille pappismiehille, mutta monista viittauksista näkee kuitenkin että hän on kirjevaihdossa heidänkin kanssansa ollut paljon laajemmalti ja on merkillisen tarkasti ja yksityiskohtaisella, usein tekisi mieli sanoa uteliaalla harrastuksella seurannut tapauksia ja oloja näissä piireissä yli koko maan. Hän kertoo ystävälleen Caloniukselle, milloin mikin pitäjä on avoinna, kenen sinne luullaan pyrkivän, montako armovuotta sen ja sen perheen luullaan saavan j. n. e., ja hän lausuu personallisia arvostelujaan yksityisten pappien luonteesta ja vaikutuksesta. Kun ottaa huomioon nämät likeiset suhteet, niin tuskin on liikaa otaksua, että Porthanin mielipiteet ja aatteet teoloogisissa asioissa ovat jotain merkinneet sillekin osalle papistoa, joka pikemmin kuului hänen ikäkumppaneihinsa kuin hänen oppilaihinsa.

Niinkuin sanottu, Porthanin arvoisen miehen kanta uskonnollisissa kysymyksissä olisi joka tapauksessa omiaan mielenkiintoa herättämään, niinkuin yleensäkin kunkin aikakauden etevimpäin ja vaikuttavimpain henkien suhde

uskontoon tärkeällä tavalla valaisee aikakauden koko henkistä luonnetta. Mutta tässä tulee lisäksi se, että Porthan yliopistollisena opettajana on hyvinkin suoranaisesti liikkunut teologian alalla. En ajattele tässä hänen verrattomia ansioitansa Suomen kirkkohistorian tutkimuksen alalla, jopa sen perustajana; se on kumminkin etupäässä tulos hänen yleisestä isänmaallishistoriallisesta harrastuksestaan, on seuraus siitä että kansamme vanhempi historia pääasiallisesti liikkuu kirkkomme historian puitteissa. Vaan Porthan on teoloogi siinä mielessä että hän sekä opettajana että kirjailijana tahtoo kasvattaa kirkon vastaisia työntekijöitä heidän käytännöllistä toimintaansa varten. Siihen johti hänet se periaatteellinen käsitys, mikä hänellä oli tieteen tarkoituksesta ja yliopistollisen opettajan velvollisuuksista. Hän asetti koko oppinsa, kaikki ne tieteet, jotka se sisälsi, aivan välittömään yhteyteen käytännöllisen elämän vaatimusten kanssa. Yliopistolukujen piti hyödyttää s. o. antaa juuri sellaisia tietoja, joita vastaisen elämänalan käytännöllisissä tehtävissä tarvittiin. Ja niiden piti jalostaa siveellisesti, luoda puhtaita, velvollisuudentuntoisia luonteita ja siten osaltaan edistää ihmiskunnan pyrkimystä hyveeseen ja sitä seuraavaan onnellisuuteen ja varallisuuteen. Kun nyt hänen oppilaansa kaikkein suurimmalta osalta olivat vastaisia pappeja, niin hän piti velvollisuutenaan sovittaa opetuksensa niin että siitä oli heille hyötyä. Tähän hänen opetusaineittensa laatu antoi kylläkin tilaisuutta. Kirjastonhoitajana hän perehtyi syvällisesti aikansa teoloogiseen kirjallisuuteen, ja omasta valitusta yksityiskirjastostaan hän lainasi teologian ylioppilaille paraita teoksia. Luennoissa, jotka opastivat kirjallisuuden tuntemiseen, hän loi erityistä huomiota teoloogiseen kirjallisuuteen ja pitipä hän ainakin kerran, syyslukukaudella 1795, erityisen *luentojakson teologian historiasta*, josta meille on säilynyt arvokkaat ja valaisevat muistiin-

panot. Kaunopuheisuuden professorina *retoriikkaa* luennoidessaan — jota hän milloin yhdessä, milloin toisessa muodossa teki melkein joka lukuvuosi — hän aina erityisesti otti huomioon saarnojen valmistusta. Mutta Porthanin opettajatoimi niinkuin tunnettu ei rajoittunut niihin aineisiin, joita hän virallisesti edusti, tai niihin luentojaksoihin, jotka hän prelektsionikatalogiin ilmoitti, vaan käsitti kaikkia aineita, missä opetusta, varsinkin alkeellisempaa, kaivattiin ja mihin hänen omat tietoharrastuksensa ulottuivat — ja molempien, sekä yliopistonuorison tarpeiden että Porthanin tietoharrastusten piiri oli varsin laaja. Niinpä luennoi hän yksityisissä kollegioissa logiikkaa, metafysiikkaa, sielutiedettä, antropologiaa, luonnonoikeutta ja moraalia, pedagogiikkaa ja didaktiikkaa. Kaikkikin nämät aineet ja varsinkin moraalin ja pedagogiikan luennot soivat runsaasti tilaisuutta kosketella teoloogisia ja käytännöllis-papillisia kysymyksiä. Kaikista näistä luentojaksoista on säilynyt ylioppilasten muistiinpanovihkoja, muutamista useitakin.

Kaikissa edellämainituissa aineissa on Porthanin esimiehyydellä myös julkaistu suuri joukko väitöskirjoja. Dosentti G. Suolahti on Porthan-tutkimuksessaan valaisevasti selvittänyt Porthanin henkistä osuutta niissä ja osottanut että graduaaliväitöskirjatkin yleensä, harvoilla poikkeuksilla, voimme lukea Porthanin tuotteisin ja käyttää niitä todistuskappaleina hänen mielipiteittensä valaisemiseksi. Tämän vahvistavat täydellisesti ne havainnot, joihin olen tullut verratessani Porthanin luentoja näihin väitöskirjoihin. Perusajatukset ovat molemmissa aivan samat, vaikka todistelu väitöskirjoissa on seikkaperäisempi ja valaisevia esimerkkejä, kirjallisuussitaatteja y. m. s. on lisätty.

Sekä opettajatoiminta että kirjallinen tuotanto oikeuttaa mielestäni asettamaan Porthanin Suomen silloisten teoloogien huomattavimpain edustajain rinnalle. Teoloo-

ginen tiedekunta oli Porthanin aikana heikonlaisissa voimissa. Lefrénillä oli kaikkine omituisuuksineen ansionsa, Cavander oli tunnollinen ja ymmärtäväinen opettaja, mutta erityisen huomattava ei kumpikaan ollut; Pryss ja Ross olivat vähäpätöisiä, Gadolin etupäässä luonnontutkija, muutamat nuoremmat dosentit lyhytaikaisia. Näiden rinnalla Porthan, ainakin jos ajattelee hänen vaikutuksensa merkitystä, joksikin aikaa kohoaa ehkäpä ensi sijalle. Vasta vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla, kun Jak. Bonsdorffin ja Porthanin oppilaan Jak. Tengströmin toiminta alkaa, on teolooginen tiedekunta taas nousemassa.

II.

Kun käy tarkastamaan niitä ajatuksia, joita Porthan lausuu erityisissä teoloogisissa kysymyksissä, niin huomaa pian siinä sen vaikeuden, että hän on kantansa ilmaisemisessa jokseenkin reserveerattu. Vielä ei ollut kokonaan ohi se aika, jolloin muidenkin tiedekuntain opettajat teoloogisilla väitöskirjoilla valmistivat itselleen tietä tuohon arvossa ja eduissa ensimmäiseen tiedekuntaan; mutta rajat alkoivat käydä selvemmiksi ja muiden tieteitten arvo suuremmaksi, ja tavallisinta alkoi olla että filosoofisen tiedekunnan professorit jäivät asemaansa elämänsä loppuun asti. Niinhän teki Porthankin. Hän ei pitänyt itseään varsinaisesti teoloogina ja hänen luentonsa liikkuivat enimmäksi osaksi teologian rajamailla. Moraalin tai retoriikan luennoilla hän usein johonkin kohtaan tullessaan sanoo jättävänsä sen tarkemman selittämisen teoloogeille, joille se kuuluu. Usein Porthan arvostelee joitakin teoloogisia oppilauselmia ja osottaa olevansa joissakin määrin kriitillisellä kannalla niiden suhteen, mutta esittää oman positiivisen ajatuksensa enemmän viittaamalla kuin selvin sanoin. Se että hänen kantansa siksi-

kin paljon poikkesi perinnäisestä ja sellaisen kannan esittäminen kuitenkin vielä oli arveluttava, on kenties osaltaan syynä tuohon varovaisuuteen.

Koko hyvin valaisee hänen yleistä kantaansa hänen jo mainittu luentojaksonsa teologian historiassa. Se on pääasiassa kirjailijakataloogi. Jokaisesta teoloogista mainitaan tärkeimmät elämäkerralliset tiedot ja annetaan lyhyt luonteenkuvaus, luetellaan pääteokset ja sanotaan niistä joku sana, eritoten missä määrin niitä vielä voipi hyödykseen lukea. Nämät karakteristiikit ovat kaikessa lyhyydessään pirteät ja usein kärekkäät; Koenig on „skolastisk och grälig", Quenstedt „saktmodig, likväl ortodox", Calovius „tålte inga motsägelser och var myndig, arg och häftig, hvarigenom han vann stort anseende". Speneristä ja Franckesta puhutaan varsin myötätuntoisesti, m. m. laajasti Francken laitoksista ja pietismin alkuunpanemasta lähetysharrastuksesta; kuitenkin moititaan heidän antaneen tilaa haaveellisten mielipiteitten leviämiselle ja Francken liiaksi vaatineen ulkonaista jumalisuuden harjoitusta. „Mystillisyys" ja „koccejanismi", joita P. siellä täällä tapaa, eivät häntä miellytä. Kirjoitustavassa hän panee erityistä arvoa selvyydelle; „mörk" on yleisin moitesana, jota hän käyttää. Monessa suhteessa ovat arvostelut sattuvia ja puolueettomiakin, mutta hänen suosituksistaan käy silti ilmi, mihin suuntaan hänen sympatiansa käyvät ja mistä hän on oman käsityksensä ammentanut. Uudemman raamatunkritiikin nerokkaasta edelläkävijästä Richard Simon'ista hän sanoo: „skarpsinnig och så dristig att såväl katoliker som protestanter blefvo häpne — yttrar en hop dristiga sanningar, som likväl nu äro allmänt antagna." *J. L. Mosheim* ja *S. J. Baumgarten* ovat uuden ajan teologian alkajat. Tässä teologiassa hän erottaa kolme ryhmää. Molempia äärimmäisyyksiä edustavat toiselta puolen ortodoksia, toiselta puolen puhdas naturalismi, joka

ei ole kristinuskoa, vaikka se joskus käyttääkin eksyttäviä kristillisiä lausetapoja. Kolmannen ryhmän miehet ovat vain muuttaneet esitystapaa, mutta eivät silti luovu raamatusta ja symbolisista kirjoista. „Tämä on kaikkien valistuneiden teoloogien kanta. Ne, jotka tahtovat puolustaa vanhaa ortodoksiaa, sanovat näitä neoloogeiksi.“ Nämät „neoloogit“ tekevät erotuksen oleellisen ja epäoleellisen, pysyväisen ja muuttuvaisen välillä teologiassa. Ne uusimmista, joita Porthan etupäässä suosittaa, ovat J. D. *Michaelis* ja J. A. *Ernesti*. Semler, Teller, Bahrdt ja osaksi myöskin Spalding ovat menneet liian pitkälle. Sellaisia taas, jotka ovat „muuttaneet vain sitä mikä vaatii muutosta“, ovat J. Chr. *Döderlein*, Gottfr. *Less*, *Morus*, *Niemeyer*, *Seiler* — kaikki teoloogeja, joidenka teoksia Porthan luennoissaan ja väitöskirjoissaan alinomaa siteeraa — ja *Herder*, „yksi Saksan neroja“, jota hän suuresti kiittelee.

Nämät arvostelut osottavat, että Porthan lukeutui neoloogeihin, mutta heidän konservatiiviseen ryhmäänsä. Hän tahtoo kulkea kultaista keskitietä, jonka hänen mielestään kyllä löytää, jos käyttää „tervettä arvostelukykyä“. Ankarasti hän arvostelee puutteita perinnäisissä käsityksissä ja oloissa, mutta silti koettaa hän itse monesti kylläkin suurella huolella säilyttää yhteyttä entisyyden kanssa. Uutta ei saa sokeasti hyljätä, mutta ei myöskään sokeasti omistaa pelkän uutuuden vuoksi. „Raitista skeptisismiä“ hän suosittaa. Epäraitista skeptisismiä on sellainen kuin esim. Voltairen, jossa kohta hyljätään kokonaan ne opit, joissa löydetään yksikin erehdys.

Näin on Porthan selvä ja tyypillinen, mutta samalla maltillinen valistusmies. Valistaminen, ennakkoluulojen poistaminen, selvien käsitteiden antaminen on hänestä mitä tärkeintä. Ennakkoluulot ovat kaiken pahan ja erehdysten alku, niistä johtuu sokea uskonkiihko, niistä vainot, ne ovat inhimillisen onnen rutto. Oikeat luonnon-

tieteelliset käsitykset poistavat monta ennakkoluuloa; samoin selvä, järjenmukainen ajatteleminen. Ennakkoluuloja ovat tavallaan oikeatkin perinnäiset mielipiteet, kun ei niiden arvoa ole tutkittu, kun ne on omistettu auktoriteetin perustuksella. Se, joka sillä tapaa on kristitty, olisi yhtä hyvin muhammedilainen, jos olisi Turkinmaalla syntynyt.

Mikä sitten on tietolähde ja totuuden kriteerio? Porthan vastaa: jumalallinen ilmoitus ja ihmisen järki. Mitä tulee jumalallisen ilmoituksen auktoriteettiin, niin tulee ensin filosoofisesti hyväksyttävillä argumenteilla todistaa että joku kirja tai oppi todella on Jumalasta; kun se on osotettu, silloin ei ole enää sijaa epäilykselle, yhtä vähän kuin muiden totuuksien suhteen, joiden havaitsemme johtuvan aksiomaatisista järkitotuuksista. Porthan on vakuutettu siitä että tätä tietä, jossa viime kädessä järki on auktoriteettina, voidaan tulla totuuteen ja ainakin pääasiassa yksimielisyyteen. Erilaisia käsityksiä kyllä jää olemaan sivuasioissa, mutta niitä on suvaittava. Suvaitsevaisuusaatetta Porthan lämpimästi puolustaa.

Eikö tällä suvaitsevaisuudella ole mitään rajoja? Tätä kysymystä valaisee väitöskirja „Ateismi-rikoksesta“ (1801). Ateismista on rangaistava, tosin ei siksi että olisi tarpeen Jumalan puolesta kostaa, mutta siksi että ateismi on yhteiskunnalle vaarallinen. Ateistia ei mikään sisällinen voima hillitse eikä pidätä rikoksista. Minkälaiseen fanatismiin ja minkälaisiin rikoksiin ateismikin voi johtaa, siitä on Ranskan vallankumouksen aika antanut hirvittävän esimerkin. Ateistia ei tosin saa vainota hänen mielipiteittensä tähden, sillä ihmisellä tulee olla vapaus erehtyäkin; mutta hän ei saa johtaa muita erehdyksiin. Sen tähden on sopivalla tavalla ehkäistävä ateismin julkinen tunnustaminen ja levittäminen. Oppineitten tulee sitä tehdä opetuksellaan, esittämällä uskonnon totuuksien

järjellisiä syitä; hyökkäykset kristinuskoa vastaan näet usein aiheutuvat siitä että kristinusko on huonosti esitetty ja sen todellinen olemus turmeltu ihmisten taikauskolla ja petoksella. Mutta myöskin valtion pakkovallalla on ehkäistävä varsinkin kansankielisten ateismia suosittavain kirjojen leviäminen. Väitetään että sellaiset kirjat kiellettyinä vain ovat halutumpia; se on tavallaan totta, mutta ne joutuvat kuitenkin siten harvempien käsiin, tavallisesti sellaisten, jotka myös kykenevät arvostelemaan mitä lukevat. Ja jos ateismin kannattajat muuten julkisesti levittävät mielipiteitänsä eivätkä muistutettuinakaan siitä taukoa, on heitä rangaistava. Tässä on kuitenkin huomattava ettei ateismin syytöstä saa umpimähkään ja vähäpätöisestä aiheesta heittää toista vastaan, niinkuin ihmiset ovat hanakoita tekemään. Syyttiväthän ateenalaiset Sokratesta ateistiksi, kun hän hylkäsi heidän epäjumalansa. On sentähden tarpeen muodostaa itselleen selvä peruskäsitys Jumalasta ja hänen olennaisista ominaisuuksistaan: hän on Luoja, Sallimus, maailman hallitsija, joka palkitsee hyvää ja rankaisee pahaa, ellei tässä maailmassa niin tulevassa elämässä. Missä huomataan tämä jumalakäsite hyljätyksi, siellä saa sanoa ateismia olevan, vaikka entisiä uskonnollisia nimityksiä olisikin silmänlumeeksi käytetty.

Jumala, hyve ja kuolemattomuus — siinä siis Porthaninkin dogmatiikan pääkappaleet, hänen teologiansa olennainen sisällys! Mutta tästä olennaisesta hän tahtookin ehdottomasti ja vakavasti pitää kiinni. Hän pitää tätä uskoa kaiken inhimillisen elämän, sekä yksilöllisen että yhteiskunnallisen, välttämättömänä perustuksena.

Tapaamme Porthanillakin runsain määrin tuota valistusajan intellektualismia, joka uskonnossa pani niin paljon painoa selvälle tiedolle, valistuneille käsitteille, ja tuota naiivia optimismia, joka ilman epäilyk-

siä uskoo sekä ihmisen kykyyn tavallisella selvällä järjellään löytää noita selviä, valistuneita käsityksiä että hänen kykyynsä siveellisessä elämässä toteuttaa minkä hän järjellään on oikeaksi käsittänyt. Siksipä olikin hänelle, niinkuin tunnettu, Kantin kriitillinen filosofia niin vastenmielinen, se kun oli omiaan hävittämään luottamuksen „tavallisen ihmisjärjen“ kotitekoisten käsitteiden pätevyyteen, ja ihmisluonnon luontaiseen hyvyyteen.

Valistusmiehen kannan tyypillisiä ilmauksia ovat myös ne lukuisat lausunnot, joissa Porthan puhuu uskonnon ja moraalin tai moraalin ja onnellisuuden suhteesta. Valistusajan moralismi ja eudaimonismi esiintyy hänen kirjoissaan hyvin selvästi. Mutta nämät kohdat täytyy tässä sivuuttaa.

Yksityisistä kirkollisista dogmeista Porthan niinkuin jo mainittiin puhuu enemmän viittaamalla; hänen lausuntonsa sisältävät kritiikkiä, ei positiivista esitystä. Arvostelunsa tavallisesta teoloogisesta käsityksestä ja esitystavasta hän usein lausuu hyvin jyrkillä, jopa pisteliäillä sanoilla. Kun esim. Brunnmarkin moraalin oppikirjassa siveellisestä syyntakeisuudesta puhuttaessa selitetään, miten osalliseksi toisten syyllisyydestä tullaan niinkin, että käydään heidän jäljissään ja vaitiololla hyväksytään heidän menettelynsä — tekijä tarkoittaa täten tehdä ymmärrettäväksi miten myöhemmät ihmispolvet voivat olla osallisia Adamin synnistä ja sen tuottamasta syyllisyydestä — niin Porthan luennoissa, joissa hän tätä oppikirjaa selittelee, lausuu: „Tämä pykälä on niin järjetön että se on kokonaan pyyhittävä pois; sehän on ristiriidassa Jumalan korkean täydellisyyden kanssa ja sen kanssa mitä hän on sanonut: jokainen on kärsivä omain tekojensa tähden eikä toisten. Mutta tähän mielipiteeseen ovat tekijän vietelleet muutamat raamatunlauseet, joita teoloogit sangen kurjasti selittävät.“ Seuraavista pykälistä, joissa Brunnmark pu-

huu Jumalan liitosta Abrahamin ja hänen jälkeläistensä kanssa, Porthan sanoo yhtä jyrkästi: „ne eivät ansaitse lukemista, sillä ne ovat pelkkää saivartelua ja hulluutta, sekä itse esitetyt väitteet että esimerkit, joiden pitäisi käydä todistuksista niihin." Perisyntioppi, Kristuksen vanhurskauden hyväksi lukeminen j. n. e. ovat sellaisia kohtia, joissa Porthan nähtävästi poikkeaa tavanomaisista käsityksistä. Kaikesta huomaa, että jos hän suoranaisemmin esittäisi oman dogmatiikkansa näissä kohden, se osottaisi maltillisempien saksalaisten valistusmiesten tavallista, meikäläisten valistusteologien mielipiteiden rinnalla kumminkin verrattain radikaalista käsitystä. Hänen kantansa on, käyttääksemme noita tavanmukaisia, vaikka merkitykseltään vaikeasti määriteltäviä suuntanimityksiä, rationaalista supranaturalismia.

III.

Olisi sitten puhuttava muudan sana Porthanin ohjeista papin käytännöllistä toimintaa, varsinkin saarnaa varten. Missä määrin hänen usein uusitussa retoriikan luentosarjassaan, jonka pohjana oli Ciceron *De Oratore,* otettiin huomioon nimenomaan saarnojen valmistusta, en voi sanoa. Ainakin tapahtui se melkoisessa määrässä niillä luennoilla, joiden pohjana oli *Voss*'in ja *Ernesti*'n retoriikat, joista muistiinpanoja on säilynyt ja jotka myös on usein uusittu. Mutta millä harrastuksella P. tätä ainetta käsitteli, näkee kaikkein paraiten lukuisista väitöskirjoista, melkein kaikki vv:lta 1778—1785, jotka koskevat retoriikkaa. Miltei poikkeuksetta sovitetaan niissä retoriikan sääntöjä useissa erityistapauksissa saarnoihin, ja viisi näistä väitöskirjoista muodostaa sarjan, jonka varsinainen aine on saarnojen valmistus: *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis,* — — *in argumentis disponen-*

dis, — — *de elocutione oratoris sacri.* Vaikka homiletiikka, sanoo P., on teoloogien asia, on saarna muotonsa puolesta samojen lakien alainen kuin muutkin puheet. Tosin monet pitävät retoriikkaa saarnaajalle turhana, ollen sitä mieltä että sen sääntöjen noudattaminen osoittaa epäluottamusta Jumalan sanan omaan sisälliseen voimaan. Mutta näin voivat ajatella vain ne, jotka luulevat retoriikkaa tyhjäksi korusanaisuudeksi, jota se ei suinkaan ole. Retoriikka näet opettaa järjestämään ajatuksia loogillisesti ja antamaan niille selvän ja tehokkaan muodon. Ei kaiketi sekava ja ikävä esitys ole Jumalan sanan arvon mukainen? Pelkkä hurskas tunteellisuus ei riitä, vaan on tarpeen huolellinen valmistautuminen, joka taas ei voi tapahtua ilman kirjoittamista, vaikkei kirjoitettua sitten tarvitsekaan niin orjallisesti seurata. Painettujen saarnojen käyttämistä ei Porthan kokonaan epää, vaikka kieltääkin sana sanalta plagieeraamasta, samoin kuin eri kirjoista hätäisesti ja sulattamatta kokoon haalimasta; mutta jos taitavasti osaa lähteitä käyttää, niin saahan — sanoo hän — työnsä tulokset samalla vaivalla paremmiksi! Hyviä esikuvia on etsittävä. Ciceron ja Demostheneen tutkiminen on hyödyllisempi kuin enimpäin postillain lukeminen, jotka usein ovat laihoja ja kuivia, teeskennellyllä oppineisuudellaan vähemmän sopivia kansalle, monisanaisia, sisällykseltään mystillisen hämäriä j. n. e., niin että niitä jäljittelemällä useat saarnamiehiksi pyrkijät joutuvat aivan harhateille. On kuitenkin muutamia saarnateoksia uudemmalta ajalta, jotka muodostavat tästä poikkeuksen.

Retoriikan ensimmäiset säännöt koskevat aineksien kokoamista, kysymystä mitä puheen tulee sisältää *(inventio).* Saarnoihin nähden on tässä suhteessa huomattava, että on pysyttävä etupäässä sellaisessa, jolla on käytännöllistä merkitystä hurskaalle elämälle; on kartettava turhia subtiliteettia ja riitakysymyksiä. Opetuksiaan ja

väitteitään tukiessaan tulee enemmän katsoa argumenttiensa pätevyyttä kuin niiden lukumäärää. Moni haalii todistukseksi paljon raamatunlauseita, jotka usein, alkuperäisessä tekstipaikassaan luettuina, havaitaan olevan ylen löyhässä yhteydessä todistettavan väitteen kanssa. Sellaisten ottaminen osoittaa enemmän kirjoittajan hyvää muistia tai ehkä pikemmin ahkeruutta konkordanssin käyttämisessä kuin arvostelukykyä. Myöskin muita kuin raamatusta otettuja todistuksia on käytettävä. Mutta löytääkseen sellaisia tarvitsee saarnaaja perinpohjaista oppia; pintapuolinen kompendioista ammennettu muistitieto ei riitä. Tulee tuntea sielutiedettä, moraalia ja luonnollista teologiaa; tulee erittäinkin myös tuntea käytännöllistä elämää jokapäiväisten havaintojen kautta. Pahimpana esteenä kristinuskolle ovat käytännölliset erehdykset ja ennakkoluulot, jotka sokaisevat ihmisiä ja estävät heitä totisesta hurskaudesta; saarnaajan tulee tuntea mitä sellaisia erehdyksiä hänen kuulijoissansa vallitsee. Teoreettisia erehdyksiä on parempi käsitellä yksityisissä keskusteluissa ja väittelyissä, ja varsinkaan ei saarnaajan tule kajota niihin, ellei hän itse täydellisesti hallitse ainettansa, niin että pystyy vakuuttavasti kumoamaan ne vastaväitteet, jotka hän puheeksi ottaa. Muuten hänen huono puolustuksensa pilaa asiaa enemmän kuin hyödyttää sitä.

Mutta hyväkin sisällys, hyvätkin argumentit ovat tehottomia, ellei niitä esitetä sopivassa loogillisessa ja retorillisessa järjestyksessä. Raamatunselityksissä ja katkismussaarnoissa, jotka kyllä ovat kohdallaan hyödyllisiä nekin, dispositsioni on vähemmän tärkeä, mutta varsinaisissa saarnoissa sen puute on paha virhe, vaikkakin valitettavan yleinen. Tavanmukaisella kaavalla: esipuhe, teema, jaoitus, todistus, sovitus ja loppulause, on paljon puolta, vaikka tulee välttää kaikkea orjallisuutta. Ei tarvita esim. joka saarnassa erityistä esipuhetta; ei ole aina alotettava

esipuhetta raamatunlauseella, ei loppulauseessa aina lausuttava eri kehoituksia eri ryhmille kuulijoita. Kaksinkertainen esipuhe (n. s. *parasceue* ennen tekstiä, *exordium* tekstin jälkeen ennen teeman esitystä) on tarpeeton. Ei myös esipuhe saa paisua kokonaiseksi saarnaksi, joka välistä on laajempikin kuin varsinainen saarna; sellainen on kuin luonnottoman suuri pää pienessä ruumiissa. Teema on oleva lyhyt, selvä ja yksinkertainen; tulee välttää allegorioja, etsittyjä antiteeseja y. m., joita ylen usein tapaa postilloissa. P. tuo lukuisia näytteitä epäonnistuneista teemoista: „Riset som blomstrar öfver den tillväxande ondskan“; „En kristens treggehanda tillstånd, föreställd under Petri tre hyddor: 1) tillståndet under lagen, d. v. s. Mosis hydda; 2) under evangelium = Kristi hydda; 3) efter döden = Elie hydda.“ Homileetillisissa dispositsioneissa yleensä tehdään paljon virheitä näitä perussääntöjä vastaan. Muuten ei suinkaan aina ole tarpeen että aine on nimenomaan lausuttu teeman muodossa.

Teemassa lausuttu ajatus eli jumalallinen totuus on itse saarnassa lähemmin selvitettävä, tuomalla sitovia ja vakuuttavia todistuksia sen vahvikkeeksi ja kumoamalla eriäviä käsityksiä. Tämä on tehtävä mahdollisimman selvästi. Selvyyden vaatimus, joka retoriikassa yleensäkin on perin tärkeä, on erittäin huomioon otettava juuri saarnassa, koska kuulijat ovat yksinkertaisia ja esitettävät aineet niin vaikeita. Surullinen kokemus osoittaa kuinka pienen osan siitä, mikä saarnassa esitetään ja minkä puhuja itse luulee selvästi sanoneensa, kuulijat todella käsittävät. On pidettävä muistissa että tämä kuulijakunta harvoin on tottunut ankaran loogilliseen muotoon; sentähden ei saa käyttää paljon definitsioneja ja distinktsioneja, yleensä ei abstraktista esitystapaa, vaan havainnollista, konkreetista puhetta. Kuulijoille tuttuja jokapäiväisiä kokemuksia on käytettävä havaintoesimerkkeinä, joista

induktiivista tietä johdetaan todistettaviin aatteisiin. Vertauksia ja analogioja voi myös käyttää, vaikka niiden käyttämisessä tarvitaan hyvää aistia.

Mutta saarnan ei pidä ainoastaan todistelulla vedota ymmärrykseen; sen tarkoitus ei ole ainoastaan opettaa, vaan myöskin vaikuttaa tunteisiin ja tahtoon. Ellei saarnaaja sitä tee, tulee puhe ikäväksi ja kuivaksi ja se käsitteidenkin selviäminen, joka on kuulijassa saatu aikaan, jää hyödyttömäksi. Tällä tunteisiin vaikuttamisella tosin ei tarkoteta sellaista kiihoittavaa liikutusta, jolla muutamat saarnaajat etsivät mainetta, vaan syvän, pysyväisen mielialan herättämistä. Enimmin vaikuttaa tunteiden herättämiseen, jos sama tunne, jota tahdotaan saada aikaan, voimakkaana hehkuu puhujan omassa rinnassa. Myös on puhujan persoonallisuudella, hänen vakaumuksensa tunnetulla vilpittömyydellä, hänen elämänsä nuhteettomuudella suuri merkitys tässä suhteessa. Parempi kuin elämä julki paheissa on edes ulkonainen säädyllisyys, vaikk'ei sillä, jos sisällinen mädännäisyys vallitsee, ole samaa voimaa kuin todellisella hurskaudella ja vaikka teeskentelyä on mahdoton ajan pitkään menestyksellä harjoittaa.

Esityksen selvyyteen kuuluu myöskin kielen kieliopillinen virheettömyys. Tätäkin näin alkeellista vaatimusta vastaan usein rikotaan. On hyvä kyllä luovuttu vanhasta tavasta sekoittaa saarnaan latinaisia ja muita vieraskielisiä lainalauseita; mutta silti vilisee saarnoissa lauseparsia, jotka rakenteeltaan ja hengeltään ovat kielelle vieraita: ruotsissa germanismeja, suomessa ylen usein svetisismejä, germanismeja, objektivirheitä j. n. e. Vielä pahempi kuin latinaisten, ranskalaisten, saksalaisten ja ruotsalaisten lainasanojen käyttö on „itämainen muoti", s. o. sellaisten raamatullisten lausetapojen käytäntö, joita ainoastaan teologiaa lukenut tai itämaiden oloja tunteva henkilö todella ymmärtää. Sellaista on puhuminen Liba-

nonista, Karmelista, „aamuruskon siivistä“, „Belialin ojista“, „viikunapuun alla istumisesta“. Tämän „itämaisen muodin“ seuraaminen rikkoo usein sitäkin saarnoja koskevaa retorillista perussääntöä vastaan, että tulee välttää abstraktisia ja „teknillisiä“ sanoja, jotka kuulijain korvissa kyllä saattavat kaikua tutuilta, mutta synnyttävät vain hämäriä mielikuvia. Puhujat itse, jotka ovat näiden käytäntöön perehtyneet, usein eivät huomaakaan tätä virhettä. Tulee siis välttää sellaisia sanoja kuin esim. „Kaikkivalta“, „Kaitselmus“, „Taivas“ Jumalasta. Tavallisimpiin virheisiin tätäkin sääntöä vastaan johtaa kumminkin tuo „itämainen muoti“, joka ruttona on saastuttanut paraimpienkin puhujain saarnoja. Porthan moittii sellaisiakin lauseparsia kuin: „Jumala valistakoon kasvonsa meidän päällemme“ tai: „vaeltaa Jumalan kasvojen edessä“. „Mystillinen“ sanontatapa on erittäinkin yleinen pietistisessä ja herrnhutilaisessa kirjallisuudessa, josta lukuisia esimerkkejä luetellaan. „Kristuksen haavat ovat meille vielä avoinna; niissä meidän tulee turvaamme etsiä, niistä lohdutusta ja virvoitusta imeä.“ „Särjetty sydän on selvää puhetta, jota elävä Vapahtajamme hyvin ymmärtää.“ Porthan lainaa vielä, nähtävästi hyväksymällä, pitkän otteen tunnetun tanskalaisen valistusmiehen, saarnaajana laajalti ihaillun *Chr. Bastholm'in* „Ohjeista saarnaamiseen“, joissa kehotetaan välttämään itse katkismuksenkin „taidesanoja“, sellaisia kuin „uusi syntyminen“, „uudistus“, „Jumalan kuva“, „katumus“, joihin tekijä lisää: „oma lihamme“, „vanha Aatami“. Ei siis Porthaninkaan raitis arvostelukyky ja maltti eikä tutustuminen ja mieltymys Herderin aatteisiin estänyt häntä hairahtumasta tuohon valistusmiesten yleiseen erehdyk'seen, jossa pintapuolisen selvyyden takia kaikki syvyys ja runollisuus katosi ja raamatun todella konkreettisen realismin sijalle saatiin juuri sitä, mitä oli tahdottu välttää: hämäriä, abstraktisia mielikuvia. Että

nänellä tästä liiallisuudesta huolimatta kumminkin on yksityiskohdissa sattuvia kriitillisiä huomautuksia tavallisen saarnatavan virheistä, on silti myönnettävä.

Vielä kuuluu saarnataitoon oikea ulkonainen esitys lausumisella ja siihen liittyvillä ruumiin liikkeillä. Mitä lausumiseen tulee, tehdään siinä yleisesti kaksi virhettä: puhutaan joko yksitoikkoisella „koulunuotilla" tai „saarnanuotilla", jossa ääni joka lauseessa nousee ja laskee samalla tavalla. Saarnan sisällys on omistettava muistilla niin tarkoin, että se voidaan vapaasti esittää, muutoin ei puhuja voi esitykseensä panna asianmukaista elävyyttä ja vilkkautta. Ruumiin liikkeiden tulee sopivasti säestää puhetta. Porthan luettelee pitkän jakson rumia ja sopimattomia eleitä, joita on vältettävä: ei saa puhua silmät kiinni tai järkähtämättömästi yhteen paikkaan tuijottaen; ei saa vääntää suuta eikä kallistaa, heiluttaa tai nyökyttää päätä; ei saa seista jäykkänä kuin patsas, mutta ei myöskään heilua säännöllisesti kuin pendeli puolelta toiselle j. n. e. Esityksen tulee kaikessa vilkkaudessaankin olla luonnollista; pappi ei saa olla näyttelijä.

Porthanin homiletillisesta väitöskirjasarjasta antaa I. A. Heikel [1]) täydellä syyllä sen arvostelun, että „niinhyvin se perinpohjainen käsitys klassillisen retoriikan järjestelmästä ja hengestä kuin se erinomainen arvostelukyky ja aisti, millä Porthan on osannut sovittaa vanhojen retoriikkaa saarnakaunopuheisuuteen, tekee tämän sarjan klassilliseksi teokseksi, joka aina on säilyttävä arvonsa." Sen vahvin puoli on vallitsevan saarnatavan heikkouksien kritiikki, mutta myöskin sen positiivisissa ohjeissa on paljon sellaista, jolla aina on arvonsa. Se on kumminkin sanottava että kaikessa, mikä koskee saarnojen sisällystä — johon tekijä tosin ei tahdo suoranaisesti kajota — va-

---

[1]) Åbo universitets lärdomshistoria. Filologin, siv. 229.

listusajan katsantokanta vaikuttaa haitallisesti. Miksi täysipainoinen sisällys ja arvokas, taiteellinen muoto niin harvoin yhtyvät?

Varsin mieltäkiinnittävää on lopuksi tutustua Porthanin mielipiteisiin uskonnonopetuksesta. Paraiten tutustumme niihin hänen luentojaksostaan pedagogiikassa, „Utkast till Undervisning för Informatorer", josta Leinberg on painattanut suurimman osan [1]. Leinbergin käyttämistä käsikirjoituksista puuttuu juuri uskonnonopetusta koskeva osa; se tavataan kumminkin toisissa muistiinpanoissa mainituilta luennoilta, joita julkaisija ei ole tuntenut.

Uskonnonopetus, sanoo P., on mitä tärkein, koska uskonto on hyveen vankin tuki ja turvallisin suojamuuri paheen hyökkäyksiä vastaan. Opetus on aikaisin alettava, koska ensi vaikutukset ovat syvimmät. Sentähden on erittäin tärkeä, että juuri tässä alkeisopetuksessa kartetaan taikauskoisten käsitysten juurruttamista. Valitettavasti tätä opetusta usein annetaan aivan nurinkurisella tavalla, jota ne, joiden tulisi olla järkevämpiä ja muita valistaa — s. o. papit — usein ovat kannattamassa.

Alkuopetus on vanhempain annettava. Lapsia ei tule pakottaa ankarasti noudattamaan kaikkea, mikä kuuluu ulkonaiseen jumalisuuteen, niinkuin lukemaan ääneen aamu- ja iltarukouksiaan, joka niin usein tapahtuu hätäisesti ja huolimattomasti, tai käymään kirkossa ilman selvää ja valistunutta käsitystä siitä mitä tekevät. Sellaisesta syntyy eräänlainen vahingollinen varmuus hurskaudestaan ja väärä käsitys uskonnon olemuksesta; lapset oppivat papukaijan tavoin lavertelemaan uskonnon salaisuuksista. Ensi opetusta uskonnossa ei ole annettava erityisillä tunneilla eikä läksyttäin, vaan ilman kirjaa ikäänkuin satun-

[1] Handl. rörande finska skolväsendet III, 349—429 ja IV, 277—298.

naisesti aiheutuvain keskustelujen muodossa yksilöllisistä, havainnollisista ja historiallisista aineista, hellästi ja hartaudella. Näissä keskusteluissa on johdettava lapsia käsitykseen uskonnon peruustotuuksista, niinkuin Jumalan olemuksesta ja ominaisuuksista, synnin rumuudesta ja ilkeydestä, rangaistuksen välttämättömyydestä, pelkän katumuksen riittämättömyydestä poistamaan maailmaan tulleen synnin seurauksia j. n. e. Siten valmistetaan lasta kunnioittamaan Vapahtajaa, joka on tullut maailmaan poistamaan pahetta ja sen seurauksia. Opetus on rajoitettava oleelliseen ja lapsi säästettävä skolastisilta riidoilta, turhilta saivarteluilta ja niiltä „hetuleilta ja koristeilta, joilla osaksi kelvoton filosofia, osaksi ymmärtämätön hyväntahtoisuus tai turhamainen mahtipontisuus on koettanut koristella teologiaa ja jotka eivät ole peräisin raamatusta". Raamatullisia kertomuksia esitettäessä on kartettava, ettei niihin sekoteta perusteettomia arveluita ja selittäjäin omatekoisia käsityksiä. Lapsi on johdettava kunnioitukseen raamattua kohtaan, mutta sellaiseen, johon liittyy oikeita käsitteitä, ei taikauskoisia.

Toisella opetusasteella alkaa oppikirjain käyttäminen. Piplian historiassa ei ole soveliasta sellaista tarjolla; Hybnerin teos on „liian typerä kirja, jotta ymmärtäväiset ihmiset voisivat sitä suosittaa", Millerin piplian historia taas kovin vaikea. Katkismuksesta ei ole ulkoa luetettava enempää kuin Lutherin pieni katkismus. Lapsia ei tule vaatia välttämättä vastaamaan kirjan omilla sanoilla. Teologiassa (uskonopissa) on Alnanderin „Sammandrag" paras, vaikk'ei sekään aivan sellainen kuin Porthan toivoisi. Suotava olisi, että niitä varten, jotka eivät myöhemmin aijo tieteellisesti tutkia jumaluusoppia, olisi olemassa perusteellinen ruotsinkielinen teologia, jossa olisi yleistajuisesti esitetty niin paljon oikeata filosofiaa yhdistettynä kristinoppiin kuin säätyläiset, jotka eivät aijo tulla varsi-

naisiksi opettajiksi, tarvitsevat. Hyvä apologeettinen teos kristillisen uskonnon totuudesta ja hyvä kirkkohistoria, jossa myös olisi perusteellinen selvitys tunnustuskirjoista, olisi niinikään tarpeen sellaisia henkilöitä varten.

Rinnan muun uskonnonopetuksen kanssa tulee käydä raamatunlukemisen. Se on alotettava evankeliumeilla, joihin korkeammalla asteella liittyy muita Uuden Testamentin kirjoja sekä paikkoja Vanhasta Testamentista. Lukemiseen tulee liittyä selityksiä. Uusi käännös olisi suotava.

Myöskin hartaudenharjoituksiin on lapsia ohjattava, mutta vähitellen. Sen sopii tapahtua siten että vanhemmat aluksi rukoilevat lastensa läsnäollessa ja puolesta, opastaen lapsia hiljaisina seuraamaan mukana; sitten totutetaan lapsia itsekin lausumaan lyhyitä rukoushuokauksia; vihdoin voivat he yhtyä vanhempien kanssa rukoukseen ja lauluun. Julkiseen jumalanpalvelukseen ei pidä tuoda lapsia aivan pieninä, m. m. siksi että huomio, kuinka vähän hartautta suurin osa yleisöstä osoittaa, voi heihin vaikuttaa haitallisesti; mutta jos heidät sittemmin, kun ovat voineet saada selvemmän käsityksen ja enemmän kärsivällisyyttä, joskus otetaan mukaan kirkkoon, voi siitä kyllä olla hyötyä. Jahka he voivat saarnoista jotain käsittää, on hyvä antaa heidän tehdä niiden sisällyksestä selkoa.

* * *

Tämä silmäys Porthanin teoloogisiin käsityksiin riittänee, niin ylimalkaiseksi kuin sen onkin täytynyt tällä kertaa jäädä, osoittamaan että hän tälläkin alalla on ollut varsin huomattava yliopistonopettaja. Tosin hänen teologiansa täytyy monessa oleellisessa kohden tulla saman tuomion alaiseksi kuin aikakauden yleensä: uskonnollisen sisällyksensä puolesta se on köyhää, mukanaan

tempaavaa lämpöä ja syvempää raamatullisen totuuden tajuntaa siinä kaipaa. Mutta siveellistä vakavuutta ja vilpittömyyttä häneltä mielestäni ei voi kieltää, yhtä vähän kuin sitä että hänen lausumansa mielipiteet monessa kohden sisältävät tervettä kritiikkiä ja muodollista edistystä. Kaikkine suurine heikkouksineen on valistusajan teologia, sellaisena kuin Porthan sitä meillä edustaa, mainettaan parempi; se historiallinen arvostelu, joka on sen osaksi tullut, ei ole ollut kaikissa suhteissa kohtuullinen.

Kirkkokurista Turun Hiippakunnassa 1650-luvulla.

Kirjoittanut *K. A. Silén.*

Alkulause.

Seuraava perustuu pääasiallisesti Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisemaan „Consistorii Ecclesiastici Aboënsis Protokoller 18/7 1656 — 16/9 1661“ nimiseen teokseen. Siinä oleva runsas ainehisto on täydennetty aineksilla, koottuina toisesta saman seuran painosta julkaisemasta kirjasta nimeltä „Boëtius Murenius' Acta Visitatoria 1637—1666“ [1]. Suuri merkitys on myös ollut Tengström'in, Laguksen, Hällström'in y. m. Suomen kirkon oloja valaisevilla asiakirjakokoelmilla. Lähde, johonka yhä uudelleen täytyy palata on tietysti kirkkolaki v:lta 1571 ja kirkkolaki-ehdotus v:lta 1619; viimemainittu ei ole tosin koskaan julkisesti hyväksytty käytettäväksi, mutta esim. kirkkohistorioitsija Anjoun ajatuksen mukaan on siinä ilmituotuja periaatteita noudatettu melkein lainvoimaisina [2].

---

[1] Mainittu teos ei ole vielä kokonaan painettu; käyttäessä sitä tullaan viittaamaan painettuun teokseen niin pitkältä kun sitä riittää ja sitten foliolehtiin vielä painamatta olevassa osassa. Alkuperäinen käsikirjoitus löytyy Suomen valtionarkistossa. [2] Molemmat painetut: Handlingar rör. Sveriges hist.: kyrkoordningar och förslag dertill.

Tutkimukseni nimi on ehkä sisällykseen nähden liian ahdas. Nimitys „kirkkokuri" edellyttää tavallaan kysymystä: mihinkä toimenpiteisiin ryhtyi kirkko sen olemusta loukkaavia synnintekijöitä vastaan. Tutkimuksessani taas on esitetty kirkon toimenpiteitä sekä noita synnintekijöitä vastaan että myös sen toimenpiteitä kaikissa järjestysrikoksissa, kymmenysasioissa y. m. Tämä johtuu siitä, ettei silloinen aikakausi tuntenut noissa asioissa mitään jyrkkää lajittelua. Asiakirjakokoelmissa kulkevat kirkon toimenpiteet niinhyvin varsinaisia synnintekijöitä kuin kirkon säädöksien ja etuoikeuksien loukkaajia vastaan yhteisellä nimellä *„disciplina ecclesiastica"*.

Minään tyhjentävänä esityksenä kysymyksessä olevasta aineesta ei tämä kirjoitus pyri esiintymään. Näin jo siitäkin syystä, että puuttuvien asiakirjojen johdosta olemme monastikin jätetyt miltei arvaamisen varaan.

Johdanto.

Kirkon oloja Suomessa oli alun pitäin Westeråsin kokouksen jälkeen 1527 muodostettu silmällä pitäen lutherilaisen kirkon oloja Saksassa, Luther ja tunnustuskirjat olivat täällä, ja varsinkin 1650 luvulla, auktoriteetteja. Luotakoon tässä sen vuoksi lyhyt silmäys juuri Lutherin ja tunnustuskirjojen ajatukseen kirkkokurista.

Mitään teosta kirkkokurista ei Luther ole kirjoittanut; eri teoksissa on kuitenkin häneltä siksi paljon lausuntoja tässä kysymyksessä, että niistä voimme saada pääpiirteet kirkkokurista sellaisena kuin hän oli asiaa ajatellut [1]).

[1]) Esitys Lutherin ajatuksista ei perustu lähdetutkimuksiin Lutherin omista teoksista. Käytettyjä lähteitä ovat pääasiallisesti seuraavat: *Galli:* Die Lutherischen und Kalwinischen Kirchenstrafen. *Rieker:* Die rechtlichs stellung der Ewang. Kirche Deutschlands. *Friedberg:* Kirchenrecht. *Sohm:* Kirchenrecht ja ennen kaikkia; *Köstlin:* Luthers Theologie.

Katolilaisen piispan laaja maallista pakkovaltaakin miltei rajattomasti käyttävä iurisdictioni oikeus oli aikaansaanut paljon hämminkejä. Mikä oli Lutherin ajatus, saiko pakkovaltaa kirkon palveluksessa ja varsinkin kirkkokurissa käyttää? Kaikki pakkovalta kuuluu esivallalle, papistolla on käytettävänään aina ja siis myös kurissa vaan hengellistä valtaa ja hengellisiä välineitä, sen ajatuksen on Luther selvästi esiintuonut [1]). Mutta sen kautta ei hän suinkaan, niinkuin Sohm väittää, ole sanonut, ettei pakkovaltaa olisi kirkossa käytettävä. Päinvastoin vaatii hän esivaltaa tarvittaissa käyttämään miekkaansa kirkon palvelukseen ja myös juuri kurissa. Ja mikä tärkeintä on, esivaltaa ei kutsuta miekallansa apuun ulkonaista järjestystä valvovana yhteiskunnallisena esivaltana kuten Sohm lausuu, — vaan kristillisenä esivaltana, jolla on Jumalan sille uskoma kutsumus ja tehtävä kirkossa [2]). Esivalta on hallitsijansa persoonassa „primum membrum ecclesiae", se on myös Jumalan asettama „custos utriusque tabulae". — Seurakunnan terveys on riippuvainen siitä, että jokainen jäsen palvelee sitä lahjallansa, esivallan tulee myös tätä palvelustaan tarvittaissa antaa ja juuri sille kuuluvalla lahjalla — pakkovallalla [3]). Ja lähinnä tuo esivallan avuksi tulo tulee kysymykseen juuri silloin, kun tärkeimpien välineitten, hengellisten, käyttäminen lopullisesti on osoittautunut tehottomaksi.

Kirkkokurin korkein subjekti on Lutherin mukaan seurakunta. Järjestyksen vuoksi on kuitenkin seurakunnan lähin edustus jätetty sen papistolle. — Kaikille kristityille yhtä oleellisesti kuuluvia, mutta kurissa juuri järjestyksen vuoksi papistolle luovutettuja, sitovia ja päästä-

[1]) Vert. valaisevia sitaatteja esim. *Sohm:* Kirchenrecht s. 528 muist. 37. *Köstlin* II: s. s. 263 ja 304. [2]) Vert. esim. *Köstlin* I: 432 II: 281. *Rieker* s. s. 107 108 109. *Friedberg* s. s. 76 77. [3]) Vert. *Riekerin* oivaa esitystä s. s. 60 67 ja seuraavat.

viä avaimia käyttämällä astuu papisto tekemisiin synnintekijöitä vastaan, eri lailla niiden eri mielenlaadun mukaan [1]). Syntisen parannus silmämääränään käyttää papisto noita avaimia saarnassa, yksityisessä sielunhoidossa ripissä, ja julkikuritoimintana pannassa. Kaikki seurakunnan olemusta loukkaavat synnin tekijät ovat ilman eroitusta, ellei yksityinen neuvo ripissä tai sitä seuraava varoitus seurakunnan edustajien läsnäollessa auta, julkisesti pantavat pannaan [2]). Mutta taas missä varoitus ja panna on tehtävänsä tehnyt, syntinen syntinsä katunut ja Kristukseen turvannut, siellä tulee papin iloiten parantuneen syntisen kanssa iloitsevan seurakunnan kanssa rientää häntä vastaan, — ja iloitsevan seurakunnan edessä julistaa hänelle synninpäästö, jos panna on kysymykseen tullut [3]). Kurissa on pappi kuten sanottu ennenkaikkia sielunhoitaja, ei tuomari; tämän vuoksi ei hän myöskään saa parantuvalta syntiseltä vaatia satisfaktioneja, koska sellainen vaatimus helposti tekee sielunhoitajasta tuomarin. Paras satisfaktioni — sen on Luther monasti lausunut — on elämän parannus [4]). Aivan sopusoinnussa tämän katsantokannan kanssa on, ettei pannakaan ole katolilaisen kirkon juriidillinen, yhteiskunnallisiakin etuja kosketteleva panna, vaan hengellinen ase, se on ennen kaikkia rikkovan julistaminen kirkollisesti ala-ikäiseksi, jopa pakanaksi ja publikaaniksi, edellyttämällä, että seurakuntalaiset syntiä inhoten vapaasti, ei pakosta, lakkaavat veljellisesti seurustelemasta sellaisen rikkovan kanssa [5]). — Ellei seurakunnan varsinainen kuritoiminta johda suotuisiin tuloksiin, vaan rikkova pysyy uppiniskaisena, silloin tulee esi-

[1]) Vertaa koko esit. *Köstlin* II: 262—267 ja lisäksi s. s. I: 335 II: 248 279 282 306 308. Valaisevia sitaatteja *Sohm* s. 500 muist. 33 ja 529 muis. 39. [2]) Köstlin II: s. 254 289. [3]) Köstlin II: s. s. 254 288. [4]) Ibid s. I: 161 172 175 298 y. m. Friedberg s. 287. [5]) Tischreden: pannasta.

vallan miekallansa tulla avuksi. Tällöin muuttuu kurin tarkoitus. Pakkovalta ei enää tähtää syntisen parannukseen; se on seurakunnan ja varsinkin sen heikompien jäsenien suojelemista pahennuksilta. Esivalta, kristillisenä esivaltana vakuutettuna evankeelisen opin oikeudesta, pakoittaa rikkovia ja varsinkin harhaoppisia hiljaisuuteen, ajatelkoot he sitten huoneissaan ja omassa sydämessään mitä hyvänsä. Tahdotaan tällä tavoin estää muita lankeamasta samaan sielun kuolemaa tuottavaan syntiin, joka helposti tapahtuisi, jos rikkovat saisivat vapaasti esiintyä [1].

1650-luvulla antoivat kirkollisen järjestyksen ylläpitämistä edistävien säädösten rikkomiset alinomaa aihetta kuritoimenpiteisiin. Luther on rangaistuspykälillä varustettujen järjestyssääntöjen jyrkin vihollinen [2]. Sääntöjä tarvitaan, sen hän myöntää, mutta vaatii niitä laadittaessa noudatettavaksi seuraavia näkökohtia. Ne eivät saa sotia Jumalan sanaa vastaan, ne eivät saa olla uskon elämää määrääviä ja sitovia, niiden pitämisen ehtona on rakkaus, ei pakko ja tämä saavutetaan paraiten, jos uusia outoja säädöksiä ei anneta, vaan sellaisia, jotka pitkäaikaisen käytännön kautta ovat tulleet tavaksi. Piispa saa niitä antaa, mutta seurakunnan nimenomaisella suostumuksella, ja elleivät ne taas ylläolevia ehtoja täytä ei seurakunta saa niihin suostua [3]. Rakkaus kuten sanottu oli oleva pitämisen edellytys, jos joku itsepäisesti kehoituksista huolimatta kieltäytyi niitä noudattamasta ja ne olivat todella hyviä, silloin tuli esivallan miekallansa tulla avuksi; ei esivallankaan vallan käyttö saanut olla edeltäpäin vahvistettujen rangaistuspykälien sovittamista määrätynlaisiin rikoksiin, vaan sen tuli riippua rikkovan mie-

---

[1]) Köstlin II: 320—323 Sohm sitaatteja s. 551* muist. 13 s. 552 muist. 15. [2]) Vert. seuraavaan esitykseen Köstlin II: s. s. 274—290. [3]) Valaisevia sitaatteja Sohm s. 531 muist. 41.

lenlaadusta. Pannaa ei tällaisia rikkovia vastaan saanut käyttää [1]). Samoin oli menettelyn laita kymmenysmaksujensa laiminlyöjiin nähden [2]). Lutherin käsitys pyhäpäivien tarkoituksesta, niiden viettämisestä ja pyhäpäivätyöstä oli vapaa ja evankeelinen [3]).

Tunnustuskirjat ovat kysymyksessämme yleensä samalla kannalla kuin Luther. Pakkovalta ei papistolle kuulu vaan esivallalle, — se lausutaan selvästi [4]). Yhtä selvästi lausutaan ainakin kerran, että pakkovaltaa tarvitaan myös kirkossa ja velvoitetaan valtiota „primum membrumina„ hallitsijan persoonassa, siis kristillisenä, totuuden käsittäneenä valtiona, sitä käyttämään totuuden edistämiseksi [5]). Jos ruhtinaat lahjoittavat pakkovaltansa käyttämisoikeuden piispalle, eivät tunnustuskirjat sitäkään suoranaisesti paheksu, mutta valvokoot ruhtinaat silloin, ettei lahjaa väärinkäytetä [6]).

Kirkkokurin varsinaisena kantajana on opetussääty kutsuttakoon sen edustajia sitten papeiksi tai piispoiksi [7]). Opetusvirka on Jumalan asettama, oikeutettuja viranvaltaa käyttämään ovat kuitenkin vaan seurakunnan kutsumat [8]). Viranvalta on aina ja myös kurissa vaan sanan valtaa ja lähinnä juuri tässä avainten vallan käyttämistä [9]). Kurissa ei edusta viran kantaja omaa persoonaansa, vaan edellisen perusteella toiseltapuolen Jumalaa toiselta puolen seurakuntaa. Seurakunnan subjektina olo kurissa

---

[1]) Katso lisäksi Sohm s. 522. [2]) Saarna 23 sunnunt. kolm. p:stä v:lta 1533. Sohm s. 480 m. 41. [3]) Vert. Köstlin I: 431 432 II: 285. [4]) Augsb. Tunnust. II: osa art. VII m. m. 5 8 10 21. Apollogin XIV m. 13 14. Art. Schmalk. liite paavin vallasta ja ylimm. m. 31. Tunnustuskirjoissa käytetty Hedbergin v. 1878 julkaisemaa painosta. [5]) Paavin vall. ja ylimm. m. 54. [6]) Augsb. Tunn II osa VII m. m. 69 77 78 ja 29. Apollogia XIV m. 2. [7]) Paavin vall. m. 60 61. [8]) Augsb. Tunn. V m. 1 XIV. Paavin vall. m. m. 24 26 67 68 72. [9]) Augsb. Tunn. II osa VII m. m. 5 21. Apoll. XIV m. 13.

lausutaankin selvin sanoin [1]), mutta lähemmin ei osoiteta kuinka tuo seurakunnan edustus tapahtuu. — Kirkkokurin alaisiksi joutuvat kaikki, jotka ovat rikkoneet vasten Kristuksen ilmoitettua sanaa sekä sakramentin halveksijat [2]). Kurivälineinä käytetään heitä vastaan sitovia ja päästäviä avaimia, yleisessä opetuksessa, yksityisripissä, varoituksissa, ja elleivät ne auta turvataan korkeimpaan kurivälineeseen pannaan. Pannasta sanotaan selvästi, että se on excommunicatio minor, lähinnä siis rikkovan julistaminen kirkollisesti ala-ikäiseksi [3]). Kurin tarkoituspannassakin, on ensisijassa aina syntisen parannus. Katuva ja parannusta tekevä päästetään heti pannasta [4]); satisfactioneja ei vaadita [5]). — Jos kohta tapaammekin sellaisia lausuntoja, että niitä voi säilyttää kansallisina kasvatusvälineinä [6]), niin halukkaammat ollaan sittenkin niitä kieltämään, koska niiden kautta oppi uskon vanhurskaudesta helposti joutuu unohduksiin. — Uppiniskaisia syntisiä vastaan nousee esivalta, tarkoituksena lähinnä on tässä seurakunnan suojellus. Kuten sanottu voi esivalta tässä luovuttaa sille kuuluvan pakkovallan piispalle.

Disciplinikuria edellyttäviin järjestyssääntöihin nähden ovat tunnustuskirjat Lutherin kannalla. Ensiksikin lausutaan niistä se yleinen sääntö, ettei ole tarpeellista, että ne kaikkialla koko kirkossa olisivat samanlaisia [7]). Säädettäissä niitä on noudatettava seuraavia yleisiä periaatteita. Niistä ei saa tehdä omantunnon siteitä niin että autuus ja elämä sidottaisiin niiden pitämiseen tai rikkomiseen, ulkonaisen järjestyksen edistäminen on niiden ai-

[1]) Augsb. Tunn II osa VII m. 23 sama XII m. I. Paav. vall. m. m. 41 79. [2]) Apoll. XIV m. m. 13 14 sam. IV m. 61. [3]) Art. Schm. IX luku VII m. 1. [4]) Apoll. XIV m. 13. Art. Schm. IX Paav. vall. m. 76. [5]) Apoll. VI m. 19 34 73. V m. 28. Augsb. Tunn. II osa V m. 5 20 Paav. vall. m. 48. [6]) Apoll. VI m. 80. [7]) Augsb. t. VII m. 3 Apoll. IV: 33.

noa tarkoitus. Vasten Jumalan sanaa ja evankeliumia ne eivät saa sotia, niitä säädettäissä on mikäli mahdollista heikkoja seurakunnassa huomioon otettava. Niiden pitämisen ehtona on rakkaus yksin. Niiden itsepäisiä rikkojia ei saa rangaista Kristuksen sanan rikkojina, siis esim. ei pannalla, vaan esivalta ylläpitäköön lopulta miekallansa niiden noudattamista, elleivät piispat ole saaneet tätä oikeutta valtaetuna. Säännöt antaa piispa (= kirkkoherra) [1]), ehkä senvuoksi että hän raamatun taitoisena paraiten voi ne antaa yllämainituita periaatteita vastaavina. Seurakunta valvoo oikeuttaan protesteeraamalla laittomia säädöksiä vastaan [2]). Kymmenysten laiminlyöjiä rankaisee esivalta tai luovuttaa valtansa (siis juuri välineinä) piispalle.

Luokaamme vielä lyhyt katsaus Ruotsin kirkon oloihin, uskonpuhdistustyötä alkavasta Westeråsin kokouksesta 1527 alkaen, sitä lopullisesti täydentävään Upsalan kokoukseen asti 1593 [3]). Kun kuningas Kustaa Waasa Westeråsin kokouksessa 1527 nosti kysymyksen kirkon ulkonaisen vallan vähentämisestä liitti hän siihen samalla vaatimuksen opin reformationista. Reformationin varsinaisena alkajana Ruotsissa oli kuningas itse; sitä lähempänä on silloin kysymys, mikä oli uudesti muodostetussa kirkossa oleva valtiovallan suhde kirkkoon ja varsinkin kirkkokurikysymyksessä maallisen miekan suhde hengelliseen. Mitään jyrkkiä rajaviivoja ei molempien miekkojen käyttämisen välillä vedetty, ja kuitenkin viitottiin jo heti alussa tie ja ala, joiden sisällä

---

[1]) Augsb. t. II osa VII m. m. 34 39 40 43 53 58 sama V m. 40 41. XV m. 1. Apoll. III m. m. 111 112. XIV m. m. 7 8 10 11 19 VIII m. m. 12 13. [2]) Augsb. Tunn. II osa VII m. 23. Apoll. XIV m. 20. [3]) Vert. alla olevaan esitykseen pää-asiallisesti *Appelberg:* Kyrkans Rättsliga Ställning i Sverige och Finland, *Anjou:* Svenska kyrkoreformat. Historia ja *Bergroth:* Suomen kirkko.

niiden tuli liikkua niinhyvin Westeråsin recessin ja ordinantian [1]) — kuin sittemmin muutamien myöhempien kokousten päätösten ja kuninkaallisten julistusten kautta. Ne asetukset ja päätökset, jotka koskettelevat tätä, ovat ennen vuotta 1571: Plakat om konungs och Biskops sakören v:lta 1528 [2]), Örebron kirkonkokouksen päätökset v:lta 1529 [3]), Strengnäs'in herrainpäiväin selitykset Westeråsin recessiin ja ordinantiaan v:lta 1529 [4]), Skaran ordinantia $^{20}/_{9}$ 1529 [5]), Westerås'in ordinantia v:lta 1544 [6]), Kustaa Waasan kaksi asetusta v:lta 1544 toinen „Acta ecclesiastica" nimeltä toinen koskeva kirkkorauhan rikkomista [7]), valtiopäiväpäätös v:lta 1560 ja pappiskokouksen päätös v:lta 1562 [8]), ja jälkeen v. 1571: Örebron asetukset v:lta 1586 [9]) ja kuningas Juhana III:n artikkelit v:lta 1575 [10]). Tärkeimpien joukossa on kysymystämme valaisevana tässä mainittava Laurentius Petrin selitys Westerås'in recessiin ja ordinantiaan [11]). Nämät asetukset eivät ole tärkeitä vaan siinä suhteessa, että ne selittävät hengellisen ja maallisen miekan suhteita toisiinsa; niissä annetaan myös

[1]) Recessi ja ordinantia luettavina *Stiernman:* Riksdagars och mötens Beslut I s. s. 56—67 ja 90 - 92. Myös Finlands Minnesvärde män I: s. 128 s. s. latinaksi Ordinantia *Lagus:* Handl. o. Upps. rörande Finlands kyrkohistoria II vihko s. 47 s. s. [2]) *Thyselius:* Handl. till Swerges Reformations och kyrkohistoria I s. 164. [3]) m. m. Finlands minnesvärde män I: s. s. 137 138. [4]) *Stiernman* Riksdagars etc I: 108. [5]) *Thyselius* I: s. s. 294—296. [6]) Ibid. II: s. s. 192—194. [7]) Ibid. II: s. s. 383—385. [8]) Kaksi viimemainittua m. m. Finlands. minnesv. män I: s. s. 352—353. Siellä myös kolme edellistä s. 306 ja 351. [9]) *Stiernman* I: s. 360. [10]) Tengström: Handlingar t. Uppl. i Finlands kyrkoh. V vihko s. 7. Noiden artikkelien ankaruuteen nähden on syystä ajateltu ne Kaarlo IX säätämiksi (m. m. Tengström), epäilyksiä on myös lausuttu siitä, tokko ne koskaan ovat olleet voimassa, Anjou: Swenska kyrkans Hist. e. Upsala möte s. 45 muist. 2. Luultavasti ne kuitenkin ovat juurt nämä artikkelit, joihinka Acta visitatoria parissa kohdassa viittaa. [11]) *Thyselius* I: s. s. 69—101.

suoranaisia säädöksiä kirkkokurista, joiden sitovaisuus ulottuu kauvas vielä XVII:a vuosisataan.

Sen Saksan uskonpuhdistajien perusajatuksen, että kaikki pakkovalta kirkossakin kuuluu maallisen vallan kantajalle, ja kirkon varsinaiselle edustajalle, papistolle vaan sanan valta, hengen miekka kuulemme lausutuksi Ruotsissakin jo heti uudistuksen alkaessa [1]). Jo ennen Westerås'in kokousta oli Olaus Petri tämän ajatuksen esittänyt kirjassaan „Swar på tolf spörsmål“ [2]) ja sama lausutaan myös Westerås'in päätöksissä. Sakkojen määräämis oikeus otetaan kirkon miehiltä pois niinhyvin ordinantiassa kuin recessissä; ne kuuluvat — niin sanotaan — samoin kuin pakkovalta, jonka merkkejä ne ovat, yksin kuninkaalle. Evankeliumin mukaiseksi piispojen tehtäväksi osoitetaan vaan evankeliumin saarna ja Jumalan sanan käyttäminen. Se sanotaankin selvin sanoin Westerås'in päätösten selityksessä v:lta 1529 [3]). *„Item Biscoppanar är befalltt aff Gudi att dhe schulle predika och haffua acht på Gudhz ordh och dett kunne dhe iche well göre om dhe schulle wara bekymmrade medh verldzlige regementhe och mychett Hoffolck och är så deres Herdömmis sacker dhertill att denn befallningh som Gudh dhem gijfuitt haffuer bliffuer nedherlachtt och dett bör Konungen som och haffuer befallninnghen aff Gudi inngalunda liida wthan tilhielpa att dhe må komma till deres rette embethe igenn dett inngelunde skee kann så lenge de haffua werldzlige regementhe och Herredöme. Menn*

[1]) Vert. Appelbergin esitystä s. s. 50—77. [2]) *Anjou:* Sw. kyrkoref. historia I: 189. Kymmenen artikkeliä kirjeessä $^{4}/_{12}$ 1526 Peder Gallelle *Thyselius:* I s. 47. Kuninkaan ajatus kirkon vallasta kuultaa selvästi lävitse. Kirkon maallisen vallan paheksumista näemme myös selvästi kuninkaan kirjeissä $^{26}/_{5}$ 1526 Helsinglantilaisille ja $^{22}/_{2}$ 1527 Itä-Göötanmaalle *Thyselius* I: s. s. 33—36 ja 54—56. [3]) *Stiernman:* Alla Riksdagars och mötens Beslut I: s. 108.

att konungarne bör att hålle biskoparnne till deres retthe embette, dett är klart, för ty konungens Embethe är hålla dett widh machtt som rett är och straffa det som orätt är. Nu är dett rett att biscoparne bliffue wedh sith predikoembete och det är orett att han legger detta embete nedh, därföre bör konungen hålla biskoparne vid sitt predica embethe dett kan eij well skee med mindre hann förtager honom dett hindrett som honom förhindrar dett predicaembeted[1] — — — —".

Mutta vaikka katolisen kirkon piispojen laajasta ja itsenäisestä pakkovallalla liikkuvasta tuomarioikeudesta tehdäänkin loppu Ruotsin kirkossa [2]), niin rikkomiset, joita kirkko tuomiovallallansa on rangaissut, eivät silti lakkaa olemasta rikoksia, eroitus on vain se, että nyt ottaa niitä rangaistakseen valtiovalta [3]). Tämän tekee se ensiksikin senvuoksi, että se tuntee pakkovallan kuuluvan sille yksin, ja toiselta puolen senvuoksi, että se käsittää itsellänsä kristillisenä esivaltana olevan „custos"-velvollisuuden, joka vaatii sitä miekkaansa käyttämään ei vaan yhteiskunnan sääntöjen rikkojia, vaan myös Jumalan käskyjen rikkojia vastaan, edistääksensä siten Jumalan kunniaa ja alamais-

[1]) Yhtä selvästi esiintuo Olaus Petri selityksessään recessiin että piispanvalta on vaan „wara tienare i Gudz ordh" ja että kaikki ulkonainen valta kuuluu kuninkaalle. Kaniikeista sanotaan „the skola allenest achta oppå Gudz ord, ock icke så myckett bekymbra sigh medh Jurisdiction, sakehörelsse och Regementhe som the her till dagz giordt hafver, hvilkett mesta parten wärldzlighe ofuerheet tillkommer". *Thyselius* I: s. s. 72 74 75. [2]) Katso esim. Olaus Petrin selitys ordinantian 8 artikkeliin — — „konungenom tillhörer Uthwertes straff och biskoperna hörer allenast till att straffua medh Gudz ordh *Thyselius:* I: 90. Plakat om konungs och Biskops sakören. [3]) Katso esim. *Forsman:* Suomen lain säädännön historia s. 194, jossa hän selittää syyt miksi raamatullisia rangaistuksia tuli yleiseen maalakiin. Valtiovalta ottaa rangaistaksensa kaikissa niissä rikkomisissa, joita piispa ennen tuomitsi, jättämällä pois tietysti sellaiset, joissa rankaiseminen olisi ollut vasten Jumalan sanaa.

tensa hengellistä parasta. Vallan tämän mukaisesti näemmekin mitenkä valtiovalta Ruotsissa ottaa rangaistaksensa oikeasta uskosta luopuneita samoin kuin Jumalan nimen pilkkaajiakin. Ensi aikoina käsitetään luopioiksi niitä, jotka yleensä vaan poikkeavat Jumalan sanasta, — mutta v:sta 1544 alkaen ruvetaan sellaisina pitämään kaikkia niitä, jotka poikkeevat lutherilaisen kirkon opista ja tunnustuksesta [1]) ja varsinkin katolisen kirkon jäseniä, — ja v:sta 1593 on tämä käsitys tullut melkein uskonkappaleeksi. Samoin antaa valtiovalta rangaistusmääräyksiä noitia vastaan, neljännen ja kuudennen käskyn rikkojia y. m. vastaan. *„Löfie Karlar och Kärringer, hwar de finnas, skole de uppbrännas“* [2]). Haureellisista taas sanoo jo Ordinantia v:lta 1527 17 §: *„För hoor, Lönskeläije och Jungfru kranckningh, böthes Konungen icke Biskoppe.“* Ellei uusia säädöksiä eri rikkomisissa oltu annettu olivat tietysti maalain säädökset voimassa. Ja kaikessa tässä ei ole kielletty, vaan tietysti edellytetty, että kirkonkin edustajat ovat hengellisillä välineillänsä toimineet samoja rikkojia vastaan. — Jatkuva lainsäädäntö osoittaa meille, että valtiovalta käsittää itsellänsä olevan velvollisuuden pakkovallan käyttämiseen kirkossa muuallakin kuin jo viittaamissamme tapauksissa. Valtiovallankin tulee välineillänsä todella huolehtia alamaistensa hengellisestä parhaasta [3]). Tietoisuus tästä, joka osotti että pakkoreformationi epänormaalisissa oloissa oli kuninkaan asia ja joka sekä oikeutti että velvoitti häntä sellaisina aikoina eroittamaan virastansa piispan ja papin, jotka eivät Jumalan puhdasta sanaa opettaneet kansalle [4]), — sama tietoisuus osoitti että kuninkaalla normaalioloissakin oli laaja

---

[1]) Anjou II 132. [2]) Westeråsin Ordinantia v. 1544. [3]) Appelberg 65 66 75 y. m. [4]) 1527 Ordinantia 1 § piispa asettaa papit — jos kelvottoman asettaa, niin kuningas asettaa sopivamman ja recessi.

toiminta-ala kirkossa. Valtiovallan edustajan tuli poistaa kaikki ne esteet, jotka tahtoivat hidastuttaa seurakunnan rakentumista ja kehittymistä [1]). Tässä mielessä se otti rangaistaksensa kaikkia niitä, jotka häiriöillä uhkasivat kirkon elämää, pysymällä esim. kaikesta kirkon kuritoiminnasta huolimatta uppiniskaisina synneissänsä [2]). Tässä mielessä valtiovalta myöskin otti rangaistaksensa kaikkia niitä, jotka rikkoivat ne järjestyssäännöt, joita papisto kirkon johtajana oli antanut kirkon elämän edistämiseksi [3]). Ja tässä mielessä valtiovalta [4]) vihdoin antoi nuo ankarat säädökset pyhäpäivän viettämisestä ja varsinkin kirkossa käymisestä, jotka ensi silmäyksellä saavat meidät luulemaan, että Ruotsin kirkossa on vallan hylätty Saksan uskonpuhdistajien vapaat ajatukset pyhäpäivistä ja että niitä täällä on ruvettu pitämään juutalaisena sabbatina. Evankeelisen vapaalta kuuluu kyllä vielä v. 1527 ordinantian säädös pyhäpäivistä § 11: *Pro violatione dierum sollenium, nulla recipiatur emenda ab hiis, qvi laborant in eisdem in agris vel piscatura aut aucupatione avium sed pro violatione ac injectione manuum violentarum mutuo solvatur emenda consueta.* Kun luemme jälkeisen ajan asetuksia rangaistuksista, jotka kohtaavat niitä jotka laiminlyövät kirkossa käyntinsä esim. 5 § Kustaa Waasan acta ecclesiasticassa v. 1554: *De som intet sökia til Kyrkio-Helgedagar, utan äro borto utan laga förfall, skole förste gången böta 4 öre, andre gången 1 Marck, tredje gången 3 Marck* tai Juhana III artikkelien v:lta 1575 3 §: *The som icke komma till kyrkiorna att höra Gudz ordh och Predijkan, them skola kyrkioherden hudflengia, eller böte 6 mk.*" *! !* — kun luemme näitä

[1]) *Anjou* II: s. 104 y. m. *Appelbergs* s. 154 y. m. [2]) Joh. III art. Örebron artikkelit v:lta 1586 y. m. [3]) *Appelberg* s. s. 131 170 y. m. Acta eccl. 1554. [4]) Acta eccl. *Appelberg* s. 154.

ja muita samanlaisia sääntöjä pyhäpäivän viettämisestä, niin älkäämme silti luulko, että alkuperäinen vapaa käsitys sunnuntai- ja pyhäpäivistä olisi uhrattu; näissä näemme vaan osoituksia siitä, että valtiovalta piti velvollisuutenaan huolehtia alamaistensa ijankaikkisesta parhaasta — ja mitenkä voi se paremmin sitä edistää, kuin pakoittamalla heitä menemään sinne, missä heillä oli *ainoa* tilaisuus oppia tuntemaan elämän sanaa. Kun työ ei vaan tullut esteeksi temppelissä käymiseen, sallittiin sitä edelleenkin [1]. Se oli vasta myöhempi aika, joka sunnuntaista koetti tehdä sabbatin!

Kun kaikki pakkovalta ja maallinen valta otetaan piispoilta ja papeilta pois ja siirretään kuninkaalle, niin on se kuriväline, joka opetussäädylle silloin jää, Jumalan sana käytettynä saarnassa, ripissä ja pannassa. Pannasta sanotaan recessissä, ettei siihen saa panna pienistä asioista. Ordinantia tarkemmin määrittelee nuo asiat, joissa sitä ei saa käyttää, velka-asioiksi ja yleensä puhtaasti maallisiksi rikoksiksi [2]. Yksi tällainen asia, joka keskiajalla useimmiten oli aiheuttanut pannan ja ehtoolliskiellon väärinkäyttämistä, oli kymmenysmaksun laiminlyöminen; tämä aihe lakkasi, kun kuningas otti huolehtiaksensa niiden maksamisesta [3]. Panna Ruotsin kirkossa ei kuitenkaan ollut sama kuin Saksan kirkossa tapaamamme, vaan se

[1]) Tämän lausuukin Kustaa Waasa selvin sanoin, paheksuen katol. papiston menettelyä se kun oli sakkoja kantanut pyhäpäivätyöstä, sanoo hän, että työ on luvallista mikäli se ei estä kirkossa käymistä; näin jo ennen Westeråsin valtiopäiviä $^{15}/_{4}$ 1526 kirjeessä helsinglantilaisille ja $^{22}/_{2}$ 1527 Länsi-Göötan asukkaille *Thyselius* s. s. 31 ja 54. Selvin sanoin kieltää pyhätyön synniksi Laur. Petri selityksissään ordinantiaan. Samoin plakat om konungs och Biskopssakören v. 1528. Skaran ordinantia $^{20}/_{9}$ 1529. [2]) Ordinantia § 14 ja 18 (latinalainen kappale). [3]) Skaran ordinantia $^{20}/_{9}$ 1529; samoin Westeråsin ordinantia v:lta 1544. Vert. myös Thyselius'essa ne monet kirjeet eri maakunnille, joissa kuningas uhkaa rångaista kymmenysten laiminlyöjät.

oli katolilaiseen excommunicatio majoriin vivahtava. Siihen liittyi näet paitsi erityisten kirkollisten oikeuksien menettämistä, puhtaasti maallisiakin seurauksia; niinpä Kustaa Waasa säätää, että pannaan pantu ei kelpaa oikeudessa todistajaksi eikä pääse valalle [1]), — ja vuoden 1571 kirkkolaissa se on todella katolinen isompi panna esim. siinä, että sen alaiseksi joutuu sekin, joka pannaan pannun kanssa seurustelee.

Pannaa lienee verrattain harvoin käytetty, sen useammin tuota Ruotsin kirkolle ominaista kurivälinettä, jota ei Saksan kirkossa käytetty, nimittäin katolisesta kirkosta säilynyttä julkirippiä siihen liittyvine kirkkorangaistuksineen *(kyrkioplicht)*. Se on monessa suhteessa lähin vastine reformaattorien pannalle. Sitä käytettiin samoja rikkojia kohtaan kuin pannaa, ja sen alle alistuminen oli rikkojille juuri ehtona pannan välttämiseksi. Kun, seuraten sitä periaatetta ettei maallinen rangaistusvalta kuulunut kirkolle, sekä pannaan että varsinkin julkirippiin kirkkorangaistuksena (kyrkoplicht) liittyvät sakot heti alussa sekä recessin että ordinantian kautta otettiin kuninkaalle, kuuluu sitä omituisemmalta Örebroon kirkolliskokouksen päätös v:lta 1529: *„Om uppenbara Skrifft måghe poenitentiarij wold haffua att sättia then Plicht som the troo nyttigast wara bådhe honom som Skrifft sätties och androm och måge de wäl bruka någen Skarpheet med Dråpare och andra Ogiernings män effter man seer at werldzliga Swerdet offta ligger nedre och icke haffuer sin Gång som the borde."* [2]) Mitenkä tällainen päätös on motiveerattava? Selityksessään recessiin puhuu Laurentius Petri laajasti julkiripistä [3]). Tässä hieman hämärässä selityksessä kutsuu hän näitä julkirippiin liittyviä

---

[1]) *Forsman:* Suomen lain sääd. Hist. s. 200. [2]) Stiernman: Riksdagars etc I: 93. [3]) *Thyselius* I: 86 s. s.

sovituksia milloin „ett Peen och straff“, „ett Uthwertes straff som för menniskior geller“, milloin taas „ett teekn församblingenne, att then som Uppenbara skriftena tagher, will nu wara lydigh och bättra sigh.“ Kieltää ei voi, etteikö kirkko näitä säätäessään olisi astunut vieraalle alalle. Sen se itsekin välillisesti myöntää, vedotessaan maallisen miekan tylsyyteen. Yhtäkaikki sen täytyi se tehdä, ei vallan himosta, vaan kansan parasta huolehtivana. — Maallinen miekka oli monasti tylsä, ei rangaistusmääräyksissään suinkaan, mutta niiden toteuttamisessa. Maalain liiallinen ankaruus, se kun vähänkään törkeämmissä rikoksissa sääti kuoleman rangaistuksen, edellytti lukuisia armahdustapauksia. Vankeudeksi kuoleman rangaistusta ei voitu muuttaa, tätä rangaistusta ei maalaissa ensinkään tunneta; käsillä olivat silloin aina sakot. Kun monasti murhaaja tai muu törkeä rikkoja pääsi rikoksestaan sakoilla, niin kylläpä kirkko silloin syystä katsoi olevansa oikeutettu tuota näennäisesti lievää rangaistusta koventamaan lisärangaistuksillaan julkiripissä jo pahan esimerkin estämiseksi. Mutta oli sillä toinenkin syy. Ruotsin kirkossa oli kauvan se ominainen ajatus vallalla, että näennäisesti rankaisematta jäänyt rikos veti koko maan yli veren viat ja Jumalan vihat [1]). Tätä vihaakin koetti kirkko ehkä osaltaan poistaa noiden lisärangaistusten kautta. Ja lopulta seistiin pakostakin näihin rangaistuksiin nähden siinä, missä Laur. Petri seisoi, ne olivat rangaistuksen ohella parannusmerkkejä, joiden alle alistuminen oli rikkovan vapaassa vallassa. Ellei nimittäin valtiovalta ottanut kirkon vaatimuksia tukeaksensa, niin ei se itse niitä voinut perille ajaa, eihän kirkolla ollut mitään uppinis-

---

[1]) Vert. esim. *Forsman* s. s. 212 194 y. m. ja Kustaa Waasan säädös 8/8 1544 kahdeksan rukouspäivän viettämisestä *Thyselius* II: 224 s. s.

kaisia lopullisesti masentavaa pakkovaltaa käytettävänänsä. Niin kauvan kun Kustaa Waasa oli Ruotsin kuninkaana, lienee hän epäluuloisena katsonut tuota kirkon asettamaa „kyrkoplichtiä" osoitteena papiston maallisen vallan ikävöimisestä [1]). Mutta ennen pitkää siihen totuttiin, ja kun samainen määräys tuli v. 1571 kirkkolakiin, — rupee hallitus itse tätä kirkon menettelyä suojelemaan. Ensi kerran annetaan tämä suojelus Örebron asetuksissa v:lta 1586, ja sen jälkeisellä ajalla luvataan hallituksen asetuksissa tavan takaa tehokasta apua maallisen miekan kantajan puolelta kaikkia niitä vastaan, jotka eivät „kirkkorangaistuksen" alle alistu.

Kauan oltiin Ruotsin kirkossa ilman yhtenäistä, kaikkia sitovaa kirkkokuri-järjestystä. Puutetta koetettiin korvata piispallisten konstitutionien kautta, jotka muodostuivat yleisissä asetuksissa lausuttujen periaatteiden mukaan. Vuosien vieriessä rupesivat eri hiippakuntien asetukset tulemaan yhä enemmän yhdenmukaisiksi. Tämän aiheutti arkkipiispa Laurentius Petrin kasvava vaikutus papistoon. 1560-luvulta saakka oli hänen kirjoittamansa kirkkolain ehdotus hyväksyttynä ja yleisesti käytettynä kirkossa [2]). Kun tämä ehdotus hieman tarkastettuna ja ehkä muutettuna kuninkaan käskystä julkaistiin v. 1571, sai Ruotsin kirkko kirkkokurissa yhtenäisen *ohjeen* [3]). Tämän kirkkolain tekijä tavallaan itse myöntää pitäneensä Saksan uskonpuhdistajia esikuvinansa ja ohjeinansa [4]), — ja niinpä se myös monessa suhteessa kuvastaa heidän ajatuksiansa kirkkokurista. Se poikkee näistä vaan — niinkuin edellä on huomautettu — määräyksissään pannasta ja julkiripistä. Syynä julkirippiin liittyvien kirkkorangaistuksien

---

[1]) Anjou: III, 36. [2]) Anjou II, 194. [3]) Sillä poikkeukset siitä eivät olleet jyrkästi kielletyt. Juusten Capita rerum synod. v. 1573. [4]) Anjou II, 185.

säilyttämiseen mainitaan tässäkin toiselta puolen, samoin kuin jo Örebroon kokouksessa 1529 oli tehty, esivallan miekan tylsyys, toiselta puolen taas Laur. Petrin tapaan, että ne ovat katumusmerkkejä, ulkonaisia osoituksia siitä, että synnintekijällä todella on se katuva ja parannusta ikävöivä mieliala, joka uskon kannattamana tekee hänet osalliseksi Kristuksen armosta. Mutta samalla myönnetään tässä kirkkolaissa myöskin selvästi, ettei pakkovalta varsinaisesti kuulu kirkkoa edustavalle opetussäädylle: kirkon tuomio ei koske kunniaa, henkeä ja tavaraa [1]). On sanottu, että mainittu kirkkolaki ei tarpeeksi selvästi puhu valtiovallan kantajan suhteesta kirkkoon, ja on myös huomautettu, että silloiset olot pakoittivat varovaisuuteen tässä suhteessa. Voipa kyllä olla niin — mutta varsinaiseen kurikysymykseen nähden on tässä sittenkin tarpeeksi asti viittauksia siihen, että aikakausi hyvin käsitti valtiovallallakin olevan kirkollista toimintaa kurissa, ja että tuo toiminta käsitettiin juuri pääasiallisesti niiden periaatteiden mukaisesti, joita edellisessä on koetettu osoittaa [2]).

V. 1571 kirkkolaki syntyi kuitenkin onnettomana aikana. Se levottomuus kirkossa, jonka kuninkaan kirkolliset harrastukset aikaansaivat, esti kai kirkollisia viranomaisia noudattamasta niitä ohjeita kirkkokurissa, joita tässä annettiin [3]). 1593 loppui vihdoinkin tuo kirkollisen levottomuuden ja epäjärjestyksen aika. Upsalan kokouksen päätökset ja varsinkin Augsburgin tunnustus, joka siellä hyväksyttiin Ruotsin kirkon tunnustukseksi — muodostivat kaikiksi ajoiksi kirkolle suojan kuninkaallista mielivaltaa vastaan. Samainen kokous asetti myös entiselle

---

[1]) XXV Ordning och Biskopar. [2]) Esim. esipuhe kirkkojärjestykseen, vert. myös Appelberg. s. s. 71, 72, Anjou II, 188. [3]) Vert. Upsalan kokouksen v. 1593 päätöstä.

sijallensa v. 1571 kirkkolain, jonka se sen kautta myönsi kirjoitetuksi Augsburgin tunnustuksen henkeen. Kirkkokurillekin oli taas saatu yhtenäinen ohje ja ojennusnuora, — ja samalla tehtiin juuri tässä kokouksessa päätös, joka osittain tuli syyksi siihen hiippakunnalliseen partikularismiin, joka kirkkokuriin nähden sadan vuoden aikana jakoi Ruotsin kirkon yhtä moneen osaan kuin siinä oli hiippakuntia. Tuo päätös kuuluu: *„Vielä sitte olemme kohtuullisesta Kirkko-kurista ja järjestyksestä huomanneet, että se on perustuksen suhteen enimmäksi osaksi käsitetty meidän, edelläpäin mainitussa, präntätyssä Kirkko-ordningissamme. Ja että se on pitkän aikaa ollut aivan laimiinlyötynä, on kukin säätynsä ja arvollisuutensa määrältä luvannut olla siihen avullinen, että sitä tästälähin tarkemmasti noudatetaan ja se uskollisemmasti ja todemmasti toimeen saatetaan, ja* kussa asian luonto niin kaipaa ja lisemmältä tarvitaan, lisättäköön ja enettäköön piispain ja Tuomiokapitlumein yhteisestä neuvosta ja suostumuksesta" [1]. Juuri tämä päätös antoi oikeutuksen noille piispallisille „constitutiones", joita tavan takaa ilmestyi 1600-luvulla [2]. Ja juuri nuo tähän päätökseen perustuvat erilaiset „constitutiones", sekä myös se laiminlyöminen kirkollisesta tehtävästänsä ja velvollisuuksistansa, johonka 1600-sataluvun pitkät ja vaivaloiset sodat saattivat Ruotsin valtiovallan, ja lopuksi vielä se seikka, että vaikka kaikki piispallinen (papillinen) pakkovalta periaatteessa olikin kumottu, se kuitenkin Kustaa Waasan ajoista saakka säilytettiin siinä muodossa, että piispa ja kontrahtirovasti tarkastuksilla, nimismiehen antaessa maallista apua kuninkaan käskystä, tuomitsivat useimmissa lievemmissä rikoksissa vastoin esivallan vah-

[1]) Hedberg: Tunnustuskirjat s. 800. [2]) Samoin Appelberg s. 185.

vistamia ja antamia kirkollisia säädöksiä [1]) — nämät kaikki seikat yhdessä saivat aikaan, että vaikka Ruotsin kirkolla olikin yhteinen kirkkokurin ohje 1571 v. kirkkolaissa, käytäntö eri hiippakunnissa ajan mittaan muodostui joissakin määrin erilaiseksi. Millaiseksi tämä käytäntö oli muodostunut Turun hiippakunnassa 1650-luvulla, on se kysymys, jota seuraavassa koetetaan selvitellä.

Otamme sitä tehdessämme ensin yksityiskohtaisesti tutkiaksemme kirkkokurin kulkua erityisissä rikoksissa, rakentaaksemme sitten tämän tutkimuksen pohjalle esityksen kirkkokurin yleisistä piirteistä ja periaatteista. Liitteenä esitämme vihdoin kirkkokurimenettelyn papiston rikkomuksissa, joka muutamissa suhteissa kyllä kuuluu yhteen yleisen kirkkokurin kanssa, mutta käytännössä kumminkin eroittautuu erikoisalaksi, joka vaatii oman käsittelynsä.

I. Kirkkokurin kulku erinäisissä rikoksissa.

Ryhmitettäessä niiden rikkomisten pitkää sarjaa, jotka 1650-luvulla antoivat aihetta kirkkokuritoimenpiteisiin, on noudatettu seuraavaa jakoperustetta. Lähinnä on aliosastoineen otettu ne „kuoleman synnit“, jotka jo vanhassa kirkossa antoivat aihetta syntisen excommuniseeraamiseen, ne olivat: uskosta luopuminen, haureuden synnit ja tappaminen. Toisena jaksona on otettu muut siveelliset hairahdukset ja synnit ja kolmantena jaksona varsinaiset järjestysrikokset. Tutkiessamme 1650-luvulla voimassa olevaa oikeutta ja sen sovitusta käytäntöön, täytyy meidän luonnollisesti seurata rangaistusmääräyksien kehitystä uskonpuhdistuksen alusta asti.

---

[1]) Baelter: Kyrcko Ceremonierna s. 64. Samoin Juhana III:n artikkelit v. 1575.

1. Uskosta luopuminen.

Vääräuskoisuus:[1]) Uskonpuhdistuksen alusta saakka ollaan Ruotsin ja Suomen kirkossa selvillä siitä, että kuninkaan valtiovallan kantajana tulee suojella oikeata oppia harhaoppisuutta vastaan. Tämän mukaisesti rupesikin ilmestymään kuninkaallisia plakaatteja, joissa annetaan säädöksiä oikean opin suojelemiseksi. Erik XIV:n uskonplakaatista alkaen v:lta 1563 annetaan ne jyrkästi lutherilaisuuden hyväksi ja rangaistusmääräykset kohdistuvat varsinkin katolisiin (papister), mutta myös reformeerattuihin. Tämä lainsäädäntö nousi huippuunsa Örebron päätöksissä v:lta 1617, joita sitten pääasiallisesti seurattiin läpi vuosisadan.

Luonnollisesti oli lainsäädännöllä ihan erilainen henki kohdistuessaan vieraan maan alamaiseen, — kuin silloin kun kysymyksessä oli oman maan alamainen. Edellisille suotiin omantunnon vapaus. Kotonaan perheensä keskuudessa ja samaan uskoon kuuluvan talon väkensä kanssa saivat he pitää hartaushetkiänsä, — mutta vain sulettujen ovien takana, konventikkeleiksi nämät kokoukset eivät saaneet muodostua, jos kohta tätä vastaan rikottiinkin melkein julkisesti varsinkin kuningatar Kristiinan aikana kalvinilaisten puolelta [2]). Tämä oikeus kotihartauden pitämiseen, joka oli alempisäätyisillä, oli ylemmänsäätyisiin ja varsinkin vieraiden valtakuntien lähettiläisiin nähden laajennettu oikeudeksi pitää luonansa omat pappinsa ja täydellinen jumalanpalvelus. Kuitenkaan eivät heidän pappinsa maasta karkoittamisen uhalla saaneet palvelusta toimittaa kellekään muulle [3]). Toivomuksena lausuttiin, että

---

[1]) Tuomiokap. pöytäkirjoissa ei ole mainittu mitään toimenpiteistä vierasuskoisia ja luopioita vastaan 1650-luvulla. [2]) Vertaa esim. papiston anomus v:lta $^{4}/_{4}$ 1647. Stiernman: Alla riksdagars och mötens beslut II: 1101. [3]) Esim. Baelter: Kyrkoseremoniema s. 29.

kaikki vierasuskoiset kävisivät lutherilaisissa jumalanpalveluksissa [1]), pakollista se ei kuitenkaan ollut. Kun esim. papisto tätä anoi 4/4 1647, — vastasi kuningatar Kristiina, että anomus hylätään, koska kuninkaallinen majesteetti ei voi omaatuntoa tutkia („inqvirera“), elleivät he vapaehtoisesti kirkkoihin saavu. Jos sitävastoin vierasuskoiset kauemmin maassa viipyivät, nähtävästi aikoen jäädä maan kansalaisiksi, täytyi heidän kasvattaa lapsensa lutherilaisessa opissa ja uskossa [2]). Vallan luonnollinen oli se määräys, etteivät vierasuskoiset saaneet olla kummeina lutherilaisten lapsille, ja melkein sekin, etteivät lutherilaiset papit eivätkä teinit saaneet seurata heidän kuolleitansa haudalle, eikä ruumissaarnoja saatu heistä pitää [3]).

Ankarampia oltiin oman maan kansalaisia kohtaan, jos he luopuivat vieraaseen uskoon. Söderköpingin päätöksistä alkaen v. 1595 oli jokaisen luopion osana maanpako ja perinnön menetys — hän oli pidettävä kuolleen veroisena — ja Örebron kokouksen jälkeen tuli sellaisen osaksi kuolemantuomiokin, varsinkin jos hän oli muita oppiinsa houkutellut. Jos luopio peruutti oppinsa ja sai hengen armon, tuli hänen, uskonpuhdistuksen alkuajoista saakka, seistä julkirippinsä anteeksi pyyntöineen, olipa hän mitä säätyä hyvänsä. Papistoon kuuluva menetti sitäpaitsi aina virkansa, vaikkapa oppinsa peruuttikin. Ettei mikään muodon katsominen tässä tullut kysymykseen, siitä puhuu selvästi se tapa, jolla säädyt nousivat uskosta luopunutta Kristina kuningatarta vastaan hänen käydessänsä Ruotsissa.

Liittyen edellämainittuihin säädöksiin laajentaa niitä vielä kysymyksessämme olevana aikana Kaarle X Kustaan uskontoplakaatti v:lta 1655 [4]). Vieraan maan alamaisiin

---

[1]) Näin jo Erikin uskonpl. Baelter: s. 16. [2]) Baelter: s. 16 Anjou: Svenska kyrkans Hist. s. 181. [3]) Baelter: s. 29. [4]) Stiernman: Saml. af kongl. stadgar angående religion s. 53.

nähden on se rangaistusmääräyksissä melkein samalla kannalla kuin yllä olemme maininneet: ken vallitsevia asetuksia rikkoi rangaistiin ensi kerran 100 Dl. sakoilla, toisen kerran vankeudella ja kolmannella kerralla karkoitettiin maasta pois. Yhdessä suhteessa astutaan siinä kuitenkin askel eteenpäin. Kun ennen koetettiin rajoittaa vierasuskoisten vapautta silmällä pitäen etupäässä vaan sitä, etteivät he pahentaisi valtakunnan omia alamaisia, — niin osoitetaan tässä jo todellista huolenpitoa heidän omasta hengellisestä hyvästään. Siinä näet (§ 6) velvoitetaan seurakuntien pappeja kaikin tavoin kirkossa ja kodeissa kristillisen opetuksen kautta tekemään työtä sen eteen, että vierasuskoiset kääntyisivät opistaan. Jos he itsepintaisesti pysyvät omissa mielipiteissänsä, tuli papin siitä ilmoittaa esimiehillensä, — ja neuvotellen keskenänsä toimintansa laadusta tuli heidän sitten toimia yhdessä, rukoillen siunausta Jumalalta. — Huolenpito omista alamaisista taas kohdistuu tässä ensinnäkin siihen, että heitä ankaran rangaistuksen uhalla kielletään menemästä vierasuskoisten kokouksiin (§ 2). Toiseksi ruvetaan kaikenlaisiin varokeinoihin niihin nuorukaisiin nähden, jotka aikovat mennä opintoja jatkamaan ulkomaille. Vanhempien ja holhoojien tuli pitää huoli siitä, että nuo nuorukaiset voivat tehdä selkoa meidän kristillisestä uskostamme ja, terveellisen pelon aikaansaamiseksi kai, että he tunsivat: „Sluth och Stadgar, som till Wåro Christlige Religions rätta öfning äre giorde“ y. m. Ja lopullisesti annettiin tuo lähtölupa vaan hyvälahjaisille, elämässään vakaantuneille ja varakkaille nuorukaisille, jotteivät he lankeisi vierasuskoisten ja varsinkin pelättyjen jesuittaseminaarien edustajien pauloihin. Kaikkia ulkomailla olevia Ruotsin alamaisia varoitetaan niinikään käymästä vieraitten jumalanpalveluksissa ja välttämään „Deras Conversation som umgås med at bedraga them ifrån Wår rätta Religion til

andre willfahrande Secter." Luopioita kohtaan olivat voimassa jo edellisessä mainitut säädökset.

Vaarallisen kirjallisuuden levenemisen estämiseksi säädettiin v. 1662 kuninkaallisen kirjeen kautta kaksinkertainen sensuuri. Tuomiokapitulin toimesta oli painettavaksi aijottu kirja („Undantagandes, hwad Wij Wår Ungdom widh Academier och Gymnasierne tillstådt hafwa exercitii causa at Tryckia och vtdela låta") ensin lähetettävä kuninkaalliseen kansliaan tarkastettavaksi, ja jos painolupa saatiin, oli ensin taas kaksi kappaletta painettua kirjaa lähetettävä samaiseen kansliaan, ennenkuin sitä lopullisesti saatiin ruveta muille levittämään [1]. — Pappien, piispojen ja superintendenttien tuli etupäässä pitää silmällä missä vääräuskoisia löytyisi ja ilmoittaa asiasta kenraalikuvernöörille, maaherroille, nimismiehille ja kaupungeissa maistraatille, joiden taas tuli huolehtia siitä, että rikkovat rangaistiin maan lakien mukaan [2]. Ainoastaan esivallan armahtamina joutuivat he siis varsinaisen kirkollisen kuritoiminnan alaisiksi.

Noituus, loihtiminen ja taikausko: „När the falla i siukdom sökia the hielp hoos Dieffuhlen, offra tackoffer Diefflenom, bärandes fram vaxbeläte, vaxlius, gråverck och annat — — — på visse daghar — — — Ytterligare finner man in Visitatione, som uppenbarligen tala Visitatoribus i munnen: att man icke altijdh kan sökia hielp hoos Gudh, uthan måste bruka läsningar i salt, ijster och annat" — — — näin kuvaa Rothovius 1640 eräässä saarnassaan noituuden ja taikauskon valtaa Suomessa ja liioiteltu ei liene tämä kuva [3]. Kun lukee mitenkä vakavat kirjailijat täydellä todella puhuvat peikkojen, pahojen henkien ja noitten vallasta, tai mitenkä

---

[1]) Stiernman: Samling af Kongl. Stadg. s. 76. [2]) Vilskman: Eccl. Werque s. 569. [3]) Tengström: Vita ac merita Rothovii s. 221.

samaiset vakavat miehet ottavat vaaria enteistä ja taivaan kappaleitten asennoista lukevat tulevia suotuisia tai epäsuotuisia kohtaloitansa [1]), eihän silloin ole ihmeteltävää, jos yksinkertainen kansa taikauskoisena uskoi samojen peikkojen, pahojen henkien ja noitien suureen valtaan ja koetti päästä yhteyteen niiden kanssa. Taikausko rehoitti kansan keskuudessa, kaikki vastoinkäymisensä asetti se yhteyteen määrättyjen asioitten kanssa, ja nuo onnettomuutta aiheuttavat tapaukset saattoivat olla mitä omituisimpia. Niinpä esim. rovastin käräjissä Föglössä 1655 valittaa seurakunta, että pappi meni messukasukka päällänsä alttarilta suoraan saarnatuoliin ja aikaansai näin „een stoor bondedödh"! [2]) Onnettomuuksien poistamiseksi turvattiin noitiin, loitsijoihin ja taikureihin ja näiltä myös etsittiin onnea tulevien päivien varalle. Tavallisin onnettomuus, jota vastaan apua etsittiin oli sairaus; onni taas, jota enimmin etsittiin oli kalastus- metsästys- ja karjaonni.

Tuomiokapitulin pöytäkirjoissa ei mainita montaakaan tapausta, jotka kysymystämme valaisisivat [3]). Yhtenä syynä kai on se, että varsinaiset noidat, joiden todella luultiin elävän yhteydessä perkeleen kanssa, jätettiin maallisen oikeuden tuomittaviksi, ja sen tuomio kuului monasti 1544 v. ordinantian mukaisesti: syytetty on vietävä roviolle [4]). Toisena syynä oli ehkä se, että missä kuolemantuomiota ei toimeenpantu, siellä *maallinen tuomioistuin,* tuomitessansa syylliselle jonkun helpomman rangaistuksen, määräsi myös samalla hänen seisomaan *jukirippinsä,* ja asianomaisen papin tuli ilman muuta panna

---

[1]) Esim. Gezelius: Encyclop. Synoptica tai Diarium Gyllenianum s. s. 206 208 263 266 275 352 368. [2]) Boëtius Murenius Acta visitatoria s. 299. [3]) Tkpt. ptkjt. s. s. 6 121 327 338 346 372 393 397 451 489 533 545 546. [4]) Herzberg: Bidrag till Finlands kulturhistoria mainitsee pari kuolontuomiota Suomessa v:lta 1655.

tämä tuomio täytäntöön. Herzbergin allamainitussa kirjassa on esimerkkejä tästä. Vähässä Kyrössä esim. tuomittiin eräs mies v. 1658 noituudesta kuukaudeksi vesileipävankeuteen, puolen vuoden työhön kaularaudoissa ja lopuksi seisomaan julkirippinsä. Samoin tuomitsi Turun hovioikeus noituudesta syytteenalaisen ylioppilas Eoleniuksen, joka oli saanut hengen armahduksen, paitsi ainaiseen eroon yliopistosta myös seisomaan julkirippinsä. — Selvää on näin ollen minkätähden kapitulin protokollissa ja muissa kirkollisissa asiakirjoissa ei mainita juuri mitään menettelystä varsinaisia noitia vastaan.

Mutta jäihän niitä jälelle koko joukko sellaisia, jotka harjoittivat taikuutta, loitsimista, lukemisia y. m. ilman, että heitä kuten noitia voitiin syyttää liittoutumisesta perkeleen kanssa; miksi asiakirjat vaikenevat melkein rangaistustoimenpiteistä näitä vastaan? Gezeliuksen Perbreves communitiones sisältää lyhyen menettelyohjeen noituuden ja taikauskon vastustamiseksi, joka verrattuna asiakirjoissa mainittujen tapausten kanssa selittää vaikenemisen syyt ja viittaa menettelytapaan. Siellä sanotaan: „All gammal vidskepelse s. s. är vidskepelige sånger (hälst när odjur fångas etc) afskaffas genom ifrigt predikande däremot, alfvarsamme förmaningar och Civil Rätts assistence, samt tilbörlig Kyrkopligt, dock der de vidskeplige äro så mycket hårdnackade och ackta intet af desse medel, sökes råd uti Consistorio. Signeri och truldom angifves immediate vid Verdslig Rätt" [1]. Taikausko ja sen harjoitus lie ollut niin yleinen, ettei kaikissa tapauksissa kuritoimenpiteisiin voitu ryhtyä! Täytyi tyytyä vaan ahkeroihin

[1]) Perbrev. comm. XI luku m. 2. Luettavat esim. Wallqvist Eccl. samling II osa s. s. 268—345. Ihmeellistä on, että Rothoviuksen perinpohjaisissa constitutioneissa ei mainita sanallakaan noitia, taikureita y. m.

saarnaamisiin kirkossa ja yhä uudistuviin varoittelemisiin lukusilla ja rovastin käräjillä tätä syntiä vastaan [1]. Kiertokirjeissä kapitulit kehoittavatkin tähän; Rothoviuksen eräässä kiertokirjeessä on tavallaan mallisaarna annettu papistolle, jota sen muutaman kerran vuodessa tulee saarnata m. m. juuri taikauskon vastustamiseksi [2]. Vain törkeämmissä tapauksissa ryhdyttiin kuritoimenpiteisiin, ja näissä taas oli menettelytapa erilainen rikoksen laadun mukaan. Kun tällaisissa tapauksissa kuudennusmiehet, joiden rikkovia tuli silmällä pitää, olivat ilmiantaneet rikkovan kirkkoherralle [3], haastettiin heidät asiassaan tutkittaviksi kirkkoraadin, joskus myös pitäjänkokouksen eteen. Varsinaiset noidat lähetettiin täältä, kuten edellisessä on mainittu, käräjille tuomittaviksi ja samalla pantiin heidät pois penkkipaikastansa kirkkossa ja kiellettiin käymästä Ehtoollisella [4]. Tämä väliaikainen rangaistus kesti siihen asti, kun käräjätuomio ja myös kirkkorangaistus — aina julkirippi — oli langetettu ja kärsitty. Lievemmät rikkomiset ratkaisi kirkkoraati heti. Vain silloin, kun tällainen lievempikin asia oli siksi törkeä, että se rangaistuksena edellytti julkirippiä tai rikkova osoitti uppiniskaisuutta, alistettiin asia rovastin tai harvemmin kapitulin tutkittavaksi. — Kaikissa näissäkin asioissa saivat kirkolliset viranomaiset turvautua esivallan apuun. Kun nimittäin rikkova ei rikostansa suoraan tunnustanut tai asia oli muuten hämärä, voitiin hänet lähettää käräjille tutkittavaksi — mihinkään maalliseen rangaistukseen ei häntä täällä kuitenkaan langetettu [5] — ja tällöinkin kiellettiin häneltä penkkisija kirkossa ja Eh-

[1]) Acta visitatoria monessa kohdassa. [2]) Kiertokirje $^{1}/_{12}$ 1646. [3]) Vert. esim. Vilskman Eccl. Werq. p. 708 Anjou p. 341. [4]) Esim. Acta visitatoria s. 223. [5]) Vert. esim. Acta visit. s. s. 53 ja 13 Tkpt. ptkjt. s. 545. Kristiinan vastaus $^{30}/_{11}$ 1643 papiston postulaatteihin Stiernman: Alla riksdagars II: 10 44.

toollisella käynti. Otan tähän asiankulkua valaisemaan erään kohdan Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjasta: $^{20}/_{6}$ 1662 Olof Hansson för widskepelse med askans uthkastelse efter lijkstolekoon och gräs slitande i byyn af legopigan Clara och legogåssen Matts Larsson och af sig sielf remitteras till tinget. Jöns Olssons enkia har för Anders Olsson och för kyrkiorådet bekendt —, at han har lupit strax han kom ifrån kyrkia på juldagen 1661 med et spö, och slagit på fähus wäggen förän han gijk in i stugan till thetta 3 brottet nekar han, men the förra 2 består han. Enkian var icke tilstädes; remitteras till nästa tinget effter han ej wil bekenna af huem han haar lärdt och eljest nekar til somliga brott. Suspenderas ifrån sacramentet och benken [1]). Samassa visitationissa otetaan asia uudelleen esille; saamme siinä lähemmän selityksen rikoksiin. Ensimmäinen oli siinä, että kun hänen talostansa vietiin kirkkoherralle testamentti lehmä, joka lisäksi oli huono, „Hafwer han tagit Eldmörja på een skiöffel, kastade (?) effter koon, och sagdt: fare nu all olycka ifrån mig och gifwe mig bettre boskapslycka"; sanoi oppineensa tämän eräältä vaimolta Tukholmassa, mutta epäiltiin opettajan olevan lähempänä. 2:o riipi 1660 juhannusiltana säkin ruohoja auringon laskun jälkeen naapurinsa peltoäyräältä, — sanoi: „när sådant gifues sjukan Booskaap dricka skall han ther aff blifua bättre — vill ej säga sin läromestare". Kolmas rikos esitetään samoilla sanoilla kuin edellä on mainittu. Päätös on sama: mies lähetetään käräjiin, koskei tunnusta keltä temput oppi ja kieltää kolmanteen rikokseen.

Kirkkorangaistuksena kaikissa törkeimmissä tapauksissa oli säännöllisesti julkirippi siihen liittyvine seisomisineen [2]). Joskus lisättiin tähän vielä sakkoja, jotka pantiin puoliksi

---

[1]) Acta vis. fol. 212. [2]) Tkpt. ptk. s. s. 338 346. Acta visit. s. s. 64 138.

pitäjän kirkon ja köyhien tai myös kapitulin välillä. Milloin kirkkoraati yksin asiat ratkaisi, käytti se rangaistusvälineinä seisomisia kirkon ovella tai sakkoja; julkirippiin se ei saanut tuomita. Kirkon ovella seisomisen sai myös joskus vaihtaa sakkoihin [1]). Jos henkilö oli korkeampiarvoinen, ei hänen tarvinnut seistä julkirippiänsä, jos rikoksensa muuten olisi sitä aiheuttanut, mutta rangaistiin sen sijaan ainaisella penkki paikan menetyksellä. Näin kävi esim. professori Stodiuksen, vaikka Pietari Brahe sitten tuomion kumosi [2]). Omituisuutena mainittakoon, että asiat saattoivat olla hyvinkin vanhat, ennenkuin ne otettiin tutkittaviksi kun ne sattumalta tulivat kirkkoherran tietoon [3]). Niinpä oli edellämainitun Olof Hansson'in rikos tapahtunut kaksi vuotta ennen kun se lopullisesti otettiin tutkittavaksi; jopa kerran Lomparlandissa 1651 erästä vaimoa muun harjoittamansa taikuuden ohella syytetään siitä, että hän 15 vuotta takaperin oli pannut juhannus- ja Pietarin yöksi katollensa vadin, jossa oli maltaita, suoloja, huisku ja veitsi, että kaste siihen lankeisi, — ja se sitten annettaisiin karjalle syötäväksi hyvin terveellisenä ruokana! Asia kyllä raukesi, mutta itse syyte kuvaa menettelytapaa [4]).

Kirkkolaki v:lta 1571 ei puhu mitään kuritoimenpiteistä loihtijia ja noitia vastaan; julkirippi, johon heidät tuomittiin, perustui Örebron kokouksen päätökseen v:lta 1586, joka sellaisena otettiin v. 1619 lakiehdotukseen. Toiseltapuolen mainitsee Juusten (Capita rerum synodicarum § 10) siitä, että julkirippi oli jo alusta pitäin käytännössä noitiin ja taikureihin nähden, vaikkei kirkkolaki siitä erittäin mainitsekaan [5]). — Niitä, jotka etsivät taiku-

---

[1]) Acta visit. s. 232. [2]) Luettavana esim. Finlands minnesv. män I: 306. [3]) Vert. esim. Tkpt. ptk. s. 337. [4]) Acta visit. s. 232. [5]) Hällström: Domk. i Åbo Circ. bref s. 23.

reilta apua kohtasi sama rangaistus kuin itse taikojen tekijää [1]). Jos noidan maineessa ollut kuoli, kiellettiin häneltä kunniallinen hautaus. Tämä tuntuu sydämettömältä silloin, kun tuomion perusteena ei ole todistettu asia, vaan kulkupuhe [2]). Huvittavaa on muuten nähdä, mitenkä asian joutuessa kapitulin ratkaistavaksi, siellä ollaan näennäisesti paljon suopeampia niitä kohtaan, jotka loitsimisissaan käyttivät Jumalan sanan lukemista [3]), kuin varsinaisten taikojen tekijöiden kohtalo sitävastoin oli paljon ankarampi [4]).

Jumalan pilkka, väärä vala, kiroileminen: [5]) Jumalan pilkka, osoittautuen Jumalan sanan ja sakramenttien halveksimisessa tai parjaamisessa tai kevytmielisissä puheissa näistä, pidettiin jo uskonpuhdistuksen alkuajoista saakka asiana, jota *valtiovallan* tuli rangaista, varsinkin jos rikos oli törkeämpää laatua. Jo Erik XIV uskontoplakaatissa v:lta 1563 uhataan ankarasti Jumalan nimen pilkkaajia, vaikkei tässä rangaistuksen laatu ole mainittu. Örebron asetuksissa v:lta 1586 [6]) uhataan rikkovia sakoilla, mutta pappeja kehoitetaan ensin neuvomaan ja varoittamaan rikkovia, ja vasta sitten, kun se ei auta, ilmiantamaan heitä valtiovallan sakoitettaviksi. Uskontoplakaatissa v:lta 1655 esiintuodaan niinikään selvästi se ajatus, että valtiovallan todella tulee rangaista tällaisten rikosten tekijöitä; se sanoo 5 §:ssään: Joka, olkoot mitä uskontoa hyvänsä, Ruotsissa uskaltaa sanoin tai töin pilkata Jumalaa, hänen pyhää sanaansa ja meidän kristillistä jumalanpalvelustamme — — — hän rangaistakoon lain mukaan, eli missä ei määrättyä lain pykälää ole, siellä jätettäköön asia kuninkaan päätettäväksi, joka on tullut

[1]) Tkpt. ptk. s. s. 346 451. [2]) Ibid. s. s. 121 489. [3]) Ibid. s. s. 545 546 346. [4]) Tkp. ptk. s. s. 338 372 397. [5]) Ibid. s. s. 88 250 270 394 429 518 542. [6]) Stiernman: Alla riksd. s. 360.

syypääksi karkeaan pilkkaan „then skal effter föregången Dom först casseras ifrån sin tienst och sedan blifva straffat till Lijfvet.“ Lainpykälät, joihin tässä viitataan, lienevät maalain loppuun liitetyt Mooseksen laista otetut rangaistukset [1]). Lain ankaruus pidättikin ihmisiä tästä rikoksesta; vain ajattelemattomuudessa leikin laskuna, ja silloinkin tavallisesti oltaissa „i fåfänga ölespörsmål“ saattoi rikkomus tapahtua; mutta yhtä ankaria oltiin tällöinkin rikosta rangaistaissa. Menettelytavan rikkovia kohtaan pääpiirteissään näyttävät meille tässä taas Gezeliuksen perbreves comm. Näissä sanotaan: „Guds hädelse angifves först i visitatione hos Praepositum, hvilken det noga med sina omständigheter examinerar, och efter dess beskaffenhet angifver, antingen vid en verdslig rätt, eller i konsistorio, efter som saken är grof til, och förargelse der påfölgd; är det en försmädelse formaliter dicta, hörer hon straxt til forum civile“. Jos nyt ken syytettiin Jumalan pilkasta, haastettiin hänet ensin kirkkoraadin tutkittavaksi [2]). Jos hän syyllisyytensä kielsi, eikä sitä voitu toteen näyttää, lähetettiin hänet maallisen oikeuden tutkittavaksi, mutta täältä ei saatu langettaa mitään tuomiota, vaan pöytäkirja tutkimuksesta oli lähetettävä kirkkoraatiin, joka antoi asian levätä, kunnes se rovastin käräjillä otettiin uudestaan esille, ja rovasti sitten päätti oliko se ensin taas jätettävä maallisen oikeuden tuomittavaksi, vai oliko se pidettävä vähempiarvoisena, jolloin se vaan ilmoitettiin kapituliin kirkkorangaistuksen määräämistä varten [3]). Siksi arkaluontoisia olivat nämät asiat, että jos rikos lievempää laatua ollen ei ollutkaan menevä käräjiin, vaan rangais-

---

[1]) Anjou: Sv. Kyrk. Hist. efter Ups. möte s. 101. [2]) Näin jo Kristinan privil. papistolle 1647. [3]) Acta vis. fol. 187. Maall. oikeus oli vaan tässä kuten monessa muussakin asiassa kirkon palvelija, vert. esim. Tkpt. ptk. s. 270 ja eri asiassa s. 88.

tava yksin kirkkorangaistuksella, niin ei edes niin mahtava mies kuin Boët. Murenius uskaltanut kirkon tuomiota langettaa, vaan lykkäsi asian kapituliin. Monasti eivät rovastit uskaltaneet asiasta päättää edes sitä mihinkä forumiin se kuuluisi, vaan lykkäsivät sen ilman muuta kapituliin, joka sai määrätä kuuluisiko se sille yksin, vai oliko syyllinen myös ilmoitettava esivallalle; tähän viittaavat mielestäni kaikki Tuomiokapitulin pöytäkirjoissa mainitut tapaukset. Asiain kulkua ja myös niiden laatua valaisevina mainitsen tässä pari tapausta Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjasta. Sundin rovastin käräjissä [1]) oli tutkittavana muudan mies: „Olof Jöransson i Finby ähr öfwertygat 3/2 1660 på Heradztinget att hafua *ogudakteleghen signat maten* — item haar hustru Malin vittnat på honom inför kyrkiorådet och prostetinget". Hänen rikoksensa oli siinä, että kun hän humalaisena tuli muutaman tuttavansa laivaan, ja laivamiehet siellä pyysivät häntä kanssansa aterialle, sanoi hän: „maat i Gudz nampn sade käringen när hon beet på häste skarn" — —. Samaa puheenpartta oli hän kerran ennenkin käyttänyt eräissä hautajaisissa v. 1653 (!); oli silloinkin ollut humalassa. Nyt hän pyysi anteeksi menettelyänsä; kaikki todistivat hyvää hänestä ja anoivat „att honom måtte wederfaras sin doom här in loco". Yhtä kaikki päättää rovasti: „Remitteras till Heradzhöfdingen att han politice näpsas måste, huad han finner hans gerningh lijkmäktigt, — så skall sedan ther på följa sententia eccl. ellies dristar Praepositus sigh iche uthan befrågelse i consistorio". Toisen kerran oli esillä renkipoika [2]), joka, kun joku talonväestä kysyi kenenkä päälle hän uskoi, vastasi: „på gambla gråbocken" ja kysymykseen kenenkä päälle toivoi, vastasi samoin ja kysyttäessä kuka hänen puolestansa kuoli, vastasi: „gambla

---

[1]) Fol. 187. [2]) Fol. 174.

gråå märren". Kaksi edellistä myönsi hän, kolmanteen kielsi; hänkin lähetettiin käräjiin. Kun käräjäpäätös oli langennut, määräsi kapituli kirkkorangaistuksen.

Mainitessansa julkiripin alaisia rikoksia ei kirkkojärjestys puhu mitään Jumalan pilkkaajista, — ehkä pidettiin itsestänsä selvänä, että tällaiset rikkojat joutuisivat julkirippinsä seisomaan! 1619:n lakiehdotuksessa jo selvin sanoin mainitaan julkiripin alaisiksi tulevan sekä Jumalan nimen pilkkaajat että sanan ja sakramentin halveksijat. Tämän mukaan menetteli kapituli 1650-luvullakin. Niinpä se määrää yhden, joka pilkallisesti on puhunut ehtoollisviinistä, seisomaan kolmena sunnuntaina kirkon ovella ja sitten seisomaan julkirippinsä („afbidja"); kunnes tämä on tapahtunut, on hänen oltava Ehtoolliselta poissa [1]). Samaisesta miehestä uhataan vielä, että ellei hän tunnusta rikostansa on hän lähetettävä käräjiin tutkittavaksi, ja jos hän siellä syylliseksi huomataan, pannaan hänelle paitsi edellä mainittua rangaistusta vielä 10 Rksdl. sakot puoliksi kapitulille ja pitäjän kirkolle. Kuvaavia ovat myös kaksi tapausta, jotka mainitaan Tkp. pöytäkirjoissa (s. 542); syytteessä on „2 personer, en gammall man i Lämlandh som hafr gifuit sakermäntett fanen, en båtzman i Jumala, som hafr gifuit jull och jula frijd alle dhe tusan diäflar". Rikokset piti kapituli niin kovina, että lykkäsi ne hoviin. Kun hovioikeuden presidentti jätti asiat kapitulin ratkaistaviksi, niin päätetään täällä tuosta vanhuksesta: „skall stå 3 söndagar, och fierde söndagen hans synd afkunnas af predikstolen och hans synd afbidias." Samalla oli seurakunnalle ilmoitettava, että mies erityisistä syistä pääsee näin vähällä. Jälkimäisen asian lykkäsi kapituli kaikesta huolimatta ensin maallisen oikeuden tuomittavaksi, siksi kovina piti se siis nämät rikokset.

---

[1]) Tkp. ptk. s. 270.

Niinikään pyytää kapituli kerran, että maaherra rankaisisi uskontoplakaatin mukaan Vanajan vanhaa lainlukijaa, „som grufueliga talar om Guds ord, dät förachtar och H. Nattuard“ [1]). Kirkollisena rangaistuksena käytettiin siis kaikissa tällaisissa tapauksissa julkirippiä seisomisineen, ja useimmiten liittyi tähän, rangaistuksena tavallaan, matka Turkuun, jonne syyllinen haastettiin kapitulin tutkittavaksi. Jos tällaiset rikkojat parantumattomina kuolivat, kiellettiin heiltä kirkkolain mukaan kunniallinen hautaus.

Uskosta luopumista osoittivat tavallaan väärän valan tekijät. Kirkkolain mukaan tuli sellaisten seistä julkirippinsä; mutta valtiovalta näyttää rangaisseen heitä vaan siinä tapauksessa, että kieltäytyivät siitä [2]). Liekö tähän sitten syynä ollut se, että väärät valat olivat niin tavalliset [3]), kun tapa maassa oli sellainen, että joku oikeudessa syytetty ja puolittain syylliseksi todistettu vapautettiin syytteestä, jos hän voi hankkia määrätyn luvun valamiehiä, jotka vannoivat ei tietävänsä, vaan luulevansa, että asianomainen oli syytön [4]).

Ei ole ehkä vallan paikallaan tässä yhteydessä mainita toimenpiteistä kiroilijoita ja sadattelijoita vastaan; mainittakoon se kuitenkin tässä, sillä jonkinlaista Jumalan halveksimistahan sadattelijakin osoittaa, jos kohta hän sen tekeekin ajattelemattomuudesta. Kirosanojen käyttäminen näyttää olleen kansallispaheena silloisella ajalla. Jo Westeråsin ordinantiassa v:lta 1544 uhkaa kuningas sellaisia rangaista, jos kohta uhkaus näyttää jääneen vaan kuolleeksi kirjaimeksi. V:n 1560 valtiopäivillä päätetään, että papin tulee kolmasti varoittaa m. m. kiroilijoita, ja ellei-

---

[1]) Tkp. ptk. s. 429. [2]) Ordin. v:lta 1544: julkirippi ja vitsoja elleivät he seiso. [3]) Tätä edellyttää tavallaan kunink. pat. v:lta 1602 oikeuden käynnistä joka Wilskman'in Eccl. Werk. mukaan oli vallassa läpi vuosisadan, s. 1074. Anjou, Sv. Kyrk. Hist. s. 341. [4]) Forsman, Suomen Lains. Hist. s. 211 (v:lta 1653 asetus).

vät he parane, ovat he pantavat pannaan! 1571 kirkkolaissa oli tästä jo taas luovuttu ja tyydyttiin nähtävästi vaan varoituksiin [1]). Lakiehdotuksessa v:lta 1619 on taas kanta muuttunut: kiroilijat määrätään seisomaan julkirippinsä [2]) samalla kun sanotaan, että heitä sitä ennen on varoitettava ja uhattava ehtoolliskiellolla [3]). Tästäkin taas luovuttiin 1650-luvulla; Kristiinan privilegioiden mukaan oli kirosanojen käyttäminen luettava sellaisiin rikoksiin, jotka olivat pitäjänkokouksen yksin rangaistavia. Sen kautta on tavallaan rangaistuksen laatukin määrätty. Kaikki tällaiset rikokset ilmoitettiin todella pitäjänkokouksessa tai kirkkoraadille, tai myös seurakunnan ollessa koolla rovasti- ja piispankäräjillä, ja ne ratkaistiin myös heti. Boët. Mureniuskin, joka muuten on niin arka vallastansa, näyttää pitäneen asioita niin vähäarvoisina, että ilman muuta jättää ne kirkkoraadin ratkaistaviksi; niinpä sanoo hän esim. Lumparlandin rov. käräjissä v. 1653: „The Stoorsuerjare befaltes kyrkioh. med kyrkiorådet retta och plikt på settia, såsom eederna finnas grofua till“ [4]). Kiroilijoita rangaistiin sakoilla, jotka pitäjänkokouksessa tai raadissa jo edeltäpäin olivat suuruudelleen määrätyt kirosanojen laadun mukaan [5]). Kun ei raadissa saatu selkoa kirosanojen laadusta, lähetettiin asianomainen käräjille tutkittavaksi [6]). Emme ole missään tavanneet jälkiäkään siitä, että tavallisten kirosanojen käyttäjiä olisi rangaistu muulla lailla kuin sakoilla, ei varoituksilla eikä julkiripin uhkauksella edes. Toista oli jos rikos oli ylen törkeä sen kautta, että se oli tapahtunut pyhässä paikassa, esim. kirkossa; silloin rikkova heti ilmiannettiin kapituliin [7]), — luulta-

---

[1]) VIII Om Heml. Skrifterm. [2]) Om uppenb. Skrift. [3]) 1619 Om heml. skrifterm. [4]) Acta vis. s. 277. [5]) Ibid. s. 247 ja Sundin rov. käräjillä v. 1658 vedotaan vahvistettuun sakkotaksaan v:lta 1657 s. 376, vert. fol. 186. [6]) Ibid. ss. 247, 370 fol. 198. [7]) Tkpt. ptk. s. 58.

vasti asianomainen tällöin sai seistä julkirippinsä. Gezeliuksen Perbreves comm. säätää, että yökuntiin (nattbol) on pantava mies silmällä pitämään rikkovia; siinä myös ehdotetaan, että näiden alla olisi salaisia ilmiantajia; ennen Gezeliuksen aikoja ei tätä tapaa seurattu.

2. Haureuden synnit.

Aviorikos: [1]) Huorintekijöiden tuli kirkkolain mukaan seistä julkirippinsä. Jos yhdyselämässä oli syntynyt lapsi, liittyi naisen julkirippi kirkoitteluun. Käsikirja v:lta 1614 säätää tästä, että rikkovan naisen tulee kolmena pyhänä ennen kirkoittelua seistä kirkon ovella, ja sitten hänet kirkoitellaan eri kaavan mukaan, joka täydellisesti muistuttaa sitä kaavaa, jonka mukaan muut julkiripin alaiset otettiin seurakunnan yhteyteen. Jos huorintehneet tahtoivat avioliittoa keskenään rakentaa, sääsi kirkkolaki siitä vaan: „älköön helpolla sallittako miehen ottaa vaimoksensa sitä, jonka kanssa teki huorin edellisen miehen eläessä“ [2]). Lakiehdotus v:lta 1619 jatkaa: „emme kokonaan sitä kieltää tahdo, mutta sellaiset henkilöt muuttakoot toiseen maakuntaan, jossa tapausta ei tunneta“ [3]). Näin silloin, kun rikkovan puoliso oli kuollut. Mutta jos avioero oli myönnetty ja molemmat eron saaneet vielä elivät, sääsi 1571 kirkkolaki, että rikkova puoliso ei pääse uusiin naimisiin, mutta viaton kyllä; kuitenkin määrätköön kirkkoherra hänellekin määräajan [4]). Pääpiirteissänsä säilyivät nämät säädökset läpi XVII vuosisadan.

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 24, 33, 48, 66, 69, 70, 71, 72, 84, 87, 88, 101, 118, 119, 120, 122, 126, 146, 149, 170, 172, 173, 178, 202, 204, 211, 223, 228, 235, 240, 251, 258, 259, 262, 266, 272, 283, 284, 289, 297, 315, 316, 321, 336, 347, 353, 363, 378, 384, 404, 413, 435, 436, 456, 457, 458, 459, 461, 466, 474, 482, 488, 494, 499, 516. [2]) XVIII Ordning om äktenskap. [3]) Ordning om äktenskap. [4]) XIV Ordning om skilnad i äktenskap.

Jotka nyt olivat huorin tehneet, heidät tuli papiston ensin toimittaa käräjille. Siksi kun täällä tuomio lankesi, olivat syytteenalaiset kirkkolain mukaisesti poissuletut penkeistänsä kirkossa ja Ehtoolliselta [1]). Jos asia kihlakunnan oikeudesta vedottiin hoviin [2]), — ja poikkeustapauksissa myös kapitulin luvalla, jos asia kihlak. oikeudessa venyi kovin pitkäksi — pääsivät asianomaiset penkkiinsä takaisin. Jos asianomaisille jutun kovin pitkälle venyessä tuli halu päästä Ehtoolliselle, niin sekin erikoistapauksissa heille sallittiin, mutta minkälaisilla ehdoilla! Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa on eräs sellainen tapaus mainittu, joka kuvaa yleistä tapaa koko maassa ja puhuu puolestaan ilman mitään kommentaarioita. 17/4 1664 on Gethan kappelin rov.-käräjillä esillä seuraava tapaus: „Conan Valborg Larsdotter, som nu några åhr varit uthan nattvard då ej hennes saak kunnat hvarken för verldzligh l. andligh rätt afhielpas. Men nu för hennes botfärdighet, böön och tårar tillåtes gå till H. H. Nattvard sedan hon stått 4 kyrkiodagar på loco peccatorum — dock skall hon godhwillelighen undergå sedhan civil straff *ther hon bliffuer öfvervisat (-tygat) hafua bolat med een gift caarl"!* [3]) — Mikäli mahdollista tahtoi kapituli määrätä kaikissa tällaisissa tapauksissa kirkkorangaistuksen [4]); se oli luonnollisesti julkirippi siihen liittyvine seisomisineen. Monista valituksista päättäen eivät papit tätä vallan tarkasti noudattaneet, ja lienee tähän osaltaan vaikuttanut se, että kapitulin tuomio useimmiten oli samanlainen, osaltaan myös se, että maallinen oikeus näissäkin rikoksissa rupesi tuomitsemaan kirkkorangaistukseenkin tai antamaan siitä määräyksiä, joita he sitten vaativat papistoa noudattamaan. Niinpä esim. eräs mies oli huo-

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 69, 70, 149, 211, 348, Acta vis. s. 27. [2]) Ibid. s. 70. [3]) Acta vis. fol. 221. [4]) Tkpt. ptk. ss. 173, 178, 251, 258, 259, 261, 296, 315, 316, 321, 336, 457, 458.

ruudesta tuomitut sakkonsa suorittanut kujanjuoksulla, ja kun pappi vaati häntä seisomaan kirkkorangaistuksensa, sanoo tuomari, että se on turha vaatimus [1]). Petraeuksen aikana ja piispattomana aikana hänen kuolemansa jälkeen oli pysyväisenä kirkkorangaistuksena ennen julkirippiä seisominen kolmena sunnuntaina kirkon oven edessä [2]); rikoksen uusiutuessa korotettiin seisominen kaksinkertaiseksi [3]). Samoin menetteli Terseruskin alussa [4]), mutta sittemmin hän määräsi seisomisen kuudeksi sunnuntaiksi, ja milloin edelleen vaan kolme sunnuntaita määrättiin, liitettiin siihen sakkoja [5]). — Jos rikkova oli aatelinen, pääsi hän aina seisomisesta epämääräisillä sakoilla [6]), jopa voi päästä julkiripistäkin sillä, että ripitettiin sakaristossa [7]). Menettelyä aatelisia kohtaan kuvaa tavallaan översti Munck'in vaimon kohtalo. Hän oli tehnyt huorin, ja miehensä haki eroa hänestä; kun avioeroanomus jo oli jätetty kapituliin ja siellä siis tunnettiin vaimon rikos, mutta ei vielä oltu mitään päätöstä tehty, ja rouva sillä välin pyytää tulla kirkoitelluksi, annetaan kapitulista M. Pratanukselle, joka kysyy mitenkä hänen tulee menetellä, seuraava neuvo: „Han tager henne privatim och låter som han icke wet af hennas saak"! [8]) — Sittemmin määrätään Terseruksen aikana, että kaikki huorintehneet, mitä säätyä lienevätkin, saavat ostaa itsensä seisomisesta vapaaksi; lunastussumma on 4 taal. hop., rikkailta enemmän [9]).

Huoruus purki avioliiton, jos viaton puoliso sitä vaati [10]). Milloin kuolemantapaus purki avioliiton ja rik-

---

[1]) Tkpt. ptk. s. 33 ja samoin s. 240. Acta visit. s. 113. [2]) Tkpt. ptk. s. 66, 240 y. m. [3]) Ibid. s. 284. [4]) Ibid. ss. 363, 364, 384. [5]) Ibid. ss. 404, 413, 418. Mikään vahvistettu sääntö ei tämä kuit. ollut. [6]) 10 Rdl. 55 Rdl. 4 Rdl. s. s. 170. 172, 384, 518. [7]) Esim. ibid. s. 202 vert. myös s. 474. [8]) Tkpt. ptk. s. 119. [9]) Ibid. s. 519. [10]) Ibid. ss. 87, 173, 228, 326, 436, 439 y. m.

koneet halusivat toisensa naida, ei kapituli tehnyt sen suurempia esteitä [1]). Jos sitävastoin viaton puoliso eli, ja rikkova avioeron saaneena pyrki rikoskumppaninsa kanssa naimisiin, esteli kapituli kyllä, mutta voittamattomia eivät esteet olleet. Niinpä eräässä tapauksessa vaaditaan v. 1619 kirkkolain ehdotuksen mukaisesti, että sellaisten ainakin täytyy muuttaa toiselle paikkakunnalle asumaan; lopullisesti heidän kuitenkin sallitaan avioliittoon ruveta ilman ehtoja [2]). Että 1619 v. lakiehdotuksen ehto kuitenkin on voimassa, vaikkei sitä tarkasti noudatettukaan, sen puolesta puhuu eräs kapitulin päätös ankaran Rothoviuksen ajoilta v. 1640: „Bleff uppläsit Caplanernes skrift af Waza, om M. Thomae (Thom. Florinus kirkkoherra Waasassa, kuollut 1648?) öffuergifne Hustroo, om hoon kan komma til Echtenskap medh een löös Drengh, som henne will haffua, och hoon är belägrat aff? Sententia: Tillåtes att han bygger Echtenskap medh henne; doch wijgas de i nästa Sochn, men icke i Staden, och beflitar Borgmestare och rådh att dee må komma uthur Stadhen" [3]). — Jos viaton puoliso suostui avioliittoa jatkamaan, pääsi rikkova puoliso viattoman tähden paljon helpommalla rangaistuksella [4]). Huomautettakoon vielä, että papisto tässä asiassa tavallaan moitti valtiovaltaa liiallisesta leväperäisyydestä ja vaati rikkoville kovempia rangaistuksia valtiovallan puolelta. Alkujaan oli huorintekijän rangaistus ollut kuolema [5]). Tämä oli muutettu sakoiksi, jotka kylläkin saattoivat olla tuntuvat; rikkovista naimisissa oleva sai maksaa 80 taal. hop., naimaton puoli 40 taal. hop. Papisto nähtävästi muutosta paheksui; jonkinmoinen todistus siitä

---

[1]) Ibid. s. s. 72, 315, 336. [2]) Ibid. s. 284 vert. s. 378. [3]) Tengström: Vita ac merita Rothovii s. 59. Samoin määrätään Helsingin kaup. pastorinkanslian arkistossa olevassa kirjoitetussa k. järjestyksessä 1650-luvulta. [4]) Tkpt. ptk. ss. 474, 516, 518. [5]) Vert. esim. Örebron asetuksia v. 1617 ja maalakia.

on esim. papiston anomus v. 1638 valtiopäivillä [1]), jossa pyydetään, että ainakin raskaammissa tapauksissa, missä joku tahallaan tekee huorin saadaksensa eron aviopuolisostansa, rikkova rangaistaisiin kuolemalla. Anomus ei johtanut mihinkään toimenpiteisiin valtiovallan puolelta.

Yhdyselämä kihlattujen kesken. [2]) Westeråsin ordinantiassa v. 1527 säädetään: „Händer Fästerman lägra siijna pijga (fästmö), eller Lagfästa Hustru, böte ther intet före, efter emillan them är rätt Ächtenskap för Gudhi, och må han icke åthskiljas vidh henne. Öffuergiffuer han henne straffas effter Laghen." Yhdyselämä laillisesti kihlattujen kesken oli siis sallittu, — itse asiassa tuli avioliitto solmituksi samalla, kun nuoret muuttivat yhteen, vaikkei kirkollista vihkimistä samalla olisikaan tapahtunut. Mutta vähitellen koetetaan tästä irtautua ja laiksi tulee, että avioliitto alkaa vasta silloin, kun kirkollinen siunaus on saatu, — yhdyselämä sitä ennen on luvaton. V. 1571 k.-laissa säädetäänkin tästä: „Så skal ock ingen saaklöst senggå med sijn festequinno, för än the haffua warit til kyrkio, och anammat ther allmans witnesbyrd och kyrkionnes welsignelse". [3]) Sääntöä seurattiin 1650-luvullakin [4]). Kirkkolaki ei kuitenkaan sisällä mitään rangaistusmääräyksiä rikkovasta, muuta kuin sen, että lapsensaaneelle ei saa lukea „benedictionem nuptialem" [3]). Rangaistusmääräyksiä kuitenkin kaivattiin, ja jo Juhana III artikkeleissä v:lta 1575 onkin sellainen: „The som haffua echta sängh uthan Kyrkiones Lagh och Kyrkioherden oåtsport miste rygghudan, eller giffue 6 mk. örtuger" [5]). Sen yleisemmin tunnettu ei tämä säädös kuitenkaan näy olleen. Määrääviksi sitä vastoin tulivat Örebron asetukset v:lta

[1]) Stiernman: Alla riksd. II osa s. 961. [2]) Tkpt. ptk. ss. 18, 84, 103, 110, 159, 161, 210, 250, 276, 366, 391, 420. [3]) Cap. XVIII Ordn. om äktenskap. [4]) Tkpt. ptk. s. 161. [5]) Tengström: Handl. t. Uppl. i Finl. V. v. s. 7.

1617 [1]); niissä on tässä kysymyksessä seuraavat säädökset: The som begynna sitt äcktenskap medh otuckt och sigh icke ifron sängelagh till bröllopzdaghen hålla måghe giffwa Hospitalet 3 daler och Pastor förkunnar theras feel på Predicostoolen, bediandhes på theras (wägnar) Gudh och Församblingen om wänskap. Then ingen rådh hafwer medh them fattighom förlijka, må bådhe han och hon 2 Söndaghar stå i wåchnehuusett, när tiensten skeer i Kyrkan, och Pastor som för sagdt är, begärer på theras wägnar om wänskap [2]). The brudhar som aff sine män förkränckta äro, hafwe ingen Crona uthan een Krantz allenast, medh täckt hufwudh och höltt håår och något Sölfwer om lijfwett. Men the som äre fallne i lönskeläger och kunna aff androm bliffa upptagna till äcktenskap, hafwe hufvudhklädhe på sitt hufwudh medh een lijthen flitterkrantz och mindre Sölfwer än the förre om lijfwett. Samma hufwudskrudh skola och the Enkior bruka, som sigh uthi theras Enkioståndh med lägersmål förset hafwa." Näitä asetuksia näytään noudatetun 1650-luvulla, eroten vaan sakkosummien suuruudessa [3]) ja siinä, ettei anteeksipyyntö saarnatuolista tullut kysymykseen. — Jos kihlatuille syntyi lapsi ennen vihkimistä, saivat he, sekä mies että vaimo, maksaa sakkoja ja päälle päätteeksi kiellettiin morsiamelta häissä neidon puku. Jos lapsi ei ollut syntynyt, mutta morsian raskas, oli sääntö sama [4]). Jos taas morsiuspari salasi morsiamen tilan ja vihitytti itsensä kunniallisilla menoilla, saivat he asian ilmeiseksi tullessa maksaa suu-

---

[1]) Luettavina esim. Waaranen: Samling af Urkunder V osa ss. 189—191. [2]) Turun tuomiokapit. hallussa olevassa kappaleessa on seuraava lisäys: „men the som å eget Embete äre skola böta dubbelt. Låtha the och uthropa bruden för en Jungfru och bära Crona och Krantz, skall bötas 10 Dal. Templo & Consistorio." [3]) Örebron asetukset samanmukaisesti lainatut Helsingin kaup. past. kansl. olevan kirjoit. k.-järjestykseen. Acta visit. ss. 21, 65. [4]) Tkpt. ptk. ss. 18, 391.

remmat sakot, osaksi liian aikaisesta makaamisesta, osaksi taas morsiuspuvun häpäisemisestä [1]). Tällaisesta salaamisesta voi olla seurauksena pieni skandaalikin häissä, kuten voimme rivien välistä lukea seuraavista lauseista Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa: „Och then skympt som pastor giole i Wizlen för thet han lät stå them owigda til thes the skaffade sig löftesman war rät, ty han hade loff låta taga cronan eller crantzen af hufuudet om han hade welat, til thes the hafva skaffat pengar eller löfte — — — —" [2]). Ellei sakkoja maksettu, käytettiin montakin keinoa asianomaisten pakoittamiseksi. Milloin kielletään heiltä pääsy Ehtoolliselle [3]), milloin taas lykätään vaimon kirkoittelu siksi kunnes sakot maksetaan [4]), ja jos taas vihkiminen ei vielä ollut toimitettu, lykätään se siihen asti, kunnes sakot tulevat maksetuiksi, näin varsinkin silloin, kun morsiuspari kuului pitäjän johtaviin [5]). Drakoonisin oli kuitenkin seuraava Acta vis. esittämä tapaus. Kun tulevat appivanhukset molemmin puolin lykkäsivät nuorten hääpäivän tuonnemmaksi, koska eivät voineet sopia hääpäivästä, sattuikin niin ikävästi, että morsiamelle syntyi lapsi ja morsianparka itse kuoli lapsivuoteeseen. Sakkosummasta huolissaan olevalle pastorille, joka kirjeellisesti kysyi rovastilta mitä nyt tuli tehdä, antaa rovasti seuraavan neuvon: „Schreff proepositus Ekeroth till, att förähn han schulle siunga up liket till grafwen, schulle han tala med brudenss modher att hon schulle bötha kyrkian huad som schäligdt wore, effter hon försummadhe begära prest och för dett bruden gick altijd barhufda i Sund och Salttwijk"; samasta asiasta luemme: „prosten förböd her Johan Ekeroot opsången til grafuen med mindre enkian

---

[1]) Tkpt. ptk. s. s. 391, 420. Samoin Vilskman Eccl. Werq. s. 646.
[2]) Act. vis. s. 376. [3]) Ibid. s. 374 ja Tkpt. ptk. s. 161. [4]) Acta vis. s. s. 112, 132. Tkpt. ptk. s. 161. [5]) Acta vis. s. s. 370, 376.

skulle försäkra gifua uth böte“ [1]). — Kaikki tällaiset asiat ratkaistiin kirkkoraadissa [2]), jonne ne välittömästi olivat ilmoitettavat, tai tavallisimmin rovastinkäräijillä [3]). — Sakkosummat, joihinka rovasti tai raati syylliset langetti, olivat kapitulin vahvistamat ja suuruudelleen mikäli mahdollista määrätyt. Petraeuksen aikana noudatettiin Rothoviuksen konstitutioneissa määrättyjä sakkoja: 1 Rksdl. sille joka väärinkäytti morsiuspukua, 1/2 Rksdl. sille joka tilansa jo ennen vihkimistä ilmoitti. Asianomaisen rikkauden tai köyhyyden mukaan voitiin sakkomäärää kuitenkin muutella [4]). Petraeuksen kuoltua, piispattomana aikana annettiin kummallinen määräys; siinä sakkojen suuruus vaihtelee sen kuukausiluvun mukaan, joka oli vihkimisen ja lapsen syntymisen välillä. Se kuuluu: „föder hust. barn innan 2 månar effter bröllopet böte 6 mk. S. Mt., föder hon inna(n) 4 månader äro ute effter bröllopet: böte 5 mk. S. Mt. Föder hon sedan innan siundhe månan, böte 4 mk. S. mt. etc“ [5]). Sääntö ei tunnu silloisen kapitulin keksimältä. Samanlaatuinen määräys on luettavana s. 159, vaikka sakot siinä ovat määrätyt kuparimarkoissa [6]). Ken ei voinut tai tahtonut maksaa, sai seistä katumuspaikalla kirkossa. Näyttää kuitenkin siltä, kuin jos Örebron art. määräämä julkinen anteeksi pyyntö olisi jäänyt pois [7]). — Kuukausilukujen laskeminen on pappien huolena [8]). Nousipa tässä joskus tie pystyyn, kuten seuraava tapaus osoittaa. Kun raati ja kirkkoherra vaati sakkoja eräältä mieheltä, kieltäen vaimoa muuten kirkoittelemasta, niin mies väittäen „barnet icke wara fullgån-

---

[1]) Acta vis. s. s. 374, 376. [2]) Ibid. s. s. 125, 203, 374 fol. 186. [3]) Ibid. miltei joka käräjissä syytteitä. [4]) Esim. Tkpt. ptk. s. 18. Acta Vis. useassa kohdassa. [5]) Tkpt. ptk. s. 161. [6]) Acta Visit. fol. s. 223 uudistuu samanl. määräys. [7]) Tkpt. ptk. s. 161. Acta Vis. s. s. 65, 265. Perbreves comm. ovat ant. pyynnöt pois jääneet. [8]) Tkpt. ptk. s. 250.

gett" uhkasi: „om dhe schulle sättia hanss hustru ifrån kyrkian, så schulle han föra h:r Morthen och kyrkiowärdarna till capittlet, och fanen taghe den som gif:r een halföre". Hätääntyneinä kääntyvät viranomaiset rovastin puoleen, ja kaikkikokenut neuvoa osaakin: „schall kyrkiorådet stämma dhe quinnor som hafwa warit tilstädess och förfara huru dherass meningh ähr i saaken" [1]). — Terserus teki kaikista laskuista taas lopun ja palasi Rothoviuksen sakkotaksaan. Ken ilmoitti tilansa ennen vihkimistä maksoi sakkoa 1 Taal. hop. (Rothovius ½ Rksdl.); ken ei sitä tehnyt ja siis väärinkäytti morsiuskruunua, sai sakkoa 2 Taal. [2]). Sakot sai vaihtaa luonnon antimiin, esim. Ahvenanmaalla 1 tai ½ tynnöriin tervaa [3]). Niskoittelevan tuomio oli myös Terseruksen aikana lyhyt: nimismies ryöstäköön sakot asianomaisilta, — ei siis tässä tullut ehtoolliskielto tai muu kysymykseen [4]). Maattu leski sai maksaa kaksinkertaiset sakot [5]). — Vaikka kapitulissa näin koetettiin sakkosummien suuruuteen nähden saada yhdenmukaisuutta aikaan läpi hiippakunnan, eivät ne sen enempää sentään sitoneet asianomaisia rovasteja tai kirkkoraateja, vaan asiantilan vaatiessa poikettiin kai näistä suurestikin. Tässä ovat taas Boët. Mureniuksen pöytäkirjat valaisevia. Samalla kun hän koettaa noudattaa ankarasti kapitulin erilaisia määräyksiä, samalla on hän taas valmis menettelemään toisin, milloin sen tarpeelliseksi näkee. Isäntämiehiä, joiden tulee olla esikuvana muille, rankaisee hän kaksinkertaisilla sakoilla [6]), ja tämä on tietysti hyvä puoli. Mutta kerran hän Kumlingessa, julmistuneena rikkovien parien suuresta lukumäärästä, säätää, että ne ovat lähetettävät *käräjille* kuten muutkin salavuoteiset ja langetettavat siellä lainmääräämiin sak-

---

1) Acta vis. s. 381. 2) Tkpt. ptk. s. s. 391, 420. Riksd. arvo = 2 taal. 3) Acta vis. ss. 61, 122, 203. 4) Tkpt. ptk. s. 366. 5) Wilskman: Eccl. W. s. 646—4 Dl. 6) Acta vis. fol. 168.

koihin (40 Dl.); sakkosummasta on 1/3 menevä kirkolle, 2/3 saa tuomari antaa anteeksi jos tahtoo[1]; vaatiipa heitä seisomaan lisäksi julkirippinsä. Menettelyä voi puoltaa sillä, että kysymyksessä on salavuoteisia, jotka avioliitolla koettavat rikkomisensa parantaa, eikä siis kihlattuja. Mutta päätös on kummallinen senvuoksi, että Boët. Murenius vuotta ennen oli mitä jyrkimmin protesteerannut tällaista menettelyä vastaan, kun lainlukija oli tahtonut sellaisia rikkovia käräjissä tuomita[2]. Menettelyn motiveeraus on Boët. Mureniusta kuvaava: „Åhr icke en stor skam", sanoo hän, „at i thetta 1649 åre 6 paar wigde i sin otukt. Må en stå till swars at så löösligen och lätferdeligen låta folket spela och eij mehra akta ordningen öfuerträd än loppebett." — Samaisia morsiamia kieltää hän vielä juoksemasta pitäjällä „med brud säk" „med ungen i buken", joka kielto kylläkin oli tuntuva rangaistus korkeitten sakkojen lisäksi[3]. Molempia säädöksiä koetti hän sitten jonkun aikaa ylläpitää tai siitä luopuessansa ainakin määrätä tuntuvat sakot kirkolle[4]. Mutta asia ei siitä parantunut[5]. Mainittakoon vielä, että kirkoiteltaessa käytettiin näistä kyllä samaa kaavaa kuin aviovaimoillekin, mutta paikka oli taempana kirkossa, jos lapsi oli syntynyt vihkimisen jälkeen, jos taas ennen vihkimistä, tuli vielä se lisäksi, ettei heitä saanut kirkoitella kuten kunniallisia aviovaimoja ennen, vaan vasta jälkeen jumalanpalveluksen[6]. Pahennusta herättävän yhdyselämän estämiseksi kihlattujen kesken ylläpidettiin Rothoviuksen säädöksiä kihla-ajan pituudesta. Kuusi kuukautta jälkeen kihlauksen piti vihkimisen tapahtua, ja jos taas kihlausta heti seurasi yhdyselämä, tuli asianomaisten 6 viikon kuluessa kih-

---

[1]) Acta vis. s. 215. [2]) Acta Vis. s. 190. [3]) Samoin ibid. s. 21. [4]) Ibid. ss. 237, 265, 345. [5]) Ibid. s. 296. [6]) Perbrev. comm. mainitaan tämä yleisenä tapana maassa.

lauksen jälkeen tulla saamaan kirkollinen siunaus [1]. Tekeepä Boët. Murenius kerran tällaisen päätöksen: „Men ther prästerna see någon huinck wara, eller the wilia wara i gård tilhopa skola the them wija när the troolofua“ [1].

Sekaantuminen naimattomien kesken. Salavuoteus ei kirkkolain mukaan kuulunut niihin rikoksiin, joita rangaistiin julkiripillä. Syynä mainitaan tämän synnin tavallisuus [2]. Kappaleessa vaimojen kirkoittelusta säädetään kyllä, ettei yksikään huoralapsia (hoorebarn & frillobarn) synnyttänyt nainen saa tulla kirkoitelluksi, ennenkuin laillinen parannus on luvattu ja toimeenpantu, mutta tässä ei puhuta mitään varsinaisista salavuoteisista. Kirkkokäsikirja v:lta 1614 säätää eri kaavan äpärälasten synnyttäjien kirkoittelemiseksi, joka eroaa kokonaan aviovaimojen kirkoittelukaavasta. Se vetää näin tavallaan kaikki edelliset julkiripin alaisiksi, olivatpa he sitten langenneet huoruuteen tai salavuoteuteen, sillä heidän kirkoittelukaavansa sisältää juuri yhtenä momenttina julkitunnustuksen ja parannuksen lupauksen. Mutta tällöinkin jää rangaistuksetta sellainen salavuoteinen nainen, joka ei ole lasta synnyttänyt, samoin kuin myös kaikki miehet [3]. Örebron asetukset v:lta 1617 määräävät kaikki salavuoteiset, sekä miehet että naiset, julkirippinsä seisomaan sanoessansa: „The som bedrijfwa lönligheet, taghe första gången skrifft hoos Häradz-Prosten och någhot till Hospitalet giffue, manspersoner 3 mark, kona 6 mark [4]. Andra eller (thet Gudh afwende) flere gonger i samma oreenlighet i genkomne, taghe skrifft widh Doomkyrkian, dock icke blotta

---

[1]) Rothov. kiertok. $^{18}/_{6}$ 1638 ja $^{2}/_{6}$ 1646 Hällström: Domk. i Åbo Circ. bref, Tkpt. ptk. s. 64. [2]) Acta Vis. s. 21. [3]) IX luku ripistä. [4]) Vert. Baelter s. 907 huomauttaa samaa miehistä. [5]) Tätä ei ole Baelter huomannut; hän sanoo, että salavuoteisille miehille säädettiin julkirippi vasta 1686 s. 909.

sigh, och lijka måtto medh arbeet l. annat komme the fattighe i Hospitalet l. i Gäldet, ther the boo, till hielp." Tämän mukaisesti lukee 1619:n lakiehdotuskin salavuoteuden julkiripin alaisiin synteihin. Rothovius säätää niinikään konstitutioneissansa, että kaikkien salavuoteisten tulee seistä julkirippinsä [1]). Mutta hänen jälkeisellään ajalla siitä taas luovutaan; rangaistusmääräyksiä on kyllä sekä miehelle että naiselle, mutta julkirippiä ei käytetä. Rothovius oli konstitutioneissaan v:lta 1633 salavuoteisista niinikään antanut seuraavan säädöksen: „Ähr ock concluderat, att den som kränker een Möö elle Ånkia, skall icke skilias från henne, eller få loff gifta sigh medh een annan, förän hon hafwer warit 1:o för sin egen Pastore 2:o för Praeposito, om icke det hjelper wijses till Capitlet, hwadan the vijsas till Lagmans Tinge och Hopman, hwar the icke ther blifwa accorderade, wijses i häradztinge, och stå sin Kyrckioplicht" [2]). Hän tahtoi näin vetää kaikki salavuoteiset, jotka eivät suostuneet toisensa naimaan, kapitulin tutkittaviksi ja tuomittaviksi. Ensi silmäys kapitulin pöytäkirjoihin saattaa meitä otaksumaan, että tapaa noudatettiin 1650-luvullakin, — salavuoteusasioita kun mainitaan miltei joka sivulla. Lähempi tarkastus osoittaa kuitenkin, että nämät ovat vaan valitusasioita, joko vaikeamman laatuisina pappien alistamia varsinkin silloin kun salavuoteudesta syytteessä oleva mies kieltää syyllisyytensä, tai useammin vielä asianomaistensa itsensä, varsinkin maattujen naisten vetoamia, milloin siinä toivossa, että kapitulissa tapahtuva „coniugiumin tenteeraus" taivuttaisi miehet heitä naimaan, milloin taas siinä toivossa, että täältäpäin saisivat vakuutuksen lapsen elatuksesta. Suurin osa näistäkin vielä koskee Turussa tai sen lähi-

---

[1]) Tämän mukaisesti Acta Vis. ss. 13, 16 m. 11, 108. [2]) Lagus: Tengström: Domkap. i Åbo Circ. br.

pitäjissä asuvia henkilöitä. Asiankulku 1650-luvulla oli paljon yksinkertaisempi kuin Rothoviuksen säätämä; se pysähtyi siihen, että asianomainen pappi haasti salavuoteiset eteensä ja vakavasti kehoitti heitä toisensa naimaan. Jos he tähän suostuivat, oli heidän ainoana rangaistuksenaan ne sakot, jotka menivät ennenaikaisesta makaamisesta [1]). Elleivät he avioliittoon suostuneet, tuli papin tehdä asiasta ilmoitus käräjiin. Jos asia syystä tai toisesta vedottiin kapituliin, haastettiin asianomaiset sen eteen vastaamaan asiassansa [2]). Ken ei kutsua kuullut rangaistiin varsinkin piispattomana ja Terseruksen aikana vankeudella tai tuotettiin pakolla [3]). Kapitulissa kehoitettiin asianomaisia taas naimaan toisensa, jopa, heikkojen peloittamiseksi kai, heitä siihen ilman muuta velvoitettiin [4]). Petraeus kehoitti pappeja panemaan asianomaisia Ehtoolliselta pois, että ehkä sen kautta taipuisivat [5]). Vasta kun he jyrkästi kieltäytyivät naimasta toisensa, sai asianomainen pappi käskyn toimittaa heidät käräjille. Saattoipa täälläkin tapahtua, että lainlukija viimeisen kerran tuntuvien sakkojen (40 Dl.) välttämiseksi kehoitti rikkoneita naimaan toisensa, jopa vankeudellakin koetti taivuttaa [6]). Samalla kun rikkovat ilmoitettiin käräjiin, seurasi taas itsestänsä ehtoolliskielto; samoin kiellettiin varsinkin miehiä menemästä uusiin naimisiin ennenkuin asia lopullisesti oli sovittu; sitäpaitsi pantiin rikkovat myös penkeistänsä pois [7]).

Mainittakoon tässä pari esimerkkiä ehtoolliskiellon ankaruudesta. Erään kerran kysyy kapituli hovioikeudesta (!) saako erään salavuoteutensa tähden omantunnon vaivoihin tulleen miehen päästää Ehtoolliselle, hän kun sitä kovin

---

[1]) Wilskman: Eccl. W. s. 645, Acta vis. s. (14) 332. [2]) Tkpt. ptk. ss. 233, 257, 298, 311, 351, 448, 452. [3]) Ibid. ss. 233, 340, 367, 448, 452, 487. [4]) Ibid. ss. 6, 10, 71, 84, 343, 394, 488, 498. [5]) Tkpt. ptk. ss. 56, 67, 72, 91, 94. [6]) Acta vis. ss. 176, 190, 223. [7]) Tkpt. ptk. ss. 67, 91, 94, 149, 220, 221, 251, 337, 379, 394, 476, 484.

pyytää! Hovista vastataan, ettei se ole tavallista ennenkuin asia on käräjillä ollut esillä, mutta sallii tällä kertaa tehtävän poikkeuksen säännöstä [1])! Varsinkin salavuoteusasioissa oli tuolla ehtoolliskiellon sitomisella maalliseen tuomioon hyvinkin ikävät seuraukset. Asiaa näet ei otettu käräjillä edes esille, elleivät molemmat asianomaiset olleet saapuvilla [2]). Tällöin saivat asianomaiset olla vuosikausia Ehtoolliselta poissa; niinpä mainitaan kerran mitenkä eräs vaimo 8 vuoden aikana oli ollut eroitettuna Herran pöydästä, kun hänen asiaansa ei voitu käräjillä ottaa esille, mies kun oli karkuteillä [3]). Terseruksen aikana tehtiin kyllä päätös, että asian pitkittyessä sai rikkova seistä ennen maallisen oikeuden tuomiota kirkkorangaistuksensa ja pääsi sitten Ehtoolliselle [4]), mutta käytännössä sääntöä ei toteutettu muuta kuin poikkeustapauksissa.

Kun oikeuden tuomio, joka tavallisesti kuului 40 Dl. sakkoja, mutta joskus myös, varsinkin useamman kerran langenneille naisille, oli häpeärangaistus nim. vitsoja [5]), vihdoin oli langennut, tuli rikkovan tuoda ilmoitus tuomiostansa (sedel) kirkkoherralle ja sitten seurasi kirkkorangaistus [6]). Tähän tuomitsi kirkkoherra ja kirkkoraati tai rovastinkäräjien sattuessa rovasti tai erikoistapauksissa kapituli. Se oli seisomista tavallisesti 3 sunnuntaina kirkon oven edessä [7]) tai in loco peccatorum tai istumista mustalla penkillä [8]). Mutta tästä sai rikkova miltei aina ostaa itsensä vapaaksi sakkoja maksamalla. Sakot olivat aina suuremmat langenneelle leskelle [9]). Sakkomääräyksistä näemme, että miehelle pantiin useimmiten kahta vertaa suurempi sakko

---

[1]) Ibid. s. 379 vert. 431. [2]) Ibid. ss. 415, 431, 476. [3]) Ibid. s. 476, vert. Acta vis. s. 263. [4]) Ibid. ss. 391, 415. [5]) Acta vis. s. 16. Tkpt. ptk. ss. 309, 464. [6]) Acta vis. fol. 199. Tkpt. ptk. ss. 6, 78, 100. [7]) Tkpt. ptk. ss. 169, 194, 221, 398, 452, 503, 526, 540. [8]) Ibid. ss. 461, 519, Acta vis. ss. 265, 365, 369. [9]) Ibid. ss. 143, 406.

kuin naiselle [1]). Yleiseksi säännöksi koetettiin saada, ettei rikkova samalla kertaa pantaisi sekä seisomaan että sakkoja maksamaan [2]), vaan jompikumpi vaihtoehtoisesti; pyritään myöskin määräämään sakkosummat suuruudelleen aina samoiksi. Sakkomäärät olivat tavallisesti miehelle 2 tai 3 Rdl. [3]), naiselle 1—1 1/2 Rdl. [4]) — kunnes Terserus vahvisti sakon naisen lunastamiseksi häpeäpaikasta 2 Dl:ksi h., miehelle 2 Rdl:ksi hop. [5]). Rikkaat ja aateliset maksoivat suurempia epämääräisiä sakkoja [6]). Joskus määrätään mies maksamaan naisenkin sakot [7]). — Että tämä seisominen häpeäpaikalla tai siitä vapaaksi ostaminen ei juuri koskaan ollut yhdistetty julkirippiin, siitä puhuu puolestaan se seikka, ettei yleensä rikkovia tuomitessa mainita sanallakaan anteeksipyyntöä (afbidjing) kärsittyyn rangaistukseen liittyväksi [8]), samoin kuin tuo jo mainitsemamme tapa, että mies joskus määrätään maksamaan naisenkin sakot tai myös saa maksaa kahta vertaa suuremmat sakot kuin nainen. Lieneekö tähän muuta selittävää syytä kuin se, että nainen kirkoteltaessa (jos hänelle lapsi syntyi) tavallaan joutui julkiripin alaiseksi, — senpä vuoksi on myös miehen sakko-osuus suurempi, hänen kun ei koskaan tarvinnut julkirippiänsä seistä [9]). Toista oli jos sekaantuminen oli tapahtunut kielletyissä polvissa; tällöin saivat asianomaiset seistä julkirippinsä, vaikkapa olisivat suostuneet toisensa naimaankin dispenssin saatuansa. Tällainen asia myös välittömästi alistettiin kapitulin ratkais-

---

[1]) Ibid. ss. 221, 452, 503 y. m. [2]) Ibid. ss. 251, 156, 420, Acta vis. s. 344 ja 345. [3]) Ibid. ss. 6, 220, 221, 398, 406, 452, 461, 503, 540, Acta vis. s. 345. [4]) Ibid. ss. 220, 221, 452, 503. [5]) Ibid. ss. 503, 519, 540. [6]) Ibid. ss. 211, 434, 519. [7]) Ibid. ss. 91, 211, 417. [8]) Muutamia poikkeustapauksia on ja lie näiden rikos ollut jollain lailla törkeämpi. Tkpt. ptk. on kolme tällaista tapausta ss. 260, 461 ja 499. [9]) Toisin esim. Örebron aset. v:lta 1617; siinä ovat naisen sakot suuremmat — molemmat ovatkin julkiripin alaiset.

tavaksi [1]). Mainita sopii vielä, että salavuoteuteen langennutta naista kohtasi ainainen häpeärangaistus siinä, ettei hän saanut enää kantaa neidon päähinettä. Ahvenanmaalla esim. oli sellainen tapa, että naitu vaimo piti palmikoittua tukkaa, hattua ja pääliinaa, kun sitä vastoin neito kulki paljain päin ja tukka hajalla, — viimemainittua ei enää sallittu salavuoteuteen langenneelle [2]).

Naimakielto miehelle, ehtoolliskielto miehelle ja naiselle kesti, kunnes maallinen tuomio oli langennut ja kirkolliset sakot maksetut [3]). Kirkon tuomiota vastaan niskoittelevat rankaisi tässäkin taas esivalta [4]). Silloisia oloja hyvinkin valaiseva tapaus, johon tässä vain viitattakoon, kerrotaan Boëtius Murenius'en pöytäkirjoissa v. 1657; syytetyt ovat Saltvikin lukkari ja eräs nainen [5]). Heidän asiansa on esillä Saltvikin pitäjänkokouksessa, ja kun perin kasuistisella tavalla on tutkittu kummankin syyllisyys kaikkine siihen vaikuttavine asianhaaroineen, langetetaan tuomio: „the både måste stå uppenbara schrifft [6]) så monga kyrkiodagar hela kyrkiorådet pröfuar them hafua förtjent l. må befaln. afdrifua them til doomcap. efter en lindrigare doom sedan vijas. Treskas the och wela icke undergå, så skall velb. Landzhöfdingen theras brott kungiöras och mootuillighet". Toisella käsialalla on tähän liitetty: „The haffua stått in loco peccatorum 2 söndagar och gifvit pngr 15 Dl. k. m."

Tässä yhteydessä mainittakoon vielä, että nainen, joka oli maattu avioliittolupauksella, ei päässyt ensinkään helpommalla kuin tavallinen salavuoteuden rikoksen tehnyt, vaikka hän voikin asian toteen näyttää. Kuvaavana kapitulin ajatuksesta naimalupauksen merkityksestä mainittakoon eräs sen lausunto tällaisessa asiassa: „Con-

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 208, 353, Acta vis. ss. 124, 193 ja fol. 168. [2]) Acta vis. ss. 176, 269, 364. [3]) Tkpt. ptk. esim. s. 318. [4]) Esim. Ibid. s. 28 ja Acta vis. s. 326 sama asia. [5]) Acta Vis. s. 364. [6]) Tässä ehkä todella on kysymyksessä julkirippi, kun rikkova oli kirkon palvelija.

sistorium kan intitt giöra härtill, effthersom ingen laga trolofningh" [1]). Menettely heidän kanssansa on todella sama kuin tavallisten salavuoteisten. Heitä kehoitetaan rupeemaan avioliittoon keskenänsä [2]), mutta elleivät siihen suostu, lähetetään heidätkin käräjiin, — ja käräjien tuomio samoinkuin lopullinen kirkkorangaistus on naisellekin vallan sama kuin tavalliselle salavuoteiselle [3]). Toisin kyllä tässä menetteli Terserus; hän uhkaa vankeudella miehiä, jotka eivät lupaustansa pidä, jopa toteuttaakin uhkauksensa, ja ainakin kerran hän saakin uhkauksellansa avioliiton aikaan [4]). Mutta ei pitäne hänkään tästä huolimatta naimalupausta sen sitovampana. Toista on jos asianomainen käräjistä päästäksensä papin edessä on luvannut naida viekoittelemansa naisen ja sitten taas tahtoo lupauksensa peruuttaa; sellaisessa tapauksessa käyttää kapituli todella sekä uhkausta että maaherran apua saadaksensa asianomaisen pitämään lupauksensa [5]). Paraimpana todistuksena makaukseen liittyneen avioliittolupauksen merkityksestä on seuraava kapitulin ptk. mainittu tapaus: „Anckas länsmans son, Mattz Simonson, hafr lägrat och nästan wåltagit, som hon skrifuer, Walborg Larssdotter, och lofuat henne echtenskap mz sworen eedh, nu uill han eij." Kun asia uudestaan otetaan esille, käykin ilmi, että paitsi tuon avioliittolupauksella makaamansa on hän vielä maannut toisen, Gertrud Jöransdotterin! „Han blef tillfrågat, huilken han ville hafua; han nekade till båda"; uudestaan kysytään „antingen han uille taga endera eller gå på slottet; slotz tiänaren uar där när. Dhå lofuade han taga Walborg — — Där mz *önskade Consist.* dem ä båda sidor *lycka* och där mz drogo dhe aff"! [6])

---

[1]) Tkpt. ptk. s. 427. [2]) Ibid. ss. 212, 307, 311, 341. [3]) Ibid. ss. 194, 212, 265. [4]) Ibid. ss. 403, 445, 373. [5]) Ibid. ss. 217, 229, 266, 376. [6]) Ibid. ss. 346, 373.

3. Tappaminen.

Murha, itsemurha. [1]) Kun maallisen oikeuden tuomio murhasta oli kuolema, eivät kirkkokuritoimenpiteet voineet tulla kysymykseen. Mutta murhasta epäiltykin erotettiin Ehtoolliselta ja penkkipaikasta kunnes asia oli ratkaistu [2]). Mestatun murhamiehen ruumiin kaivoi pyöveli maahan, jotenka kristillisen hautauksen kielto tavallaan oli kuritoimenpide [3]); esivallan luvalla ja mestattavan osoittaessa kristillistä mieltä saatettiin kuitenkin hautauskielto peruuttaa [4]). — Monesti kuitenkin tapahtui, että murhamies armahdettiin — kuolemanrangaistus muutettiin sakoiksi tai kujanjuoksuksi — ja tällöin tuli tietysti kirkkokurikin kysymykseen. Kirkkolain mukaisesti saivat tällaiset seistä julkirippinsä, seistyänsä määräpyhinä (3) kirkon oven edessä, ja lisäksi tuli vielä sakkoja [5]). Jos ken niskoitteli eikä tahtonut julkirippiänsä seistä, voitiin annettu armahdus peruuttaakin, papin siitä valittaessa [6]). Omituisuutena mainittakoon että v. 1640 asti ripitettiin pyöveli kirkossa julkisesti joka mestauksen jälkeen; sanotun vuoden jälkeen ripitettiin hänet yksityisesti [7]).

Kuten murhaajalta, niin murhatultakin määrätyissä tapauksissa kiellettiin kunniallinen hautaus. Kirkkolaissa kielletään murhattuja lapsia hautaamasta kirkkomaalle. 1619 lakiehdotuksessa sallittiin heitä jo haudata kirkkomaahan, mutta syrjäiseen paikkaan ja hiljaisilla menoilla. Syyn selittää Laur. Paulinus muistutuksissaan kirkkolakiin: „mördade barn kunna läggas i Kyrkogården, dock uti et

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 210, 438, 502, 521, 530. [2]) Tkpt. ptk. s. 210. Tällaisen päätöksen teki papisto jo 1562 Tukholmassa. [3]) Näin säätikin 1571 laki. [4]) Baelter s. 837. [5]) Tkpt. ptk. ss. 438, 502. [6]) Rothoviuksen kirjeessä $^{14}/_{8}$ 1641 Axel Oxenstjernalle vedotaan herttua Kaarlen antamaan sen tapaiseen säädökseen. Lagus: Handl. till Uppl. i Finl. Kyrkoh. I: 66. [7]) Ignatius s. 160.

ensligt rum afsides, efter de altid äro födde af oäkta säng. Och presten skal då gifwa folket tilkänna, at sådant skier, icke för barnet skull utan föräldrarna till vanära och androm til varnagel" [1]). Samoin kiellettiin kunniallinen hautaus siltä, joka oli surmansa saaneena elänyt julkipaheessa, esim. ollut juovuspäissään [2]). Turun yliopistossa esim. oli eräs ylioppilas juovuspäissään tapellessaan tullut niin pahasti haavoitetuksi, että hän siitä vähän jälkeenpäin kuoli. Kun omaiset pyysivät saada haudata hänet Turussa, kunniallisilla menoilla tietysti, ja asiaa yliopiston konsistoorissa pohditaan [3]), vetoovat omaiset siihen, että hän kuolinpäivänänsä „en gångh gudheligh tekn see låthit med åthäfuorne". Kaksintaistelussa surmansa saaneelta kiellettiin niinikään hautapaikka kirkkomaalla [4]).

Itsemurhaajiin nähden oli jo 1571 kirkkolain mukaan sääntö sama. Kaarle IX oli kuitenkin sallinut heille kristillisen hautauksen, jos he murhayrityksen jälkeen elivät jonkun aikaa ja osoittivat katuvaa mieltä, ja tätä tapaa lie seurattu läpi vuosisadan [5]). Jos he taas jäivät eloon ja paranivat, saivat he seistä julkirippinsä [6]).

Lapsen kuoliaaksi makaaminen. [7]) Vanhempien suhteen, jotka vahingossa olivat lapsensa kuoliaaksi maanneet, olivat mielipiteet eri aikoina hyvinkin eroavaiset. Ensimmäinen päätös tässä asiassa uskonpuhdistuksen jälkeen tehdään papiston kokouksessa Tukholmassa v. 1562; se kuuluu melkein julmalta: „Den som ligger eget barn ihjäl eller genom försummelse kommer det om helsan, skall hårdt straffas med kyrkans straff och böte 9 mk. örtugar i vådabot" [8]). Kirkkolaissa säädetään, että näin

---

[1]) Baelter s. 836. [2]) Anjou: Svenska K. Hist. e. Upps. möte s. 344. [3]) Consist. Acad. Aboensis protok. s. 32. [4]) Baelter s. 835. Forsman Suomen Laink. Hist. s. 242. Duelliplakaatti 1662. [5]) Baelter s. 834. [6]) Acta vis. s. 27. [7]) Tkpt. ptk. ss. 114, 159, 315, vert. myös 260, 403, 434, 439. [8]) Finl. minn. män I osa s. 353.

varomattomat vanhemmat saavat seistä julkirippinsä: „de skola icke undgå kyrkiones plicht“ [1]). Kun kirkkolakikomitea 1650-luvulla pohti tätä asiaa olivat mielipiteet jo hyvinkin siihen kallistuvat, että rangaistus olisi poistettava; se säilytettiin lopullisesti tässäkin ehdotuksessa, koska tämä asia oli katsottava jonkinmoiseksi laiminlyömisen synniksi. Samainen lempeä mieliala, joka useimmilla tuon komitean jäsenillä oli, oli myös 1650-luvulla vallalla Turun tuomiokapitulin jäsenissä. Tavallaan joutui kyllä äiti, joka lapsensa oli kuoliaaksi maannut, jopa isäkin, joka usein saattoi olla tapahtumaan vallan syytön, julkiripin alaiseksi. Heidän täytyi seistä kahtena tai kolmena sunnuntaina kirkon alemmissa penkeissä tai sen oven edessä, mutta itse julkirippi, joka kohdistui vaan syylliseen, tehtiin hyvin lempeäksi; se oli vaan jonkinmoinen varoittava puhe asianomaiselle, joka samalla lausuttiin myös kaikille kirkossa oleville äideille ja lasten hoitajille. Jos äiti oli murheellinen, kehoitetaan pappeja sellaisia lohduttamaan. Niinpä itse asiassa ei tämä enää ollutkaan mikään julkirippi, sillä anteeksipyyntö, „afbidjing“, ei näytä tulleen kysymykseenkään [2]). Koko toimitus on todella evankeelisen lempeä, jommoisena se myös osoittautuu Gezelius'en perbrev. commonitioneissa [3]). Ei kapituli myöskään vaadi, että nämät asiat olisivat alistettavat sen tutkittaviksi, vaan papit saavat tässä menetellä itsenäisesti. Mutta nämätpä saattoivatkin poiketa kauas pois siitä lempeydestä, jota kapituli tahtoi noudatettavaksi. Niinpä mainitaan Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjoissa, että Sund'in kirkkoherra pani sekä äidin että isän, joka ei lapsen kuollessa

---

[1]) Om döpelsen ja IX Kapp. Uppenb. Skr. „barnsdödh“. [2]) Tkpt. ptk. ss. 114, 159, 315. Kun sitävastoin lapsi muuten oli tapaturmaisesti surmansa saanut, tahallisen laiminlyömisen kautta kai, näytään kumma kyllä vaatineen tätä „afbidjing'iä“, Tkpt. ptk. ss. 434, 439. [3]) Päinvastoin taas K.-laki v:lta 1686.

ollut edes kotona, seisomaan seitsemänä pyhänä kirkon oven edessä. Boët. Murenius paheksuu tätä menettelyä, määrää vanhemmat heti päästettäviksi penkkiinsä takaisin ja että äiti on heti kirkoiteltava, mutta säätää kuitenkin, että äidin tulee koko jumalanpalveluksen ajan maata penkissä polvillaan [1]). Pastorin lähettää hän kapituliin. Tämä paheksuminen ei estä häntä itseänsä kerran Lemlandissa langettamasta vallan samanlaista tuomiota. Isä ja äiti seisköön 6 sunnuntaina vieraassa penkissä takana kirkossa ja julistettakoon heidän asiansa saarnatuolista [2]). Samanlaisen tuomion langettaa hän kerran Finström'issä: „Skole stå ackter i kyrkian 6 veckior och när thet talas från predikstolen om theras förseende skole the ställa sigh hoon för sin bänk på knä.“ Mies sitten pääsee 3:lla sunnuntailla, koska hän oli varoittanut vaimoansa. Huomautettakoon sentään, että viimemainittu äiti makasi näin kuoliaaksi jo toisen lapsensa [3]).

4. Muut siveelliset hairahdukset.

Varkaus. [4]) 1571 v. kirkkolaki ei puhu mitään kuritoimenpiteistä varkaita vastaan. Ensi kerran uskonpuhdistuksen jälkeen puhutaan heistä Örebron asetuksissa v. 1617: „Mandropare, hoorkarlar och tiufwar“, sanotaan siinä, „som blifwa till lijfwet benådde och förste gången tagha skrifft, må sigh blotta och Rijset i handen haffwa“. Julkirippinsä seisomaan vaatii myös 1619 lakiehdotus niitä rosvoja ja varkaita, jotka ovat saaneet hengen armahduksen. Tuomiokapit. pöytäkirjoissa ei mainita muuta kuin kolmessa kohdassa toimenpiteistä varkaita vastaan. S. 121 määrätään, että eräs, joka eläessänsä oli itsensä elättänyt

---

[1]) Acta vis. s. 26 v:lta 1640. [2]) Ibid. fol. s. 178 v. 1659. [3]) Ibid. s. 222 v. 1664. [4]) Tkpt. ptk. ss. 121, 260, 420.

noituudella ja varkaudella, on haudattava pohjoispuolelle kirkkoa ilman seremonioja. Siv. 260 ja 420 mainitut tapaukset osoittavat, että kapituli vaatii itsellensä oikeuden kirkkorangaistuksen määräämiseen, sittenkun maallisen oikeuden tuomio ensin on langennut, ja viimemainittu tapaus osoittaa myös, että tämä rangaistus, kuten arvata sopiikin, on julkirippi siihen liittyvine seisomisineen ja sakkoineen. Kun kapituli näin pidättää itsellensä oikeuden kirkkorangaistuksen määräämiseen, tuntuu sitä ihmeellisemmältä, ettei sen useampia tapauksia ole kapitulin ratkaistavina. Syy on siinä, että tässäkin on käytäntö tullut toiseksi, kuin mitä kapituli vaati; tapa on tullut sellaiseksi, miksi sen Gezelius sittemmin vahvisti sanoessansa: „Tjufvar måste ock Kyrkoplicht undergå, som dem nu af verldzlig Rätt pålägges“ [1]. *Käräjillä* määrätään kirkkorangaistus, jonka pappi saa toimeenpanna. Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa mainitaan viisi varkaustapausta, ja ne vahvistavat sen oletuksen, että Gezelius säännössään on vaan ilmituonut yleisen tavan. Sundin rov.-käräjillä sanotaan: „Märta för sitt tiuferij skal stå oppenbar schrifft på Lomparland efter then Kongl. hoffrettens resolution“ [2]. Toinen tapaus v:lta 1651 kuuluu: „Margreta i Åffuanåker och drengen i Barsgårda remitterades til tinget med sin truldoms och tiuffuerij beskylningh och imedlertijd tillåtes eij sacramentet“ [3]. Kolmannen kerran 30/1 1661 määrätään taas Lemlannissa seuraavasti: „Karin sakfällt för tiuffuerij skall skaffa sig sedel aff heradzhöfdingen om sin kyrkoplicht“! Neljännellä kerralla on kysymyksessä mies, jonka kirkkoraati on määrännyt istumaan jalkapuussa. Hän on siis saanut kirkkorangaistuksensa määrätyksi raadissa eikä käräjillä [4]. Poikkeus on tehty sen vuoksi että kysymyksessä nähtä-

[1]) Perbrev. comm. XI m. 7. [2]) Acta vis. s. 205 v. 1650. [3]) Acta vis. s. 223, samoin 66. [4]) Ibid. s. 232 v:lta 1664.

västi on näpistely, ja tässä Gezeliuksen mukaan taas oli tapa sellainen, että näpistelijätkin kyllä ilmoitettiin käräjiin, mutta jos asia oli siksi pieni, ettei sitä siellä esille otettu, tuli kirkkoraadin rangaista asianomaista ankarilla sanoilla ja sakoilla. Tämä selittää syyn, miksi ei useampia varkausasioita ollut kapitulin käsiteltävänä. Mutta sittenkin tuntuu kummalliselta, ettei edes Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa, jotka käsittävät 30-vuotisen ajanjakson, ole useampia tällaisia tapauksia mainittuna. Asiaan heittää ehkä uutta valoa maallisen oikeuden menettelyn tunteminen. Aina vuoteen 1653 sääsi maalaki, että varas oli hirtettävä, jos varastetun tavaran arvo nousi yli 1/2 mk! V. 1653 antoi kuningatar Kristiina uuden säädöksen; sen mukaan oli rangaistuksena kuolema, jos varastetun tavaran arvo nousi yli 60 taalarin; jos se oli alle 60 taalarin oli rangaistuksena varastetun tavaran korvaaminen kolmenkertaisella arvollaan; ken ei voinut sitä tehdä, rangaistiin kujanjuoksulla tai pakkotyöllä. Kolmaskertaisesta varkaudesta oli seurauksena kuolema, samoin aina kirkkovarkaudesta [1]). Voi olla, että tällaiset ankarat määräykset pidättivät ihmisiä varkaudesta; mutta luultavaa on myös, että kansa oli niin rehellistä, ettei varkauksia juuri tapahtunut. Sen käsityksen saa lukiessansa esim. seuraavat päätökset Lumparlannin rov.-käräjillä. § 7. „Fans capellet aldrig läsas och nykylen wara förkommen. Bleeff sagt att en nykyll skall göras och capellet altijdh stå läst, tå ingen tiänst holles. § 8 Fans kyrckiones peningar liggia i kyrckiones kista och offerstocken, för huilka inga låås äro. Bleeff sagt, låås skola kiöpas och med det snaraste föresättias“ etc [2]).

---

[1]) Forsman: Suomen Lains. Hist. [2]) Acta Vis. s. 20, sama § 10, vert. myös ss. 23, 35 m. 29 ja s. 46.

Riitaisuus, kunnianloukkaus. [1]) Riidat, torat ja haukkumiset eivät tavallisesti kuuluneet kapitulille; ne tulivat sinne vaan vetoamisasioina. Pitäjänkokouksessa tai kirkkoraadissa olivat ne ratkaistavat [2]), tai myös saatiin ne esille ottaa rovastin- ja piispankäräjillä. Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa mainitaankin koko joukko tällaisia asioita, ja hän niitä siellä myös ratkaisee tai lykkää ne, asianomaisten poissaollessa, kirkkoraatiin ratkaistaviksi tai myös lykkää ne ylen törkeinä käräjiin. Kun kysymyksessä oli kunnianloukkaus häpäisevillä sanoilla, olivat sakot ainoana kurivälineenä. Pitäjänkokouksissa ja rovastinkäräjillä oli jo edeltäpäin tehty sakkomääräyksiä, vaihdellen 1 mk.—2 Rdl., ja kun joku rikos ilmiannettiin, sovitettiin näitä sääntöjä vaan oleviin oloihin. Niinpä esim. rov.-käräjillä Sundissa 1658 [3]) muistutetaan seuraavista päätöksistä: „1657. Beslötz the som gifua huarandra öknampn och öfuertygas första gången böta till kyrkian 10 m. k. m., andra gången dubbelt. Wela the iche goduilleligen utgifua skola kyrkoverdarna tingföra dem. 1657. The som träta sin emillan, och in för kyrkiorådet såwijda förlijkas, at om någon träter på then andra eller något wräker samma saak förän häredzting hålls, skal böta 2 Dl. s. m. till kyrkan. 1657. The som öfvertygas försmäda Gudz nampn med grufuelige eeder och bannor uti sina trätor schole böte till kyrkian 2 Dl. k. m. och när the förlijkte och åter andra gången igenkomma med trätor och banskap, så skal then som trätan begynner böta 2 Rdl". Kun jalkapuurangaistus tuli käytäntöön rangaistiin parjaajia myös sillä. Ihan törkeät asiat, samoin kuin ne, joista ei kirkkoraadissa selvää saatu, ja katumattomat lähetettiin

[1]) Tkpt. ptk. ss. 317, 497. [2]) Vert. esim. Perbrev. comm. Acta Vis. ss. 344, 359, 366 ja fol. 168, 170, 205. [3]) Acta Vis. s. 375.

käräjiin [1]). Käräjillä tuomituista sakoista meni aina osa kirkolle [2]), senvuoksi oltiin hyvinkin valmiit lykkäämään vaikeammat asiat sinne. Törkeämmissä asioissa liitettiin näihin käräjillä tuomittuihin sakkoihin vielä kirkonrangaistus; saattoipa tässä olla julkirippikin kysymyksessä, esim. kun paha huhu oli toisesta levitetty ihan valheellisesti ja aikomuksessa vahingoittaa asianomaista [3]). Lapsia — sillä näitäkin vedettiin kirkkoraadin eteen — tuli heidän vanhempiensa kurittaa vitsoilla raadin tai syyttäjän edessä; niskoittelevia vanhempia uhattiin ehtoolliskiellolla tai muulla kirkollisella rangaistuksella [4]). Osoituksena siitä millaiset asiat lykättiin käräjiin, millaisia taas raati tai rovasti ratkaisi mainittakoon, että kun eräs oli haukkunut veljensä vaimoa huoraksi, lähetettiin hänet käräjiin, vaikka „hon bekenner sig sagt det i galenskap gråter och beder om förlåtelse“ [5]). Samoin kävi eräälle miehelle, joka nimitti *kirkkoväärtiä* „talrijksleker“; tässä tuli nähtävästi käräjätuomion lisäksi kirkkorangaistuskin, koska Boët. Murenius määrää että käräjäpäätös on lähetettävä hänelle. Samaisen käskyn antaa hän Lemlannin emäseurakuntalaisista, jotka halveksien kutsuivat Lumparlannin kappelin asukkaita „Lompare Crosar“; asia tuli kuitenkin sovituksi [6]). Käräjiin joutui myös mies, joka oli saattanut naapurinsa tyttären pahaan huutoon [7]). Samoin käräjille ja sitten kirkkotuomionsa saamaan rovastilta muutamat miehet, jotka ovat naapurista tehneet pilkkalaulun [8]). Kun sitävastoin kaksi olivat toisiaan haukuskelleet „kråka“, „krookrygg“, „åt op det som ligger på

---

[1]) Kävipä näin hullusti Kökarissa 1665 papin vaimon, joka oli haukuskellut naapurin vaimoja eikä tahtonut sopia, Acta Vis. fol. 242; samoin papin vaimon Lemlannissa s. 284. [2]) Acta Vis. s. 353. [3]) Ibid. ss. 79, 142. [4]) Ibid. s. 20 ja fol. 223. [5]) Ibid. s. 274. [6]) Acta Vis. s. 208; 20 ja 35, samoin s. 13. [7]) Ibid. s. 211, samoin ss. 287, 311. [8]) Ibid. s. 124.

backken", saavat he sillä kerralla asiansa anteeksi, mutta uhataan sakolla jos vielä haukkuvat toisiaan. Heidän lapsensa, jotka ovat kutsuneet toisiaan „valpungar", haastetaan kirkkoraadin tutkittaviksi; siellä saakoot syylliset vitsoja vanhemmiltansa [1]).

Jos joku oli haukkumasanoja käyttänyt ja riidellyt kirkkomäellä eli hautuumaalla, oli hänen rangaistuksensa paljon suurempi [2]). Sakkoihin saattoi tällöin liittyä seisominen kirkon oven edessä yhtenä tai parina sunnuntaina, kuitenkin ilman anteeksi pyyntöä [3]). Syy on se, että, Boët. Mureniuksen sanoja käyttääksemme, „munbruk på kyrkiovallen räknas lijka högt som thet skedde i kyrkian." [4]) Rothovius oli tällaisissa tapauksissa määrännyt julkiripin, kun riita oli vähääkään törkeämpää laatua [5]). Tällaisia asioita lykättiin myös helpommin käräjiin [6]).

Koska noiden haukkumasanojen käyttäjien tuomitseminen oikeastaan oli pitäjänkokouksen tehtävä, oli Boët. Murenius kaikesta ankaruudestansa huolimatta tässä hyvinkin valmis anteeksi antamaan, kun pitäjäläiset sitä anoivat rikkovien puolesta [7]).

Jos ihmiset elivät keskenään pitkäaikaisessa vihassa, tuli 1619 k.-lakiehdotuksen mukaan papin ehtoolliskiellolla uhaten kehoittaa heitä sovintoon ja panna se myös täytäntöön, ellei uhka auttanut. Tapaa, jota sitten Gezeliuskin sääsi noudatettavaksi (Perbr. comm.), seurattiin myös 1650-luvulla [8]). Samaten, jos kahdella henkilöllä oli oikeusasia keskenään, olivat he saman ehdotuksen mukaan pantavat Ehtoolliselta pois. Jos asianomaiset kui-

---

[1]) Ibid. fol. 223, saman suuntainen sovittelu fol. 245. [2]) Ibid. s. 344 fol. 168 ja 205. [3]) Ibid. ss. 65, 66, 341, 342, fol. 212. [4]) Ibid. fol. 177. [5]) Constitutiones, sen mukaisesti Acta vis. ss. 49, 100. [6]) Acta vis. ss. 93, 150, 319, 344, fol. 168, 255. [7]) Ibid. ss. 65, 66, 132, fol. 168, 212, 255. [8]) Ibid. ss. 100, 247, vert. myös s. 155. Tkpt. ptk. s. 497.

tenkin jutun jatkuessa halusivat Ehtoollisella käydä, niin sallittiin se sille, joka osoitti leppyisää mieltä ja vakuutettuna asiansa oikeudesta jätti sen ratkaisun tuomarin varaan. Että tätäkin tapaa noudatettiin 1650-luvulla, sen osoittaa erään miehen anomus Lemlannin rov.-käräjillä ³⁄₁ 1661 [1]); hän siellä ilmoittaa, ettei hän ole sopinut perinnöstä veljensä kanssa, ja koskei hän itse aijo käydä H. p. Ehtoollisella pyytää hän, ettei sitä sallittaisi hänen veljellensä Matts'illekaan. Boët. Murenius vastaa: jos Matts'illa on hyvä omatunto, käyköön hän Ehtoollisella, vaikka hänellä onkin oikeusasia.

Tässä yhteydessä voinee myös puhua menettelystä riitaisia aviopuolisoita vastaan [2]). Papin tuli tavan takaa varoittaa sellaisia [3]); ellei parannusta kuulunut, haastettiin heidät raadin eteen [4]), jossa heitä taas varoitettiin. Milloin epäillään, että sopu, joka näillä varoituksilla ehkä on aikaan saatu, ei olekaan niin sydämestä lähtenyt, määrätään ehdollisia sakkoja, jotka joutuvat sen maksettaviksi, joka sovun rikkoo [5]). Jollei pysyväistä sopua yhtäkaikki ole aikaansaatu, otetaan asia puheeksi rovastinkäräjillä [6]). Tavallisesti täälläkin vaan varoitetaan; joskus uhataan heitä rangaistuksella. Esim. erästä vanhusta uhkaa Boët. Murenius sillä, ettei hän saa pappia haudalleen kuollessansa [7]); kerran määrää hän asianomaiset pantaviksi Ehtoolliselta pois [8]). Ankarampi on hän sellaisille „ekten-

---

[1]) Acta vis. fol. 202. [2]) Tkpt. ptk. ss. 173, 177, 179, 184, 195, 204, 213, 250, 274, 278, 339, 347, 381, 391, 432, 466, 467, 468, 469, 473, 487, 520. [3]) Ibid. ss. 177, 213, 250, 274, Acta vis. ss. 138, 176, 232. [4]) Acta vis. fol. 174, 192, fol. 165 vetoo Boët. Murenius privilegioiden 23 §:n ja lykkää sen perusteella rov.-käräjillä ilmiannetun avioriidan kirkkoraadin käsiteltäväksi. [5]) Ibid. ss. 108, 232. [6]) Ibid. ss. 104, 108, 138, 141, 145, 176, 232, fol. 165, 174, 192. Tutkitaanpa tuolla kaikkein kuullen Lemlandin papin pahasisuista vaimoa s. 284. [7]) Ibid. s. 104, vert. myös s. 141. [8]) Ibid. s. 178.

skapsdieflar", jotka ovat syypäät puolisoiden välisen sovun rikkumiseen, uhkaa erästä: „skal stå kyrkiostraf", jos käräjillä syylliseksi todistetaan, ja panee toiset samanlaiset heti Ehtoolliselta pois [1]). Kun ei rovastikaan saanut pysyväistä sopua aikaan, ilmoitettiin rikkovat kapituliin ja haastetaan saapumaan sinne. Että tämä oli säännöllinen asiain kulku, joskin siitä monasti poikettiin, siihen viittaavat monet Tkpt. pöytäkirjoissa mainitut tapaukset [2]). Kapituli tyytyy edellämainitsemiimme rangaistusvälineisiin; useimmiten rikkovia varoitetaan, kerran pannaan heidät Ehtoolliselta pois [3]), kerran myös pannaan aviopuolisoille ehdolliset sakot [4]). Viimemainittua pariskuntaa uhataan myös pannalla, mutta he olivatkin vuosikausia halveksineet kaikkia sovitteluja ja varoituksia [5]). Terserus rupee käyttämään riitaisia ja varsinkin sellaisia kohtaan, jotka ovat puolisonsa hylänneet, vankeusrangaistusta, johonka kapituli heitä tuomitsee [6]). Tällaista menettelyä oli jo tavallaan 1619 v. lakiehdotus suositellut, kun siinä kehoitetaan piispoja ilmiantamaan parantumattomia maaherralle, että hän heitä rankaisisi vankeudella. Tästä tehdäänkin Turun kokouksessa yleinen sääntö: „Vore och nogor, som malitiose deserterar sin maka på någon rum tijd tillgörandes mz sådan skall man först experiera wärdzlig rätt och straf, men huar det ej hielpa wil, så låter man det komma til diversorium" [7]). Tällaiseen menettelyyn on koko edellisellä ajalla vaan kerran viitattu [8]). Mainittakoon vielä, että Gezelius, kun riitaiset eivät sopineet varoituksista huolimatta, valtuutti kirkkoraatia rankaisemaan heitä jalkapuulla ja sakoilla, ja vasta sitten, kun ei tämäkään auttanut, haastettiin heidät kapitulin eteen [9]).

---

[1]) Ibid. ss. 145, 178. [2]) Tkpt. ptk. ss. 173, 204, 213, 250, 278. [3]) Ibid. s. 274. [4]) Ibid. ss. 468, 469. [5]) Tkpt. ptk. ss. 177, 184, 466, 467, 458, 469, samoin Acta vis. s. 141. [6]) Ibid. ss. 330, 381, 432. [7]) Ibid. s. 391. [8]) Ibid. s. 274. [9]) Perbrev. comm.

Vanhemmillensa tottelemattomia lapsia tuli Juhana III:n artikkelien mukaan rangaista vitsoilla tai myös 6 mk. sakoilla; 1619:n lakiehdotus määrää jo sellaiset seisomaan julkirippinsä. Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa mainitaan muutamia tällaisia tapauksia — ei tosin riitaisuuksia vanhempien ja lasten välillä, mutta kyllä lasten ja äitipuolen sekä miniän tai vävyn ja appivanhempien välillä [1]. Mikäli mahdollista koettaa Boët. Murenius neuvoen tai uhkaillen sovitella riitaisia tai kehoittaa pappia sitä tekemään [2] — joskus tässäkin käytettiin ehdollisia rangaistuksia, ehkä sakkoja — mutta ellei sovittelu auta, turvaa hän pari kertaa ehtoolliskieltoon. Kun ei tästäkään apua ole ja joskus muulloinkin lähetetään asianomaiset käräjiin; samalla pantiin myös riitapuolet Ehtoolliselta pois [3]; käräjillä näytään vaan koetetun saada sovintoa aikaan neuvoilla ja sovitteluilla. Eräässä tapauksessa määrää hän nuoret sitäpaitsi seisomaan oikeudenkäyntiajan alemmissa penkeissä [4], mutta heitäpä syytetäänkin vanhusten lyömisestä, ja tällaisessa tapauksessa voi olla kovat edessä, sillä tätä pidettiin kauhistavana asiana. Kuvaavana siitä mitä käräjillä tällöin saattoi odottaa mainittakoon seuraava tapaus. Yliopiston konsistoori oli määrännyt [5] erään ylioppilaan tuotavaksi sen eteen vastaamaan jossakin asiassa. Kiinniotettaessa tuli hän lyöneeksi isäpuoltansa ja tuupanneeksi äitiänsä. Konsistoori lykkäsi asian maalliseen oikeuteen, mutta täältä palautettiin se takaisin. Yliopiston konsistoori silloin hänelle ensin muistuttaa, että hän Jumalan lain mukaan olisi ollut hengiltä otettava, ja langettaa sitten lopputuomion: ainainen eroitus yliopistosta.

---

[1]) Acta vis. ss. 12, 29, 30, 41, 57, 58, 65, 66, 95, 110, 113, 142, 143, 144, 152, 256, fol. 166, 174, 214. [2]) Ibid. ss. 30, 41, 57, 58, 95, 113, 143, 144, fol. 174. [3]) Acta vis. ss. 30, 41, 58, 65, 66, 95, 113, 143, 152, 256, fol. 214. [4]) Ibid. fol. 214. [5]) Consist. Acad. Ab. prot; vert. myös Acta vis. s. 142.

Tämä tuomio ja edellä mainittu penkkipaikan menetys ja ehtoolliskielto antavat puolestaan aihetta siihen luuloon, että rikkovat ainakin törkeämmissä tapauksissa ja aina silloin, kun olivat vanhempiaan lyöneet, 1619:n lakiehdotuksen mukaisesti saivat seistä julkirippinsä maallisen tuomion langettua. Perbrev. comm. ei enää mainitse muuta kuin ehdollisia sakkoja lievemmissä ja lykkäyksen käräjiin törkeämmissä tapauksissa; julkiripistä ei puhuta.

Juopumus. [1]) Ylen vähän puhutaan kapitulin pöytäkirjoissa toimenpiteistä juoppoja vastaan. Väärin olisi kuitenkin tämän perusteella päättää, ettei juoppoutta olisi harjoitettu. Tarvitsee vain silmäillä tämänaikuisiin yliopiston konsistoorin pöytäkirjoihin tai lukea „Diarium Gyllenianum'in" kuvauksia kansamme tavoista [2]), tullakseen vakuutetuksi siitä, että juoppous kylläkin rehoitti. Tavallaan kuvaava on Saltvikin pitäjänkokouksen päätös 27/6 1658: „Vijn groop moste muras och kyrkowerden hafua nyckelen at icke klockaren och andra må opdricka wijnet" [3]). Syynä siihen, että toimenpiteitä juoppoutta vastaan niin harvoin mainitaan, on se, ettei sitä vastaan noustu jokapäiväisessä elämässä yleensä, vaan mikäli se oli yhteydessä jumalanpalveluksen ja kirkossa käymisen kanssa. Samalla kannalla on myös kirkkolaki. Kolmessa kohdassa puhuu se toimenpiteistä juoppoja vastaan. Se, sanotaan siinä ensin, joka juopumuksellansa ja ylimielisyydellänsä aikaansaa häiriötä jumalanpalveluksessa, on joksikin ajaksi pantava kirkosta pois ja kärsiköön vielä maallisen rangaistuksen [4]). Sanotaan myös, että niitä, jotka jumalanpalveluksen aikana menevät „til öls, brenvijn eller andra drycker", kuin myös kapakoitsijoita, jotka kansaa

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 121, 154, 258, 260, 270, 252, 291, 325, 389, 406, 453. [2]) Esim. ss. 431 ja 235. [3]) Acta vis. s. 368. [4]) II Ordning med predican.

luoksensa vetävät, tulee papin ahkerasti kehoittaa parannukseen, mutta elleivät kehoitukset auta, on heitä vastaan käytettävä sekä maallista että kirkkorangaistusta [1]; lopuksi sanotaan vielä [2]: joka ottaa kotiinsa olutta ja laiminlyö jumalanpalveluksensa, se joutuu sekä kirkko- että maallisen rangaistuksen alaiseksi. Tähän rajoittui pääasiallisesti taistelu juoppoutta vastaan 1650-luvulla [3]. Kieltää ei kuitenkaan voi, etteikö elämässä yleensäkin johonkin määrin olisi koetettu rajoittaa juoppoutta. Se kai lie ollut tarkoituksena hallituksen ja kaupunkien maistraattien asetuksilla pidoista, joissa tarkoin määrätään pitovierasten luku, ruokien ja juomien laatu ja aika, jonka ne saivat kestää, tai hallituksen määräykset v:lta 1644 ja 1664 juoppoutta edistävistä „mö"- ja „sven"-illoista, jotka kokonaan kiellettiin [4].

Tämä kaikki oli kuitenkin vaan sivuasia; päätaistelu tarkoitti sittenkin kirkon ja sen ympäristön säilyttämistä, varsinkin jumalanpalveluksen aikana, juoppouden saastutuksesta puhtaana. Papisto koetti kaikin tavoin poistaa kirkkojen luona olevia kapakoita, mutta kun ei hallitus katsonut voivansa suostua niiden hävittämiseen, niitä kun tarvittiin matkustavaisia varten [5], koetti papisto ainakin vähentää niistä jumalanpalvelukselle johtuvia haittoja ja häiriöitä, saaden tässä hallitukselta lupauksia tehokkaasta avusta. Väsymättömällä innolla ahdisti kapakoitsijoita ja kirkkojuoppoja piispa Rothovius. Hänen konstitutioninsa sisältävät yhä uudistuvia uhkauksia heitä vastaan. Pyhäpäivinä ennen saarnaa ja saarnan aikana ei yksikään saa-

---

[1] II Ordning med predican. [2] XVI Ordning med helgedagar. [3] Päinvastoin 1544 v. ordinantia ja valtiopäiväpäätös v:lta 1562 ja 1566, joissa uhataan kuninkaan rangaistusta jopa pannaakin kaikille juopoille. [4] Baelter s. 701. [5] Esim. hallituksen resolutioni papiston anomuksen johdosta $^{2}/_{8}$ 1660 Stiernman: Alla Riksd. och mötens beslut s. 1319, vert. Acta vis. s. 129.

nut myydä olutta tai viinaa, rikkova menetti tavaransa, jopa sai sakkoja lisäksi ja vielä päälle päätteeksi sai seistä julkirippinsä. Jotka näinä aikoina väkijuomia ostivat, saivat sakkoa 3 mk. [1]). Piispan kehoituksesta ja antaaksensa tukea hänen määräyksillensä käskee presidentti J. Kurck kaikkia nimismiehiä (varsinkin Hämeessä) antamaan tehokasta apua papeille; hän vielä pidentää myöntikiellon lauantaista k:lo 2 i. p. sunnuntaihin jumalanpalveluksen jälkeen [2]). Vielä ankarampia oltiin rukouspäivinä; hallitus itse silloin sääsi plakaateissansa, että väkijuomien myyjät paitsi tavaransa menettämistä vielä saavat sakkoja 40 mk., ostajat 3 mk., ja määrää molemmat seisomaan julkirippinsä [3]). — Jotka pyhinä juopuneina tulivat kirkkoon, ne vallan kirkkolain mukaisesti pantiin kirkosta pois, ja jälleen siihen päästäksensä täytyi heidän seistä julkirippinsä, vieläpä käydä kapitulissa tuomionsa hakemassa [4]). Näin oli tehtävä, vaikk'eivät olisi häiriötäkään aikaansaaneet; pantiinpa heille sakkojakin rangaistuksen lisäksi. Samoin kävi sen, joka kirkosta poissa ollen juopotteli jumalanpalveluksen aikana [5]). Estääksensä ihmisiä juopuneina kirkkoon tulemasta kieltää Rothovius jokaista sakon (1 Dl.) uhalla mitään syömästä tai juomasta pyhäaamuna [6]). Isäntä oli talonväestänsä vastuunalainen. Ei edes hääsaattue saanut syödä tai juoda pyhäaamuna; jos sen joku teki, sai hän maksaa sakkoa 1 Dl., sulho ja puhemies 2 Dl. [6]). Kaikkia näitä tuli kuudennusmiesten silmällä pitää; he myös kantoivat sakot, joihinka asianomaiset langetettiin luultavasti kirkkoraadissa. Rothoviuksen

---

[1]) Nämä määräykset uudistuvat kaikissa konstitutioneissa, vert. myös Acta vis. s. 38. [2]) Tengström: Handl. t. Uppl. i Finlands kyrkoh. I: 39. Samanlaisen rangaistusmääräyksillä varustetun kiellon antoi Nils Bjelke, Acta vis. s. 145. [3]) Esim. v:lta 1642 Tengström: Vita ac merita Rothovii s. 207. [4]) Constitutiones. Vert. Acta vis. s. 121. [5]) Acta vis. ss. 145, 121. [6]) Constitutiones. Acta vis. s. 17.

kuoltua näyttävät nämät sakko- ja rangaistusmääräykset suurimmaksi osaksi jääneen unohduksiin, kun hän ei auktoriteetillansa enää ollut tukemassa niitä. Vaikeatahan on muuten käsittää mitenkä esim. kapituli $^{10}/_{4}$ 1662 kirjelmässään hallitukselle saattaa valittaa, että keuruulaiset juopottelevat jumalanpalveluksen aikana itse kirkon eteisessä, tai että perniöläiset samaan aikaan istuvat viidessä kirkon luona olevassa kapakassa [1]). Tähän viittaa myös Lohjan kirkkoherran D:n Sven Torchillus'en ehdotus, että uuteen kirkkolakiin olisi otettava sakkomääräyksiä väkijuomain myyjiä vastaan [2]). Jos toimenpiteet juoppouden vastustamiseksi näin olivatkin näennäisesti lamassa Petraeuksen aikana, niin ryhdyttiin toimiin taas Terseruksen aikana. Turun pappiskokouksessa säädetään, että jumalanpalveluksen aikana väkijuomia myyvät ovat langetettavat sakkoihin, samoin kuin ne, jotka samaan aikaan juopottelevat; sakkosummaa ei sentään määrätä [3]). Sitävastoin säilyivät Rothoviuksen toimenpiteet niitä vastaan, jotka juopuneina tulivat kirkkoon, muuttumattomina Petraeuksen aikana; heidät pantiin kirkosta pois ja siihen jälleen päästäksensä saivat he seistä julkirippinsä, jopa maksaa sakkojakin lisäksi [4]). Terseruksen aikana ruvetaan tällaisiakin rikkovia rankaisemaan yksistään sakoilla; silloin oli myös itsestänsä selvä, että kirkkoraati niihin tuomitsi — mikä tulikin kuninkaallisen asetuksen kautta v:lta $^{2}/_{10}$ 1665 laiksi.

Tässä yhteydessä mainittakoon niidenkin rangaistus, jotka „beslåås dricka tobaak för eller under tijdgården". Heidät tuomittiin (k.-raadissa) määräpyhinä seisomaan

---

[1]) Ignatius: Finl. Historia under Karl X Gustaf s. 168. [2]) Tkpt. ptk. s. 291. [3]) Tkpt. ptk. s. 389. [4]) Ibid. ss. 121, 252, 258, 352. Vai olisiko ehkä Petraeuskin antanut „constitutiones" ja niissä antanut säädöksiä muitakin juoppoja vastaan? Tkpt. ptk. s. 406.

kirkon oven edessä ja heidän rikoksensa julistettiin saarnatuolista [1].

5. Kristityn kirkollisten ja uskonnollisten velvollisuuksien laiminlyöminen ja loukkaaminen.

Jumalanpalveluksen laiminlyöminen ja pyhäpäivätyö. Tuomiokapitulin pöytäkirjoissa ei ole mainittu kovinkaan monta tällaista tapausta [2]. Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjoissa sitävastoin puhutaan miltei joka lehdellä toimenpiteistä pyhätyön tekijöitä ja jumalanpalveluksen laiminlyöjiä vastaan. Kuritoimenpiteet ovat miltei aina samanlaiset: yhä uudistuvia varoituksia tai sakkoja.

1571:n kirkkolaki puhuu hyvin vähän menettelytavasta näissä asioissa. Vasta silloin, kun joku on puolen vuoden ajan ollut kirkosta poissa, määrää se, että sellainen on pantava pois Ehtoolliselta [3]. Ainoastaan siinä tapauksessa, että joku on poissa kirkosta juopotellaksensa kotona, säätää se, kuten olemme nähneet, että sellainen joutuu sekä maallisen että kirkkorangaistuksen alaiseksi [4]; ohimennen puhutaan näin myös niistä, jotka harvoin tai eivät koskaan käy kirkossa. Työnteosta pyhäpäivinä laki nähtävästi edellyttää, että siitä yleensä pidätytään, koska sanotaan, että kylvön ja korjuun aikana syksyllä ja keväällä sekä kalankudun aikana älköön syntinä pidettäkö, jos työtä tehdään pelloilla ja niityillä; niinikään sallii se nimenomaan kauppaa tehtävän pyhäpäivinä markkina-aikoina heti jumalanpalveluksen jälkeen [5]. Mutta se ei puhu mitään siltä varalta, että joku ottaisi itselleen saman vapauden muinakin aikoina. Örebron asetuksissa

[1]) Tkpt. ptk. s. 260. Acta vis. s. 247 ja fol. 177. [2]) Tkpt. ptk. ss. 97, 120, 210, 252, 334, 338, 389, 420. 424, 433. [3]) XII Ordning med messa. [4]) II Ordning med predican. [5]) XII Ordning med Helgedagar.

määrätään kirkkokaareen vedoten pyhätyötä tekeville ja kirkosta poissaoleville sakkoa 3 mk. Rothoviuksen konstitutionit sisältävät sakkomääräyksiä jumalanpalveluksensa laiminlyöviä sekä pyhätyötä tekeviä ja matkustavia vastaan, toisinaan asettaen uusia sakkomääriä, toisinaan taas liittyen Kustaa Waasan Acta ecclesiasticaan tai Örebron asetuksiin v:lta 1617.

Jyrkkiä olivat puustavinsa mukaan nuo Rothoviuksen konstitutionit; yhtä jyrkkinä ei niitä kuitenkaan käytännössä noudatettu. Säätäessänsä eräissä konstitutioneissansa, että niiden, jotka pyhäpäivinä työtä tekevät ja siksi matkansa asettavat, tulee maksaa sakkoja 2 dl. (toisissa konstit. 3 mk.) lisää hän tähän: „Huad som statuerat är med detta bodh, thermed umgås man försichteliga och skärper icke alltför hårdt, quia est constitutio humana“, ja tätä neuvoa noudatettiin. Parhaimpana todistuksena siitä ovat Rothoviuksen omat saarnat, joissa miltei joka ainoassa valitetaan, kuinka kirkossa käymistä laiminlyödään ja työtä tehdään itse Turun kaupungissa, piispan silmäin alla siis [1]). Myöskin Boët. Mureniuksen pöytäkirjat osoittavat, että vielä Rothoviuksenkin aikana pyhätyötä vastaan taistellessa pääasiallisesti tyydyttiin vaan siihen, ettei sitä tehtäisi niin, että se olisi esteeksi kirkossa käymiselle. Tavan takaa valitetaan niissä, että kansa heti jumalanpalveluksesta päästyänsä lähtee kalapyydyksillensä ja heinäniityillensä, päästää tuulimyllynsä käymään y. m. Kyllähän sitä paheksutaan ja saadaankin kansa antamaan parannuksen lupauksia — mutta varoittelemisiin toimenpiteet vaan jäävät [2]). Jos taas saadaan ilmi, että joku on työtä tehnyt jumalanpalveluksen aikana ja sen kautta laiminlyönyt kirkossa käymisensä, silloin rangaistaan heti;

---

[1]) Rothovius: Hieremiae Klago Wijsor i Tiugo Predikningar.
[2]) Acta vis. ss. 18, 21, 35, 55, 64, 70, 152, 184, 231, 234, 260.

sakkoja määrätään tai annetaan papille käsky toimittaa asianomainen käräjille langetettavaksi kirkkokaaren määräämään kirkolle tulevaan 3 mk. sakkoon, annetaanpa joskus käsky tulla praepposituksen luo saamaan lisärangaistus [1]). Varoituksilla ja nuhteilla useimmiten myös suoriuduttiin yksinkertaisesta jumalanpalveluksen laiminlyömisestä, vaikka tässä suhteessa kyllä oltiin tarkempia kuin työntekokieltoon nähden [2]). Nuhteet olivat monasti ankarat ja uhkaavat, ja kuten sanottu ken työtä tehdäksensä jäi kirkosta pois sakoitettiin ehdottomasti. Syy ankaruuteen tässä suhteessa onkin selvä: kun ei kansa osannut lukea, mistä se olisi oppinut Jumalan sanan neuvoja tuntemaan, ellei kirkkoon saapumalla.

1650-luvulla tapahtuu käänne jyrkempään suuntaan. Kirkossa käymistä ruvetaan valvomaan ankarammin, kuudennusmiehet saavat käskyjä pitää silmällä poissa olevia, annetaanpa heille paikoittain apumiehiä, „rotemestare", tässä silmällä pidossa ja käsketään sakoittamaan poissa olevia [3]). Sakkomäärät lienevät alussa konstitutioneista otetut; Rothoviuksen kuoltua vetoo Boët. Murenius Kustaa Waasan Acta ecclesiasticaan, joka säätää: „De som intet sökia til Kyrkio-Helgedagar, utan äro borto utan laga förfall skole förste gången böta 4 öre, andre gång 1 marck, tredje gång 3 marck" [4]). Kapitulissa ollaan epävarmempia [5]); jos poissaoloon liittyy työnteko, kannetaan maalain säätämät sakot. Että kirkkolain määräämää ehtoolliskieltoakin käytettiin jumalanpalveluksensa laiminlyöneiden ran-

---

[1]) Acta vis. ss. 184, 208, 216, 242, 244, 304, fol. 168, 177, 195, 242, 244, 254. [2]) Acta vis. ss. 12, 53, 74, 80, 188, 68, 71, 116. [3]) Acta vis. ss. 189, 268, 270, 287, 375, 382, fol. 170, 177, 196. [4]) Luettava esim. Finlands minnesv. män I: ss. 351; Acta vis. fol. 177. [5]) Tkpt. ptk. ss. 97, 120, 210, 252, 334, 338. Otaksua sopii, että nuo Boët. Mureniuksen noudattamat Kustaa Waasan asetukset olivat vallalla koko maassa, vert. Tkpt. ptk. s. 161, vaikka eri asiassa.

kaisemiseksi sakkojen lisäksi, siitä on viittauksia kapitulin pöytäkirjoissa [1]). Terserus poistaa äsken mainitun epävarmuuden; hän säätää Turun pappeinkokouksessa, että kaikki kirkosta poissa olevat, joita ennen useimmiten vain ankarasti varoitettiin, saavat sakkoja ensi kerran 1 mk., toisen kerran 2 mk., kolmannen kerran 3 mk. j. n. e. 1 Dl:iin saakka. Niiden, jotka pyhäpäiviksi asettivat matkansa, tuli käydä matkan varrella olevassa kirkossa ja tuoda papilta todistus omalle papillensa, muuten joutuivat he samaisten sakkomääräysten alaisiksi. Ne taas, jotka kyllä tulivat kirkolle, mutta eivät menneet sisälle, vaan seisoivat kirkonvallilla, samoin kuin ne, jotka melusivat kirkossa, pantiin jalkapuuhun [2]).

Myös työntekokieltoa ruvetaan 1650-luvulta lähtien paljon jyrkemmästi valvomaan. Kaikki ankarampi työ, jota ennen vaan rangaistiin sikäli kuin se esti kirkossa käymistä [3]) ja johonka nähden muuten tyydyttiin vaan varoituksiin — se kielletään nyt kokonaan sakkojen uhalla. Tämän huomattavan ankaruuden syitä tutkiessamme ei meidän tarvitse luulla, että Suomen papiston kannassa sapattikysymyksessä äkkiä olisi tapahtunut joku suurempi muutos. Papisto oli läpi XVII:nnen vuosisadan kaivannut rangaistusmääräyksiä kaikenlaisia pyhäpäivän rikkojia vastaan, mutta siltä oli puuttunut laillinen valtuutus; se odotti esivallan alkuunpanoa asiassa [4]). 1650-luvulla se sai laillisen aseen taistelussaan; se oli kuningatar Kristiinan pappissäädyn privilegioissa annettu oikeutus pitäjänkokouksille rangaista sakkomääräyksillä m. m. kaikkia pyhäpäivien rikkojia. — Varsinkin käytetään tuota pitäjänkokouksen rangaistusoikeutta pyhätyötä tekeviä vastaan. Vanhastaan

[1]) Tkpt. ptk. s. 162. [2]) Tkpt. ptk. s. 389, vert. myös s. 420. [3]) Acta vis. ss. 14, 108, 225, 244, 322, 346, fol. 195. [4]) Tätä todistavat papiston yhä uudistuvat anomukset hallitukselta vuosien 1633—1664 välillä, kts. Stiernman: Alla Riksd. o. mötens beslut.

voimassa olevat sopimukset, joita ennen luvattiin noudattaa vapaaehtoisesti, varustetaan nyt sakkomääräyksillä. Huvittavaa on nähdä, mitenkä esim. Boëtius Murenius koettaa ylläpitää raja-aitaa noitten pitäjänkokousten järjestyssäädösten rikkojien ja varsinaisten n. s. sapattirikkojien välillä, joilla viimemainituilla alussa käsitettiin lähinnä juuri niitä, jotka tekivät työtä jumalanpalveluksen aikana. Edelliset tuo vallastaan muuten arka ja hieman omavaltainen rovasti jättää pitäjänkokousten tai kirkkoraadin rangaistaviksi, jälkimmäisistä hän itse päättää joko langettamalla heitä sakkoihin asetusten mukaan tai lähettämällä käräjiin ja pidättämällä itselleen oikeuden kirkkorangaistuksen määräämiseen käräjäpäätöksen langettua. Kuvaavana mainittakoon seuraava tapaus Kökarista 18/6 1659 [1]). Erästä miestä syytetään siitä, että hän syksyllä muiden mennessä kirkolle souti ulos kalapyydyksillensä, ja kun muut illemmällä tulivat ulos ja vasta rupesivat kalapyydyksiänsä kuntoon panemaan, niin hän jo vasten v:n 1653 „kalastusjärjestystä“ souti ulos pyydyksiänsä laskemaan. Resolutio: *Sapattirikoksesta* saa hän sakkoa kuningas Juhana III:n asetuksen mukaan 6 mk. hop. tai seisköön yhtenä pyhänä koko jumalanpalveluksen ajan, ja koska hän on rikkonut 1653 tehdyn sopimuksen, saa hän vielä maksaa sakkoja 1 mk., jos hän nimittäin havaitaan tähän syylliseksi, joka pitäjänkokouksessa on tutkittava. Mainitsen tässä tuon „fiske-ordning'in“, koskapa se sovitettuna paikkakunnan luonnon mukaan lie tullut yleiseksi Ahvenanmaan pitäjissä [2]): „Om heemrod med fiälfiske, strömmingsfiske, äggiande, skiutande på fogel och siääl etc. bleff samtykt af hela församblingen at ingen fijska skal

---

[1]) Acta vis. fol. 177. [2]) Acta vis. s. 275 Kökar, vert. tähän ss. 331, 382 m. 11, fol. 177, fol. 173 Eckeröö, fol. 212 Lemland ja myös fol. 231, vert. Jomala ss. 308, 282.

förän solen sitter i wester, men sköttiskerodd efter tijdgården, som är på några mijl, vtroo folket när the wela efter tiensten och legia eij för än alla i sender wid pas 2 timar förän solen nedergår. Wijte blef beuiliat 1 gång 1 m. 2 gånger 2 m. 3 gånger — stå för kyrkiodören (toisella käsialalla liitetty), dock rettas efter kyrkio-ordningen när fischen ähr förhanden pag. 47. Om lördagen samma tijdh öfrgifwa." Tällaisten paikallissäädösten perusteella voi sitten Turun pappiskokous antaa edellä mainitsemamme yleisen työntekokiellon pyhäpäivinä [1]). Kuten sanottu koetti Boët. Murenius eroittaa rikkomiset, pidättäen itsellensä osan ja toiset jättäen pitäjänkokoukselle. Tämä lie ollut rovastin vallanhalusta johtuva poikkeustapa [2]). Yleinen tapa lie ollut se, johon Kristiinan privilegiot oikeuttivat, että pitäjänkokous ratkaisi kaikki sapattirikokset. Vasta sen toimenpiteille niskurit ilmiannettiin rovastille tai kapituliin tai lopullisesti esivallan rangaistaviksi [3]).

Rukouspäivinä ja suurina juhlapäivinä — jouluna, pääsiäisenä ja helluntaina — oli sitävastoin läpi vuosisadan kaikki työ ollut jyrkästi kielletty ja velvollisuus saapua kirkkoon ankarampi. Ensimmäiset tarkemmat säädökset rukouspäivän oikeasta viettämisestä antoi Kaarle herttua 1593. Kautta vuosisadan sitoviksi tulivat taas ne määräykset, jotka Kustaa II Aadolf 1612 asiassa antoi ja joihinka valtiopäiväpapisto samana vuonna täydellisesti yhtyi. Kaikkien tuli rukouspäivänä saapua kirkkoon; kaikkien matkustavaisten piti poiketa matkan varrella oleviin kirkkoihin. Kaupanteko kiellettiin 40 mk. sakon uhalla, jotka varojen puutteessa sovitettiin vesileipävankeudella, ja sitäpaitsi sai rikkova seistä julkirippinsä [4]). Rikkovat olivat ilmiannetta-

---

[1]) Vert. Tkpt. ptk. s. 433. [2]) Vert. esim. kapitulin päätös Tkpt. ptk. s. 146. [3]) Tkpt. ptk. s. 252. [4]) Baelter: Kyrkocerem. s. 288.

vat esivallalle, joka sitten tuomitsi sakot ja julkiripin [1], ellei rangaistusmääräys ollut erittäin ilmoitettuna asianomaisessa rukouspäiväplakaatissa [2]). Viimemainitussa tapauksessa antoivat kirkolliset viranomaiset, rovasti tavallisesti, käskyn rangaistusmääräysten toimeenpanemisesta. Kun kaikki tällaiset sakot menivät kirkolle ja olivat käräjilläkin tuomittuina kuudennusmiesten kannettavia, voivat kirkolliset viranomaiset niitä tarpeen mukaan alentaa tai muuttaa [3]. Ne olivat nämät säännöt, joita papisto 1650-luvulla pitäjänkokousten välityksellä koetti tehdä sitoviksi kaikkina pyhäpäivinä [4]. Ja suuriin juhlapäiviin, jouluun, pääsiäiseen ja helluntaihin, ne sovellettiinkin jo aikaisin [5]. — Mainittakoon vielä, että häitä, pitoja ja talkoita kiellettiin Örebron asetuksessa pitämästä lauantai-iltana, etteivät ne estäisi kansaa kirkossa käymästä; tavallisina sunnuntai-iltoina niitä alkuaikoina sai pitää, mutta suurina juhlapäivinä ja rukouspäivinä ne olivat jo kirkkolain mukaan kielletyt kokonaan, koska nuo päivät olivat pyhitettävät yksin rukoukseen ja Jumalan sanan tutkimiseen ja kuulemiseen. Ennenkuin loppusiunaus alttarilta oli luettu, eivät kirkossa olijat sakon uhalla saaneet kirkosta poistua, ellei ollut ihan välttämätön pakko lähteä pois [6],

Häiriön aikaansaaminen jumalanpalveluksessa (etenkin penkkiriidat). [7] Samoin kuin koetettiin saada

---

[1]) Esim. Rothoviuksen kiertokirje 28/7 1651, Lagus & Tengström: Domk. i Åbo Circulärbref. Acta vis. fol. 230. [2]) Tkpt. ptk. s. 424. Acta vis. s. 119. [3]) Baelter s. 292. Acta vis. ss. 119, 128, 140 fol. 191. [4]) Kielto matkoista, kaupan teosta, kirkossa käymisen velvoitus matkan varrella y. m. [5]) Acta vis. ss. 43, 208, 346, 382, fol. 201. [6]) 1571 laki, Rothoviuksen const. Acta vis. fol. 177 vedoten „Kung Göstas ordning'iin" säätää Boët. Murenius sellaisille sakkoja 3 mk. Acta vis. fol. 175 siteeraa samaa säädöstä, mutta kirjoittaa sakkosumman väärin 6 äyriä. [7]) Tkpt. ptk. ss. 6, 12, 88, 103, 124, 129, 149, 231, 260, 320, 323, 328, 346, 352, 354, 391, 405, 415, 416, 421, 429, 439, 443, 447, 450, 487, 488, 499, 504, 510, 524, 530, 537.

kansaa käymään kirkossa, samoin tehtiin myös työtä sen eteen, etteivät kirkossa olijat aikaansaisi häiriöitä jumalanpalveluksessa. Kirkkolaissa jo kehoitetaan pappia varoittamaan juoksevia ja meluavia, ja varoituksille kuuroja uhataan sekä maallisella että kirkkorangaistuksella; sanotaan myös, että ken ilkimielisyydestä aikaansaa häiriötä, se pantakoon joksikin aikaa kirkosta pois ja kärsiköön sitten sekä maallisen että kirkkorangaistuksensa [1]. — Varoituksia ja suoranaisia rangaistuksia käytettiin 1650-luvullakin; aiheita on alituisesti [2]. Erittäin antavat naiset ja kasvava nuoriso niihin aihetta: „Allmoghen förmantes hålla sina hustrur uthi akt, att the tagha sigh till wara för kyrkioglam så för som effter gudstiensten och wela the något talas widh, så kunna the göra sådant på kyrkiowallen så lenghe the behaga", sanotaan esim. Hammarlannin rov.-käräjillä kerran [3], ja vedoten kuningas Kustaan sääntöihin määrätään sakoiksi för „kyrkioglam" 6 äyriä, sekä 3 mk. niille, jotka aiheetta juoksevat ulos kirkosta ja näin häiriötä aikaansaavat [4]. Nuorison silmällä pitämiseksi määrätään nuoret seisomaan käytävillä vanhempiensa penkin luona [5], ja rangaistuksen uhalla kielletään heitä seisomasta kuorissa tai käymästä lehtereillä tai seisomasta porstuassa („farstupiltar") [6]. Saltvikissa esim. sanotaan: „The som lätha sina

---

[1] II Ordning med predican. [2] Kai nykyaikainen kirkkoihminen ihmettelee esim. seuraavaa ehkä vähän liian elävää kuvausta silloisista kirkko-oloista: „Befans folket komma ojempt och stanna vth på kyrckiewallen och kyrckiegården i raad weed muren och gärdzgårdarna lijka som weed wargeräät. I kyrckian gåå the när dem synes. Olla och gaasa som ostyriga getter. Sin hattar och mössar taga the aff sigh taga på sigh när the willia. Uthur stolarna ränna the förän rätta tijden är med trängsel och stoor gny" etc, Acta vis. s. 17, vert. myös s. 34. [3] Ibid. fol. 224, vert. myös s. 205. [4] Ibid. fol. 165, 176, 177. Acta ecclesiasticassa on tällainen säädös. [5] Acta vis. fol. 214 vedotaan kuninkaalliseen asetukseen, joka määrää näin. [6] Ibid. ss. 11, 25, 45, 111, 116, fol. 165, 174, 177, 218.

små söner eller legogåssar gå på lechtaren och icke hafua them för ögonen och gårdzbenken i gången skal kyrkoväcktaren drifva them neder eller böta för huar gång 2 ör. s. m. och fadren eller husbonden lijka mycket eller op i scholan sielfua risa sina barn at andra se, ther på sexmännen måste gifua akt". Kun jalkapuu tuli käytäntöön, pantiin nuoriso, joka ei seissyt säädetyllä paikallansa, siihen [1]). Ettei melua syntyisi väen ulos lähtiessä määräsi esim. Boët. Murenius, että naisten tuli istua penkissä siksi kunnes miehet olivat lähteneet ulos; rikkovalle määrättiin sakkoja ensi kerralta 2 äyriä, toiselta 4 äyriä ja aina kaksinkertaisesti; sitäpaitsi heitä rov.-käräjillä rangaistiin tottelemattomuudesta [2]). Jos jo tavallisen äänekästä melua kirkossa koetettiin estää sakkomääräyksillä [3]), niin oli rangaistus sen suurempi, jos joku kirkossa riiteli tai tappeli. Tavallisimmin aiheutuivat riidat ja tappelut kirkossa penkkisijoista. — Ennenkuin käymme näistä varsinaisista penkkiriidoista puhumaan, otettakoon tähän Boët. Mureniuksen pöytäkirjoista pari kuvaavaa tapausta, jotka osoittavat, että törkeämmissä kirkkohäiriöissä kirkkolain mukaisesti julkirippikin tuli kysymykseen asianomaisia rangaistaessa. Eräänä rukouspäivänä, kun pappi juuri oli noussut saarnatuoliin, näki hän sieltä mitenkä eräs poika löi toista selkään; hän käski poikia jäämään kirkkoon tutkittaviksi, mutta kun kirkkoraati oli poissa sekä silloin että lähinnä seuraavassa rovastintarkastuksessa, lykkäytyi asia toiseen kertaan; tutkimuksen jälkeen tuli poikien „menettää selkänahkansa ja kärsiä kirkkorangaistus" [4]). Getan kappalainen taas valittaa, että kolehtia kannettaessa eräs mies „slog med full näfva och hamsa in åt pungen." Hänestä to-

---

[1]) Ibid. fol. 218. Tkpt. ptk. s. 389 ja Acta vis. fol. 226. [2]) Ibid. fol. 176, 177, ss. 45, 70. [3]) Vielä 1640 paheksuu hän sakkoja näissä asioissa ibid. s. 53. [4]) Acta vis. fol. 167.

distettiin että hän oli puolihupsu, mutta kuitenkin päätettiin kaikkien suostumuksella, että hänen piti kolmena kirkkopyhänä seistä julkirippi, muille varoitukseksi samanlaisesta pahennuksesta [1]. Järjestystä kirkossa silmällä piti kirkonvartija, jolla Boët. Mureniuksen ohjesäännön mukaan oli seuraava "officium: För kyrckio sömn: gåsse krypningh i wrår och stoolar: gnabberij: ohöffligh gams i ingående och vthgående: kyrckioglam: munbruk: vtlöpningh och annor oskickelighet" [2].

Penkkiriidat ansaitsevat oman kappaleensa. Se säätyeroitus ja luokitus, joka kuului ajan henkeen, ei jäänyt pois edes kun kokoonnuttiin temppeliin Jumalan kasvojen eteen. Täälläkin tuli sen näkyä. Juhlallisesti jaettiin penkkipaikat kirkossa asianomaisten kesken „säädyn, arvon ja ansioiden mukaan" [3]. Jako ei ollut papin asia yksin, vaan toimitti sen esim. Perniössä piispa yksissä neuvoin seurakunnan aatelin, maaherran valtuutetun, kirkonisäntäin, kuudennusmiesten ja muiden kirkonvanhinten kanssa. Muualla se tapahtui ehkä vähemmin juhlallisesti, mutta kuitenkin kaikenlaatuisten edustajien läsnäollessa [4]. Näin vahvistettuun penkkijakoon ei saanut kukaan, ei edes pappi, tehdä muutoksia [5]. Tyytymättömät neuvottiin käräjiin hakemaan muutosta [6], ja jos he sillä välin uskalsivat niskoitella, joutuivat he kuritoimenpiteitten alaisiksi. Niin perusteellinen kuin jako olikin, ei yhtäkaikki ollut koskaan puutetta tyytymättömistä aineksista; alinomaa oli penkkiriitoja ja tavallisesti naisten kesken. Niinpä edellytti jo penkkijako Turussa v:lta 1637 „att besynnerlighen en part aff qvinnor bruka en skamlös mun" [7]; samaten näyttävät

[1]) Ibid. fol. 172 v. 1659. [2]) Ibid. s. 5. [3]) Penkkijärj. Perniössä $^{8}/_{2}$ 1662. Tengström: Handl. till Uppl. VI s. 126. [4]) Acta vis. ss. 138, 144, 292, 321. [5]) Tkpt. ptk. s. 231. [6]) Ibid. ss. 320, 323, 354, 443 ja Acta vis. ss. 134, 200 vert. s. 229, 293, 200, fol. 223. [7]) Tengström: Handl. till Uppl. VI: s. 124.

penkkijärjestyssäännöt Perniössä olleen kirjoitetut pääasiallisesti naisia varten. Muutamaa poikkeusta lukuunottamatta puhuvatkin todella sekä kapitulin että Boët. Mureniuksen pöytäkirjat vain riitelevistä naisista. Riitoja syntyi siitä kuka kulloinkin samaan penkkiin kuuluvista istuisi ylempänä, kuka alempana. Monasti pysähtyi riita vaan kovaääniseen kinasteluun [1]), mutta olipa siitä seurauksena joskus pieni käsikähmäkin [2]), jopa kerran kaksi aatelismiestä Sass ja Sabelstjerna menivät niin pitkälle, että miekkojansa mittelivät kirkossa [3]). Kaikki tällaiset asiat menivät heti kirkkoraatiin [4]); lievemmät asiat ratkaistiin täällä heti, törkeämmät sitävastoin lykättiin käräjiin [5]). Raati milloin velvoitti asianomaiset sopimaan ilman muuta, milloin taas langetti heitä sakkoihin tai vaihtoehtoisesti seisomiseen kirkon ovella; uudistuvassa rikoksessa ehkä joskus käytettiin ehtoolliskieltoakin kunnes asianomaiset taipuivat [6]). Kapitulin pöytäkirjoissa s. 121 ja 406 mainitut tapaukset verrattuina toisiinsa näyttävät viittaavan siihen, että tässäkin taas ainakin Petraeuksen ajalla oli olemassa ennen vahvistettuja sakkomääriä, joihin rikkovat langetettiin. Sekä Kustaa Waasan Acta eccl:ssa että Rothoviuksen konstitutioneissa määrätään rikkovat törkeämmissä tapauksissa seisomaan julkirippinsä, ja edellämainittujen tappelijoiden rangaistuksen perusteella onkin hyvin luultavaa, että 1650-luvullakin törkeämmät rikkojat tuomittiin seisomaan kirkon oven edessä ja sitten julkiripissä rikoksensa anteeksi pyytämään [7]). Uutena rangaistuksena ruvettiin Terseruksen aikana käyttämään tällaisia rikkojia vastaan jalkapuussa

[1]) Esim. Tkpt. ptk. ss. 149, 320. [2]) Esim. ibid. s. 12. [3]) Tkpt. ptk. ss. 499, 504 ja Strandberg: Herdaminne. [4]) Tkpt. ptk. ss. 103, 405. Acta vis. fol. 168, 224. [5]) Tkpt. ptk. ss. 450, 499, 510. Acta vis. ss. 134, 200. [6]) Esim. Tkpt. ptk. s. 260, samoin Acta vis. s. 134. fol. 214: Ehtoolliselta pois ja 1 Dl. sakkoa fol. 224. [7]) Tkpt. ptk. s. 354 viittaakin tähän selvästi.

istumista. Jo v. 1658 mainitaan Sundin rov.-kär.-pöytäkirjoissa seuraava tapaus: Åhr een stock giordher åth skalkachtiga påikar me fötrers afbalkning och står på kyrkiowallen" [1]. Mutta kun Boët. Murenius tästä kysyy kapitulin mieltä, niin luemme kapitulin puolittain kauhistuneena vastaavan: „Aff stockar uid kyrkiorna vill eij doomcap. weta, effter dät är obrukeligit" [2]. Yhtäkaikki se Terseruksen aikana otettiin käytäntöön. Turun pappeinkokouksessa päätetään: „Skor nogor som trätte om benkstellen af gement folk, den skal straxt sättias i stocken, ware sigh man eller quinna. Men på adels folk statuerar man itt anseenligit böthe" [3]. Että tämä ei jäänyt pelkästään uhkaukseksi, näkyy kyllä samaisista pöytäkirjoista [4]. Aatelisto ja nähtävästi ylempi porvaristo kaupungeissa pääsi suurilla sakoilla. Turussa esim. säilyi Rothoviuksen säädös, että penkistä riiteleva porvari maksoi sakkoa 6 Dl. [5]. Jos asia ylen törkeänä ollen lykättiin käräjiin, pantiin rikkova tässäkin taas pois penkistänsä, ehkäpä Ehtoolliseltakin pois, kunnes asia oli ratkaistu [6]. Tällaiset törkeät riidat toivat mukanansa toisenkin ikävän seurauksen, josta koko seurakunta kärsi, kirkko suljettiin kirkkolain mukaisesti, siksikuin rovasti oli tullut sen uudestaan vihkimään juhlallisilla menoilla [7]. Että näin ei tehty ainoastaan silloin, kun verta oli vuodatettu kirkossa, vaan muulloinkin, jos riita oli ollut ylen ankara, siihen viittaa eräs Saltvikin pitäjänkokouksen pöytäkirja, jossa mainitaan, että pitäjä on kutsuttu kokoon neuvottelemaan siitä, mikä rangaistus on pantava kahdelle penkkipaikasta riidelleelle naiselle — toinen heistä oli papin leski — jotka riidallansa olivat aiheuttaneet sen, että kirkko

---

[1]) Acta vis. fol. 157. [2]) Tkpt. ptk. s. 210. [3]) Tkpt. ptk. s. 391 vert. s. 389. [4]) Ibid. ss. 421, 429. [5]) s. 439. [6]) Tkpt. ptk. ss. 443, 447, 510. [7]) 1571 k.-laki XVIII Om kyrkior och kyrkioskrud.

on täytynyt sulkea [1]. Mainitaanpa „Diarium Gyllenianum“ kirjassa, että eräs kirkko oli tullut suljetuksi kokonaan, siellä kun joku oli tullut surmatuksi [2]. Milloin pahennus ja riita kirkossa oli ollut yleinen, mutta kuitenkin lievempää laatua, lähetettiin rovasti kapitulin puolesta pitämään nuhdesaarna seurakunnalle [3].

Tappelu. [4] Mainittakoon tässä yhteydessä muutamia toimenpiteitä tappelijoita vastaan yleensä. Tappelu sellaisenaan ei antanut aihetta mihinkään kuritoimenpiteisiin; aikana, jolloin jokainen kulki ase vyöllä, oltiin siihen tottuneita [5]. Vain siinä tapauksessa, että se tapahtui kirkkomatkalla, kirkkomäellä tai kirkkomaalla, otettiin asia esille. Poikkeuksina olivat kuitenkin ne, jotka rikkoivat joulu,- pääsiäis- tai helluntairauhan tappelulla; tapahtuipa tuo sitten missä tahansa pitäjällä tai kirkolla, niin joutui syyllinen rangaistuksen alaiseksi. Mitä ensinmainittuihin tulee, niin säási niistä jo Kustaa Waasan Acta ecclesiastica, että tappelu kirkkotiellä, kirkkomaalla tai kirkkovallilla oli samanarvoinen, kuin jos se olisi tapahtunut itse kirkossa; senpä vuoksi tappelijaa rangaistiin, jos hän sai hengen armon, paitsi suurilla sakoilla, myös julkiripillä. 1571 kirkkolaki säätää tappelijoista vaan, että se, joka tällä lailla häpäisee vainajien lepopaikan, ei ansaitse itse tulla sinne haudatuksi. Rothoviuksen konstitutionit uudistavat Acta ecclesiastican määräyksen säätäessään rikkovalle paitsi maallista rangaistusta myös julkiripin [6]. Boët. Mureniuksen visitationipöytäkirjoissa sanotaan kyllä selvin sanoin, että tappelu moisissa paikoissa on saman arvoinen, kuin jos se tapahtuisi kirkossa. Siitä huolimatta ei näe julkirip-

---

[1] Acta vis. s. 371, vert. s. 116 jossa sama uhka lausutaan: „ther the iche afstå med kyrkiobång.“ [2] s. 85. [3] Tkpt. ptk. s. 328. [4] Ibid. ss. 179, 317, 348, 360. [5] Acta. vis. yksi ainoa tapaus s. 40. [6] Tämän mukaisesti Acta vis. ss. 90, 91, 104, 49, fol. 202, 205.

piä enää käytetyn sellaisten rankaisemiseksi Rothoviuksen jälkeisellä ajalla, vaan ainoana rangaistuksena olivat sakot [1]). Kaikki tällaiset asiat ilmoitettiin kirkkoraatiin, joka langetti tuomiot kevyemmissä rikoksissa, lykäten sitävastoin raskaammat käräjiin. Että julkirippi oli jäänyt pois, siihen viittaavat puolestaan myös Gezeliuksen Perbreves comm., joissa sakot ovat ainoana rangaistuksena. Papisto kyllä näyttää käyttäneen muitakin rangaistusvälineitä, esim. ehtoolliskieltoa. Siihen viittaa Tkpt. pöytäkirjoissa s. 348 esitetty tapaus: pappi pani Ehtoolliselta pois miehen, joka kirkkovallilta tukasta raasti tottelematonta poikaansa. Kapituli paheksuu papin menettelyä, mutta että se lie ollut tavallista, siihen viittaa se, että mies vasta yli vuoden oltuansa eroitettuna Ehtoolliselta vihdoin valittaa kapituliin.

Toista oli, jos tappelu oli tapahtunut ennen jumalanpalvelusta ja tappelija sitten asiaansa sopimatta meni Ehtoolliselle. Tällaisessa tapauksessa tuli rikkovan ehdottomasti seistä julkirippinsä [2]). Yksi tällainen tapaus on mainittu kapitulin pöytäkirjoissa [3]). Eräs renki Sauvossa oli sunnuntaina lyönyt papin palveluspiikaa ja meni sitte asiaansa sopimatta Ehtoolliselle. Ne monet rangaistusehdotukset, joita kapitulissa tehdään, julkirippi muun muassa, osoittavat kuinka kauheana tappelua tässä yhteydessä pidettiin. Mutta oikeastaan tässä olikin kysymyksessä uusi rikos, sakramenttien halveksiminen. Mies lopullisesti pääsee pyytämällä anteeksi papilta ja loukkaamaltansa naiselta, mutta näin vähällä vaan sen vuoksi, että hän on „nogot suag“.

Joulu,- pääsiäis- ja helluntairauha oli valtiovallan säätämä; senvuoksi tällaiset rikkovat ilman muuta voitiin

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 317, 348, 360. Acta vis. fol. 165, 168. „Dhen som befinns brotzlig må plichta antinget inför kyrkiorådet eller heredztinget.“ [2]) Baelter s. 906. [3]) s. 179.

lähettää käräjille tuomittaviksi [1]); siellä heidät langetettiin 40 Dl. [2]) sakkoihin, joista $^{1}/_{3}$ aina lankesi kirkolle. Mutta näihin niinkuin kaikkiin muihinkin kirkkokaaren määräämiin sakkoihin nähden oli se tapa vallalla, että jos asia oli selvä, eikä tarvinnut pelätä rikkovan niskoittelevan, voi kirkkoraati (tai praepositus) ilman muuta antaa käskyn sakkojen kantamisesta. Samasta syystä voi se niitä myös alentaa tarpeen mukaan [3]).

Herran Ehtoollisen laiminlyöminen. [4]) Kirkkolaki kehoittaa pappeja ahkerasti varoittamaan Ehtoollisen laiminlyöjiä; elleivät varoitukset auta, on heitä julkisesti saarnatuolista kuulutettava parannukseen, ja jos tämäkin on tehotonta, ovat he vihdoin pantavat pannaan [5]); kappaleessa hautaamisesta kielletään sellaisilta myös kristillinen hautaus. Läpi XVII:nnen vuosisadan kehoitetaan niinikään pappeja ahkerasti neuvomaan ja varoittamaan tällaisia [6]); mutta loppumenettely poikkesi kirkkolaista. Ken ei papin varoittamana parantunut, joutui rovastin varoitettavaksi [7]), ja ellei sittekään parannusta kuulunut, seurasi joko haaste saapua kapituliin taas varoitettavaksi [8]), tai myös määrättiin sellaiset rikkovat välittömästi, ilman tätä kapitulin viimeistä varoitusta, jätettäviksi maallisen oikeuden rangaistaviksi [9]). Pannaan panemista ei käytetä [10]). Sitävastoin noudatettiin kylläkin kirkkolain määräystä, ettei sellaisille saanut suoda kunniallista hautausta. Eräs tällainen tapaus mainitaan Tkpt. pöytäkirjoissa [11]). Asiasta

---

[1]) Acta vis. ss. 136, 254, 361, fol. 172, 199, 200, 202, 204, 216. [2]) Vert. Acta ecclesiastica: munslag på kyrkogården 40 mk. Acta vis. 40 mk. s. 361, vert. kuit. s. 367, fol. 214 40 Dl. [3]) Acta vis. ss. 361, 367. [4]) Tkpt. ptk. ss. 39, 45, 121, 142, 251, 338, 394, 429. [5]) XII Ordning om messa. [6]) Esim. Rothoviuksen kiertokirje $^{21}/_{10}$ 1629. [7]) Tkpt. ptk. ss. 121, 251, Acta vis. s. 287. [8]) Tkpt. ptk. ss. 251, 338. Acta vis. s. 30. [9]) Ibid. ss. 121, 429. [10]) Acta vis. s. 30 lausutaan kerran se uhkaus. [11]) Tkpt. ptk. ss. 39, 45.

äänestettäessä arveli eräs kapitulin jäsenistä, että oli pidettävä silmällä, mitä seremonioja Tukholmassa käytettiin henkilöä haudattaessa, joka oli laiminlyönyt Ehtoollisella käydä. Lopputuomio kuuluu: hautasaatossa ei tule kulkemaan pappeja eikä teinejä, ja kun ruumis on laskettu hautaan, ei sen päälle heitetä multaa, vaan pappi seisoo haudan äärellä kehoittaen kansaa saapumaan kirkkoon, jossa hän sitten selittää raamatunlausetta: älä lykkää katumustasi ja parannustasi huomiseksi; saarnan jälestä veisataan vain sopiva virrenvärssy. — Ahvenanmaalla näyttää olleen sellainen tapa, että jokaisen kymmenennestä ikävuodestaan saakka täytyi Ehtoollisella käydä; niinpä sanoo Boët. Murenius kerran: „Dhe som dröja med barn öffuer 10 åhr förän the gå till Gudz bordh skole böta“ [1]. — Jos joku talossa oli sairastunut, piti papin kirkkolain mukaan kutsuttuna ja kutsumatta käydä hänen luonansa. Saman vaatimuksen uudistaa Rothovius konstutioneissansa ja määrää samalla 1 Dl. sakon sille, joka laiminlyö papin kutsumisen sairaan luo, tullen niin syypääksi siihen, että sairas kuolee ilman Ehtoollista. Acta visitatoriassa mainitaan kaksi tällaista tapausta [2]. Viimemainittu tapaus on tavallaan kuvaava. Muudan mies Gethassa valittaa rovastille, ettei pappi ole antanut soittaa kelloja hänen vaimovainajallensa eikä myös tullut laulamaan haudalle. Pappi väittää, ettei hän ole jyrkästi kieltänyt, mutta kyllä sanonut, kun häntä pyydettiin laulamaan: „Herra tiesi mitä minun tulee tehdä, kun ei hän 20 viikkoon ole Ehtoollista nauttinut maatessansa kuolinvuoteellansa, eikä pappia ole haettu hänen luoksensa.“ Boët. Murenius langettaa miehen 1 hop. mk. sakkoon „effter ordningen“, koskei hän ollut hakenut pappia sairaan luo, mutta papin menettelystä ei hän puhu mitään.

---

[1]) Acta vis. fol. 212. [2]) Ibid. fol. 168, 220.

Kotiopetuksen laiminlyöminen. Piispa Rothovius oli jo tehnyt kaiken voitavansa sen eteen, että kodeista ja kotikasvatuksesta tulisi apua papistolle sen taistelussa syntiä ja pimeyttä vastaan. Konstitutioneissansa velvoittaa hän pappeja huolehtimaan siitä, että kotihartautta pidettäisiin aamu- ja iltarukouksineen, ja pappien itsensä tuli tässä olla seurakunnalle esikuvana. Samaten tuli papiston kiinnittää kasvattajien huomiota niihin paheisiin, jotka nuorisoa uhkasivat, ja velvoittaa heitä taistelemaan näitä vastaan [1]. Ja ennen kaikkea tuli heidän harrastaa nuorison siveellistä kehittymistä lukutaidon opettamisen kautta. Varsinkin kahta viimemainittua asiaa teroitti papisto Rothoviuksen jälkeiselläkin ajalla alituisesti vanhempien ja kasvattajien mieliin. Lainaamme tähän Boët. Mureniuksen pöytäkirjoista yhden, ensi silmäyksellä vähän hämmästyttävän muistutuksen: (1660) „Förmantes allmoghen att the ingalunda kiöpa *kortt* åth sin ungdoom, hvarigenom the lära sigh dubbla, svärja och bannas, bliffua föräldrarna här mz beslaghne, att the öfferse mz sine barn, skola the politice straffas. Item förbiöds och lekestugor" [2]. — Se oppimäärä, jonka kunkin piti hankkia, on kai vakituisesti ollut sama, mikä Rothoviuksen konstitutioneissa mainitaan: „katkismuksen kuusi pääkappaletta, aamu- ja iltarukoukset, synnintunnustus ja ruokarukoukset"; ja kun tämän olivat oppineet, „tulee pappien vähitellen esittää kuulijoilleen Lutherin selitykset katkismukseen." Tarvittava kristinopin tietomäärä saatiin korvakuulon mukaan: sama asia luettiin ulkoa edellä useamman kerran, ja opetettavat lausuivat saman jälestä; vasta Terseruksen aikana tapaa kehoituksia ostamaan lapsille kirjoja [3]. Niin hyvin lukusilla kuin rovastinkäräjillä annettiin lapsille

---

[1]) Acta vis. fol. 189, 232. [2]) Acta vis. fol. 190, vert. ss. 102, 179. [3]) Ibid. s. 19, fol. 213, 226, 235.

läksyt — kaikille sama läksy — seuraavaksi kerraksi, ja vanhempien asia oli huolehtia siitä, että se opituksi tuli [1]). Että vanhemmat tästä voisivat huolehtia, sääsi Rothovius, ettei kenkään pääse avioliittoon, ennenkuin itse osaa kristinoppinsa, voidaksensa puolestansa sitten perheen isäntänä ja isänä opettaa myös alaisiaan [2]). Ettei tämä sääntö hänen jälkeiselläänkään ajalla jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi, siitä on esimerkkejä Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa [3]). Mainittakoon eräs tällainen tapaus. Muudan isäntä valittaa rovastille, ettei pastori pannut erästä parikuntaa kuulutuksiin, ja koska he jo olivat ostaneet tavaroita kuulutuspitoja varten, niin hän nyt anoo, että pappi tuomittaisiin maksamaan siten syntyneet kulungit! Pastori näyttää silloin rovastille lukuluettelon (läselängd), josta näkyy, että syynä kieltoon oli puuttuva lukutaito. Kanne senvuoksi kumotaan, mutta rovasti lisää: „bäst härnäst öfversee med de hårdminte och åldrige om något felas.“ [4]) — Kuten sanottu, jos nuoriso lukusilla tai piispan- ja rovastinkäräjillä ei osoittanutkaan edistymistä lukutaidossa, niin joutuivat sekä lapset että heidän holhoojansa kuritoimenpiteitten alaisiksi. Talon isäntä oli edesvastuun alainen sekä lapsistaan että palkollisistaan. Tavallisesti rangaistiin holhoojia sakoilla, „böter efter ordningen“; yhtä tavallinen oli kai myös ehtoolliskielto [5]), joka kesti siksi, kunnes holhottavien lukutaito parani. Jos ken niskoitteli velvollisuuksien täyttämisessä, lähetettiin hän lopulta kapituliin rangaistavaksi [6]). Niinpä kerrankin, kun muutamat palvelijat eivät osaa lukea, määrätään heidän isäntänsä heitä opettamaan; joka pyhä tulee heidän sitten tuoda palvelijansa kirkolle papin kuulusteltaviksi. Jos sen laiminlyövät, mak-

---

[1]) Ibid. ss. 148, 151, 204, 180, 337, 344. [2]) Constitutiones & kiertokirjeet. [3]) Acta vis. s. 372, fol. 164 v:lta 1658. [4]) Acta vis. fol. 164. [5]) Ibid. fol. 213. [6]) Acta vis. s. 337, fol. 200.

sakoot sakkoja ensi ja toisen kerran 4 äyriä hop.; kolmannella lähetetään kapituliin; lopuksi lisätään: „tredskass, procederas effter konungh Johans ordningh“ [1]). — Huonoja lukijoita varoitettiin kirkkoraadin edessä, tai myös joutuivat he praepostituksen varoitettaviksi [2]), ja hyvin luultavaa on, että elleivät he parantuneet, tuli vanhempien antaa heille vitsoja kirkkoraadin edessä [3]). Aikuisten, jotka osoittivat huonoa lukutaitoa, rangaistuksena olivat useimmiten ankarat nuhteet, monasti myös ehtoolliskielto ja naimattomille jo mainitsemamme naimakielto [4]).

Lukusten, rovastin- ja piispankäräjien laiminlyöminen. [5]) Kauan oli Suomen kirkossa ollut tapana kuulustella kansan lukutaitoa n. k. „skrifthåld“eissä, jotka pidettiin paaston aikana. Niiden monien väärinkäytösten tähden, jotka näihin liittyivät, oli piispa Rothovius, hallituksen määräyksestä, ankarasti kieltänyt papistoa niitä pitämästä [6]); kiellot uudistuvat kaikissa konstitutioneissa. Mutta niin syvälle oli tapa juurtunut sekä papistoon että kansaan, että varsinaiset lukuset pitäjällä lienevät tuskin koskaan lakanneet käytännöstä kaikista kielloista huolimatta, ja heti kun Rothovius oli kuollut, olivat ne taas täydessä vauhdissa. Huvittavaa on lukea Boët. Mureniuksen määräyksiä asiassa. Rothoviuksen aikana hän ankarasti kieltää lukusten pitämisen, velvoittaen kaikkia saapumaan kirkolle kuulusteltaviksi [7]). Mutta v:sta 1656 alkaen on jo vallan toinen ääni kellossa, Sundissa esim. sanotaan: „skrifftholdet ähr med flijt pådriffuit aff praeposito och sagdt at alt misbruuk är afflagt aff gubernatorns h. Nils Bielke wid 4 mk. Men bruket har kungen och doom-

---

[1]) Acta vis. s. 337. [2]) Ibid. fol. 199. [3]) Näin Wilskman'in Eccl. Werk. mukaan ainakin myöhemmällä ajalla. [4]) Acta vis. ss. 5, 186, 197, 213, 344, fol. 213. [5]) Tkpt. ptk. s. 161. [6]) Vert. esim. Rothoviuksen kiertokirje vielä $^{26}/_{2}$ 1646. [7]) Acta vis. esim. ss. 25, 199.

capitlet befalt vthi socknen och kyrkian och then som sträffwer ther emot eller absenterar sigh ifrån förhöret, han skall icke allenast anklagas för doomcapitlet och werdzlig rett, vtthan nu straffas strax in loco effter hög: e. k. Johans ordningh anno 1675 (!) publicerat och domcapitletz ordningh 1655 författat ähr". Saman säädöksen uudistaa hän sinä vuonna eri pitäjissä Ahvenanmaalla [1]. Kaikkien, jotka olivat 8 vuotta täyttäneet, tuli saapua lukusille [2]; poissa olevia rangaistiin sakoilla [3]. Sakkosummana oli luultavasti Rothovius'en säätämä 6 äyriä hop.; isäntämiehet kai maksoivat perheväkensä puolesta [4]. Tavalliseksi näyttää myös tulleen, että aikuiset, jotka lukusensa laiminlöivät, eivät päässeet Ehtoolliselle, ennenkuin olivat tulleet luetettaviksi kirkolle [5]. Sakkorahat kantoi kuudennusmies [6].

Rothoviuksen aikana rangaistiin rovastinkäräjiltä poissa olevia 12 äyrin sakoilla, kun sitävastoin piispan käräjiltä poissa olevat saivat maksaa sakkoa 3 mk. [7]. Sakoilla tällaisia rangaistiin myöhemminkin. Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjoissa, myöhemmissä varsinkin, mainitaan joka pöytäkirjan alussa „catalogus absentium", ja määrätään pastori milloin yksin milloin yhdessä kuudennusmiesten kanssa tutkimaan poissa olleita; ja kuudennusmiehet velvoitetaan kantamaan sakot [8]. Sakkoina mainitaan milloin 4 hop. äyriä [9], milloin taas 6 äyriä hop. [10]. Sakkosummista puhuttaessa vedotaan aikaisempina aikoina konstitutioneihin, myöhemmin milloin „capitelsordning'iin", milloin „kunglig ordning'iin", milloin maaherran mää-

---

[1]) Acta vis. ss. 314. 317, 322, 325, 294, 379. [2]) Ibid. ss. 187, 204. [3]) Ibid. ss. 25, 209, 365. [4]) Wilskman Eccl. Werg. s. 118 myöhemmältä ajalta. [5]) Tkpt. ptk. s. 162 ja Perbrev. comm. [6]) Acta vis. s. 365. [7]) Constitutiones: om kyrkiones intrader. [8]) Acta vis. ss. 94, 102, 133, 351, 373, 379, fol. 175, 166, 197, 211, 213, 235. [9]) Ibid. fol. 211, 235. [10]) Ibid. s. 213.

räykseen, milloin taas vaan lyhyesti sanotaan: „böter efter ordningen“ [1]). Saipa visitationilta pois ollut joskus lähteä Saltvikiin rovastin puheille [2]). Jos poisjääminen tapahtui uhkamielisyydestä, oli rangaistus ankarampi. Eräässä sellaisessa tapauksessa Kumlingessa pantiin syylliset pois Ehtoolliselta siksi, kunnes ovat olleet kapitulissa tuomiotaan saamassa [3]). Kun samoin Sottungassa koko kyläkunta oli poissa, käskee rovasti pastorin, nimismiehen ja kuudennusmiesten haastaa ne kirkolle tutkittaviksi; protokolla on lähetettävä rovastille, joka taas lähettää sen Turkuun, että sieltä määrättäisiin heille sakkoja. Ja muistellen menneitä hyviä aikoja jatkaa Boët. Murenius: Nils Bjelken aikana otettiin sellaisilta pois kirkon avaimet ja pantiin heidät vielä Turkuun torniin; nytkin sopisi magistratus politic. ryhtyä asiaan tuomiokapitulin ohella [4]). — Että asianomaiset pantiin Ehtoolliselta pois kunnes olivat sakkonsa maksaneet, siihenkin viitataan Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa [5]). — Mitenkä piispankäräjiltä poissa olevia rangaistiin 1650-luvulla, emme tiedä. Petraeuksen kiertokirjeessä v:lta 1656 määrätään vaan: [6]) „Kircon cuusija yöcunnan miehet olcon wiriästi läsnä kärejäs, niin cauan cuin caicki päätetään, acherasti cattzoden, ettei kengän ilman täydelliset estetä pois olis, ja jos sencaldaista löytän, että he ennen käreiän päätöst edhes tuodhan, wastaman itze edestäns, taicka ansaitun rangaistuxen ala annetan“.

6. Kirkollisten oikeuksien tai viranomaisten loukkaaminen ja halventaminen.

Kirkollisten toimien toimittaminen ilman laillista kutsumusta ja lupaa. [7]) Kirkkolaki säätää ankaran ran-

[1]) Ibid. ss. 94, 317, 319, 323, 382, fol. 166, 211. [2]) Ibid. ss. 110, 174, 179, 246. [3]) Ibid. fol. 213. [4]) Fol. 253, v:lta 1666. [5]) Ibid. ss. 174, 246. [6]) Lagus & Tengstr. Domk. i Åbo Circ. br. I:169. [7]) Tkpt. ptk. ss. 121, 256, 521, 522, 525, 542.

gaistuksen sille, joka ilman konsistoriumin lupaa teki pappisviralle kuuluvia tehtäviä. Siinä sanotaan: „Joka käyttää pappisvirkaa kokonaan tai osittain olematta virkaan valittu tai kutsuttu (korat l. kallat), hän rangaistakoon näin (efter scholerätt): pantakoon tukkiin, menettäköön selkänahkansa ja karkoitettakoon hiippakunnasta“ [1]). Tästä säädöksestä pidettiin 1650-luvulla tarkasti kiinni. Pappeja kehoitetaan ilmiantamaan ylioppilaita, jotka pitäjänmatkoillaan saarnaavat, rangaistaviksi [2]), ja eräässä tällaisessa tapauksessa näemmekin muudanta ylioppilasta uhattavan mainitulla kirkkolain säädöksellä [3]), vaikka hän sillä kerralla vielä pääsee uhkauksella, että häntä odottaa kaksinkertainen rangaistus, jos asia uudistuu. Ankarammin menettelee Terserus. Eräs, joka saarnaa Nybyssä, haastetaan kapitulin eteen [4]); kun hän saapuu ja puolustukseksensa vetoo Petraeukselta saamaansa saarnalupaan, pannaan hänet karseriin (probba) [5]), ja kuusi päivää siellä oltuansa saa hän tuomionsa, joka ei suinkaan kuulu evankeeliselta: „om han mera predikar, må han piskas uth.“ Eikä häntä yksin, vaan hänen kuulijoitansakin uhataan: „talonpojat, jotka häntä suojelevat, ilmoitetaan maaherralle pantavaksi joksikin aikaa linnaan röyhkeydestään“ [6]). Kirkkolain määräys on siis voimassa ainakin ankarana uhkauksena. Joka uskalsi sakramentteja jakaa, sen rangaistus lie ollut vielä paljon kovempi, päättäen kenraalikuvernöörin sanoista kapitulissa v. 1657: „dätt plägar gälla lifuett när nogon laicus administ(rerar) sacrament“ [7]).

Kirkollisten viranomaisten loukkaaminen sanoin tai töin. [8]) Jos joku seurakunnan jäsen muodossa tai

---

[1]) 1571 k:laki XXIII Sätt att ordinera prester. [2]) Tkpt. ptk. s. 121. [3]) Ibid. s. 256. [4]) Ibid. s. 521, samoin s. 542. [5]) Ibid. s. 522. [6]) Ibid. s. 525. [7]) Tkpt. ptk. s. 40. [8]) Tkpt. ptk. ss. 77, 87, 88, 115, 126, 138, 148, 155, 158, 173, 196, 232, 250, 262, 270, 347, 368, 371, 373, 375, 402, 403, 424, 425, 478, 541.

toisessa osoitti halveksimista pappissäätyä ja virkaa kohtaan, niin papisto kyllä itse tavallisesti piti huolen rikkovan nöyryyttämisestä ja rankaisemisesta. Tavallisimpana rangaistuskeinona näyttää sillä olleen tuo aina lähellä oleva, mutta tällaisissa tapauksissa aivan hyljättävä ehtoolliskielto. Tavallaan oli tämä papiston menettely kyllä puolustettavissa sen kautta, että Rothovius oli konstitutioneissansa säätänyt ne pantavaksi Ehtoolliselta pois, jotka eivät tee mitä papisto, seurakunnan esimiehet, kirkkovääritit ja kuudennusmiehet määräävät seurakunnan parhaaksi, jopa säätänyt, etteivät sellaiset edes kuoleman hädässä pääse Ehtoolliselle, ennenkuin nöyrtyvät ja parantuvat. Papisto oli näin ehtoolliskiellon käyttämisessä saanut välineen auktoriteettinsa puolustamiseksi, jota se olikin valmis käyttämään monenlaatuisissa asioissa. Helposti voi tämä kuitenkin tulla väärinkäytetyksi persoonallisen vihankin palvelukseen, ja oikeudenmukaiselta senvuoksi tuntuu, kun kapituli nousee tällaista menettelyä vastaan [1]. Toiselta puolen näemme kuitenkin, että kapituli voi tällaisen papin tuomion joskus vahvistaa, jopa itsekin siihen langettaa [2]. Milloin muuten kapituliin saapuu valituksia pappissäätyä muodossa tai toisessa kohdanneesta loukkauksesta, lähetetään Petraeuksen ja piispattomana aikana rovasti heti asianomaiseen paikkaan asiaa tutkimaan [3], tai pyydetään asiaa tutkimaan oikeudessa [4]; tutkintokertomus oli toimitettava kapituliin. Tutkintopöytäkirjan mukaan sitten joko heti langetetaan tuomio tai haastetaan asianomainen vielä uuteen kuulusteluun kapitulin eteen. Jos taas rikos tapahtui liki Turkua, seuraa haaste kapituliin välittömästi ilmiantoa ilman edellä käypää rovastintutkintoa [5]. Terseruksen tulinen luonne ei siedä mitään

[1]) Esim. Tkpt. ptk. s. 106. [2]) Ibid. s, 196, vert. Acta vis. ss. 91, 134, 144. [3]) Ibid. ss. 77, 87, 115, 158. [4]) Ibid. s. 88. [5]) Ibid. ss. 126, 232, 250.

edellä käyviä tutkintoja; papiston ilmiannon perusteella haastetaan asianomainen heti kapitulin eteen matkalta miltä hyvänsä, ja samalla kun haaste lähtee, määrätään myös syytetylle, olipa hän sitten syyllinen tai ei, väliaikainen rangaistus, joka kestää siksi kunnes lopputuomio lankee. Kuvaavana kapitulin eri menettelylle eri piispojen aikana mainittakoon kaksi tapahtumaa. Eräs Böökman niminen vouti Lappfjerdissä otti pois kirkon avaimet, pakoittaen näin pappia pitämään jumalanpalveluksen kirkkomaalla. Kirkon edelleen ollessa suletttuna rakensi pappi alttarin ja saarnatuolin pitäjäntupaan, aikoen siellä jumalanpalveluksia pitää. „Mutta kun he tulivat sinne, koko seurakunta, silloin oli taas Böökman alttarin ja saarnatuolin turmellut ja hävittänyt ja oven kiinni naulannut.“ Kun nyt tästä valitettiin kapituliin, määrättiin täältä rovasti vaan asiaa tutkimaan, ja väliaikaisesti jäi Böökman rankaisematta, niin selvä kuin asia olikin [1]. Kun taas Terseruksen aikana muutamat talonpojat Perniössä ovat repineet tukasta uutta lukkaria Bartholdusta, joka vasten pitäjän tahtoa on sinne pantu eroittamalla vanha lukkari virasta uuden tulokkaan hyväksi, haastetaan rikkojat heti kapitulin eteen, ja siksi kunnes lopputuomio lankee, suletaan heidät tutkimattomassa asiassa pois seurakunnan yhteydestä [2].

Jos nyt joku, kutsuttuna asiassansa vastaamaan kapitulin eteen, niskoitteli eikä saapunut, koetettiin Petraeuksen aikana rikkovaa lievillä keinoilla saada malttiinsa tulemaan. Niinpä eräs, joka oli haukkunut pappia, joka velvoitti häntä korjauttamaan kirkon ikkunan, jonka hänen koiransa oli rikkonut, ja senvuoksi oli haastettu kapitulin eteen, pantiin vaan penkistänsä pois kunnes hän taipuisi

---

[1] Tkpt. ptk. ss. 115, 135, vert. sama Böökman s. 173. [2] Tkpt. ptk. s. 368.

tulemaan [1]). Jyrkkä Terserus taas ei tällaisia rangaistuksia tunne; nimismies, jopa maaherra velvoitetaan tuottamaan asianomainen kapitulin eteen vaikkapa väkipakolla [2]). Asioiden laadun mukaan langettaa kapituli sitten tuomionsa tällaisissa asioissa, lykäten kuitenkin useimmat ensin maalliseen oikeuteen täälläkin rangaistaviksi [3]), jolloin syylliset samalla varsinkin raskaammissa asioissa pannaan pois penkistään ja Ehtoolliselta [4]); ja vasta tämän tuomion langettua seurasi kirkkorangaistus.

Mitä muuten vaikeammissa asioissa tuomioistuimelta oli odotettavissa, sen osoittaa esim. muutamien Jomalan pitäjän talonpoikien tuomio. Syystä tai toisesta olivat he uppiniskaisina kieltäytyneet edelleen papikseen tunnustamasta [5]) kaikesta päättäen hyvin levotonta ja pahantapaista kirkkoherraansa Olaus Bechiusta [6]). Kun he eivät taipuneet rovastin eikä kapitulin eikä edes maaherran varoituksesta, kun ei tepsinyt sekään, että kapituli heidät sulki kirkosta pois, niin lähetettiin heidät käräjille tuomittaviksi. Täällä tuomittiin eräs heistä ajettavaksi 6 vuodeksi maanpakoon, muut taas — heitä oli kaikkiaan 39 — langetettiin sakkoihin, jotka vaihtelivat 100—200 Dl. k. m. välillä [7]). Mutta sama juttu myös osoittaa, mikä merkitys maallisen oikeuden päätöksillä oli, kun ne koskivat kirkollisia rikkomisia: rovastinkäräjillä Jomalassa 1660 annetaan asia anteeksi, rikkovat vaan kirjoittivat „obligationin", jossa lupaavat parannusta, uhalla että asia muuten avonaisena jälleen otetaan esille [8])!

Ken niskoitteli kapitulin tuomioita ja päätöksiä vastaan, se jätettiin kuten ylläolevastakin näkyy maallisen

---

[1]) Ibid. s. 127. [2]) Ibid. s. 478 y. m. [3]) Ibid. ss. 148, 155, 158, 401, 402. [4]) Ibid. ss. 262, 393, 401 ja varsinkin sama asia Acta vis. fol. 180. [5]) Ibid. ss. 393, 401. [6]) Vert. esim. Tkpt. ptk. ss. 112, 147, 237 (!) 238, 239, 267, 268. [7]) Tkpt. ptk. s. 424. [8]) Acta vis. fol. 180.

oikeuden tuomittavaksi ja rangaistavaksi [1]). Jos jotakin kapitulin päätöstä vastaan niskoitteli koko seurakunta, pantiin se jonkinlaiseen interdiktiin: jumalanpalvelus kielletään siltä joko osittain niin, että sitä saa toimittaa vaan pitäjäntuvassa, tai kielletään se kokonaan määräajaksi. Näin kävi kerran Piikkiön seurakunnan piispattomana aikana [2]); samoin Perniön seurakunnan kahdesti Terseruksen aikana [3]); samalla uhataan kerran Paattisten kappelilaisia, joiden ainoa rikos on se, että muutamat sen edusmiehet ovat röyhkeästi puhutelleet piispaa [4]). Johonkin määrin puolustettavissa on menettely Piikkiöläisiä kohtaan. He näet kieltäytyvät virkaansa enää vastaanottamasta pappia, jota on syytetty varkaudesta [5]), mutta jonka maallinen oikeus on julistanut syyttömäksi; maaherran ja kapitulin kirjelmistä huolimatta he häntä suorastaan boikottaavat [6]). Vähemmin oikeutetulta tuntuu Perniöläisiä kohdannut tuomio. Tuomiokapituli on puolittain syyttä eroittanut virastansa lukkarin, koskei hän uusien lukkarivaatimusten mukaan ollut kirjoitustaitoinen. Tätä näennäistä mielivaltaa vastaan nousee koko seurakunta; rangaistuksena on kirkon sulkeminen, tosin vaan lyhemmäksi ajaksi (17/11—2/12 1659), kunnes piispa piispankäräjillä taas tulee sen avaamaan; sillä välin saavat he pitää jumalanpalveluksensa pitäjän tuvassa tai pappilassa [7]). Toisen kerran eroitetaan vanha sairas pitäjän kirkkoherra virastaan, vaikka kapituli kirjallisesti on luvannut hänen vaimolleen, ettei häntä virasta eroiteta, vaan saa hän palkata itselleen apulaisen [8]). Kapituli kieltää koko lupauksensa [9]) ja toinen kirkkoherra pannaan virkaan. Kun nyt koko seurakunta taas protesteeraa tätä vastaan sanoen ennen

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 148, 278, 347, 401, 424 y. m. [2]) Tkpt. ptk. s. 138. [3]) Ibid. ss. 373, 541. [4]) Ibid. s. 375. [5]) Ibid. s. 81. [6]) Ibid. ss. 138, 148. [7]) Ibid. ss. 364, 373. [8]) Tkpt. ptk. s. 384. [9]) Ibid. s. 533. [10]) Ibid. s. 538.

kuulumattomaksi, että pappi kivuloisuuden vuoksi eroitetaan virastaan, langettaa kapituli seuraavan tuomion: „Konsistoori tahtoo ottaa heiltä pois jumalanpalveluksen heidän jäykkäniskaisuutensa tähden, siksi kunnes he osottavat kuuliaisuutta ja tottelevat velvollisuutensa mukaisesti“ [1]). Huomauttaa täytyy kuitenkin, että Tkpt. pöytäkirjat jättävät tässä asiassa kapitulin hieman epäedulliseen valoon, itse asiassa oli sen menettely vallan kirkkolain mukainen, ja vaikkei sen säädöstä ehkä oltukaan vuosikausiin noudatettu, oli menettely Perniön seurakuntaa ja sen kirkkoherraa vastaan oikeutettukin, jos se valistuskirjelmä, jonka kapituli $^{10}/_{4}$ 1662 jätti hallitukselle, oli olojen mukainen [2]). Siinä näet annetaan Perniön seurakunnasta m. m. seuraava kuvaus: „Kirkossa ja jumalanpalveluksen aikana ei seurata mitään järjestystä, kuria tai säädyllisyyttä, vaan joka saarnapyhänä he riitelevät, tuuppivat ja meluavat, ei vain rahvas, vaan myös aateli, käskevät toisiansa kirkosta pois ja uhkaavat toistensa henkeä ja elämää. Kirkon ulkopuolella, on heillä ollut neljä eli viisi olutkapakkaa, ja kun muutamat tulevat kirkosta, tulevat muut kapakasta päissään ja hulluina j. n. e“. — Huomautettakoon lopuksi, että kaikesta päättäen näyttää kapituli tahtoneen ratkaista lopullisesti ainakin vaikeammat niistä asioista, joissa papiston loukkaaminen sanoin tai töin oli kysymyksessä. Boëtius Mureniuksen tarkastuspöytäkirjojen mukaan sai rovasti taas ratkaista lievemmät tai oman harkintansa mukaan lähettää asianomaiset käräjille tuomittaviksi. Vai toimikohan hän kaikissa näennäisesti itsenäisestikin ratkaisemissaan asioissa vaan kapitulin asiamiehenä? [3])

Kymmenysmaksujen ja rakennusvelvollisuuksien laiminlyöminen. [4]) Jo uskonpuhdistuksen alkuajoista

[1]) Ibid. s. 541. [2]) Ignatius: Finl. Hist. under Karl X Gustafs tid s. 168. [3]) Acta vis. ss. 248, 250, 289, 309, 83, 91, 277. [4]) Tkpt. ptk. ss. 40, 43, 83, 197, 280, 392, 394, 438, 453, 456, 529.

saakka otti hallitus rangaistaksensa niitä, jotka ovat hitaita palkkakymmenysten maksamisessa papille [1]; ja toiselta puolen kielletään nimenomaan Westeråsin ordinantiassa v. 1527 pappia saatavain maksujen tähden panemasta ketään Ehtoolliselta pois. Rothovius konstitutioneissansa määrää sakkoja 6 äyr. hop. sille, joka kymmenysmaksunsa oli laiminlyönyt; sitäpaitsi uhkasi häntä maallisen oikeuden rangaistus. Tätä noudatettiin 1650-luvulla. Kaikkia saatavien maksujen laiminlyöjiä vastaan turvattiin oikeuden apuun; Petraeus aina ensin vaati varoittamaan niskoittelevia, jos heitä on useampiakin, Terserus välittömästi uhkasi heitä esivallan rangaistuksella [2]. Käräjiin lähettää Boët. Mureniuskin asianomaiset [3], mutta vaatii myös joskus Rothoviuksen tavoin heiltä jonkinlaisena kirkkorangaistuksena 4 äyrin sakot [4]. Vallan toisenlainen, kumma kyllä, on menettely, jos seurakuntalaiset kieltäytyvät täyttämästä rakennusvelvollisuuksiansa kirkossa ja pappilassa. Heitä uhataan silloin interdiktillä: kirkko suletaan, elleivät taivu [5]. Pannaanpa uhkaus kerran täytäntöönkin Sauvossa [6]. Tapa näyttää olleen yleinen, koska esim. Boët. Murenius kapitulin mieltä asiassa ensinkään kysymättä langettaa vallan samanlaisia tuomioita. Näin käy kerran Brändössä 24/8 1654 [7]; seurakuntalaiset kun ovat jättäneet tekemättä ne rakennus-uudistukset, joihin hän edellisessä tarkastuksessa oli heitä velvoittanut, niin hän määrää, että velvollisuudet ovat täytettävät „strax effter Philippi Jacobi dagh och ingen messa skee för olydnan i församblingen förän thet är effterkommit ifrå then dagen". Uhkaukseen se sillä kerralla vaan

---

[1]) Wester. ord. 1544. Juhana III:n art. 1575. Örebron art. 1617. [2]) Tkpt. ptk. ss. 40, 43, 392, 394, 438, 456. [3]) Acta vis. ss. 247, 306, 336, 359, fol. 189. [4]) Ibid. fol. 189, vert. myös s. 247. [5]) Tkpt. ptk. ss. 83, 197, 280, 529; Kristofferin maalaki sisälsi sellaisen määräyksen. [6]) Ibid. s. 197. [7]) Acta vis. s. 293.

jäi, koskapa hän visitationissa v. 1656 uhkaa samanlaisella rangaistuksella samassa asiassa; vaikka asia sittenkin selvisi seurakunnan anteeksipyynnöllä [1]). Mainitut pöytäkirjat kuitenkin osoittavat meille syyn moiseen oudolta tuntuvaan menettelyyn. Vuosikausia saattoivat pitäjäläiset kaikista varoituksista huolimatta laiminlyödä rakennustehtäviään [2]). Kyllähän rovasti heitä käräjillekin lähetti [3]), mutta mikä seuraus siitä oli, sen hän kerrankin ilmituo kuvaavalla ja elävällä tavallaan; määrättyänsä erään menettämään penkkipaikkansa kirkossa, ellei hän rakennusvelvollisuuksiansa täytä, jatkaa hän: „Om han tingföres, så fölier inthet adsistence. Gud ser ther til. Några ord krysta the vthu sig til förmaning och thet kan praepositus sielf göra vthan theras adsistence" [4]). Siinä täytyi ruveta voimakkaampiin toimenpiteisiin! Että rakennusvaatimukset eivät suinkaan liiallisia olleet, siitä on takeena seuraava kuva eräänkin kirkon tilasta: „Havaittiin ikkunat olevan rikki kappelissa. D. Isaacus todisti nähneensä kappelin olleen täynnä vuohia (!), jotka hyppivät miesväen penkeissä" [5]).

Emme voi olla ottamatta tähän yhteyteen ajan kuvana tai ehkä paremmin Boëtius Mureniuksen luonnetta kuvaavana seuraavan otteen Saltvikin pitäjänkokouksen pöytäkirjasta: [6]) „Ellei pitäjä hanki kirkonvartijaa koska eivät tahdo että minä sellaisen hankin, niin en tee muuta kuin että luen evankeliumin saarnatuolista, ja heti senjälkeen luen litanian ja rukoukset ja sillä lopetan toimituksen — — — ja se on sanottu ja amen!"

---

[1]) Ibid. s. 335, vert. s. 73 muist. 2. [2]) Ibid. s. 73, muist. 2, ss. 149, 166. [3]) Ibid. ss. 22, 119, 128, 149, 251, 253, 265, 327, 350, 356, 381. [4]) Ibid. s. 232. [5]) Ibid. s. 20. [6]) Acta vis. s. 368.

II. Kirkkokurin yleiset piirteet.

Edellisessä on koetettu osoittaa kirkkokurin kulkua sellaisena kuin sen aiheuttivat erinäiset rikokset jokapäiväisessä elämässä. Kaikki mahdolliset erikoisrikokset eivät ole tietysti tulleet mainituiksi. Käsitellyiksi ovat kuitenkin tulleet kaikki ne rikkomiset, jotka ovat mainittuina kapitulin pöytäkirjoissa ja Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjoissa kuritoimenpiteitä aiheuttavina. Jotensakin samoja välineitä kuin rikkovia vastaan yleensä käytettiin myös kihlausasioissa. Näistä puhutaan miltei joka lehdellä kapitulin pöytäkirjoissa. Kihlausasioita ei ole edellisessä ensinkään kosketeltu, koska ne ovat varsinaisen aineen ulkopuolella [1]); ohimennen tullaan niihin kuitenkin joskus viittaamaan alla olevan esityksen yhteydessä.

Katsoen siihen, että edellisessä osassa näin mahdollisimman tarkkaan on mainittu ne rikokset, jotka kuritoimintaa aiheuttivat, tulee tietysti seuraava esitys kirkkokurin yleisistä piirteistä miltei kokonaan perustumaan edellä kulkevaan erikoisrikkomisia käsittelevään osaan. Ainoastaan muutamissa kohdissa, missä se välttämätöntä on, tulemme edellistä osaa täydentämään. Ryhmitämme aineen noiden yleisten kysymysten mukaan: mitkä ovat kirkkokurin subjekti, objekti, välineet ja tarkoitus Suomen kirkossa 1650-luvulla?

1. Kirkkokurin subjekti.

Seurakunnan papisto. Kirkkokurin lähin subjekti on luonnollisesti seurakunnan papisto, varsinkin sen kirk-

---

[1]) Kts. A. J. Pietilän tutkimusta „Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa", Suomen Kirkkohist. Seuran Pöytäkirjat IV.

koherra. Silmäys edelliseen osoittaa, että joskin pappi (kirkkoherra) muiden langettamien tuomioiden toimeenpanijana esiintyi subjektina kaikessa kuritoiminnassa, jolla todella oli kirkollinen luonne, ja joskin hän oli ylin valvoja kaikkiin seurakunnassa esiintyviin paheisiin nähden, niin oli toiselta puolen se ala ja se kurinpitovalta, jota hän sai käyttää itsenäisesti, muista riippumatta, hyvinkin rajoitettu. Suuri oli tietysti se työala ja laaja se vaikutus siveellisyyden kohottamiseksi, joka hänellä oli yleisessä ja yksityisessä sielunhoidossa, saarnassa ja ripissä, neuvossa ja opetuksessa; mutta milloin tuon yksityisen sielunhoidon jossakin asiassa piti muuttua varsinaiseksi kuritoiminnaksi, silloin tulivat myös papin (kirkkoherran) kädet sidotuiksi. Itsenäisesti ja muilta kysymättä sai hän kyllä esiintyä jonkinlaisena ensimmäisen julkisen varoituksen antajana niissä tapauksissa, joissa se tuli kysymykseen, mutta nuo tapaukset olivatkin luetut: riitaisuudet aviopuolisoiden, vanhempien ja lasten sekä naapurien kesken, ja Ehtoollisen laiminlyöminen — siinä ne varoitusta aiheuttavat rikokset olivatkin kaikki. Jonkinmoiseksi varoitukseksi lie myös sentään katsottava tuo papille kuuluva velvollisuus „tentera coniugium“ toisensa maanneitten välillä. Itsenäisesti, muista riippumatta toimivana subjektina sai pappi myös käyttää ehtoolliskieltoa kurivälineenä, mutta lukuunottamatta niitä tapauksia, joissa yksityinen sielunhoito rippisalaisuuden perusteella oikeutti häntä tätä välinettä käyttämään, olivat tässäkin taas ne tapaukset tarkalleen luetut, missä hän ehtoolliskieltoa sai käyttää varsinaisen kirkkokurin välineenä. Olemme edellisessä nähneet, että se oli sallittua vaan niitä kohtaan, jotka osoittivat leppymätöntä mieltä tai olivat pitkällisissä riidoissa naapuriensa kanssa, riitaisia aviopuolisoja kohtaan, ja myös niitä kohtaan, jotka lukukuulusteluissa osoittivat puuttuvaa kristinopin taitoa. Tässäkin suhteessa tehtiin vielä Terseruksen

aikana se rajoitus, ettei ijällisempiä, joilla ei lapsuudestaan ollut tilaisuutta katkismustaan oppia, osaamattomuuden takia saanut Ehtoolliselta poissulkea [1]). Jos pappi muulloin käytti ehtoolliskieltoa, edellytti se kapitulin suostumusta. Kokonaan oli hän kielletty käyttämästä sakkoja, julkirippiä ja pannaa. Tahdottiin näin estää häntä väärin käyttämästä valtaansa persoonallisen vihan palvelukseen, josta kyllä oli valituksia kuulunut uskonpuhdistuksen alusta saakka. Sittenkin on kapitulin pöytäkirjoissa paljon esimerkkiä siitä, että papit jokapäiväisessä elämässä menivät paljon yli oikeutetun alansa. Mutta toiselta puolen samaiset pöytäkirjat osoittavat selvästi, että kapituli nuhteilla ja rangaistuksilla nousee näitä liian itsevaltaisia toimenpiteitä vastaan [2]).

Mutta jos papin kurinpitovalta täten oli hyvinkin rajoitettu, kun hän toimi yksinään, oli hänellä sen suurempi valta puheenjohtajana pitäjänkokouksessa ja kirkkoraadissa.

Seurakunta. Kirkkolaki ei puhu suoranaisesti mitään seurakunnan osanotosta kuriin. Jonkinmoinen passiivinen osanotto kuriin edellytetään kyllä siinä, kun säädetään, että julkisyntiset ovat seurakunnan kuullen kuulutettavat parannukseen ja että sekä pannaan panon että julkiripin tulee tapahtua sen edessä. Mutta suoranaisesta osanotosta kuriin ei puhuta mitään; seurakunnalla ei edes ollut edusmiehiä varoituksessa. Tietääksemme ensi kerran puhutaan tästä osanotosta, kun v. 1612 säädetään, että uppiniskaiset syntiset saadaan eroittaa seurakunnasta papin, rovastin ja seurakunnan yhteisellä suostumuksella [3]). Kristiina kuningattaren pappisprivilegioiden 23 §:n mukaan annettiin seurakunnalle joltinenkin osa kirkkokuriin. *Pitäjänkokouksissa* sai se itsenäisesti käsitellä ja myös rat-

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 389, 392. [2]) Ibid. esim. s. 109. [3]) Stiernman: Alla riksd. o. mötens beslut I: 665.

kaista määrätynlaisia rikkomisia [1]). Nuo rikkomiset olivat pääasiallisesti niitä, joita asiakirjoissa mainitaan yhteisellä nimellä „Eeder och sabbatsbrott." Mainittu 23 § kuuluu asiatamme valaisevassa kohdassaan: „Så skall och prästerskapet i städer och på landsbygden hafva makt att hålla sockenstämma med deras råd som vederbör och sochnens nödtorft fordrar uti sina sochnestugor och sakristier, hvarest församblingen antingen i gemeen eller dess fullmächtige kyrkovärdar och sexmän utan undskyllan på kyrkoherdens kallelse skola komma till samman och där rådslå och beställa om kyrkiones inkomst och räkenskap — — — — om kyrkiones och prästgårdz byggning och hvad mera förefalla kan uthi kyrkiodisciplin och andra Församblingens åliggiande Tarfver och Bestelningar. Särdeles skall presterskapet tå hafva makt hålla dem tillrätta som genom grofva synder svärjande och bannande sig försett eller eljest med sabbatsbrott Guds ords föracht och försummelse till att göra sin Guds tjenst på allmänna års högtider söndagar och helgedagar förargelse åstadhkomma, hvilka efter som de skyldige finnas och deras lefverne tillförene varit skola plichta och straffas. Denna sochnestuga skall vara ett privilegieradt rum, där kyrkioherden ordinarie presiderar, förer ordet och sakerna drifver och utföra låter [2]) etc."

Mitä noilla sapattirikoksilla lähemmin tarkoitettiin, näkyy esim. kuninkaallisessa asetuksessa v:lta 1655. „Om eeder och sabbatsbrott" [3]). Tämän mukaan niihin luettiin: kotisaarnat, poissa olo kirkosta (sillä tekosyyllä, että

---

[1]) Näitten privilegioiden kautta eivät pitäjänkokouksien syntysanat olleet lausuttuina; niitä mainitaan jo Kustaa Waasan ajalta; Acta visitatoriassa niistä on myös puhe alun pitäin ja kuriinkin osaa ottavina; näitten privilegioiden kautta vaan melkoisesti laajennettiin niiden valta-alaa kurissa. [2]) Drotning Cristinas privilegier. [3]) Katso esim. Anjou: Sv. kyrkans hist. efter Upsala möte p. 527—528.

kotona luetaan postillaa), vieraspidot iltaa ennen sunnuntai- tai juhlapäiviä, hautajaiset kaupungissa sunnuntaina [1]), olut-, viina- ja tupakkahuoneitten (kauppojen) aukipito lauantaista k:lo 7 j. p.p. sunnuntaihin k:lo 4 j. p.p., liikkuminen jumalanpalveluksen aikana kaduilla ja kujilla ratsain ja ajaen, huutaen ja soittaen, liian aikainen poistuminen kirkosta, peli, ylönsyöminen, juopottelu ja tupakoiminen (jumalanpalveluksen aikana kai), pidot, jotka estävät jumalanpalvelukseen osaaottamasta, komediantttien ja nuoralla tanssijoiden esiintyminen, työnteko, kauppahuoneiden aukipitäminen, turhat matkat y. m. Silmäys tutkimuksemme edelliseen osaan näyttää, että juuri tällaisia asioita pitäjänkokouksissa (tai sitä edustavassa kirkkoraadissa) 1650-luvullakin käsiteltiin. Lisäksi tulivat vielä: lievempi taikuus, riitaisuus avioliitossa [2]), haukkumasanojen käyttäminen kirkkotiellä, kirkkovallilla ja kirkkomaalla sekä itse kirkossa tapahtuneet riidat, milloin ne olivat siksi lievää laatua, etteivät joutuneet käräjillä käsiteltäviksi. Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjoihin on myös pujahtanut muutamia pitäjänkokouksen pöytäkirjoja Saltvikista [3]); näistä näkyy, että pitäjänkokouksissa ratkaistiin salavuoteusasioitakin. Kun seurakunta oli kokoontunut rovastinkäräjille, saatettiin 1612:n asetuksen mukaisesti ottaa esille muitakin lievempiä, julkirippiäkin edellyttäviä rikoksia.

Asioissa, jotka varsinaisesti pitäjänkokouksen alaan kuuluivat, toimi seurakunta vallan itsenäisesti. Se ei ollut vain edeltäpäin vahvistettujen lakipykälien säätämien rangaistusmääräysten toimeenpanija; se sai muutamissa asioissa esim. antaa itsenäisiä yksistään omaa pitäjää sitovia säädöksiä [4]). Että muutenkin, kun seurakunta otti

---

[1]) Viimemainittu ei pysynyt voimassa muuta kuin jonkun vuoden, Baelter s. 817. [2]) Acta vis. fol. 192. [3]) Ibid. ss. 366, 367, fol. 164. [4]) Katso edell. kiroileminen, haukkuminen, työnteko pyhinä.

kuritoimintaan osaa, sen toiveita todella otettiin huomioon ja sillä käsitettiin olevan sananvaltaa asiassa, siitä puhuu puolestaan sekin, että milloin seurakunta esim. pyysi anteeksi annettavaksi jollekin rikkovalle, täytettiin sen pyyntö miltei aina, ellei asia ollut kovin törkeä [1].

Varsinaisten pitäjänkokousten toiminnan laatua on kuitenkin vaikea tarkemmin osoittaa. Kapitulin pöytäkirjoissa mainitaan sen nimikin vaan neljässä kohdassa [2]. Luultavaa on, että pitäjänkokouksen osanotto kirkkokuriin supistui hyvin vähiin, ehkäpä vain siihen mikä saatettiin esille ottaa kahdessa varsinaisessa vuosikokouksessa; kuritoiminta siirrettiin kirkkoraadille. — Pitäjäläisillä ei ollut erikoista halua tämän oikeutensa käyttämiseen. Vuosina 1657 ja 1658 puhuu esim. Boët. Murenius ahkerasti velvollisuudesta käydä pitäjänkokouksissa; v. 1658 päättää kapituli niinikään, että se, joka ei kokoukseen saavu, maksakoon sakkoa 4 äyriä kuningas Kustaa I:n kirkkojärjestyksen 5 §:n mukaan [3]. Mutta jo samana vuonna ollaan esim. Saltvikissa niin kyllästyneitä tähän pitäjänkokouksessa käymiseen, että seurakunta on oikeuttanut kirkkoväärtin ilmoittamaan rovastille, ettei se halua niin monta pitäjänkokousta. Julmistuneena kysyy rovasti, kuka uskaltaa valittaa, ja jatkaa: „rovastin ei tarvitse toimittaa niitä tehtäviä, jotka ovat kirkkoherran, kirkkoraadin ja pitäjän toimitettavia, vaan muita asioita, joihin heillä ei ole valtaa; kokouksien aikaa ja päivää ei voida ennakolta määrätä, vaan niitä pidetään niin usein kuin tarvitaan, vaikkapa joka sunnuntai, privilegioiden 23:nnen kohdan

[1]) Acta vis. ss. 35, 40, 65, 66, 74, 75, 237, 277, 304, fol. 168, 187, 212, 213, 224, 255. [2]) s. 84, 160, 161, 405. [3]) Tkpt. ptk. s. 161, muuten kummallinen vetoaminen, sillä tuo pykälä kuuluu: De som intet sökia till kyrkio-helgedagar utan äro borta utan laga förfall skola första gången böta 4 öre, andra gången 1 mk. tredje gången 3 mk. (Finl. Minn. Män I: 351 Acta vis. s. 53 sama sakko).

mukaan". Hän jatkaa vielä, että seurakunnan tulisi kiittää tästä eikä nureksia, ja päättää puheensa uhkauksella, että jos joku vielä saa muut niskoittelemaan kirkkoherraansa vastaan, on sellainen otettava niskasta kiinni ja vietävä käräjille „exemplariter" rangaistavaksi [1]. Huolimatta tästä uhkauksesta näyttää pitäjänkokousten säännöllisempi toiminta laanneen siitä päättäen, ettei niistä enää esim. Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa myöhemmiltä ajoilta mitään puhuta, ja niiden tehtävät siirtyivät kirkkoraadille.

Huomautettakoon vielä, että syyttäjinä ja ilmiantajina pitäjänkokouksissa toimivat etupäässä kuudennusmiehet, joskin samalla sanotaan, että kaikkien velvollisuutena oli ilmiantaa rikkovia. Rangaistusvälineinä käytettiin säännöllisesti sakkoja, Terseruksen aikana myös jalkapuuta, muutamissa asioissa julkisia varoituksia ja lopuksi kirkon ovella seisomista. Kuten sanottu oli julkiripin määrääminen luvallinen vain silloin, kun rovasti käräjillään oli pitäjäläisten kanssa osallisena rikosasioiden pohtimisessa.

Kirkkoraati. Ensimmäinen, joka Suomessa otti käytäntöön tämän seurakuntaedustuksen, oli piispa Rothovius. Heti Turkuun tullessansa 1627 asetti hän tähän kaupunkiin kirkkoraadin [2], ja konstitutioneista päättäen ulotutti hän samaisen järjestyksen kaikkiin seurakuntiin. Eikä kovin kauan kestänytkään, ennenkuin kirkkoraateja oli olemassa kaikkialla. Tästä puhuvat paitsi monet kohdat kapitulin pöytäkirjoissa myös Boët. Mureniuksen tarkastuspöytäkirjat, joissa varsinkin 1650-luvulta alkaen edellytetään [3] joka seurakunnassa Ahvenanmaalla löytyvän säännöllisesti toimivan kirkkoraadin. Siihen kuuluivat seurakunnan kaikki vakinaiset papit, kirkkoväärtit ja kuudennusmiehet [4]. Seurakuntaa edustavat jäsenet valittiin pi-

[1]) Acta vis. fol. 169, vert. s. 383. [2]) Tengström: Vita ac merita Rothovii. [3]) Ensi kerran mainitaan tuo nimi tietääkseni v. 1651 s. 241; siitä pitäen se uudistuu alinomaa. [4]) Gezelius: Perbrev. comm.

täjänkokouksessa, mutta tässä vaalissa oli kirkkoherralla ratkaiseva sananvalta, koska esim. Boët. Murenius saattaa sanoa kerran Kumlingessa: „Pastor utveljer i någon sochenstämma beskedlige män i theras ställe“ [1]), ja toisen kerran Sundissa: „Pastor sätter sielf kyrkovärdhar och sexmän“ [2]). Sen halutumpi ei virka ollut, koskapa asianomaiset monasti pyytävät siitä vapautusta, valittaen milloin työn paljoutta, milloin palkan puutetta. Seurakunnat tulivat pakoitetuksi lopulta maksamaan virkailijoille jonkinlaisen palkan (tavallisesti 1 Rdl. vuodessa); mutta kun ei palkkoja voitu useille maksaa, ruvettiin, kappeliseurakunnissa varsinkin, yhdistämään kirkkovääertin ja kuudennusmiehen virkoja [3]). Aikoina, jolloin seurakuntakokous toimi vakinaisesti, näyttää kirkkoraati vain milloin valmistaneen niitä rikosasioita, joita sitten pitäjänkokouksessa lopullisesti ratkaistiin, milloin taas seurakuntakokouksen valtuutuksen nojalla itsenäisesti ratkaiseen sellaisia asioita, joita siellä ei ennätetty ratkaista tai ei tahdottu ottaa esille. Jos taas kirkkoraati oli ainoa seurakunnan säännöllinen edustus kurin alalla, olivat sen itsenäisesti ratkaistavat asiat samat kuin seurakuntakokouksenkin: valat ja sapattirikokset, riidat kirkkomaalla, kirkkotiellä, kirkkovallilla ja lievemmät penkkiriidat sekä eripuraisuus avioliitossa; lisänä ovat ehkä mainittava lievemmät taikurit, toisensa maanneet kihlatoverit [4]) ja näpistelijät sekä huonot lukijat. Kaikkina aikoina pidettiin raadissa sitäpaitsi valmistava tutkinto niissäkin rikosasioissa, joissa korkeammat viranomaiset langettivat lopputuomion.

Kirkkoraadissakin esiintyivät kuudennusmiehet syyttäjinä. Heillä oli jokaisella oma piirinsä, jossa esiintyviä

---

[1]) Fol. 197 v. 1660 vanhat vaativat eroa työn paljouden tähden. [2]) fol. 214, vert. fol. 188, 194. [3]) Boët. Mur. s. 312, fol. 197. [4]) Näitä tutkittiin pitäjänkokouksissakin.

paheita heidän tuli silmällä pitää, ja ilmiantaa, jos itse tahtoivat rangaistusta välttää [1]). Tällaisina kuudennusmiehen silmällä pidettävinä paheina mainitsee esim. Boët. Murenius: [2]) „Sexmennerna skola oppenbara alla them som försumma kyrkian eller komma druckna til kyrkian, eller the som bryta kyrkiofred och träta på kyrkiowallen och kyrkiowäger, bittersamma hionlagh och grannar, olydiga barn, hoorpak och tiufpak, widskeplige menniskior och signerskor."

Samoin kuin pitäjänkokous katsoi kirkkoraatikin voivansa anteeksi antaa rikkovalle, jos joku raadin jäsen hänen puolestansa rukoili. Silloisten oikeuskäsitteiden mukaan pidettiin kai tätä esirukousta jonkinmoisena „kautionina", takauksena siitä, ettei rikkova uudistaisi enää tekoansa. Liekö tätä väärinkäytetty, vai rupesiko vallalle pääsemään se ajatus, ettei raati enää ole kurin subjekti evankeelisessa merkityksessä, vaan on pidettävä juridillisena tuomarina, koska Boët. Murenius esim. saattaa tämän tavan vastustamiseksi tehdä seuraavan ankaran päätöksen: „Kielletään kirkkoraatia, koska he ovat tuomareita, etteivät koskaan tästä lähtien rupea esirukoilijoiksi niiden puolesta, jotka ovat rikkoneet kirkkolakia vastaan, ei tutkinnossa rikoksellisen kuullen eikä pappilassa, sillä se on vastoin heidän virkaansa. Jos joku sen tekee, niin vetäköön sakkoa ensi kerralla 4 äyr. hop., toisella kerralla 1 mk., kolmannella 3 mk., neljännellä kertaa menettäköön viran" [3]).

Rangaistusvälineet olivat samat kuin pitäjänkokouksessa: sakot, jalkapuu, seisomiset ja lapsille vitsoja; julkirippiin sitä vastoin ei saanut kirkkoraati tuomita. Rotho-

[1]) Tkpt. ptk. s. 389. Acta vis. fol. 234: Sexmän hålla uppsikt hvar i sitt sexmannadöme med them som försumma gå i kyrkia. [2]) fol. 170. [3]) fol. 171.

viuksen konstitutionien mukaan sai kirkkoraati käyttää ehtoolliskieltoakin niihin nähden, jotka eivät tulleet sen eteen vastaamaan. Tätä tapaa noudatettiin ja uhattiin sillä myös niitä, jotka eivät maksaneet sakkojansa [1]. Poikkeustapauksissa näyttää raati tällä rangaisseen uudistuvia kirkkohäiriön aikaansaajia sekä kasvatusvelvollisuutensa laiminlyöneitä vanhempia. Kaikki raadin langettamat sakot kantoi kuudennusmies tai kirkkovääriti, joka tapa joskus voi aiheuttaa suuriakin väärinkäytöksiä [2].

Rovasti (praepositus). Lähinnä seurakuntaa ja sen papistoa oli rovasti kirkkokurin korkeampana subjektina. Rikkomisia, joita rovasti yksinään tai yhdessä pitäjänkokoukkanssa ratkaisi, oli koko joukko. Ensiksikin näyttää jokainen, joka ei tyytynyt pitäjänkokouksen tai raadin langettamiin tuomioihin, saaneen vedota asiansa rovastiin [3]. Toiselta puolen taas olivat kaikki ne, jotka niskoittelivat samaisten viranomaisten tuomioita vastaan, ilmiannettavat rovastille [4]. Kertyipä tästä jo koko joukko rikkomisia rovastin ratkaistaviksi, mutta eivät ne tähän vielä jääneet. Olemme edellisessä nähneet kuinka riitaiset aviopuolisot, Ehtoollisen halveksijat tai laiminlyöjät ja joskus vetoamisasioissa salavuoteiset, jotka eivät alempien viranomaisten toimenpiteistä parantuneet, olivat toimitettavat rovastin varoitettaviksi, ennenkuin heitä vastaan ruvettiin muihin toimenpiteisiin. Niistäkin asioista vielä, joita alemmat viranomaiset saivat ratkaista, lykättiin törkeämmät, kovempia kuritoimenpiteitä aiheuttavat rikkomiset hänelle. Ja kun lopuksi alemmat viranomaiset eivät saaneet julkirippiin tuomita, ilmiannettiin kaikki sitä edellyttävät rikkomiset rovastille, ellei niitä oltu ilmoitettu kapituliin. Kaikki nämät asiat siis tulivat pakollisina rovastin eteen, mutta

---

[1] Esim. Tkpt. ptk. s. 193. [2] Esim. Tkpt. ptk. s. 255. [3] Esim. Tkpt. ptk. s. 110. [4] Esim. Acta vis. ss. 20, 33, 53, 61.

jos muunlaisiakin asioita oli tapahtunut, niin oli rovastilla valtuutus vapaasti ratkaista kaikki „casus". Raskaimmat tuli hänen puolestansa taas lykätä kapituliin [1]).

Boëtius Murenius oli eräässä kiertokirjeessään vaatinut, että kaikki asiat olivat ensin tutkittavat ja hänelle kirjallisesti esitettävät, muuten ei hän niitä ottaisi esille [2]); tuskinpa sitä lienee noudatettu. Hän se myös kapitulilta anoi, etteivät alemmat viranomaiset saisi langettaa mitään rangaistustuomioita; he pitäisivät vaan valmistavaa tutkintoa ja tuomio-oikeus jäisi rovastille. Tähän ei kapituli suostunut, mutta uudisti kuitenkin Rothoviuksen säädöksen, että rovastille oli jätettävä luettelo kaikista rikosasioista, joita kirkkoherra ja kirkkoraati olivat ratkaisseet, että hän vahvistaisi tuomiot tai kumoisi väärät [3]). Huomauttaa täytyy vielä, että joskin rovastin valta-ala oli tarkkaan määrätty, niin noudatettiin järjestystä yhtä tarkkaan vaan siellä, missä Boët. Mureniuksen tapainen mies oli valtaansa valvomassa. Muualla lykättiin moni ehkä rovastille kuuluva asia ilman muuta kapituliin.

Joka vuosi tuli rovastin rovastitynnyrinsä menettämisen uhalla pitää rovastinkäräjiä piiriinsä kuuluvissa seurakunnissa [4]). Muun muassa oli näillä käräjillä juuri tarkoituksena silmällä pitää mitenkä „disciplinia" seurakunnassa ylläpidettiin ja noudatettiinko kapitulin antamia tai synodolikokouksessa tehtyjä säädöksiä [5]). Petraeus oli määrännyt kiertokirjeessä $^1/_{12}$ 1652, että rovastin tuli lähettää pöytäkirja pitämistänsä tarkastuksista kapituliin; itse hänen tuli myös ottaa ote samaisista pöytäkirjoista kirjaan, joka aina oli säilytettävä rovastin kirkolla [6]). Tämä

---

[1]) Rothoviuksen kirje $^{10}/_8$ 1644. Vita ac merita Roth. s. 239. [2]) Acta vis. s. 98. [3]) Tkpt. ptk. s. 146. Rothoviuksen kiertok. v:lta 1638 t. 39, Vita ac merita s. 127. [4]) Tkpt. ptk. ss. 120, 392. [5]) Vita ac merita s. 239 kiertokirje $^{16}/_8$ 1644. [6]) Lagus & Tengström Domk. i Åbo Circulärbr I: 156.

kai sen vuoksi, että kapituli voisi tarkastaa hänen toimintaansa; jälkiä tästä on kapitulin pöytäkirjoissa [1]. Niinkuin rovasti näissä käräjissään sai ottaa kaikki „casus“ käsiteltäviksensä, niin sai hän myös vapaasti käyttää kaikkia kurivälineitä varoituksesta julkirippiin saakka, mutta viimemainitun suhteen juuri näytään edellytetyn, että hän mikäli mahdollista lykkäisi raskaammat julkirippiä edellyttävät rikokset kapituliin. Paitsi näitä virkamatkojaan kehoitettiin rovasteja muulloinkin pistäytymään kontrahtikuntansa pitäjissä. Boët. Murenius oli sitäpaitsi läpi vuoden kuten olemme nähneet ahkerassa kanssakäymisessä kontrahtiinsa kuuluvien seurakuntien kanssa. Milloin antaa hän kirjeissä neuvoja papeille, milloin haastaa hän kirjeellisesti tai rovastinkäräjillä rikkovia luoksensa Saltvikiin saamaan määräyksiä kirkkorangaistuksistaan.

Tavan takaa saivat rovastit käydä pitäjissä kapitulin puolesta asioita tutkimassa, joista heidän sitten oli annettava kertomus kapituliin, jos asianomaisista pitäjistä oli valituksia kapituliin tehty. Näin varsinkin silloin, kun asianomaisia ei matkan pituuden tähden heti tahdottu haastaa kapitulin eteen vastaamaan [2]. Olemme myös nähneet mitenkä rovasti kapitulin puolesta lähetettiin jälleen avaamaan kirkko, joka oli tullut suljetuksi, kun se törkeän tappelun kautta oli tullut saastutetuksi; samoin voi hän joskus saada käskyn mennä nuhdesaarnaa pitämään seurakunnalle, jonka käytöstä vastaan oli muistutuksia.

Tuomiokapituli. Varsinaisena kirkkokurin korkeimpana subjektina oli tietysti kapituli. Se tavallaan toimi jo alempien viranomaisten kautta, sillä monessa asiassa, jossa ne näennäisesti toimivat itsenäisesti, panivat ne itse

---

[1] Esim. Tkpt. ptk. ss. 234, 250, 408. [2] Tkpt. ptk. esim. ss. 78, 115, 224, 394.

asiassa vaan toimeen tuomioita, joita kapituli edeltäpäin säädöksillään oli laadulleen ja muodolleen määrännyt kussakin rikkomisessa. Niinhän oli esim. Rothovius konstitutioneissansa määrännyt sakot ja rangaistukset niissäkin rikosasioissa, joita myönnetään kirkkoherran ja kirkkoraadin saavan itsenäisesti ratkaista. Samaan pyrittiin ja useimmissa asioissa myös päästiin Terseruksenkin aikana. Kapituli oli myös korkein kirkkokurin subjekti siinä merkityksessä, että ken oli tyytymätön kirkkoherran, kirkkoraadin tai rovastinkin tuomioihin, sai sinne vedota asiansa. Vastenmielisesti näyttävät kuitenkin kirkkoherrat ja varsinkin rovastit tällaista vetoamista katselleen. Niinpä esim. Boët. Murenius kerran kieltää ketään valittamasta kapituliin, koska hän kuitenkin tulee ajamaan tuomionsa läpi [1]). Vielä vaati kapituli että ne, jotka eivät ottaneet ojentuakseen alempien viranomaisten toimenpiteistä, olivat jätettävät kapitulin tuomittaviksi. Mutta sitäpaitsi se oli itselleen pidättänyt erityisen alan rikoksia, joita se yksin tahtoi ratkaista. Tällaisia olivat 1:ksi mikäli mahdollista kaikki ne rikokset, joissa 1571 v. kirkkolain tai käytännön perusteella edellytettiin asianomaisen tulevan seisomaan julkirippinsä (lievemmät näistä ratkaisi rovasti); 2:ksi useat niistä rikoksista, jotka törkeytensä tähden olivat jätetyt maalliseen oikeuteen, jos näihin vielä liittyi kirkollinenkin rangaistus, vaikkei se olisikaan ollut julkirippi; 3:ksi törkeämmät saarnaviran tai kirkollisten viranomaisten halveksimista osoittavat rikokset; ja 4:ksi kaikki oudommat ja törkeämmät rikokset. Tavallisesti haastettiin rikkovat ka-

---

[1]) Acta vis. s. 244. Tällaisena kieltona on kai myös pidettävä seuraava Boët. Mureniusta karakteriseeraava lausunto: „Om någon har något till at förfråga eller besvära sigh, så tale nu, (och tige en annan gång — nämä sanat ovat yli pyyhityt) — och ther på skall följa godh underrättelse uthi alla saker, som kyrkioregemente angår så fullkomliegn som om thet skedde af biskoppen och domkapitlet i Åbo", fol. 220.

pitulin eteen vastaamaan; joskus sentään langetti kapituli tuomionsa kirjallisen esityksen perusteella. Mutta ei kapituli aina pysynyt näin loitolla seurakunnista; se tai — mikä näihin aikoihin oli melkein sama asia — piispa kävi seurakuntia tarkastamassa ja ratkaisi tällöin yksissä neuvoin seurakunnan ja sen papiston kanssa kirkkokuria koskevia asioita.

Kurivälineinä käytti kapituli varoituksia, sakkoja, seisomista kirkon ovella, ehtoolliskieltoa, kirkosta eroittamista ja julkirippiä, jopa pannaa (uhkana) ja interdiktiä. Näemmepä sen Terseruksen aikana käyttävän vankeuttakin, ei niin ainoastaan, että se olisi jättänyt rikkovan maallisen vallan tuomittavaksi ja rangaistavaksi, vaan niinkin, että se itse siihen tuomitsi, jättäen sitten maallisen vallan edustajien huoleksi tuomion toimeenpanon [1]).

Kapitulin ohella esiintyi myös hiippakunnan papisto kirkkokurin subjektina koossa ollessansa synodalikokouksissa. Se laatii säädöksiä, jotka sitovat koko hiippakuntaa. Niinpä näemme, mitenkä pappissynodissa Turussa 16—18 p. tammik. 1660 laadittiin 30 tuollaista koko hiippakuntaa sitovaa „statuta“ [2]). Epätietoisempaa on lähtikö ehdotus näihin papiston puolelta, vai oliko se vaan jonkinlaista yhteisen suostumuksen ja virallisen vahvistuksen antamista piispan keksimille säädöksille. Yllämainittujen lisäksi lienee vielä mainittava korkeimpana kirkkokurin subjektina jonkinlaisen hiljaisen sopimuksen perusteella consistorium regni, valtiopäiville kokoontunut papisto kokonaisuudessaan tai osa siitä. Siihen lienee saanut vedota kapitulin päätöksistä; samoin laadittiin täällä koko maata sitovia yhteisiä säädöksiä ja pohdittiin myös

---

[1]) Edellisessä osassa mainittujen tapausten lisäksi tuomitsi kapituli vankeutta varsinkin kihlauseroa hakeville, Tkpt. ptk. ss. 344, 345, 355, 367, 376, 423. [2]) Ibid. s. 387.

harvinaisempia tapauksia kirkkokurinkin alalla [1]; sellaiseen viitataan kerran kapitulin pöytäkirjoissa. [2]

Valtiovalta (brachium seculare). Yhä edelleen on, kuten olemme nähneet, yhteistoimintaa olemassa kirkon ja valtiovallan välillä kirkkokurissa.

Miltä kannalta ja missä mielessä valtiovalta otti nuo kirkolliset tehtävänsä käy selville 1619 v. kirkkolakiehdotuksen sanoista [3]: „Sen vuoksi me kuninkaallisen virkamme puolesta, jonka Jumala meille suonut on, pidämme velvollisuutenamme siitä huolehtia, että pahantekijät ja törkeät paheet, joitten kautta Jumalan nimi tulee pilkatuksi, evankeliumi häväistyksi — — alamaiset pahennetuiksi ja Jumalan viha ja rangaistus valtakunnan yli vedetyksi, tulevat poistetuiksi. Tahdomme sitä vastaan sen vuoksi sotia kaikin voimin ei vain käskyläistemme kautta, jotka miekkaa kantavat, vaan myös kristillisen disciplinin kautta, milloin pahantekijät oikeutetuista syistä saavat armahduksen kuolemasta". Menettely sen jälkeisellä ajalla osoittaa, että valtiovalta yhä näin edelleen käsitti velvollisuutensa olevan nousta puolustamaan Jumalan kunniaa ja oikean uskon suojelijana poistaa niitä vaaroja, jotka uhkaavat alamaisten hengellistä menestystä. Lisäksi vielä lausutaan — ja tämä näkökohta esiintyy erityisesti ruotsalaisissa ja suomalaisissa lähteissä — että sen tulee miekallansa rangaista uppiniskaisia, estääksensä Jumalan vihaa sodissa, ruttotaudeissa y. m. tulemasta maan ja kansan yli rankaisematta jääneiden rikosten tähden.

Näiden ajatusten mukaisesti antaa valtiovalta yhä edelleen uskontoplakaattejansa, joissa se ottaa rangaistaksensa oikeasta uskosta luopuneita ja varsinkin sellaisia, jotka muita väärällä opillansa eksyttävät. Samoin otti se välittömästi rangaistaksensa noitia ja Jumalan nimen tai

[1] Appelberg s. 179, 182. [2] Siv. 450. [3] IX Om uppenbara scrifft.

sakramenttien pilkkaajia kuin myös sakramenttien laiminlyöjiä, jotka synnit niinikään osoittivat jonkinlaista uskosta luopumista. Se oli lain taulujen vartija (custos), ja koska ensimmäisen taulun rikkomista yhä edelleen pidettiin niin kauheana, että se oli kuolemankin ansainnut, niin on luonnollista, että valtiovalta toimi melkein yksin ja ensi sijassa näitä rikkovia vastaan, ja että vasta ne näistä rikkojista, joita se oli armahtanut, joutuivat varsinaisen kirkollisen kuritoiminnan alaisiksi. Mutta se tahtoi myös todella olla toisen taulun vartija, ja tässä mielessä oli se lainsäädäntöönsä ottanut rangaistusmääräyksiä toisenkin taulun rikkojia vastaan. Puhumattakaan siitä, että se rankaisi varkaita ja murhamiehiä, ulotti se rangaistusmääräyksensä myös tottelemattomiin lapsiin, huorintekijöihin, salavuoteisiin, riitaisiin y. m. Sapattirikokset kuuluivat niinikään sen alaan, varsinkin mikäli ne estivät jumalanpalvelusta ja Jumalan sanan oppimista, jonka edistämistä omalla tavallaan valtiovalta piti itselleen kuuluvana huolena. Jos kohta näemmekin pitäjänkokousten itsenäisesti näitä asioita käsittelevän, niin ei se muuta asiaa. Pitäjänkokous hoitaa näissä asioissa vain osaa valtiovallan tehtävistä, jotka sille on luovutettu, ensi kerran kuningatar Kristinan pappisprivilegioissa; mutta sen jälkeenkin rankaisi valtiovalta itse näistäkin rikoksista törkeämmissä tapauksissa. Samaa huolenpitoa alamaisten parhaasta osoittavat hallituksen ja kaupunkien maistraattien säädökset puvuista, pidoista y. m., sillä samalla kun näiden kautta tahdottiin poistaa moni houkutus ja tilaisuus syntiin, tahdottiin niillä myös ehkäistä Jumalan viha, joka tuollaisissa tilaisuuksissa esiintyvien ylellisyyssyntien tähden maata ja kansaa uhkasi.

Valtiovallalla oli täten laaja ala, jossa se katsoi olevansa velvollinen aktiiviseen toimintaan, mutta sitä paitsi on se muulloinkin aina valmis — ainakin lupauksissa —

asettamaan miekkansa kirkon palvelukseen. Se asettaa aina virkakoneistonsa kirkon käytettäviksi, kun tämä sitä tarvitsee esim. valmistavien tutkintojen toimeenpanemiseen jonkun rikoksen ilmisaamiseksi. Samoin velvoittaa se alaisiaan huolehtimaan siitä, ettei kenkään niskoittele kirkollisten viranomaisten tuomioita vastaan. Tätä varten säädettiin esim. Kristinan privil:n 27:ssä §:ssä että nimismiehen tuli olla läsnä piispankäräjillä valvomassa juuri sitä, ettei kenkään piispaa vastaan niskoittele [1]. Ja muulloinkin velvoitetaan maaherraa, nimismiestä y. m. antamaan kirkolle „adsistenssiä", kun sitä vaan pyydetään. Ja että tätä käskyä noudatettiin, siitä on esimerkkejä kyllä. Nimismies ryösti niskureilta sakot. Samaten jätettiin tavan takaa maallisen esivallan rangaistaviksi ne, jotka eivät alistuneet kirkkorangaistukseen tai julkirippiin [2]. Samaten, milloin joku jäi saapumatta asiassansa vastaamaan kirkollisten viranomaisten eteen, tuli maallisen vallan kantajan toimittaa heidät rangaistaviksi tai myös asianomaisten eteen, kun nämät siitä ilmoittivat, olipa sitten anojana kirkkoraati [3] tai kapituli. Lopuksi huomautettakoon vielä, että valtiovalta rankaisi niitä, jotka eivät kymmenyksiänsä maksaneet papistolle tai laiminlöivät rakennusvelvollisuuksiansa.

Kun oikeudessa tuomittiin rikkovia kirkollisissa rikoksissa esim. sakkoihin, näyttää tapa olleen sellainen, että tuomion toimeenpano milloin osittain, milloin kokonaan jäi riippuvaksi kirkollisista viranomaisista, jotka saattoivat joko antaa sakot anteeksi tai niitä vähentää tai myös antaa nimismiehelle käskyn niiden ryöstättämisestä. Usein kävi myös niin, että kun rikkovia oli ilmiannettu käräjille rangaistaviksi, niin täällä tyydyttiin ankariin nuhteisiin tai

---

[1]) vert. Tkpt. ptk. s. 392. Acta vis. ss. 85, 250. [2]) Katso edellisen lisäksi Tkpt. ptk. ss. 151, 148, 278, 347, 401, 424 y. m. [3]) Acta vis. s. 359.

koetettiin varsinkin riitaasioissa sovitella [1]) riitaisia tai pantiin rikkoville ehdollisia rangaistuksia [2]), jotka pantaisiin täytäntöön rikoksen uusiutuessa. Tämä, meistä monasti varsin oikeutetulta, mutta Boët. Mureniuksen mielestä varsin leväperäiseltä tuntuva menettely ehkä oli syynä niihin hyvinkin jyrkkiin sanoihin, joilla hän joskus arvosteli „politicos" [3]).

Maallisen vallan käyttämien rangaistusvälineiden luetteleminen ei kuulu tähän. Omituisuutena kuitenkin mainittakoon, että valtiovalta rupee tuomitsemaan erityisiä rikkovia seisomaan julkirippinsä. Näin olemme nähneet sen tehneen noidille, varkaille, huorintehneille ja rukouspäiväplakaatin määräyksiä rikkoneille; lisäksi mainittakoon eräs salavuoteusasia [4]). Vielä tuomitsi se joskus siihen Anjoun mukaan sellaisissa oudommissa, puhtaasti maallisissa rikoksissa, joista ei maalaissa ollut säädettynä mitään rangaistusmääräyksiä.

2. Kirkkokurin objekti.

Tästä ei ole montakaan sanaa sanottavana. Kuten esitykseni johdantoosasta käynee selville, joutuivat kirkkokurin alaisiksi ne, jotka olivat rikkoneet vasten Jumalan ilmoitettua sanaa, sellaisena kuin se selitettiin ja käsitettiin puhdasoppisessa, luterilaisessa kirkossa, ja varsinkin silloin, kun tämä rikkominen oli ollut julkinen, muutamissa tapauksissa laadulleen törkeämpi ja pahennusta herättävä. Toisessa sijassa joutuivat kurin alaisiksi ne, jotka tahallaan rikkoivat kirkollisia säädöksiä ja asetuksia sekä hyviä kristillisiä tapoja vastaan.

3. Kirkkokurin välineet.

Kuinka monenlaisia kurivälineitä oli käytännössä, on meillä jo ollut tilaisuus nähdä. Ensimmäinen ja tärkein

---

[1]) Acta vis. ss. 95, 190, 350, 356 edell. lisäksi. [2]) Samoin Acta vis. ss. 154, 265, 327. [3]) Acta vis. ss. 91, 143, 232. [4]) Tkpt. ptk. s. 406.

oli tietysti sanan saarna. Saarnassa tuli saarnamiehen ahkerasti ruoskia olemassa olevia syntejä ja paheita. Vallan ahkerasti kehoittaa tähän esim. Rothovius. Papit ajakoot kansaa saarnojensa kautta parannukseen, koska Jumala ei kuule syntisiä s. o. julkisynneissä eläviä [1]). Ja ahkerasti velvoitettiin myös pappeja saarnaamaan. Saarna- ja rukoushetkiä ei ollut pidettävä ainoastaan sunnuntaisin, vaan myös viikolla. Kaupunkipaikoissa oli saarna- ja rukoushetkiä pidettävä joka päivä [2]). Maaseuduilla pidettiin niinikään ainakin yksi viikkosaarna perjantaina [3]), vaikka kyllä maaseuduilta varsinkin valitetaan, ettei sanankuulijoita tahdo niihin saapua [4]). Saarnojen säädyllisyyttä koetettiin niinikään silmällä pitää. Kun niissä syntiä nuhdeltiin, piti papin pidättyä muodon katsomisesta, mutta myös persoonallisesta vihasta, ja nuhdella vaan syntiä sellaisenaan. Piispaksi tullessaan lähetti Petraeus tähän suuntaan käypiä ohjeita kiertokirjeessä $^1/_{12}$ 1652: „Koska Herramme sanoo saarnaajia maailman suolaksi ja uhkaa, että jos se tulee mauttomaksi, niin se heitetään pois, niin eivät he saakaan lyödä laimin tehtäviänsä tai olla liian pehmeitä nuhtelemaan sitä mikä nuhdetta ansaitsee. Ja eritoten niitä törkeitä paheita, jotka nyt melkeinpä yleisesti ovat saaneet vallan maailmassa, nimittäin huoruutta, murhaa, juoppoutta, peliä, kiroilemista ja sadattelemista, ahneutta, turhuutta ja petollisuutta, epäuskoa, taikauskoa j. n. e. Kumminkin tulee kavahtaa, ettei kaukaakaan osoita kantavansa salaista vihaa ketään vastaan. Ei myöskään pidä saarnaajan saarnatuolista mainita ketään nimeltä muutoin kuin julistaessaan jotakuta pannaan tai parannukseen. Sentähden ei hänen myös tule herjaavasti puhua mistään vieraasta kan-

[1]) Esim. Constitutiones ja kiertok., esim. $^{23}/_{10}$ 1645 Lagus & Tengström, Domk. i Åbo Circ. bref. I: 117. [2]) Tkpt. ptk. s. 216 (Waasa) ja Bonsdorff, Åbo Stads Historia (Turku). [3]) Tkpt. ptk. ss. 32, 33. [4]) Ibid. s. 34.

sasta eli maakunnasta, sillä sellainen ei ole kristillistä eikä koidu kenellekään parannukseksi. Mutta julkisesti esiintynyttä harhaoppia ja myrkyllistä opetusta vastaan tulee oikean saarnaajan usein, vaikkakin järjellisesti ja sopivasti, puhua, sekä saadakseen ahkeruudellaan niitä, jotka suittavat sellaisessa eksytyksessä olla, palautetuksi harhauksestaan, että varoittaakseen niitä, jotka eivät vielä ole tulleet petetyiksi“ [1]). Rangaistusten kautta koetettiin saada pappeja saarnoistansa jättämään kaiken sen, mikä olisi voinut pahennusta herättää [2]). Samalta varalta kieltää esim. Rothovius pappeja saarnaamasta omia viisauksiansa, mutta velvoittaa heitä lukemaan ahkerasti raamattua ja hyviä kommentaareja [3]). Konstitutioneissaan antaa hän myös käytännöllisiä neuvoja saarnatavasta. Petraeus antoi papiston avuksi saarnajuuriansa, koettaen niin vaikuttaa saarnojen muotoon ja sisällykseen [4]). Samoin tutkittiin myös pappeinkokouksissa oliko pappi edistynyt saarnoissansa [5]). Ja kaikki tämä ei pysähtynyt pelkkiin neuvoihin ja ohjeisiin. Kun rovasti- ja piispankäräjillä kysyttiin oliko seurakunnalla mitään valituksia papistoa vastaan, oli juuri yhtenä kysymyksenä tuo, oliko mitään muistuttamista hänen saarnojansa vastaan, ja jos muistutuksia oli, niin neuvottiin ja opetettiin pappia tuossa kaikkien kuullen: „theruti pastor bleff rettat“ [6]).

Tietoisuutta hyvästä ja pahasta koetettiin myös teroittaa kansalle opettamalla sille katkismusta. Juuri nämät katkismuskuulustelut lukusilla pitäjällä sekä rovasti- ja piispankäräjillä ja katkismussaarnojen jälkeen kirkossa lienevät antaneet papille hyvänkin tilaisuuden opin sovittamiseen jokapäiväiseen elämään. Tärkeimpänä on tässä

---

[1]) Kuten näemme on tämä sanasta sanaan lainattu 1571:n k.-laista „I Ordning med predikan“, mutta ihme kyllä ei ole lähdettä ilmoitettu. Lagus & Tengström, Domk. i Åbo Circ. bref I: 156. [2]) Tkpt. ptk. ss. 62, 77, 122, 133, 139, 198, 270, 329. [3]) Constitutiones. [4]) Bergroth, Suomen kirkko s. 372. [5]) Ibid. s. 355. [6]) Esim. Acta vis. s. 283.

kuitenkin mainittava aikakauden pyrkimys opettaa kansalle lukutaitoa. Jo Rothovius oli säätänyt, että joka pitäjässä tuli lukkarin pitää koulua, jossa lapset saisivat oppia sisälukua, ja tätä säädöstä koetti jälkeisellä ajalla varsinkin Terserus ylläpitää [1]). Saarnalla ja opetuksella tuli papin näin vaikuttaa. Tarkoitus oli myös, että hän yksityisessä sielunhoidossa ja varsinkin ehtoolliskäyntiin liittyvässä yksityisessä ripissä olisi esiintynyt syntiä nuhtelevana ja rikkovaa ojentavana. Mutta kaikesta näyttää, kuin jos hänellä edelliseen ei olisi ollut aikaa, saarnojenkin paljouden vuoksi; ja yksityisrippikin näyttää muodostuneen vain lukutaidon kuulusteluksi, lopulta kokonaan yhteisripin tieltä jääden pois. Näin hävisi käytännöstä tilaisuus, jota uskonpuhdistajat olivat pitäneet mitä soveliaimpana elämään koskevien sovituksien antamiseksi [2]).

Yhtä paljon kuin sanoilla tuli papin taistella syntiä vastaan oman elämänsä hyvällä esikuvalla. Tämän seikan merkitystä teroittavat kiertokirjeissänsä sekä Rothovius että varsinkin Petraeus [3]). Papin ja hänen kotinsa tuli muodostua malliksi pitäjäläisille, esim. kotihartaudessa.

Kaikki edellämainittu toiminta edellyttää kuitenkin vaan enemmän synnin syntymisen estämistä. Missä joku

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 363, 392. Apuna lukutaidon levittämiseen lienevät myös johonkin määrin teinit olleen; he näyttävät matkoillaan pitäneen pientä kirjakauppaa ja opettaneen lapsille lukutaidon alkeita. Diarium Gyll. s. 15. Acta vis. s. 183. [2]) Että yksityisrippi 1650-luvulla Ehtoolliselle valmistavassa rippitilaisuudessa on syrjäytetty yleisripin tieltä, väittää myös Anjou, Svenska kyrk. hist. efter Upsala möte s. 350, samoin Baelter ss. 521, 523. Tähän viittaa myös se, että neuvoissaan tarkka Rothovius ei puhu mitään yksityisripistä, mutta kyllä lukukuulustelusta valmistuksena Ehtoolliselle; Perbrev. comm., jotka perustuvat oleviin oloihin ennen v. 1666, edellyttävät vaan yleistä rippiä; lukukuulustelukin on jäänyt pois. Vert. Acta vis. fol. 201. Että yksityisrippi kuitenkin johonkin määrin vielä oli käytännössä, siihen viittaa Petraeuksen kiertokirje v:lta 1656, jossa hän sitä puoltaa. [3]) Tkpt. ptk. s. 76 y. m.

synti ja rikkomus jo oli vallalla, siellä vasta myös on meillä tilaisuus nähdä varsinaisia kurivälineitä. Ensimmäisenä ja lievimpänä näistä on tietysti mainittava

Varoitus. Tuomiokapitulin pöytäkirjoissa mainitaan hyvin harvoja asioita, jotka olisivat päättyneet varoitukseen. Sitä enemmän mainitaan niitä Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa. Mutta kun noita kohtia tarkemmin seuloo, niin huomaa hyvinkin omituisia seikkoja. Varoitukset ovat varsinaisissa rikosasioissa ihan harvinaisia; vain riiteleviä aviopuolisoja, tottelemattomia lapsia ja riitaisia naapureita sekä Ehtoollisen laiminlyöjiä varoitetaan, ja tavallaan on varoituksen tapainen tuo „avioliiton tenteeraus", jonka alaisiksi salavuoteiset joutuivat. Tavallisimmin aiheuttavat varoituksia järjestysrikokset: meluaminen kirkossa (kyrkioglam), jumalanpalveluksen laiminlyöminen tai myöhästyminen siitä, työnteko pyhäpäivänä jumalanpalveluksen jälkeen, huono lukutaito tai lukusten ja rovastinkäräjien laiminlyöminen; usein myös palkka- ja rakennusvelvollisuuksien täyttämättä jättäminen. Mutta tässäkin taas on huomattavana selvä rajoitus niiden käyttämisessä: yleensä vain silloin kun rikkovia oli suurempi joukko, „en part", tai koko seurakunta, tyydyttiin varoituksiin [1]). Yksityiset pääsivät sillä harvoin jos koskaan; milloin pääsivätkin, uhattiin heitä ankaralla rangaistuksella, jos rikos uudistuisi. Varoituksen tapainen on tietysti myös se nuhde, joka eri rikoksissa tuli rikkovien osaksi, kun asianomaisten tai pitäjäläisten hartaiden pyyntöjen tähden joku uhkaava rangaistus annettiin anteeksi [2]). Virallinen varoitus, sellaisena kuin se nykyaikana käsitetään, oli 1650-luvulla vallan tuntematon. Ehkä voimme pitää

---

[1]) Acta vis. ss. 16, 17, 19, 21, 25, 26, 34, 37, 50, 55, 68, 70, 71, 94, 112, 116, 122, 129, 130, 142, 152, 186, 188, 197, 209, 234, 292, 293, 311, 337, 344, 349, 382. [2]) Acta vis. ss. 12, 40, 65, 75, 110, 175, 206, 277, 304.

sen sukuisena sitä varoitusta, joka annettiin riitaisille aviopuolisoille, riitaisille naapureille, Ehtoollisen laiminlyöjille ja osittain myös tottelemattomille lapsille, sillä kaikesta päättäen tuli sellaisten rikkovien ensin saada varoitus sekä kirkkoherralta että rovastilta, joskus kapituliltakin, ennenkuin heitä vastaan voitiin ryhtyä ankarampiin toimenpiteisiin.

Sakot. Kun uskonpuhdistus Ruotsissa alkoi, kiellettiin kirkolta jyrkästi oikeus sakkojen ottamiseen, se kun oli kuninkaallinen etuoikeus. Mutta vähitellen ne taas pääsivät kirkossa käytäntöön. Jo 1571 v:n kirkkolaissa niitä mainitaan, vaikka vaan almujen nimellä ja suuruudelleen vapaaehtoisina sekä enemmän merkkeinä rikkovan muuttuneesta mielentilasta kuin varsinaisina rangaistuksina. Örebron asetuksessa v:lta 1586 mainitaan ne jo nimeltään; mutta vasta Örebron asetus v:lta 1617 ne ensi kerran sitoo määrättyihin rikoksiin ja vahvistaa ne suuruudelleen. 1650-luvulla ovat ne niin yleiset, että tuskin voimme ajatella rikosta, jota ei niillä ainakin osaksi olisi voinut sovittaa.

Yksinään seisovina rangaistuksina käytettiin niitä aina n. k. järjestysrikoksissa; varsinaisista synneistä rangaistaessa käytettiin niitä lisänä kirkkorangaistuksen koventamiseksi, tai myös vapaaksi ostamiseksi julkirippiin liittyvästä tai joskus itsenäisesti käytetystä kirkon ovella seisomisesta. Sakkoja käytettiin jumalanpalveluksen laiminlyöjiä, pyhäpäivinä työtä tekeviä tai matkustavia, pyhänä väkijuomia ostavia tai myyviä vastaan. Samoin tulivat ne kysymykseen, kun oli rangaistava niitä, jotka olivat syyllisiä lievempiin penkkiriitoihin tai häiriöihin jumalanpalveluksessa, tai olivat kirkosta liian aikaisin poistuneet. Niinikään rangaistiin kiroilijoita ja toisiansa haukkuneita sakoilla; jos haukkuminen oli tapahtunut kirkkomaalla tai kirkkovallilla, voitiin sakkoihin liittää vielä seisomista kirkon oven edessä. Samoin käytettiin

sakkoja pyhänä kirkkotiellä tapelleita rangaistaessa. Sakkojen alaisiksi joutuivat vielä ne perheenisät, jotka eivät toimittaneet alaisilleen kristillistä opetusta, kuin myös kaikki ne, jotka laiminlöivät pitäjänkokoukset, lukuset tai rovastin- ja piispankäräjät ja vielä ne, jotka eivät sairaan luo kutsuneet pappia. Lopuksi rangaistiin niillä sellaisia pariskuntia, jotka olivat pitäneet yhdyselämää ennen vihkimistä, ja vaihtoehtoisesti kirkon ovella seisomisen kanssa lievempiä taikureita ja salavuoteisia.

Kaikissa näissä tapauksissa sai kirkkoherra yhdessä raadin kanssa tai pitäjänkokouksessa sakot langettaa; yksinään hän sitä vastoin ei koskaan voinut niihin tuomita. Ahkerasti käyttivät sakottamista myöskin rovasti ja kapitulikin, milloin yksinään seisovina rangaistuksina — näin esim. silloin kun törkeämmänlaatuiset, edellämainitut rikokset olivat alistetut sen ratkaistaviksi — milloin taas vaihtoehtoisesti kirkon ovella seisomisen rinnalla — näin aina esim. kapitulin ratkaisemissa salavuoteusasioissa — milloin taas yhdistettynä katumuspaikalla seisomiseen julkiripissä. Petraeuksen aikana ei viimemainittua tapaa noudatettu; hänen ja hänen jälkeisellään ajalla koetettiin pitää sitä sääntöä, että joka alistui seisomiseen, hänen ei tarvinnut lisäksi sakkoja maksaa. Jos seisominen tänä aikana kovennettiin sakoilla, oli se poikkeus yleisestä tavasta; sakot olivat vaan vaihtoehtoisena rangaistuksena seisomisen rinnalla julkiripin lievemmässä, mutta ei sen ankarammassa muodossa. — Terserus vasta toi sakot lisärangaistukseksi julkirippiinkin liittyvään seisomiseen [1]), kunnes hän kokonaan muutti kaiken seisomisen, silloinkin kun kysymyksessä oli julkirippi kaikessa ankaruudessaan, rangaistukseksi, josta jokainen voi itsensä vapaaksi ostaa [2]).

[1]) Tkp. ptk. esim. ss. 338, 420, 488, 502 y. m. [2]) Ibid. s. 519, vert. esim. s. 346.

Olemme edellisessä nähneet, mitenkä sakkoja pyrittiin määräämään suuruudelleen pysyväksi summaksi kussakin eri rikoksessa. Näin rupesi jäämään unohduksiin viimeinenkin varjo siitä, että sakkoraha oli vapaaehtoinen lahja ja merkki mielenmuutoksesta, eikä rangaistus.

Sakot menivät milloin kirkolle, milloin pitäjän köyhille, milloin hospitaaliin, milloin taas kapituliin; viimemainitussa tapauksessa ne jaettiin tasan kapitulin jäsenten kesken [1]. Sääntönä oli, että ne varojen puutteessa saatiin vaihtaa luonnon antimiin tai myös työhön. Tässä sakkorahojen vaihtamisessa osoitti esim. Boët. Murenius monasti erinomaista käytännöllisyyttä. Kirkkoja varten tarvittiin paljon tervaa kattojen ja lattioiden kunnossa pitämiseen, kalkkia muuraustöihin tai hirsiä ja lautoja kirkon sisustukseen, ja noita tarpeita silmällä pitäen langettikin rovasti tuomionsa: sakkoja niin ja niin paljon tai tynnyri tervaa, 2 tynnyriä kalkkia j. n. e. Yrittääpä hän kerran tällä lailla saada helpommalla hinnalla ja kunnollisella työllä maalatuksi Saltvikin kirkon! Erään maalarin vaimo on ennen avioliittoansa maannut sulhasensa kanssa, mutta ei siinä kyllä; naituna näyttää hän tehneen huorin. Tästä olisi hänen seistävä julkirippinsä, mutta kun pitäjä juuri on päättänyt maalauttaa kirkon ja väritkin hankkinut, tekee rovasti seuraavan välitysehdotuksen: „Målarens (*hustru* poissa) niuter benkeheder ibland hederliga dannequinnor för sin mans tilseijelse skul att frelsa henne ifrå horepallen och oppenbar schrifft, för sit förra fal skul genom lönskelego och för thet hon gijk barhofda til kyrkia och Gudz bord 14 dagar förän hon födde horungen; men målar han icke artigt och med fasta fergor,

[1] Ibid. s. 385, vert. Kyrko-ordningar och förslag II: 1 s. 197. Laurelius sanoo tässä kirkkolakiehdotuksessaan, ettei konsistoriumeja voi ylläpitää, ellei sakkoja tule.

så skal han betala fergorna och hon stå sitt straff thet hon haar förtient." [1]) Mutta eipä pysähdy Murenius vielä tähän; kun hän kerran on maalarin käsiinsä saanut, niin tahtoo hän hänen avullaan saada kirkkonsa oikein kauniiksi. Niinpä saa maalari parka vaimonsa takia suostua vielä seuraavaankin päätökseen: „Han målar Riddar S. Jöran effter conterfei i Stokholms stoorkyrkia, på hela thet lilla stycke, som är emillan predijkstolen och stoorkyrkiodören." [2]) — Taulu syntyi, mutta ei tainnut olla oikein rovastille mieliksi, koska v. 1660 eräs rikkova Saltvikissa saa seuraavan tuomion: „Morthen i Nääs för böndagsbrott låthe måla öffuer St. Jörans tafla och slippe ther med iemte the 5 mk. som han för gifuit haar i samma ställe. Kosten skal på annat (håll?) målaren betalass." [3])

Alempiasteinen rangaistus sakkojen rinnalla oli **Seisominen 1—3 pyhänä kirkon oven edessä tai asehuoneessa tai istuminen erityisellä rikospallilla,** ilman että siihen liittyi julkirippi tai anteeksipyyntö seurakunnalta. Tämmöiseen rangaistukseen saatettiin tuomita ne äidit, jotka olivat lapsensa kuoliaaksi maanneet tai törkeän laiminlyömisen kautta aiheuttaneet heidän kuolemansa. Samoin myös ne, jotka olivat aikaansaaneet kirkkohäiriötä penkkiriidoillaan, kun tämä ei kuitenkaan ollut ihan törkeää laatua, sekä ne, jotka olivat toisiansa haukkuneet kirkkovallilla, jolloin lisäksi tuli törkeämmissä tapauksissa sakkoja. Samoin tyydyttiin monia taikureita rankaisemaan tällä lailla. Se kohdistui myös niihin, jotka olivat

---

[1]) Acta vis. s. 369 m. 17. Olisiko ehkä kysymyksessä oleva maalari sama kuin ent. Finströmin lukkari, jonka rikoksesta on ennen ollut puhe (Acta vis. s. 364)? Jos henkilö oli sama, piti hän viisaampana seistä seisottavansa vaimoineen, kuin yhtyä yllä mainittuun kovaan kauppaan, päättäen myöhemmästä lisäyksestä Acta vis. s. 364. [2]) Acta vis. s. 370 m. 18. [3]) Ibid. fol. 191.

pitäneet yhdyselämää ennen avioliittoa, ja oli lopuksi kaikkien salavuoteisten ainoana kirkollisena rangaistuksena. Pallilla istumista (skampallen, hoorepallen), joka joskus mainitaan kirkon ovella seisomisen rinnalla, käytettiin kai vain molempien viimeksi mainittujen rikkojien rankaisemiseksi. [1]) Useimmissa tapauksissa, ja aina kahdessa viimemainitussa, sai rikkova itsensä ostaa vapaaksi sakoilla. [2]) Kirkkoraati, joka edellä mainituissa asioissa rikkovia tuomitsi, sai myös rovastilta kysymättä tätä rangaistusvälinettä käyttää.

Ehtoolliskielto. Kirkkolaki kieltää Ehtoollista antamasta: julkisynneissä eläville, kunnes ovat parannuksen tehneet; rikoksista pahaan huutoon tulleille, kunnes ovat puhdistautuneet; pannaan pannuille; niille, jotka eivät puolen tai koko vuoden aikana olleet kirkossa käyneet; ja lopuksi niille, jotka eivät osanneet Isä meidän, käskyjä ja uskontunnustusta. [3]) 1650-luvulla olivat samaiset määräykset voimassa, ja lisäksi tuli vielä muutamia tapauksia. Niinpä sai kirkkoherra yksin tuomita tähän riitaiset puolisot ja naapurit, lukusten laiminlyöjät ja muuten oppimiseen haluttomat henkilöt sekä isännät, jotka olivat opetus- ja kasvatusvelvollisuutensa laiminlyöneet. Kirkkoraati tuomitsi siihen lisäksi vielä kirkkohäiriön aikaansaajat silloin, kun eivät he parantuneet varoituksista ja sakoista; samaten poikkeustapauksissa ne rikkovat, jotka eivät saapuneet rikoksestaan sen eteen vastaamaan. Hyvin usein käytettiin ehtoolliskieltoa niitä vastaan, jotka eivät sakkojansa maksaneet. Kieltääpä Boët. Murenius kerran kiertokirjees-

[1]) Niin harvoin mainitaan edes sen nimi, että tekisi mieli luulla sen tullen käytäntöön otetuksi vasta 1650-luvulla jalkapuun arvokkaana kaksoissisarena! Tkpt. ptk. s. 291 (erikoinen poikkeustapaus), 519. Acta vis. ss. 265, 309. [2]) Mainita sopii, että Terserus pari kertaa rankaisi tällä lailla sellaisia, jotka kevytmielisesti hakivat kihlauseroa, Tkpt. ptk. ss. 500, 525. [3]) 1571 kirkkolaki, XII Ordning med Messa.

sään laskemasta Ehtoolliselle niitä rahvaaseen kuuluvia henkilöitä, jotka käyttävät kevytmielistä, maan tavasta poikkeavaa pukua, ja miehiä, jotka vasten Paavalin sääntöä ja kunniallista tapaa pitävät pitkää tukkaa! [1]). Kaikki ne, jotka olivat tehneet niin törkeän synnin tai rikoksen, että se edellytti julkirippiä tai jätettiin maalliseen oikeuteen tuomittavaksi, pantiin niinikään Ehtoolliselta pois siksi, kunnes lopputuomio lankesi. Näin silloinkin, kun joku oli vaan epäluulon alainen rikoksesta. Olemme edellisessä viitanneet niihin epäkohtiin, jotka liittyivät tuohon määräykseen, että ehtoolliskiellon tuli kestää siksi kun lopputuomio lankesi. Usein viatonkin syytettynä ollen sai vuosikausia olla Ehtoolliselta poissa jutun pitkittyessä, tai pääsi sille poikkeustapauksissa hyvin nöyryyttävillä ehdoilla.

Yllämainittujen tapausten lisäksi, joissa ehtoolliskieltoa säännöllisesti käytettiin, voitiin sitä ehkä joskus käyttää erityisissä tilaisuuksissa, mutta kaikesta kuitenkin näkyy, että kapituli vaati pappeja olemaan varovaisia sen käyttämisessä, [2]) eikä suinkaan salli siinä liiallista itsevaltaisuutta. Päinvastoin se edellyttää, että lukuunottamatta niitä tapauksia, jolloin alemmilla viranomaisilla on nimenomainen oikeus sen käyttämiseen, he aina pyytävät kapitulilta lupaa, kun aikovat sitä käyttää, tai ainakin antavat sille asiasta ilmoituksen, kun jo ovat jonkun siihen tuominneet. Mainita sopii vielä, että kihlauspurkua hakevat aina pantiin Ehtoolliselta pois heti, kun tunnetuksi tuli, etteivät aijo avioliittoa keskenään rakentaa. [3])

Penkkipaikan menetys. Se on oikeastaan lievempi kurikeino kuin ehtoolliskielto, mutta mainitaan tällä paikalla, koska sitä usein käytetään sellaisessa yhteydessä,

---

[1]) Acta vis. s. 213. [2]) Tkpt. ptk. ss. 106, 144, 255, 348. [3]) Esim. Tkpt. ptk. ss. 7, 132, 273, 391, 413, 428.

että se tavallaan esiintyy kovempana rangaistuksena. Rikkova määrättiin istumaan alimpana omassa penkissään tai myös kirkon alemmissa penkeissä. Sitä käytettiin lievemmissä rikoksissa. Esim. kun joku äiti oli maannut kuoliaaksi lapsensa, oli tämä tavallisimpana rangaistuksena. [1]) Kerran mainitaan kapitulin rangaisseen tällä lailla muudanta miestä, joka ei haastettuna saapunut sen eteen vastaamaan. Käyttääpä Boët. Mureniuskin sitä joskus samoin uppiniskaisten taivuttamiseksi. [2]) Sakkojen ohella oli tämä miltei ainoa rangaistus, joka kohtasi rikkovaa aatelismiestä tai säätyhenkilöä. [3]) Tavallisesti joutuivat tämän rangaistuksen alaisiksi myös kaikki ne, jotka olivat tehneet julkirippiä edellyttävän synnin tai muun niin törkeän rikoksen, että asianomainen sen vuoksi lähetettiin käräjiin. Se kesti silloin niin kauan kuin rikkova oli tutkinnon alaisena ja kulki silloin yhdessä ehtoolliskiellon kanssa, mutta se voi myös tällöin olla kovennettuna

Kirkosta eroittamiseksi, jolloin asianomainen, paitsi sitä, että hän oli eroitettuna Ehtoolliselta ja penkistään, ei saanut olla kirkossa ensinkään muuta kuin saarnan aikana. Kirkosta eroittamista näytään joskus myös käytetyn yksinäisenä rangaistuksena niitä kohtaan, jotka osoittivat törkeää kirkollisten viranomaisten halveksimista. Niinpä rangaistaan sillä kerran muutamia kirkkohäiriön aikaansaajia, jotka eivät varoituksista parantuneet, eivätkä myöskään saapuneet kirkkoraadin eteen asiassansa vastaamaan. [4]) Samaten näimme, mitenkä muutamat Perniön pitäjäläiset sulettiin kirkosta, he kun olivat pahoin pidelleet pitäjän uutta lukkaria, joka oli sinne määrätty vasten seurakunnan tahtoa. Samoin pantiin kirkkolain mukaisesti kirkosta pois kerran mies, joka esiintyi juopuneena

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 114, 315, 413, 439. [2]) Acta vis. ss. 67, 231. [3]) Esim. Tkpt. ptk. ss. 153, 202, 540. [4]) Tkpt. ptk. s. 103.

kirkossa ja aikaansai siellä häiriötä.[1]) Rangaistaanpa näin muudanta miestä, joka ei tahtonut avioliittoa rakentaa kihlattunsa kanssa, vaan eli yhdessä toisen naisen kanssa.[2]) Ankaruutensa tähden edellytti tämän rangaistuksen käyttäminen kussakin eri tapauksessa kapitulin suostumusta, ja luultavaa on myös, että kun asianomainen lopullisesti nöyrtyi, täytyi hänen rangaistuksesta päästäksensä seistä julkirippinsä, joten se siis ei ollutkaan itsenäinen rangaistus.

Kaikki edellämainitut rangaistukset olivat vielä alempiasteisia. Ennenkuin käydään puhumaan korkeammista rangaistusvälineistä, on vielä mainittava pari rangaistusta, jotka nekin kuuluvat lievempien joukkoon. Ensimmäinen näistä oli Terseruksen aikana käytäntöön otettu

Jalkapuu. Tämä rangaistusväline ei tosin ollut vasta Terseruksen keksimä; olihan sitä jo ennen häntä käytetty koulussa[3]) oppilasten rankaisemiseksi, mutta kirkkokurin välineenä oli se outo ja uusi. Ensi päätös jalkapuun käytäntöön ottamisesta tehtiin Turun pappiskokouksessa v. 1660.[4]) Muutamissa pitäjissä hankittiin sellainen heti tämän päätöksen perusteella, mutta esim. Ahvenanmaalla puuttui jalkapuu monesta kirkosta vielä v. 1664, jopa 1666, ja vasta maaherran käskystä sellaisia siellä lopullisesti kaikille kirkoille hankittiin.[5]) Sillä rangaistiin ensinnäkin alempia kirkonpalvelijoita, ja seurakuntalaisista niitä, jotka juoksivat ulos ja sisälle kirkossa jumalanpalveluksen aikana tai jotka silloin olivat kirkonmäellä kirkkoon tulematta,[6]) sekä niitä, jotka riitelivät penkkipaikoista, varsinkin jos he kuuluivat alempaan kansaan. Joskus rangaistiin näin myös toisiaan parjanneet, ja ker-

---

[1]) Ibid. s. 121. [2]) Ibid. s. 317. [3]) 1571 k.-laki, XXIII Sätt att ordinera prester; vert. Tkpt. ptk. s. 99. [4]) Tkpt. ptk. s. 389. [5]) Acta vis. esim. fol. 233 ja 254. [6]) Edell. lisäksi Acta vis. s. 374 ja fol. 226.

ran pantiin jalkapuuhun mies, joka oli näpistellyt. Luultavasti kirkkoraati sai ruveta tätä itsenäisesti käyttämään sakkojen tai seisomisen rinnalla milloin sen itse parhaaksi katsoi. — Toisena olisi mainittava

Vitsat. Raipparangaistusta, jota edellisellä vuosisadalla oli käytetty jotensakin ahkerasti ja jota Anjou väittää käytetyksi vielä 17:llä vuosisadalla, emme ole missään ainakaan Suomen kirkossa nähneet mainittavan käytetyksi aikaihmisille 1650-luvulla. [1]) Päinvastoin mainitaan, [2]) että Kemin kirkkoherra Dn. Johannes v. 1640 oli kapitulin edessä vastaamassa m. m. siitä, että hän oli tällä lailla rangaissut lappalaisia saadaksensa heitä jättämään rumpunsa eli „organa diabolica", ja vaikka hän kyllä väittää, että hänen menettelynsä on tuottanut hyviä hedelmiä, saa hän ankarat nuhteet ja käsketään tästälähin „fogeligen med them handla", etteivät he lähtisi pois koko maasta. Sitä vastoin käytettiin vitsoja kylläkin ahkeraan nuorison rankaisemiseksi. Haukkumasanoja käyttäviä, kirkossa telmiviä ja paikoiltaan pois juoksevia sekä laiskalukuisia lapsia tuli vanhempien tai holhoojien rangaista vitsoilla kirkkoraadin edessä. Luultavasti oli nuoriso tämän rangaistuksen alainen kunnes se oli 20 vuotta täyttänyt. Tähän viittaa se, että esim. ed. s. 126 mainitut pojat, jotka tuomittiin „att mista rygghuden och stå kyrkoplicht", näyttävät olleen ijälleen jo varttuneempia, ja seuraava Boët. Mureniuksen resolutioni muutamista, jotka olivat toisiaan haukkuneet kirkkovallilla: „rummet är privilegieradt och folket öfver 20 år", sen vuoksi ovat he lähetettävät käräjiin. [3])

Korkeimpana rangaistuksena yksityisiä ihmisiä vastaan tällä aikakaudella oli

---

[1]) Käräjillä voitiin tähän tuomita naisia, jotka harjoittivat epäsiveellisyyttä elinkeinonaan. [2]) Tengström, Vita ac merita Rothovii s. 215. [3]) Boët. Mur. fol. 168.

Julkirippi. Oikeus tuomita tähän oli yksin kapitulilla; [1]) rovastinkäräjiä pitäessään sai myös rovasti yhdessä pitäjäläisten ja kirkkoherran kanssa tähän tuomita, mutta luultavasti ei muulloin. Julkirippiä edellyttivät tälläkin aikakaudella kaikki ne rikokset, jotka 1571:n k.-laki mainitsee, nimittäin: „barnsdödh, meneedh, hoor, mandråp, frendespild, ketterij och tydelagh med fää.“ [2]) Tähän tuli lisäksi vielä seuraavat 1619 v. kirkkolakiehdotuksessa mainituista rikoksista: Jumalan nimen pilkkaajat, ennustajat, noidat, taikurit ja loitsujen käyttäjät sekä ne, jotka heiltä apua hakivat, sakramenttien pilkkaajat, vanhemmillensa tottelemattomat lapset sekä lopuksi varkaat ja rosvot, jos saivat hengen armahduksen. Petraeuksen aikana tulivat myös vallan 1571:n lain mukaan julkiripin alaisiksi ne, jotka juovuspäissään melusivat kirkossa tai olivat kirkosta poissa juopotellaksensa kotona, vaikkapa Terserus sitten käytti heitä vastaan vaan sakkoja. Tähän tulivat vielä lisäksi ne, jotka aikaansaivat häiriöitä kirkossa kiroilemalla tai tappelemalla sekä törkeämpiä penkkiriitoja aiheuttaneet ja vielä hallituksen määräyksestä ne, jotka rukouspäivinä tekivät kauppaa. Sarjan täydennykseksi olisi vielä mainittava seuraavat harvinaisemmat julkirippiä aiheuttavat rikokset: tupakanpoltto ennen jumalanpalvelusta, uskottomuus kihlakumppanille [3]), törkeä lähimmäistä vahingoittava valhe, poikkeustapauksissa salavuoteus. Määrätäänpä kerran sama rangaistus isälle ja äidille, jotka huolimattomuudellaan olivat syypäät siihen että heidän lapsensa kastamatta kuoli. [4]) Tavallisesti tuli kirkkoherran ja kirkkoraadin ensin tutkia sen asia, joka oli tehnyt julkirippiä aiheuttavan rikoksen, mutta sen enempiin toi-

---

[1]) Samoin Kyrkoordningar och förslag II: 1, Laurelius s. 187. [2]) IX Om uppenbara scrifft. [3]) Tkpt. ptk. s. 545. [4]) Acta vis. s. 108. Kerran tuomitsee Terserus kihlauspurkua hakevan samaan rangaistukseen, Tkpt. ptk. s. 525.

miin eivät he saaneet ryhtyä, vaan tutkintokertomus joko jätettiin rovastille hänen pitäessänsä rovastinkäräjiä tai lähetettiin kapituliin, josta tuli rikkovalle haaste saapua kapitulin eteen, tai lähetettiin hän ensin maalliseen oikeuteen tuomittavaksi, jos rikos oli sitä laatua, ja sai vasta sitten tuon haasteen saapua kapitulin eteen saadaksensa kirkkorangaistuksensa. Näin tuli jokaisen, jonka asiaa ei rovasti ollut ratkaissut, saapua kapitulin eteen, paitsi jos matka oli kovin pitkä tai asia selvä ja yksinkertainen, jolloin kapituli langetti tuomionsa kirjallisesti. Olemme nähneet mitenkä valtiovalta tässä monasti kulki kapitulin asioissa määräämällä maallisen tuomionsa ohella rikkovan seisomaan myös julkirippinsä.

Julkirippiin edellytti kirkkolaki liittyvän joitakin katumusmerkkejä; se myös ehdottelee muutamia sellaisia, joita ripitettävältä voi vaatia. Tällaisia katumusmerkkejä ei enää käytetty 1650-luvulla, ellei sellaisina ole pidettävät nuo julkirippiin liittyvät tavalliset seisomiset 1—3 pyhänä kirkon oven edessä. Se muutos oli näissä silloin tapahtunut, että ne olivat menettäneet vapaaehtoisten parannusmerkkien leiman ja tulleet rangaistuksiksi, niitä kun vaadittiin ennen julkirippiä eikä kuten kirkkolaki edellytti vasta sen jälkeen. Näihin seisomisiin rupesi Terserus vielä liittämään sakkoja tai korotti seisomispäivien luvun raskaammissa tapauksissa 6:ksi [1]) — kunnes hän loppupuolella piispuuttaan muutti kaikki seisomiset vaihtoehtoisesti sakoiksi. Baelter mainitsee, että rikoksen uudistuessa tuli ripitettävän seistä kahdessa jopa kolmessakin kirkossa, riippuen siitä kuinka monennen kerran rikos uudistui [2]); hän arvelee myös, että itse ripittäminen uudistui joka kir-

[1]) Laureliuksen lakiehdot. sanoo, ettei niitä saa käyttää kolmea enempää, sillä se on vaan pahennukseksi, Kyrko-ordn. II: 1 s. 187.
[2]) Baelter s. 917.

kossa. Yhden ainoan tällaisen tapauksen olemme nähneet mainittavan Suomen kirkossa ja senkin niin aikaiselta ajalta kuin v. 1637. [1])

Kirkkolain mukaan piti itse ripittämisen tapahtua tuomiokirkossa, mutta katumusmerkkien pitäjänkirkossa. Näin ei enää tehty 1650-luvulla, vaan itse ripittäminen tapahtui kuten seisomisetkin asianomaisen seurakunnan kirkossa. Kun rikkova ensin oli seissyt seisottavansa kirkon oven edessä tai asehuoneessa tai istunut rikospallilla, kutsuttiin hän, tavallisesti sunnuntaina, mutta joskus viikkojumalanpalveluksenkin yhteydessä, saarnan jälkeen keskelle kirkkoa saarnatuolin eteen, ja sitten tapahtui itse ripittäminen. [2]) Kirkkolaki ei sisällä mitään julkiripin kaavaa; v. 1619:n lakiehdotuksessa sitä vastoin on pitkä „forma absolutionis". Tätä kai käytettiin 1650-luvullakin, vaikka muodolleen paljon lyhennettynä. Siihen viittaa Tengström'in Handlingar kokoelmassa mainittu asiakirja: „Henr. Eolenii Absolutionis-Formulaire wid uppenbara Kyrkoplichten i Åbo Domkyrka den 26 Mars 1662". [3]) Tämän mukaan pantiin rikkova rippitilaisuudessa seisomaan keskelle kirkkoa saarnatuolin eteen ja saarnamies kehoitti seurakuntaa istumaan. Sitten saarnamies piti seurakunnalle puheen, jossa hän mainitsee ripitettävän rikoksen ja kuinka hän tämän tähden ansaitsisi tulla pois suletuksi koko seurakunnasta, koska hän itsensä ja seurakunnan yli on rikoksellaan vetänyt Jumalan vihan, rangaistuksen ja vaivat, mutta koska hän „on antanut näyttää siltä että hän tästäpuoleen elämänsä parantaa ja sellaisista kielletyistä taidoista luopua tahtoo, tahdotaan häntä siinä koetella, siinä toivossa että hän mielensä malttaa." Sitten uhataan häntä uusilla rangaistuksilla, jos hän ri-

---

[1]) Acta vis. s. 13. [2]) Baelter s. 919. [3]) Tengström, Handlingar IV: s. 74.

koksensa uudistaa, ja lopuksi sanotaan: „mutta hänelle muistoksi, varoitukseksi ja nuhteeksi otetaan teidät kaikki todistajiksi siitä mitä hän nyt tässä tunnustaa ja lupaa." Sitten seuraa itse ripitys ja kysymykset: „1:o Tunnustatko, että sinä rikkomisellasi olet Jumalan kovin vihoittanut? 2:o Kadutko sydämestäsi rikostasi? 3:o Luuletko että Jumala Kristuksen tähden on sinulle laupias ja tahtoo syntisi anteeksi antaa? 4:o Pyydätkö, että Jumalan seurakunta — — jota loukannut olet, sinulle Kristuksen tähden anteeksi antaisi? 5:o Lupaatko kaikella ahkeruudella tästälähin samaista syntiä välttää? Tähän auttakoon sinua kaikkivaltias Jumala! Amen." [1]) — Näitä kysymyksiä ja vastauksia seuraa rukous, ja sitten tulee julkinen synninpäästö, joka 1619:n ehdotuksen mukaan kuului: „Sentähden minä siihen asetettuna Kristuksen palvelijana sanon sinulle Jumalan sijassa ja hänen puolestaan: ole hyvässä turvassa, poikani eli tyttäreni, syntisi ovat sinulle anteeksi annetut; ja otan sinut nyt taas jäseneksi Jesuksen Kristuksen hengellisessä ruumiissa eli hänen pyhässä seurakunnassaan, josta sinä synnilläsi ja pahennuksellasi olet irtautunut, niin että tästälähtien olet oleva samaan ruumiiseen istutettu Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen. Amen."

Julkiripin jälkeen kävi ripitetty yhdessä muiden kanssa Ehtoollisella. Päinvastoin oli vielä Juusten määrännyt että rikkovan tuli julkiripin seistyänsä olla 2 tai 3 kuukautta Ehtoolliselta poissa, että hänen katumuksensa ja parannuksensa vilpittömyyttä koeteltaisiin; vasta tuon ajan kuluttua kävi hän muun seurakunnan kanssa Ehtoollisella, jolloin myös pidettiin pieni kiitospuhe hänen paranemisensa johdosta. [2])

---

[1]) Vertaamalla näkee että 1614:n käsikirjan kaava äpärälasten synnyttäjien kirkoittelemisesta on vallan samanlainen. [2]) Capita rerum synodicarum.

Julkiripin alainen oli, kuten olemme nähneet, siihen saakka kuin oli rippinsä tehnyt muutamia kirkollisia etuja vailla. Ei hän päässyt Ehtoolliselle muuta kuin kuoleman hädässä tai poikkeustapauksessa kapitulin ja maallisen tuomioistuimen luvalla, ja tällöinkin voitiin häntä joskus jo edeltäpäin pakoittaa julkirippiin, lopputuomion laadusta huolimatta. Tämä muutettiin sitten Gezeliuksen aikana niin, että rikkovan vain korkeintaan vuoden tarvitsi odottaa maallisen oikeuden tuomion lankeemista; ellei asia sen kuluessa ollut ratkaistu, pääsi hän sitä pyytäessään Ehtoolliselle; pappi vaan teki siitä ilmoituksen tuomarille. [1]) Ei saanut rikkova myöskään syytteessäoloaikanaan ilman kapitulin erityistä lupaa istua tavallisessa penkkipaikassaan. Edelleen hän ei saanut olla kummina kasteessa — vanhemmat, jotka elivät törkeissä paheissa, eivät saaneet olla läsnä, kun heidän lapsensa kastettiin — ja kuollessa kiellettiin häneltä kunniallinen hautaus. Tällainen oli julkirippi kaikessa ankaruudessaan. Varsin usein ei sitä kuitenkaan lie näin ankarana käytetty, vaan kulki sen rinnalla lievempi julkiripin muoto, jota tavallisimmin käytettiin. Kun rikkova ensin oli kapitulin määräyksestä seisonut yhtenä tai useampana pyhänä katumuspaikalla tai myös ostanut itsensä siitä vapaaksi, julisti pappi sitten vaan saarnatuolista hänen rikoksensa ja myös parannuksensa ilman että syyllisen itsensä tarvitsi alistua seurakunnan edessä tunnustamaan syntinsä ja sitä anteeksi pyytämään. Kun tätä julkiripin muotoa käytettiin, sovitettiin se varsinkin sellaisiin rikoksiin, jotka kyllä edellyttivät julkirippiä, mutta kuitenkin olivat lievempää laatua. Edellistä käytettiin säännöllisesti jumalanpilkkaajille, uskonluopioille, noidille, murhamiehille, varkaille, törkeille valehtelijoille ja rukouspäivän rik-

[1]) Perbreves commonitiones.

koneille, sekä huorintehneille, paitsi jos viaton puoliso suostui avioliittoa jatkamaan, jolloin viattoman säästämiseksi lievempi muoto tuli kysymykseen. Jälkimmäistä taas käytettiin esim. taikureille ja niiltä apua etsineille, salavuoteisille, tupakoitsijoille, kielletyissä polvissa sekaantuneille, jos saivat luvan naida toisensa, huolimattomuudellansa lapsensa kuoleman aiheuttaneille vanhemmille j. n. e. Erikoistapauksissa tehtiin myös niin, että ankarampaan julkirippiin tuomittu sai sakkoja maksamalla sen vaihdetuksi lievempään muotoon. Näistä kaikista sanotaan vaan, kun heidän tuomionsa langetetaan, että heidän rikoksensa „on julistettava saarnatuolista" tai „on anteeksipyydettävä saarnatuolista", mutta itse rikkovista ei sanota sen enempää.[1])

Korkein rangaistus, minkä 1571:n kirkkolaki tunsi, oli **Panna.** Se oli *excommunicatio major* katolisessa merkityksessä. Siitä oli samat kirkolliset seuraukset rikkovalle kuin julkiripistä, mutta kovennettuina, ja siitä päästiin samalla lailla. Julkirippiin liittyvä ehtoolliskielto ja penkkipaikan menetys oli pannassa aina kovennettu kirkosta eroittamiseksi; kummina olemisen kielto oli kovennettu kielloksi olla edes ensinkään läsnä kastetilaisuudessa; samaten ei rikkova saanut olla läsnä muissakaan juhla- ja pitotilaisuuksissa. Kuollessa kiellettiin häneltä luonnollisesti kristillinen hautaus. Pannaan pantu oli pidettävä pakanana ja publikaanina; joka hänen kanssansa, omaisia lukuunottamatta, seurusteli muuta kuin välttämättömimpien tarpeiden vaatiessa, se pantiin itse myös pannaan. Ennenkuin pannaan panoon ryhdyttiin, edellytti kirkkolaki kuitenkin käytetyksi kaikkia niitä varoituksia, joita Mat. 18 mainitaan, samoin kuin että rikkovaa lopuksi oli julkisesti kirkossa kehoitettu parannusta

[1]) Vert. esim. Tkpt. ptk. ss. 87, 258, 260, 325, 338, 346, 354, 439, 474, 516, 543 y. m. ja vastakohdaksi näille ss. 28, 66, 270, 284, 364, 466, 488, 542 y. m.

tekemään (lyst till bättring). Vasta kun kaikki tämä oli tehty, sai papisto kapitulin luvalla panna rikkovan pannaan.

Panna kohdistui niihin, jotka eivät alistuneet julkirippiin, tai niihin, jotka kaikista kirkollisista rangaistuksista huolimatta olivat pysyneet parantumattomina. Se kesti korkeintaan vuoden; joka ei sen kuluessa taipunut, ilmoitettiin lopullisesti esivallalle sen rangaistavaksi. Että panna tunnettiin 1650-luvullakin ja juuri *excommunicatio major*'ina, siihen on kyllä viittauksia. Raatimies Lindulaa esim., joka varoituksista ja rangaistuksista huolimatta pysyy leppymättömänä vaimolleen, uhataan [1]) „excommunicera honom af församlingen och hållan som en hedning så framt han vill så procedera och förachta andelig och verzlig rätt."

Mainitaan myös sekä kapitulin että Boët. Mureniuksen pöytäkirjoissa, että papit joskus olivat pannaa käyttäneet, mutta ei kohdistettuna määrättyyn henkilöön, vaan tuntemattomiin rikoksentekijöihin. Tarkoitus oli, että kansa, joka nuo pahantekijät ehkä tunsi, rupeisi heitä kammomaan ja ilmiantaisi heitä sitten paremmin. Näin on joskus esim. tuntemattomia varkaita pantu pannaan. [2]) Yhdessä sellaisessa tapauksessa, jonka Boët. Murenius mainitsee, onkin panna saavuttanut tarkoituksensa, koskapa varas itse ilmoittaa rovastille papin menettelyn, valittaen samalla, että hän ja hänen perheensä on pannaanpanon johdosta saanut kärsiä, mutta tietysti myös selittäen, ettei hän ollut kysymyksessä ollutta kadonnutta kapinetta varastanut, oli vaan lainannut sen omistajan tietämättä. Kapituli ei suinkaan tällaista menettelyä papin puolelta hyväksy, vaan rankaisee esim. kapitulin pöytäkirjoissa mainitussa tapauksessa pappia määräaikaisella virka-

---

[1]) Tkpt. ptk. s. 469, vert. Acta vis. ss. 30, 260. [2]) Tkpt. ptk. ss. 257, 268, Acta vis. fol. 255.

erolla. [1]) Yleensä näyttää siltä kuin jos kapituli ei ensinkään olisi pannaa käyttänyt, vaan sellaisissakin tapauksissa, joissa kirkkolaki edellytti pannaa käytettäväksi, turvautui se milloin pidentämään ehtoolliskiellon ja penkkipaikan menettämisen aikaa, milloin taas, ja aina Terseruksen aikana, ilmoitti niskurit välittömästi esivallan rangaistaviksi. [2]) Sen kummallisemmalta tuntuu kun näemme kapitulin turvautuvan vieläkin suurempaan rangaistukseen kuin panna: interdiktiin.

Interdikti. [3]) Tätä käytettiin joko osittaisena niin, että kirkko suletiin ja jumalanpalvelus pidettiin pitäjäntuvalla, tai täydellisenä niin, että kaikki papillinen toiminta tai ainakin jumalanpalvelus lakkasi. Osittainen interdikti kohtasi esim. seurakuntaa, jonka kirkossa oli tapahtunut törkeä kirkkohäiriö [4]) ja tappelu. Kirkko silloin suletiin, siksi kunnes rovasti oli sen uudestaan vihkinyt. Interdiktiä käytettiin myös osittain tai kokonaan, kun joku pitäjä kieltäytyi täyttämästä rakennusvelvollisuuksiansa, ja vielä pikemmin, varsinkin Terseruksen aikana, jos seurakunta tai osa siitä vastusti itsepäisesti jotakin kapitulin päätöstä.

Vielä olisi mainittava muutamia rangaistuksia, joita ei ole voitu edellä kulkevaan sarjaan liittää, vaikka muutamat niistä kyllä ovatkin ohimennen tulleet mainituiksi, ne kun liittyivät edellä mainittuihin rangaistuksiin tai olivat myös enemmän tilapäistä laatua. Ne olivat:

Hautauskielto, joka kohtasi pannan tai julkiripin alaisia heidän kuollessaan, tai ihmisiä, jotka pannaa tai julkirippiä edellyttäviä paheita harjoittaessaan olivat sur-

[1]) Näin senkin vuoksi, ettei kenkään kapitulin luvatta saanut pannaa käyttää (vert. esim. Kyrkoordn. II: 1, Laurelius s. 193). [2]) Esim. Tkpt. ptk. ss. 278, 347, y. m. [3]) Interdiktiä sanan oikeassa merkityksessä ei Suomen kirkko tietysti tuntenut; menettelyä, josta sitä nimeä olemme käyttäneen, vastaisi paremmin katol. nimitys „cessatio a divinis". [4]) Katso edell. lisäksi Acta vis. ss. 116, 188.

mansa saaneet, niin myös mestattuja pahantekijöitä sekä itsemurhaajia ja surmattuja äpärälapsia. Kohtasipa se niitäkin, joista vaan huhuiltiin, että he julkirippiä edellyttäviä paheita olivat harjoittaneet, vaikkei heitä vastaan oltu ryhdytty mihinkään toimenpiteisiin eikä edes huhun todellisuutta vahvistettu. Häpeällisimmässä muodossaan oli rangaistus sellainen, että pyöveli kaivoi ruumiin maahan hautausmaan ulkopuolelle; näin kävi varsinkin niille, jotka olivat paheittensa tähden mestatut. Vähemmin häpeällisenä taas oli se sellainen, että ruumis haudattiin hautausmaalle kirkon pohjoispuolelle, jota pidettiin vähemmin pyhänä, kirkon pohjoisesta seinästä kun puuttui ikkunoita; [1]) kelloja soittamatta ja virsiä laulamatta, joskus edes multaa arkulle heittämättä haudattiin ruumis sinne.

Kielto kummina olemasta kohdistui julkipaheissa eläviin ja myös sekä suuren että pienen pannan alaisiin ynnä vielä kristinopin taidon hankkimisen laiminlyöneisiin.

Naimakielto voi kohdata niinikään sitä, joka oli laiminlyönyt lukutaitonsa kehittämistä, ja joskus sellaisia miehiä, jotka olivat naisen maanneet eivätkä suostuneet hänen kanssansa avioliittoa rakentamaan. Kielto kesti viimemainitussa tapauksessa siksi kunnes he olivat saaneet sekä maallisen että kirkollisen tuomionsa asiassa.

Kunniallisen vihkimisen kielto kohtasi niitä, jotka olivat yhdyselämää pitäneet ennen avioliittoa. Siihen voi joskus liittyä kielto kulkemasta pitäjällä morsiuslahjoja kokoomassa. — Lopuksi

Kielto pitämästä neidon pukua, joka kohtasi salavuoteuteen langenneita naisia.

Näin ovat luultavasti mainituiksi tulleet useimmat niistä kurivälineistä, joita 1650-luvulla käytettiin Turun hiippakunnassa.

---

[1]) Näin Baelter s. 836.

4. Kirkkokurin tarkoitus.

Kaiken kirkkokurin tarkoitus uskonpuhdistajilla oli saada rikkova syntinsä tuntemaan ja katumaan sekä ikävöimään anteeksi antamusta ja uutta elämää Kristuksessa. Kuri oli ennen kaikkia sielunhoitoa; vasta toisessa sijassa oli se seurakunnan itsesuojelusta tai myös rikkovan rankaisemista. Kun rikkova kuritoiminnan kautta oli saatu katumaan syntinsä ja kun hän uskossa turvasi Jeesukseen Kristukseen, silloin riensi kirkko heti hänelle julistamaan synninpäästön, ja tapahtui tämä julistaminen joko kahden kesken sielunhoitajan edessä tai myös koko seurakunnan läsnä ollessa. Kirkkokurin tarkoituksesta 1650-luvulla me emme enää voi sanoa samaa. Kieltämättä mainitaan tosin vielä silloinkin kurin tarkoitukseksi se, mikä uskonpuhdistajille siinä oli tärkeintä. Siitä todistuksena ovat esim. lempeät ja evankeeliset absolutionisanat ripissä ja monet Petraeuksen huomautukset. Mutta sittenkin täytyy myöntää, että se, mikä uskonpuhdistajilla oli päätarkoitus, yleensä saa väistyä syrjään, ja se, mikä heillä oli sivutarkoituksena kurissa, astuu päätarkoituksena esille. Rangaistusmomentti kurissa astuu yhä enemmän esille; se muuttuu kurin olemukseksi ja sen päätarkoitukseksi.

Että kirkkokurin tarkoitus ja sen sisin olemus ortodoksian aikakautena oli olla rangaistuksena synnin tähden, siksi että synti sellaisenaan oli jonkinmoinen järjestysrikos, ei ole mikään uusi havainto; asiasta on kylläkin usein huomautettu aikakautta käsittelevässä kirjallisuudessa. Katsomme kuitenkin velvollisuudeksemme esiintuoda muutamia puolia, jotka vahvistavat tätä havaintoa ja joiden esille tuomiseen edellä oleva esitys antaa aihetta. Että rangaistusmomentti oli vallitsevana kurissa ulkonaisissa järjestysrikoksissa, jommoisina useimmat n. k. sabbatirikokset ovat pidettävät, se ei tarvinne todistamista;

ja se oli tavallaan paikallaankin; sen sallivat uskonpuhdistajatkin. Mutta että kuri oli rangaistusta tehdyn synnin tähden eikä sielunhoidollista toimintaa syntisen tähden, sen todistaa aikakauden menettely varsinaisia synnintekijöitäkin vastaan.

Käymme heti asian ytimeen. Kirkkokurin korkein väline, jota käytettiin varsinaisia synnintekijöitä vastaan, oli julkirippi. Kun joku oli langennut julkisyntiin, oli sellainen uskonpuhdistajien mukaan ensin varoitettava; jos tuo varoitus kävi hänen sydämellensä ja hän osotti katumusta ja halua parannukseen, niin oli kaikki hyvin; hän pääsi kaikista muista seurauksista, koska varoitus oli tehnyt tehtävänsä, vaikuttanut hänen parannuksensa. 1650-luvulla on varoitus julkirippiä edellyttävissä synneissä vallan tuntematon. Tällainen rikkova oli heti ilmoitettava rovastille tai kapituliin, että täältä määrättäisiin julkirippi rangaistuksena hänen synnistänsä. Ja julkirippi määrätään täältä ei niin paljon sen vuoksi, että syntinen malttaisi mielensä ja tulisi katumukseen ja parannukseen, vaan juuri rangaistuksena, jonka tulee muistuttaa hänelle ja muille, ettei kirkko suvaitse sellaisia rikoksia kuin se, johonka hän oli itsensä vikapääksi tehnyt. Se oli etupäässä rangaistus rikkovan masentamiseksi, ettei hän tai muut rohkenisi uudistaa sanottua rikosta. Samaahan osoittaa myös se tapa ja muoto, jolla kapituli useinkin kurin laadun määrää. Kategoorisesti langettaa kapituli tuomionsa: rikkova seisköön seisottavansa sinä tai sinä päivänä ja ripitettäköön määrättynä päivänä. Ei siinä kysytä rikkovan mielentilaa; monastihan on tuomion perusteena vaan kirkkoherran ja raadin virallinen kertomus itse rikoksesta. Kapituli edellyttää, että syytetty kärsii julkirippinsä, ja kun joskus se kumma tapahtuu, ettei hän sitä tahdokaan tehdä, väittäen esim. olevansa viaton, sallitaan kyllä pakosta uusi tutkinto, mutta samalla uhataan häntä mitä

kovimmin maallisen vallan rangaistuksella, jos hän syylliseksi havaitaan. Eiköpä tuo uhka tahtone sanoa: pidä suusi kiinni ja kärsi, äläkä rettelöitse; mutta ei kysytä sitä, että sydämelläkin on jotakin sanomista tuota rangaistusta vastaan. Meillä on myös ollut tilaisuus nähdä mitenkä juuri sen vuoksi, että kurin tarkoitus on soveluttaa määrättyjä rangaistuksia määrätyssä järjestyksessä määrätynlaisiin rikoksiin, ei ensinkään oteta huomioon sitä mielentilaa, jossa rikkova oli rikosta tehdessänsä. Kun esim. joku oli tehnyt itsensä syypääksi Jumalan pilkkaan ja tehnyt sen juovuspäissään, niin sai hän kärsiä siitä tulevan rangaistuksen kaikessa ankaruudessaan, vallan niinkuin hän olisi tehnyt sen selvänä ja ehdoin tahdoin. Emme rohkene otaksua, että eräs edellä mainittu tapaus, jossa muudan mies pannaan seisomaan julkirippinsä, vaikka kaikki todistavat, että hän oli „en half tock", olisi mikään kuva yleisestä tavasta Suomen kirkossa, vaan lienee se pidettävä säälittävänä poikkeuksena. Mutta sen sijaan vahvistaa edellistä väitettä se, että vaikka rikkova monasti itkien tunnusti rikoksensa ja sitä katui, ei asiaa uskallettu ratkaista, vaan määrätyssä järjestyksessä kapitulista piti tuomion tulla. Yhtä vierasta kurin tarkoitukselle ja olemukselle olisi kai uskonpuhdistajista ollut myös se, että vuosia takaperin sattuneita ja ehkä jo kauan unohduksissa olleita, mutta sattumalta ilmitulleita asioita otetaan tutkittaviksi. Monien edellisessä osassa (esim. s. 78) mainittujen esimerkkien lisäksi mainittakoon tässä vielä yksi, joka tapahtui rovastinkäräjillä Föglö'ssä. Praepositus sanoo kuulleensa, että pastori oli *muutama* vuosi takaperin, kun paljon rippivieraita tuli sakaristoon, sanonut: „meena i at man tager vijn i helvetet"; tämän johdosta kehoittaa praepositus seurakuntalaisia kymmenen (!) kertaa sanomaan totuuden, mutta kun ei kukaan valitta-

nut, jäi asia sikseen ja pappi pääsi vapaaksi![1]) Voiko tällaisissa vanhojen asioiden esille kaivamisessa syynä olla muu kuin se, että synti kerran tapahtuneena on rangaistava, ja eikö tällainenkin todista, että kurin tarkoitus ensi sijassa oli rangaistus sellaisenaan! Entä itse absolveeraustilaisuus julkiripissä! Uskonpuhdistajien mukaan tuli sen olla ilohetken ripitettävälle ja seurakunnalle, joka siinä Kristuksen kanssa todella iloitsee enemmän yhdestä syntisestä, joka itsensä parantaa, kuin 99:stä vanhurskaasta. Voinemmeko sanoa siitä samaa 1650-luvulla? Siltä tuntuu kuin jos itse absolutionitilaisuus olisi tehty ripitettävälle niin häpeälliseksi kuin mahdollista. Emme tahdo sen enempää puhua noista julkirippiin liittyvistä seisomisista kirkon ovella tai istumisesta „på pliktepallen" tai „skampallen", joihin selvästi liittyi rangaistus ja häpeä; niitä voi kuitenkin hyvällä tahdolla puolustaa katumusmerkkeinä tai rangaistusvälineinä, joilla oli kasvattava kansallinen merkitys ja jollaisina tunnustuskirjatkin niitä sallivat, vaikkakin vastenmielisesti. Mutta itse rippikin on rangaistus, ja häpeällinen rangaistus! Tarkastakaamme vain sen kaavaa: rikkovan synti asetetaan siinä niin mustana kuin mahdollista hänen ja seurakuntalaisten silmien eteen. Häntä *uhataan* mitä kovimmin, jos hän mahdollisesti rikoksensa uudistaa, ja kun hän otetaan seurakunnan yhteyteen, niin on se jonkinmoinen armo, joka hänelle tapahtuu seurakunnan puolelta, mutta unohdetaan, että seurakunta ja sen edustaja, pappi, seisoo tuossa ripin sisimmän ajatuksen mukaan rakkauden Herran palveluksessa ja edustajana iloiten hänen kanssansa. Jos rippi todella olisi ollut ilon hetki, enemmän siinä silloin olisi lohdutettu ja vähemmän ruoskittu. Mainita sopii myös, ettei aatelisia ja säätyläisiä koskaan vaadittu

---

[1]) Boët. Mur. fol. 94.

seisomaan julkirippiänsä — sen vuoksi juuri, että se olisi heille ollut liian suuri häväistys. Että itse julkirippikin oli rangaistus, sen puolesta puhuu myös edellämainitsemamme ylioppilas Eoleniuksen ripitys. Kaksi eri kertaa ruotsalaisessa ja suomalaisessa jumalanpalveluksessa sai hän tunnustaa syntinsä ja ottaa synninpäästön. Tästä kirjoittaa jo syystä kyllä professori Thuronius Pietari Brahelle ²⁷/₃ 1662: „Nu är Eolenius två gånger för en synd på en dag på lika sätt absolverad, hvilket om icke detta är till att göra apespel utaff Gudz heliga ordningh, hemstelles Eders H. Nåde och andre välbetänkte att döma om" [1]. Ja päälle päätteeksi Eolenius, joka julkisesti pakoitettiin pyytämään anteeksi ja sai synninpäästön, väitti viimeisiin asti olevansa syytön! Terserus itse saarnassansa, jossa hän m. m. puhuu Eoleniuksen rikoksesta, todistaa että kuri on vieraantunut uskonpuhdistajien ajatuksista ja tullut pelkästään rangaistukseksi sellaisenaan, sanoessansa: „Effter E. mehra än halft åhr uthi fängelset sutit, och är kommen til godh bekennelse och sin synds känsla (dock hafver han än til denna dagen aldrigh mera bekänt, än som til förene för Consistorio Acad.), derföre hafwer den *Höglofl: Kongl. Rätten* hans *straff* så wijda lindrat, at han skal stå uppenbara Kyrkioplicht och afbidhia Gudz försambling." [2])

Kirkkokuri 1650-luvulla on todella tullut kurista syntisen tähden kuriksi synnin tähden; sitovien ja päästävien avaimien käyttämisestä sielunhoidon palveluksessa on se tullut juriidilliseksi tutkimiseksi, tuomitsemiseksi ja rankaisemiseksi. Tätä vahvistaa se oikeudellinen (prosessuaalinen) leima, joka koko kuritoiminnalla on. Kuvaavaa on myös, että avaimia, joista uskonpuhdistajat kurin yhteydessä aina puhuvat, ei tällä aikakaudella enää mai-

---

[1]) Tengström, Handlingar IV: s. 71. [2]) Edell. kirje.

nita missään eikä koskaan. Tämä on todella ortodoksian ajan kurin heikoin kohta. Muodon puolesta se kyllä aina noudattaa uskonpuhdistajien viittauksia, mutta henki on muuttunut.

Ja kuitenkaan ei arvostelumme tämän ajan kirkkokurista saa eikä voikaan tulla yksinomaan tuomitsevaksi. Lieventäviä puolia on olemassa, jotka selittävät, miksi kuri näin muuttui yksinomaan rangaistukseksi, ja ne ovat mainittavat, ettei tuomio tulisi vääräksi. Kirkko oli 1600-luvulla yhteiskunnallinen mahti, jonka merkitys oli suuri. Oliko niin ollen ihme, jos se juuri kurissa pyrki osoittamaan tuota mahtiasemaansa rankaisemalla niitä, jotka astuivat yli sen, minkä kirkko Jumalan sanan perusteella oli sanonut luvalliseksi? Kun kirkko todella on mahti, jota esim. valtio pitää niin tärkeänä ja suuriarvoisena, että se pakoittaa jokaisen alamaisensa siihen liittymään, silloin on todella vaikea pidättyä kurin väärinkäyttämisestä rautaisena rangaistuksena.[2] Huomioon on myös otettava kuinka äärettömän paljon vaikeampi on kurissa esiintyä sielunhoitajana kuin rankaisevana tuomarina, ja kuinka edellinen on mahdollista ainoastaan siellä missä evankeliumin totuudet ovat sydämellä omistetut ja käsitetyt. Ja ennen kaikkia emme ole voineet vapautua siitä ajatuksesta, että yksi silloiselle aikakaudelle ominainen katsantotapa enemmän kuin mikään muu vaikutti siihen, että kurissa rangaistusmomentti yksin pääsi hallitsevaksi. Olemme nähneet mitenkä uskonpuhdistuksen alkuajoista saakka Ruotsin ja Suomen kirkossa oli vallalla tuo ajatus, että jokainen rankaisematta jäänyt synti vetää yli koko maan Jumalan vihan, joka osoittautuu ajallisissa vastoin-

---

[1]) Huomattava on myös ettei uskonpuhdistuksen emämaassa Saksassakaan Lutherin ja tunnustuskirjojen ajatuksia kurista noudatettu, vaan kehitys siellä oli vallan samanlainen kuin meillä.

käymisissä, sodissa, ruttotaudeissa, nälässä y. m. 1600-luvulla oli tuo käsitys vakaantumistaan vakaantunut. Lukiessamme kirkkokuria koskevia säädöksiä, olivatpa ne sitten kirkon tai valtiovallan antamia, tai lukiessamme aikakauden saarnamiesten saarnoja tai julkisia puheita tapaamme kaikkialla kehoituksia parannukseen ja niinhyvin valtiovallan rangaistusten kuin kirkkokurin koventamiseen, ja nimenomaan sillä syyllä, että rankaisematon synti vetää maan yli verenviat ja Jumalan vihan. Kaikkialla niinikään tapaamme ajatuksen, että rangaistukseksi kovennetun kurin kautta poistettiin Jumalan viha. Se oli jonkinmoinen ajallinen hyvitys ajallisten rangaistusten poistamiseksi katoliseen henkeen; ijankaikkisista pelasti Jeesus Kristus. Tuo vetoaminen Jumalan vihaan ei puutu edes julkiripin kaavasta. Tämä katsantotapa se vaikutti siihen, että kuri tuli yksin rangaistukseksi.

Huomattava on myös, että jos kuri tulikin rangaistukseksi, niin ei puutu osoituksia siitäkään, etteivät kaikki suinkaan tätä hyväksyneet. Olemme nähneet esim. professori Thuroniuksen protestin Eoleniuksen ripittämisen johdosta. Kaikesta näkyy myös että esim. Petraeus osoitti kurissa monta tosievankeelista piirrettä. Mutta kun johtoasemassa oli lujatahtoisia ja kovakouraisia miehiä sellaisia kuin Rothovius ja Terserus, joista edellinen esim. ei voinut käsittää, että Petraeuksen lempeydestä olisi muuta kuin vahinkoa kirkolle, [1]) niin he painoivat koko kirkon kuriin oman henkensä leiman.

---

[1]) Rothovius kirjoittaa $^{2}/_{10}$ 1645 Per Brahelle (Lagus, Handl. till Uppl. i Finl. I: 68: rogo ut illustrissimus D. Cancellarius inquiri faciat virum idoneum, qui mihi in hujus Dioeceseos administratione succedere posset. D:us Eschillus est quidem vir bonus, doctus et utilis, sed ad servandam in Ecclesia disciplinam plus quam ineptus, praesertim in hac terra, absit autem ut quispiam quod ego multis molestiis et curis aedificavi in hac amplissima Dioecesi destruat et in nihilum redigat. Opus habet haec terra viro strenuo, oculato, laborioso et vigilantissimo — — —

Edellä sanotun johdosta tahdomme myös erittäin vielä huomauttaa, että vaikka kuri olikin rangaistus, niin emme suinkaan tahdo sanoa, etteikö samalla olisi tahdottu vaikuttaa syntisen saattamiseksi katumukseen ja tosi parannukseen, mutta tuo tarkoitus jää vaan niin monesti peittoon. Tai luultiin myös, että kuri ankarana rangaistuksenakin yksin voi tuon tarkoituksen toteuttaa, ja unohdettiin tykkänään että useinkin kovuus vaan paaduttaa, kun sitä vastoin rakkaus yksin taivuttaa.

Tahdomme ylläolevan lisäksi vielä kohta kohdalta kajota kurin ominaisimpiin piirteisiin nähdäksemme poikkesiko kuri 1650-luvulla vielä muussakin uskonpuhdistajien ajatuksista. Tärkein seikka lienee ensin valtiovallan suhde kirkkoon. Myöntää täytynee, että valtiovalta Suomen kirkossa oli ottanut hoitaaksensa juuri niitä tehtäviä, jotka uskonpuhdistajat sille kuuluviksi osoittivat. Se välineillänsä sekin suojeli Jumalan kunniaa ja esti rangaistuksillaan kaiken sen, mikä hengellisissä asioissa voi tuottaa alammaisille pahennusta, rankaisemalla Jumalan käskyjen rikkojia ja samoin kirkon tuomioita vastaan niskoittelevia. Mutta toiselta puolen täytyy myöntää, että johonkin määrin on tapahtunut molempien valtojen sekoittumista, josta uskonpuhdistajat juuri varoittivat. Valtiovalta on muutamissa asioissa anastanut itsellensä hengellisen miekan, jota esim. Luther kauhistui. [1]) Se on ottanut itse määrätäksensä julkiripin tai muun kirkollisen rangaistuksen useissa sellaisissa asioissa, jotka olivat sitä laatua, että ne edellyttivät kirkkorangaistusta, mutta samalla myös edellyttivät maallisen vallan edellä käyvää rangaistusta, ja joskus myös rikoksissa, jotka olivat sitä laatua,

[1]) Luther kirjoittaa v. 1543: Satan pergit esse satan. Sub papa miscuit Ecclesiam politiae: sub nostro tempore vult miscere politiam Ecclesiae. Sitaatti Galli'illa s. 35.

ettei laissa ollut niistä mitään rangaistusmääräystä. Mutta lieventäviä asianhaaroja löytynee tämänkin menettelyn puolustukseksi. Ensiksikin kuulemme kirkon miesten ankarasti protesteeraavan tällaista menettelyä vastaan, jos kohta tuo protesti tuodaankin ehkä liian harvoin esille ja sen vuoksi jää tehottomaksi. [1]) Toiseksi lienee juuri alkuperäisenä syynä tällaiseen menettelyyn valtiovallan puolelta ollut tosi huolenpito kirkosta. Maallisen rangaistuksen kärsineet eivät enää tahtoneet alistua seisomaan kirkkorangaistustansa. Jos tällaisia vaatimalla vaadittiin alistumaan kirkon tuomion alle, niin tuli kirkolle alituinen työ hakea valtiovallan apua niskureita vastaan, ja valtiovalta joutui toisen kerran tuomitsemaan henkilön, josta se jo saman asian yhteydessä oli kerran tuomion langettanut. Jos taas tuollaisia niskoittelevia leväperäisesti jätettiin sikseen, kokoontui tuo Jumalan viha, jota pelättiin, maan yli sovittamatta jääneiden rikosten tähden. [2]) Näitten epäkohtien välttämiseksi ehkä ja kirkkoa auttaaksensa rupesi maallinen valta oman tuomionsa ohella myös määräämään rikkovan kirkkorangaistuksen ja myös valvomaan, että rikkova sen alle alistui. Kun sitten kirkon omat tuomiot rupesivat yhä enemmän saamaan yksinomaan rangaistuksen leiman, rupee valtiovallan menettely myös tuntumaan yhä luonnollisemmalta, eikä kirkolla enää ole mitään aihetta panna vastalausetta sitä vastaan.

Samoin tapaamme myös itse kirkossa toiselta puolen rangaistusvälineitten sekoittamista, toiselta puolen valtiovallalle kuuluvien rangaistusvälineitten anastamista. Itse välineitten sekoittamista siinä merkityksessä, että kirkko olisi hengellisiä välineitänsä väärinkäyttänyt, me ihme

---

[1]) Anjou: Svenska kyrkans historia s. 474 (Svenonius). [2]) Menettelyllä oli tavallaan puolustuksensa maalaissa, jossa maallisten rangaistusten lisäksi erikoisissa rikoksissa oli liitetty selittävänä lisähuomautuksena, että asianomainen saa myös seistä kirkkorangaistuksensa.

kyllä näemme harvemmin tapahtuneen kuin mitä kurin tarkoitukseen nähden olisi voinut odottaa. Ainoat varsinaiset väärinkäytökset olivat kai siinä, että Ehtoolliskieltoa käytettiin välikappaleena sakkorahojen kiristämiseksi ja että interdiktillä rangaistiin rakennusvelvollisuuksiansa laiminlyöneitä seurakuntia. [1]) Näitä tapauksia lukuunottamatta näemme kapitulin kylläkin uskonpuhdistajien periaatteiden mukaisesti valvovan, ettei hengellistä miekkaa väärinkäytettäisi. Silmäyskin siihen, missä tapauksissa noita varsinaisia hengellisiä kurivälineitä, joista voimme puhua, ehtoolliskieltoa ja julkirippiä, käytettiin, osoittaa, että uskonpuhdistajien periaatteita koetettiin kylläkin noudattaa. Varsinaiset järjestysrikokset (useimmat sabbatirikokset) esim. rangaistiin useimmiten juuri sellaisilla välineillä, joita uskonpuhdistajatkin olisivat ehkä hyväksyneet; ainoastaan silloin kun ne menivät niin pitkälle törkeydessä, että ne todella edellyttivät kaiken kristillisen mielen puutetta, turvattiin niitä vastaan joskus esim. julkirippiin.

Sitä vastoin näemme kirkon kylläkin usein turvaavan maallisiin välineisiin. Että kirkolliset viranomaiset tuotattivat väkipakolla, nimismiehen avulla, niskoittelevia eteensä, että kirkko ryöstätti sakkosaatavansa samaisten nimismiesten avulla, että se jätti uppiniskaiset valtiovallan rangaistaviksi, se oli kaikki uskonpuhdistajain ajatusten mukaan ehkä puolustettavissa, vaikkei suotavaa. Mutta oli asioita, joissa mentiin kauas yli uskonpuhdistajien osoittamien rajojen. Kirkko käytti itsenäisesti koko joukon maallisia rangaistusvälineitä: sakkoja, seisomisia, jalkapuuta, jopa vankeuttakin. Julkirippiin liittyvät kirkolliset eli maalliset rangaistukset olivat olleet käytännössä Öre-

[1]) Näissäkin molemmissa tapauksissa oli kirkon miehillä menettelyssänsä puolustus maalain säädöksissä — menettely ei ollut 1650-luvulla keksitty, vaan ikivanha. Edellistä vastaan oli kyllä protesteerattu Kustaa Waasan ajoista asti, jälkimmäistä vastaan taas ei milloinkaan.

bron kokouksesta saakka 1529. Kirkko puolusti niiden olemassa oloa, kutsuen niitä milloin vapaaehtoisiksi katumusmerkeiksi, milloin taas vedoten maallisen miekan tylsyyteen. 1650-luvulla oli edellinen nimitys mahdoton, kun ne olivat tulleet suuruudelleen määrätyiksi, jälkimmäinen syy taas turha, kun jo maallinen miekka iski riittävän ankarasti. Se määräsi myös näitä paitsi tarkat rangaistussäädökset kaikissa järjestysrikoksissa, joissa uskonpuhdistajien mukaan piispa kyllä Jumalan sanan tuntijana sai ehdottaa, mitä säädöksiä olisi hyödyllisinä laadittava, mutta joissa hän ei virkansa puolesta suinkaan saanut rangaistuksia määrätä, paitsi ehkä silloin kun hänelle oli tämä oikeus lahjana annettu maallisen esivallan puolelta. Viimemainittua ei ollut Suomen ja Ruotsin kirkon piispoille annettu. Vaikka piispallinen hallitus olikin säilytetty, niin oli kuitenkin jo uskonpuhdistuksen alkuajoista saakka heiltä otettu pois kaikki maallisen rangaistuksen määräämisoikeus, ja vielä 17:lla vuosisadalla protesteerattiin valtiovallan edustajien puolelta sitä itsevaltaisuutta vastaan, jota piispat osoittivat esim. sakkoja määräämällä. Suomenkin kirkon piispat antoivat kylläkin ahkerasti noita sakko- ja rangaistusmääräyksillä varustettuja säädöksiänsä, mutta puolustukseksi täytyy sanoa, ettei se tapahtunut niin paljon vallanhimosta ja vieraan miekan anastamisen halusta, vaan enemmän olojen pakoituksesta. Yhä uudestaan pyysi papisto kuningatar Kristiinan aikana säädöksiä sabbatinrikkojia vastaan. Se myönsi sen kautta, että ulkonaisten rangaistuspykälillä varustettujen sääntöjen antaminen kuului valtiovallalle, mutta kun hallitus pysyi leväperäisenä, katsoivat kai kirkon edustajat velvollisuudeksensa itse ajaa valtion asioita, Jumalan vihan välttämiseksi. Mikäli näitä säädöksiä annettiin Suomen kirkossa, annettiin ne selvästi siinä muodossa, että hyvin näkyi, ettei kirkko pitänyt noiden rangaistussääntöjen an-

tamista itselleen kuuluvana oikeutena. Esim. piispa Rothoviuksen konstitutioneista olivat ainakin ensimmäiset varustetut Nils Bjelken allekirjoituksella. Samoin Rothovius muulloinkin säädöksiä antaessansa kysyy hallituksen mieltä. Että tämä säätämisoikeus oli vierasta ja tilapäistä, näkyy siitäkin, että kun piispa kuoli, lakkasivat hänen säädöksensä olemasta voimassa, kun hän ei itse enää ollut niitä auktoriteetillansa tukemassa. Kun taas esim. Terserus antaa samanlaisia säädöksiä, niin voi hän sen tehdä toiselta puolen sen vuoksi, että hän oli kuninkaalta saanut laajan vallan maallistenkin rangaistusten käyttämiseen, ja toiselta puolen ehkä senkin vuoksi, että valtiovalta tällöin jo oli luovuttanut määräämisoikeutensa noissa järjestysrikoksissa seurakunnille, ja katsoivat kai kapitulit tällöin oikeudeksensa kulkea näissä asioissa seurakunnan etunenässä! Mutta toiselta puolen samainen Terserus itse osoittaa, ettei hänkään liikkunut omalla alallaan maallisia rangaistuksia määrätessänsä. Kun hän näet kirkolliseksi kurivälineeksi ottaa jalkapuun, vetoo hän nimenomaan maaherran apuun. Ja monet seurakunnat niinikään menettelyllään osoittavat, ettei piispalla ole oikeutta tällaisten rangaistusvälineitten määräämiseen, kun he vasta silloin ottavat tuon jalkapuun käytäntöön, kun maaherra nimenomaan sitä vaatii. Kun Terserus eri rikoksissa tuomitsi rikkoville vankeutta, niin lienevät nämät pidettävät enemmän tilapäisinä tuomioina.

Tahdomme näiden yleisten huomautusten lisäksi vielä kosketella muutamia kirkkokurin puolia. Tärkeänä välineenä kurissa oli uskonpuhdistajilla ollut yksityisrippi. Sitä käyttämällä voi oppi todella tulla sovitetuksi elämään ja kuri tulla sielunhoidoksi. Yksityisrippi oli 1650-luvulla joutunut käytännöstä pois. Puolustukseksi voinee tässä sanoa, että jonkinmoinen korvaus sen poisjäämisestä oli Suomen kirkossa kyllä niissä monenlaisissa kuulusteluissa,

joita oli säädetty pidettäviksi; niissä voitiin kylläkin tehokkaasti oppia sovittaa elämään. Mutta yhtäkaikki täytynee myöntää, että yksityisripin poisjääminen vaikutti osaltansa siihen, että kuri tuli ulkonaiseksi, juriidilliseksi ja ehkä kaavoihin kangistuvaksi. Se muuttui liian yksipuolisesti ulkonaisten rikosten silmällä pitämiseksi.

Kirkkokurin subjektiin nähden huomautettakoon vaan poikkeuksena uskonpuhdistajien ajatuksesta, kuinka se oikeus korkeimpienkin kurivälineitten käyttämiseen, jonka he periaatteessa myönsivät kaikille kirkkoherroille seurakuntien kanssa yhteisesti, oli joutunut unohduksiin Suomen kirkossa, ja ainoastaan kapitulilla tai sen valtuutuksesta rovastilla oli täysi ja yksinomainen oikeus korkeimman välineen, julkiripin käyttämiseen. Mutta sama oli kehityskulku ollut Saksassakin etevimpien uskonpuhdistuksen miesten vielä eläessä.

Siitä osasta kurissa, joka seurakunnalla oli 1650-luvulla, tahdomme myös huomauttaa ettei sitä ole varsin laajaksi arvosteltava, vaikka se ehkä siltä näyttää. Itsenäisesti sai seurakunta ratkaista nuo monilukuiset sabbatirikokset, mutta huomioon on otettava, että se tässä hoiti valtiovallan ulkonaisia kuritehtäviä eikä siis kuritehtäviä, jotka sen jäsenille varsinaisesti kuuluivat hengellisinä pappeina. Mutta tällöin ei ole myöskään suuresti ihmeteltävä eikä tuomittava, jos tuo tehtävä pyrkii muuttumaan poliisivalvonnaksi, niinkuin on moitittu. Seurakunta hoiti tuota kurin ulkonaista puolta, ja kun eivät johtomiehet tässä huomauttaneet uskonpuhdistajien vaatimuksia rakkaudesta ja evankeelisesta vapaudesta, joka noihin säädöksiin oli sovitettava, vaan antoivat kuten Terserus esim. sellaisia säädöksiä, että kuudennusmies, joka laiminlöi tehtäviänsä rikollisten ilmiantajana, joutui itse sakkorangaistusten alaiseksi, silloin siirtyy syy alempien viranomaisten niskoilta pois, jos he käsittivätkin tehtäviänsä poliisitehtäviksi.

Kurin välineistä mainittakoon vielä edellisen lisäksi muutama sana. Mitä kurin alimpaan asteeseen, varoitukseen, tulee, on jo huomautettu miten se vasten uskonpuhdistajien ajatuksia oli raskaammissa rikoksissa vallan tuntematon. Mutta kun kurista syntisen tähden oli tullut kuri synnin tähden, tuli tietysti rikoksen laatu ja suuruus määräämään kurin laadun ja suuruuden, ja tällöin oli selvä, ettei varoituksia voitu törkeämpiin rikoksiin sovittaa, niillä kun oli ominaiset rangaistuksensa kussakin eri tapauksessa jo edeltäpäin määrättynä. Varoituksia lähinnä olivat sakot. Sen lisäksi mitä niiden puolesta ja niitä vastaan jo on sanottu, huomautan vielä siitä väärinkäytöstä, että niitä joskus käytettiin ei vain varsinaisissa järjestysrikoksissa, vaan yksinään seisovina rangaistuksina rikoksissa Jumalan sanaakin vastaan, esim. salavuoteusasioissa. Ehtoolliskiellon väärinkäyttämisestä sakkorahojen kiristämiseen on jo ollut puhe. Että määrätyissä rikoksissa ehtoolliskielto kytkettiin maallisen oikeuden (ja kirkon) lopputuomioon niin, ettei Ehtoolliselle päässyt ennenkuin se oli langennut ja seisty, siitä näimme rikkoville koituvan montakin haittaa. Niin haitallista kun tämä olikin, ei menettely lankea ainoastaan sen aikakauden viaksi, vaan samankaltaisia ajatuksia tapaamme jo Lutherilla, ja näemme toiselta puolen mitenkä Suomen kirkossa pyritään vapautumaan tästä tavasta. Seisomista kirkon ovella käytettiin itsenäisenä rangaistuksena tavallisesti järjestysrikoksissa; sellaisena ei siitä ole sen enempää sanomista. Kun sitä käytettiin salavuoteisten rankaisemiseksi, on sitä arvosteltava samoin kun tässä rikoksessa myös käytettyjä sakkoja. Ajan hengen erehdys tietysti oli se, että se korotettuna jonkinlaiseksi lievemmäksi julkiripiksi käytettiin lapsensa vahingossa kuoliaaksi maanneiden äitien rankaisemiseksi. Että jalkapuu kurin välineenä oli epäsikiö, jota eivät uskonpuhdistajat enemmän kuin Pet-

raeuskaan olisi sallineet, lienee itsestänsä selvää. Pannaanpanoa ei Suomen kirkossa 1650-luvulla käytetty, vaan juuri niissä tapauksissa, joissa sitä olisi edellyttänyt käytettäväksi, näemme kirkon turvaavan esivallan apuun. 1650-luvun panna oli maallisluontoinen ankara rangaistus samanlainen kuin katolisen kirkon *excommunicatio major*, jonka uskonpuhdistajat olivat hylänneet. Että Suomen kirkossa tätä pannaa vältettiin ja uppiniskaisia syntisiä vastaan mieluummin turvattiin maallisen vallan apuun, se on näin ollen vallan paikallaan. Jälellä olisi vielä interdikti. Että se kurivälineenä on vähemmin onnistunut käynee selville jo siitä, että se kohdatessansa syyllistä myös samalla kohtasi syytöntä. Se oli myös ristiriidassa uskonpuhdistajien ajatusten kanssa, koska heillä juuri *saarnattu* sana ensi sijassa oli se väline, jolla rikkovien silmät piti avata. Ja jyrkän tuomionsa sai se heiltä silloin, kun sitä käytettiin puhtaasti maallisluontoisista rikoksista rangaistaessa, esim. pitäjien laiminlyödessä rakennusvelvollisuuksiansa. Nuo pienemmät kurivälineet, jotka sellaisinaan liittyivät suurempiin, esim. hautauskielto, morsiuskruunun kielto y. m., ne olivat tuttuja myös sekä Lutherille että muille uskonpuhdistajille, ja he käyttivät niitä myös melkein samanlaisissa tapauksissa; niin paljon kuin niitä vastaan nykyajan kannalta katsoen ehkä olisikin muistuttamista, on se näin ollen jätettävä sanomatta.

IV. Kirkkokuri papistoa vastaan.

Koska esitys tästä on varsinaisen aineemme ulkopuolella, emme seuraavassa ryhdy mihinkään eri rikosten lajittelemiseen; mainitsemme vain kurivälineet ja liitämme niihin kuhunkin tuomiokapitulin pöytäkirjoissa mainitut tapaukset selitykseksi. Emme myöskään pyri osoittamaan

1650-luvun kuritoiminnassa historiallista yhteyttä aikaisempien aikojen kanssa, vaan kirjoitamme alla olevan enemmän aikakauden ja silloisten tapojen kuvauksena.

Kirkkokurin subjektina on tässä tietysti kapituli. Kustaa Aadolfin määräyksen mukaan oli korkeimman kurivälineen, virkaeron, käyttämisoikeus piispalle (kapitulille) yksin kuuluva asia. [1]) Tätä ei saanut maallinen oikeuskaan hänelle mistään rikoksesta tuomita, vaan rikokset, jotka tämän aiheuttivat, olivat aina ensin kapitulille ilmoitettavat. Jonkinlainen subjektin tehtävä oli tässä myös tosin rovastilla; hän se tarkastusmatkoillaan varoitti pappeja lievemmissä rikoksissa ja hän tavallisesti samoilla matkoillaan papin rikokset ilmi sai ja ilmoitti kapituliin. Yhtäkaikki puhumme alla olevassa vain kapitulin toiminnasta.

Alin kuriväline, jota kapituli käytti, oli tietysti

Varoitus, joko kirjallisena tai rovastin kautta tapahtuvana tai kapitulin edessä. Kirjallinen varoitus ja se, jonka rovasti vei perille, edellytti lievänpuolista rikosta. Sitä käytettiin harvoin varsinaisissa virkarikoksissa, elleivät nämä olleet ihan lievää laatua. [2]) Sen useammin käytettiin sitä, kun papin elämä jollain lailla antoi aihetta moitteeseen tai valituksiin. Sitä käytettiin myös ahkerasti pappien välisissä palkkariidoissa. [3]) Varoituksilla koetetaan pappeja niinikään saada suorittamaan velkojaan. Tässä suhteessa saapuukin kapituliin mitä kummallisimpia valituksia. Milloin valittaa joku räätäli, ettei pappi ole maksanut kaapuaansa, milloin taas joku ettei hän ole maksanut lakkiansa, tai pyydetään kapitulia velvoittamaan pappia toimittamaan takaisin lainaamansa kirjan, sänkyvaatteet t. m. s. [4]) Tämänsuuntaisia valituksia mainitaan kapi-

[1]) Appelberg s. 121. [2]) Tkpt. ptk. s. 149. [3]) Ibid. ss. 102, 112, 192, 426 y. m. [4]) Tkpt. ptk. ss. 317, 217, 157, 243 y. m.

tulin pöytäkirjoissa kymmenittäin, ja aina kapituli ottaa ne pohdittavikseen ja velvoittaa varoituksella pappia velkansa maksamaan; meneepä se Petraeuksen jälkeisellä ajalla niinkin pitkälle, että se uhkaa pappia virkaerolla, ellei hän sovi asiaansa.[1]) Varoituksia käytetään myös joskus papeille, jotka sopimattomalla tavalla ovat pyrkineet virkaan, ja niille, jotka ovat saarnoissansa puhuneet sopimattomia. Saattaapa kapituli kerran varoittaa pappia, joka ei pidä naimalupaustansa, vaikka hän juuri samaisen lupauksen perusteella on viran saanut. Jopa kerran lähtee tällainenkin varoitus: „Om Hr. Elias slår sin hustru mer än billigt är, må saken tingföras och afdömmas.“ [2])

Usein kyllä tyytyy kapituli kirjalliseen varoitukseen siinäkin, missä edellyttäisi paljon kovempia rangaistuksia käytettävän. Niinpä saa Dn. Bruunlööf, joka on lyönyt muudanta talonpoikaa siitä syystä, että hän ajoi pois papin sian, joka oli purrut talonpojan lampaan kuoliaaksi, „en skarp skrifft att han så for fram.“ [3]) Mutta mitä tuleekaan ajatella, kun luemme erään Simon Sälle'n valittavan kapitulissa, että Mag. Marcus, joka hänen kanssansa on tapellut, ei ota maksaaksensa parturin palkkaa (joka kai oli sitonut tappelussa syntyneet haavat), ja kuulemme kapitulin vakavasti varoittavan M. Marcusta „den betala och förnöia honom Simon Sälle att han eij mer tarff i Consist. sig besuära“, puuttumatta sen enempää koko riitaan! [4]) Usein liittyy näihin varoituksiin uhkaus haasteesta kapituliin tai jonkun nimittämättömän rangaistuksen uhka: „skall komma något nytt, som ej honom behagar“ tai „skall ej falla finger emellan“, y. m. jos rikos uudistuu eikä parannusta kuulu.

Varoitusta lähinnä suurempina rangaistuksina ovat kai pidettävät

[1]) Ibid. ss. 230, 305. [2]) Ibid. ss. 44, 289. [3]) Ibid. s. 168. [4]) Ibid. s. 64, vert. myös s. 7.

2. Sakot. Verrattain harvoin näitä käytettiin pappeja rangaistaessa. Petraeuksen ajalta eivät kapitulin pöytäkirjat mainitse yhtään tällaista tapausta. Niitä määrättiin pienemmistä virkarikoksista, esim. kastetoimituksen kahtia jakamisesta niin, että osa käsikirjassa olevista luvuista kasteesta luettiin kotona, toinen osa kirkolla äitiä kirkoteltaessa, tai lieventävien asianhaarojen vallitessa kapitulin määräysten rikkomisesta ja vielä pappiskokousten laiminlyömisestä. Elämässään hairahtaneita pappeja rangaistiin sakoilla tappelusta, juopumuksesta, viimemainitussa tapauksessa vapaaksi ostamiseksi probbasta ja sekaantumisesta morsiamiinsa ennen vihkimistä. [1]) Samoin kohtasi sakko tavallaan rovastia, joka ei pitänyt tarkastuksia; hän nimittäin menetti sen pitäjän rovastitynnyrin, jossa hän toimensa laiminlöi. [2]) Sakkomäärät vaihtelivat 1 taalerista 10:een; viimemainittu määrättiin eräälle papille maksettavaksi päästäksensä privatsioni-uhasta, johonka hänet oli tuomittu ehtoolliskiellon omavaltaisen käyttämisen vuoksi. [3]) Sakkorahat menivät osittain kirkolle, joskus pitäjän köyhille, useimmiten kapitulille.

Itsenäisenä rangaistuksena tavallaan varoitusta suurempi on

3. Citatio, haaste kapituliin. Kaikissa vähänkin törkeämmissä rikoksissa seuraa heti haaste asianomaiselle saapua kapitulin eteen vastaamaan. Itse asiassa tuo haaste sellaisenaan ei ole mikään rangaistus, mutta sellaisena se monasti vaikutti, koska pitkälle matkalle lähdön uhka saatti asianomaiset sopimaan keskenään. Ja kapituli taas kuultuansa, että haasteella oli ollut näin terveellinen vaikutus, jätti asian ilman muuta sikseen. [4]) Että haasteella oli itsessään jonkinmoinen rangaistuksen luonto, osoittaa

[1]) Tkpt. ptk. ss. 103, 231, 276, 285, 295, 306, 318, 396, 402, 452. [2]) Ibid. s. 392. [3]) Ibid. s. 348. [4]) Tkpt. ptk. s. 46.

sekin seikka, että kun asianomaiset saapuvat kapitulin eteen, he monasti pääsevät täällä pelkällä varoituksella, vaikka he olisivatkin tehneet itsensä vikapäiksi jotensakin raskaisiin rikoksiin. Niinpä pääsevät eräs pappi ja papin leski pelkällä varoituksella, vaikka ovat toisiaan haukkuneet ja lyöneet, käyttäneet aseenaan hiilihankoa sekä uhkailleet toistensa henkeäkin: „Past. hust. hafuer lofuat mörda hr. Nilss lika som Judit giorde Holoferne.“ [1]) Mutta aina ei haastettu Turkuun tultuaan näin vähällä päässyt; saattoipa käydä niinkin, että hänet pantiin muutamaksi päiväksi probbaan (karsseriin), ellei käynyt niinkin pahasti, että hänet priveerattiin (erotettiin virasta) joksikin ajaksi.

4. **Probba** tai prubba oli käytännössä varsinkin koululaisten ja ylioppilasten rankaisemiseksi; [2]) ennenkuin jalkapuu tuli käytäntöön, rangaistiin sillä myös varsinkin Turun kirkonpalvelijoita, mutta lähetettiinpä joskus maaseudunkin kirkonpalvelijoita prubbaan Turkuun. Niinpä uhkaa Boët. Murenius muudanta lukkarilurjusta („then treeske boffuen“), joka ei ollut ottanut juostaksensa pitkin Kumlingen kappelia ilmoittamassa rovastin olevan estettynä rov.-käräjiä pitämästä, ja sanoo toimittavansa „at han sendes til capitlet och ligger så monga dygn i proban som bönderna äro wid capellet och haffue skam för sin tienst.“ Kerran olemme myös nähneet Terseruksen sillä rankaisevan muudanta ylioppilasta, joka saarnasi ilman kapitulin lupaa. [3]) Harvemmin sitä vastoin tuomitaan pappi prubbaan. Petraeuksen ajalta ei ole yhtään sellaista tapausta; piispattomana aikana siihen joskus tuomittiin, mutta rikkova sai aina ostaa itsensä vapaaksi siitä sakoilla; Terserus oli sen käyttämisessä jyrkempi. Ne rikokset, joita

---

[1]) Ibid. s. 94. [2]) Sen paikasta Turussa katso Tkpt. ptk. s. 206. [3]) Ibid. ss. 4, 99, 236, 503, 522, Acta vis. 287.

se edellytti, näyttävät etupäässä olleen juopottelu ja tappelu; tässähän edellyttää 1571:n lakikin sitä käytetyksi. Kerran käytetään sitä myös, kun pappi osoitti itsepäistä tottelemattomuutta kapitulin määräyksille. [1]) — Tavallisin kuriväline, josta pöytäkirjat puhuvat, on

5. **Privatio** eli virasta pidätys. Sen aiheuttivat mitä moninaisimmat syyt. Yksi huomautus on siitä heti alussa tehtävä: vallan kirkkolain mukaisesti [2]) se ei koskaan raskaimmassakaan tapauksessa ollut virkaero ijäksi, vaan jonkun ajan kuluttua restitueerattiin asianomainen jälleen. [3]) Jos katsomme privatsionin syitä, niin aiheuttivat sen ensiksikin törkeät paheet. Jos joku oli tullut huutoon törkeistä paheista, kuten esim. salavuoteudesta, huoruudesta, varkaudesta y. m. sellaisesta, seurasi privatsioni itsestänsä heti ja kesti siksi kun asianomainen oli itsensä puhdistanut tai, jos hänet oli syylliseksi tuomittu, siksi kunnes kapituli hänet restitueerasi. [4]) Yleensä ei tällaisissa asioissa muodon katsominen tullut kysymykseen. Niinpä priveerataan heti niin arvokas mies kun Maskun kirkkoherra Henrich Hoffman, kun eräs huonomaineinen nainen syyttää häntä huoruudesta, [5]) ja vähällä on hän toisenkin kerran joutua saman kohtalon alaiseksi, häntä kun syytetään

---

[1]) Tkpt. ptk. ss. 279, 286, 291, 367, 396, 431. [2]) XXIII Sätt att ordinera prester. [3]) Vert. kuit. Tkpt. ptk. s. 386. [4]) Syytteet salavuoteudesta, jopa huoruudesta eivät suinkaan olleet varsin harvinaisia, vert. Tkpt. ptk. D. Laurentius Nauvon kirkkoherra s. 40, sama asia ss. 60, 69, 70, 71, 81; D. Henricus Kumlingesta s. 64. Sama asia s. 83. Sama ja uusi asia s. 103, kolmas syyte s. 208. D. Paulus Tarvonius ss. 103 ja 104, uusi syyte s. 136; D. Johannes Kemistä s. 134 ja 258; D. Martinus Peitzius s. 181; Tammisaaren kappalainen s. 259; D:n Georgius Benedicti Punkalaitumelta ss. 269, 349; D. Ericus Ruovedeltä s. 439; D:n Abrahamus Aeschilli Kyröstä s. 490; ja D. Matthias Ringius Urjalasta s. 523. Syytteitä huoruudesta ss. 52, 95, 98, 99, 125, 219; jopa varkaussyytteitä ss. 81, 144, 277 ja samassa asiassa ss. 257, 267, 268, 283. [5]) Tkpt. ptk. ss. 98, 99.

koronkiskomisesta, mutta pelastuu kuitenkin sillä perusteella, että hän syyllisyytensä kieltää, ja ehkä myös sen vuoksi, että hän on „alles vår gode vän." [1]) Ja kuitenkaan ei sääntöä ilman poikkeusta! Dn. Henricus Kumlingestä on syytteessä salavuoteuden harjoittamisesta past. Nicolaus Jeronimuksen sisaren kanssa. Kuitenkaan ei häntä priveerata! [2]) Sallitaanpa hänen vielä mennä naimisiin Kumlingen kirkkoherran tyttären kanssa, vaikkei edellinen asia vielä ole oikeudessa ratkaistu. Naimalupansa perustaa kapituli sillä, että kirkkoherra on jo tehnyt häävalmistuksia ja jos nyt häät lykkäytyisivät, niin oluet pilautuisivat, kun mätäkuu on käsissä ja pastorin kellari kovin huonossa kunnossa! Myöhemmin Dn. Henricus kyllä vapautuu syytteestä todistajien puutteessa ja itsepäisen kieltämisensä perusteella, mutta hänen viattomuuttansa voi epäillä, kun lukee, että hänelle avioliitossaankin syntyy lapsi kaksi kuukautta häiden jälkeen. Samanlaatuisessa tapauksessa määräsi Rothovius papin priveerattavaksi puoleksi vuodeksi ja sakkoja 5 Dl. sekä anteeksipyynnön seurakunnalta uudestaan virkaan tullessa; Dn. Henricus saa vaan sakkoja 7 ½ Dl.

Jos häpeällisissä rikoksissa privatsioni seurasi jo huhupuheen perusteella, niin oltiin muissa rikoksissa sen tarkempia ennenkuin siihen ryhdyttiin. [3]) Syytteenalainen haastettiin kapitulin eteen tutkittavaksi, [4]) ja vasta jos hän täällä havaittiin syylliseksi, seurasi privatsioni. Tai myös, jos matka Turkuun oli pitkä tai asia sitä laatua, että se oli tuleva maallisen oikeuden eteen, lähetettiin rovasti yksin tai joskus toisen papin seurassa asiaa tutkimaan, valtuutettuna eroittamaan hänet virantoimituksesta, jos hän havaittiin syylliseksi. [5]) Tutkintokertomus lähetettiin kapi-

---

[1]) Ibid. ss. 531, 532. [2]) Tkpt. ptk. ss. 83, 103. [3]) Vert. esim. s. 142. [4]) Esim. s. 234. [5]) Tkpt. ptk. ss. 321, 266, 351, 375, 500.

tuliin. Jos asia oli sitä laatua, että se tuli maallisen tuomioistuimen ratkaistavaksi, annettiin sitten kapitulista lupa hänen syyttämiseensä; samalla määrättiin taas rovasti yksin tai jonkun papin kanssa olemaan läsnä oikeudenistunnossa, josta kertomus taas oli kapituliin lähetettävä. Siihen saakka kunnes tämän tuomio lankesi ei hän saanut virkaansa toimittaa.[1]) Jos hän kuitenkin alemman oikeuden tuomitsemana vetosi laamannikäräjiin tai hoviin, sai hän samalla oikeuden ryhtyä virantoimitukseensa, näytettyänsä ensin vetoamiskirjansa kapitulissa.[2]) Kun lopputuomio oli langennut, langetti kapitulikin tuomionsa, joka tällaisissa asioissa oli jatkuva privatsioni.

Tavallisimmat privatsionin syyt olivat, paitsi jo mainitsemiamme törkeitä paheita — varkaus, huoruus, salavuoteus, koronkiskominen y. m. — törkeämmät virkarikokset, esim. vihkiminen kielletyissä polvissa,[3]) langenneitten naisten kirkoitteleminen ennenkuin asia oli käräjillä käsitelty[4]) ja virkatoimien, niinkuin saarnan tai vihkimisen, suorittaminen jossakin vieraassa seurakunnassa ilman asianomaisen papin lupaa.[5]) Monen privatsionin aiheuttivat sotateille jääneiden sotamiesten vaimojen uudet avioliitot.[6]) Papin juoppous ei tietääkseni koskaan anna aihetta privatsioniin. Syytteet ovat kylläkin kauheita, esim. että pappi on juonut saarnatuolissa![7]) Tällaisia syytteitä mainitaan kapitulin pöytäkirjoissa kymmenittäin ja näistä ainoastaan yksi aiheuttaa privatsionin ja silloinkin vain sen vuoksi, että pappi juopotellessaan on laiminlyönyt virkatehtävänsä.[8]) Samoin on tappelun laita: ei edes tappelu julkisissa pidoissa, joissa toinen pappi raastaa toista tukasta ja vielä lyödä läimähyttää riitaveljellensä reiän

---

[1]) Ibid. ss. 57, 60, 145, 152, 383 y. m. [2]) Ibid. ss. 100, 277, 283, 286, 375. [3]) Tkpt. ptk. s. 533; kielletyt polvet s. 391. [4]) Ibid. ss. 309, 383 y. m. [5]) Ibid. ss. 343, 379, vert. s. 384. [6]) Ibid. ss. 140, 144, 152, 531 y. m. [7]) Ibid. s. 145. [8]) Ibid. s. 500.

päähän, johda muuhun kuin varoitukseen![1]) Ivalta melkein näin ollen kuuluvat esim. piispa Petraeuksen hartaat kehoitukset rauhaan ja raittiuteen.[2]) Kerran tosin Kiikalan käräjäpaikassa juopotelleista ja tapelleista papeista toinen priveerataan, mutta syynä on se, että maaherra vaati rangaistusta syyllisille. Tässäkin lopuksi toinen pääsee privatsionista prubballa, toinen 10 Dl. sakoilla.[3]) Privatsionin aiheutti joskus myös törkeän saarnakielen käyttäminen,[4]) vaikka tässä useimmiten tyydyttiin lievempiin rangaistuksiin. Samoin näemme sen seuranneen esimiesten, varsinkin rovastin parjaamisesta ja halveksimisesta.[5]) Kuvaava tavallaan on Rauman kolleegan Dn. Mathiaksen rangaistus: hän eroitetaan virastaan sen vuoksi, että on haukkunut rehtoriaan, ja samalla kun toisella kädellä lyödään, silitetään jo toisella, kun hänelle korvaukseksi tarjotaan kappalaisen paikka.[6]) Papin kotielämäkin aiheutti privatsioniuhkauksen, ellei riitaisuus kodissa lopu.[7]) Pantiinpa se kerran täytäntöönkin, kun Henr. Severini, koulunopettaja Turussa, priveerataan riitaisan kotielämänsä vuoksi.[8]) Mutta tämäpä mies oli jo vuosikausia pannut kapitulin kärsivällisyyttä koetukselle — jo ylioppilaana hän mainitaan juoppona ja riitaisena konsistoorin pöytäkirjoissa — niin että melkein helpoituksen huokaus pääsee, kun hän vihdoinkin tulee priveeratuksi.[9]) Joka ei maksa kapitulille tulevia maksuja, on niinikään saman säännön alainen. Niinpä priveerataan Espoon pappi, joka

---

[1]) Ibid. ss. 513, 518. Edellisessä jo mainittujen lisäksi viitattakoon tässä kuvaavimpiin tapauksiin ss. 7, 46, 47, 63, 244, 255, 266, 279, 358, 440, 490. [2]) Ibid. s. 76 y. m. [3]) Tkpt. ptk. s. 396, vert. s. 285. [4]) Ibid. s. 270. [5]) Ibid. ss. 408, 500. Acta vis. fol. 164. [6]) s. 262, samoin s. 51. Strandberg, Herdaminne mainitsee monta tapausta, joissa pappi jonkun rikoksen tähden siirrettiin paremmasta paikasta huonompaan. [7]) Ibid. s. 201. [8]) s. 485. [9]) Vert. esim. ss. 7, 271, 291, 367, vert. myös Ignatius, Finl. Hist. s. 162 v:lta 1646.

ei ole maksanut piispan talon rakentamiseen määrättyjä 5 Rdl. Samoin käy Sääksmäen papille, joka ei ole maksanut 4 Rdl. sakkoa, johonka hän oli langetettu pappiskokouksen laiminlyömisestä. [1]) Oudompaa on nähdä, että kapituli pappien velkaasioissa käyttää privatsionin uhkaa saadakseen heitä asioitaan selvittämään. En kuitenkaan luule, että uhkaus pantiin täytäntöön muuta kuin kerran, [2]) kun Dn. Christiernus Uskelassa kielletään kreivi Horn'in pyynnöstä virkansa toimituksesta Salossa, koska hän on velassa Hornille. Tuo osittainen virkaero (hän sai saarnata muualla) ei ole tosin pitkäaikainen, mutta on sen kummallisempi, kun selvästi näkyy, että hän oli syytön koko asiaan. [3]) Privatsionin näyttää tässä tapauksessa aiheuttaneen se kauhu, jolla kapituli Terseruksen virkaan astumiseen saakka pelkäsi aatelisia. Siksihän oli esim. Turun pappi Cannis eroitettu virasta maaherran loukkauksesta siihen asti kunnes „han griper till bönboken", [4]) mutta toiselta puolen oli niin lempeästi kohdeltu Pusulan levotonta ja tottelematonta, privatsioniakin halveksivaa kappalaista Stigeliusta, jolla oli onni olla kreivi Leijonhufvud'in suosiossa. [5]) Tavallisin privatsionin syy oli kuitenkin aina tuomiokapitulin halveksiminen muodossa tai toisessa: „visad sidovördnad mot consistorium". Niin priveerataan Takku, joka ei kapitulin käskystä ole lähtenyt maasta sotaväen pappina; samalla uhataan Neostadiusta samasta syystä. [6]) Samalla lailla rangaistaan Kokkolan kappalainen Josefus, joka oli omaksi edukseen suositusten kautta koettanut syrjäyttää kapitulin jo virkaan vahvistaman kirkkoherran Hörnigh'in. [7]) Samoin priveerataan pappeja tuomiokapitulin „citatio"n halveksimisesta. [8]) Rauman pap-

[1]) Tkpt. ptk. ss. 287, 452. [2]) Ibid. s. 153. [3]) Tkpt. ptk. s. 166. [4]) Ibid. ss. 9, 66, 71. [5]) Tkpt. ptk. ss. 14, 23. [6]) Ibid. ss. 94, 100. [7]) Ibid. ss. 355, 356, 376. [8]) Ibid. ss. 86, 239, 492.

pien välisissä riidoissa priveerataan rehtori osittain (saarnaoikeus kielletään), vaikka hän onkin syytön, sen vuoksi vaan, että hän on sanonut: „Får han icke rät i consistorio, vill han sökia rät hoos Kongl. Maij:tt“, jonka kautta hän kapitulin mielestä „ville något tillmäla sina förmän och förachta dem“. [1]) Kristiinan kaupungin pappien Virgulanderin ja Riveliuksen välisissä törkeissä riidoissa priveerataan Virgulander, mutta selvästi näkyy, että privatsionin syynä ei niin paljon ole heidän riitaisuutensa, vaan se, että Virgulander on häväissyt kapitulia, sanonut: „Lapfiärdz bönderna äro eij så galna som domcapitlet“, ja väittänyt vielä vaimovainajansa sanoneen Riveliuksen kerran saarnanneen kirkossa, että kapituli „ordinerar präster för smörtunnor, silfrkannor etc“, joka seurakuntalaisten todistuksen mukaan ei kuitenkaan ollut totta. [2]) Kuvaavampi on Vehmaan kirkkoherran Davidin rikos ja privatsioni. [3]) Kapituli on tuominnut erään pellon kuuluvaksi kappalaiselle; Davidin mielestä sen pitäisi kuulua lukkarille ja hän vetoo asian käräjiin, kuitenkin kapitulin tietämättä, ja saakin täältä puoltavan lausunnon. Mutta kun kapituli saa tiedon Davidin menettelystä, priveeraa se hänet, koska hän „förringar sina förmän, submitterar consist. sentens under en heredtz rätz, och där mz förachtar och sidowördar sina förmän.“ [4]) Asia on siitä outo, että kapituli restitueeratessansa Davidin tavallaan myöntää hänen olleen oikeassa, muuttaessansa oman päätöksensä siten, että määrää puolet riidanalaisesta pellosta kappalaiselle, puolet lukkarille. Privatsionilla uhataan myös Hattulan Dn.

[1]) Ibid. s. 262. [2]) Tkpt. ptk. s. 198. Kun lukee Thauvoniuksen valituksen viransaaneiden pappien kiittämättömyydestä kapitulaareja kohtaan, niin ei ihmettele vaikkapa joku pappi näin olisikin saarnannut, s. 43. [3]) Ibid. ss. 514, 521, 524, 575. [4]) Aiheutettu oli tavallaan suuttumus, kapituli kun ei pitänyt edes hovia sen arvoisena että kapit. päätökset sen alle alistettaisiin.

Andreasta, joka käyttää seurakunnassansa omaa virsikirjaa, jota ei kapituli vielä korkeimpana sensuurivirastona ole hyväksynyt.[1] Ja lopuksi saattaa privatsionin, siirtona seurakunnasta pois, aiheuttaa seurakunnan voittamaton vastenmielisyys pappiansa tai opettajaansa kohtaan![2]

Privatsioni ei juuri koskaan ollut määräaikainen. Ainoastaan pari kertaa pannaan määräaika: Virgulander priveerataan $^{21}/_{6}$ 1658 uuteen vuoteen saakka, ja Säkylän Simeon $^{5}/_{6}$ 1659 Mikkeliin saakka.[3] Ei se myöskään ollut juuri pitkäaikainen, muuta kuin huoruuden rikoksessa. Kapitulin jäsenillä on pappeja kohtaan sääliva sydän, jota ei karkean kuoren alla aina odottaisikaan löytyvän. Niinpä Dn. Johannes Wallenius, joka priveerattiin $^{26}/_{6}$ 1657 monista rikoksistansa, m. m. tappelusta, ehtoolliskiellon väärinkäyttämisestä, palkkaviljan maahan kaatamisesta y. m., restitueerataan jo $^{18}/_{9}$ 1657 — „efter han en lång tid varit priverat och sin skuld afbidjer.[4] Samoin, kun Säkylän Dn. Henricus priveerataan $^{15}/_{8}$ 1658 syytteenalaisena kolmestatoista rikoksesta, niinkuin varkaudesta, kotirauhan rikkomisesta, haukkumisesta, juomisesta saarnatuolissa y. m., niin hänkin restitueerataan jo $^{11}/_{9}$ 1658, „koska hän on köyhä mies ja kauan rangaistusta kärsinyt".[5] Samoin Josephus, Kokkolan kappalainen, priveerattu $^{30}/_{9}$ 1659, restitueerataan jo $^{23}/_{11}$ 1659,[6] Wehmaan David on virastaan erossa $^{15}/_{5}$—$^{18}/_{6}$ 1661 j. n. e. Restitutsioni tapahtuikin useimmiten miltei heti kun asianomainen pappi vain katuvana tuli kapitulista sitä anomaan. Usein kuitenkin myös vaadittiin, että varsinkin kappalaisten tuli saada, restitueeratuiksi tullaksensa, puoltolauseet kirkkoherralta ja rovastilta.[7] Niin oikeutettua kuin tämä toi-

---

[1]) Tkpt. ptk. s. 395. [2]) Ibid. ss. 85, 428, 464. [3]) ss. 199, 309. [4]) Ibid. s. 106. [5]) Tkpt. ptk. ss. 144, 230. [6]) Ibid. ss. 355, 376. [7]) Ibid. ss. 106, 301, 493, 527, 543 y. m.

selta puolen voikin olla, voi se joskus mennä liialliseen papin nöyryyttämiseen, kun esim. suositusta antava rovasti tai kirkkoherra juuri sattuukin olemaan asianomaisen riitatoveri.[1] Usein kapituli restitueeratessansa rikkovan vaatii sitoumuksen (obligation, caution) siitä, ettei rikos enää uudistu, uhaten että asia rikoksen uudistuessa jää avoimeksi.[2] Saattaapa joskus käydä niinkin, että rikollinen kutsutaan Turkuun, jotta kapituli tai joku sen jäsen pitäisi hänen elämäänsä silmällä vastaisen restitutsionin ehtona.[3] — Se haitta tästä privatsionista epämääräiseksi ajaksi oli, ettei kapituli aina itsekkään tiennyt oliko joku pappi edelleenkin priveerattu vai oliko hän jo restitueerattu. Niin kävi esim. että kun Cannis, joka virheistänsä priveerattuna jo oli restitueerattu 1/6 1657, uusista rikoksista syytettynä oli kapitulin edessä vastaamassa, täällä häneltä kysytään: „hoo hafuer restituerat honom, han var iu icke länge sedan priverat?“ johon Cannis vastaa: „här är iag restituerat“.[4]

Priveeratun papin virkatoimi oli maallikon toimi ja sen vuoksi ilman merkitystä. Niinpä Hornin naimariidassa koetetaan vihkiminen tehdä laittomaksi sen vuoksi että luultiin että vihkimisen toimittaja Stigaeus oli priveerattu, mutta heti kun kapituli kahdelta vanhalta kirkonpalvelijalta saa kuulla, että hän ei liene priveerattu (!), muuttuu asia ja etsitään uusia syitä, joilla tuo avioliitto saataisiin laittomaksi.[5] Samoin, kun Nauvon huoruuden syytteen tähden priveerattu kirkkoherra priveerattuna on jakanut Ehtoollista, sanoo maaherra tästä: „Dätt plägar gälla lifuet när någon laicus administ(rerar) sacrament.“[6]

[1]) Ibid. ss. 301, 527. [2]) Ibid. ss. 24, 71, 106, 383, 493. Samoin menetellään varoituksissa ss. 247, 248, 271, 371, 372, 485. [3]) Tkpt. ptk. ss. 408, 516. [4]) Ibid. ss. 71, 245. [5]) Ibid. s. 176 y. m. [6]) Tkpt. ptk. s. 40.

Julkirippi. Yhden ainoan kerran näemme privatsionin päättyessä käytettävän papin asemassa olevalle henkilölle kovaa rangaistusta, joka muistuttaa julkirippiä ja todella sitä onkin. Kysymyksessä on Dn. Tarvonius, joka jonkun aikaa on ollut virasta eroitettu syytettynä salavuoteudesta.[1] Kun hän pyytää tulla restitueeratuksi, suostutaan tähän sillä ehdolla, että rovasti menee hänen kanssansa asianomaiseen seurakuntaan ja julistaa siellä saarnatuolista hänen syntinsä ja pyytää anteeksi seurakunnalta, „och i medlertidh står D. Paulus baak i kyrkian, och där mz låter se'et att han ångrar sin syndh och henne afbeder, och där han dätta effterkommer, må han warda restituerat officio." Tämä menettely on vallan Rothoviuksen konstitutionien määräysten mukainen; niissä säädetään, että salavuoteutta ja huoruutta harjoittaneen papin tulee näin seistä julkirippinsä, ennenkuin hän voi virkaansa takaisin päästä. En ole kuitenkaan nähnyt, että kapituli muulloin olisi määrännyt samasta synnistä syytettyjä pappeja näin julkirippiin. Kerran tosin määrätään, että Lappfjärdin kirkkoherra Laurentius Kempen, joka on ollut priveerattuna kiroilemisesta ja vannomisesta saarnassansa, tulee pyytää anteeksi seurakunnalta ennenkuin hän voi tulla restitueeratuksi, mutta tämä ei ole mikään julkirippi. Nämät molemmat tapaukset ovatkin kapitulin pöytäkirjoissa ainoat laatuaan; kaikissa muissa tapauksissa astuu priveerattu pappi virkaansa heti kun kapituli on hänet restitueerannut; minkäänlainen anteeksipyyntö seurakunnalta ei tule kysymykseen, vaikkapa hänen rikoksensa sitten olisi ollut minkälainen hyvänsä.

---

[1]) Ibid. ss. 103, 104.

Ensi tutustumisesta kirkkokuriin Suomessa 1650-luvulla jää yleisvaikutukseksi, että siitä oli tullut todellinen monstrum ja että siinä oli kokonaan luovuttu uskonpuhdistajien osoittamista puhtaista periaatteista. Mutta kun vapautuneena ensi hetken ennakkoluuloista koettaa syventyä aikakauden johtaviin ajatuksiin kirkkokurissa, niin täytyy tämän arvostelun yhä enemmän muuttua. Tulee huomaamaan että siinä sittenkin oli johdonmukaisuutta ja että parhaan kyvyn mukaan oli vieläkin koetettu ja joissakin määrin osattukin asettua uskonpuhdistajien kannalle. Monta poikkeusta oli kuitenkin olemassa, ja niiden johdosta on kyllä syytä ankaraan ja tuomitsevaan arvosteluun. Mutta vikoineen ansioineen on kirkkokurilla maassamme 1650-luvulla sittenkin ollut suuri kasvattava merkitys kansamme tapojen puhdistamisessa; tämän tähden on koko joukko heikkouksia anteeksi annettava. Monessa kohden, missä oikeista periaatteista on poikettu, voi myös huomata kuinka sellaisilla poikkeuksilla on syvät juurensa, jotka ulottuvat ajassa kauas takaperin. Ja ennen kaikkea on huomattava että mikäli Suomen kirkko kurin alalla oli poikennut uskonpuhdistajien katsantokannasta, se ei siinä seisonut yksin; samoihin virheisiin kuin täällä tultiin syypäiksi kaikkialla muuallakin ja ennen kaikkia juuri uskonpuhdistuksen emämaassa Saksassa. — Suurin vika kirkkokurissa 1650-luvulla oli sen pintapuolisuus. Se kohdistui enemmän ulkonaiseen ihmiseen kuin sydämeen. Tämä oli ajan hengen vika. Silloinen aika piti opissa enemmän kiinni puustavista kuin hengestä; luonnollisesti joutui se kurissakin samaan erehdykseen.

Drag ur prästgårdslif i Finland under 16:de och 17:de seklen.

Af Albin Simolin.

Om prästgårdslif i Finland kan man tala egentligen först efter reformationen, så genomgripande var den omhvälfning, som då skedde i fråga om prästerskapets uppgift, ställning och lefnadsförhållanden. „Es ist“ — för att tala med Luther — „um das geistliche Amt jetzt ein ander Ding worden“; det andliga ståndet förvandlades till ett borgerligt, och prästen ställdes genom läran om det allmänna prästadömet i nivå med sina åhörare, men på samma gång stod han dock öfver dem såsom lärare och förebild: sådan han var, sådana skulle de vara, själfständig som han nu var, sådana skulle de vara, och det var just han, som skulle uppfostra dem därtill. Dessa nya uppgifter ställde själffallet på församlingsläraren helt andra kraf såväl i sedligt som intellektuellt afseende än hvad som varit fallet under den katolska tiden. — I vårt land fann reformationen ett ännu till hälften hedniskt folk, som på långt när icke vuxit sig in i katolicismens åskådningssätt; här blef den därföre ock mera en evolution än en egentlig reformation, och vårt lands kulturhistoria blef sålunda på det allra närmaste förbunden med det evangeliska prästerskapets historia, en omständighet, hvilken förlänar denna senare ett särskildt intresse.

En af de mest i ögonen fallande olikheterna mellan clerici och laici under den katolska tiden var celibatet. Enligt katolsk åskådning var äktenskapet blott en con-

cessio per indulgentiam för de svage, medan kyrkans stridsmän icke borde genom familjeomsorger dragas bort från sin egentliga uppgift. Denna skranka nedbröt nu reformationen, ehuru Luther själf ännu till en början uttryckligen betonar, att han icke vill „der Natur geben haben, dass kein Sünde da sei"; fastmer syntes honom äktenskapet ännu såsom „ein Spital der Siechen, ein Artznei." [1]) Han var bland reformationens banbrytare icke häller den förste, som i detta afseende bröt med den katolska kyrkans praxis. Åtskilliga bland dem voro gifta flere år förrän han tog detta djärfva steg. Exempelvis ingick Paul Speratus äktenskap redan 1521, och andra följde snart efter, något som hos katolikerna väckte dels förargelse, dels löje och gaf Erasmus anledning till hans bekanta yttrande om hela den reformatoriska rörelsen: „denna tragedi kommer väl att sluta som en komedi, i det att alla blifva gifta."

I Norden hade celibatslagen aldrig varit populär, utan tvärtom föremål för ovilja både från andliges och världsliges sida. Naturens kraf voro också mäktigare än alla påfliga dekretaler, och då legitima äktenskap icke kunde af prästerna ingås, lefde de i illegitima förbindelser med sina „dejer" eller „forsijer", som de kallades, och betalade sakören därför, om såsom straff eller dispens är icke tydligt. [2]) Något egentligt familjelif kunde dock under sådana förhållanden gifvetvis icke komma i fråga, utan gåfvo dessa „prästfamiljer" blott anledning till förargelse och hån från folkets sida. [3]) Att „renlifves"

[1]) Herzog—Hauck, Realencyklopedie 3 Aufl. V, 191 ff. [2]) Juusten—Porthan, Chronicon episc. Finl. p. 607, Gustaf I:s Registratur XX, 104. [3]) Den 2 april 1350 förbjöd biskop Hemming under hotelse af kyrkans bann prästerna att hålla sina barn hemma hos sig eller låta dem vistas på kyrkans gods. Förbudet upprepades af biskop Magnus II Tavast (Åbo domkyrkas Svartbok, ed. Hausen N:o 132; Arvidsson, Handlingar I, 10 ff.).

lefvernet inom klostrens hälgade murar ofta nog icke häller motsvarade sitt namn, kom också småningom till utomståendes kännedom. Hvad som särskildt efter reformationen berättades om osedligheten i klostren är säkerligen ofta öfverdrifvet och tendensiöst, i många fall väl rentaf dikt, men det är dock betecknande för, hvilka tankar man — och knappast utan all anledning — hyste om klosterfolket och dess lif, och obestridligt är, att vid medeltidens slut knappt något stånd var så korrumperadt som det andliga. Exempelvis påstod man, att det lägre tjänstefolket i klostren till en del bestod af kvinnor, som gingo i mansdräkt, och att en gång i St. Knuts kloster i Odense kocken, källarsvennen och bryggkarlen samtidigt lågo i barnsäng. Icke häller i Nådendal synes det stått alldeles rätt till. I sin dagbok för år 1652 berättar Petrus Gyllenius, att i klostret fanns „en gång mellan tvänne höga murar ned till siön, genom hvilken munkarna och nunnorna hafva gått på vatnehuset att giöra sin tarf, hvilket hus blef för några år sedan nedrifvet, och tå fanns ther under öfver 200 barnahufvudskallar, hvilka nunnorna hafva ther fördränkt." [1])

Likasom våra reformatorer insupit sina idéer i öfrigt vid reformationens hufvudhärdar i Tyskland, så ock åsikten om celibatets förkastlighet. Om vår förste reformator Peder Särkilaks berättas, att han redan „i Tyskland fäst sig en kone, medan han där studerade." [2]) Dock lät han sin utvalda ännu gå och gälla för sin vårdarinna eller hushållerska, „forsije". Att icke Mester Peder själf häller var fullt viss om, att hans Margrete skulle få erkännande

[1]) Diarium Gyllenianum s. 176. [2]) Om den uppgiften är tillförlitlig, och intet talar däremot, att Särkilaks återvände från Tyskland år 1522, skulle han sålunda varit bland de första lutherska präster som gifte sig. Paul Speratus ingick äktenskap som nämndt år 1521, Karlstadt i början af år 1522, Olaus Petri och Luther däremot först 1525.

af hans lagliga maka, framgår af det testamente han år 1524 uppsatte till hennes förmån, då han uttryckligen betonar, att hvad han bestämt åt henne bestod af „mijn lösöre, for ty hon arfver ecke fast efter mijn död, uthan thet jach hafver sjelfver samandragit, thet lofvar jach henne.“ [1]) Emellertid öfvergick också fastigheten senare till Särkilaks' dotter och måg, hvilket allt dock icke förhindrade, att deras arfsrätt därtill efter några årtionden bestriddes af M. Peders broder Göstaff Nilsson på grund af, att äktenskapet ej skulle varit lagligt, och ännu 1571 befallde Johan III Bertil Eriksson att därom ransaka. [2])

Mester Peder blef också tillsvidare utan efterföljare. Sakören uppburos ännu af prästerna för deras konkubiner, hvilket framgår af ett meddelande af Jöns Westgöte, hvilken konungen år 1527 förordnade att för kronans räk-

[1]) Rättigheten att borttestamentera sin personliga egendom hade meddelats prästerna i Finland af Wilhelm af Sabina år 1248 (Åbo domkyrkas svartbok N:o 11.) [2]) Hist. Arkisto XIII, 366 ff; Leinberg, Handlingar I, 122. — I ett liknande fall hade Gustaf I redan 1541 resolverat, att han „nådeligen efterlatid, att prestebarnen måge gå i arf och behalle theris fäders efterlefde godz och ägedelar — — doch medt sådana besked, forord och vilkor att presterna gifve sigh i echtenscap efter kirkenes gamble bruck och sedvänie, som här i rigit varit hafver, nemligh att the gå för kirkedören och göre ther then del som sedvane är, kallandes ther hoos theris venner och frender for ett vitnesbyrdt skuld. Och the barn, som udi sådant echtenskap — — födde blifva, måge arf taga, men ther som icke så sker, thå må sådana löse qvinnor och theris barn frå sådana arf uteluchte blifva.“ I annat fall befarades, „att ingen prästman någhen tid en erlig person till echta hustru bekomma kunde. Eller hvem ville gifva någon prästman sin dotter i våld, ther han viste tillförene att både hon och begges theris barn schulle blifve trengde ifrå hans efterlatne ägedeler och andre hans frender schulle gå till arfvet efter honom“, och så „begynte klerkeriet emot then helge scriftz befalning bedrifve och bruge sig i all okyskhet och orenligit lefverne igen.“ (Historisk Tidskrift VII, 197 f.)

ning uppbära Åbo stifts inkomster: „Tå jag var — säger han — i biskops stad, så uppbar jag några penningar af prästerne för theras oächta barn. Som jag kom fram för kon. Göstaf med the penningar, så sporde han, hvad pengar thet sculle vara; jag sade, hvarför the voro uppburne af prästerne. Svarade konungen: Medan the penningar äre hit kompne, så må the här vara, men härefter scal thet icke så ske, utan presterne scole hafva theres ächta hustrur." [1])

Ännu i medlet af 1540-talet synas gifta präster icke funnits hos oss eller deras äktenskap åtminstone icke ansetts lagliga, ty ännu 1545 kallar kung Göstaf deras barn „horeklepper" och ifrågasättes lagligheten af Jöns Jakobsson Wennes i Eura anspråk på Hormala gods i Masku på grund af hans oäkta börd. I en dom rörande detta gods anmärkte Erik XIV:s nämnd följande: „hafver och vår medbroder Jakob Teit berättat sig vara kommen till Åbo 10 år efter sedan fästningen (mellan unge Jacob Wenne [2]) och dess „deje" Gertrud, som „hållit till" med honom i många år, hvilket i hela Åbo var bekant) skall vara skedd och han bevisar, hvilket han ock med sin ed behålla vill, att ingen kanik, prebendert eller eljest präst var äkta gift i Finland den tid han dit kom undantagandes Mester Peer Särkilaks." [3])

Vår första evangeliska biskop Martin Skytte höll också troget sitt afgifna celibatslöfte, utan att någon fläck därigenom sattes på hans sedliga rykte, men från och med Agricola befunno sig alla våra biskopar i det

[1]) Hist. Arkisto XIII, 370; Juusten—Porthan, Chronicon p. 607. [2]) Mag. Jacob Wenne, kallad „den unge" till åtskillnad från sin morbroder Archipresbytern Jacob Wenne, köpte godset Härmälä den 2 april 1532 (Hausen, Bidrag III, 171, 249). [3]) Gustaf I:s registratur XVII, 101 f.; K. A. Bomansson, Hertig Johan och hans tid, s. 65 noten. — Jacob Teit var 1547 fogde öfver S:t. Henriks, d. v. s. Åbo domkyrkas landbönder.

heliga äkta ståndet. Detta blef också snart allmän regel för hela det öfriga prästerskapet, och endast sällan behöfde domkapitlet ge en admonition i detta afseende. Den 28 jan. 1674 förmanades dock herr Abraham (adjunkt i Sagu) att „icke hålla sig allena med pijgan, utan taga sig hustro.“ [1]) Däremot hände ej sällan att de blifvande prästerna gifte sig redan såsom studenter, hvilket vederbörande dock icke sågo med särdeles blida ögon.

Prästfamiljerna skulle nu vara s. a. s. ett åskådningsmaterial vid folkets uppfostran. I prästgården skulle församlingsborna se, huru ett kristligt hem borde se ut. Där skulle de se, huru man i bön nalkades Gud morgon och afton, huru makar borde lefva tillsamman i kärlek och tro och med tålamod bära lifvets vedermödor, huru barn skulle uppfostras i tukt och Herrans förmaning, huru föräldrar skulle älskas och vördas samt alla, som det behöfde, omhuldas och vårdas. Detta var idealet. Att verkligheten tyvärr ofta stod långt nog ifrån detta ideal, skola vi flere än en gång bli i tillfälle att på följande blad erfara, då vi nu gå att kasta en blick i vårt lands prästgårdar under de två första seklen efter reformationen.

Det var ingen ståtlig anblick en prästgård i Finland dåförtiden erbjöd. Inga planteringar bidrogo till att förmildra det ödsliga och nedstämmande intrycket, ty — säger en förf. från medlet af 18:de seklet — „när man undantager adelns gårdar och Åbo stad, så var på de öfrige ställer mer än sällsynt att se ett enda frukträd: jag har ännu ej kunnat få reda på, om man kunnat uppvisa en enda prästgård i Finland, där för 20 år tillbaka något frukträd varit planteradt.“ „Hela deras hortikultur — fortsätter han — sträckte sig gemenligen ej längre än till några morötter, palsternackor, persilja, hufvud- och rotkål,

[1]) Åbo Tidningar 1793 N:o 27.

sockerärter och på många ställen stannade den vid rofvor och kål." [1]) Dock är det ursäktligt, om prästerna icke så särdeles beflitade sig om trädgårdsodling. Det fanns så många andra intressen, som upptogo deras tid och tankar. Ämbetsgöromålen gingo naturligtvis i främsta rummet, och emedan de beständiga krigen i hög grad förminskat arbetskraften och äfven stegrat priset på densamma, var det mången gång svårt att få en dräng eller två om året. [2]) Man fick nöja sig med någon gammal illa blesserad dragon eller ock hände det — såsom prästerna själfva säga — att mången af deras medel måste „af mangel på drängiar själf åtskilligt groft drängearbete idka." [3])

Var omgifningen således mindre tilltalande, så voro byggnaderna icke bättre. I lag var visserligen bestämdt, hvilka byggnader som borde finnas på en prästgård äfvensom, att de skulle hållas i behörigt skick, men dessa bestämmelser tyckas på långt när icke alltid blifvit iakttagna. En massa små, mer eller mindre förfallna kojor, täckta än med näfver och takved, än åter med halm eller torf lågo i en mer eller mindre oordnad klunga. [4]) Liksom

---

[1]) Pehr Kalm till grefve C. G. Tessin $^{14}/_{10}$ 1758. [2]) Tjänstefolkets löner voro ju visserligen icke stora, men för den tidens förhållanden kännbara nog. Enligt en k. förordning af den 10 mars 1697 borde i städerna och i skärgårdssocknarna en fullkomlig dräng bekomma i årlig lön 24 dal., en sämre eller halfvuxen dräng 18 dal., en fullkomlig piga 18 och en sämre eller halfvuxen 14 dal., men i lands- eller opsocknarna resp. 21 och 15 samt 15 och 12 dal. allt k. m. Ståndspersoner borde dock betala ungefär 1 dal. s. m. mera; och var däri då inberäknadt allt, som legofolket njöt i valmar, linkläder, strumpor, skor m. m. (Diverse afskrifter I i Statsarkivet). [3]) Tengström, Vita Rothovii s. 140. [4]) I allmänhet synes det varit sed — såsom i vissa landsdelar än i dag är fallet — att bygga en massa små kojor på hvarje gård. En välbygd gård i Mola bestod af 30 hus; i en by i Säkkijärvi funnos 4 hemman med resp. 25, 13, 12 och 9 byggnader o. s. v. (Mola $^{25}/_{2}$ 1699; Säkkijärvi $^{26}/_{10}$ 1642.)

annorstädes utgjordes boningsrummen på prästgårdarna tidigare — i de aflägsnare delarna af landet ännu i senare hälften af 1600-talet — af rökpörten, [1]) men bedröfligt var nog tillståndet också senare, ehuru man hade eldstad med skorsten och fönster med glasrutor. Den bästa föreställning om, huru det såg ut, få vi genom att granska ett par husesynsprotokoll från den tiden. Kumo prästgård t. ex. hade år 1600 undergått en grundlig remont, men torde under de följande åren icke blifvit vederbörligen underhållen, ty 30 år senare tog den sig ut på följande sätt:

Borgstuga med 6 glas, 1 spield med form (utgammal), 1 långbord med fötter (gammal och rutten), dörr med järn och lås (ingen nyckel), förstugudörren med järn och klincka (dörren med klincka borta.) Grootila stugan med kammare (gjordes af nyo i stället för 2 kamrar), 5 glas, 1 spield, 3 dörrar med järn och lås (odugliga och behöfvas nya). Sängstuga med 7 glas (utgammal), 1 spield (söndrigt), dörr med järn, bord med vändstol (vändstolen förkommen). Bagarstuga med

[1]) Ännu 1671 skrifver landshöfdingen Conrad Gyllenstierna, att tingsställena, hvartil borde användas länsmansgårdarna, voro „mycket slätta"; om vintern höllos tingen „i rökestufvor och om sommaren i löfsalar". (Conrad Gyllenstierna till K. M:t, Viborg $^{30}/_{1}$ 1671 S. R. A.) — Också i städerna måste man nästan hela 17:de seklet igenom kämpa mot de eldfarliga rökstugorna. Upprepade gånger förmanades borgerskapet, ja t. o. m. borgmästaren i Helsingfors att förbättra sina „ilaka skorstenar" och förbjöds att hålla „pörten och rökbadstugor" inne i staden. I Sordavala hade landshöfdingen likaså befallt borgerskapet låta göra skorstenar i sina stugor, men en borgare beklagar sig högeligen öfver, „det han intet kan tegel därtil få köpa, än mindre någon murmästare tillgå vet", ber därför att få använda denna stuga till en bagarestuga, dock „förobligerandes sig, vill Gud, tillkommande sommar en annan stuga gent emot med skorsten opsättia vilja 'till stadsens prydnad', som borgerskapet ålagdt är." (Helsingfors rådstuguprot. $^{3}/_{5}$, $^{8}/_{5}$, $^{12}/_{5}$, $^{14}/_{6}$ 1675, $^{20}/_{9}$ 1680; Sordavala $^{18}/_{8}$ 1680; jfr. vidare Wekkelaks $^{14}/_{10}$ 1661, $^{20}/_{4}$ 1678; C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia, I, 244; J. W. Ruuth, Viborgs stads historia, ss. 149, 281; densamme, Björneborgs stads historia, s. 148.)

kammare, däruti 6 glas (nu utan ramar), 2 spield, 2 dörrar med järn, bord med stol (alla gamla). Nattstuga med 4 glas, 1 spield, dörr med järn, bod under nattstugan med dörr, .järn och lås, ett bord (alla dessa finnas ej mera till.) Bod med loft, dörr med järn och lås. Stall med dörr (utgammalt). Gammalt stall (alldeles förfallet). Badstuga, dörr med järn. Stegerhus, dörr med järn och lås. Drängpörte (nyligen uppbyggdt). Kaplansstuga med 3 glas, 1 spield dörr med järn, intet lås, 1 bord (alldeles förfallen, inga glas och intet spield, församlingen vill ej mera vidmakthålla den). Källare och boda ofvanpå där med järn och lås (källaren förfallen och bodan utgammal). Stuga för källaren med 12 glas (små), dörr med järn och lås, 2 spield (odugliga både i stugan och kammaren), 1 bord med fötter. Visthus, dörr med järn och 3 lås. Drängvisthus, dörr med järn och lås (alldeles borta). Ria med dörr; stor lada; gammalt fähus; nöthus; fårhus; galthus; hölada (utgammal); halmlada; gårdsport med järn, hake, klinga (finnes intet behållet); fägårdsport. [1])

Liknande berättelser höra vi från alla delar af landet, från Österbotten, Åland, Nyland o. s. v., för att icke tala om Savolaks och Kexholms län. Kinkigt nog måtte det t. ex. varit för kyrkoherden i Hauho att veta, hvar han skulle vistas, då han 1711 kom till sin prästgård, ty husen togo sig ut som följer:

1:o) En stor borgarstugu med stenlagdt golf, söndrigt torftak och håller ingen värma, odugeligt spield, gammalt lås för dören, 12 st. hela fönster — —, vid denne stugu är en liten odugelig kammare utan fönster och lås, söndrigt tak och golf. 2:o) En biskopsstugu med söndrigt tak, håller ingen värma, brukeligt spield och lås för dörren, 5 st. gamla fönster med några söndrige rutor, sidväggen på vänstra sidan är af regn och röta fördärfvad. 3:o) Farstugu emellan begge dessa hus; har alldeles söndrigt tak. 4:o) Stugun vid kyrkioporten har söndrigt tak, odugeligt golf, gafvelväggen utantill alldeles rutten, håller ingen värma, litet, odugeligt spield, för dörren klinka, 8 st. hela fönster. 5:o) Här intill står en kammare, odugelig och förfallen, alldeles söndrige fönster, läker, håller ingen värma, gammalt förnött spield i skorsten, dörren står utan lås. 6:o) Vid denna byggning står en förfallen bagarstugu med söndrigt golf, läker, håller ingen

[1]) Suomi 1860 s. 324 ff.

värma, gammalt spield, odugeligt lås, söndriga fönster. 7:o) Här intill står en förfallen och rutten kammare, odugeligt golf och tak, tvänne fönster, något söndrige, dörr med svagt lås och gångjärn. 8:o) Drängepörte, nyligen uppbygdt, söndrigt golf och håller intet väl värma. Uthusen voro ungefär likadanna. Däraf antecknas 1:o) Ett gammalt maltpörte, som ligger nära intill bäcken under prästegården. 2:o) En hvälfd stenkällare med gammalt loft uppå — —; på norrsidan är ett hörn af källaremuren nedfallen. 3:o) Ett godt stegerhus, dock till en del otäkt. 4:o) Ett stort stall, som nu för tiden alldeles odugeligt är; ett annat mindre, som snart kan nederfalla. 5:o) En badstuga uplagt af alldeles gamble och rutne stockar. 6:o) Ett st. fähus med tvänne andre, någorlunda brukelige. 7:o) Ett st. svinhus, alldeles förfallit och odugeligt. 8:o) 4 st. gamble halmlador. 9:o) En brukelig boda, sedan taket blifvit repareradt; där när på södre sidan en liten odugelig boda. 10:o) Tvänne spannmålsbodar, mycket gamble. 11:o) En god ria, tvänne gamble dito med loga emellan. 12:o) Ett gammalt agnhus; där när intill en utgammal boda. 13:o) Ett gammalt loft i mangården med tvänne rum, som nu till intet annat nyttigt är än till bränneved, hälst det alldeles ruttet och förfallet är. [1])

Å kapellansgården i Hollola voro år 1708 likaså alla hus „gamble och taklöse, bestående af tvänne små kamrar utan fönster och dörrar, en nedrött stuga, tvänne nedrötte fähus, tvänne gamble bodar med ett alldeles odugeligt pörte.“ I Pyhäjärvi åter var prästgården sådan, att det enl. prosten Boismans mening var „synd och skam både för Gud och människor“. Ja t. o. m. domprostegården i Viborgs socken var af den beskaffenhet att — såsom domprosten Carstenius år 1672 påstod — „hvarken folk eller fä kan hafva där husrum“, och hans högvördighet biskop Melartopaeus höll ju vid sin ankomst till Viborg på att bli under „baran himmel“, i händelse icke hans härlighet Åke Oxenstierna annammat honom till sig på slottet. [2]) Under sådana förhållanden torde

[1]) Husesynsprotokoll af $^{23}/_{7}$ 1712 i Hauho kyrkoarkiv. [2]) Leinberg, a. a., II, 58. — Icke häller andra ämbetsmän tyckas haft det stort bättre. Exempelvis skrifver landshöfdingen i Helsingfors år 1696,

det icke väcka förvåning, om vi höra, att i Sääminge prästgård icke fanns något kök, utan man måste koka „uti en badstuguförstuga“, eller att i Joutseno fanns „ett af störar såsom ett torn oprättadt hus, som the för kök brukat“. Men man kunde reda sig med ännu enklare bostäder. Då efter den ryska rupturen år 1656 i Pelgjärvi prästgård icke funnos några hus alls, hade kyrkoherden „af hö't sig en koja uppbygt, hvari han sig den sommaren (då han kom till socknen) uppehållit och bott hafver.“ [1])

Prästerna på landsbygden kunde dock vara säkra på att få något så när ostörda bo i sina „hyblen“, hvilket däremot icke kan sägas om deras ämbetsbröder i städerna, i händelse de icke förskaffade sig egna hus; i annat fall kunde det gå som med rektor Nikander i Helsingfors, hvilken af sin hyresvärd blef „med hustru, barn och spenabarn om en afton i regn och slagg med hela dess egendom — — på gatan utkastad.“ Han bodde sedan hos fru Beata Gyllenhierta för 6 mk. i veckan, men blef snart af henne öfverfallen med skällsord och förbjuden att vidare bo där en timma; vidare hade hon „kommit ett grufveligit skvaller och osämja åstad; med dess documenter och resolutioner lupit kring staden, så att således hennes språng emot honom äre obeskrifvelige och de nu hafva om ära och redlighet, våld och röfveri att strida.“ [2]) Vida var då att föredraga en om än aldrig så bofällig prästgård på landsbygden. —

Dock torde nu icke precis alla prästgårdar varit så primitiva som de ofvan beskrifna. Åtminstone skall i

---

att residenset där var „alldeles så bofälligt, att ingen mera kan bo däruti“, och åt honom måste skaffas annan lokal i staden. (Landsh. Cronhjort till K. M:t $^{7}/_{10}$ 1696.)

[1]) Hollola $^{9}/_{11}$ 1708; Pyhäjärvi $^{31}/_{3}$ 1681; Viborgs socken ^{23}. 1672; Sääminge $^{14}/_{4}$ 1657; Joutseno $^{17}/_{9}$ 1688; Pelgjärvi $^{16}/_{2}$ 1674.
[2]) Helsingfors rådstugurätts prot. $^{21}/_{8}$ 1701.

Bjerno i medlet af 1600-talet funnits en herrestuga „så skönt opbygd, att thes like intet finnes uti någon prästgård i stiftet.“ Ett strå hvassare torde dock Helsinge prästgård varit, ty den beskrifves såsom „så ståtelig, att emillan Viborg och Åbo icke en dess like fanns“, utan den var „den yppersta prästgård i Viborgs stift och kanske i hela Finland“. Eller kanske voro Bjerno-stugans glansdagar redan förgångna; socknen hade nämligen på många år, så adel som oadel, brukat den „för itt hästestall och prästefolket för svinhus“. Sedan där en ny biskopsstuga blifvit uppförd, öfvergafs den gamla herrestugan, „efter taket var fördärfvadt“, och så brukades hela vintern biskopsstugan till stall.[1])

Med anledning af de beständiga klagomålen öfver att prästen hade intet, där han kunde luta sitt hufvud under eller salvera sig och de sina öfver vintern, blef allmogen tidt och ofta „med laga böters tillgörande“ „förmant att opbyggia prästgården“. I värsta fall måste dock prästerna själfva sörja för nödtorftiga reparationer, men glömde därvid ingalunda att noggrannt bokföra, hvad de för egna medel anskaffat för att i sinom tid yrka på att bli därför godtgjorda eller vid afflyttning medföra sina egodelar. Så hade exempelvis vid en reparation å prästgården i Nykyrka på 1620-talet bönderna till borgstugan anskaffat fem glasrutor, medan kyrkoherden köpt två; till matrummet hade han likaledes anskaffat två rutor, bönderna hade låtit täcka stallet med näfver, men träklinkan tillhörde kyrkoherden o. s. v.; „mina äro också — slutar han sin berättelse — låsen i båda fähusladorna, hvarför jag får taga dem bort, när jag vill.“ År 1689 tillerkändes Andreas Aganders i Kymmene enka en ersättning af 16 dal. 10 öre k. m. för ett spjäll, två stocklås, reparation af ett

[1]) Terserus till regeringen $^{10}/_{4}$ 1662, Leinberg, a. a. IV, 161; Acta eccl. Vib. i S. R. A. — Helsingfors kyrkoarkiv.

tredje och nyckel till detsamma samt 3 fönster, hvilka hennes sal. man anskaffat till prästgården. [1]) Beviljades icke ersättning, bortfördes från prästgården fönster, lås, spjäll, ja t. o. m., salva reverentia, gödseln.

Å andra sidan var ingalunda häller församlingen alldeles likgiltig för sin själasörjares trefnad. Den 9 aug. 1691 diskuterades i Kesälaks, huru och på hvad sätt man skulle förfara, att kyrkoherden utan men för sin och familjens hälsa samt utan att förstöra sin egendom måtte kunna betjäna församlingen, då på prästgården icke fanns ett enda laggilt hus, ej ens någon stuga, i hvilken han kunde bo öfver vintern, om han ej kröpe i badstugan eller rian, men äfven dessa voro förfallna. Nu funnos emellertid vidpass 40 st. stockar, som fällts redan för åtskilliga år sedan, och emedan de i annat fall kunde taga skada genom röta, beslöt man af dem samt ytterligare anskaffade plankor och bräden uppbygga en liten stuga om 2 $^{1}/_{2}$ famnar i kvadrat. [2])

Då prästen kom till sin ämbetsgård, fann han icke såsom i våra dagar dess många stugor, kamrar, bodar, stall och fähus tomma, ty såsom af det ofvan aftryckta inventariet från Kumo framgår hörde en del möbler såsom bord, bänkar, sängar, stolar m. m. till prästgården. Men utom detta „fasta" inventarium fanns också hvarjehanda lösegendom i kreatur, spannmål, husgeråd o. dyl., hvilka persedlar borde oförryckta och oförminskade gå från man till man. Ursprungligen synas bönderna anskaffat detta inventarium liksom själfva prästgården, då församlingen bildades. Så lofvade t. ex. invånarne i Jokkas år 1442 „skipa till boskap och ingidöme prestebolena, som

---

[1]) Tuomi, Vanhoja muist. Uukuniemen ja Kesälahden seurakunnista, s. 16. [2]) Fr. Aalto, Kertom. Uudenkirkon ja Uudenkaup. entisajoilta, s. 18; Kymmene $^{1}/_{8}$ 1689.

kallas inventarium, först I häst före VI marck rigisk, II köör, V faar, III svin, en ketil af eth lispund, och en ketil af halft lispund, II lija, II skärur och eth aarder.“ [1]) I Tammela utgjordes inventariet, hvilket år 1557 af herr Thomas Nicolai levererades till hans successor herr Mathias Johannis, af „torrt kiött tolf st:e, voge 3 ℔ (= lispund), fläsk 2 sidhe vogo tillhopa 2 ℔, spisbröd 30 st:en vogo fem ℔, humbleöl en t:no, spisöl en t:no, skärur fyra st:e, svin tu st:e, so gode tillhopa som en march.“ „Thesse efterskrifne partzeler — heter det vidare — förbättrade herr Thomas Nicolai till Tammela prästegårde-inventarium anno 1557: kor 2 st:e, stute 3 års gamble ett st:e, stute 2 års gamble ett st:e, faar 4 st:e, späde kalfver sex st:e.“ I Rimitto prästgård anträffades år 1657 bl. a.: „1 teen kanna, 1 stop, 1 utgammal kettil, 2 utgamble grytor, 1 bryggekar, 1 gammal så, 1 ämbare, 10 mjölkbunkar, 10 träfat, 2 handqvarnar, 1 bessmar, 1 gammalt hårsicht, 2 långa bord, 2 skifvor (= mindre bord), 3 fönsterglas, 1 teenflaska, 1 bordduk, 1 handkläde.“ I de flesta fall tyckes det dock icke varit så rikligt. På ett kronohemman i Reso, hvilket uppläts till kapellansbol, fanns enl. jordeboken ett inventarium, bestående af en oxe, en ko och ett får; i Malaks prästgård funnos 3 kor, 2 får, 2 lamm, 1 svin, 1 ungt sto, ett par kvarnstenar, 6 träbräden; i Våno 2 kor och 2 kalfvar; i Nykyrka år 1644 blott en gammal söndrig kopparkittel, 20 träfat och lika många talrikar, men år 1699 återstodo af talrikarna blott 8 och af faten icke flere än tre. I Lappträsk synes det varit än värre beställdt. Enligt ett inventarium af år 1623 hade där bort finnas en häst, 2 st. treårsgamla kvigor och en 2 års gammal kviga, en tunna råg, en tunna korn och en tunna hafre, men vid inven-

---

[1]) Åbo domkyrkas svartbok, s. 400.

teringen år 1659 efter herr Axel heter det: „enkian svär sig them aldrig hafva bekommit.“ [1])

Ehuru sålunda i prästgården fanns det viktigaste, som behöfdes för ett hushåll, voro dock prästerna själfva ingalunda häller alldeles tomhändta. Ur det s. k. sölfskatteregistret få vi en god föreställning om deras ekonomiska läge år 1571, och detta synes icke varit så dåligt. Vi taga några exempel.

Herr Erich i Rimitto hade 4 hästar, 4 oxar, 24 kor, 7 ettårs ungnöt, 4 tvåårs, 5 treårs, 10 bockar och getter, 3 får och 6 svin; herr Oluf i Lemo 1 häst, 3 oxar, 7 kor, 10 ettårs ungnöt, 3 tvåårs och 3 treårs, 20 får och 5 svin; herr Jören i Reso 4 hästar, 4 oxar, 16 kor, 4 ettårs ungnöt, 6 tvåårs, 3 treårs och 2 fyraårs, 5 bockar och getter, 15 får och 5 svin; herr Simon i Korpo 4 hästar, 6 oxar, 35 kor, 4 ettårs ungnöt, 3 tvåårs, 6 treårs och 6 fyraårs, 20 getter och bockar, 30 får och 8 svin; herr Söffring i Hauho 6 hästar, 2 oxar, 10 kor, 5 ettårs ungnöt, 2 tvåårs, 3 treårs, 5 fyraårs, 10 får och 12 svin; herr Lars i Lampis 7 hästar, 14 kor, 5 ettårs ungnöt, 2 treårs, 12 bockar och getter, 20 får och 12 svin; herr Siffred i Helsinge 8 hästar, 18 kor, 10 ettårs ungnöt, 6 tvåårs, 4 treårs, 1 fyraårs, 40 får och 8 svin; herr Lars i Vichtis 4 hästar, 4 oxar, 20 kor, 6 ettårs ungnöt, 8 tvåårs, 6 treårs, 27 får, 3 bockar och getter samt 8 svin o. s. o., medan herr Mathias i Vederlaks ägde blott 2 hästar, 2 kor, 2 ettårs ungnöt, 2 får och en get och herr Anders (Laurentii Teit) i Perno var alldeles „sköflader och bränder.“ [2])

Särskildt fästa vi oss här vid rikedomen på bockar och getter, hvilka nu tyckas förekomma mycket sparsamt, om alls, samt på svin. Dessa senare åstadkommo dock

[1]) Kyrkohist. Samfundets Protokoll och meddelanden I, 133; Rimitto $^{27}/_{7}$ 1657; Leinberg, a. a., III, 401 ff.; Suomi II ser. 6 h.; Cons. eccl. Ab. prot. s. 411, 454, 455; Aalto, a. a., s. 17; Lappträsk kyrkoarkiv. [2]) Fontell, Finlands sölfskatteregister 1571; Historiallisia tutkimuskokeita XIV, 11 f.; Statsarkivet N:o 3324:9, 84, 123; N:o 5354:8.

mycken förargelse, emedan de ströfvade omkring nästan alldeles vildt och gärdesgårdarna oftast voro mycket bristfälliga. Icke sällan måste allmogen tillhållas att iståndsätta t. o. m. kyrkobalkarna samt bygga kyrkogårdsport, på det „svinen icke skulle gå på kyrkiogården och opböka grifterna." Vid tingen uppträdde prästen och hans socknebor nu och då med inbördes beskyllningar för att ha slagit eller skjutit hvarandras svin eller åtminstone som straff för deras illgärningar skurit öronen eller huggit „klöfverne" af dem. — Ytterligare funnos i prästgårdarna stundom höns och gäss, hvarförutom hans ärevördighet dr Jöns (Terserus) också ägde några kalkoner på Sagu prästgård.

Dock, vi vilja redan få en föreställning om, huru det såg ut inne i prästgården; vi vilja aflägga ett besök hos kära far och kära mor, såsom prästen och hans hustru gemenligen kallades — i officiella handlingar bortlämnades däremot aldrig före prästens namn titeln herr, medan hans maka titulerades hustru eller matrona med olika epitet, såsom dygdesam, gudfruktig, hedersam o. dyl. — Genom de små, blyinfattade fönsterrutorna kunna vi tillåta oss i förbigående kasta en blick, ty utsikten skymmes icke vare sig af gardiner eller växter. Men låtom oss stiga in. Vi behöfva härvid icke besvära någon med att öppna dörren, ty lås funnos ju icke alltid och träklinkan kunna vi själfva godt öppna. Ifrån den med tilltrampad jord, stenplattor eller bastanta, huggna plankor som golf försedda förstugan träda vi in i „borgstugan", hvarest vi träffa hela familjen samlad. Där arbetade man, där intog man sina måltider och där hade vanligen också någon sin „nattsäng". Medan kära mor bestyrsamt stökar och trippar fram och tillbaka i kök, visthus och bodar för att undfängna oss med pepparkakor och „vispebröd" eller nyssgräddade våfflor jämte en

dryck skummande öl ur den stora silfverkannan, slå vi oss ned i sällskap med kära far, som kanske ur sitt tobakshorn bjuder oss en pris snufvetobak eller nödgar oss „dricka en pipa“, medan han gör oss något bekanta med förhållandena och lifvet i prästgårdarna i allmänhet. — Hvad först själfva familjerna beträffar, så voro de med afseende å medlemmarnas antal rätt betydande, i det att pastorn tack vare konserveringssträfvandena ofta var son eller måg i huset eller företrädarens successor matrimonii och sålunda hade att draga försorg om och bereda både bostad och uppehälle åt sina närmaste släktingar, ty mången gång hade han just därför bekommit pastoratet. Småningom uppväxte också inom den nya familjen en hel skara barn, ty vanligen voro prästerna rikt välsignade därmed. Dussinet fullt var det vanliga. Domprosten Alanus hade jämt ett dussin, Enevald Svenonius 16, Rothovius 18, Isak Brenner i Vasa 20, Josef Vallenius i Vesilaks lika många. Ännu talrikare var prosten Serlachii i Perno familj. Han hade 27 barn och vid hans död omfattade familjen inalles icke mindre än 96 personer. I likpredikningarna omnämnes denna barnrikedom såsom ett särskildt tecken på Guds nåd och välsignelse. „Af den saliga herr biskopen — säges det om Gezelius d. ä. — voro födda barn och barnabarn tillsamman 70 själar, förrän han blef död.“ Om Canuti Henrici's hustru Anna Pedersdotter heter det åter: „af hennes lif äre komne 87 själar — — hvilket itt rart och sällsamt exempel är i denna tiden, att Gud sådan nåd och välsignelse enom gifver“ — —. Och dock gick det möjligen flere, såsom det synes gått Henrik Hoppius d. ä. i Vederlaks. Vid anteckningen i kyrkoboken af hans första dotters födelse kan man nästan läsa hans glädje mellan raderna, då han tillönskar henne allt godt både för tid och evighet. Så fortfor han att anteckna de följande, men vid N:o 7 tyckes han tröttnat, ty där saknas

redan datum och därefter är tillagdt: „är tillsamman 8 söner och 5 döttrar.“ [1])

I kapellansstugan bodde kapellanen — småningom anskaffades dock särskilda kapellansbol — i de flesta fall också han gift och med familj; i de större församlingarna höll sig kyrkoherden icke sällan ytterligare en coadjutor för att vara behjälplig vid gudstjänstens förrättande, utskrifvande af längder, förteckningar, pass o. dyl., hvarjämte slutligen ännu funnos några främmande ungdomar, som antingen „fader- eller moderlösa hafva varit och fattigdomen trängt“ eller annars voro där för att informeras samt „i dygd och goda seder upptuchtas“; några drängar och pigor voro ändtligen ock af nöden särdeles i prästgårdarna å landsbygden.

Men hvem är mannen, som så bestyrsamt tassar där fram och åter och som tyckes ha reda på allt och sköta om allt? — Jo, det är klockaren, pastorns faktotum och nästan oskiljaktiga följeslagare. Utom sina egentliga åligganden — „att fyrstum i kirkiu vara och senstum i ufara, vakta nöckla och lius“, som i landslagen säges — var enligt den gamla klockarelagen, som åtminstone i praktiken synes varit gällande långt in i nyare tiden, ingen „närmare klockarens arbete än prästen“. Utom annan uppvaktning skulle han jämte sin hustru „bära bryggielag och tunna öl åt prästen, om så tarfves“ och skulle därför bekomma „sin dragarekanna“; vidare skulle han „prästens badstuga elda en gång hvar vecka, raka och kvaste oppehålla“, „slachta åt prästen, om han honom vedertarfvar“, „så prästens korn och läggia i ladun, att thet blifver väl bevaradt eller få thet uti sin stad“; och slutligen skulle klockarmor „giöra deg och baka bröd, om så vedertarfvar“ och skulle therföre „bära bröd

---

[1]) Vederlaks kyrkoarkiv.

af gårde", medan klockaren, sedan han vederbörligen uppfyllt alla sina åligganden året om, skulle bekomma „ett par skor och ett par valmars husor af prestenom". [1]) Senare ansåg domkapitlet dock, när en pastor var missnöjd öfver, att hans klockare icke kunde „sättia en staka i jorden, ej så eller plöja", att han „ej vore förobligerad plöja, så och gärda i prästgården", utan borde med flit och trohet sköta sina egentliga åligganden, hvarefter han troligen mindre ofta syntes till i prästgården.

Genast vid vårt inträde fäste vi oss ock vid den stora, öppna skorstenen (spiseln) af gråsten, hvilken upptager en icke obetydlig del af den icke öfver höfvan stora stugan; i de andra rummen finnas dock mindre eldstäder af tegel. Golfvet, hvitskuradt, är utan mattor, men i stället beströdt med gran- eller enris och om sommaren med gröna löf. Vid festliga tillfällen smyckas de nakna väggarna och bjälktaken åter med s. k. väggbonader och takdrätter, hvilka i långa våder upphängas i taket, men nu förvaras i de stora kistorna, ty ehuru genom en förordning af år 1589 „thet silke och flamesk" som då allmänt brukades likasom „theres korssöm och öfverprångning" som fordomdags kommit till användning, förbjöds, tilläts dock i stadgan om gästabud m. m. af år 1664 att vid bröllop pryda brudahuset med tapeter samt silfver- och sidentyg på väggar eller till himlar. [2])

Hvad det egentliga bohaget beträffar äro uppgifterna därom i våra källor mycket sparsamma och oftast beroende af rena tillfälligheter: än hade prästgården hemsökts af eldsvåda och man anhöll då om hjälp att ersätta det förlorade, än åter hade tjufvar varit framme och man kungjorde då, hvad som förlorats, eller ock gällde det att

[1]) Reuterdahl, Statuta synodalia p. 213 sq. [2]) A. A. v. Stiernman, Samling af kongl. bref, stadgar och förordningar, I, 355 f. III, 264.

vid ingående af nytt äktenskap afvittra barnen af den föregående „kullan", hvarvid ett noggrant inventarium öfver egendomen borde uppgöras. En möbel, hvilken genast tilldrog sig uppmärksamhet, var den stora sängen, i hvars vida sköte hela familjen kunde finna rum — åtminstone en tid framåt. Närmast liknade den ett litet hus med tak och kransar omkring; omslöts af sparlakan med kappa af olika färg och material såsom rödt ylle med hvitt insprängdt, rödt taft, underfordradt med rödt grant lärft och silkesfrantsar rundt omkring, hade ett handgrepp i taket och uppfylldes af en hel massa olika persedlar, såsom „underbolster, räckebolster, spissebolster, hofdebolster, brokota ryor med dubbel nock, vepor, bomullstäcken, fälltäcken af får-, björn-, varg- och harskinn"; vidare funnos där lakan af olika slag såsom „rydselakan, läderlakan, granna lakan, sådana af finare och gröfre huslärft, blångarns- och klösterlärft samt rask." Bänkarna och stolarna bekläddes med dynor och täcken. I de stora skåpen — stundom „med inlagdt arbete" — och kistorna förvarades husets öfriga förråd af linne, bestående utom af gångkläder af bord- och skifdukar af dräll samt „brokot finskt tapete", bordtäcken och drällsalveter. De öfriga husgeråden, hvilka för det mästa stodo i hvardagsrummet, utgjordes af föremål af mässing, koppar, järn och i synnerhet tenn. Redan tidigt synes det varit sed att i sådana persedlar nedlägga nästan hela sin förmögenhet. Ur det ofvannämnda sölfskatteregistret framgår, för att nämna blott några exempel, att herr Erik i Rimitto skattade för 10 skålp. mässing, 1 lisp. tenn och 4 lisp. koppar; herr Oluf i Lemo för 1 lisp. och 10 skålp. koppar; den rike herr Simon i Korpo för 8 skålp. mässing, 8 skålp. tenn och 5 lisp. koppar; herr Matts i Töfsala för 1 lisp. mässing, 3 lisp. tenn och 7 lisp. koppar o. s. v. — siffror, hvilka knappast torde kunna uppvisas i alla våra nutida

prästgårdar. Under den följande tiden vann tennet allt större användning, och vi finna det brukadt till en hel massa olika föremål, såsom tallrikar, fat — både supanfat och flata — soppskålar med öron och lock, tumlare, kalkar, senaps- och andra flaskor, smöraskar, kryddelådor m. m. Vidare funnos ljusstakar och -plåtar af mässing, bleck och järn äfvensom kopparkittlar. Tennfat och -talrikar voro dock stundom för dyra och man fick då lof att åtnöja sig med sådana af trä, antingen utländska svarfvade „böketalrikar“ eller hemgjorda groft tillyxade fyrkantiga brädlappar; i st. f. silfver- och tennpokaler och -kannor användes „lybeska trästop“ och „tydska träkannor“ samt vidare „holländska brokota stenfat“ — dessa ibland som „zirrat“ upphängda på väggarna — krus, stora öliökrukor, ugnsgrötsskålar, trefötterskrukor och andra stenkäril. Bland bohaget kunna vi ännu ytterligare anteckna: handfat och gjutkannor, eldkrokar, krukor, och -fat, kettelkrokar och -hakar, pärtejärn, våffeljärn, trinda halster, blecktrattar m. m. Af skedar, hvilka voro dels af silfver, någon gång äfven af horn och dels, i synnerhet för tjänstefolkets räkning, af trä, samt knifvar och gafflar, anträffas icke något större förråd bland husets lösören och detta af helt naturliga orsaker; blef man bortbjuden, hade man skeden med sig i jacktaskan eller kjortelsäcken, knifven likaså, i händelse det var en fältskaftsknif, i annat fall bars den i bältet; gaffel behöfdes icke, ty knifven var spetsig och kunde därför användas i dess ställe — i händelse man icke tog det ännu enklare. [1])

Alla dessa föremål anträffades dock helt visst icke i hvarje hus, och det kan därför ha sitt intresse att erfara,

[1]) I Viborg kunde man dock redan år 1600 förskaffa sig elfenbensknifvar, förgylte små knifvar, benskaftade knifvar och knifvar med tärningsögon äfvensom tennskedar. (Tullräkenskaper för nämnda år.)

huru ett något så när fullständigt prästgårdsinventarium tog sig ut. Ett sådant lämnar oss en gång kapellanen i Sulkava herr Mårten Allenius, hvilken tyckes varit en för den tidens förhållanden tämligen förmögen man, ty egendomen utgjordes af följande persedlar:

1 sölfverbägare om 8 lod, 1 spegel, 4 st. sölfverskedar och 1 par skospännen, 7 st. tennfat, 1 par nya ljusstakar af tenn, 7 st. kopparkittlar, 1 flaskfoder med 9 st. kopparflaskor, 2 st. ljusplåtar af koppar och 1 mortel, 1 brännvinspanna med hattar och pipor, 1 litet flaskefoder med 9 st. glasflaskor uti, 3 st. plogjärn med dess redskap, 6 st. liar, 6 st. skäror, 5 st. kvistyxor; 1 svart silkes manton (manteau?), 1 silkes kiortel med gull blommor, 1 svart silkeströja med 8 st. små sölfverknappar, än 1 svart silkes kiortel, 1 jacka af grått sars och kiortel, noch 1 ryttarekappa, en lång jacka af svart hermsei, 1 röd halfsliten klädeskiortel; 1 sparlakan, halfsliten af grönt rask, tvänne bolster med fogelfieder uti, 3 st. hufvuddynor med gåsfiedrar och några andra små, 2 st. nya ryor och ett halfslitet brokot sängtäcke, 4 par örnegåttsvaror, 2 par lakan; 2 st. små brokota bordtäcken, 2 st. gamble bänktäcken; 2 st. stoder med hvar sin fåla, 5 st. molke köör, 2 st. kvigor, 3 st. fiolårsgamble kalfvar, 3 st. i detta år, 4 st. får med 2 st. lamb, 13 svin med någre grisar, 4 st. gäss; 1 måle skåp, 1/2 dutsin svarfvade och målade karmstolar, 1 måle nattlåda, 3 st. kistor (1 stor och 2 mindre); 3 st. båtar (1 tre-bördingoch 2 två-bördige), 1 halfsliten not. — Herr Richard von Borgens kvarlåtenskap åter bestod af: 2 st. guldringar, den ena à 2 ducater, den andra à 1 ducat, 4 st. sölfskedar, tillsamman 14 lod, 3 st. tennfat, 2 djupa och 1 flatt, en gammal brännvinspanna med dess pipor om 1 lisp., en kettil à 1 lisp., en dito à 12 mk. en dito à 6 mk. noch en à 4 mk., en gammal häst, 4 st. målkande köör, en kviga, 2 st. oxkalfvar, 5 st. får, kontanta penningar 150 dal. k. m. samt 8 tunnor spannmål.

Vida tarfligare var Elisabet Reuters i Jämsä kvarlåtenskap, bestående af 1 silfverkanna om 64 lod, 1 silfverstop om 9 lod, 1 silfversked om 2 1/2 lod, 1 amulerad gullring om 2 1/2 crona, 4 st. små tennfat och 3 st. gamla tennflaskor tillhopa om 16 mk., 1 brokot sängtäcke, 1 gammalt grönt rask sparlakan, 1 bolstervar om 12 alnar,

1 slitet väfvarelärfts lakan och en liten rya, alltsamman värderadt till 241 dal. 12 öre k. mt. Ungefär af samma värde var prosten Florini egendom, hvilken år 1706 uppbjöds å rådstugan i Åbo till förnöjande af hans borgenärer. Utom 2 stora silfverpokaler bestod den af 1 st. räckebolster af fin randig finsk väf, 1 st. dito gemenare, 1 st. lång hufvuddyna, 1 st. dito af blaggarn, 1 st. örngått, 1 st. brokot ull rya, 1 gammalt brokot täcke af finsk tryckt väf; linnekläderna utgjordes af 1 st. lakan af tyskväfvarlärft, 1 st. dito af finsk väf, 1 st. gammal utsliten bordduk, 1 st. gammal handduk och ett par gamla örngåttsvar samt ytterligare en gammal kista af furu med järnbeslag, lås och nyckel samt 1 st. låsvacka. [1]) Ändå värre var det beställdt med herr Laurentii i Säkkijärvi enka Karin Mattsdotter, om hvilken det heter, att hon egde „hvarken häst, ko eller so och hvar icke godt folk toge henne i sine hus, måste hon frysa till döds", [2]) och tyvärr torde hon icke varit den enda, som befann sig i en sådan ställning.

I nästan hvarje prästhus, det må för öfrigt varit aldrig så fattigt, anträffa vi dock något eller några värdeföremål, mäst af silfver, hvilka prästerna dels själfva förskaffat sig, dels troligen fått som gåfvor af de i socknen bosatta adelsfamiljerna. Af de kvitton Gustaf I utfärdat öfver arf, hvilka han mottagit efter präster, få vi en föreställning om, hvilka pretiosa tidens prästfamiljer besutto.

År 1544 kvitterar konungen i testamente efter herr Henricus, kanik i Åbo, „ungerska gyllen tretton st. och ett sölfstop, förgylldt ofvantill, och en stenc kierl med ett H op under bottnen, item en rysseskål, hafvandes innantill midt opå bottnen en blå ambulering med PH och grasquittar (?) fanson, tillhopa vogo två lödemark, mi-

---

[1]) Sulkava 4/11 1701, Idensalmi 16/2 1703; Laukas 17/6 1699; Åbo rådstugurätts protok. 1706. [2]) Säkkijärvi 1/12 1659.

nus ett lod." Efter M. Sigfrid i Letala erhöll han: „regds gyllen tu st., reda peninger 550 mark. ort:r, item en förgylldt calck, både utan och innan med crucifix på foten och patenen förgylldt med Christi uppståndelse ofvan uppå, voge tillhopa två lödemark, minus 1/2 lod, item en ampul af sölf med lock uppå med ett förgylldt V ofvan uppå och två små förgylldte crantsar omkring och grepaned halft förgylldt, vog siu lod, item ett sölfstop om halffierde lod och står hans namn uppå sidan och bokstäfverne förgylte, item ett saltseer af sölf, vog halffemte lod ett kvintin, item en sked, vog halffierde lod, med ollon uppå knappen, item en signetring om åtte ungerske gyllen med tre stierner uppå."

Som vi se, besatt denne herr Sigfrid en icke obetydlig mängd värdeföremål, och kanske skänkte han icke ens alla åt konungen. Men om också de flesta icke voro så väl försedda, hade de ändå något litet silfverstop, någon sked eller åtminstone någon penning att förära sin tacksamme konung eller drottning, prinsarne eller de „unge fruijkerne". Också senare tyckas de högvördige lagt an på att samla sig föremål af den hvita metallen. Enligt det ofvannämnda sölfskatteregistret voro de ingalunda de sämst situerade i riket. Guld besutto de visserligen icke, men väl silfver. Herr Erik i Rimitto egde hela 70 lod silfver, herr Jören i Reso lika mycket, herr Simon i Korpo 100 lod, herr Oluf i Lemo 9 lod, herr Jöns i Masku 8 lod, herr Henrik i Virmo 23 lod, herr Jöns i Pöytis 10 lod, herr Lars i Rautalampi 20 lod, herr Lars i Vichtis 12 lod o. s. v., ja t. o. m. kapellanen i Letala herr Jacob ägde 20 lod silfver, ehuru han icke synes besuttit just någonting annat. Däremot hade herr Matts i Töfsala intet silfver. En rik man synes också herr Simon i Korpo varit, i det han utom för sina penningar erlade skatt för 100 lod silfver. [1])

---

[1]) Leinberg, a. a. II, 380, 383, 387, III, 3, 9 m. fl. Fontell, a. a.; Statsarkivet N:o 3324 s. 123.

År 1623 hade „erevyrdige herr biskopen“ i Åbo olyckan att af sin tjänare Jacob Hansson bli bestulen på en hel kollektion värdeföremål, bestående af „2 sölfstöper om 25 lod, ett förgylldt åm om 25 lod, sölfskål om 9 ½ lod, 2 gullringar om 5 ungerska gyllen, ungersk gull 6 d:r st:r, 2 små penningar 2 d:r, 1 richsdald:r“ samt „ett lited bälte af sölf“. År 1657 gjorde tjufvar en påhälsning hos Henrik Hoffman i Masku, hvarvid de bortförde bl. a. „en gull käde, pantzer arbete, om 74 dukater och en dito om 30 dukater, 1 sölfstop om 17 lod, samt 6 sölfkäder af brudheder.“ Under en söndagsförmiddag, medan alla voro i kyrkan, stals år 1697 från kyrkoherden M. Haquinus Pihlman i Rimitto tre stora sölfkannor, sex st. bägare, hvaribland en varit stor med hög fot inunder, samt 10 sölfskedar, tillsamman om 306 ½ lod. En rik man synes också prosten Zacharias Stachaeus i Pemo varit, i det han utom annat testamenterade åt sin hustru Katharina Ruth „tuhundradenittiosex riksdaler, 100 lod sölfver, ett pärlelad, sedan gjordt till en crona, ett litet credens om 16 lod, 10 lod gull, bestående uti ringar och käder, så ock det största credentset, en sölfskål om 54 lod samt ett par gull armband om 3 ½ lod“. [1])

Men — fråga vi oss — huru stod det till med kära fars andliga rustkammare, hans bibliotek? — Tyvärr lämna våra källor därom ytterst sparsamma underrättelser, beroende väl dels därpå att, då förteckning öfver egendomen af en eller annan anledning uppgjordes, böckerna annoterades på en „särdeles lista“, hvilken icke intogs i protokollet och sedan förkom. Stort var nog bokförrådet helt visst dock icke, ty en gång klaga prästerna öfver,

---

[1]) Åbo stads dombok, III, 6; Masku 1657; Rimitto 1697; Pemo $^{18}/_{3}$ 1665; Jfr. vidare Pöytis 1659; Våno 1659; Kides 1670; Nousis 1697; Kymmene $^{1}/_{8}$ 1689.

att de icke hade „nödtorftige böcker, them the kunna bruka sig till hjälp på the store böndagar", ja en präst måste t. o. m. uppmanas att „ändteligen skaffa sig en finsk bibel." Ett jämförelsevis stort bibliotek måtte å andra sidan prosten Berner i Hollola besuttit, ty han värderade det till 900 dal. k. m.; prosten Markus i Vesilaks egde också ett bibliotek, som — enligt hans eget påstående — „kosteligit var", medan åter herr Richard von Borgens i Idensalmi bestod af blott „några gamble böcker." [1])

Lika enkel som omgifningen var, lika enkla voro prästgårdens invånare; också i detta afseende borde de gifva sockneborna ett godt föredöme. Vi förbigå här prästernas ämbetsdräkt för att egna någon uppmärksamhet åt hans s. a. s. privata habitus. — I den kanoniska lagen påträffa vi flere bestämningar angående vitae honestas och decorum clericale. Så anbefallas prästerna att „deferre vestimenta nimia brevitate vel longitudine non notanda", de förbjödos att nyttja röda och gröna kläder, färgen borde hälst vara svart. Efter reformationen betraktades detta såsom ett adiaforon, beträffande hvilket man kunde förfara efter godtycke, tills Johan III i sina s. k. kröningsartiklar förbjöd prästerna att bära „nimis decurtam, brevem ac paleatam vestem"; sederna borde vara i conformitet med läran „ac vestitus officio et personae conveniens". Senare klagas tidt och ofta öfver att — såsom i K. O. af år 1571 säges — „nu allmänt är stor lättfärdighet med klädedrächt, så att den ena oseden därmed uppkommer efter den andra; därföre borde prästerna fly sådana lättfärdighet och stadigt blifva vid den klädebonad som deras kall bäst höfves: thet är sida kjortlar och prästelufvar, ty — menade man — thesse stackota kappor

[1]) Hollola 17/12 1706; Vesilaks 11/6 1649; Idensalmi 16/2 1703.

och hofmanshattar, som en part af the unge präster nu löpa med — — hafva med sig stor snöplighet och mång mans förargelse.“ Att dessa förebråelser träffade icke blott det svenska, utan ock det finska prästerskapet, framgår af Juustens yttrande vid prästmötet i Åbo år 1573. Mycket illa handlade enl. biskopens mening de, hvilka „adeo levi vestitu et brevi gaudent, ut vix nates tegantur“; sådan dräkt vore mer passande „ad orgia Bacchi celebranda, quam ad Evangelii sacramenta tractanda“. [1]) Högfärden synes dock fortsättningsvis velat „sticka sig in“ också hos prästerna, ty allt efter litet såg sig regeringen föranlåten att påminna dem om att fly lättfärdighet uti klädnad med sidentyg, „höge uppvekne mårdskinnsmyssor — piukemyssor —, höga hofmanshattar, sammetsärmar, jackor och tröjor med många snören och sölfknöpar beprydde, vida och fransösische byxor, store och puffade skjortekragar på hollandsvis med remmar vidbundne och annat sådant.“ Icke borde de häller bära „sammetsgatubodar på ryggen med store och vide utslagne kappekragor“, såsom ej häller bruka „uppflijmat“ och benadt hår för långt eller annan „vanskaplig och vederstygglig klädedrächt“. Betecknande för hvilken vikt man dock senare lade vid dessa yttre omständigheter är, att hans ärevördighet erkebiskopen afslutade prästeståndets sessioner vid riksdagen 1642 med „en härlig förmaning ad totum clerum om prästeseder och god gammal prästedrächt.“ I synnerhet var — menar hans ärevördighet — „förargeligit med deras stora hofmansmössor och att de så skapa sina kläder, att man snart intet kan känna någon präst ifrån en fogde eller borgare.“ En part klädde också sina hustrur och barn öfver sitt stånd, något som blott vållade dem många utlagor och bragte dem i stor fattigdom. Ville de nu ändteligen bruka dessa uppslags-

---

[1]) Lagus, Utdrag ur Åbo domkapitels circulär I, 19.

mössor, så „måtte det ske på vägarna, men icke i städerna eller församlingarna“; där borde de använda blott „en liten prästemössa under hatten, sedan ock en underkjortel under kappan“; nödvändigtvis borde de också „läggia bort de store spiellen på ryggen och hvad mera deras egit samvete dem påminner förargeligit vara hos någon präst.“

Hvad åter damerna i prästgården beträffar, så tillätos de icke gå „efter fruvis med dralldukar och vida ärmar“, eller „draga någon sammetsmössa eller tröja, silkeskasjackor eller nedanom bältet något sidentyg anten till kjortel eller skörte.“ Icke häller skulle de bruka till eller på kläderna „gylden- och silfverblommor, guld- och silfverlitzer, pärlestickadt arbete, glasbrän, så ock allehanda silkesnören och spitzer, item trådknytning sampt med alle slags sydt, lagdt, knyppladt, dyrt broderadt eller på hvarjehanda manér af tråd och knytning.“ Detsamma gällde ock — heter det — det släp „som nu på kvinfolkskiortlar brukas.“ Lika litet skulle någon excess i linnetyg tolereras. De förnämsta [1]) tillätos dock bära tröja och krage af sidenatlask eller dammask och jackor af ylle; de ringare måste låta sig nöja med sidenart, ullen, kamlott och sayen. Till kjortlar kunde „the ypperste“ använda skarlakan och godt utvaldt kläde äfvensom ullen, kamlott, turkesk macheyer; „the som ringare“ voro och oförmögnare borde bära kläde, sayen och macheyer;

[1]) Prästerskapet indelades i två grader. Till den första graden räknade man alla academiarum professores, kongl. hofpredikanter, consistoriales, praepositos, lectores, pastores, rectores i trivialskolorna samt alle skickelige, vällärde och allvarsamma graduerade män; till den andra graden åter hörde ridderskapets och adelns präster, kapellaner, krigspräster, rectores uti småskolor och alla hörare. — Biskopar, superintendenter och praesides consistoriorum räknades till adeln och hade att rätta sig efter föreskrifter för detta stånd.

som hufvudbonad anbefalldes „kaprönikor eller doker.“ Den gamla dräkten „med krage, kåper och hetter med en strutt“ ogillades icke häller.

Också vid val af smycken borde nödig försiktighet iakttagas, ty emedan man icke förstod sig på ädelstenar, köpte mången „glasbecker, behemiske demanter, ja ofta ock kristall och glasiaster för rätta orientaliska demanter.“ Detsamma skedde med rubiner, safirer och andra ädelstenar; en part köpte ock „amulerade styffer både till kläder och eljest“ och betalade så glaset lika dyrt med guldet, hvarigenom penningarna gingo ur riket och „the när omtränger hafva glas och annat sådant kvar igen.“ Därför borde man öfver hufvud taget icke bruka glasknappar och -örhängen, glashalsband och annat glasetyg.

Dessa föreskrifter borde noggrannt iaktagas, ty genom sådan förargelig klädebonad förorsakades lösaktighet och allt ondt, och Gud hotar att vilja borttaga sådana förargeliga prydnader och i stället skaffa stank för god lukt, ett löst band för bälte, ett skallot hufvud för krusadt hår och för en vid mantel en trång säck. I händelse dessa hotelser icke hade åsyftad verkan, tillgrepos andra åtgärder. Den, som öfverträdde dessa stadganden, bötfälldes eller måste för hvarje sidenkjortel eller kappa samt sammetskrage eller mössa, som hustrun hade, underhålla en landsknekt utom den som eljes underhölls, och detta icke blott tills plaggen voro aflagda, utan så länge de funnos i huset. [1])

Som brudar tillätas de dygdesamma prästgårdsjungfrurna „af första graden“ dock smycka sig med „några diamanter och pärlor“, „om de så ändteligen hafva ville“ äfvensom med dräkter af sidentyg, „dock allvarsamt och

---

[1]) A. A. von Stiernman a. a., I, 338 f, 355 ff.; Bexell, Ahlqvist, Lignell, Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia, I, 99 f.

höfligt gjorda.“ Också kronan fick vara „med någre ädla stenar och pärlor mätteligen besatt“. De „af andra graden“ borde göra sina kläder „något slättare och af mindre kostnad både i själfva tyget och den öfriga brudskruden“, afhålla sig från diamant- och pärlekläder samt „benöja sig med dem, som af guld gjorde äro“. Kronan borde ock vara „måtteligit utstofferad“ utan dyrbara pärlor och diamanter eller andra ädla och kostbara stenar.

Till någon excess med afseende å sin klädedräkt torde det finska prästerskapet under denna period knappast gjort sig skyldigt, därtill voro tillgångarna alltför små. I sitt testamente omnämner kära far stundom t. o. m. hvem af sönerna som skulle ärfva hans „långa prästmantel“ och hvem som skulle få hans „vinter- och sommarrock“. Endast med afseende å hufvudprydnaderna synes någon excess — om vi så vilja kalla det — förekommit. Upprepade gånger måste biskoparna påminna prästerna om att „göra sig af med det långa och stygga“ eller „det långa och förbenade“ håret, „hvarmed — säger Terserus — de näppeligen kunna skiljas ifrån andra militiae betjänte och hofmansbussar, hvilkom man måste sådant indulgera och efterlåta“; däremot borde de bära långt helskägg. Som hufvudbeklädnad åter användes utom baretter eller „prästelufvor“ „mårdskinnsmyssor med plyss“ eller „sobelsvantsmössor med sidentygsbotten“, mössor af „kosteligt räfskinn“ samt andra skinnmössor och filthattar; några voro t. o. m. så ansatta af ärelystnad, att de önskade begagna den för teologie doktorer reserverade röda sammetsbaretten.

Damernas toilett torde då i alla fall varit något mera omväxlande. Så användes dräkter af siden, kläde, sars, kardevan, palmit, kirsis m. m. i olika färger: tröjor af rödt regvall, silke, grofgrön o. s. v. med fint snöre eller olika färgade „garnettörsband“ besatta, „snörelif med

maljor", förkläden af rask, taft nättelduk och klösterlärft, halskläden af taft med spets på, svarta silkeshalfärmar, ärmekläden och öfverdelar, tafts-, linne- och floreshufvor, nattkappor af hållands- och klösterlärft samt nättelduk, tafts- och bomullsnattmössor, kardevansskor med silfverspännen jämte finare och gemenare läderskor, sängtofflor, bruna kirsisstrumpor och svarta strumpkragar, fingervantar, klippingshandskar, utterskinnsmuffar m. m. Bland smyckena anteckna vi armband af guld och sådana med svarta korillstenar, örringar „med insatte stenar", sarkar (? sargar) [1]), halsband af guld, bärnsten, röda äkta korlor, äkta granater eller äkta koriller och pärlor med „gullstifter uti" äfvensom silfverbälten, turkos- och diamantringar, silfverhårnålar m. m. Hvem som begagnade silfverkedjan med salig konung Johans konterfej, hvilken fanns hos herr Lars i Sibbo, må däremot lemnas oafgjordt. — Några „välluktande saker", såsom muskus, ambra och zibet, hvilka stodo att få på apoteket, fulländade toiletten. [2]) —

Det dagliga lifvet i prästgårdens många små stugor gestaltade sig nog i flere afseenden annorlunda, än det vi äro vana att finna där. Tidigt uppe och tidigt i säng var regeln, ty på söndagen skulle alla redan kl. 8 på morgonen vara i kyrkan — i städerna begynte gudstjänsten t. o. m. ett par timmar tidigare. Dagen började och slutade med bön; likaså lästes till och från bordet. — Inom familjen var naturligtvis „kära far" den styrande så i ett som annat afseende. Han, som „the andra näst Gud försvara och försöria skulle", borde också ha uppsikt öfver både hustru och barn, drängar och pigor. Men

---

[1]) Sarg, ett slags infattning af plattad guldtråd kring en ädelsten.
[2]) Uppgifterna, likasom beträffande husgerådet, hämtade ur olika domböck.r från 1600-talet.

själen i prästgårdslifvet var dock prästfrun. På henne berodde det nog främst, huru det dagliga lifvet och andan i hemmet gestaltade sig, och att hennes inflytande i allmänhet var godt, torde vi icke behöfva betvifla, om ock de flesta uttryckliga vittnesbörd därom härstamma från likpredikningar. — Hvad först beträffar förhållandet mellan familjemedlemmarna synes det öfver hufvud taget varit oklanderligt. Detta är ju icke häller att undra öfver, då prästen vid val af maka vanligen fritt fick följa sitt hjärtas böjelse, om också både stiftstyrelsen och sockneborna nog gärna sågo, att han genom att taga „pastoris relictam" eller annars befrynda sig med hans familj „upprättade" huset. Och dock torde härvid någon större känslosamhet knappast kommit i fråga, om det nu också å andra sidan hörde till undantagen, att man tog det så kallt och affärsmässigt, som herr Laurentius Pampinaeus i Sibbo, hvilken till äkta begärt sin senare hustru Agneta Bröjer osedd och obekant allenast „uppå sin systers råd, ord och anvisning", emedan hon „genom långligt omgänge henne och hela huset i bästa måtto kände." Därigenom torde ock den omständigheten kunna förklaras, att efter den ena makans död nytt äktenskap ingicks så snart sig göra lät. Men, som sagdt, förhållandet mellan makarna lemnade dock i allmänhet intet öfrigt att önska. Tvärtom utmålas det i likpredikningarna i synnerligen ljusa färger, huru hustrun varit „sinom man en hiertans tröst och ögnalust", gjort honom „liuft och icke ledt i hela then tiden the tillhopa lefde" eller huru hon „lefvat med sin käre man i all som största kär- och vänlighet, ja liuflighet, förandes med honom rätt till sägandes itt änglalefverne." För den tro- och hörsamhet hon sin käre man bevisat, ihågkoms hon också ofta i hans testamente och lofvade då i gengäld fortsättningsvis bevisa honom „all trogen lydno och hörsamhet, så länge han lefde."

Lika vackert tecknas bilden af prästhustruns husliga verksamhet. Om en heter det, att hon var den första oppe och den sista i säng. Aldrig kunde hon vara fåfäng, utan enär hon hade gått omkring och sett om sina hussaker och dem beställt, hvilade hon sig vid sin rock eller söm. Hvad sköna stycker hon hade låtit i huset göra, funnos efter hennes död att se. Hennes åhåga och flit att hålla sitt hus väl och rent kunde intet utsägas. De fattige eller torftige lät hon aldrig gå utur sitt hus hungrige eller ohulpne. Den lofliga församlingens ledamöter kunde på hennes döda mull säga, så män som kvinnor, så fattiga som rika, huru hon med dem lefvat hade samt dem och deras barn i deras sjukdom rådgifvit och hedrat på deras barns hedersdagar. Vidare säges, att hon kom till kyrkan „icke där att visa sina granna kläder eller höra nya tidender, skvallra och förtala sin nästa, utan för att bedja och höra Guds ord.“ [1]) Om en annan prästfru heter det, att hon hafver varit en flitig hus- och matmoder, som sitt hus och tjänstefolk väl förestod, satte dem före sitt arbete och gaf dem i rättan tid sin mat och lön. Emot gäst och gångande, för hvilka hon i sin välmakt alltid hafver mycket suttit i vägen, dem hafver hon berömligen omgåtts med, så att antingen hennes käre man hafver varit hemma eller borta, hafver i hennes hus stått väl till och alltid varit så lagad, att eho till gårds kom, vare sig hög eller låg, känd eller okänd, sent eller bittidt, fann han ett renligt och välstädt hus, mötandes hvarjom och enom med fägnat och efter råd och lägenhet med mat och dryck trakterat, så att ingen hafver utur hus vitterligen gått illa fägnat, hungrig eller törstig. Emot de nödlidande fattiga och husarma en mild Tabea, full med

---

[1]) Likpredikan öfver Laur. Preutz' hustru af O. Bratt; Nyby $^{20}/_{2}$ 1641.

medlidande och goda gärningar, gifvit dem mat och allmosor och när de dödde svepningskläder. Därför hördes också då denna sal. matrona bars utur huset „stor gråt och ynkeligt skrän.“ Ja, t. o. m. kunde det hända, att prästfrun, emedan hennes ärevördige man „alltid varit med sina svåra ämbetsgöromål mycket besvärad“, „tagit hela husbekymret ifrån honom och tagit på sig, sitt hus så väl och visligen förestått och regerat, att hennes käre man aldrig haft orsak om någon ting sig bekymra, allenast beställa om sitt ämbete och gå i huset och med glädje se, huru väl alting beställtes och huru i alla rum prydeligen tillstod; därför aldrig skonat sig, utan sent och bittidt gått omkring och sett efter, huru allt lagades, och ther något i huset felades, thet straxt lagat till rätta“. [1]) Sådana hustrur förtjänade verkligen benämningen „husära“ eller „husprydelse“, hvilka dem i likpredikningarna tilldelas, och de voro helt visst icke få.

Huruvida prästfrun också deltog i mannens litterära sysselsättningar, måste lämnas oafgjordt, men troligen blefvo de af henne föga uppmärksammade. Icke alla prästfruar kunde ens skrifva och deras litterära produktion inskränkte sig väl ock till en och annan pasquill. Endast om biskopinnan Gezelius heter det, att hon författat åtskilliga böner och psalmer samt börjat öfversätta „pinohistorien, som en tysk teolog hos härtig Ernst i Gotha skrifvit.“

Tyvärr ter sig bilden af prästhustrun samt prästgårdslifvet i allmänhet något annorlunda, så snart vi gå utom begrafningspanegyriken och uppsöka verklighetsskildringar från det dagliga lifvet. Därvid böra vi dock hålla i minnet, att lika naturligt som det är, att just de bästa sidorna framhållas i eftermälet efter döden, lika

[1]) Likpredikan öfver Jacob Brenners hustru af Laur. Preutz.

självfallet är det, att det dagliga lifvets händelser framdragas inför offentligheten blott, då anledning till klagomål förefinnes. Vi få då se, huru mången präst råkat få en riktig „krokedilshustru", som på allt sätt förbittrade lifvet för honom. Så var exempelvis fallet med herr Anders i Rantasalmi, hvars hustru Elisabet tyckes varit af mycket „sällsampt gemöte". Först och främst hade hon en elak vana därmed, att hon „uti hvart ord hon talade, hafver nämpt fanen både uti sin glädje, sorg eller bitterhet"; mot sina styfdöttrar var hon så sträng, att de aldrig „torde kny eller röra sig för henne, utan voro räddare för henne än de kunne vara för deras egen moder"; värst var det dock, när hon „druckit en dryck brännevin." Hon var dock tydligen „vettlös", gick ock slutligen igenom den ondes ingifvelse vetandes och viljandes och förgjorde sig själf. [1]) En rätt amper matrona synes också kapellanens i Elimä Isak Nirckos hustru Stina Serlachia varit. Då vid Andreae tid några karlar varit hos kapellanen på arbete och kommit in i stugan, hade de blifvit varse att „kaplanshustrun hållit sin man fast, viljandes utan tvifvel ej släppa honom med karlarne till skogen, och medan de revits, har hon hotat till att slå honom ved örat, hvilket slag hennes man försatt med en knif, så att hon däraf litet sargat sin hand, att den blödt." Sedan de andra emellertid gått åt skogen, kom herr Isak efter dem med bara föttren allenast med tofflor. Då de om aftonen skulle lägga sig, var huspigan åter tre resor och bad karlarna komma att taga fred emellan kapellan och dess hustru, och som de därpå ingått, hade de sett, hurusom kapellanskan hållit sin man fast emellan sig och en sängstolpe, till dess de skiljt dem åt. Orsaken till oenigheten var den, att herr Isak hyste stora misstankar

[1]) Rantasalmi $^{17}/_{6}$ 1648.

om något oanständigt emellan coadjutorn i Pyttis herr Hindrich Veckman och sin hustru, hvilket sig skall tilldragit, då denne varit i hans hus att betjäna honom med predikande.[1] Icke just bättre tyckes kyrkoherdens i Bjerno hustru varit. I domkapitlet beklagade hon sig visserligen öfver, huru sacellanen kallat henne med fula öknamn och slagit henne, medan herr Nils åter å sin sida påstod, att hon först slagit honom, rifvit hans jacka sönder, slagit och stött honom med eldgaffeln, ja hon hade t. o. m. „lofvat mörda herr Nils, likasom Judit gjorde Holoferne".[2])

Vid sådana mindre uppbyggliga uppträden i prästgårdarna var nu dock ingalunda hustrun alltid den felande. Mannen hade ju visserligen af domkapitlet s. a. s. fullmakt in blanco att upprätthålla ordning i hemmet — också om det skulle ske med vapenmakt —, han förmanades att styra sin hustru, så att hon icke inläte sig i otillbörliga ärenden — dock med den kanske nog så behöfliga reservationen: „slår han henne mer än billigt är, må saken tingföras";[3] mindre oenigheter sökte domkapitlet dock ställa till rätta. Den 18 och 19 april 1659 stod sålunda herr Henricus Severini i Åbo inför kapitlet tilltalad för att han lefde illa med sin hustru, hvilken erkände, att han „låter illa både druckin och fastande". Vid undersökningen kom det ock i dagen, att de hade „något emot hvarannan, som ej stort var att berömma". De förliktes denna gång med hot, att den som skulle bryta löftet om enighet, skulle bli hårdt straffad, „stå på pallen". Freden blef dock icke långvarig, ty den 9 november voro de åter framme. Biskopen framlade då fyra anklagelsepunkter mot herr Henrik. Denne hade kallat sin svärmor tjuf, lenlöperska, gammal djäfvul, hvartill han

---

1) Pyttis 4/2 1701. 2) Cons. eccl. Aboens. prot. s. 94. 3) Åbo Tidningar 1793 N:o 12; Cons. eccl. Aboens. prot. s. 289.

icke kunde neka. Sin hustru hade han kallat hora, hvilket han ock erkände, men sade, att det skett i hastigheten och att hon uppeggar honom. Han „svär, bannas, beder s—n fara i sin själ och hjärta" — menade hustrun; detta erkände han sig ha sagt för 9 eller 10 år, medan hustrun påstod, att det skett för ej länge sedan. Då herr Hinrik gjort barnsöl, hade biskopen förmanat honom, att han skulle förlika sig med hustrun, dock utan resultat. Nu bad hustrun om skilsmässa. Konsistorium förmådde dem dock till förlikning äfven denna gång. Herr Hinrik tog sin svärmor i hand och lofvade visa henne heder, ära och vyrdning. Svårare var det att beveka hustrun. Hon menade, att han väl lofvade rundt, men hölle intet. Slutligen lät hon dock öfvertala sig af konsistorium, då mannen lofvade lefva med henne „såsom en ärlig äkta man väl anstår." Med tårar bad han slutligen „Högvördige fadren" om förlåtelse, och allt slutade sålunda denna gång till allas belåtenhet. Nu tyckes det räckt ända till den 24 januari 1661, då han åter tilltalades för sitt „ilacka öknamn". Alla hade han därmed öfverfallit, biskopens hustru, svärmodern, kyrkoherdens hustru o. a. Sin egen hustru och sina barn hindrade han att göra sin aftonbön, förde fram skamliga namn på hela släkten m. m. Men också denna gång fick han förlåtelse och därjämte t. o. m. löfte om promotion, så framt han gjorde „någon märkelig bättring", hvilket dock knappast torde inträffat. [1])

Ett formligt röfvarelif tyckes också förts i Puumala prästgård under herr Anton Brudgummes tid. Sonen Mikael var enligt fadrens mening icke vid sitt rätta förstånd, ty hans skolmästare skall en gång hafva honom „med en stentafla uti hufvudet slagit, att några ben måste uttagas", och två gånger om året öfverfölls han af sådant ra-

[1]) Cons. eccl. Aboens. prot. ss. 290. 291, 367 ff., 372, 484.

seri, att han ej visste, hvad han gjorde. Under ett sådant anfall hade han öfverfallit en bonde med olidliga skällsord, slagit honom två gånger vid örat och en gång för munnen, sparkat samt i sin ifrighet med ett förskräckligt utseende med en granstör i handen i alla hus där vid sundet inträngt, sökande bonden, och då han funnit honom slagit honom ett stort blodsår i hufvudet, viljande honom i strömmen dränka. Modren besvärade sig ock att sonen henne ofta slagit, visande ärr på armen och ögat, håret varit utdraget, som hon ock visade, sägande, det sonen icke gör, det gör mannen; nu begärde hon skilsmässa och så framt sonen icke skaffades utur vägen, så ville hon taga en knif och skära halsen af sig eller ock dränka sig i strömmen. Också menade hon, att sonen skulle taga lifvet af sin egen hustru, ty han hade henne nu så bastonerat, att hon intet kunde stort röra sig, och enär hon eller kyrkoherden ville stifta fred emellan dem, hotade han dem med döden eller ock till det ringaste så mycket, som han hustrun gifvit hade, hvarföre de icke understodo sig att sekundera den stackars unga hustrun. Icke voro de häller säkra för, att han icke en vacker dag skulle tända eld på prästgården, ty ett torp hade han tidigare antändt. På tillfrågan, huruvida det vore sant, som hustrun berättade samt om det anstode en prästman sådant lefverne att hålla, hade kyrkoherden ingenting att genmäla. Befallningsmannen ålades emellertid nu att taga Michel Brudgumme „vid hufvudet och för rätta ställa“, men innan detta hann blifva verkställdt, hade han vid ett dryckeslag dräpt en man och i fängelset ångrade han sedan blott „att han ej i tingsstugan skurit sin moder halsen af“. Slutligen dömdes han till döden och afrättades den 17 januari 1691. [1])

---

[1]) Puumala $^{3}/_{11}$ 1684; $^{11}/_{2}$, $^{18}/_{11}$ 1685; $^{21}/_{10}$ 1689; $^{23}/_{10}$ 1690; $^{18}/_{11}$ 1691.

Beklagansvärd var också herr Mathias Warg i Helsingfors, som inför rätta måste bekänna „med gråtande tårar", att dess hustru var „en oförnuftig kvinna, en orolig människa och en fyllbytta". Nu beskyllde hon uppbördsskrifvaren Jonas Collin för att ha „låtit elda sin badstuga och därigenom ärnat steka hennes man"; denne hade dock Collin ovetande tagit sin tillflykt dit synbarligen undan hustrun, ty på tillfrågan visste han intet rättare „än att ju hans hustru såret honom i hufvudet slagit." [1]) — Sådant hörde dock till undantagen och jäfvar på intet sätt det ofvan uttalade omdömet.

Till familjen räknades också tjänstefolket och behandlades såsom verkliga familjemedlemmar utan all nedlåtenhet och stötande förnämhet, om där också småningom begynte uppväxa en viss rangskillnad så att t. ex. föräldrarna kunde motsätta sig sonens giftermål med sin utkorade, emedan hon „en bondedotter var". Denna vänliga behandling synes åter från tjänstefolkets sida blifvit vedergälld med aktning, vördnad och trohet. Dock funnos gifvetvis undantag från denna regel redan då. En piga tog af spannmålen, som hon fått att spisa boskapen med, mältade, brygde och sålde ölet samt menade, att far och mor icke skulle ha så noga reda på, i händelse man toge ett får; om söndagsmorgonen togo drängarna, sedan prosten med familj rest till kyrkan, hästar ur stallet och skjutsade pigorna. I Kexholm synes man särskildt haft det muntert, då prosten Serlachius med sin prostinna rest till Pyhäjärvi. Med en köksknif öppnade drängen Heikki kammardörren — detta hade han praktiserat redan under prosten Boismans tid —, sönderbröt sigillet på nyckelskåpet och gick så jämte Annika ned i källaren efter öl, hvilket de därpå med sitt „samlade pack" drucko

[1]) Helsingfors Kämnärsrätts prot. $^{26}/_{10}$ 1700.

ur „herr prostens det fina christalglaset“; ett annat ölglas „af vid form med knappar under“, som de likaså begagnat, söndrades. Med en „dirk“ öppnades ännu ett annat skåp, hvarefter de förplägade sig med något korinter och russin, som där förvarades. Jämte klockaren Michel Larsson gick Annika sedan åter ned i källaren, där de „af tapphålet druckit portugisvin — —, men huru mycket vin det var, kunde hon ej minnas.“ Slutligen hade klockaren fått syn på ett konterfej ofvanom dörren och med en tjock pärta stuckit på taflan „för det murianska ansichtet, hvilket han sade honom ej kunnat lida.“ Hela den prosten åsamkade skadan uppgick till 3 tunnor öl, ett ölglas, $^{1}/_{2}$ tunna korn, 20 kappar malt, 4 fåglar, 3 lemoner, en kappe hvete, morötter, korinter och russin, vin och 5 sillar till ett sammanlagdt värde af 56 dal. 26 öre k. m. För att slippa från affären sökte de sedan inbilla prostinnan, „att tomtgubben i herr prostens och hennes frånvaro — — tornerat i källaren och vändt tunnorna med tappsidan emot väggen såsom ock burit deras uttappade tunnor i källarhalsen“ — en historie, som dock icke kunde rädda dem från en välförtjänt näpst. [1])

I andra fall kunde det dock vara förenadt med en viss risk att utdela en tillrättavisning, ty då kunde det gå som med herr Michel i Rantasalmi, hvilken en gång „litet näfst“ sin dräng för hans lättja med den påföljd, att drängen löpte sin väg. Värre höll det dock på att gå herr von Holl i Parikkala, hvars dräng „efter en tillbörlig kastigation för sin obstinathet“ gått ur dörren och fattat en stör, med hvilken han väl slagit kyrkoherdens hufvud i tu, därest denne icke hunnit draga det under döragåtan, „hafvandes ock sedan drängen fattat en sten, viljandes kasta honom därmed.“ I Nagu råkade kyrkoherden Eri-

---

[1]) Kexholms rådstugurätts. prot. $^{8}/_{1}$ 1692.

cus Stodius åter i delo med sin ryttare, hvilken begynt „bruka en onyttig mun“ angående sina hus. Då kyrkoherden visat ut honom och för att ge befallningen större eftertryck gifvit honom ett slag „med handen ved örat“ samt, då icke ens detta hjälpte, tagit „till brandstakan“, utmanades han af ryttaren på envig, hvilken utmaning dock icke synes blifvit antagen. En annan gång, då kyrkoherden jämte nämnden var att anställa syn angående hö, som ryttaren olofligen tillegnat sig, tänkte denne dock utkräfva hämnd; hustrun menade ock, att „en skulle läggia ögonen till, emedan dess man laddat sin byssa“ och dessutom hotades kyrkoherden med yxhammaren. Däraf blef dock intet, och den modiga knekten bötfälldes till sina 40 mk. [1]) — Dock låtom oss återvända till lifvet inom prästgården.

Som vi hörde stod prästgården alltid öppen för gäst och gångande och de resande särskildt bland ståndspersoner togo också gärna in där, äfven efter det gästgifverier blifvit allmänna. Om utrymmet ofta var knappt, redde man sig dock, ty som bekant var man den tiden icke särdeles pryd vare sig i ord eller åthäfvor; det gick till som i Rantasalmi, hvarest i samma rum som prästhustrun natthärberge bereddes åt befallningsmannen och hans hustru, en gammal kapten och hans hustru samt ytterligare på golfvet åt några dragonofficerare och regementsbarberaren. [2])

Ingenting hade man häller emot, att kyrkobesökarne på söndagsmorgonen kommo för att i prästgårdsstugan värma sig och där förvarade sin vägkost, men det tyckte t. ex. pastor i Leppävirta icke om, att de därvid togo med sig „en hoper hundar“ och lämnade dem efter sig.

---

[1]) Cons. eccl. Aboens. prot. s. 178; Rimitto 1697; Rantasalmi $^{5}/_{7}$ 1647; Jougio $^{21}/_{10}$ 1691; Nagu $^{26}/_{2}$ 1698. [2]) Rantasalmi $^{17}/_{6}$ 1648.

så att de sedan stötte sönder fönstren. De kunde därför gärna — menade han — som andra bygga sig en sockne-stuga.[1])

Men de besökande skulle icke blott härbergeras, utan ock hederligen trakteras, något som mången gång torde beredt kära mor icke så litet hufvudbry, emedan förråden mången gång torde varit nog så små, men gästerna däremot så mycket matfriskare. Af sockneborna fick ju prästen visserligen allt hvad han behöfde — eller borde åtminstone få — såsom säd, ja t. o. m. färdigt bröd, smör, kött, fläsk, ost, fisk, ägg m. m. Af bröd fanns såväl groft rågbröd som sådant af skrädt mjöl, stundom uppblandadt med korn- eller hafremjöl — i de fattigaste familjerna väl också med stampa och bark; hvetebröd förekom ock ibland. Fisk, af hvilken fanns såväl färsk som saltad och torkad af flere slag, användes i vida större utsträckning än i vår tid. I st. f. senare tiders potäter användes rofvor och kål, färsk eller insaltad. Hade man råd, kunde man ock genom „speceri och annat smått“ såsom ris, plommon, sveskon, langrussin, korgrussin m. m. bereda sig någon omväxling i den enformiga dieten. I städerna erhöll man i gatubodarna „fikon, pomerandser, lisbons oliver, mandel, triachels“ (treacle? sirap) samt på apoteket åtskilliga slag af socker, såsom manna eller lådsocker, fint socker, gement socker och pudersocker samt krydder såsom korinter, ingefär, peppar, anis, neglickor, kannel, saffran, muskateblommer, muskater och kardemumma äfvensom vinettika och hvit honung. Dessutom voro gröna upptorkade krydder „möcket kostelige i maten“ och lindrade mycket kostnaden med speceri; också dem fick man på apoteket och för 2 öre k. m. „en knippa så stor, att man med näfven —

¹) Leppävirta ¹⁵/₂ 1709.

— eller med tomen och lengsta fingre" kunde omfatta den, eller ock köptes de hos trädgårdsmästaren, och voro: „pettersilie, salvia, mejram, krusmynta, kynnel, timia" (de två sistnämnda voro korfkrydder). Dessutom användes pepparrot, palsternackrötter, murrötter, jordärtsskåckor, rödbeta, palsternackor, purlök, skaftlök och myntor. [1])

Särskildt var det dock drycken man lade vikt vid. Det finska ölet, af hvilket funnos flere olika sorter, såsom herreöl, „fougteöl", svenneöl och svagöl eller spisöl, torde varit af särskildt god beskaffenhet, emedan Johan III lät för sin egen taffel under någon tid hämta sådant till Sverige och hade jämte sin älskeliga, kära hustru synnerligt behag till det. Att man äfven i prästgårdar förstod sig på dess beredning framgår t. ex. däraf, att kyrkoherdens i Ingå hustru Margreta erhöll af konungen det hedrande uppdraget, att „några läster öl årligen till vårt behof bryggia." [2]) Utom hembryggdt öl bjöds vid gästabud „godt åbo-öl" samt utländskt, såsom svenskt, wismars och lybiskt med eller utan anis. Dessutom användes brännvin, som också tillverkades hemma, samt tyskt brännvin äfvensom flere slag af vin.

Måttlighet borde alltid — äfven vid gästabud — iakttagas och icke minst af prästerna, hvilka ju hade att öfvervaka, det hos andra inga excesser i sådant afseende finge förekomma. En huld regering hade också gifvit noggranna föreskrifter om, huru stort antal gäster man fick inbjuda och huru de skulle trakteras; de skulle „låta sig behaga, hvad then allsmächtige och mildrike Gud under vår nådige öfverhets hägn i thesse farlige och svåre tider til traktamente nådigast förläna täckes." Till trolofningar fingo bjudas endast kontrahenternas närmaste släkt och

---

[1]) Vaaranen, Samling af urkunder II, 296; Hist. Arkisto XVI, 80 ff. [2]) Leinberg, a. a. III, 46.

förvanter eller i händelse sådana icke funnos två eller högst tre främmande personer såsom lagliga vittnen, och borde allt förlöpa „utan kostnad och öfverflöd och något banquetterande.“ De noggrannaste föreskrifter lämnades dock för själfva bröllopet. Brudgummen fick icke infinna sig „med solennitet och många beledsagare“; likaså förbjödos i brudgården alla gästabud och solenna badstugugångar, som förut varit brukade till prakt och omkostnad. På landsbygden tilläts brudgummen dock infinna sig aftonen förut och „tå bespisas med en ordinarie måltid utan konfekt och dryckenskap“. Till den egentliga bröllopsfesten fingo icke ens de förnämsta inbjuda flere än 16 par, „tå inneslutandes såväl musikanterne som ämbetsmännerne till gästernes accommoderande“; musikanterna fingo vara hos de af första graden högst 6, den andra måste benöja sig med 3. Hölls bröllopet på söndag borde alla vara samlade, så att man vid slaget sju kunde sätta sig till bords och allt vara ändadt kl. 12. Hölls det åter vid middagstid och på söcknedag — „thet ock bättre var“ — skulle „stunderna propartioneras therefter“. Försummade någon att infinna sig i rättan tid, fälldes han till böter. Särskildt förbjöds „all otidighet och oskick, som sig därmed inritat, att ungkarlarna inställde sig sent och druckne“; de borde vid vite af 30 d. s. m. inställa sig tillika med andra bjudna gäster.

Också uti själfva matordningen måste graderna observeras, så att den första tilläts hafva tvänne anrättningar, hvar anrättning af en rad fat samt rätterna „allvarsamt utprydde och mätteligen kostbare“, så ock konfekt af frukt, som vuxit inom riket „anten inlagd eller annarledes utan stor kostnad preparerad“, men inga marcipaner vare sig större eller mindre.

Den andra graden måste åtnöja sig med allenast en anrättning af måttelige rätter, så ock de satte på en rad

på bordet och ingen annan konfekt än af bakelse och inom riket vuxen frukt, oinlagd och utan kostnad beredd.

Som dryck anbefalldes främst godt inhemskt öl. Dessutom kunde bjudas främmande öl och brännvin äfvensom af dem, som räknades till första graden, vin, helst spanskt eller franskt.

Dansen fick begynna först efter det maten var upptagen och tacksägelsen gjord. Den andra dagen fingo blott släkt och bästa vänner samt de som långvägade voro trakteras.

Liknande föreskrifter lämnades för öfriga familjefester. Vid barndop fick man som faddrar bjuda två eller högst tre af hvardera könet jämte barnmorskan, och skulle de trakteras utan allt öfverflöd i mat och dryck; vid begrafningar voro alla gästabud eller graföl förbjudna i städerna; på landsbygden tillätos endast de långvägade „spisas med mat och dryck“, dock icke med något öfverflöd, utan allenast efter nödtorften „utan konfekt eller något öfverflödigt omdrickande“ o. s. v. [1])

Förordningarna tyckas också af det finska prästerskapet iakttagits, och hade det vid dess samkväm veterligen icke gjorts någon excess. Tidens gästfrihet och frikostighet med mat och dryck likasom de besökandes matfriskhet öfvergick dock betydligt våra dagars och kunde väl bringa en nutida prästgårdsfru åtskilligt hufvudbry. Om ett par hederliga begrafningar äga vi närmare upplysningar, och synes förplägningen där varit nog så riklig. Till den ofvan omnämnda Elisabet Reuters begrafning användes icke mindre än 6 tunnor korn till öl och dricka, 5 tunnor råg till bröd och annan folkets förtäring. 14 kanner brännvin, 1 oxe, 1 bock, 1 får, 1 svin, några

[1]) A. A. von Stiernman, Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar III, 258 ff.

lispund torrt kött och fläsk, 2 lispund smör och andra „victualiepertzeler“ äfvensom något speceri, som ifrån staden därtill uppköpt blifvit, förutom att redan vid kistläggningen någon bekostnad blifvit gjord. Vid prosten Tornaei begrafning åter år 1681 voro enligt fransmannen Regnards berättelse salen och fem eller sex andra rum uppfyllda med gäster, bland hvilka märktes ett stort antal präster, och bjödos de därvid på egendomliga s. a. s. antika kötträtter — de hade varit tillredda åtminstone åtta dagar — samt franskt och spanskt vin, öl, brännvin och ett slags dryck „calchat“ (kallskål?), beredd af öl, brännvin och socker, med hvilka drycker gästerna rikligen förplägade sig, tills de ramlade under bordet; dessutom bjödas de på tobak. [1]).

Mycket bestyr torde kära mor haft också då hans högvördighet biskopen väntades på besök. Då skurades, dammades och fejades, slaktades, bakades och bryggdes och var ett „fläng både ute och inne“; de närmast boende ämbetsbröderna och andra vänner inbjödos också till festen. Gezelius, som väl visste, huru sådana konvent plägade sluta, påminde därför en gång, då han kungjorde sin visitationsresa till Åland, om, att de icke skulle „bekymra sig om någon onödig bekostnad“, emedan biskopen icke hade många med sig, ej häller ämnade dröja länge på hvarje ort. Däremot synes visitationen i Padasjoki den 28 februari 1675 icke gått af för så litet. Inbjudna voro, förutom de i socknen tjänstgörande prästerna, pastor i Kuhmois, pastor i Sysmä, coadjutor i Pyttis, länsmannen och andra ärliga män. Att sustinera vices hospitis och traktera gästerna hade värden herr Erik Grijp inbjudit praeceptorn hos baron Arvid Horns kära barn Dn. Johannes Voivalenius. Festen begynte dock

[1]) Laukas $^{17}/_{6}$ 1699; Protok. och meddel. III, 160 ff.

egentligen först, sedan hans högvördighet biskopen om aftonen rest bort, och vi kunna föreställa oss, med hvilken lycklig uppsyn värden då uppsökte sina gäster. „Gudi ske lof, nu är allt väl öfverståndit“ — voro hans första ord — „lät oss nu vara lustiga, härtill hafva vi intet haft tid att sittia och tala med hvarandra“, och så begynte vice hospes trakteringen. Att festen fick ett mindre angenämt slut hör icke hit, och voro prästerna den gången fullkomligt oskyldiga därtill. — Å andra sidan kunde dock välfägnaden, som bjöds, vara allt annat än smaklig. Om vi få tro församlingsborna, skall t. ex. kyrkoherden i Säkylä herr Gabriel Andreae, då biskopsting hölls där år 1674, låtit koka ett „skabbugt nöt“, men det kan ju ock vara förtal, ty förhållandet mellan församlingen och kyrkoherden var för tillfället icke godt. [1])

Men också vid helt hvardagliga tillfällen blefvo besökande gästfritt emottagna. En gång rastade biskopen i Reval Christian Agricola med sina 9 följeslagare i Letala prästgård, hvarvid till gästernas välfägnande erfordrades 2 lisp. bröd, 1 tunna öl, 5 skålp smör, och 1 lisp. kött. Lika matfriska synas de sändebud varit, som år 1634 togo in å prästgården i Kyrkslätt. Till deras förplägning åtgick nämligen 5 tunnor öl, 4 kannor brännvin, en oxe, 6 får, 6 höns, 5 harar, 4 tunnor bröd, 1 ½ lisp. smör och 80 ägg. Rikligen måtte också herr Andreas Orraeus i Hollola trakterat sina nyårsgäster — några bönder — år 1655, ty sedan de hvar i sin stad blifvit beskänkte och logerade uti ett hus tillsamman, hade ett par af dem begynt ordkastas om någon jord, som de tvistade om, hvarvid den ene uti ölsmål hade råkat säga den andre „med reverents till en hundsfott.“ Denne hade då gripit till en

---

[1]) Tengström, Circulär s. 210; Padasjoki $^{22}/_{9}$ 1675; Åbo Tidningar 1793 N:o 37.

„klufven spielka af ett pärteträ“ och därmed slagit den andres näsa „likasom med svärd tvärt öfver, så att kinbenen på både sidor om näsan emot togo och andan midt igenom näsan utgick“, hvarvid den slagne genast „nederstupat och besvimat hade“ och måste sedan med stor sveda och hufvudkrankhet en hel månads tid ligga och låta läka sig i prästgården. [1] Tyvärr slutade dylika kollatser och samkväm icke så sällan just på ett sådant allt annat än uppbyggligt sätt. Sedan man något „panquetterat“ och druckit, hade man mycket svårt at styra sin „lättsinniga“ tunga; snarstucken och ömtålig som man å andra sidan var till ytterlighet, kunde ett förfluget ord bringa vederbörande i eld och lågor, och en gång i farten framdrog man alla gamla mellanhafvanden — hvar vid orden ingalunda skräddes. Efter det man så en stund „en hop onyttigt munbruk hållit hade“ dels på svenska, hvilket synes varit det allmänna umgängesspråket, dels åter, i händelse dess förråd af kraftuttyck tog slut, på finska och latin, hvilka behandlades med lika stor fermetet och elegans, öfvergick man till hårdrag, pustar, munslag, stötar m. m., angripande sin vederdeloman med hvad närmast kunde finnas till hands: en tallrik, ett silfverstop, en „ölkippa“, ett „vedaträ“ eller något dylikt, så att bloden ofta rann „något tämmeligt“. Den andra akten utspelades vanligen inför domkapitlet eller i tingsstugan och den tredje i prubban eller stadsfängelset. — I allmänhet synes dock förhållandet mellan ämbetsbröderna varit tämligen godt, så att sådana våldsamma uppträden jämförelsevis sällan inträffade. Vanligen nöjde man sig med ordkastande. Värst var det emellertid för dem att komma sams, hvilka af ödet sammanförts att verka inom samma församling: förhållandet mellan kyrkoherden och hans ka-

---

[1] Asikkala $^{6}/_{8}$ 1655.

pellan eller kapellaner lämnade därför ock åtskilligt öfrigt att önska. Några exempel på våldsammare sammanstötningar än vanliga okvädensord och „perlement“ må anföras. Den 7 augusti 1644 besvärade sig pastor Lemoënsis i konsistorium öfver, att Dn. Henricus „hade presenterat honom en örfil och tagit hår af honom såsom ock öknämt pastorem“. Härtill kunde nu visserligen Dn. Henricus icke neka, men sökte ursäkta sig med att „Dn. Jacobus hade sagt tillförene åt honom: Qvid est servitus? — Audi bestia!“ Domen lydde: „Dn. Henricus Nousensis incarcereras på en tid och afstår med ämbetet, för det han hafver druckit sig full och sig så otillbörligen förhållit i många stycken i conventu, där Dn. pastor mente honom något corrigera.“ År 1656 angaf Dn. Petrus Magni Arenius vår bekante Dn. Henricus Severini, emedan denne öfverfallit honom med hugg och slag i hans eget hus, hvartill Dn. Henricus först visserligen negerade, men bad dock senare „till och lofvade aldrig så göra mer“, hvarefter han förmantes „vara sinom rectori lydig“ och bevisa honom eljes vänskap. Vid undersökningen om hvad som förelupit mellan Dn. Elias Hamnius och Dn. Petrus Olai i Pedersöre, visade det sig, att saken var vida allvarsammare än ett vanligt perlement. Striden hade begynt så att Dn. Petrus kallat Dn. pastor en skvallrare, emedan han för Dn. praepositus refererat, huru Dn. Petrus sin pastor ovitterligit rest på socknen, druckit sig där druccken och därmed glömt kalken. „För den skull slog Dn. Elias Dn. pastor på munnen och voro därmed hår i hopa förste gången. Därmed skildes de dock, och Dn. Petrus gick ut, men kom åter in och så andra gången i håret på Dn. Elias; åter gick han ut Dn. Elias, men kom åter in och språng med vredt mod tredje resan Dn. Hamnius i håret, så att Dn. M. Paulus Jeronius måste skilja dem åt och föra Dn. Petrus ut.“ — Följande morgon, då

Dn. Petrus hunnit något lugna sig, kom han dock tillbaks till Dn. Elias Hamnius och deprecerade, hvarefter de förliktes. Lika krigiska synas Dn. Canutus Matthiae och Dn. Thomas Henrici i Mäntyharju varit. Efter det de suttit några timmar och därunder något druckit, begynte de „ordkastas sinsemillan", hvarvid kapellanen fick sin kyrkoherde i håret och skälde honom för gammal hund, medan kyrkoherden fick kapellanen i ansikte med handen och ref ett blodsår o. s. v. Här slutade det med böter å hvardera sidan. Icke mycket bättre synes förhållandet varit mellan herr Michael Clementis i Jämsä och hans kapellan herr Bertil Pauli, hvilken ofta skall stått „efter herr Michels lif och velat slå honom ihiäl". Efter kyrkoherdens död öfverflyttade han sin bitterhet på enkan, hustru Karin. En gång då han kom „utaf sin klockarevacke" och var „fast drucken", fordrade han öl och mat, „men efter hon — hustru Karin — fatig kvinna, var både sorgfull och trött, kunde hon icke så snart komma upp utaf sängen", hvarför herr Bertil sprang „till itt vedeträ, fick henne i håret, ryckte henne utaf sängen och lade uppå som en knekt". En annan gång sprang han henne „i håret och ref henne i näsa och öron" o. s. v. [1])

Ett synnerligen förargelseväckande lif fördes ock under en följd af år mellan kyrkoherden Matthias Canuti och kapellanen Jacob Thomae Agermannus i Pelgjärvi, de där på det mest brutala sätt uppträdde både hälg och söcken, vid gästabud och annars, i kyrkan, prästgården och tingsstugan, uppväckande allmän förargelse. Komedin begynner 1668 därmed att herr Jacob besvärade sig öfver, huru såsom kyrkoherden honom med skamliga ord

[1]) Åbo Tidningar 1792 N:o 21; Cons. eccl. Aboens. prot. s. 7, 46; Mäntyharju $^{9}/_{2}$ 1641; Teits klagomålsregister s. 301 ff.

missfirmat och laederat, nämligen kallat honom ofta och åtskilliga gånger „skälm", „räntty" och „sikain pappi" m. m. Då han därtill svarat: „stor tack, herr kyrkioherde, det lyder intet så kongl. placatet, prästerskapet allernådigst meddelt, att en prästman skulle således utskämbdt blifva", hafver kyrkoherden sprungit till honom, sett på hans rygg och sagt: „är kongl. placatet här skrifvit? — och det gjord med stort löje och gäckeri". — Kyrkoherden erkände sig hafva sagt, då herr Jacob reste till Savolaks att hålla gudstjänst om nyårsdagen: „det är en skälm och hund, som således ifrån kyrkan drager"; det hade dock skedt „af hastoga mode" och bad han äfven nu om förlåtelse därför. Ytterligare anklagades herr Matts för att ha sammanvigt en bonde med dennes förra hustrus brors hustru och därför tagit en ko och en „turck" af fårskinn; af en kona, som haft lönskeläge, hade han tagit likaledes en ko och icke angifvit förbrytelsen för världslig rätt, utan själf varit både domare och exekutor. Detta allt medgafs, men emedan konan rymt, hade han tagit kon och dock anmält saken för prosten vid prostetinget. Följande år anförde herr Jacob, att herr Matts i kyrkan slagit honom ett blodsår. Genom vittnen utröntes dock, att kyrkoherden aldrig i kyrkan slagit honom, utan „allenast uti sin stugu" i prästgården, hvarest herr Jacob den dagen predikat, i det att de „efter gudstjänsten mot aftonen druckne blefvo" och kyrkoherden då stött herr Jacob, „så att han mot väggen på bänken föll, dock intet något blodsår eller blodvite" honom därvid tillfogats. Saken, hvilken af herr Jacob ansågs ha passerat i kyrkan, emedan han den dagen där i stugan predikat, remitterades till domkapitlet. Nu grep också allmogen in, beklagande sig öfver, att prästerna hvar heligdag de i kyrkan möttes „ett grufveligit upptåg med munbruk och skamliga ord emot hvarandra haft hafva"; vidare hade kyrko-

herdens hustru offentligen kallat kapellanens hustru hora och drifvit henne från den ena bänken till den andra, „så att de icke med godt samvete i kyrkian gå kunna eller deras predikan höra, så länge de ett sådant kifaktigt lefverne föra.“ — Kapellanen hade nu också nya beskyllningar mot sin kyrkoherde. Denne skulle ha åt ryssarna sålt en klocka samt sig såsom en Asmodeus emellan honom och hans hustru inträngt, en beskyllning, hvarifrån herr Matts dock genom ed befriade sig. Å sin sida besvärade sig kyrkoherden öfver att herr Jacob, som emellertid blifvit af domkapitlet priverad, icke besökte kyrkan, hvartill denne gaf ett öfvermodigt och för kyrkoherden i högsta grad förolämpande svar.

Vid följande ting uppträdde f. d. kapellanen dock mer ohyfsadt och rått än någonsin, „dusande“ domaren uti sittande rätt, menande, att han ingen rätt där får eller fått. Till domkapitlet lönade det icke häller mödan att vända sig, ty om biskopen bekomme „någor miöhl eller andre partseler“, så blefve hans sak underlagd. Sin ringaktning för sina förmän hade han ock visat, då kyrkoherden tillsändt honom konsistorii privationsskrift, i det han, ehuru han igenkände underskrifterna, sagt: „denna skrift har en skälm och hundsfott skrifvit, och ingen ärlig mans namn är därunder“; vidare hade han, ehuru priverad, kristnat barn, tagit hustrur i kyrkan o. s. v. Kyrkoherden hade han kallat bl. a. en svinpräst, och menade sig kunna bevisa, att han „en svinpräst på Sikaniemi i Viborg varit“; ville också veta, hvarföre biskopen honom priverat och satt i stället herr Matts, som dock i fängelse suttit. Nu besvärade sig också nämnden och hela menigheten öfver, att herr Matts kallats svinpräst och de således svin, begärande, att herr Jacob måtte straffas och de en gång ifrån hans „oändeliga orolighet och stora förargelse entledigas måtte“, hvilket dock icke

synes bekommit herr Jacob synnerligen, i det han begynte där inför rätta „mijsa på munnen och med half siungande och löje sporde: 'hvad tro de nu med mig fattig karl göra vela' och spasserade af och till på golfvet inför rätta."

Herr Jacob pliktfälldes väl nu, men den förargelseväckande tvisten fortfor ännu i åratal och afslutades först med den ena trätobroderns, kyrkoherdens, död under en uppbördsresa i socknen den 6 maj 1673. Herr Jacob, hvilken slutligen blifvit dömd till döden för skymfande af biskopen, domaren och häradsrätten, kyrkoherden och församlingen samt för olydnad mot sina förmän, blef väl af hofrätten ställd på fri fot, men återvände icke till sina församlingsbor, utan sades ha „hållit till" i Viborg, Lappstrand och annorstädes. [1])

Vackert skall det ock varit — såsom ett ögonvittne, dock ironice, betygar — att påse, hurusom kapellanens i Ilomants herr Jören Harlenii hustru Maria Andersdotter Björnman „slagit och med sina naglar rifvit kyrkoherdens hustru i ansichtet och annorstädes 12 blånader". Men så hade denna också „ett mycket fult pasquill på finska rimvis" om kaplanskan diktat, hvilket allmänt sjöngs i prästgården och ingalunda hedrar sin författarinna. Skaldeförsöket kostade henne emellertid 60 mk i böter, medan kapellanskan pliktfälldes för skråmorna. [2])

Icke sällan voro dock de besökande de, hvilka uppträdde som fridstörare. I Joutseno prästgård hade en gång bröderna Elias, Fredrik och Volmar Nandelstadt ställt till oväsen, slagit kyrkoherden „två blodsår och kastat honom öl i ögonen" samt på annat sätt uppträdt våldsamt. En söndag hade en legoknekt blifvit i Puumala prästgård trakterad med ett stop öl, men sedan upp-

[1]) Pelgjärvi $^{5}/_{2}$ 1668, $^{13}/_{9}$ 1669, $^{31}/_{5}$ och $^{22}/_{9}$ 1670, $^{15}/_{9}$ 1671, $^{14}/_{9}$ 1674. [2]) Ilomants $^{23}/_{3}$ och $^{22}/_{10}$ 1688.

trädt så störande att herr Staffan „slagit honom ved örat med flata handen och tagit honom uti håret". Därmed var dock krigaren synbarligen icke nöjd, ty han gaf herr Staffan „en god örfil igen", ja än mer, fattade ett trä och slog kyrkoherden „två gode slag öfver ryggen". Då länsmannen kom för att taga hand om fridstöraren, hade han slagit också honom blodig samt rifvit hans skägg, men blef dock slutligen fängslad och „myckit hårdt uti järn spänter." [1])

T. o. m. ordningens upprätthållare par preference kunde ibland förgå sig och bli raka motsatsen. Detta hände en gång befallningsman Hans Holländer, som kommit på besök till Wederlaks prästgård, hvarest han blef härbärgerad öfver natten och på bästa sätt fägnad med mat och dricka, men då man om morgonen fört brännvin till hans sängkammare, hade han försmått det, sägande „sig icke så svagt brändvin kunna lida — det dock på stunden blef förtärdt!" Ehuru länsmannen nu synbarligen var vid dåligt lynne — som man förmodade för det svaga brännvinets skull — beflitade sig prästhustrun dock om en liten frukost i den mening, att de under tiden skulle „componera sina saker." Emellertid begynte länsmannen med största ifver och allvar kräfva kyrkoherden på några penningar, och då denne icke hade att betala, tog han sölfkannan, som på bordet stod, hällde svagölet på golfvet och hotade slå kannan midt i tu på prästens hufvud. I detsamma kommo dock prästens hustru och svägerska in, och med deras assistens fick kyrkoherden kannan, hvaröfver dock länsmannen blef så förbittrad, att han brukade „länge, ja två goda stunder onyttig mun" och provocerade prästen ut att slåss med sig, men när utmaningen icke antogs, reste han dock slutligen därifrån. [2])

---

[1]) Lappvesi härad $^{14}/_{5}$ 1666; Puumala $^{18}/_{6}$ 1653. [2]) Wederlaks $^{7}/_{6}$ 1675.

Frånsedt dessa och liknande uppträden, hvilka helt visst ingalunda voro några alldagliga företeelser — vi få minnas, att det här är fråga om en tidrymd af ett par hundra år och om hela landet — synes lifvet i prästgården förflutit lugnt och stilla. Kära far satt vid sina böcker, medan hans dygdesamma hustru styrde och ställde i hushållet. Kommo sockneborna af en eller annan anledning på besök, iakttogs nog tillbörlig respekt och aktning. Detta inskärptes äfven tidt och ofta af regeringen — „om någon är öfverdådig, så att han icke vill lyda prästenom såsom den uti Herrens embete står, skall dö“ lydde den drakoniska bestämningen i en förordning af år 1575, hvilken dock högst sällan synes kommit till användning. Tvärtom kunna vi spåra en viss tillgifvenhet från allmogens sida mot dess själasörjare och hans familj, något som ju var helt naturligt. Ofta uppträdde prästen till sina församlingsbors förmån mot egensinniga herrar och deras fogdar, ja t. o. m. inför regeringen kunde han vid behof inlägga ett godt ord för dem, då det var fråga om nya skatter och utlagor. På sitt sätt sökte man också vedergälla dessa tjänster t. ex. genom den bekanta konserveringen af prästsläkten inom församlingen, något som alltid skedde med dess goda minne, ofta på dess uttryckliga anhållan — om man också därvidlag icke så sällan leddes af helt och hållet egoistiska motiv —; att en präst åter skulle bytt gäll var under 1600-talet något högst ovanligt. Tvärtom se vi, att son efter far i flere släktled beklädde kyrkoherdesysslan inom samma församling.

Icke så alldeles sällsynta äro häller de berömmande intyg „nämnden och den af tingslaget närvarande allmogen“ af en eller annan anledning gifvit sina präster, „huru såsom de sin tjänst ärligen och väl förestått, predikat för dem Guds heliga och saliggörande ord rent och

klart och varit flitiga och nitälskande i sitt ämbete som en redelig prästman ägnar och bör“ och „efter som de ej häller annat än det som ärligt och berömligt är af honom hafva förnummit“ hade de „stor orsak honom all ära och beröm därföre gifva“ samt önskade honom ännu länge få behålla. Härvid hafva vi ingen anledning att misstänka någon mindre samvetsgrannhet hos dem, som utfärdat attesten, ty i händelse anledning till missnöje förefanns, lämnades nog tydligt besked därom, och det gällde därför i synnerhet för de yngre prästerna — kapellaner och adjunkter — att ställa sig väl med sockneborna, annars lönade det sig nog icke att tänka på promotion inom den församlingen.

Största bekymret bereddes dock helt visst föräldrarna genom omsorgen om barnens framtida utkomst. Sönerna sändes så snart som möjligt i skola, i händelse man icke kunde i hemmet hålla för dem en praeceptor. Tidigt vunno de också inträde vid universitetet. Gezelius d. ä:s son Nicolaus „blef bragt till societatem academicam“ vid 9 års ålder, Christian Alander, son till kyrkoherden Alander på Åland, vid ännu icke fyllda 10 år, Erik Falander (adlad Tigerstedt) vid 10 års ålder, sedermera kyrkoherden i Halikko Anders Aeimelaeus „på sin 13:de födelsedag“ o. s. v. De åtföljdes då af en praeceptor, som skulle öfvervaka deras studier samt äfven vid behof — castigationen. Studierna i skolan och vid akademin togo emellertid så mycket längre tid i anspråk. Sedermera domprosten Matthias Jacobaeus Tolja satt på skolbänken i 19 år, den nyss nämnda Aeimelaeus studerade vid akademin i 15 års tid o. s. v.

Hvad den aflägsnare framtiden vidkom önskade de flesta präster hälst, att sönerna skulle succedera dem i ämbetet och öfverhopade därför vederbörande med anhållan om expektanser och survivancer, ehuru sådana icke

borde få meddelas. Många andra bekymmer kunde de ock bereda sina föräldrar. Huruvida Juusten haft några obehag af att hans son öfvergick till katolicismen, veta vi icke, men synes det föga troligt; att han däremot smärtsamt berördes däraf, torde man med kännedom om hans åsikter för öfrigt dock kunna taga för gifvet.[1]) Mycket misstroende och obehag åsamkades däremot Ericus Erici genom att hans son tog samma steg, ehuru fadern synbarligen var alldeles oskyldig. Också Rothovius hade mycket bekymmer för sina söner. I ett bref, hvari han anhållen om succession för en son i Pargas skrifver han: „then andra, Laurentium, är jag så bedröfvad öfver, att jag ingen råd vet, efter thet han hafver emot allt hopp, råd och tankar satt sig ned uti Paris i Frankrike, thädan jag vet mig aldrig kunna lösa'n. Och ju längre han där är, ju mer ökas skulden.“ [2])

Än större bekymmer hade kyrkoherden i Jaakimvaara herr Simon för sina söner. Den ena, Simon Simonsson, synes fört ett verkligt röfvarelif. Ar 1658 om påskdagen hade han hotat skjuta ihjäl en hustru, så framt hon ej ville uppenbara honom sin spannmålsgrop i skogen. För att emellertid förmå henne därtill, tvang han henne att löpa bredvid hästarna till skogen, där hon sedan måste upptäcka sin egendom. Men då säckarna icke ville räcka till, hade han „klädt utaf henne alla de ringa kläder hon på sig hade, att hon var alldeles naken, fört henne afsides och bundit henne vid ett trä i den akt och mening att hon där dö skulle, och sådan våldsgärning ej blifva uppenbar.“ Sedan synes han gifvit sig h. o. h. i lag med tjufvar och själf blifvit en veritabel hästskojare. En af hans kamrater hade en gång stulit en oxe och

[1]) Sonen torde dock dött som lutheran (Hist. Arkisto XIX, 20[illegible].)
[2]) Rothovius till Oxenstjerna $^{18}/_{8}$ 1650 (Tengström, Vita Rothovii s. 266.)

däraf gifvit Simon Simonsson „ett stycke af ryggen och en framboge", för att han icke måtte röja kamraten. Själf åter hade han af föräldrarna stulit en häst, värd 35 daler, hvilken han sedan bortbytt med en mellangift af 2 tunnor råg, 1 tunna korn och 1 tunna hafre. En annan häst, hvilken han tagit med modrens begifvande, hade han sålt för 40 daler. Den förras värde ålades han vid tinget att erlägga tredubbelt med 105 daler k. m. eller „löpa gatulop", för stölden af den andra ålades han intet straff, emedan fadren icke yrkade ansvar därför. Dessutom anklagades han jämte Laurentius Montani i Libelits son Anders Larsson för „rån, våldtäckt, dubbelt hor och mera annat sådant", hvarför han borde fängslas och föras till Kexholm. Brodren åter, Tomas Simonsson, misstänktes, ehuru synbarligen utan anledning, för att ha förtrollat en gubbe samt „brukat någon vidskepelse i skogen med salig herr Simonis boskap". [1])

Andra åter hade mycken glädje af sina söner, sågo dem stiga högt på den sociala rangskalan, ja t. o. m. hugnas med adeligt namn och sköldemärke. Bland adliga ätter, härstammande från bonde- via prästeståndet, må blott nämnas Adlercreutz, Adlerstjerna, Cedercreutz, v. Christiersson, v. Collan, af Frosterus, Gadolin, Gyllenbögel, Nordensvan, af Schultén, Standertskjöld, Tigerstedt, Walleen, Wallensköld, Wasastjerna m. fl. En hel mängd „förnäma prästsläkter", hvilka åtnjöto nära nog samma anseende som adliga ätter, fanns ock; vi nämna endast Alopaeus, Boisman, Fabritius, Gudzaeus, Krogius, Kyander, Lagus, Orraeus, Poppius, Porthanus och Stichaeus.

Prästdöttrarnas uppfostran åter var h. o. h. förlagd till hemmet, där de framför allt fingo lära sig „känna,

---

[1]) Grefskapet Nyborg $^{23}/_{8}$ 1663, Miglis $^{10}/_{2}$ 1665, Jaakimvaara 1671, $^{29}/_{1}$ 1680.

frukta och åkalla sin Gud" samt för öfrigt „sömmande, virkande, broderande, knöplande och andra slika ärbara jungfrusgärningar"; dessutom höllos de till spinnande, väfvande och alla hushållssysslor och blefvo ingalunda „satte på dynor, utan tillhållne att göra skäl för maten", i synnerhet i händelse de hade stjufföräldrar. Hälst såg man dem så tidigt som möjligt försörjda genom äktenskap, hvilket kunde ingås redan vid 15 à 16 års ålder; ovanligt var det icke att de redan som barn förlofvades för att säkerställas i konkurrensen. Det sista besväret föräldrahemmet hade för dem var sedan hemgiftens ordnande och bröllopet. Som exempel på en dygdeädel prästgårdsjungfrus utstyrsel må anföras, att Anna Ithimaea, då hon ingick äktenskap med herr Paulus Paulinus, förde med sig i boet följande persedlar: ett stod med en fåla, 5 st. nöt, ett sölfverstop om 9 lods vikt, 4 st. sölfverskedar, en brisk och två ringar af guld; sängkläder: en rya, ett bolster, ett par lakan, ett grönt rask sparlakan; vidare 3 st. borddukar med 3 handkläden, 2 st. bordtäcken; 3 st. tennfat; en manton och kiortel af sidentyg med en röd regvalströja, 2 st. sarskiortlar samt en dito af pallmit; en mässingsljusstake, ett stekspett af järn, ett pärlehalsband, en kista och två skrin samt en kopparkittel. Herr Samuel Molenii i Sääminge hustru Kristina Molera hade åter: en liten gullked, en ring om 1 ½ gyllen, en fältbägare, 4 sölfskedar, 7 tennfat, 6 tenntalrikar, en tennflaska, en liten kopparkittel, en koffert af ek med godt beslag, en nattlåda, ett bolster, 5 små dynor, en rya, ett blått sparlakan, ett blått bordkläde, 2 st. bordtäcken, grant dräll 24 alnar, groft dito 13 alnar, fint lärft 34 alnar, något sämre 45 alnar, linnegarnslakan 9 par, örngåttsvar 9 par, servietter 16 st., drällborddukar 4 st., handkläden af blårgarnsdräll 5 st., dito oskuren dräll 12 alnar. [1])

[1]) Iittis 11/2 1703; Sääminge 7/5 1697.

Sådant var i sina hufvuddrag det lif, som under 16:de och 17:de seklen fördes i vårt lands prästgårdar. Att skuggsidorna däri voro många och ljuspunkterna jämförelsevis få, lärer icke kunna förnekas. Och dock skulle vi emot denna generation begå en stor orättvisa i händelse vi menade, att dess medlemmar alla eller till största delen voro förfallna individer, begifna på dryckenskap, giriga och stridslystna. Härvid böra vi för det första hålla i minne, att tidens skaplynne var ett helt annat än våra dagars, uppfattningen om hvad som passade eller icke passade en helt annan. Exempelvis behöfde man ingalunda räknas bland „sväljebukar och ölsvin" — för att använda ett samtida uttryck — om man också „gjorde sig lustig" och tog sig ett „godt rus" ibland, ej häller anses för en slagskämpe, i händelse man handgripligen tillrättavisade en vederdeloman; i detta afseende befann sig samhället ännu på barnets utvecklingsståndpunkt. Och ändå var det just prästerskapet, som kraftigt och med framgång motarbetade dryckenskapen liksom all annan osedlighet, och lifvet i prästgården var nog i de flesta fall sådant, att det utan tvekan kunde uppställas som förebild för hemlifvet i församlingen, ehuru här såsom vanligen är fallet felen bevarats, medan förtjänsterna icke bokförts och därför glömts. I betraktande af våra källors art är detta ju också alldeles naturligt. Domböcker, konsistoriiprotokoll och dylika handlingar pläga gemenligen icke lämna rum för loftal och beröm; de äro, särskildt de förstnämnda, samhällets „svartböcker", där en anteckning gjordes blott då anledning till tadel förefanns.

Likaså torde vi utan risk att träda sanningen för när kunna påstå, att de flesta präster under den ifrågavarande perioden med ifver och omsorg fullgjort sina ämbetsåligganden, ehuru icke häller detta alltid uttryckligen säges.

Ty betänka vi, hvad under denna tid uträttades i detta land för spridande af bildning och civilisation, ställer sig omdömet om arbetarne på detta fält vida fördelaktigare. I början af 16:de århundradet var ännu en stor del af vårt folk nära nog fullkomligt hednisk. För de spridda inbyggarne i landets norra, östra och inre delar torde den kristna läran varit så godt som obekant ända till medlet af 16:de århundradet; men i början af det 18:de seklet heter det, att de flesta, särskildt ungdomen, kunde „vackert läsa i bok“, och domkapitlen kunde uppmana allmogen att skaffa sig den finska bibeln. Det var under denna period grunden lades till vårt folks bildning, och denna grund var så pass djupt lagd, att under stora ofredens dagar ändå icke allt gick förloradt, om ock mycket härjades, ja än mer, den var så djupt lagd, att den bildning och hyfsning vårt folk till äfventyrs besitter i dag som är, ytterst hvilar på denna grund. Allt detta ger en fördelaktig bild af prästernas intresse för sin uppgift och deras ifver i arbetet, ty äfven här gäller satsen:

Härförarn ensam vinner icke slaget;
De djupa leden vinna det åt honom.

Litet eller intet hade uträttats genom alla Agricolas och Juustens sträfvanden, alla Ericis varningar och Rothovii bannor, alla Terseri, Bångs och Gezeliernas förmaningar, därest icke det „gemena“ prästerskapet besjälats af samma tankar. — Detta är det lutherska prästhusets ovanskliga ära, och den, som deltagit i ett sådant arbete, som så förvaltat sitt pund, han har ej lefvat förgäfves, äfven om ingen minnesvård utmärker stället där han hvilar eller hans gärning icke ristats i tideböckerna.

Muutamia tietoja Pyhänmaan[1] luotoseurakunnan kirkon historiasta.

Kirjoittanut **H. J. Salokangas.**

I. Vanha „uhrikirkko".

Epävarmaa on milloin ja mistä Pyhämaa on saanut asukkaansa. Tiedetään vain että niillä seuduin jo ammoisista ajoista on ollut satama ja kauppapaikka, ja muun muassa siihen tietoon perustavat vanhemmat historioitsijat arvelunsa että jo piispa Henrik saarnamatkoillaan olisi kulkenut m. m. Pyhässämaassa. Missä paikassa tuo kauppasatama olisi ollut, sitä ei voi varmuudella sanoa. Mutta otaksua voi, että se olisi ollut joko n. s. Velhoveden rannalla joko nykyisessä Heinästen kylässä tai Uudenkirkon puolella n. s. Raulion maassa, koska näistä paikoista on siihen viittaavia muinaisjätteitä löydetty, taikka taas Luodonmaan päässä Pujoluodon ja maan välissä, jossa vieläkin alukset tapaavat „haminaa" pitää.

Merenkulkijoille tuli Pyhämaa jo varhain tunnetuksi osaksi tietysti tuon kauppasatamansa kautta, mutta osaksi myös sentähden, että seudun kansalla oli tapana ryöstellä ohikulkevien laivoja. Olivatko nämä merirosvot varsinaista seudun kansaa vai olivatko ne muilta paikkakunnilta tulleita pahoja ihmisiä, jotka satamassa odotteli-

[1]) Kansa taivuttaa näin.

vat laivoja paetakseen niissä maasta pois, sitä ei voi tietää. Seurauksena vaan oli, että seutu tuli merelläkulkijoiden kauhistukseksi ja paikkakuntaa ruvettiin kutsumaan „pahaksi maaksi". Pahuus meni niin pitkälle — niin kerrotaan — että täytyi tuottaa piispa siunaamaan maata „pyhäksi maaksi". Piispan kerrotaan nousseen maalle n. s. Pampurin niemessä, pappilan metsäsaran päässä, jota paikkaa vieläkin kutsutaan „piispan haminaksi". Kansan suussa kulkevan huhun mukaan olisi tämä piispa tullut Ruotsista jo varhaisimpina aikoina. Toisen tiedon mukaan oli se Turun kuuluisa piispa Isak Rothovius (1627—1652).

Tähän asti olivat pyhänmaalaiset kuuluneet Laitilan laajaan seurakuntaan ja käyneet Untamalan kirkkoa, mutta Rothovius erotti saaristoseudun eri seurakunnaksi ja toimitti niin, että Luoto sai oman kirkon ja papin ja paikan nimi muutettiin Pyhäksimaaksi. Pyhämaa on siis alkuaan ollut Luodon nimenä, josta vielä muistoksi on jäänyt Pyhämaa-niminen kyläkin. Kuningatar Kristiinan kirje v:lta 1641, jolla Pyhämaa erotetaan eri pastoraatiksi, on löytynyt Rohdaisten kirkon arkistosta, vaikka se aikojen kuluessa on hukkaantunut. Vanha puukirkko eli n. s. „uhrikirkko" on siis näiltä ajoilta. Sen rakentamisvuotta emme tarkemmin tiedä, mutta kenties se on vuosi 1667 tai joku sen lähinnä edellinen vuosi. Tämä vuosiluku on näet kahdessakin paikassa kirkon sisäseinällä. Toinen on kirjoituksessa: „Skrifvit Anno 1667 d. 19 juni" ja tarkottaa kaiketi sitä, milloin kirkon ympäri olevat raamatunlauseet ja kuvat ovat kirjoitetut. Toinen on „alttarihäkin" etupuolella tauluntapaisessa kirjoituksessa, joka kuuluu: „Guodi till ära och Hans huss till priidnadh hafver erlagdh och välförståndigh man Hans Mattson låtit måla denne Balcken medh sin egen omkostnadh. Gifvit 10 daler R. m. anno 1667." Jos kirkko olisi maalattu

heti sen jälkeen kuin se valmistui, niin olisi siis vuosi 1667 sen rakentamisvuosi.

Tämä kirkko ei ole suuri, mutta kai siinä sen aikuiselle seurakunnalle on kylläkin tilaa riittänyt. Ovi siihen johtaa lännenpuoleisesta päästä ja etelänpuoleiselta sivulta. Jos astumme kirkkoon sisälle, niin huomaamme, että se on maalatuilla kuvilla ja raamatunlauseilla moniväriseksi kirjailtu, vaikkakin ajan hammas on ne jo suurimmaksi osaksi näkymättömiin kalunnut. Kuitenkin voi muutamista saada selvää. Katto on kauttaaltaan enkelein kuvilla ja muilla maalauksilla koristeltu. Astuttuamme kirkon perälle, pistää heti silmään ripa-aidan tapainen seinä, jonka keskeltä vie ovi alttarinpuolelle. Tämän „alttarihäkin“ etupuolella voimme nähdä, paitsi jo mainittua tauluntapaista kirjoitusta, käärmeen tarjoomassa omenaa ensimäiselle ihmisparille ja lohikäärmeen sotimassa Mikaelin kanssa. Yläosassa voi erottaa 51:sestä psalmista sanat: „Jumala, ole minulle armollinen sinun hyvyytesi tähden, pyhi pois minun syntini sinun suuren laupeutes tähden. Pese minua hyvin vääryydestäni, ja puhdista minua synneistäni. Puhdista minua Jeesuksen Kristuksen verellä, että minä puhdistuisin: pese minua, että minä lumivalkiaksi tulisin. Jumala, luo minuun puhdas sydän, ja anna minulle uusi vahva henki.“ — Kun astumme alttarin puolelle, voimme siellä oikealla kädellä huomata Jeesuksen taivaaseen astumista, Pyhän Hengen vuodatusta ja kiljuvaa jalopeuraa esittävät kuvat. Peräseinällä on 84:nnen psalmin alku värssyjen sanat: „Kuinka ihanat ovat sinun asuinsijas, Herra Sebaot! Minun sieluni ikävöitsee ja halajaa Herran esikartanoihin; minun ruumiini ja sieluni iloitsee elävässä Jumalassa.“

Palaamme takaisin kirkkoon ja silmäilemme ensin pohjanpuoleista seinää, josta ulko-oven vastakkaiselta kohdalta ovi on vienyt sakaristoon, josta ei kuitenkaan enää

ole kuin paljas sija jäljellä. Siinä voimme nähdä muutamia värssyjä profeetta Jesajan 53:nnesta luvusta: „Totisesti hän kantoi meidän sairautemme ja meidän kipumme hän sälytti päällensä. Hän on haavoitettu meidän pahain tekoimme tähden ja meidän synteimme tähden on hän hosuttu. Rangaistus on hänen päällänsä, että meillä rauha olis, ja hänen haavainsa kautta olemme me paratut." Vielä voi lukea Danielin 12 l. 3 v.: „Mutta opettajat paistavat, niinkuin taivaan kirkkaus; ja jotka monta opettavat vanhurskauteen, niinkuin tähdet alati ja ijankaikkisesti." — Etelänpuoleisella seinällä voimme nähdä kuvat, jotka esittävät Jeesuslasta seimessä ja itämaan tietäjiä hänen edessään, Jeesuslasta temppelissä Simeonin edessä ja Jeesuksen kastetta. Kun vielä mainitsemme pienen, yksinkertaisen parven lännenpuoleisessa päässä, niin olemmekin jo kierroksen vanhassa kirkossa tehneet ja sen merkillisyydet kuulleet. Kirkko on v. 1884 päältä laudoitettu, maalattu ja muutenkin korjattu, joten se nykyään on tyydyttävässä kunnossa.

Tämä kirkko on merkillinen siitä, että se on ollut ja yhä vieläkin on erittäin pyhässä maineessa. Ympäristön kansalta ja merenkulkijoilta on tähän kirkkoon koko runsaasti kerääntynyt almuja ja yhä vielä niitä saapuu. Eniten niitä näyttää lähipitäjistä ja kaupungeista, Uudestakaupungista ja Raumalta saapuneen, mutta on niitä Vaasasta, Oulusta ja Kuopiostakin saakka tullut. Olen kuullut merimiesten kertovan, että ulkomaalaisetkin olisivat tänne rahoja lähettäneet. Siinä voi olla peräkin. Mutta saattavathan yhtä hyvin nuo lahjoituskirjoihin merkityt „kunnialliset miehet Ranskanmaalta, Englannista" y. m. olla suomalaisiakin merimiehiä. Tavallisesti ovat almut nimittämättömiltä henkilöiltä, mutta on niitä nimensä ilmoittaneiltakin, jotka useimmiten kovassa hädässä merellä, toisinaan maallakin, ovat tehneet „lupauksen Luodon kirk-

koon" ja siten onnellisesti pelastuneet. Tuossa on edessäni juuri äskettäin eräältä nimensä ilmoittaneelta raumalaiselta koneenkäyttäjältä saapunut kirje, jossa hän lähettää 15 markkaa pelastuttuaan „kahdesta eri tuskasta ja vaivasta". Mukaan hän on liittänyt 20 pennin postimerkin pyytäen vastausta rahan perille saapumisesta.

Ihmeellisiä kertomuksia jutellaan siitä kuinka kirkkoon luvatut uhrit muka ovat pelastaneet merenkulkijoita ja muitakin hädästä. Seuraavassa muutamia esimerkkejä, joiden todenperäisyyttä kertojani eivät ole vähintäkään epäilleet. — Niinpä eräskin laivan kapteeni lupasi hädässään kirkolle 100 markkaa, jos pelastuisi. Laiva väkineen pelastuikin, mutta kapteeni unohti pitää lupauksensa. Sattuipa samalle kapteenille toisen kerran merihätä. Silloin muisti hän kauhulla, että entinen lupaus oli täyttämättä. Hän lupasi nyt antaa kaksi sataa markkaa ja kohta myrsky asettui. Eikä kapteeni nyt vitkastellut lupauksensa täyttämistä. Muuan toinen kapteeni lupasi kovassa rajuilmassa jonkun summan tietämättään Pyhänmaan Rohdaisten kirkolle. Mutta myrsky vaan yltyi. Silloin tiesi joku laivan miehistä, että pitääkin luvata Pyhänmaan Luodon kirkolle. Kapteeni lupasi vielä toisen summan ja kohta asettui myrsky. — Eräästä laivasta oli kovassa ilmassa heitetty ankkurit ulos, mutta aina vaan vitjat katkesivat. Vielä oli jäljellä yksi ankkuri, mutta siihen ei enää saatu „kettinkiä" kuin pieni palanen ja sekin huonoa. Tämä viimeinen ankkuri heitettiin nyt ulos ja samassa luvattiin summa Pyhänmaan Luodon kirkolle ja — mikä ihme! — „kohta tuli meri rasvatyyneeksi". — Muuan mies oli polttamassa kuokkamaatansa. Äkkiarvaamatta nousi ankara tuuli, joka jo lennätteli tulta läheiseen metsään päin. Mies joutui suureen hätään. Mutta hätä keinon keksii. Hän „lupasi Luodon kirkolle" ja heti alkoi sauhu kiemurrella ja tuli varsin tyyni ilma. — Eräälle

miehelle syntyi viallinen lapsi. Hän olisi suonut lapsen kuolevan ja siinä toivossa „lupasi kirkolle". Lapsi kuolikin. Mutta mies ei pitänytkään lupaustaan. Siitä rangaistukseksi oli seuraava lapsi vielä viallisempi. Jonkun ajan perästä mies kuoli ja lupaus jäi täyttämättä. Siitä lähtien on koko hänen sukunsa ollut enemmän tai vähemmän viallista. — Näitä juttuja voisi kertoa paljon enemmänkin. Mutta riittänevät hän jo nämätkin todistamaan mikä ihmeellinen taikavoima kansan luulon mukaan asustaa tuossa vanhassa „uhrikirkossa". Merkillisintä on, että tällaisia juttuja vieläkin uskotaan. Tosin on niitäkin, varsinkin nuoremmassa väestössä, jotka pitävät tuollaisessa mielessä uhraamisen pakanallisena epäjumalanpalveluksena, mutta on niitäkin, varsinkin vanhemmassa väestössä, jotka ovat valmiit sitä kiivaastikin puolustamaan.

Mikä on saattanut tämän kirkon näin erinomaisen pyhään maineeseen, siitä kulkee suupuheina monenmoisia juttuja. Niinpä kerrotaan entisinä aikoina kirkon juurelle haudatun useita pyhiä ihmisiä ja siitä olisi johtunut kirkon pyhä maine. — Toinen puhe tietää kertoa, että silloin kun Rauman luostarista (v. 1538) karkotettiin munkit, olisi heistä osa paennut tänne Luodolle, jossa heidät otettiin vieraanvaraisesti vastaan. Tästä kiitollisina he olisivat antaneet kirkolle [1]) ihmeitä tekevän voiman. — Kerrotaan myös edellämainitun piispan matkan johdosta pahojen ihmisten seudusta hävinneen ja siitä olisi kirkon ihmeellinen maine saanut alkunsa. — Mutta eiköhän tämä pyhä maine ole vaan jätettä katoliselta aikakaudelta.

Mistä ajasta saakka on kirkolle lahjoituksia tehty, sitä ei voi tarkkaan sanoa, sillä niitä koskevat kirkon arkistossa säilyneet muistiinpanot alkavat vasta v. 1806.

---

[1]) Kansa näet uskoo, että tämä kirkko on perin vanha. Mutta olisivathan munkit tulevallekin kirkolle voineet tuon voiman luvata.

Mutta on kai niitä jo ennemminkin tehty, koska v. 1780 uuden kirkon tähden pidetyssä kirkonkokouksessa ilmoitettiin kirkonkassassa olevan säästöä 1,000 taaleria. Nämät varat kuitenkin käytettiin v. 1804 valmistuneeseen uuteen kirkkoon.

Kun seuraavassa käymme katsomaan kuinka paljon lahjoituksia on karttunut, täytyy meidän siis lähteä vain v:sta 1806. Vuonna 1806 $^1/_5$—1807 $^1/_5$ on karttunut 30 taaleria 44 killinkiä, 1807 — 13 t. 20 k., 1808 — 13 t. 42 k., 1809 — 37 t. 3 k., 1810 — 41 t. 8 k., 1811 — 25 t. 10 k., 1812 — 20 t. 32 k., 1813 on hautauksista, kotivihkimyksistä, sakoista, lahjoituksista ja kollehteista karttunut yhteensä 50 taaleria, jotka rahat olivat kirkon kirstussa. Mutta ei voi tietää kuinka paljon oli kutakin lajia, kun silloisen kirkkoväärtin Matti Markuksenpoika Impun talo paloi „suuressa Pyhänmaan kirkonkylän tulipalossa kesäkuun 1 p:nä 1814" ja talon mukana kirkkoväärtin yksityiset laskut, ennenkuin päälaskut oli ehditty tehdä. (Mahdollisesti tässä tulipalossa paloivat vanhemmat lahjoituksia koskevat muistiinpanotkin, jos sellaisia ennen oli tehty.) Tästä 50 taalerista voimme lahjoituksien osalle ottaa ainakin 25 taaleria. V. 1814 — 29 t. 16 k., 1815 — 45 t. 22 k., 1816 — 44 t. 37 k., 1817 — 64 t. 2 k., 1818 — 40 t. 3 k., 1819 — 36 t. 25 k., 1820 — 69 t. 18 k., 1821 — 32 t. 34 k., 1822 — 56 t. 15 k., 1823 — 10 t. 18 k., 1824 — 43 t. 31 k., 1825 — 38 t. 12 k., 1826 — 38 t. 37 k., 1827 — 62 t. 40 k., 1828 — 40 t. 36 k., 1829 — 71 t. 1 k., 1830 — 64 t. 27 k., 1831 — 23 t. 4 k., 1832 — 28 t. 28 k., 1833 — 42 t. 29 k., ja 50 kop., 1834 — 69 t., 26 k. ja 1 rubl. 18 kop., 1835 — 67 t. ja 84 kop., 1836 — 55 t. 4 k. ja 16 kop., 1837 — 52 t. 1 k. ja 1 rubl., 1838 — 47 t. 21 k. ja 1 rubl. 20 kop., 1839 — 64 t. 27 k. ja 1 rubl., 1840 — 37 t. 34 k. ja 97 kop., 1841 — 72 t. 38 k. ja 9 rubl. 29 $^2/_7$ kop. Tähän asti on yhteensä kerääntynyt 1,557 t. 6 k. Kun taaleri lasketaan

5: 60 p. ja taaleriin menee 48 killinkiä, tekee tämä nykyisessä Suomen rahassa 8,719 markkaa 90 p:iä.

V. 1842 — 32 rubl. 94 $^1/_7$ kop., 1843 — 31 r. 79 k., 1844 — 37 r. 21 k., 1845 — 30 r. 65 k., 1846 – 53 r. 38 k., 1847 — 53 r. 36 k., 1848 — 95 r. 18 k., 1849 — 34 r. 30 $^1/_2$ k., 1850 — 63 r. 68 $^1/_2$ k., 1851 — 31 r. 24 k., 1852 — 27 r. 76 k., 1853 — 52 r. 66 k., 1854 — 21 r. 71 k., 1855 — 44 r. 72 k., 1856 — 85 r. 30 k., 1857 — 57 r. 65 k., 1858 — 32 r. 10 k., 1859 — 23 r. 9 k., 1860 — 41 r. 85 k., 1861 — 41 r. 85 k., 1862 — 36 r. 22 k. Tällä ajalla on kerääntynyt yhteensä 944 hopearuplaa 79 $^8/_7$ kop. Silloinen hopearupla teki 4 markkaa, joten tämä nyk. Suom. rahassa tekee 3,779 markkaa 18 p:iä.

V. 1863 — 176 markkaa, 1864 — 218: 28 p., 1865 — 202: 06 p., 1866 — 150: 50 p., 1867 — 99: 80 p., 1868 — 105: 40 p., 1869 — 82: 50 p., 1870 — 117: 35 p., 1871 — 204: 80 p., 1872 — 257: 70 p., 1873 — 418: 95 p., 1874 — 298: 05 p., 1875 — 412 mk., 1876 — 296: 80 p., 1877 — 272 mk., 1878 — 127: 25 p., 1879 — 121: 05 p., 1880 — 254: 45 p., 1881 — 332 mk., 1882 — 282: 25 p., 1883 — 377: 50 p., 1884 — 309: 70 p., 1885 — 394 mk., 1886 — 213 mk., 1887 — 192: 85 p., 1888 — 267: 75 p., 1889 — 337 mk., 1890 — 291: 40 p., 1891 — 330: 10 p., 1892 — 106: 25 p., 1893 — 99: 50 p., 1894 — 118: 75 p., 1895 — 206 mk., 1896 — 394: 50 p., 1897 — 168: 25 p., 1898 — 309: 50 p., 1899 — 170 mk., 1900 — 175: 25 p., 1901 — 237 mk., 1902 — 120: 50 p., 1903 — 201: 05 p., 1904 — 107: 75 p., 1905 — 123: 50 p., 1906 elok. 6 p:ään 24 mk. Nykyistä Suomen rahaa on kerääntynyt yhteensä 9,704 mk. 29 p:iä. Siis on v:sta 1806 elokuun 6 p:ään 1906 kaikkiaan lahjoituksia karttunut 22,203 markkaa 37 penniä. Näillä ynnä runsailla kollehtikantaus- y. m. rahoilla on kirkko tähän asti itsensä ylläpitänyt. Niillä on kirkkoon hankittu urut, lämmityslaitokset, alttaritaulu y. m., uusi ja

vanha kirkko maalattu, korjaukset tehty j. n. e. ja on vieläkin kassassa säästöä noin 9,000 markkaa.

Tähän voimmekin jo jättää tuon vanhan tarujen aikoja muistuttavan „uhrikirkon“, joka lähes kaksi ja puoli sataa vuotta on ollut Pyhänmaan Luodon ja vuoteen 1688, jolloin Pyhänmaan Rohdainen sai oman kirkon ja tuli Luodon kappeliksi, koko Pyhänmaan seurakunnan kirkollisen elämän paikallisena keskustana. Usea miespolvi on siinä elämänsanaa kuullut; paljon tietäisi se kertoa, jos sen seinät puhua taitaisivat. Monen moni on sille lahjan hädässään luvannut ärjyvien meren kuohujen keskellä, moni kiitollisena pelastuksestaan antanut sille iloisesta sydämestä „uhrinsa“. Mutta komeimmatkin temppelit häviävät. Ränstyneeksi ja liian ahtaaksi alkoi tämäkin pieni vähäpätöinen maalaiskirkko käydä, ja niin ajateltiin päästää se virastaan ja ruveta puuhaamaan uutta Herran huonetta.

II. Uusi kirkko eli p. Jaakopin kirkko.

Uuden kirkon rakentamiseen osaaottamaan tahtoivat luotolaiset myös Rohdaisten seurakunnan, joka yhä vielä oli Luodon kappelina. Tämä ei kuitenkaan niin helposti käynyt päinsä. Viimeiseen saakka koettivat rohdaislaiset panna vastaan. Näin syntyi pitkä kirkkoriita, joka lähes 30 vuotta esti kirkon valmistumista. Koska tämä merkillinen riitajuttu on omiaan osottamaan miten siihen aikaan toiselta puolen hartaasti tahdottiin kirkkoa rakentaa, mutta toiselta puolen osattiin vastustaakin, sekä on todistuksena siitä kireästä välistä, joka jo ammoisista ajoista on vallinnut Pyhänmaan Rohdaisten ja Luodon välillä, niin käymme seuraavassa vähän tarkemmin siitä kertomaan.

Kun oli huomattu välttämättömäksi rakentaa uusi kirkko, antoi Turun maaherra syyskuun 11 p:nä 1775

luvan rakentaa se puusta ja käski Rohdaisten kappelilaisten myös ottaa siihen osaa. Tähän rohdaislaiset eivät kuitenkaan olleet suostuvaisia varsinkaan sen jälkeen, kun he Kun. M:n kirjeen kautta 11 p:ltä helmikuuta 1777 olivat saaneet luvan pitää joka pyhä omassa kirkossaan jumalanpalveluksia. Kun luotolaisetkin olivat siinä kohden muuttaneet mielensä, että he nyt tahtoivat kirkon rakennettavaksi kivestä, joutui asia uudestaan maaherran käsiteltäväksi. Rohdaislaiset tahtoivat, että heidät, koska heillä on omassa kirkossaan joka pyhä jumalanpalvelus, vapautettaisiin kokonaan uuden kirkon rakennusvelvollisuudesta, ja ettei kyseessä olevaa kirkkoa tehtäisi suuremmaksi kuin Luodon kansa tarvitsee. Luotolaiset taas viittasivat maaherran käskyyn, jonka mukaan rohdaislaisten on otettava osaa kirkon rakennukseen. Vielä lisäksi he huomauttivat, että kirkko olisi tehtävä kivestä. Ennenkuin maaherra tahtoi antaa lausuntonsa asiasta, antoi hän määräyksellään 3 p:ltä helmikuuta 1778 molemmille seurakunnille tilaisuuden yhdessä jonkun asiantuntevan henkilön kanssa neuvotella kuinka suureksi Pyhänmaan emäkirkko olisi tehtävä, sittenkun Kun. M. on määrännyt, että Rohdaisten kappelilaisilla pitäisi olla vakinainen jumalanpalvelus kirkossaan.

Maaliskuun 11 p:nä 1778 pidettiin neuvottelu kirkkoherra Henrik Solin'in luona, jossa, paitsi kirkkoherra Solin'ia, oli läsnä muurarimestari Johan Schytt Turusta sekä osa luotolaisia ja Rohdaisten kappelilaisia. Rohdaislaiset väittivät, ettei emäkirkkoa tarvitsisi tehdä suuremmaksi kuin 4 syltä leveäksi ja 6 syltä pitkäksi sisältä mitaten. Tähän kirkkoherra Solin huomautti, että Luodossa on tähän aikaan kirkonkirjain mukaan 200 ripillä käypää henkilöä. Sitäpaitsi Kukolan, Reidulan, Rihtniemen, Nihdiön, ja Kaunissaaren kyläläiset käyvät lyhemmän matkan tähden emäseurakunnan jumalanpalveluksessa, ainakin sen

jälkeen kuin heidän on otettava osaa kirkon rakentamiseen. He vaativat tilaa ainakin 107 hengelle. Vielä lisäksi, huomautti kirkkoherra, on Kammelan ja Edväisten kylillä Uudenkirkon seurakunnasta edellisestä 7 ja jälkimäisestä 4 talolla sekä 4 Torrlahden kartanon torpparilla vanhastaan ollut yhteensä 5 penkkiä kirkossa, josta on seurannut, että he ovat ottaneet ja luultavasti vieläkin ottavat osaa kirkon rakentamiseen. Näin ollen täytyisi kirkossa olla tilaa useammalle kuin 355 hengelle. Ja kun vielä tässä emäkirkossa tullaan pitämään piispan ja rovastin käräjiä, papinvaaleja ja muita yleisiä kokouksia, niin täytyy kirkon olla suurempi kuin rohdaislaiset tahtovat. Näin suureksi luotolaisetkin tahtoivat kirkon. Vielä lisäksi he vaativat, että kirkko tehdään kivestä ja työ aletaan niin pian kuin mahdollista, sekä että rohdaislaisten on ehdottomasti otettava osaa sen rakentamiseen. Mutta sittenkin he pitivät seurakuntaa liian pienenä ja köyhänä rakentamaan kirkkoa ilman armollista apua kollehdin myöntämisellä.

Tämän lausunnon ynnä kirkon piirustukset lähetti maaherra Turun konsistoriumin ja oman lausuntonsa kera Kun. M:n tarkastettavaksi. Kuningas Kustaa III antoi huhtikuun 17 p:nä 1780 päätöksensä, jonka mukaan rohdaislaisten on yhdessä luotolaisten kanssa rakennettava kirkko kivestä niin suureksi kuin piirustukset osottavat.

Elokuun 20 p:nä 1780 pidettiin emäseurakunnan kirkossa kirkonkokous, jossa piti päätettämän kirkon rakennukseen tarvittavan kiven, tiilen ja kalkin hankkimisesta sekä muurarin ottamisesta. Rohdaislaiset saivat ensin puheenvuoron ja huomauttivat, etteivät he voi köyhyytensä tähden rakentaa kirkkoa eivätkä siis tahdo olla osallisina päättämässä aineitten hankkimisestakaan, vaan tahtovat kirjoittaa kuninkaalle. Luotolaiset ja Rihtniemen miehet taas tahtoivat, että kirkko rakennettaisiin kivestä,

sillä ei se tulisi puusta halvemmaksi, koska vain harvan talon metsässä on rakennukseen kelpaavia puita. He tahtoivat myös, että joka talo maksaisi 16 killinkiä sellaisten aineitten hankkimiseksi, joita ei päivätöillä saataisi. Näihin eivät rohdaislaiset kuitenkaan suostuneet. Sitten vielä ilmoitettiin, että kirkolla on säästöä tuhat taaleria, jotka rahat saataisiin käyttää ensin. Kun ei kirkolle oltu vielä paikkaa määrätty, pyysivät luotolaiset lopuksi kokouksen puheenjohtajaa toimimaan niin että kirkolle paikka määrättäisiin ja taitava muurari Turusta tai muualta hankittaisiin.

Lupauksensa mukaan rohdaislaiset kirjoittivatkin kuninkaalle alamaisen anomuksen, jossa he pyysivät, että $^{17}/_{4}$ 1780 annettu päätös kumottaisiin ja heidät vapautettaisiin Pyhänmaan kirkon rakennusvelvollisuudesta. Mitä muuta tässä anomuksessa oli, sitä ei voi tietää, mutta tarkastettavaksensa kuningas sen otti ja katsoi hyväksi säätää, että mantereessa oleva Rohdaisten kappeli on tästäedes pidettävä emäkirkkona ja Luoto sen kappelina, ja sittenkun Rohdaisten kirkko rappeutuu, on sinne mantereen ja Luodon yudessä rakennettava niin suuri kirkko, että siihen vähintäin 600 henkeä mahtuu. Samassa kirjeessä vielä säädetään, että rohdaislaiset ovat velvolliset ottamaan osaa Luodon kirkon rakentamiseen, joka on tehtävä kivestä, mutta nyt vain niin suureksi kuin luotolaiset yksin tarvitsevat. Päätöksen on allekirjoittanut Gripsholman linnassa 31 p:nä toukokuuta 1782 Kustaa III.

Kirkon rakentamista ei vaan vieläkään alotettu, vaan seurasi nyt 12-vuotinen väliaika, jolloin kysymys sai rauhassa levätä, „koska seurakuntalaiset useiden toisiansa seuranneiden katovuosien, sotien ja isonjaon kautta olivat ylenmäärin rasittuneet.“ — V. 1794 kesäkuun 9 p:nä eli toisena helluntaipäivänä otettiin kysymys taas pitkästäaikaa esille yhteisessä kirkonkokouksessa Rohdaisten kir-

kossa. Luotolaisten puolesta esitti puheenjohtaja kysymyksen: milloin ja millä tavalla oli kuninkaan määräämä kirkko Luodolle nyt vihdoinkin rakennettava. Kysymykseen eivät rohdaislaiset vastanneet mitään, vaan vaativat nähdä kirkon piirustuksia, sekä että luotolaiset ensin heidän kanssaan rakentavat heidän rappeutunutta kirkkomaataan. Kun ei mihinkään yksimieliseen tulokseen päästy, pyysivät rohdaislaiset aikaa saadakseen ystävyydessä luotolaisten kanssa asiasta keskustella, johon kokous loppui.

Samana vuonna heinäkuun 20 p:nä pidettiin uusi kirkonkokous. Rohdaislaisilla oli ollut tarpeeksi aikaa sovinnolliseen keskusteluun luotolaisten kanssa, mutta kun eivät he olleet mitään sellaista edes yrittäneetkään, tahtoivat luotolaiset kirkkonsa rakentamisesta nyt viimeinkin saada lopullisen päätöksen. Kun rohdaislaiset vieläkin vaan kaikenmoisilla tekosyillä tahtoivat päästä vapaiksi kirkon rakentamisesta ja vielä pyysivät 14 päivää aikaa ystävälliseen keskusteluun, niin se aika heille myönnettiinkin. — Uusi kokous pidettiin sitten elokuun 10 p:nä. Aluksi kokouksen puheenjohtaja, kirkkoherra Johan Malmberg, esitti keskusteltavaksi tuon vanhan kysymyksen: milloin ja millä tavalla kuninkaan määräämä Luodon kirkon rakentaminen vihdoinkin oli alotettava. Ensin huomautettiin rohdaislaisten puolelta, että miksi puheenjohtaja teki mainitun kysymyksen eivätkä luotolaiset. Tähän puheenjohtaja vastasi, että se oli osaksi tapahtunut luotolaisten pyynnöstä melun estämiseksi, osaksi ja pääasiallisesti omasta velvollisuudentunnosta, joka vaati häntä pitämään huolta siitä, että jo aikoja sitten vanhentuneen kirkon sijalle, joka ei enää pidätä tuulta eikä sadetta ja jossa ainakin pappi menettää terveytensä, rakennettaisiin uusi. Rohdaislaiset eivät kuitenkaan tehtyyn kysymykseen vastanneet sanaakaan, vaan toistivat ennen lausumat syynsä, joiden nojalla he pitivät itsensä vapaina rakennusvelvollisuudesta. Kun

ei mihinkään tulokseen päästy, pyysivät luotolaiset kaikki asiata koskevat pöytäkirjat valituksen tekemistä varten.

Luotolaiset valittivatkin, josta seurauksena oli, että nimismies Sacklinin määrättiin vielä yhteisessä kokouksessa kuulustamaan seurakuntalaisten mieltä. Kokous pidettiin tammikuun 27 p:nä 1796 Pyhänmaan pappilassa. Sittenkun puheenjohtaja oli esittänyt uudet kuninkaan hyväksymät kirkonpiirustukset sekä lukenut turkulaisen muurarin Johan Ahlström'in laatiman kirkon kustannusarvion, aljettiin keskustelu. Rohdaislaiset sanoivat, että he kyllä alistuisivat kuninkaan käskyyn, mutta he luulevat, ettei kuningas ole saanut rakennusta koskevia tarpeellisia tietoja. Sitäpaitsi sanoivat he ei olevan tapana, että emäseurakunta rakentaa kappelin kirkkoa. Sentähden he tahtoivat uudelleen lähettää alamaisen anomuksen kuninkaalle ja vaativat, että rakennushommat jäisivät siksi. Puheenjohtaja kehoitti vaan sovinnossa rakentamaan kirkkoa. Mutta manterelaiset vastasivat, että se on vallan mahdotonta, koska heidän täytyy vuosittain ostaa viljaa, ja koska metsäkin jo on vallan hakattu, niin ettei enää voi lähettää puitakaan Tukholmaan.

Helmikuun 12 p:nä 1796 antoi sitten maaherra käskyn, että seurakuntalaisten ehdoton velvollisuus on seurata kuninkaan $^{31}/_{5}$ 1782 antamaa päätöstä ja ruveta kirkkoa rakentamaan, ja ettei mitään estettä enää tulisi, määräsi hän 6 taalerin 32 killingin uhkasakon jokaiselle, joka ei aikanaan hankkisi aineita ja tekisi päivätöitä, kun niistä ajoissa on kirkon kuulutuksella ilmoitettu. — Kun sittemmin kaikki Rohdaisten seurakuntalaiset olivat lyöneet laimin velvollisuutensa, langetti maaherra 13 p:nä marraskuuta 1797 heidät jokaisen mainittuun sakkoon.

Tätä uhkasakkoa eivät rohdaislaiset kuitenkaan olleet halukkaat maksamaan, vaan, niinkuin ennen olivat luvanneet, valtuuttivat vapaaherra Nils Bonsdorff'in Polttilan

Perheen puustellista sekä talolliset Simon Henrikinp. Nikulan Kauhianpäästä ja Johan Fredrikinp. Salvin Ihodasta pyytämään kuninkaalta, että he pääsisivät Luodon kirkon rakentamisvelvollisuudesta sekä siitä 6 taalerin ja 32 killingin sakosta, johon maaherra oli heidät tuominnut. Kun oli paikkakunnan kruununkäskyläisen ja Pyhänmaan kappelilaisten mieltä kuulusteltu ja valittajat vielä lisäselityksen antaneet, antoi kuningas Kustaa IV Adolf 26 p:nä helmikuuta 1799 päätöksensä asiasta. Siinä selitetään, ettei ole mitään syytä muuttaa $^{31}/_{5}$ 1782 annettua päätöstä, mutta mitä sakkoihin tulee, annetaan ne tällä kerralla vielä anteeksi, mutta jos rohdaislaiset vielä hidastelevat täyttää mitä kuninkaan käskynhaltija katsoo hyväksi kirkon rakentamisesta säätää, eivät he voi välttää laillista edesvastuuta.

Viimeinkin, kesäkuun 3 p:nä 1799 pidetyssä kirkonkokouksessa järjestettiin kirkonrakennusta koskevat työt. Mutta riitaa yhä jatkui. Kun eivät manttaalimiehet päässeet rakentamisesta vapaiksi, pyysivät käsityöläiset ja itselliset vapautta päivätöistä. Maaherranvirasto kuitenkin 15 p:nä elokuuta 1803 antamallaan päätöksellä velvoitti heidät rakennukseen osaa ottamaan. Kun he tästä päätöksestä valittivat, antoi kamarikollegiumi samana vuonna, jona kirkko valmistui, v. 1804, heinäkuun 3 p:nä päätöksen, jossa selitetään maaherran päätös hyvin perustelluksi, joten asia siis on sen varaan jääpä. Jos valittajat eivät tähän tyytyisi, ilmoitettiin heillä olevan lupa valittaa kuninkaalle 6 kuukauden kuluessa, mutta tulee heidän samassa jättää kahden luotettavan miehen kirjallinen, lailliseen muotoon laadittu takaus kulujen suorituksesta ja mahdollisista vahingoista. Tähän kuitenkin riita loppui, sillä päätöksen saavuttua kirkko oli jo miltei valmis.

Tämä p. Jaakopin muistolle vihitty kirkko on seinäin sisäpuolelta 30 kyynärää pitkä, 20 kyyn. leveä ja 10

kyyn. korkea katon reunasta. Kirkon läntisessä päässä on neliskulmainen, 12 kyyn. leveä ja 39 kyyn. korkea torni. Vuonna 1823 tehty alttaritaulu esittää Kristusta ristillä ja Herran ehtoollisen asettamista. Tämä taulu säilytetään nykyään vanhassa kirkossa ja uuteen kirkkoon hankittiin v. 1883 uusi, Kristuksen kirkastamista esittävä taulu. Alttarintakuinen osa on jaettu kolmeen huoneeseen: sakaristo, papinkamari ja näiden välinen huone, josta raput johtavat alttarin yläpuolella olevalle parvelle. Papinkamariksi aiottua huonetta käytetään nykyään sakaristona ja sakaristoksi aiottua huonetta arkiston ja tarvekapineiden huoneena. — Kirkko maalattiin viimeksi sisältä v. 1858. Läntiseen päähän rakennettiin samana vuonna lehteri ja sille hankittiin v. 1877 tirehtööri Zachariassen'ilta Uudestakaupungista 5,350 markkaa maksavat 7 äänikertaiset urut. — V. 1884 hankittiin sakaristoon kamiini. Kirkossa on v:sta 1886 ollut 2 kamiinia ja v:sta 1900 2 lisää eli siis nyt 4. — Kirkon ympärillä on hautausmaa, jota on laajennettu v. 1877, 1893 ja viimeksi v. 1900.

Seurakuntaan kuului ensin vaan Heinästen, Kettelin, Kuivirauman, Kursilan, Pitkänluodon ja Pyhänmaan kylät, mutta v. 1864 hakivat Edvästen, Kammelan ja Kukasten kylät Uudeltakirkolta itsensä Luodon yhteyteen. — Kuningas on kirjeillään $^{19}/_{7}$ 1737 ja $^{11}/_{2}$ 1777 määrännyt, että kirkkoherran velvollisuus on toimittaa jumalanpalveluksia Rohdaisissa ja kappalaisen Luodossa. Silloinkin kun Luoto on ollut emäseurakuntana, on siis täällä asunut vaan kappalainen. Aikojen kuluessa on Luoto muuttunut n. s. luotoseurakunnaksi — ainoa laatuaan Suomessa. Sillä on oma kirkkonsa, omat kirkonkirjansa, alkaen v:sta 1815, oma hautausmaansa y. m., mutta kuitenkaan ei ole mikään kappeli, vaan kuuluu osana Pyhänmaan seurakuntaan. Parhaillaan on virastojen käsiteltävänä sen haku päästä eri kirkkoherrakunnaksi.

Paljon on seurakunta aikojen kuluessa saanut kärsiä papinpuutetta, kun on usein Rohdaisissa asuva pappi määrätty hoitamaan Luodonkin papillisia tehtäviä, joka luonnon asettamien esteiden vuoksi ei ole ollut helppoa. Persoonallisia palkanlisäyksiäkin on papeille myönnetty ja ne iloisella mielellä maksettu, mutta sittenkin on usein yhtäkkiä pappi pois määrätty. Ensimäisenä pappina Luodossa on kirkonkirjoissa mainittu *Gabriel Melander* (s. $^{16}/_{12}$ 1692 ja † $^{15}/_{12}$ 1765). Sen jälkeen *Johan Malmberg* (s. $^{24}/_{6}$ 1724 ja † $^{13}/_{11}$ 1801) pappina Rohdaisissa ja on merkitty Luodon pappina viimeksi kirkonkirjassa, joka alkaa v. 1786. Samassa kirkonkirjassa mainitaan ensi kerran Malmberg'in jälkeen *Daniel Solin* (s. $^{27}/_{11}$ 1746, † $^{11}/_{3}$ 1813). Hänen jälkeensä oli väliajan saarnaajana *Marcus Tallgren* (s. $^{25}/_{4}$ 1768). Senjälkeen oli vakinaisena *Johan Renholm* (s. $^{19}/_{12}$ 1769) 1818—1828, v. t. *Johan Jakob Korsman* (s. $^{30}/_{7}$ 1803), vakinaisena *Anders Limnell* (s. $^{15}/_{5}$ 1797) 1830—1845, v. t. *Carl Fab. Springert* (s. $^{28}/_{7}$ 1819), vakinaisena *Elias Malakias Rosengren* (s. $^{18}/_{8}$ 1818) 1848—1857, *Johan Gustaf Hällfors* (s. $^{16}/_{2}$ 1828) 1857—1871, *Johannes Lybeck* (s. $^{24}/_{2}$ 1850) 1873—1878, *Johan Gustaf Hollmen* (s. $^{11}/_{5}$ 1853), 1882—1890, v. t. *Kaarle Konstantin Aalto* (s. $^{18}/_{3}$ 1860), *Abram Auer* (s. $^{8}/_{4}$ 1861) 1895—1899, v. t. *Alfred Riihimäki* (s. $^{25}/_{11}$ 1869), *Matias Sjöström* (s. $^{21}/_{10}$ 1866) 1900—1904, v. t. *Anders Teodor Vinter* (s. $^{30}/_{11}$ 1848), *Heikki Jalmari Salokangas* (s. $^{19}/_{1}$ 1875), 1905 alkaen.

Lukkareina ovat olleet: *Matti Mikrell* (s. $^{10}/_{8}$ 1771) vuoteen 1832, *Gustaf Grönros* (s. $^{29}/_{10}$ 1810) 1832—1859, *Samuli Roslund* (s. $^{25}/_{8}$ 1811) 1859—1879, v. t. *Gabriel Koskinen* (s. $^{24}/_{3}$ 1857) 1877—1879, *Kustaa Kallio* (s. $^{22}/_{8}$ 1858) 1879 alkaen.

Kirkonvartijan toimi on ennen ollut yhdistettynä lukkarin viran kanssa. Nykyinen kirkonvartija *Erhard*

Laakso (s. 26/5 1846), joka on virkaa hoitanut v:sta 1885, on ensimäinen.

Kirkkoisäntinä ovat olleet: *Matti Imppu* vuoteen 1815, *Johan Mammela* 1815—1821, *Matti Kouhi* 1821—1839, *Johan Rantala* 1839—1863, *Aleksander Kouhi* 1863—1877, *Frans Sora* 1877—1882, *Abraham Pöylä* 1882—1895, *Juho Mammela* 1895—1899, *Viktor Viinikkala* 1899—1903 ja *Kustaa Laurila* 1903 alkaen.

III. Hengellinen elämä.

Edellä on kerrottu tietoja Pyhänmaan Luodon kirkon n. s. ulkonaisesta puolesta. Mutta kun kerran aikomukseni on antaa vaikkapa vaillinainenkin kuva mainitun kirkon historiasta, niin on kai sanottava sananen kirkon n. s. sisäisestäkin puolesta. — Mitä seurakunnan hengelliseen elämään vanhempana aikana tulee, on siitä vaikea antaa mitään tarkkaa kertomusta. Piispantarkastusten pöytäkirjatkaan eivät sisällä juuri mitään valaisevaa. Mutta on kai Herran Henki entisinäkin aikoina puhallellut seurakunnassa, koska suupuhe tietää kertoa, että pyhien ihmisten maallisia jätteitä lepäisi kirkon juurella. Mitään tarkempia tietoja näistä „pyhistä ihmisistä“ en kuitenkaan ole onnistunut saamaan. Mutta mahdollisesti ovat ne sen herätyksen ajoilta, jota tiedetään liikkuneen m. m. Edvästen kylässä. Ja tämä liike taas varmaankin on ollut sitä samaa, jota Uudellakirkolla sai aikaan eräs piika Liisa Eerontytär. Hän joutui v. 1756 paimenessa ollessaan lukiessaan Dentin „Totisen kääntymisen harjoitus“ nimistä kirjaa sellaiseen ahdistukseen synteinsä tähden, että hän jätti karjansa ja huutaen juoksi kotiin. Täällä hän alkoi kehottaa kaikkia parannukseen ja kääntymykseen, josta seurauksena oli, että hänen kotikylänsä Santion asukkaat heräsivät valittamaan ja parkumaan syntejään. Liike le-

visi pian Uuteenkaupunkiin ja muihin lähelläoleviin kyliin ja seurakuntiin. Mahdollista on, että se levisi tännekin, ja että se vanhempi herätys, josta suupuhe tietää kertoa, on juuri tätä samaa liikettä.

Tällainen yhtäkkinen liike on kuitenkin tavallisesti vain hetkellistä, varsinkin jos siltä puuttuu taitava johto. Ei tiedetä täälläkään koskaan olleen kykenevämpää maallikkojohtajaa ja sellaisen puutteessa kai tämäkin liike rupesi sammumaan. Mutta missä hengellistä liikettä kerran on ollut, siellä on jo maa ainakin jonkun verran muokattu, joten uusi tuli voi taas pikemmin syttyä.

Kun sittemmin 18-sataluvun alkupuoliskolla taaskin kansan syvistä kerroksista lähtenyt uusi herännäisyyden tuuli alkoi puhallella Lounais-Suomen seurakunnissa, rupesi sen vaikutus pian täälläkin näkymään. Tuo sammunut hiillos puhallettiin taas tuleen. Tämä n. s. rukoilevainen herännäisyys jakaantui kuitenkin pian kahtia, n. s. hyppyseuralaisiin ja raitishenkisempiin. Hyppyseura johtaa alkunsa Honkilahden sepästä Johan Antinpoika Uusikartanosta (s. $^{17}/_{12}$ 1772, † $^{15}/_{8}$ 1835), joka v. 1817 tuli herätykseen ja alkoi pitää rukouksia. Hän, jota ylpeytensä tähden ruvettiin kutsumaan „Auvaisten paaviksi", puolusti seuroissa n. s. hengellistä tanssia ja riehuntaa. Hänen oppinsa levisi pian kahta tietä meren rantaan päin, nim. Kodisjoen, Laitilan ja Lapin kautta Eurajoelle, Luvialle, Raumalle ja Pyhäänmaahan sekä Euran, Kiukaisten ja Nakkilan kautta Porin tienoille. Rohdaisten puolella on tämä liike ollut hyvinkin voimakas ja on sitä siellä vieläkin. Nykyään heidän johtajansa on talollinen *Emanuel Helkkula* Rohdaisten kylästä. Liike on kuitenkin jo paljon tasaantumaan päin. Helkkulakin jo pitää rauhallisesti rukouksia, vaikka hän ennen on hakannut itseään lattiaan ja taas välillä noussut ylös ja huitonut käsillään. Olen sentään ollut seuroissa, joissa vieläkin

joku vaimo yhtäkkiä keskellä rukouksia on kuin mielipuoli tai juopunut ruvennut kirkumaan, paiskomaan itseään ja taas välillä huudahtelemaan: „Oi Jeesuksen kiitos!“ y. m. Kun olen tähän tiedustellut syytä, ovat he sanoneet tuntevansa niin suuressa määrin Jeesuksen siunatun veren voimaa ja totista Pojan vapautta, että heidän täytyy huutaa ja hyppiä ilosta. Maltillisempien rukoilevaisten kanssa eivät he ole sopineet yhteen. Ovatpa oikein vihanneet ja tuominneetkin toinen toisiaan. He sanovat toisten olevan väärässä siinä kohden, että he aina vaan valittavat ja vaikeroivat, mutta eivät tahdokaan päästä iloiseen kiitokseen ja totiseen vapauteen. He sanovat käsittäneensä vanhurskauttamisopin, mutta nuo toiset eivät siitä tiedä mitään. Kuitenkin on jo siksi paljon opittu toistensa elämään pyrkimistä ymmärtämään, että mahdutaan saman katon alle seuraa pitämään, joka ei ennen ole tapahtunut. Olen ollut seuroissa, joissa on kummankinlaisia rukoilevaisia ollut, ja vuoroon siellä on rukouksia pidetty, jotka aina tapahtuvat kasvoille langeten, kehotussanoja lausuttu, jostakin postillasta luettu ja hartaasti veisattu joko vanhaa virsikirjaa, „Halullisten sielujen hengellisiä lauluja“ tai „Siionin virsiä“. — Kummallista kyllä ei tiedetä Luodon puolella hyppyseuralaisia olleen, ei ainakaan huomattavammassa määrässä. Sensijaan on täällä tuota toista raitishenkisempää rukoilevaista suuntaa ollut. Hiljaisuudessa on, ainakin joka pyhäilta, usein viikollakin, seuroihin kokoonnuttu niin nuoret kuin vanhatkin. Taitavamman johtajan puutteessa on vaan tyydytty rukouksia pitämään, postillasta [1]) lukemaan ja veisaamaan. Kun jostakin muualta on saapunut kokeneempi johtaja, on silloin pidetty oikein suuret seurat, joita on

---

[1]) Yleisimmin käytetyt kirjat ovat: Arndtin kirjat, Berghin, Nohrborgin, Björkqvistin, Taulerin, Retziuksen, Vegeliusten ja Lutherin postillat, Bunyanin, Renqvistin y. m. kirjat.

jatkunut useampi päivä ja yö. Niinpä esim. torppari Daniel Dahlberg Panelian kylästä Kiukaisista, n. s. Panelian Dahlberg (s. 24/10 1803, † 9/1 1888) on useampiakin kertoja täällä käynyt esim. Edvästen kylässä, jossa aina näyttää olleen hengellinen elämä virkein. Hänen isänsä, suutari Johan Dahlberg Eurajoen pitäjän Sydänmaan kylästä (s. 1771, † 30/9 1843) oli ensin „Auvaisten paavin" innokkaimpia oppilaita. Mutta vähitellen hän alkoi erota hänestä ja kääntyä raitishenkisempään suuntaan. Poika Daniel Dahlberg oli monessa suhteessa vieläkin raitishenkisempi kuin isä. Hän hylkäsi kaiken riehunnan ja hengellisen tanssin. Kun hän saapui seuratupaan, istui hän tavallisesti sängyn laidalle, mietti siinä kauvan, ennenkuin sai sanoja suustaan. Mutta mitä hän puhui, sen hän puhui vaikuttavasti ja asiallisesti. Suurella kunnioituksella vanhemmat ihmiset vieläkin muistelevat Panelian Dahlbergia. Hän oli hyvin kirkollismielinen, jota osottaa sekin, kun hän sanoi käyvänsä kirkossa „niinkauvan kun se rakas 'Isämeidän' siellä luetaan". Hänen tekemänsä ovat laulut: „Karitsan häitä vietetään" ja „Tulkaat pois te omalle maalle".

Viime vuosisadan keskivälinen aika jakoi heränneet kolmeenkin eri joukkoon: herännäisiin, evankeelisiin l. uskovaisiin ja rukoilevaisiin. Länsi-Suomessa on pääasiallisesti ollut kahta jälkimäistä suuntaa ja on niiden väli aika ajoin ollut hyvinkin kireä. Täällä Luodossa on kuitenkin kaikkikin nämä kolme suuntaa opittu tuntemaan. Rukoilevaisesta suunnasta olemme jo edellä puhuneet. Evankelinen suunta tuli myös jo sen varhaisimpina syntyaikoina tunnetuksi pastori *Elias Malakias Rosengren*'in kautta, joka, kuten mainittu oli täällä pappina 1848—1857. Hän oli ensimäisinä pappisvuosinaan ollut innokas herännäisyyden mies, mutta jo 25 vuotiaana taipui hän evankeliseen suuntaan ja sitten hänestä tuli uskollinen Fredrik Gabriel Hedbergin asetoveri. Tänne tultuaan oli R. jo täysin omistanut evan-

kelisen suunnan hengen. Täällä oli rukoilevainen henki vallassa. Seuroja pidettiin säännöllisesti joka pyhäilta, mutta hyvin usein viikollakin. Pastori Rosengren asettui heti vastustavalle kannalle näihin seuroihin nähden ja suoraan kielsi niiden pitämisen. Seuraus oli, että ne vähitellen rupesivat harvenemaan ja viimein kokonaan lakkaamaan. Edvästen kylässä niitä koetettiin kauvimman aikaa pitää, mutta hävisivät ne sieltäkin. Kuitenkaan ei tahtonut tuo uusikaan suunta oikein ottaa menestyäkseen. R. valittelikin, ettei tämä ollut sopiva maa hänelle. Rosengrenin vaikutusaikaa tosin muutamat vielä muistavat, mutta ei millään erityisemmällä mieltymyksellä.

Kun seurat loppuivat, alkoi pitkäksi ajaksi ikäänkuin takatalven aika, jolloin jumalansanan ympärillä ei juuri muuta kokoonnuttu kuin kerran viikossa Herran huoneeseen. Ahkeria kirkonkävijöitä onkin Luodossa aina oltu. On sentään niitäkin ollut, jotka eivät kalastukselta ole kirkkoonkaan ehtineet. Pastori Rosengren esim. valitti rovastinkäräjissä v. 1856 sitä pahaa tapaa, että muutamat seurakuntalaiset lähtevät lauvantai-iltana kalastamaan ja sitten sunnuntaiaamuna kirkonajaksi kalakaupalle Rohdaisten rantaan, jonne ostajia saapuu muistakin pitäjistä. Tarkastusten pitäjä, kontrahtirovasti Johan Henrik Mollin, puhui vakavia varotuksen sanoja tällaisen Herran päivän väärinkäytöksen johdosta. Hän huomautti kuinka vähän ne panevat arvoa ijäisiin tavaroihin, joita Herra sanassaan niin runsaasti meille tarjoo, jotka vähäisen maallisen voiton tähden riistävät itseltään tilaisuuden jumalansanalla ravita kuolematonta sieluaan, kehottaen samalla seurakunnan opettajia ja kuudennusmiehiä ilmoittamaan asiasta paikkakunnan kruununviranomaisille, jos sellaista vielä tapahtuisi. Sunnuntaikalastus on viime aikoina kuitenkin jo miltei lopen loppunut.

Pitkän takatalven perästä alkoi hengellisen elämän

alalla taas valoisampi aika koittaa. Vuonna 1899 joulukuun alussa saapui herännäispappi *Aali* (Alfred) *Riihimäki* seurakuntaan väliajan saarnaajaksi. Hän ryhtyi heti voimalla ja innolla nukkuvia herättelemään ankarilla parannussaarnoillaan. Ahkerasti kokoonnuttiin seuroihin, joita pidettiin Pohjanmaan heränneitten tapaan. Sitä tosin muutama vähän ihmetteli, että rukousta niin vähän käytettiin, „ei pastori aina uskaltanut edes 'Isämeitää' rukoilla, sillä hän piti sen liian kalliina rukouksena". Seurauksena kuitenkin oli, että yksi ja toinen kavahtui hereille ja rupesi kysymään: mitä minunkin pitää tekemän, että ijankaikkisen elämän saisin. Mutta R:n vaikutusaika ei kestänyt kauvan, vain 5 kuukautta. Toukokuussa 1900 astui näet pastori Matti Sjöström (nyk. Merivirta) vakinaiseksi kappalaiseksi. Hän rukoilevaisena pappina yritti herättää taas tuota vanhaa seurahenkeä uuteen eloon. Ikävä vaan, että hän asettui heti liian jyrkälle ja suvaitsemattomalle kannalle „Riihimäkeläisiin" nähden. Niinpä hän kerrankin, kun R. tuli Pohjanmaalta katsomaan seurakuntaa ja eräässä talossa piti seuraa, meni myös sinne ja pitämässään puheessa tuomitsi R:n seuralaisineen ahtaan portin ulkopuolelle syystä, „etteivät he seuratupaan tullessaan olleet langenneet kasvoilleen eivätkä rukoillessaankaan niin tee." Sjöström sai kuitenkin ympärilleen muodostumaan pienen uskollisen seurajoukon, joka ahkerasti kokoontui ja vieläkin kokoontuu seuroihin. Osa Riihimäen aikana heränneistä muuttui rukoilevaisiksi, osa palasi takaisin maailmaan ja muutamat kerääntyivät torppari Emil Sjöros'in ympärille ja rupesivat omia seurojaan pitämään. Nyt kuitenkin jo mahdutaan samaan seuratupaan ja hartaasti rukoillaan Herralta rauhan ja yksimielisyyden henkeä. Täysi yksimielisyys ei sentään vielä vallitse, mutta kun yhdessä Herraa rukoillaan, niin Hän varmaan Henkensä antaa.

TIEDONANTOJA. — MEDDELANDEN.

Kysymys piispa Henrikin kansallisuudesta.

Esitti Kaarle Soikkeli.

Sen johdosta, että piispa Henrikin muistoa oli tänä vuonna Seuran edellisessä kokouksessa erikoisesti mainittu, on syytä ottaa tarkistettavaksi kysymys siitä mitä kansallisuutta Henrik oikeastaan oli. On tultu näet tutkimuksissa muuallakin siihen huomioon, että tuommoiset tiedonannot lähetyssaarnaajien sukuperästä ovat epävarmoja, jopa mielivaltaisiakin.

Henrikin sukuperästä on meillä nykyisin tietoja kahdelta eri taholta. Toiselta puolen mainitsee vanha Henrikin legenda hänet englantilaiseksi, ja vaikka legendaa on muuten moitittu epäluotettavaksi, ei sitä tähän katsoen ole siksi epäilty, kun englantilainen vaikutus on sillä ja erittäinkin seuraavalla vuosisadalla Ruotsissa ollut sangen tuntuva ja voimakas.

Henrikin surunvirrestä, joka on toinen tietolähde, on tavallisesti otettu vain vahvistusta legendalle, selittämällä runon „Kaalimaa" geeleinmaaksi. Kun kumminkin sanottu selitys voinee olla mielivaltainen, saattanee tutkiva ajatus hapuilla muualtakin mainittua „Kaalimaata" ja miksikä ei omastakin maasta.

Niinpä voinee kiinnittää huomiota siihen, että ennen vanhaan on rannikkoseutua Vehmaan ja Uudenkaupungin kaistaleella mainittu jotenkin samaanvivahtavilla nimillä.

Agricola puhuu Calandista, jonka Porthan tosin otaksui Ahvenanmaaksi, mutta uudemmat tutkijat ovat sen sijoittaneet Vehmaan seutuville. Turun porvarit 1500-luvulla (Arv. II, 262) valittavat, että „the wacka ffinnar i Kalaas" harjoittavat salakauppaa, ja Uudenkaupungin vieressä on ollut ennen vanhaan n. s. „Kalaisten kaupunki". Onko Agricolan Calandilla, Uudenkaupungin Kalaisilla ja runon Kaalimaalla kaikilla sama alkuperä tahi edes joillakin niistä, on tutkimuksen nykykannalla ollessa vielä vaikea sanoa, mutta toivottava on, että tutkimuksissa tähän kiinnitettäisiin huomio. Jos voitaisiin todistaa, että Kaalimaalla tarkoitettiin Agricolan Calandi'ta, niin olisi kaksi mahdollisuutta. Runo olisi Hämeen puolella ottanut paikannimen rantaseudusta, josta käsin Henrik tuli sisämaahan, eikä siis tahtoisikaan Henrikin kotoperää tiedonannollaan ilmaista. Sillä tapaa kulkevat runot usein paikallistuvat. Taikka runossa todella on tahdottu sanoa, että Henrik oli kotoisin Vehmaan seuduilta, jossa ikivanha ruotsalainen ja suomalainen asutus vieretyksin Henrikin aikana oleskeli ja että siten kotoinen mies — ruotsinkielisestä tahi suomenkielisestä väestöstä — ryhtyi syrjäisen seutumme lähetystyöhön. Jälkimäisessä tapauksessa saisi Henrikin lähetystyö entistä paremman selvityksen ja valaistuksen.

Muutamia tietoja Suomen papistosta v:lta 1545.

Esitti **Kaarle Soikkeli.**

Lisäyksenä niihin arvokkaihin ja paljontöisiin yhteenvetoihin Suomen papistosta, jotka ovat julkaistut teoksissa *K. G. Leinberg,* Det odelade Finska Biskopsstiftets

Herdaminne ja saman tekijän Åbo stifts Herdaminne 1554—1640, esitettäköön seuraavassa muutamia ennen käyttämättömiä tietoja papistosta vuodelta 1545. Tiedonannot ovat peräsin siitä veroluettelosta, joka tehtiin venäläisen lähetystön ylläpitämiseksi Porvoossa sanottuna vuotena. Tähän verotukseen sai Hämeen papistokin ottaa osaa, ja veroparsellina oli jauhoja, voita, läskiä, lintuja, jäniksiä, palvattua lihaa, kynttilöitä y. m. Ei liene taloudellista merkitystä vailla sekään, että esim. ainoastaan muutamilta papeilta vaadittiin nisujauhoja, toisilta taas metsälintuja, jäniksiä y. m. Verotuksesta saadaan seuraava taulu:

			Nisujauhoja, karppia	Ruisjauhoja, karppia	Lesejauhoja, karppia	Voita, ℔	Läskiä, kylkeä	Lintuja ja jäniksiä, kappaletta	Kuivattua ja savustettua lihaa, ℔	Kynttilöitä kpl.
	Her Signering	Hauho	1	3	—	1	1	11 l.	—	10
†)	„ Hendrick	Lampis	1	3	—	1	1	—	(s. l.) 1	10
	„ Oleff	Hollola	1	3	—	1	2	—	—	20
†)	„ Eskel	Ittima	1/2	2	—	1	1	hanhia 3	—	—
*)	„ Larss	Sysmes	—	3	—	1	1	—	(k. l.) 2	10
*)	„ Peer	Passiokij	—	3	—	1	1	12 l.	—	10
*)	„ Jönl	Jempse	—	2	—	1	1	4 j.	—	—
*)	„ Jöns	Pelkene	1 1/2	3	—	1	1	—	(k. l.) 1 1/2	20
	„ Pott	Sexemecki	1	—	3**)	1	1	—	d:o 1	10
*)	„ Jönl	Saris	1	—	3	1	—	—	d:o 2	10
*)	„ Erich	Sommero	1 1/2	3	—	1	1	—	d:o 2	—
†)	„ Thomas	Tammela	1	3	—	1	1	—	d:o 2	—
†)	„ Bertel	Victis	—	3	—	1	1	—	d:o 1	—
†)	„ Bern	Janackala	—	3	—	1	1	—	d:o 1	—
	„ Lars	Wono	—	1 1/2 p.	—	1/2	—	—	d:o 1	—
†)	„ Matz	Hattula	—	3	—	1	1	—	d:o 2	—

†) Näiden pappien palvelusaika tulee tämän tiedonannon kautta varhaisemmaksi kuin mitä edellämainituissa teoksissa on kerrottu. *) Ennen tuntematon. **) „Soredt miöll."

Edelläolevan pappisluettelon mukaan saadaan tämän ajan papistoon uusia nimiä 6 ja 6:n miehen palvelusaika seurakunnissaan on saatu osoitetuksi olevan varhaisempi kuin mitä ennen on tietty. Loput varmistavat vain entisiä tietoja.

Lopuksi mainittakoon, että niinikään sai sanottu papisto samana vuotena suorittaa Viipurin muurien vahvistamista varten erikoista lisäveroa.

Eräs kirje „pikku vihan" päiviltä.

Julkaissut **A. R. Cederberg.**

Kristiina kuningattaren lahjoittamista monista vapaaherrakunnista oli Liperin vapaaherrakunta yksi, jonka isänsä „unhoittumattomista ansioista" sai Herman Klaunp. Fleming. Mutta reduktsiooni unhoitti ansiot ja peruutti kruunulle takaisin lahjoitukset. Liperikin joutui takaisin ja entisen vapaaherrakunnan tiloista annettiin joukko arennille, Lamminniemen hovi päätilana. Vuonna 1707 tapaamme Lamminniemessä arentimiehenä maakamreeri Carl Printz'in, joka heti sen jälkeen kuninkaalle lainaamistaan rahoista saa joukon tiloja pantiksi, niin että hänen hallussaan olivat nykyiset Liperin ja Kaavin pitäjät. Printz hoiti hyvin mielivaltaisesti tilojansa ja kohteli alustalaisiaan huonosti. Lopulla oli mielivaltaisuuksien ja vääryyksien mitta päässyt täyttymään. Alustalaiset nousivat herraansa vastaan. Pappinsa puoleen he kääntyivät, ja tämä rupesi aluksi heidän asiaansa ajamaan. Siitä sukeutui pitkä juttu; asiakirjat, jotka ovat säilyneet Ilomantsin kruununvoudin arkistossa, käsittävät monta sataa arkkia. Paljon huvittavaa ne sisältävät, valaisten omalta osal-

taan silloisia Karjalan oloja. Milloin kääntyvät talonpojat Venäjän majesteetin puoleen, niinkuin tapahtui pikkuvihan aikaan, milloin taas nöyrimmästi rukoilevat apua Ruotsin kuninkaalta.

Mainittujen asiakirjain joukosta löytyi allaoleva kirje. Sen on kirjoittanut, kuten näkyy, kirkkoherra Petrus Possenius. [1]) Mainittu kirje on liitetty oikeuden pöytäkirjoihin todistamaan Posseniuksen „petollisuutta laillista esivaltaa" vastaan.

Kirjeen sisällön ymmärtämiseksi olkoon sanottu, että tähän aikaan olivat hovin talonpojat täydessä sodassa herraansa vastaan; Viinijoen kalastuspaikat olivat he anastaneet; hovin rengeillä ei ollut sinne mitään asiaa.

Kirje kuuluu kokonaisuudessaan:

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Hennes Keyserliga Mays:ts Tro Tjenare och Häradshöfdinge, Hög Edle och Högachtad Herr Johan Freese.

I Tochmajerfwi.

Hög Edle och Högachtad Herr Härads Höfdinge

Höggunstige Herr Farbroder.

Jesus gifwe lyckan! Som bäst håller på wåra fiskare at fiskia i Winjoki, i följe af den ordres iag hade med mig i från Lexa, ty andra resan vid min hemkomst ärnade hofsdrängar til Wjnjoki, men måste vända med oförrättade ährender hem tilbakas.

---

[1]) Hän oli s. 1702, tuli yliopp. 1727, vihittiin papiksi 1739 ja pääsi isänsä jälkeen Liperiin kirkkoherraksi. Hänen isäänsä Anders Posseniusta syytettiin vehkeilemisestä venäläisten kanssa „ison vihan" aikana; sama syytös lausuttiin sittemmin myös pojasta „pikku vihan" aikana. Kaikesta päättäen olivat Posseniusket miehiä, jotka harrastivat seurakuntansa parasta. Vrt. *Akiander,* Herdaminne II. 13, ja *K. O. Lindeqvist,* Suomen oloista ison vihan aikana.

Ifrån Uhleå berättas Dahls Karlars upror wara slut, at sielfwa action skedt, dh. 23 Junii på Norrmalms Torg, af Dahle allmoge warit sex tusend och af Swenska Militien åtta tusend man, Riksråd Adlerfelt blifwit skuten, som dagen tkerpå måst sättja lifwet til, men när Dahle allmogen såg de Swenska alfware i drabningen hafwa de lagt gewähret neder, och derpå blifwit drefne liksom fåkrhopen til Arckenal-gården under arrest och efter hållen ransakning blifwit fem tusend hemsläpta, dock til straxt hafwa de måst marsera barhufwuda genom Stockholms Stad, men de öfrig til Tusend man, som skal wara uphofsmännen hotas med hufwudets afhugning och annat dylik straff.

I dag anlände hit utaf Borgå Consistorio Hans Kungl. Mayst:s ifrån Swerige påbud til en allmän Lof ock Tacksägelse dagen (!) för erhållen fred, och nu på staan (!) vet jag ej om wij äro de Keijserl. eller kongl:e, emedan Friedrichsham Willmanstrand och Nyslott, alt ifrån Högfors eller Kymielf med de åar och grenar alt til Keltis och sedan widare hit åt skal falla under Hennes Kayserlige Mays:t, men detta häradet under Svenska kronan. Herr dagen skal ännu påstå i Stockholm och för dens skul har icke HE:e Biskop Juslenius öfwerkommit som och för andra omständigheter skul. Socknens deputerade kommo lyckel. hem, med den Resol:n, at Häradskrifwaren skal på deras och allmogens inlaga förklara sig innom en månads tid wid Tiugu d:r Silfer:mts wite och vid samma Tiugu D:r S:rmts wite äfwenledes pålagd, at taga billigheten med allmogen i acht. Nådig Herren har warit mycket gunstig emot deputerade och försäkrat sökja allmogens och ej enskilta nytta, oachtad Secreteraren bewist sig annorlunda, så hafwa wij likwäl i goot kopp. Skriften skall snart communiceras Häradskrifwaren; Loos Basen. Näst flitig hälsnings anmälan, förblifwer oaflåtelig

Hög Edle och Högachtad H:r Härads Höfdingens
Höggunstige H:r farbroders
Hörsammeste Tjenare
Pet. Possenius.

Liebelitz d:hn 2 Octobr. 1743.

Kirkkoherran kirjeestä lausui mielipiteensä Printzien asianajaja, kanslisti Johan Röök. Hän lausui muun muassa:

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Det wore ett rikt ämne för mig at giöra här wid alla anmärkningar som wederbör. Men som thet intet alt hörer till saken, så will jag mig thermed ei uppehålla.

Jag kan likwäl ei undgå at anmärcka thet H:l Herr Kyrckoherdens utlåtelser äro nog eftertänckelige.

Ty sedan han sielf tillstått sig af Venerando Consistorio uti Borgo hafwa undfått som han märckeligen uttrycker, kongl. maijs:ts ifrån Swerige Påbud om en allmän Tacksägelse för then erhåldne freden, samt uthi thess bref utmärcker Rikets gröns i det nogaste som han nu är, så wet han intet, om han är Keijserlig eller Kongl. ja ther till med titulerar en Konungens Embetsman, afl:ne häradshöfdingen Frese för hennes Keijserliga Mayst:s trotienare.

Jag undrar högeligen hwad kraftigare bewis om ehrhållen fred skulle kunna äskas, änn hans Kongl. Maijst:s Påbud till älmänn Tacksäijelse.

Det hade äfwen med så litet skiäl bort upmärckas twifwelsmål hos H:r Kyrckoherden när han så wist kunde utsättia Carelen såsom orden lyda i thess bref, under Swenska Cronan, om de woro Keijserlige eller Kongl., som jag skulle twifla der han wore en ortodox Lutheran för det han har åtskillige Greker uti sin Sockn. Detta har jag i den afsikt anmärckt, på thet för öfwerheten måtte komma, huru swenskt hierta H. Kyrckioherden, som är allmogens ledeswän, hyser.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

J. Röök.

Keisarilliset juhlapäivät „vanhan Suomen“ seurakunnissa 1743.

Ilm. A. R. Cederberg.

Kiteen kirkonarkistossa säilytetään seuraava asiakirja:

Högärewördige och högl. Herr Probst.

Här närlagd warder Hl. Probsten och Kyrckoherden öfwerstyrd en förteckning öfver de höga Statz Festen som komma i åhr och framledes at solenniter firas, hwartil böra utses de därtil tienl. texter at färklaras som menigheten tillhålles så wäll unga som gl. män som qvinnor de flitigt och nyhtre sig till gudstiensten at infinna som till hörsam efterrättelse lämnes, härmed förblifver

Högährewördiga och högl. H:r Probstens
hörsamme tjenare
C. J. Krompein.

Förteckning på de höga statz festen som komma i åhr och härnäst offentl. fjras.

1) Febr. 10. Födelsefäst Hans Keijserl. Höghet Pedri Foedorowitz (!) afrwinge och storfürste af hela ryssland 1 Par. 29 v.

2) Apr. 25. Krönings fäst. Hennes Keijserl. Majs:ts Elizabeth Petrovnae af Hela Ryssland. 1. Reg 1. 39.

3) Junii 27. Åminnelse fäst af Pultauiske slaget. Ps. 46. 9, 10.

4) Dito 29. Petri Pauli fäst såsom namns fäst af hans Keijserl. Höghet Pet. Foedorowits arfwingar från hela Ryssland.

5) Aug. 30. Riddare fäst af hela Alexander Neffski 1. Chron. 29. 18.

6) Sept. 5. Namns fäst Hennes Keijserl. Majst:s Elizabeth Petrovna sjelfhärskare af hela Ryssland. Ps. 1, 18, 24 v.

7) Nov. 25. Åminnelse fäst då Hennes Keijserl. Majs:t Elizab. Petrowna sjelfhärskarinna af hela Rysslad bestigit Keijserl. Thron. Ps. 72, 12.

8) Nov. 30. Riddare fäst af den heliga aposteln Andreas.

9) Dec. 18. Födelsefäst hennes Keijserl. Majst:s Elizab. Petrowna Sjelfhärskarinna af hela Ryssland. Job. 10, v. 11, 12.

Välwördige och högvällärde Hr. Kyrckio Herdar mine Å B:r.

Föregående Hög befallning Comuniceres med H. Kyrckioherden till vederhörig underdånig efterlefnad, städse förblifver

Åhrevördige och högvällärde H:r Kyrckioh. h:te t:re.

Joh. Kyander.

Randasalmi dh. 9. febr. 1743.

Kuinka ennen aikaan sielunpaimeneksi voitiin päästä.

Ilm. **A. R. Cederberg.**

Muutaman vanhan talon vinniltä kotipitäjässäni Tohmajärvellä löytyi huvittava asiakirja. Se on erään kappalaisenvirkaan pyrkivän lupakirja Tohmajärven pitäjän miehille siitä, mitä hän tulee tekemään, jos he valitsevat hänet kappalaisekseen. Lupakirja jätettiin mainitun talon isännälle, joka siihen aikaan oli kihlakunnan lautamies ja yksi pitäjän vaikutusvaltaisimpia miehiä.

Lupakirja kuuluu:

Jos niin Tapahduis että Tohmajärfven Pitäjän Mjehet Kutzuis minua kappalaisexi Tohmajärfven Emä Pitä-

jäsen niin minä heitän pois ne heinä saatavat jotka kihlakunnan oikeus on päällen pannut pitäjän mjehillä Kappalaisellen maxettavaxi ja olen tytyväinen Puustellin niittyin ja niihen jotka ovat Nenoisilta pois jututtavat vaan jos Nenoisilta ei voiteta niittyjä niin minä annan joutoväen raivata pustellin maallen niihen siaan, ja en vaadi pitäjältä palkindota, joka tämän Kautta todistetaan. Tohmajärfvessä sinä 14 päivänä Syyskuuta 1840.

Eric Adrian Nygren
curam gerens.
(sinetti.)

Tämä vaikutti. Nygren, joka jo oli ollut kotvan aikaa pitäjässä armovuodensaarnaajana, oli tunnettu huononpuoleiseksi saarnamieheksi ja hiukan ryypähtäväksi, „miestä väkevämmän" suosijaksi, mutta siitä huolimatta huomasivat Tohmajärven talonpojat, että Nygren on kerrassa sopiva seurakunnan sielunpaimeneksi. Käytettiinpä siinä, kertoo vanha kansa, vähän muitakin keinoja. Silloin kun Nygren saarnasi vaalia, oli pappilan lähellä olevaan metsikköön laitettu pienet pidot. Tynnyri oli selvää viinaa ja siitä monelle miehelle riitti mielenselvikkeeksi. Ja hyvin mahdollista on, että silloin myös saneltiin Nygrenin ansioita ja hänen hyvyyttään kerrottiin. Kuka tiesi onko viimeisessä jutussa perää, mutta niin sen vanha kansa kertoo.

Mainittu lupakirja annettiin syyskuussa 1840 — jo lokakuussa samana vuonna sai Nygren valtakirjan kappalaisenvirkaan Tohmajärvellä, missä virassa oli lähes neljäkymmentä vuotta.

Näin sielunpaimeneksi päästiin vielä 65 vuotta takaperin.

Seuraavat Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran julkaisut ovat saatavissa kirjakauppojen välityksellä sekä suoraan Seuran sihteeriltä, prof. Jaakko Gummerukselta (Helsinki, Korkeavuorenkadun 19):

Följande Finska Kyrkohistoriska Samfundets publikationer kunna erhållas genom bokhandlarne samt direkt från Samfundets sekreterare, prof. Jaakko Gummerus (Helsingfors, Högbergsgatan 19):

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat Liitteineen. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden.

I.	1892—1897.	— 3 mk.	20 p.
II.	1898—1902.	— 3 mk.	20 p.
III.	1902—1903.	— 3 mk.	20 p.
IV.	1903—1904.	— 5 mk.	75 p.
V.	1904—1905.	— 4 mk.	25 p.
VI.	1905—1906.	— 3 mk.	
VII.	1906—1907.	— 5 mk.	

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia. — Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar.

I. *H. Råbergh,* Suomen Kirkkohistoriallinen Seura ja sen työala. — *K. G. Leinberg,* Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne. Jyväskylä 1895. — 3 mk. 20 p.

II—III. Consistorii ecclesiastici Aboënsis protokoller 1656—1661. Utgifna af *Ad. Neovius.* Borgå 1899—1902. — 550 sid. — 7 mk. 50 p.

IV. *Ad. Neovius,* Chronographia Scandinaviae. Borgå 1906. — 6 mk.

V. *K. G. Leinberg,* Åbo stifts herdaminne 1554—1640. Helsingfors 1903. — 315 sid. — 5 mk.

VI. *Kaarlo Österbladh,* Boëtius Murenius' Acta Visitatoria 1637—1666. I—IV. Borgå 1905—1908. — 10 mk.

VII. *K. G. Leinberg,* Finlands territoriala församlingar. Andra uppl. Helsingfors 1906. — 3 mk.

VIII. Katso seuraavaa sivua!

